

ISSN 2708-5759

ПАЁМИ ДОНИШГОҲИ ОМУЗГОРӢ

Нашрияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

(Серияи 2. Педагогика ва психология, назария ва методикаи таълим)

ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

*Издание Таджикского государственного педагогического
университета имени Садриддина Айнӣ*

(Серия 2. Педагогики и психологии, методики преподавания гуманитарных и
естественных дисциплин)

HERALD OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
Publication of the Tajik State Pedagogical University
named after Sadriiddin Ayni

(Series 2. Pedagogy and psychology, theory
and teaching methods)

№ 1 (5)

Душанбе – 2021

Маҷалла ба феҳрасти маҷаллаву наирияхои илмии пешбари тақризишаванда, ки натиҷаи асосии рисолаҳо барои дарёфти унвони илмии номзад ва докторони илм дар онҳо бояд интишор гарданд, шомил шудааст.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 юни соли 2018 таҳти № 061/ЖР аз нав ба қайд гирифта шудааст.

ISSN 2708 - 5759

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121, ДДОТ ба номи С. Айни

Тел. : (+992 37) 224-20-12

Факс: (+992 37) 224-13-83

Почтаи электронӣ:

vestnik.tgpu@gmail.com

Сомонаи маҷалла:

<http://vestnik.tgpu.tj>

Сармуҳаррир: *Ғаффорӣ Нуъмонҷон Усмонзода* – доктори илмҳои таърих профессор, ректори ДДОТ ба номи С. Айни

Муовини сармуҳаррир: *Мирзороҳимов Ақобир Каримович* – доктори илмҳои биология муовини ректор оид ба корҳои илми ДДОТ ба номи С. Айни

Котиби масъул: *Одинаев А.Н.*

Маҷалла шомили пойгоҳи иттилоотии «Намояи иқтисоди илмии Русия» (НИИР) шудааст, ки дар сомонаи Китобхонаи миллии маҷозӣ қойгир аст. <http://elibrary.ru>

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Маҷидова Б. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Нуъмонов М. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Шарипова Д. Я. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Иматова Л.М. - доктори илмҳои педагогӣ, дотсент

Сайфуллоев Х.Г. - доктори илмҳои педагогӣ, дотсент

Алиев С.Н. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Нуров А. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор

Абдуллоева Р. Х. – номзади илми педагогӣ, дотсент

Журнал основан в 1978 году

Журнал включен в Перечень ведущих рецензируемых научных журналов и изданий, в которых должны быть опубликованы основные научные результаты диссертаций на соискание ученой степени доктора и кандидата наук.

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 11 июня 2018 года за № 061/ЖР

Тел. : (+992 37) 224-20-12

Факс: (+992 37) 224-13-83

Электронная почта:
vestnik. tgpu@gmail.com

Сайт журнала:
<http://vestnik.tgpu.tj>

***Главный редактор:** Гаффори Нуъмонджон Усмонзоде - доктор исторических наук, профессор, ректор ТГПУ им. С. Айни*

***Зам. главного редактора:** Мирзорахимов Ақобир Каримович - доктор биологических наук, проректор по научной работе ТГПУ им. С. Айни*

Ответственный редактор: Одинаев А.Н.

Журнал включен в «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ), размещенный на платформе Национальной электронной библиотеки. <http://elibrary.ru>

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

***Маджидова Б.** - доктор педагогических наук, профессор*

***Нугмонов М.** - доктор педагогических наук, профессор*

***Шарипова Д. Я.** – доктор педагогических наук, профессор*

***Иматова Л.М.** - доктор педагогических наук, доцент*

***Сайфуллоев Х.Г.** – доктор педагогических наук, доцент*

***Алиев С.Н.** - доктор педагогических наук, профессор*

***Нуров А.** - доктор педагогических наук, профессор*

***Абдуллаева Р. Х.** - кандидат педагогических наук, доцент*

The journal was founded in 1978

The Journal is included in the List of the leading peer reviewed scientific journals and publications, which should publish the main scientific results of dissertations for Doctor of science and Candidate of science degrees.

The magazine is registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on June 11, 2018 for No. 061/ZhR

Phone: (+992 37) 224-20-12

Fax: (+992 37) 224-13-83

E-mail: vestnik.tgpu@gmail.com

Journal website: <http://vestnik.tgpu.tj>

Editor-in-chief: *Gaffori Nu'monjon Usmonzoda* - doctor of historical sciences, professor, rector of the TSPU named after S. Ayni

Deputy Editor-in-chief: *Mirzorahimov Akobir Karimovich* - doctor of biological sciences, vice-rector on scientific works of TSPU named after S. Ayni

Executive Editor: *Odinaev A.N.*

The Journal is included in the database of «Russian Science Citation Index» (RISC), placed on the platform of the National Digital Library. <http://elibrary.ru>

THE EDITORIAL BOARD:

Majidova B. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Nugmonov M. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Sharipova D. Y. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Imatova L.M. - doctor of pedagogical sciences, Associate Professor

Saifulloev H.G. - doctor of pedagogical sciences, Associate Professor

Aliev S.N. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Nurov A. - doctor of pedagogical sciences, Professor

Abdullayeva R. KH. – candidate of pedagogical sciences, Associate Professor

МУНДАРИЧА /СОДЕРЖАНИЕ
ИЛМҲОИ ПЕДАГОГӢ / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Нуров А. Ифтихори миллӣ ва тарбияи худшиносии насли наврас	8
Намозов Т.Б. Гигиенаи шахсии варзишгар.....	12
Саидова Ф.Х., Раджабов Т.Б. Решение задач с физическим содержанием на практических занятиях по математике - одно из основных средств профессиональной подготовки будущих учителей физики	15
Тоҳириён А.Ш. Омилҳои педагогӣ дар раванди ташаккули хотираи таърихӣ.....	21
Мамадносирова М.М., Якубов Н.И. Фаъолияти ҷисмонӣ ҳамчун ҷузъи асосии тарзи ҳаёти солим барои кӯдакон	26
Раҳмонов Ш.М. Мушкилоти сифати таҳсилот ва роҳи ҳалли он.....	30
Қаюмова Ҳ.Т. Арифметикаи зеҳнӣ - омили асосии рушди тафаккур.....	34
Иброҳимов Г., Раҷабзода Д. Заминаҳои ташаккул ва омодагии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ.....	38
Баротова Г.Ю. Инклюзивная этика как нравственная составляющая профессионально-педагогической культуры студентов	42
Фозилов С.М., Азизова Ф.Ш., Фозилов Ҷ. М. Нақши технологияи муосири педагогӣ дар ташаккули шахсият	47
Мансурова Дж.С., Сафаров Ш.М., Хайдарова Н.М. Сущность образовательных технологий	50
Олимов Т.Ш. Масъалаҳои тарбияи оилавӣ ва ташаккули арзишҳои оиладорӣ дар ашъори Муҳаммад Ғаззоли	55
Тоиров С.М. Подготовка будущих учителей русского языка в условиях многоязычного образования	60
Назарова З. Шаклу усулҳои тарбияи иҷтимоии хонандагони хурдсол	64
Мирзоева Ш.И. Этимологический комментарий пословиц и поговорок	70
Ёров А.Б. Истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ-иртиботӣ дар раванди таълими муассисаҳои томактабӣ.....	72
Файзалиева С.А. «Зебо» ва анъанаи меросбарӣ дар ракси тоҷик	79
Саидова Б. Чакан ва махсусиятҳои он	82
Султонова М.М. Аҳамияти илмӣ-педагогии омода кардани муаллимони синфҳои ибтидоӣ тибқи талаботи ғояҳои педагогикаи замони нав	86
Миралиён Х.А. Муносибатҳои инноватсионӣ ба таҳсилот бо истифодаи технологияҳои муосири тарбияи ҷисмонӣ	89

Хайруллоев Б., Рамазонов Д.М.	
Нақши ҳамкорию мураббия бо роҳбари мусиқӣ дар тарбияи ахлоқии кӯдакони зинаи таҳсилоти томактабӣ.....	92
Абзалов И. А., Гадоев М.А.	
Гимнастика ҳамчун восита ва усули тарбияи ҷисмонӣ дар бахши фаъолияти инсон	96
Мингбоев А. Ю., Дадобоева М.С.	
Талаботҳои касбӣ-психологӣ ба шахсияти доктарабони самти оперативӣ	102

ИЛМҲОИ ПСИХОЛОГӢ / ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУК

Комилова М.Д.	
Омӯзиши рафтори девиантӣ дар равияи бихевиоризм.....	107
Файзизода Ф.	
Тести равен ва имкониятҳои он дар ташҳиси қобилияти ақлии наврасон.....	111
Бобоева С.Б.	
Креативнокӣ, зеҳни эмотсионалӣ ва таҳммулпазирӣ – омилҳои калидии рушди мутахассиси оянда	114
Саидов С. Ш.	
Муносибати арзишнок ба оила ҳамчун падидаи педагогӣ – психологӣ	120
Латифзода С. З.	
Профессионально-психологические пригодности и ее проблемы в силовых структурах Республики Таджикистан.....	124
Симановская С. В., Родионова Е.А.	
Мотивационные и ценностные ресурсы баланса работы и отдыха	128

МЕТОДИКАИ ТАЪЛИМИ ФАҲҲОИ ГУМАНИТАРӢ ВА ТАБИӢ / МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ГУМАНИТАРНЫХ И ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН

Нугмонов М., Сафаров Ш.М.	
Моҳияти равиши ташкилӣ- фаъолиятӣ дар раванди таълими касбӣ ва методӣ	134
Баротзода К.А.	
Межпредметные связи как основа подготовки будущего учителя по двух специальностям в условия кредитного обучения.....	139
Давлатов Д.Р., Саидов П.А.	
О формировании двигательной функции детей и подростков на спортивных занятиях.....	144
Сафарова М.Р.	
Основы обучения русскому речевому этикету в условиях межкультурной коммуникации	151
Баротзода К.А.	
Асосҳои психологии назариявии тасаввуротҳо оид ба робитаи байнифаннӣ	154
Маҷидов Ҳ., Афизов С.Х.	
Воситаҳои муосири баҳодиҳии дониши донишҷӯён омили баланд бардоштани сифати таълим	159
Наимов З., Шарипова С.	
Тарбияи иҷтимоӣ ва мутобиқшавии инсон ба ҳаёти иҷтимоӣ	163
Арабов М.Қ.	
Ба замони муосир мувофиқ гардонидани барномаҳои таълими информатикаи мактабӣ ва ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар раванди таълим	168

Сулейманова А.Г., Сулейманова Е.И.	
Современные возможности технических средств обучения на практических занятиях по русскому языку в студенческих таджикских группах	178
Куджов Р. М.	
Речевое общение как объект обучения и овладения иностранным языком в педагогическом ВУЗЕ.....	180
Саидов Н.Т., Сафарова Д.	
Нақш ва аҳамияти муносибати педагогӣ ҳамчун омили мукамалгардони фаъолияти касбӣ дар раванди таълими синфҳои ибтидоӣ.....	184
Баротзода К.А., Давлатов С.	
Ба роҳ мондани робитаи байнифанни биология бо таърих зимни омӯзиши таълими биология.....	187
Саидов Н.Т., Хусензода А.	
Методикаи таълими омӯзиши фаъолияти инноватсионии омӯзгор	194
Рахмонова О.С.	
Этапы и уровни обучения икт в технических и естественнонаучных факультетах	198
Садуллоева М.Б.	
Технологияи инкишофи мустақилияти эҷодии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони англисӣ дар ихтисосҳои ғайризабон	202
Хакимова Ш.Д.	
Современные подходы к изучению проблемы развития устной речи студентов	205
Ғозиева Ш, Абдурузиқов Ф.	
Моҳият ва мафҳуми методи босуръат дар дарси забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ.....	208
Назарова И.Н.	
Методикаи таълими ҳаёт ва эҷодиёти алишер навоӣ вобаста ба муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки таълимашон ба забони тоҷикӣ.....	215
Джабаров Б.О.	
Диктант как приём проверки и обучения правописанию русскому, английскому в условиях реализации межпредметных связей	219
Шарипов Қ.Б.	
Моҳияти санҷишҳои марҳилавӣ дар низомии таҳсилоти кредитӣ	224
Одинаева М.Т.	
Интерференция в речи билингва и работа по её устранению	227
Бобохонова Ш.Н.	
Роҳ ва воситаҳои фаъолгардони донишҷӯён дар раванди дарсҳои физика.....	231
Арбобова М.Т.	
Ташаккули маҳорати муоширати донишҷӯён дар ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ (дар мисоли забони англисӣ) дар ихтисосҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ.....	234
Хафизова Б.А.	
К вопросу об информационно- коммуникационной технологии при обучении английского языка.....	239

ИФТИХОРИ МИЛЛӢ ВА ТАРБИЯИ ХУДШИНОСИИ НАСЛИ НАВРАС

Нуоров А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ, 26 декабри соли 2019 таъкид намудаанд: «Таърихи пурифтихори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад ва мо вазифадорем, ки ба он арҷ гузорем, саҳифаҳои дурахшони қаҳрамониву диловарии гузаштагони худро омӯзем ва онро ҳамчун асоси ғояи ватандӯстиву садоқат ба Ватан ташвиқ намоем. Бахусус, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ, ки воридшавии унсурҳои бегонаро ба фарҳанги миллӣ осон гардондааст, рӯ овардан ба таърих ва огоҳ будан аз аслу насаби хеш барои ҳар як фарди миллат, хусусан насли наврасу ҷавон зарур ва ҳатмӣ мебошад.

Мо кӣ будани аҷдоду гузаштагони худро бояд донем, ба онҳо арҷ гузорем ва бо насли ориёӣ, яъне ориёнабор будани худ ифтихор кунем» [1, с.364].

Ин таъкиди дилсӯзонаю ватанпарастонаи Пешвои миллат, бахусус донистани таърих, фарҳанг, расму ойин, худшиносию огоҳ будан аз аслу насаб ва аз ориёнабор будани хеш ифтихор кардан аст, аммо дар баробари ин, имрӯз раванди ҷаҳонишавии тамаддунҳо ва ворид шудани унсурҳои бегона ба фарҳанги миллӣ осон шудааст. Аз ин рӯ, мо бояд пештар аз ҳар вақта дида ба таърихи пурифтихори гузаштагонамон рӯ орему осори офаридаи онҳоро мутолиа намудаву амонати муқаддаси ба мо мерос мондашонро чун гавҳараки ҷашм ҳифз намоем. Рисолати омӯзгорону мураббӣён низ дар замони пуртазод дар ҳамин зоҳир мегардад. Аз ин лиҳоз, моро зарур аст, ки дар замири насли наврас ҳудодоҳию худшиносӣ ва хувияти миллиро тарбия намоем. Хушбахтона «...имрӯз аз баракату нусрати Истиқлолият ва соҳибхитиёрии Тоҷикистони азиз ин худшиносӣ дар қалбҳо ҷӯш мезанад ва эҳё мешавад» [2, с.432].

Барои тарбияи худшиносӣ, тарбияи ифтихори миллӣ ва эҳёи он, пеш аз ҳама дар муаллимон худтарбиякуниро инкишоф дода, ба ин васила ташаккули идеали маънавии ўро таъмин намоем. Чунки маҳз омӯзгоре, ки идеали маънавии пухта ва ҳаматарафа дорад, онро дар насли наврас тарбия карда метавонад ва талабагон низ ба худтарбиякунӣ машғул мешаванд, ки ин боиси ифтихори миллии онҳо мегардад. Аз ин рӯ муаллимонро зарур аст, ки пайваста ва мунтазам донишҳои педагогӣю психологӣ, методӣю маҳорати касбии хешро баланд бардоранд, роҳҳо ва воситаҳои самараноки таълиму тарбияи насли наврасро ҷӯянд ва ҳамеша ҳамқадами замон бошанд. Устои донишманд ва пухтакор дар ҳамаи давраи замонҳо «гули сари сабад»-и дӯстону шогирдон буда, ба ин восита ба халқу ватани худ хизмат мекунад. Аз ҳамин рӯ, дар китоби муқаддаси «Авасто» ба мавқеи муаллим эътибори махсус дода, омӯзгорро «анҷро пойти», яъне «донишманд» меномиданд. Дар гузашта омӯзгорро аз ҳисоби ашҳоси босавод ва меҳнатдӯст интихоб менамуданд. Муаллимоне, ки забон, таърих, анъанаҳои нек ва педагогикаи ниёгони худро хуб медонанд ва аз он ифтихор дорад, бидуни тардид аз донишмандонанд. Ин ҷо хеле бомаврид аст, ки ба таъкиди Пешвои миллат, ки дар Рӯзи дониш (17.08.2020) ба тамоми мардуми шарифи Тоҷикистон пеш аз ҳама барои устодону омӯзгорон пешниҳод шуда буд, таваҷҷуҳ намоем: «...рисолати аслии устодону омӯзгорон ва падару модарон дар ин самт аз он иборат аст, ки ба насли наврас ва ҷавонони имрӯза таърихи фоҷиабор ва таҷрибаи талхи миллатро омӯзонанд ва онҳоро барои ҳифзу пайдории сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва боз ҳам мустаҳкам намудани пояҳои давлати озоду соҳибистиқлоламон омода созанд» [1]. Ин андешаи Пешвои миллат устодон ва омӯзгоронро дар баробари вазифа ва масъулияти, ки ба душ доранд, ҳамзамон баҳри амалӣ сохтани се самти фаъолиятшон, ки ҳамарӯза дар қори таълиму тарбия мавриди қорбуда қарор мегиранд, роҳнамо мебошад:

- Донишҳои касбии омӯзгор, устод;
- Маҳорати педагогӣ;
- Сифатҳои инсонӣ [1, с.29-31].

Муаллим бояд аз он ифтихор кунад, ки ҳама суханварони оламгир, аз ҷумла Сукроту Афлотун, Арастую Демокрит, Рӯдакию Фирдавсӣ, Абӯалӣ Ибни Синою Носири Хусрав, Саъдию Ҷомӣ ва қулли хирадмандони насли ҳазрати Одам таълиму тарбияро аз устод гирифта, шуҳрату номи ҷовидона касб кардаанд. Аз ин ҷост, ки ахлоқи волею хиради бузурги ниёгонамон дар назди муаллимон вазифа мегузорад, ки барои дар насли наврас ва ҷавонон тарбия намудани ҳисси инсондӯстию ватандӯстӣ, ваҳдати миллӣ, тарбияю таълими

хештаншиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ, маънавиёти баланд, ахлоқи ҳамидаи инсонӣ ва ғайраҳо, ки ҳама рӯкҳои волои тарбия ва боиси ифтихор ва арзиши миллӣ аст, аввалан худ намунаи ибрат бошанд ва насли наврасро дар ҳамин рӯҳия тарбия карда тавонад. Барои ҳалли ин масъалаи мубрами рӯз проблемаи дигар ба миён меояд, ки то рӯзҳои наздик пажӯҳишгарони соҳаи педагогика ба он кам эътибор медоданд. Вазифаи муҳиму масъулиятнок барои муаллимон, ки он боиси ифтихор ва арзиши миллӣ аст, ин рӯ овардан ба анбанаҳои ниёномамон ва ҳаматарафа омӯхтани обу хоки ин сарзамини куҳан, забон, таърих ва педагогикаи миллии (этнопедагогика) он ба шумор меравад. Олими маъруфи тоҷик, шодравон академик Муҳаммадҷон Шакурӣ дар асари пурарзишаш «Хуросон аст, ин ҷо» навиштааст: «Маънавиёти мардуми тоҷик чунин нерӯи бузург дошт ва ҳанӯз дорад. Инро имрӯз мо тоҷикон бояд бидонем ва коре бикунем, ки ин нерӯи бузург бедор шавад, ба чунбиш ояд мушқилкушои худи мо ва дигарон бошад» [2, с.54].

Ин андешаи олӣ ва таъкиди адабиётшиноси маъруф ба тамоми халқи тоҷик аз деҳқони хокпош сар карда то уламову шуаро як ранг дахл дорад. Барои он ки «бидонем ва коре кунем, ки ин нерӯи бузург (маънавиёт-А.Н) бедор шавад» ба омӯзгорон, устодон зарур аст, ки забон, таърих ва педагогикаи ниёгони худро хуб донанд ва насли наврас ва ҷавонро дар ҳамин рӯҳия тарбия карда тавонанд. Чунки забони ниёномамон ва таъсири ӯ ба забонҳои дигар аз аҳди қадим то имрӯз натавонанд боиси ифтихор, балки яке аз арзишҳои волои халқи тоҷик ба шумор меравад ва таърихи гузаштаамон ба ин гувоҳ аст. Бинобар ин, ба омӯзгорон, устодон зарур аст, ки бо забони адабӣ таълиму тарбияи насли наврасро ба роҳ монанд, зеро нутқи бурро ва шеваи муаллим воситаи хуби аёни дар дарс ва корҳои тарбиявӣ мебошад. Аз тарафи дигар, хонандагон бештар ба муаллим тақлид мекунанд, ки ин дар оянда ба онҳо имконият медиҳад бо забони адабӣ сухан гуфтанро ёд гиранд. Албатта дуруст риоя кардани қоидаҳои забон аз оила оғоз шуда, дар кӯдакистон ва мактаб идома меёбад. Аз ин рӯ, дар ҳалли ин масъалаи муҳим ҳамкориҳои доимии оила, кӯдакистон ва мактаб ҳатмист. Пеш аз ҳама мураббии кӯдакистон бо забони адабии гуфтугӯӣ сухан ронда тавонад, алалхусус дар гурӯҳҳои тайёри ба мактаб, ки инкишоф додани нутқи маданияи онҳо хеле муҳим аст. Муаллими зарур аст, ки бо забони адабии гуфтугӯӣ таълим ва тарбияи талабагонро ба роҳ монад ва аз ин забон ифтихор намояд ва хонандагонро дар ҳамин рӯҳия тарбия кунад. Чунки забони модарии мо ифтихори бузурги мо буда, яке аз арзишҳои миллӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, талабагонро дар ҳамин рӯҳия тарбия намудан вазифаи масъул ва пурифтихори муаллимон ба шумор меравад. Инро мо дар таҷрибаи кори амалии муаллимони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи рақами 76-и ш. Душанбе Давлатова М. ва рақами 34-и ш. Душанбе Оймаҳмадов Ф., Холиқова Г. ва Чураева М. мушоҳида мекунем.

Мушоҳидаи чандсолаи мо собит кард, ки омӯзгорон Давлатова М., Оймаҳмадов Ф., Холиқова Г., Чураева М. ҳам дар раванди таълим ва ҳам дар чорабиниҳои тарбиявӣ бо забони хеле шеваву суфтаи адабӣ гуфтугӯ мекунанд, ки ин ба талабагон таъсири қалони тарбиявӣ мерасонад. Омӯзгор Оймаҳмадов Ф. яке аз соатҳои тарбиявиро аз Суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон сар кард, ки хонандагон ҳама бо як оҳанги форма сурудро тақрор намуданд:

*Диёри арҷманди мо,
Ба бахти мо сари азизи ту баланд бод.
Саодати ту, давлати ту бегазанд бод,
Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зери парчами ту саф кашидаем, кашидаем.
Зинда бош, Эй Ватан, Тоҷикистони озоди ман!*

Талабагон давоми Суруди миллиро сароида ҳар як кӯшиш менамуданд, ки сурудро бурро ва бехато сароянд. Азбаски омӯзгор дар соати тарбиявии гузашта доир ба мазмуни Суруди миллии маълумоти муфассал дода будааст, шогирдон дар ин соати тарбиявӣ мақсади гузошта шударо хеле хуб фаҳмиданд. Онҳо бештар ба забон, баёни фикр, ифтихороти миллӣ, муқаддасоти ватани маҳбуб ва ғайра диққат медоданд. Дар Суруди миллии тамоми орзую омоли сокинони ин давлати соҳибистиклол ифода ёфтааст. Дар соати тарбиявӣ омӯзгор бештар ба забони адабии шогирдон аҳамият дода, дар хотима байти зеринро барои аз ёд тавсия намуд:

*Ҳар кас ба забони худ сухандон гардад,
Донишманди сад забон осон гардад.*

Халқи тоҷик дар тӯли таърих боз аз он ифтихори миллӣ дорад, ки дар сарзамини куҳану зебоманзараш зиндагӣ карда, барои истилою ғорат кардани давлату сарзамине ҳеҷ гоҳ лашкар накашида ва ғорат накардааст. Ин аз бофарҳангию маънавиёти боло ва инсондӯстии

(гуманизми олии) ин халқи сарбаланд шаҳодат медиҳад ва панди Саъдии бузургворро барои ҳамешагӣ дар лавҳи хотир дорад:

*Бани одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниши зи як гавҳаранд.
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.*

Маҳз ҳамин сирати халқи тоҷикро дар назар дошта, шоири маҳбуби тоҷик, зиндаёд Лоик Шералӣ дар шеърӣ «Таърих гувоҳ аст» нигоштааст:

*Таърих гувоҳ аст, ки дар ҳеҷ замоне,
Тоҷик ба хоки дигаре аз сари кина.
Бо ҳамҳамаю бамдала лашкар нақашадааст,
Таърих гувоҳ аст, ки дар арсаи таърих.
Тоҷик зи роҳи ҳасаду чаҳлу таассуб,
Бар фарқи саре найзаву ханҷар нақашадааст.*

Сарчашмаҳои таърихӣ собит менамоянд, ки ҳарчанд гузаштагонӣ мо лашкар, қувва ва тавоноӣ доштанд, вале ҳеҷ гоҳ бо зӯри қувваю шамшер амал накарда, танҳо ба воситаи ақлу хирад, тавассути гуфтугӯ масъалаҳои ба вукӯъ омадаро ҳаллу фасл мекарданд. Бинобар ин, ба муаллимон зарур аст, ки донишҳои назариявии ҳудро оид ба забон, таърих ва анбанаҳои педагогикаи ниёгон ғанӣ намуда, соҳиби ҷаҳонбинии илмӣ васеъ гарданд. Таърихи давлати бузурги Сомониёнро донанд, аз он ифтихор дошта бошанд ва талабагонро дар рӯҳияи худшиносии миллӣ ва ватанпарварӣ тарбия кунанд. Боз аз он ифтихор дошта бошанд, ки Тоҷикистон давлати соҳибистиклол буда, пораи муқаддаси ҳамон давлати Сомониён мебошад, ки соли 1999 1100-солагиашро ҷашн гирифтанд. Муаллим на танҳо худ таърихи гузаштаю имрӯзаи халқи ҳудро донанд, балки ифтихор, худшиносӣ ва арзиши миллии ниёгонро дар қалби насли наврас ва ҷавонон тарбия карда тавонанд. Бо ибтикор ва ташаббуси бевоситаи Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нахустин ҷашне, ки ҳамчун нишон ваҳдат ва якпорагии миллат дар қалби халқи тоҷик, тухми муҳаббатӣ садоқатро кошт ин соли 1995 ҷашни бузургдошти 680-солагии Мир Саид Али Ҳамадонӣ дар шаҳри бостонии Кӯлоб буд. Ҳамин тавр, ин иқдоми ватандорӣ Пешвои муаззами миллат нисбати шахсиятҳои варзидаи миллати сарбаланди тоҷик идома меёбад. Аз ҷумла, 675-солагии шоир ва мутафаккири барҷаста Камоли Хучандӣ (1996), 90-солагии шарқшиноси барҷаста, ходими намоёни давлатӣ Бобоҷон Ғафуров (1998), 1100-солагии давлати Сомониён (1999), 960-солагии олим ва шоири маъруф Умари Хайём (2001), 90-солагии шоир ва мунодии сулҳу дӯстии халқҳо Мирзо Турсунзода (2001), 2500-солагии шаҳри бостонии Истаравшан (2002), 2700-солагии шаҳри Кӯлоб (2006), 800-солагии шоир ва мутафаккири барҷаста Ҷалололдин Балхӣ (2008), 1150-солагии Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ (2008), 1310-солагии Имоми Аъзам (2008), 600-солагии шоир ва мутафаккири барҷаста Абдурахмони Ҷомӣ (2014), 3000-солагии Ҳисори Шодмон, 400-солагии Сайидои Насафӣ (2018), 5500-солагии Саразми бостонӣ (2020), 700-солагии Камоли Хучандӣ (2020) ва ғайра дар сатҳи баланд ҷашн гирифта шуд. Ин хидматҳои мондагори Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тавонист ҳамон ҳолигии маънавию, ки таи солиёни дароз пайдо шуда буд, пур гардонад. Аз тарафи дигар, ин иқдоми шоиста, дар қалбҳои садҳо ҳазор мардуми тоҷик, алаҳусус, насли наврас ва ҷавонон ва ҳамзабонони бурунмарзии мамлакат шодиву фараҳ оварда, дар тарбияи ифтихор ва худшиносии миллии насли наврас ва ҷавонон нақши бориз дорад. Дар татбиқи амалии он чехраҳои мондагор омӯзгорон мақоми хос ва масъулияти баландро бар душ доштанд.

Ба муаллим зарур аст, ки Суруди миллӣ, Парчами давлатӣ ва Нишони давлатиро донанд ва ба насли наврас мазмун ва моҳияти онҳоро фаҳмонда дода тавонанд, то ки дар қалби кӯчаки насли наврас меҳру садоқат ба меҳани азиз саршор гардад ва аз ин Ватан ифтихор кунанд.

Аз ҷумла, хангоми фаҳмондани рангҳои парчам: сурх, сафед ва сабз ба талабагон фаҳмонда диҳад, ки:

-ранги сурх-аз мубориза ва ҷоннисоркуниҳои халқамон дар роҳи озодӣ ва истиқлолияти хоки муқаддас гувоҳӣ медиҳад;

-ранги сафед ифодаи бахту иқболи сафеди халқ аст;

-ранги сабз аз саъю кӯшиш ва заҳмату меҳнати сокинони кишварамон баҳри сарсабзу хуррам гардидани Ватани азизамон шаҳодат медиҳад. Нишони давлатӣ (герб) мудаввар буда, як тарафи онро буттаҳои шукуфтаи пахта ва тарафи дигарашро хушаҳои заррини гандуми пухта расида оро медиҳад, ки баёнгари шуғли асосии мардуми заҳматкаши Тоҷикистон аст. Дар қисмати поёнии нишон китоби кушода, куҳҳои сар ба фалак кашида офтоб ва нурҳои заррини он тасвир ёфтаанд:

-китоб аз он гувоҳӣ медиҳад, ки халқи тоҷик дорои илму маърифат, адабиёт ва фарҳанги гани буда, ҳам худ ва ҳам фарзандонаш ҳеҷ гоҳ аз мутолиа маҳрум нест;

-кӯҳҳои осмонхарош баёнғари кишвари кӯҳсор аст;

-офтоб ва нурҳои заррини он аз малакати офтобиамон шаҳодат медиҳанд.

Тоҷ баёнғари тоҷу тахти шоҳони гузаштаи халқи тоҷик аст.

Мурод аз пурра овардани рамзҳои давлатӣ ин аст, ки омӯзгорони арҷманд, дар хусуси Суруди миллӣ, Парчам ва Нишони давлатӣ тасаввуроти зарурӣ пайдо кунанд ва моҳияти онро ба насли наврас пай дар пай фаҳмонда, онҳоро дар руҳи ватандӯстӣ, ифтихор аз механи азиз ва меҳнатдӯстӣ тарбия кунанд.

Мушоҳидаи мо дар як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ш.Душанбе ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ собит мекунад, ки бо вучуди дар ҳамаи мактабҳо ва утокҳои дарсӣ рамзҳои давлатӣ хеле хуб аз ҷиҳати эстетикӣ оро дода шудааст, вале на ҳамаи муаллимон (ҳам собиқаи зиёди омӯзгорӣ дошта ва ҳам муаллимони навқор) рамзҳои давлатиро хуб медонанд ва ба талабагон фаҳмонда дода метавонанд. Гарчи ин масъалаи муҳим, ки арзиши воло ва ифтихори миллӣ ва худшиносии миллии ҳар як шаҳрванди Тоҷикистони азиз ба шумор меравад, рӯякӣ муносибат кардан аз рӯи инсоф нест. Бинобар ин зарур аст, ки аз шаклпарастӣ (зоҳирӣ) даст бикашаму ба асли ҳеш баргардем ва ба моҳияти рамзҳои давлатӣ ба ҳубӣ сарфаҳм рафта, онро ба насли наврас фаҳмонда дода тавонем ва аз он ифтихор дошта бошем, ки дар давлати соҳибистиклоли демократию ҳуқуқбунёди дунявӣ зиндагӣ дорем. Он гоҳ ифтихори мо, ифтихори миллӣ, арзиши волои маънавӣ шуда метавонад ва мо худро фарзанди ҳақиқии ин обу ҳок доништа, ватанпарвари асил ва инсондӯсти комилро тарбия карда ба воя расонида метавонем.

Агар ин рамзҳои давлатӣ боиси ифтихор, худшиносӣ ва арзиши миллии ҳар як хонадони тоҷику тоҷикистонӣ гардад, он гоҳ кори кӯдакостон ва мактабро осон мегардонад, аз тарафи дигар ҳамкориҳои оила, кӯдакостон ва мактаб боз ҳам мустаҳкам мегардад.

Бинобар ин ба муаллим зарур аст, ки:

- қатъи назар аз он ки кадом донишқада ва донишгоҳро тамом карда аст, бояд забони модариро хуб донанд ва бо забони адабӣ таълиму тарбияи талабагонро ба роҳ монанд, то ин ки забони давлатӣ боиси ифтихори миллӣ ва худшиносии талабагон гардад.

- муаллим бояд таърихи гузашта ва имрӯзаи халқи худро донанд ва аз беҳтарин фарзандони фарзонааш ифтихор дошта бошад ва талабагонро дар рӯҳи сифатҳои ин шахсиятҳои барҷастаи таърих тарбия карда тавонад. Аз ҷумла, Шерак, Спитамен, Абу-Муслим, Исмоили Сомонӣ, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино, Носири Хусрав, Саъдӣ, Ҳофиз, Камоли Хучандӣ, Аҳмади Дониш, Темурмалик, Восеъ, Айнӣ, Лохутӣ, Мирзо Турсунзода, Бобочон Ғафуров, Шириншо Шотемур, Нусратулло Махсум ва дигарон.

- агар мактаб шароит дошта бошад, хуб мебуд, ки пешниҳоди маорифчиёни Вилояти Худмуктори Бадахшонро дастгирӣ намуда, ҳар пагоҳӣ суруди миллӣ бо оҳангаш садо диҳад ва пас аз ин талабагон ба дарс оғоз намоянд, ки дар онҳо ҳисси ватандӯстӣ ва муҳаббат ба Модар-Ватанро зиёд мекунад.

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмон. Чехраҳои мондагор. / Э. Раҳмон - Душанбе, «Эр-граф» 2016. – 364 с.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат-ҳастии миллат. / Э. Раҳмон - Душанбе, Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.
3. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. // Ҷумҳурият, 26 декабри соли 2019. - №249.
4. Лутфуллоев М. Эҳёи педагогикаи Аҷам. / М.Лутфуллоев – Душанбе, 1997. – 148 с.
5. Лутфуллоев М. Педагогикаи миллии халқи тоҷик. / М.Лутфуллоев Душанбе, 2015. - С.3-376
6. Эмомалӣ Раҳмон. Илм, сарват ва сулҳ неъматӣ бебаҳост. // Омӯзгор. 17.08.2020.
7. Шакурӣ М. Хуросон аст, ин ҷо. / М. Шакурӣ – Душанбе, 1977. - С.3-150
8. Нурув А. Арзишҳои миллию умумибашарӣ, заминаҳои пайдоиш, инкишоф ва нақши онҳо дар тарбияи инсон. / А. Нурув – Душанбе, «Ирфон» 2003. - 183 с.
9. Шарифхоҷаев М. Нақши арзишҳои миллӣ дар ташаккули ҷаҳонбинии омӯзгорони оянда. / М. Шарифхоҷаев - Қурғонтеппа: 2012. – 196 с.
10. Ҷураев М. Ватан, маърифат, Пешвои миллат. / М. Ҷураев - Душанбе: «Эр-граф», 2020. – 384 с.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОРДОСТЬ И ВОСПИТАНИЕ САМОСОЗНАНИЯ У ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

В статье подчеркивается, что воспитание самосознания подрастающего поколения в условиях глобализации цивилизаций является одним из важнейших педагогических вопросов и требует регулярного взаимодействия школы, семьи и общества. Особенно в современном мире и стремительном развитии информационных технологий, которые способствовали проникновению

чужеродных элементов в национальную культуру, очень важно и необходимо обратиться к истории и знать об происхождении предков. Основоположник мира и единства, Лидер нации Эмомали Рахмон подчеркнул: «Мы должны знать, кто наши предки, уважать их и гордиться арийским происхождением».

Вот почему мы должны более, чем когда-либо оглядываться на славную историю наших предков и гордиться ею. В это непростое время становится очевидной миссия учителей как наставников. Высокая нравственность и великая мудрость наших предков ставили перед учителями и наставниками задачу воспитания у подрастающего поколения чувства гуманности и патриотизма, национального единства, национального самосознания и других чувств, являющихся основой воспитания и причиной развития гордости.

Ключевые слова: история, язык, традиции, обычаи, национальные ценности, самопознание и национальная идентичность.

NATIONAL PRIDE AND EDUCATION OF SELF-AWARENESS AMONG THE YOUNGER GENERATION

The article emphasizes that the upbringing of self-awareness of the younger generation in the context of globalization is one of the most important pedagogical issues and requires regular interaction between school, family and society. Especially in the modern world and the rapid development of information technologies, which contributed to the penetration of alien elements into the national culture, it is very important and necessary to turn to history and know about the origin of the ancestors. The founder of peace and unity, the Leader of Nation stressed: "We must know who our ancestors are, respect them and be proud of the Aryan generation, that is, our Aryan origin."

That is why we must more than ever look back on the glorious history of our ancestors and be proud of it. In this challenging time, the mission of teachers and mentors becomes apparent. Thus, the high morality and great wisdom of our ancestors set before teachers and mentor stand the task of instilling in the younger generation a sense of humanity and patriotism, national unity, national identity and other feelings, which are the basis of education and the cause of the development of pride and self-awareness.

Key words: history, language, traditions, customs, national values, self-knowledge and national identity.

Сведение об авторе:

Нуров Абдулбоки - доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садрриддина Айни, Тел: (+992) 918878141, E-mail: A.Nurov1953@mail.ru, Адрес: город Душанбе, р.Фирдавси, улица Крупская-2 16/4

About the author:

Nurov Abdulboqi- doctor of Pedagogical Sciences, professor of the Department of pedagogy and psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Тел: (+992) 918878141 E-mail: A.Nurov1953@mail.ru, Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe city, st. Krupskaya, 2 16/4.

ГИГИЕНАИ ШАХСИИ ВАРЗИШГАР

Намозов Т.Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Ба варзишгар дар бозиҳо пеш аз ҳама саломатӣ лозим аст. Барои он ки шахс ҳамеша бардаму солим бошад, бояд тадбирҳои гигиениро аз рӯзҳои аввали ҳаёт қорӣ ва риоя намояд. Ахлоқ зевари гаронбаҳои инсон аст, ки ӯро аз олами ҳайвонот фарқ мекунонад [4, с.6-7]. Қоӣ таассуфу надомат аст, ки имрӯз баъзе ҷавонони мо ба қорҳои пасту нораво ва зишту қабех, аз қабилӣ нашъамандӣ, шаробнӯшӣ, сигорқашӣ ва носқашӣ даст мезананд, ки ин амалҳо сабабгори зиёд шудани, қиноятқорӣ дар қомеа мешавад. Истеъмоли маводи муҳаддиру шароб бузурғтарин неъматӣ инсонӣ, яъне ақли солими ӯро қоҳиш медиҳад ва оқилтарин фардро [2, с. 19-20, 4, с. 12-13]. қоҳил месозад. Инсон ҳангоми мастӣ ба қангу қидол, қуштор, талоқ, дуздӣ ва дигар қирдорҳои ношоистаи инсонӣ даст мезанад ва ин амалҳои нораво сабаби аз ҳам қудо шудани оилаҳо, маҳсусан зану шавҳарҳои қавон ва бе парастор мондани фарзандони онҳо мегардад.

Гигиенаи ҳаёти шахсии варзишгар аз қанд қисми тарқибӣ иборат аст. Ба тавсияи қоршиносон, олимон ва мутақассисон он азгигиенаи умумӣ, гигиенаи қинсии фардӣ ва гигиенаи муносибатҳои қинсӣ тарқиб меёбад.

Масъалаҳои гигиенаи умумӣ аз зарурати манфиати обутоб додани организм, ҳавои тоза, офтоб, об, бозиҳо, машқҳои варзишӣ, ғизои гуногунсифат, речай рӯз ва истироҳат мебошад.

Шаробнӯшӣ, кашидани тамоку ва нос, алалхусус нашъамандӣ, ба ҳаёти инсон хатар дорад [1, с.76-77].

Варзишгар пеш аз ҳама ба 3 чиз таваччуҳ дошта бошад.

1. Дину диёнат

2. Обрӯю эҳтиром

3. Ояндаи худ. Агар омилҳои иҷтимоӣ инкишоф ёфта, шахс урфу одат, анъанаҳо, ахлоқ, аҳкоми дин ва маданияти худ ва дигаронро эҳтиром кунад, ӯ қодир аст, ки бо ёрии рӯҳи асаб ба ҷузъиёти ҳодиса дуруст баҳо диҳад. Бозингароне, ки гирифтори ягон беморӣ бошанд, аз рӯи меъёрҳои байналмилалӣ онҳо ба мусобиқаҳо роҳ дода намешаванд. Аз ҷумла, варзишгароне, ки нашъаманд, майнӯш ҳастанд ё худ дар вақти мусобиқа аз он истифода мекунанд ё сӯзан мезананд, онҳоро тамоман ба мусобиқа иштирок кардан роҳ намедиханд, ҳатто ба ҷавобгарӣ каша мекӯшанд [1, с.98]. Рафту аз тарафи ҳакамон, духтурон, мушоҳидачиён ва тамошобинон ин ҳолатҳо маълум шавад, агар ғалаба карда бошад, ғолибияти ҷунин варзишгар бекор карда мешавад.

Риояи гигиенаи шахсии варзишгар ба ҳуди шахс, умуман дар навбати худ ба падару модар, омӯзгорон, мураббӣён ва аҳли ҷамоатчиӣ вобастагӣ дорад. Тадқиқотҳои илмӣ оид ба проблемаҳои ҳаёти шахсии варзишгар аз тарафи олимону духтурон, мутахассисони соҳаи психология, педагогика, физиология ва анатомия исбот намудааст, ки барои солимии ҷамъият ва насли солим ҳаёти ҷисмонӣ солим зарур аст. Варзишгар одоби муоширати ахлоқи, тарбияи шахсии варзишгар, этика ва психологияи ҳаёти оилавино нағз бояд донад [2, с.20-21]. Аз маърифати ҳаёти шахсии варзишгар бохабар будани наврасон, ҷавонони ба балогатрасида, махсусан варзишгарон, аз масъалаҳои муҳими физиологӣ ва психологӣ дар фанни тарбияи ҷисмонӣ аст. Яъне ҳар як фарди равшанфикр баробари аз адабиёт, фарҳанг истифода кардан, ҳамчун ҷузъи асосии ҳаёти аз дониши анатомӣ, биологӣ ва физиологӣ бохабар бошад, дар ҳаёти ҳамаҷунин худ ин донишҳоро истифода намояд, бояд қонуни фармуаи онҳо қор барад [6, с. 120-121].

Риояи накардани гигиенаи муносибатҳои шахсии варзишгар ба занони бегона, бемор ва нашъаманд, ба саломатии натавонанда варзишгарон, балки ба саломатии ҳар як шахси солим зарар дорад. Мутахассисон, олимон, духтурҳои гинекологӣ, коршиносон, илми анатомия ва физиология исбот карданд, ки ҳаёти шахсии варзишгар бисёр вақт ба тандурустии инсон зарар оварданад мумкин аст.

Андар рукӯҳо баёни ҳадди тиб, мавзӯҳои тиб, мизоч (гармӣ, хунукӣ) мизочи андом, мичози синҳо (зан, мард), баёни хилтҳо ва бахшҳои он, чигунагии хилтҳо, зодани хилтҳо сабаби пайдоиши устухонҳо ва пайвандгоҳҳо, асабҳо, қувваҳо ва ғайра, ки ҳамаи он ба тани солим ва бемори инсон тааллуқ доранд, шартӣ муҳим аст [4, с.123-124].

Аҳамияти омӯзиши тиб барои солимии ҷомеа мебошад. Тандурустӣ натавонанда барои варзишгар балки барои ҳар як шахси синну солаш гуногун зарур мебошад. Чи тавре ки мутахассисон муайян карданд, шахвонияти беаҳал бедоршуда ё ба таври сунъӣ ангебанда, инчунин издивоҷи зиёди шахвоният ба алоқаи ҷинсии, баъд аз издивоҷ таъсири бад гузаштанаш мумкинаст [5, с.16]. Албатта, ҳаёти ҷинсӣ, ки дар синни хеле хурдтар оғоз мешавад, ҳам аз назари ҷисмонӣ ва ҳам аз назари иҷтимоӣ, ки ҷавонон тайёр нестанд, манбаи даромад надоранд, барои саломатии ояндаи онҳо хавф дорад. Ҳар як миллат ва халқият ба генофонди худ бояд аҳамият диҳад. Дар китоби тарзи ҳаёти солими Хуррам Раҳимзода ишора шудааст: «Саломатии мардум боигарии давлат мебошад, бояд ҳар як шахс саломатии худро нигоҳ дорад».

Тарбияи одамон дар рӯҳияи ахлоқи ҳамида яке аз масъалаҳои муҳимтарини сохтори ҷомеаи демократӣ ба ҳисоб меравад. Зарурияти татбиқи амалии ин масъала талаби объективии сохтори ҷомеаи демократӣ мебошад. Ҷараёни мураккаби гузариш ба ҷомеаи демократӣ дар зисту зиндагонӣ, шуур ва ахлоқи одамон дигаргуниҳои куллиро ба вуҷуд меорад [6, с.92-94]. Ба ин маънӣ, дар ҳаёти одамон ҷунин ахлоқе бояд ҷорӣ гардад, ки дар асоси он содиқу вафодор будан ба ҳақиқати неқуахволии ҷамъият, дар меҳнати фаъолона иштирок кардан, ихтиёран риоя намудани қоидаҳои асосии зиндагонии инсон, ёрии ҳамдигарии рафӣқона, покқивдонӣ ва ростгӯӣ, тобу тоқат надоштан ба вайронкунандагонии тартиботи ҷамъиятӣ гузошта шуда бошад. Ҳамаи принсипҳои ахлоқи ҳамида аз ҷиҳати моҳият ва мазмуни худ инкишофи муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва маънавӣ ифода мекунанд. Дар ахлоқи ҳамида нормаҳои муҳимтарини ҳуқуқ одоби инсонӣ ҷамъбаст шудааст. Ахлоқи ҳамида тамоми намудҳои муносибатҳои ҳуқуқ одоби байни одамон, муносибати одамон ба ҷамъият, одам ба одам, муносибати вай ба Ватан ва дигар халқҳоро ба миён меорад [2, с.18].

Барои инсонии солим шудан бояд ҳар як шахс доимо ба тарбияи бадан ва варзиш машғул бошад. Тани одам аз бисёр мушакҳо ва бофтаҳо иборат буда, барои инсон сафеда, равған, мубодилаи карбогидридҳо, витаминҳо лозим аст. Сафеда асоси сохти организми инсон ва хучайраҳо мебошад. [3, с.77-78] Инсон таъминоти бадани худро аз ҳисоби хӯрдан таъмин карда, ба ин қувваашро барқарор месозад. Ба варзишгар тавсия дода мешавад, ки барои боқувват шудани мушакҳои бадан аз витаминҳо, аз ҷумла мевагию сабзавот, кадоме ки бевосита витаминҳои зиёд дорад, истеъмол намояд. Тани солихро Афлотун, Лукмони Ҳаким аз боигарии дунё боло гуфтанд. Физиологи машҳури ҷаҳон швед Руне Хедман бадани инсонро ба мошин монанд кардааст. Бадани солиму тансиҳат хуб кор мекунад, меҳӯрад ва хоб мекунад. Шахси тансиҳатро узвҳои ҷашм, шунавоӣ, узвҳои эҳсос, шуур, идрок, дасту дилаш нағз кор мекунад [2, с. 20-21].

Дар як ҳел мавридҳо ба варзишгар машқ кардан тавсия дода намешавад, агар варзишгар худаашро бад ҳис кунад (яъне бемор бошад), сер бошад ё ки гурусна бошад, варзишгаре, ки нав ба тамрин машғул мешавад, бояд машқи бисёр накунад, баъди тамрин то 1 соат об ва хӯрок истеъмол намунад, баъди тамрин баданро луч накунад, ба оби хунук оббозӣ накунад, оби хунук нахӯрад. [5, с. 17] Баъди тамрин дар ҳавои хунук ба либоси тунук баромадан мумкин нест ва варзишгар дуру дароз машқ карда, зуд яке бас накунад. Агар маслиҳатҳои дар боло зикргардида риоя карда нашавад, оҳиста-оҳиста организм хаста ва ба иллат гирифта мешавад. Дар натиҷа инсон саломатии худро аз даст медиҳад.

АДАБИЁТ

1. Куколевский Г.М. Здоровье и физическая культура. // Г.М. Куколевский - Москва, 1979.
2. Ханс М. Семь программ здоровья. / М.Ханс - Москва, 1983. – С.20-21
3. Сафаров Ш.А. Бозиҳои миллии халқи тоҷик. / Ш.А. Сафаров - Душанбе, 2017.- С.77-78
4. Сафаров Ш.А., Мустафоқулов Т. Асосҳои назария ва услуби гимнастика. / Ш.А. Сафаров - Душанбе, - 2017. - С.12-13
5. Асоев М.Ҳ. Бозиҳои серҳаракат. / М.Ҳ. Асоев - Душанбе, 2017.- 17 с.
6. Асозода Б.Ҷ. Хусусиятҳои инкишофи ҷисмонии кӯдакон. / Б.Ҷ. Асозода - Душанбе, 2019. – С.92-94

ЛИЧНАЯ ГИГИЕНА СПОРТСМЕНА

Личная гигиена спортсмена является одним из важнейших требований у лиц, занимающихся физкультурой о спортом на протяжении всей жизни.

Действительно, нарушения в состоянии здоровья, сопровождаемые неправильным питанием, несоблюдение режима тренировки, несоблюдение чистоты и несоблюдение личной гигиены. Несоблюдение личной гигиены для современного человека – это причина появления различных заболеваний, фактор риска номер один.

Автор пришел к выводу, что наблюдения за изменением организма человека являются жизненно необходимыми.

Ключевые слова: режим, чистота, беречь, отдых, питание, тренировка, самоконтроль, уважение, самочувствие, здоровье, психология, терпение, организм, тела, знание, сила мышцы, весовая категория, врачебная контроль, давления, работаспособности спортсмена, нарушение тренировка, сон, заболевание.

ATHLETE'S PERSONAL HYGIENE

The personal hygiene of an athlete is one of the most important measures for people involved in physical education about sports throughout their lives.

Indeed, health disorders, poor nutrition, non-compliance with the training regime, non-compliance with cleanliness and non-compliance with personal hygiene. Non-observance of personal hygiene for a modern person is the reason for the appearance of various diseases, the number one risk factor.

The author came to the conclusion that observations of changes in the human body are vital.

Keywords: regimen, cleanliness, take care, rest, nutrition, training, self-control, respect, well-being, health, psychology, patience, organism, body, knowledge, muscle strength, weight category, medical control, pressure, athlete's performance, violation of training, sleepiness, disease.

Сведения об авторе:

Намозов Тошкул Буриевич, канд.пед.наук, профессор, заведующий кафедрой физического воспитания и гражданского оборона Таджикского государственного

педагогического университета им.С.Айни. Тел.: (+992) 918812521. Электронная почта: namozovt@mail.ru

About the author:

Namozov Toshkul Burievich - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Shef of the Department of Physical Education and Civil Defense of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini.tel: (+992) 918812521. E-mail.:namozovt@mail.ru

РЕШЕНИЕ ЗАДАЧ С ФИЗИЧЕСКИМ СОДЕРЖАНИЕМ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ ПО МАТЕМАТИКЕ - ОДНО ИЗ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИКИ

Саидова Ф.Х.

Худандский государственный университет им академик Б.Гафурова

Раджабов Т.Б.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

В ходе проведения практических занятий появляется возможность создать условия с целью развития умений объяснять суть физических явлений, применяя знания по математике.

Анализ действующих вузовских задачникков (высшая математика) показал наличие малого количества задач, связанных с предстоящей профессиональной деятельностью студентов.

Стоит подчеркнуть, что использование межпредметных задач способствует реализации профессионального подхода при обучении, созданы условия для формирования умений по применению математических знаний, при характеристике сути физических явлений. Данный процесс активизирует познавательную деятельность студентов.

Базисной основой межпредметных связей выступают существующая взаимосвязь наук о природе и общества. Но межпредметные и межнаучные связи не идентичны, также как и учебные предметы не схожи с существующими науками. Необходимо помнить что реализация межпредметных связей не только сложный педагогический процесс, но одновременно и психологический, связанный с корректировкой знаний в умах студентов.

Проблема межпредметных связей в педуниверситетах включает в себя два значимых аспекта: а) реализация межпредметных связей в процессе обучения и воспитания будущих учителей самого университета;

б) процесс подготовки будущих педагогов к осуществлению межпредметных связей в их последующей самостоятельной деятельности в школе.

Для примера следует рассмотреть процесс реализации межпредметных связей по теме “определенный интеграл и курса общей физики”, включенной в практические занятия по математическому анализу на первом курсе факультета физики педуниверситети. Сюда включены задачи приводящих к понятию “производная”.

а) Вычисление пути

Задача. Тело движется прямолинейно. Найти путь, пройденный этим телом за время от $t = t_1$ до $t = t_2$, если оно движется со скоростью $v(t)$, где $v(t)$ -непрерывная функция.

Решение . По определению скорость $v(t)$ есть производная от пройденного пути $S(t)$ по времени: $v(t)=S'(t)$. Иными словами, функция $S(t)$ есть первообразная им функции $v(t)$. Путь S , пройденный телом за время $t = t_1$ до $t = t_2$, есть приращение этой первообразной сегменте (t_1, t_2) , по этому для вычисления пути справедлива формула

$$S = \int_{t_1}^{t_2} v(t) dt \quad (1)$$

Итак, при прямолинейном движении со скоростью $v(t)$ путь, пройденный телом за время от t_1 до t_2 , равен определенному интегралу от функции $v(t)$, взятому в пределах от t_1 до t_2 .

Пример . Тело движется прямолинейно со скоростью

а) $v(t) = 3t^2 - 2t + 1$ (м/сек). Найти путь, пройденный телом в первые 5 секунд.

Решение. По формуле (1) имеем:

$$S = \int_0^5 (3t^2 - 2t + 1) dt = 105 \text{ (м)}.$$

б) Вычисление массы стержня .

Задача. Найти массу прямолинейного стержня участке от $l = l_1$ до $l = l_2$, если его линейная плотность $\delta(l)$ есть непрерывная функции l ,

Решение . По определению линейная плотность стержня равна производной массы $m(l)$ по его длине т. е $\delta (l) = m'(l)$. Иными словами, функция $m(l)$ является первообразной для функции $\delta (l)$. Масса стержня на участке от $l = l_1$ до $l = l_2$ есть приращение этой первообразной на сегменте (l_1, l_2) . В таком случае для вычисления массы справедлива формула:

$$m = \int_{l_1}^{l_2} \delta (l) dl. (2)$$

Итак , масса прямолинейного стержня длины l с линейной плотностью $\delta (l)$ равна определенному интегралу от функции $\delta (l)$, взятому в пределах от l_1 до l_2 ($l_2 - l_1 = l$).

Пример. Найти массу прямолинейного стержня длины 10м, если его линейная плотность задана функцией

$$\delta (l) = 2l + 3\left(\frac{\text{кг}}{\text{м}}\right), 0 \leq l \leq 10.$$

Решение. По формуле (2) имеем:

$$m = \int_0^{10} (2l + 3) dl = 130 \text{ (кг)}$$

в) Вычисление количества электричества.

Задача. Найти количества электричества, прошедшего через поперечное сечение проводника от момента времени $t = t_1$ до момента времени $t = t_2$ если величина тока $J (l)$ есть непрерывная функция l .

Решение. По определению величина тока $J (t)$ равно производной от количества электричества $Q(t)$ по времени т. е $J (t) = Q'(t)$. Иными словами , функция $Q(t)$ есть первообразная функции $J(t)$, а количества электричества Q прошедшее через поперечное сечение проводника за время от $t = t_1$ до $t = t_2$, есть приращение этой первообразной и может быть вычислено по формуле

$$Q = \int_{t_1}^{t_2} I(t) dt (3)$$

Итак, количество электричества, прошедшее через поперечное сечение проводника за время от $t = t_1$ до $t = t_2$, по которому идет ток величины $I (t)$, равен определенному интегралу от функции $I (t)$, взятому в пределах от $t = t_1$ до $t = t_2$

Пример . В течение первых 6 секунд величина тока в проводнике изменялась по закону $I (t) = 4t^3 + 2(a)$.

Какое количество электричества прошло через проводник за это время?

Решение . По формуле (3) имеем:

$$Q = \int_0^6 (4t^3 + 2) dt = 1308 \text{к}$$

Задания для самостоятельного решения

1. Тело движется прямолинейно со скоростью $v - (t) = 2t + 1 \left(\frac{\text{м}}{\text{сек}}\right)$. Найти путь, пройденный телом за промежуток времени от $t_1 = 1$ сек до $t_2 = 3$ сек

2. Линейная плотность $\delta(t)$ неоднородного стержня длиной в 35 см изменяется по закону $\delta(l) = 4l + 3\left(\frac{\text{кг}}{\text{м}}\right)$

Найти массу стержня.

3. Величина тока изменяется по закону $I(t) = 4t + 1$ (ампер)

Найти количество электричества, протекающего через поперечное сечение проводника за промежуток времени от $t_1 = 0$ до $t_2 = 10$ сек.

4. Тело движется прямолинейно со скоростью $v (t) = 2t + a\left(\frac{\text{м}}{\text{сек}}\right)$.

Найти a , если известно, что за промежуток времени от $t_1 = 0$ до t_2 сек тело прошло путь длиной 40м.

в) Вычисление работы.

Подобно тому, как в геометрии вводится понятие площади и объема, в физике вводится понятие работы, давления. Для вычисления работы переменной силы и давления жидкости можно также использовать понятие определенного интеграла.

1. Работа A , произведенная силой $F(x)$, направленной вдоль оси Ox , при перемещении материальной точки вдоль этой оси от a до b , равна определенному интегралу на сегменте $[a, b]$ от функции $F(x)$, т.е.

$$A = \int_a^b F(x) dx \quad (4)$$

Пример 1. Вычислить работу, совершаемую при сжатии пружины на 15см, если известно, что действующая сила пропорциональна сжатию пружины и что для сжатия на 1см необходима сила в 30 н.

Решение. Обозначим через S величину сжатия пружины и через $F(S)$ - силу сжатия. Тогда по закону Гука

$$F(S) = kS, 0 \leq S \leq 0,15(\text{м})$$

Коэффициент k определим из условия, что для сжатия на 0,01 м необходима сила в 30 н. Имеем: $30 = k \cdot 0,01$, откуда находим $k = 3 \cdot 10^3 \frac{\text{н}}{\text{м}}$, поэтому $F(S) = 3 \cdot 10^3 S$ н, $0 \leq S \leq 0,15\text{м}$, Сила $F(S)$ постоянна по направлению, и функция $F(S)$ постоянна по направлению, и функция $F(S)$ непрерывна. Поэтому для вычисления работы можно воспользоваться формулой (4). Имеем.

$$A = \int_0^{0,15} 3 \cdot 10^3 S dS = 15 \cdot 10^2 S^2 \Big|_0^{0,15} = 33,75(\text{дж})$$

Пример 2. Вычислить работу, затраченную на выкачивание бензина на цистерны, имеющей форму цилиндрического резервуара высотой H м и радиусом основания R м. Удельный вес бензина $\delta = 78 \cdot 10^3 \frac{\text{н}}{\text{м}^3}$.

Решение. Выберем ось Ox в направлении действующей силы $F(x)$ (рис.1). Величина силы $F(x)$ для сечения цилиндра плоскостью $x = \text{const}$ определяется весом слоя бензина, верхнего по отношению к этому сечению, т. е. $F(x) = \pi R^2 \delta (H - x)$, $x \in [0, H]$. Так как функция $F(x)$ -непрерывна, то для вычисления работы пользуемся формулой (4). Имеем:

$$A = \int_0^H \delta \pi R^2 (H - x) dx = \frac{\delta \pi R^2}{2} [-(H - x)^2 \Big|_0^H] = 39 \cdot 10^2 \pi R^2 H^2(\text{дж}).$$

Пример 3. Вычислить работу, которую надо затратить, чтобы посыпать кучу песка конической формы высотой H м и радиусом основания R м. Удельный вес, песка $2 \cdot 10^4 \frac{\text{н}}{\text{м}^3}$.

Решение. Выберем ось Ox в направлении действующей силы $F(x)$ для сечения конуса плоскостью $x = \text{const}$ определяется весом цилиндрического слоя песка высоты x , площадь основания которого равна площади этого сечения (рис.2)т.е.

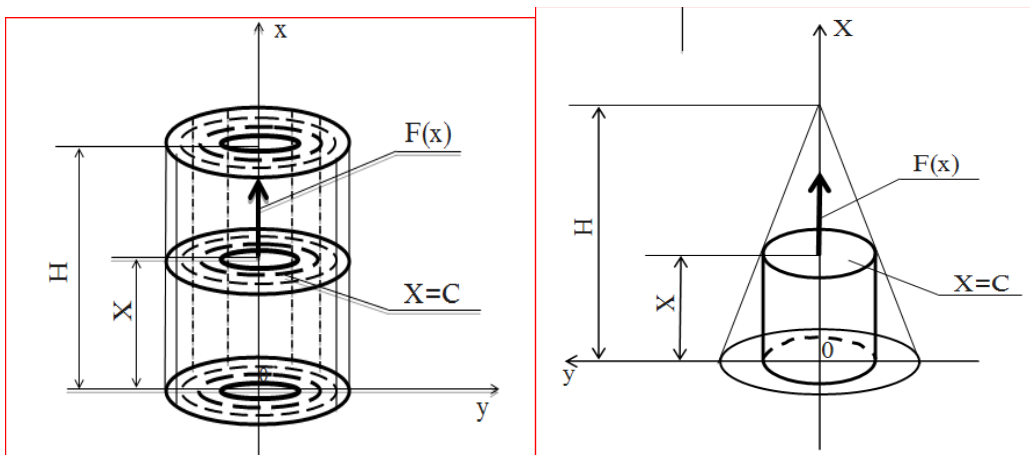

Рисунок 1 рисунок 2

$$F(x) = \delta \frac{\pi R^2}{H^2} (H - x)^2 x, x \in [0, H].$$

По формуле (7) получим

$$A = \int_0^H \frac{\delta \pi R^2}{H^2} (H-x)^2 x dx = \frac{\pi R^2 \delta}{H^2} \left(\frac{H^2 x^2}{2} - \frac{2}{3} H x^3 + \frac{x^4}{4} \right) \Big|_0^H = \frac{5\pi R^3 H^2}{3} 10^3 \text{ (дж)}$$

Вычисление силы давления жидкости.

Пусть плоская пластинка высоты H погружена в жидкость таким образом, что её верхний край касается поверхности жидкости. Подсчитаем силу давления жидкости на эту пластинку. Расположим оси координат, как указано на чертеже 3, т.е. так, чтобы ось Oy была направлена по свободную поверхность жидкости. По закону Паскаля давление жидкости действует во все стороны равномерно и не зависит от расположения площадки на глубине x . Поэтому сила давления $q(x)$ на частицы пластинки находящиеся на глубине x , равна весу столба жидкости над этими частицами. Чтобы подсчитать эту силу давления $q(x)$, проведём прямую, перпендикулярную оси Ox и отстоящую на расстоянии x от поверхности жидкости. Они пересечет пластинку по отрезку cd , длину которого обозначим через $l(x)$. Очевидно,

$$q(x) = \delta l(x) \cdot x, x \in [0, H].$$

где δ – удельный вес жидкости. Будем считать функцию $q(x)$ непрерывной.

Если сила давления. $q(x)$ на частицы горизонтального слоя пластинки, погруженной вертикально в жидкость находящегося на глубине x (считая от поверхности жидкости), есть непрерывная функция на сегменте $[0, H]$, то сила давления P на всю пластинку высоты H равно определенному интегралу от функции $q(x)$ на сегменте $[0, H]$

$$P = \int_0^H q(x) dx \quad (5)$$

Сила давления на всю пластинку есть приращение первообразной функции $q(x)$ на сегменте $[0, H]$, поэтому она выражается определенным интегралом (5).

Пример 4. Найти силу давления P воды, наполнившей аквариум, на одну из его вертикальных стенок, примеры которой $a \times b$ (рис. 3)

Решение. Здесь $l(x) = a$ и $q(x) = \delta ax$, где δ – удельный вес воды, $q(x)$ – непрерывная функция, поэтому на основании формулы (5) имеем:

$$P = \delta \int_0^b ax dx = a\delta \frac{x^2}{2} \Big|_0^b = \delta \frac{ab^2}{2}.$$

Пример 5. Вычислить силу давления P воды на плотину, имеющую форму трапеции, верхнее основание

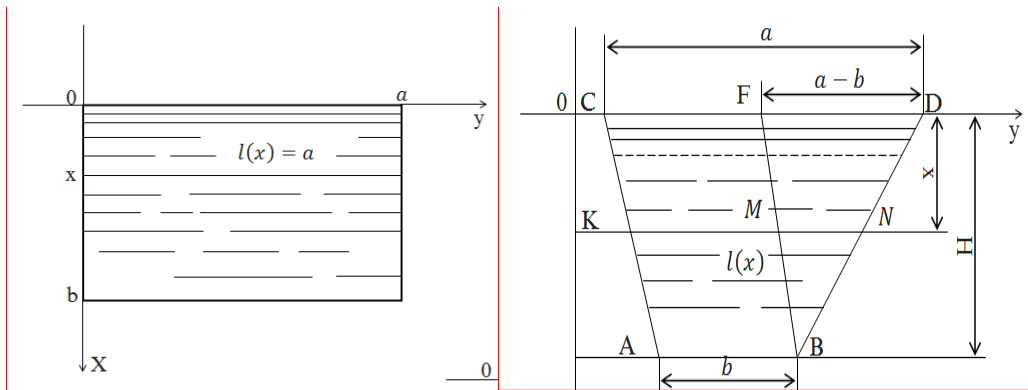

Рисунок 3 рисунок 4

которое равно a , нижнее $b (> b)$, высота H , предполагая, что поверхность воды достигает верхнего края плотины (рис. 4)

Решение. Чтобы записать функцию $q(x)$, надо найти $l(x)$. Из рисунка (4) имеем: $l(x) = b + MN$.

$\Delta FDB = \Delta MNB$, поэтому $MN = \frac{(a-b)(H-x)}{H}$ и $l(x) = a - \frac{a-b}{H}x$. следовательно, функция $q(x)$ имеет вид:

$$q(x) = \delta \left(a - \frac{a-b}{H} x \right) x, x \in [0, H].$$

Функция $q(x)$ непрерывна, поэтому искомую силу давления P вычислим по формуле 5, считаем, что $\delta = 98 \cdot 10^2 \frac{H}{M^3}$

$$P = \delta \int_0^H \left(-\frac{a-b}{H} x \right) x dx = \frac{\delta H^2}{6} (a + 2b).$$

Если, например, $a = 300\text{м}$, $b = 150\text{м}$, $H = 20\text{м}$, то сила давления

$$P = \frac{98 \cdot 10^2 \cdot 20^2}{6} (300 + 2 \cdot 150) = 392 \cdot 10^6 \text{Н}$$

Задачи для самостоятельного решения

1. Вычислить работу, затраченную при сжатии винтовой пружины на 5см, если известно, что при сжатии пружины на 0,4см была затрачена сила 6,4н
2. Рессора прогибается под нагрузкой $2 \cdot 10^4\text{н}$ на 1см. какую работу надо затратить для деформации рессоры на 2см?
3. Вычислить работу, которую нужно затратить, чтобы выкачать воду из ямы глубиной 4м, имеющей квадратное сечение со стороной, равной 2м. Для воды удельный вес $\delta = 98 \cdot 10^2 \frac{H}{M^3}$.
4. Вычислить работу, которую нужно затратить, чтобы выкачать воду, наполняющую полусферический резервуар радиуса $R = 3\text{м}$ Сила $F(x) = 98 \cdot 10^2 \pi (2Rx - x^2)(R - x) \cdot H$.
5. Решить пример 5, предполагая, что верхнее основание трапеции a меньше нижнего основания b .
6. Треугольная пластина погружена вертикально в воду так, что её основание лежит на поверхности воды. Основание пластины a , высота h . Вычислить силу давления воды на эту пластину.
7. Решить задачу 6 в предположении, что на поверхности воды лежит вершина треугольной пластины, в основание параллельно поверхности воды.
8. Вычислить силу давления жидкости удельного веса δ на погруженную в нее вертикально пластину, имеющую форму фигуры, ограниченной линиями $y = (x + 1)^2 + 1$, $y = (x + 1)^1 + 2(x + 1)$, $x = 0$, $x = 2$,
Считая, что направление оси Oy совпадает со свободной поверхностью жидкости и с верхним краем пластины.

После анализа выше приведённых примеров из них составим таблицу для преподавателя физики для практических занятий по курсу общей физики.

Физические величины	Соотношение в дифференциалах	Вычисление производной	Вычисление интегралов
S – перемещение v – скорость	$ds = v(t)dt$	$v(t) = \frac{ds}{dt}$	$S = \int_{t_1}^{t_2} v(t)dt$
A – работа F – сила N – мощность	$dA = F(x)dx$ $dA = N(x)dx$	$F(x) = \frac{dA}{dx}$ $N(t) = \frac{dA}{dt}$	$A = \int_{x_1}^{x_2} F(x)dx$ $A = \int_{t_1}^{t_2} N(t)dt$
m – масса тонкого стержня p – линейная плотность	$dm = p(x)dx$	$p(x) = \frac{dm}{dx}$	$m = \int_{x_1}^{x_2} p(x)dx$
q – электрический заряд J – сила тока	$dq = J(t)dt$	$J(t) = \frac{dq}{dt}$	$q = \int_{t_1}^{t_2} J(t)dt$

Q -количество теплоты C -теплоемкость	$dQ = C(t)dt$	$C(t) = \frac{dQ}{dt}$	$Q = \int_{t_1}^{t_2} C(t)dt$
---	---------------	------------------------	-------------------------------

Можно сказать, что математика изучает различные связи между величинами. Важнейшие примеры таких связей дает механические движение. Мы уже много раз обращались к примеру движения материальной точки по оси. Между положению (координатой) точки и ее скоростью есть известная связь, лежащая в основе математического анализа.

Следовательно можно провести много зависимостей между физическими величинами при изучение математического анализа:

1. $U = R \cdot J$ -закон Ома, где U -напряжение, -сила тока, R -сопротивление.

2. $PV = R \cdot T$ - закон Клайперона- Менделеев, где P - давление, V - объем, T - температура, R -константа (газовая постоянная).

3. $S = \frac{gt^2}{2}$ закон свободного падения, где S - путь, t - время, g - константа.

4. $q = CU$ - уравнение конденсатора, где U - напряжение, -заряд, C - электроемкость.

5. $E = \frac{m\vartheta^2}{2}$ - кинетическая энергия материальной точки, где ϑ – скорость, m – масса. и.т.д

6. И этии функции можно расширять данной таблитцы находя производную и их интегрированием.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арабова Задачи математического анализа с физическим содержанием. // Арабова Методические разработки. Душанбе, 1988. ДГПИ. -32с.
2. Архангельский С.И. / Учебный процессе в высшей школе и его закономерные основы и методы. / С.И. Архангельский - Высшая школа, М., 1980.-368с.
3. Берман. Г.Н. / Сборник задач по курсу математического анализа. // Г.Н. Берман. М.: Наука, 1971.-416с.
4. Виленкин Н.Н. Проблемы профессиональной подготовки при изучении курса математического анализа. // Н.Н. Виленкин, А.Г. Мордкович Ст трудов МГЗПИ, вып. 45, М.: 1975.-С.86-107.
5. Волькенштейн В.С. / Сборник задач по общему курсу физики // В.С. Волькенштейн. - Наука, М., 1985.-381с.
6. Гальфанд М.Б. Упражнения межпредметного характера к теме Производная // М.Б. Гальфанд Математика в школе, 1979. - №2, - С.31-36.
7. Гельфанд М.Б. Упражнения межпредметного характера по теме « Интеграл»// М.Б. Гальфанд Математика в школе. 1987. - №3. - С.18-22.
8. Джиоев Г.А. Реализация внутридисциплинарных и междисциплинарных связей при решении задач на практических занятиях по физике как средство совершенствования профессиональной подготовки учителей физики. Автореферат дисс.канд.пед.наук. // Г.А. Джиоев - М.,1986.-16с.
9. Еремкин А.И. Система межпредметных связей в высшей школе. (аспект подготовки учителя), Харьков // А.И. Еремкин «Высшая школа», 1984.-150с.
10. Кибалко П.И. Профессиональная направленность преподавания курса математического анализа в педвузе. Автореферат дисс.кан.наук. // П.И. Кибалко Минск, 1985.-22с.
11. Методическая направленность преподавания физико-математических дисциплин в вузах (методические рекомендации) под общей ред. Профессора В.И. Солдатов - «Высшая школа». Киев, 1989-117с.

РЕШЕНИЕ ЗАДАЧ С ФИЗИЧЕСКИМ СОДЕРЖАНИЕМ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ ПО МАТЕМАТИКЕ - ОДНО ИЗ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИКИ

В статье рассматривается понятие задач с физическим содержанием, и определение ее роли в профессиональной подготовки будущих учителей физики в педагогических вузах. На этой основе анализируются задачки по предмету математического цикла и выявлено ее недостаточное количество для профессиональной подготовки будущих учителей физики в педагогических вузах. Поэтому проведены соответствующие задачи с физическими содержаниями к теме определенного интеграла.

Так как составной частью академического деятельности будущих учителей физика является самостоятельная работа. Поэтому в статье даны задания для организации самостоятельной работы студентов.

В конце приведены некоторые методические рекомендации.

По нашему мнению данный материал способствует эффективной организации практических занятий по предметам математического цикла.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, физический факультет, задачи с физическим содержанием, метод интегрирование, работа, сила, давление, решение задач, электричества,

электрический ток, самостоятельная работа, предметы математического цикла, курс общей физики.

SOLUTION OF PROBLEMS WITH PHYSICAL CONTENT IN PRACTICAL CLASSES IN MATHEMATICS - ONE OF THE BASIC MEANS FOR PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICS

The article explores concept of a problem with a physical content, and defines its role in the professional training of future physics teachers at pedagogical universities. Based on it, set of problems are analyzed on the subject of mathematical cycle, and it is revealed that its number is insufficient for the professional training of future physics teachers at pedagogical universities. Therefore, corresponding problems with physical content are produced related to the topic of a definite integral.

Thus, independent work is an integral part of the academic activity of future physics teachers. Therefore, the article contains tasks for organizing students' independent work.

Some guidelines are provided at the end.

In our opinion, this material contributes to effective organization of practical classes on the subjects of the mathematical cycle.

Keywords: vocational training, physics faculty, problems with physical content, integration method, work, force, pressure, solution of the problems, electricity, electric current, independent work, subjects of the mathematical cycle, course of general physics.

Сведения об авторах.

Раджабов Тагаймурод Бабакулович – доктор педагогических наук, профессор кафедры методики начального образования Таджикского государственного педагогического университета им С. Айни. Тел: (+992) 935063412.

Саидова Фарангиз Хуршедовна - соискатель кафедры методики преподавания физики Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафуров.

About the authors

Radjabov Tagaymurod Babakulovich - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Primary Education Methods of S. Aini Tajik State Pedagogical University Tel: (+992) 935063412.

Saidova Farangiz Khurshedovna - Applicant for the Department of Physics Teaching Methods, Kujand State University named after Academician B. Gafurov.

УДК 37.03

ОМИЛҲОИ ПЕДАГОГӢ ДАР РАВАНДИ ТАШАККУЛИ ХОТИРАИ ТАЪРИХӢ

Тоҳириён А.Ш.

*Маркази вилоятии бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандони соҳаи
маорифи вилоятии шаҳри Тошканд*

Баробари рушди ҳаёти инсоният, талабот ва таваччуҳ ба тарзи зисти аҷдодӣ, ба таъсири сабақҳои он ва алаҳусус ба омилҳои муҳиме, ки симои маънавии инсонро ба сатҳи камолот мерасонанд, меафзояд. Аз ин рӯ, илм ҳамеша роҳу усулҳои нави пажӯҳиши муаммоҳои мозиро ҷустуҷӯ мекунад. Чунин муаммоҳои илмию назарӣ, аз қабиле ташаккули шуури таърихӣ, ташаккул, тарбия ва рушди хотираи таърихӣ дар доираи он, барои бисёр фанҳо чун муаммои мубрами илмӣ аҳамият пайдо мекунад. Азбаски, дар илмҳои фалсафа, сотсиология, таърих, психология шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ аз нуқтаи назари мувофиқият ва азнигоҳи мавзӯ ва категорияҳои он илмҳо омӯхта мешаванд, мутаносибан ҷанбаҳои педагогӣ, шароити педагогии масъала низ тадриҷан аҳамияти воқеӣ пайдо мекунад.

Мақолаи мазкур ба омӯзиши ҷанбаҳои педагогии масъала бахшида шуда, дар асоси таҳлили фарзияҳо ва мафҳумҳои мавҷудаи илмӣ таҳия гардидааст. Ҳадафи асосӣ инъикоси андешаҳои олимони таърихнигории ёддоштӣ (мемориали) мебошад, ки дараҷаи робитаи байни хотираи таърихӣ, дониши таърихӣ ва вазъи фаъолияти омилҳои педагогиро дар ин раванд, таҳлил мекунад.

Шарҳи адабиёт. Масъалаи ташаккули хотираи таърихӣ, омӯзиши назариявии механизмҳои ба худ хоси ин раванд дар бисёр кишварҳо анҷом дода мешавад ва чунин таҳқиқот то ба рӯз низ идома доранд. Аз ҷумла, олими олмонӣ Чорн Русен, ки назарияи шуури таърихӣ ва намудҳои фарҳанги таърихиро ба илм ворид кардааст, муҳаққиқи амрикоӣ Семуэл Хантингтон, ки нақши шуури таърихиро дар ташаккули хуввияти миллии фарҳангӣ омӯхтааст

ва файласуф, сотсиологи фаронсавӣ Раймонд Арон, ки методологияи шуури таърихи дар асри XX таҳқиқ намудааст, дар таҳияи манзараи умумии ин муаммои илмӣ саҳми сазовор гузоштаанд. Чанбаҳои фалсафии проблемаи шуури таърихӣ ва хотираи таърихи олимони рус, аз қабилӣ Ю.Либиг, А.Леоп, О.Сгибнева, О.Лосева, П.Каменская, М.Чистанов омӯхтаанд. Дар асоси назари таърихӣ, ин мавзӯ дар асарҳои Л.Репина, П.Гречухин, А.Люблин, В.Мелешкин, И.Яблоков ҳамачониба баррасӣ шудааст. Нигоҳи сотсиологӣ ба муаммо асосан дар таҳқиқоти олимони, аз қабилӣ Ю.Топченко, В.Утенков, М.Горшков, Л.Кононова, Т.Путятин, В.Фролов бештар дида мешавад.

Солҳои истиқлолият дар Ўзбекистон барои ташаккули ва тарбияи шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ чомеа зарурати бахшидани сифати нав, мундариҷаи нав ба ин мафҳумҳо пеш омад. Дар натиҷа, мазмуни фанҳои таълимӣ ба талаботи замони муосир дар асоси арзишҳои миллӣ ва мероси маънавии халқ мутобиқ карда шуданд. Тадқиқотҳои илмӣ низ мувофиқи чунин тамоилроҳандозӣ гардиданд. Дар доираи илмии кишвар мафҳумҳои «шуури таърихӣ», «хотираи таърихӣ», «хувияти миллӣ», «ватандӯстӣ» аз ҷониби муҳаққиқон Ю.Туленов, И.Чаббаров, С.Отмуратов, Г.Никитенко, Д.Ғуламова, М.Мамаджанова, М.Ғаниева, Р.Раҳмонов, Ф.Ғайзиев баррасӣ шудааст. Инчунин, ин масъала дар интишороти як қатор файласуфон, таърихнигорон, сиёсатшиносон, чомеашиносон ва муҳаққиқон, аз ҷумла М.Бекмуродов, О.Абдуазимов, Р.Абдуллоев, Д.Абдуллоджанова, Д.Алимова, К.Шоназаров матраҳ шудаанд. [4, с.7]

Рочей ба зарурати таҳқиқи мавзӯ. Бешак, дар ташаккули хотираи таърихӣ омилҳои педагогӣ нақши назаррас доранд. Барои тавсифи онҳо, мо бояд аввал механизмҳои ташаккули хотираи таърихи баррасӣ кунем. Механизмҳои ташаккули чун назария дар фалсафа, чун раванд дар рӯйдодҳои таърихӣ ва чун муаммои илмӣ дар бахшҳои байнисоҳавӣ тафсир карда мешаванд. Чанбаҳои педагогӣ ва омилҳои педагогии масъала бошад, дар ҳама ҳолатҳо мавҷуданд. Аммо, омӯзиши ин муаммои илмӣ ба ҳанӯз ба сатҳиталаботнарасидааст.

Ба андешаи мо, сабаби ин ҳол тавзеҳи зиддунақиз ба мафҳуми шуури таърихӣ, ба тавсифи илмӣ мафҳуми хотираи таърихӣ ва муносибат ба зарурати ҳаётии ин мафҳумҳо мебошад. Ғайр аз ин, таҳқиқоти илмӣ мавҷуда асосан ба масъалаи ташаккули хотираи таърихӣ тамаркуз карда, ба чараҳои тарбия ва рушди он камтар эътибор додаанд. Барои исботи ҳамин нуқтаи назар кӯшиш ба ҳарч дода шуд, то ки асоситарин маъхазҳои илмӣ мавҷуда баррасӣ шавад.

Моҳияти проблемаи илмӣ. Чуноне, ки маълум аст, маҷмӯи тасвирҳои (образҳои) мозӣ асоси хотираи таърихи ташкил медиҳанд. Ҳарчанде дар тадқиқотҳо ба механизмҳои ташаккули хотираи таърихӣ диққати махсус дода мешавад, аммо то ба ҳол, муносибати кулӣ, умумӣ ба таърифи ин мафҳум ташаккули наёфтааст. Дар асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ нуқтаи назари онҳо оид ба масъалаи шуур ва хотираи таърихӣ дар заминаҳои гуногун ва ҳатто зиддиятнок ифода ёфтааст. Яъне, бо вучуди тавачҷуҳи ғайри онҳо, таърифи концептуалии масъала ҳанӯз ба роҳ монда нашудааст ва яқин аст тафсири мафҳуми хотираи таърихӣ муддати тӯлонӣ мавзӯи баҳс ва гуфтугӯи илмӣ боқӣ хоҳад монд.

Таврекайд кардем, хотираи таърихӣ ҳамчун як проблемаи илмӣ дар атрофи худ илмҳои фалсафа ва таърих, сотсиология ва психология, этнография ва филологияро муттаҳид мекунад, ки ин бешак, аз аҳамияти он дарак медиҳад. Ҳангоми тавсифи хотираи таърихӣ дар ин фанҳо таъкиди карда мешавад, ки дарки рӯйдодҳои имрӯза аз дониш ва арзиҳои рӯйдодҳои гузашта вобаста аст. Аммо, агар хотираи таърихӣ ба маънои васеътар тафсир карда шавад, он метавонад ҳамчун фарзияи илмӣ, ҳамчун таъсиргузортарин ва тавонотарин омилҳои роҳнамои шуури иҷтимоӣ гардад.

Мусаллам аст, ки хотираи инсон умри дароз дорад. Аз ин рӯ, агар рӯйдодҳои гузашта объекти таҳлили тақрири рӯйдодҳо бошанд, аҳамияти тарбиявӣ ва чанбаҳои тарбиявии онҳо метавонанд дар доираи фарзияҳои илмӣ илми педагогика мавзӯи таҳқиқоти мақсаднок гарданд. Масалан, кӯшиши аз шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ раҳонидани ҳодисаи наслкушӣ (генотсид) ҳамчун як падидаи таърихӣ хилофи манфиатҳои инсонхоҳад буд, ҳарчанд он барои инсоният як фоҷиаи бузургаст. Чаро? Чунки маҳз ба туфайли дар хотира ҳамеша ғайри будани ин падида, инсоният чилави омилҳои хушғироро дар даст медорад. Пас, дар хотираи таърихӣ нигоҳ доштани баъзе аз ҳаводиси нохуши таърих барои зуҳури гуманизм, барои равнақи маънавиёти инсон лозим аст. Ва ба ин, на танҳо имрӯз, балки ҳамчунин фардои инсоният низ эҳтиёҷ дорад. Вақте, ки мо дар бораи холокост ё ҳодисаҳои шабеҳи он, аз қабилӣ наслкушии арманиҳо аз саҳифоти таърих ҳарф мезанем, новобаста аз он, ки онҳо дар қадом сол ва ё аср содир шудаанд, аҳамияти изтиробии худро ҳамчун як мушкилоти ҳаётии инсоният заррае гум нахоҳанд кард. Чангҳои ҷаҳонӣ, инқилобҳо, чангҳои шаҳрвандӣ низ метавонанд дар шуури шахс тақрир ба тақрир эҳсосоти ахторӣ, ноҳинҷор, нафрат ва ҳиссиёти

ногуворро ба вучуд оранд. Ба гуфтаи яке аз олимони машхури соҳаи психотерапияи иҷтимоӣ, чунин ҳиссиётро аввал як насл ҳамчун ҳолати осеби равонии амиқ аз сар мегузаронад, ки оқибатҳои он ба наслҳои оянда низ таъсир мерасонанд [9, с. 233]. Аз ин рӯ, бо назардошти чунин гардиши даврии хотира, зимни таълиму тарбия ташкил кардани дарсҳо, таҳия намудани ҳулоабандиҳо, тарҳрезии ислоҳот тавассути омилҳои педагогӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Пайдо шудани дидгоҳҳои зиддунақиз, дар мавриди таъини вазифаи илми таърих дар даҳсолаи охири асри гузашта, муносибатро ба хотираи таърихӣ низ шадидтар кард. Хусусан, дар ҷомеаи илмӣ ақидае ҳамовозӣ пайдо кард, китобки он, вазифаи таъхирнопазири илми таърих ҳамчун механизми асосии муайян кардани манзараи ҷомеа ва мероси таърихӣ он, азнигоҳ доштани хотираи таърихӣ ё худ хотираи иҷтимоӣ иборат дониста шуд. Аслан, ташаккули хотираи таърихӣ раванди мураккабест, ки шароити иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, мафкура ва концепсияи дар ҷомеа ҳукмрон, ҳамчунин муносибати умумии насли наврасро ба таърихи кишвари худ дар бар мегирад. Биноан, ақидаи зухуркарда барои интиқоли арзишҳои зеҳнӣ ва иҷтимоӣ ба ҷавонон, дар ҷараёни иҷтимоикунонии онҳо заминаи асоснок гардид. Бо назардошти ҷанбаҳои педагогӣ, барои он, ки ҷомеа ба ин муаммо мунтазам тавачҷуҳ зоҳир кунад, бояд дарк кард, ки ташаккули хотираи таърихӣ дар ҷавонон ҳам чун проблемаи илмӣ ва ҳам чун раванди таърихӣ гуногунҷабҳа буда, ба он таъсири омилҳои зиёдҷой доранд.

Дар доираҳои илмӣ мафҳуми «хотираи таърихӣ» ба тарзҳои мухталиф тафсир карда мешавад: ҳамчун усули ҳифз ва интиқоли манзараи рӯзгори мозӣ ҳангоми гум шудан ё фаромӯш гардидани анъанаҳо; ҳамчун хотираи инфиродӣ аз мозӣ; ҳамчун хотираи дастаҷамъии мозӣ; ҳамчун хотираи иҷтимоии мозӣ ва дар ниҳоят, ҳамчун муродифи шуури таърихӣ. Ҳамин тариқ, хотираи таърихӣ чун мафҳуми иҷтимоӣтафсир мешавад, ки ба вазифаҳои ҳифз ва дарки таҷрибаи таърихӣ ҷомеа асос ёфтааст.

Ташаккули хотираи таърихӣ ҳамчун раванди таърихӣ аз стратегияи рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ, сиёсӣ, маънавӣ ва албатта, фарҳангии манотиқи муайян вобаста аст. Ғайр аз ин, ташаккули хотираи таърихӣ аз нигоҳи муносибат, тавачҷуҳ, эҳтиром ба арзишҳои миллӣ, динӣ, маънавӣ метавонад ҳамчун як раванди ҳосии таърихӣ рух диҳад. Ин имкон медиҳад, ки илми педагогика дар асоси чунин гардиши даврии хотираи наслҳо парадигмаҳои мувофиқи илмиро дар асоси ҳадафҳо ва вазифаҳои худ таҳия намояд ва зимни роҳандозии таълиму тарбия аз он истифода барад.

Табиист, ки хотираи иҷтимоии наслҳо бояд дар доираи як оила, гурӯҳҳои муайян, дар байни аҳолии шаҳр ё деҳот, инчунин дар байни тамоми мардум, дар миқёси кишвар ва аҳли башар нигоҳ дошта шавад. Бинобарин, хотираи таърихӣ яке аз омилҳои калидии таъмини муттасили ва давомнокии ҳаёти иҷтимоӣ мебошад. Тавре М.Барг қайд мекунад, “Шуури ҷамъиятӣ на танҳо аз он ҷиҳат таърихӣ аст, ки мундариҷаи он бо мурури замон рушд мекунад ва тағйир меёбад, балки инчунин аз он ҷиҳат, ки он ба гузашта “нигаронда” ва ба таърих “ғарқ” шудааст” [1, с.5-6].

Мазмуни хотира азмозӣ боқӣ мондааст, аммо ба шарофати хотира, фаъолияти ҳаррӯзаи равонии инсон боз ҳам рушд мекунад. Пас, бешубҳа, мозӣ заминаи амиқи раванди шуури фаъол мебошад. Дар ин ҷо бояд қайд кард, ки раванди интиқоли хотира аз мозӣ ба имрӯз ва ҳатто фардо, раванди ниғаҳдорӣ хотира бо намуди фаъолиятҳо аз қабилӣ муайян кардан, тафсир намудан, омӯختан алоқаманданд, ки дар онҳо омилҳо ва усулҳои педагогӣ нақши муҳим доранд. Аҳамият ё худ муҳимии мушкilotи имрӯзаи ҷомеа баъзан метавонад бевосита бо гузаштаи таърихӣ алоқаманд бошад. Агар шахс таҷрибаи комёбӣ ва ноқомии мозиро таҳлил кунад, пас ғояҳои нав бедор мешаванд, ӯ фикр мекунад ва дар ниҳоят, ӯ метавонад ба ғояҳои бунёдкорона даст занад.

Таърихнигорон ба механизмҳои ташаккули хотираи таърихӣ муносибати хос доранд. Байни онҳо мулоҳизаҳо нисбати он, ки агар хотира ба рӯйдодҳои таърихӣ дорои аҳамияти иҷтимоӣ асос ёфта бошад, пас дар бораи он, ки кадом лавҳаҳо фаромӯш карда шудаанд ва кадом лавҳаҳо дар тӯли асрҳо ҳифз шудаанд, хеле гуногунанд. Агар хотираи таърихӣ аз маҷмӯи тасвирҳои мозӣ иборат бошад, пас чаро рӯйдодҳои “матлуб” ва “номатлуб” аз ин маҷмӯъ ҷудо карда шудаанд? Интиҳоби рӯйдодҳои “матлуб” ва “номатлуб”-и мозӣ, ба онҳо мақоми абадӣ додан ё баръакс, онҳоро ба фаромӯшии бошууроно ва ҳадафнок равона кардан, бо чунин мафҳумҳои илмӣ чун “коммеморатсия” ва “рекоммеморатсия” шарҳ дода мешавад. Коммеморатсия ин мафҳумест, ки дар ҷорҳои стратегияи ёдоварӣ ва фаромӯшии ташаккул ёфта, дар он рӯйдодҳои матлуб ва номатлуб интиҳоб карда мешаванд ва рӯйдодҳои дорои аҳамияти тарбиявӣ, сарвати маънавӣ ҷалол дода мешаванд, ки сазовори хотираи доимӣ ва хотираҳо бошанд. Рекоммеморатсия бошад, баръакси коммеморатсия буда, раванди мақсаднок ва бошууроноии фаромӯш кардани баъзе саҳифаҳои фоҷиабори барои таърих

дарднок мебошад. Дар ин раванд, сукут нақши муҳим мебозад, яъне ба таври бошууро на ин ё он лаҳзаҳои таърихӣ алоқадри ҳол камтар ёдбуд мешаванд. Масалан, дар баъзе марҳилаҳои таърих, даргириҳои байни миллатҳо дар як маҳал содир шуда бошад, аз он хусус ба қадри имкон камтар садо медиҳанд ё бо кам қардани ҳаҷми маълумот дар бораи ин ҳодиса онҳоро ба боди фаромӯшӣ медиҳанд. Бояд қайд кард, ки аз тарафи қоршиносон ҳарду раванд ҳам яъне ёдоварӣ ва фаромӯшкунӣ ҳамчун механизми ташаккули хотираи таърихӣ тавсиф карда мешавад.

Яке аз асосгузори истилоҳи илмӣ «хотираи таърихӣ», файласуф ва сотсиолог фаронсавӣ Морис Ҳалбвас аввалин касе буд, ки тафсири хотираро ҳамчун унсури ҷудонашавандаи шуури иҷтимоӣ ва ҳувияти ҷамъавӣ пешниҳод намуд. Тибқи гуфтаи ӯ, «хотираи таърихӣ муҳимтарин ҷузъи худшиносӣ шахс, гурӯҳи иҷтимоӣ ва тамоми ҷомеа мебошад» [8, с. 8]. Вай таъкид карда буд, ки хотираро наметавон чизи ҳосил бадан ё ақли фардӣ ҳисобид ва ҳамчун фарзияи илмӣ пешниҳод кард, ки ташаккули хотира қомилан беазаир буда, ин масъала муносибати байнисоҳавиро талаб мекунад. Дар ин марҳила, олим таъсири мутақобилаи хотираи инфиродӣ бо хотираи ҷамъавиро дар асоси таҷрибаи шахсӣ таъкид кард. Яъне, мувофиқи Ҳалбвас, хотира бояд на танҳо ҳамчун таҷрибаи шахсӣ, балки дар доираи хотираи ҷамъавӣ (иҷтимоӣ) низ омӯхта шавад.

Аз ин рӯ, имрӯз олимони омӯзиши ин масъаларо дар майдони байнисоҳавӣ меомӯзанд. Дар раванди омӯзиши масъалаи ҳамоҳангии донишҳои таърихӣ, хотираи таърихӣ ва шуури таърихӣ то ҷӣ андоза таъсирбахш будани омилҳои педагогӣ низ аҳамияти ҳосил мекунад. Тибқи тафсири мутахассисон, муайян қардани ҳагги возеҳи байни шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ ғайриимкон аст, зеро ин равиш пайваст қардани хотираро танҳо бо таҷрибаи мозӣ ва маҳрум қардани он аз тасвирҳои имрӯзи фардо дар назар дорад. Аммо, агар хотираи таърихӣ ҳамчун пайванди байни замони омӯхта шавад, пас зимни интиқоли мерос аз насл ба насл, бешубҳа, равандҳои аз қабилӣ омӯзиш, тақдим қардан ва сифатҳои тарбиявӣ таъбиқ ҳоҳанд шуд. Омиле, ки қанбаи маънавии раванди ташаккули хотираи таърихиро таъкил медиҳад, дониши таърихӣ ба шумор меравад, ки унсури таркибии шуури ҷамъиятӣ мебошад. Аз ин рӯ, дониши таърихӣ бояд ба таври муназзам, бо ҳама марҳилаҳо аа сатҳҳои он фаро гирифта шавад. Зеро бидуни равиши муназзам, бидуни таҳлили ҳодисаҳо ва падидаҳо бо ёрии тафаккури таърихӣ дарки шуури таърихӣ қомил нахоҳад буд. Ифодаи хеле возеҳи ин мулоҳизаро олимаи рус Л.Репина овардааст: “Дар замири ҳама гуна таърихнигорӣ, пеш аз ҳама, шуури таърихӣ меҳобад, ки мозиро бо имрӯз пайваста, ояндаро мунақис мекунад” [7, с.479].

Ҳангоми омӯзиши масъалаи ташаккули хотираи таърихӣ, таҳлили боз як механизми консептуалӣ ва бешубҳа хеле муҳим – ҳолати эҷоди “ҷойҳои хотира” ба мақсад мувофиқ аст. Зеро ҷойҳои хотира, албатта, таърихи худро доранд ва ба мундариҷаи эҳсосоте, ки аз насл ба насл мегузаранд, таъсир мерасонанд. Ба гуфтаи муҳаққиқ П.Нора, “музейҳо, бойгонӣ, қабристонҳо, коллексияҳо, идҳо, солгардҳо, рисолаҳо, протоколҳо, ёдгориҳо, маъбадҳо, ассотсиатсияҳо – ҳама ҳамчун арзишҳои шохидони даврони дигар, иллюзияи абадият мебошанд” [5, с.26]. Бинобарин, дар ҳолатҳои марбут ба ташаккули хотираи таърихӣ дар муассисаҳои таълимӣ, ба робитаи ногунастани байни рӯйдодҳои хотира ва ҷойҳои хотира бояд эътибор дод. Ғайр аз ин, дар таърихнигорӣ ёдгори мулоҳизае роиҷ аст, ки мувофиқи он, ягон тасвири мозӣ бе “ҷойҳои хотира” вучуд надорад, зеро барои ташаккули тасвири мозӣ объекти дақиқ лозим аст. Тасвири ин ё он рӯйдод дар худ пеш аз ҳама, қадом як рамзи фаро мегирад, ки ягон персонаж ё ҳодисаро тараннум мекунад ва сипас ин рамз тадриҷан ба ғояи схемавӣ мубаддал мегардад. Тасвирҳои мозӣ низ чун хотираи таърихӣ дар шаклҳои мухталиф шакл мегиранд ва ин метавонад дар шакли тасвири воқеа ва ҳодисаҳои мушаххас, ашхоси инфиродии таърихӣ, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ё дастаҷамъӣ бошад. Воқеан, тасвири як ҳодиса ё шахси таърихӣ дар заминаи маҷмӯаи хотираҳои бесарусомон ва пароканда офарида мешавад. Аммо, бо мурури вақт, воқеаҳо, ки ба тасвир мубаддал гаштанд, моёи таърих мешаванд ва бо қомидани шумораи шохидони зинда, тасвир тадриҷан тағйир дода мешавад ва ниҳоят аз воқеияти таърих дур мешавад. Ба ин маъно, ҷойҳои хотира яке аз унсурҳои офариниш ва барқарории тасвирҳои мозӣ маҳсуб мешавад.

Дар механизми ташаккули хотираи таърихӣ нақши санъат ва адабиёт мавзӯи алоҳида мебошад. Бисёре аз ҷорабиниҳои мухталифе, ки дар соҳаи фарҳанги бадеӣ баргузор мешаванд, дар шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ мардум нақши босазо мегузаранд. Асарҳои дар жанрҳои ҳуҷҷатӣ, таърихӣ, ки дар адабиёти бадеӣ офарида мешавад, мозиро зинда намуда, симои ниёгонро таҷассум месозад, ба ҷомеа аз гузашта сабақ дода ҳамвора ба оянда равшанӣ меандозанд. Ҳамин тариқ, инсоният аз ҳадоғҳои мозӣ дар роҳи худшиносӣ худро ҳифз хоҳад кард. Ин ҷо, андешаи муҳаққиқ О.Леонтева оид ба проблемаи ташаккули

тасвирҳои таърихӣ мозӣ ҳамчун “усули омӯзиши хотираи таърихӣ” қобили тавачҷух аст. Тибқи гуфтаи вай, “махз тасвирҳои рӯйдодҳо ва персонажҳои мозӣ, ки дар асарҳои фарҳанги бадеӣ офарида шудаанд, асоси афкори ҳамарӯза дар бораи гузашта мебошанд” [2, с.34].

Ҳангоми таҳлили хусусиятҳои хотираи таърихӣ, анъанавии сиёсии сохтори он ба мадди аввал меояд. Барои муттаҳид сохтани ҷомеа, ташаккули фаҳмиши муштарак дар бораи гузаштаи худ, мероси миллӣ ва ҳуввияти миллии онҳо, қувваҳои ҳоким аз механизмҳои ташаккули хотираи таърихӣ ҳадафмандона истифода мебаранд. Гуфтан мумкин аст, ки мубориза барои раҳнамоии сиёсӣ аксар вақт дар рақобати байни хотираи таърихӣ ва фарзияҳои гуногуни рамзҳои гуногун, ки онро бузургдошти мекунад, зоҳир мешавад. В.Мажников робитаи байни хотираи таърихӣ ва сохторҳои сиёсиро таъкид намуда, чунин мешуморад, ки амалисозии омӯзиши хотираи таърихӣ “асосан аз эҳтиёҷи давлат, элитаи ҳукмрони сиёсӣ ба ғайр аз намудани таъсири худ ба шуури омма бармеояд.” [3, с.8].

Раванди ташаккули хотираи таърихӣ дар баробари ташаккули муносибати умумӣ ба ҳокимияти расмӣ идома меёбад. Хотираи таърихӣ ҷомеа дар асоси моделҳои гуногуни таърихи миллӣ, ки тӯли солҳо аз ҷониби ҳукуматдорон ва муҳолифон таҳия шудаанд, сохта мешавад. Аз ин рӯ, тавсифи хотираи таърихӣ чун эҳсосоти барои ҳамагон умум ва аз ҷиҳати маъно то ҳеле мураккаб аст. Аммо дар давраҳои муайяни таърих, нерӯҳои муайяни сиёсӣ кӯшиш мекунад, ки дар ҳаёти ҷамъиятӣ тағйиротҳо ворид кунанд, эпизодҳои муайяни хотираи таърихиро ғояи асосии амалҳои худ қарор диҳанд. Дар натиҷа, дар ҷомеа тарафдорони эпизодҳои дигари дар хотираи ҷамоавӣ маҳфузбуда ба тарғибу ташвиқи ғояҳои зиддиятнок аз нуқтаи назари муҳолиф шурӯъ мекунад. Дар ин замина, Л.Репина чунин изҳори ақида мекунад: “Сӯиистеъмоли сиёсии хотираи таърихӣ воситаи тавоноии идоракунии шуури шахс ва ҷомеа мебошад. На танҳо мақомоти расмӣ, балки нерӯҳои муҳолиф ва ҳаракатҳои мухталифи иҷтимоӣ низ дар пиндоштҳои қобили қабул дар бораи хотираи таърихӣ ширкат мекунад.” [6, с.44]. Агар чунин ҳолат таҷқиқи гардад, маълум мешавад, ки ташаккули шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ то ҷӣ андоза муносибати мураккаб ва ҷиддӣ талаб мекунад. Зеро, аҳамияти шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи маънавияти ҷомеа ҷӣ андоза ғаний бошад, ҳамон қадар он дар инсон ҳисси ифтихор аз гузаштаре бедор мекунад, миллатро муттаҳид месода, онро ба омӯхтани таърих ташвиқ мекунад.

Ҳулоса ва пешниҳод. Ҳамин тариқ, адабиёти илмӣ омӯхташуда дар соҳаи омилҳои педагогии механизмҳои ташаккули хотираи таърихӣ нишон медиҳанд, ки мувофиқати масъала ҳамчун проблемаи илмӣ боқӣ мондааст. Омӯзиши ҳамаҷонибаи он барои чунин самтҳои фаъолият, аз қабилҳои таҳияи усулҳои истифодаи самаранок дар таълим ва тарбияи муосир, инчунин дар сохтори ҷаҳонбинии ҷавонон бо истифода аз шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ ворид намудани арзишҳои миллӣ, маънавий ва таърихӣ асос мегузорад. Таҳлили илмӣ ин масъалаҳо ба омӯхтани асосҳои педагогии ташаккул, рушд ва фаъолияти системаҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ дар ҷомеа, тақмили равандҳои идоракунии иҷтимоӣ муассасаҳои таълимӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, инчунин ба иҷтимоӣгардонии ҷавонон, рушди иҷтимоӣ, фарҳанги бадеӣ, муҳити институтсионалӣ ва инфиродӣ равона карда шудааст.

Дар асоси талаботи муосир, рушд ва фаъолсозии омилҳои педагогӣ дар механизмҳои ташаккули шуури таърихӣ ва хотираи таърихӣ барои рафъи бўҳрон ва мушкilotи иҷтимоӣ педагогӣ кӯмак хоҳад кард.

АДАБИЁТ

1. Барг, М.А. Эпохи и идеи. Становление историзма // М. А. Барг. М.: Мысль, 1987. - 348 с.
2. Леонтьева, О.Б. Историческая память и образы прошлого в российской культуре XIX – начала XX в. / О.Б. Леонтьева. Самара: Книга, 2011. - 448 с.
3. Мажников, В.И. Историческая память о сталинградской битве как фактор формирования межнациональной толерантности / В.И. Мажников // Вестн. Волгоград. гос. ун-та. 2013. Сер. 4. № 1 (23) - С.8–13.
4. Маҳкамов Қ.О. Ўзбекистонда ўқувчилар тарихий онгининг янгилашиши ва ривожланиши (социологик таҳлил). – Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати // Қ.О. Маҳкамов Тошкент, 2019. - 51 с.
5. Нора П. Франция – память // П. Нора СПб.: Изд-во ун-та, 1999. - 328 с.
6. Репина, Л.П. История исторического знания / Л.П.Репина, В.В. Зверева, М.Ю. Парамонова. М. 2004. - 288с.

7. Репина, Л. П. Историческая наука на рубеже XX–XXI вв. / Л.П. Репина. М.: Кругъ, 2011. - 559 с.
8. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / М.Хальбвакс // Неприкосновенный запас, - 2005.- № 2–3 (40–41) - С.8–28.
9. Шутценбергер А. Синдром предков. Трансгенерационные связи, семейные тайны, синдром годовщины, передача трав и практическое использование геносоциогаммы. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001.-240 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ В МЕХАНИЗМАХ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ

Статья посвящена выявлению и изучению педагогических факторов, основанных на анализе существующих во многих дисциплинах научных парадигм о механизмах формирования исторической памяти. Также рассматриваются научные и практические аспекты воспитания и развития исторической памяти, даются рекомендации по разработке научных гипотез педагогической науки по процессу генерации исторической памяти.

Ключевые слова: историческое сознание, историческая память, педагогические аспекты, педагогические факторы.

PEDAGOGICAL FACTORS IN THE MECHANISMS OF HISTORICAL MEMORY FORMATION

The article is devoted to the identification and study of pedagogical factors based on the analysis of scientific paradigms existing in many disciplines about the mechanisms of historical memory formation. Scientific and practical aspects of education and development of historical memory are also considered, recommendations are given for the development of scientific hypotheses of pedagogical science on the process of generating historical memory.

Keywords: historical consciousness, historical memory, pedagogical aspects, pedagogical factors.

Сведения об авторе:

Тохириён Абдуллохи Шерализода - кандидат исторических наук. Ташкентский областной центр переподготовки и повышения квалификации работников народного образования. Заведующий кафедрой общественных наук. Тел: (+998) 903248855. E-mail: levvel0861@gmail.com

About the author:

Tokhiriyon Abdullokh Sheralizoda - Candidate of historical sciences. Tashkent regional center for retraining and advanced training of public education personnel. Head of the Department of Social Sciences. Phone: (+998) 903248855. E-mail: levvel0861@gmail.com

ФАЪОЛИЯТИ ҚИСМОНӢ ҲАМЧУН ҚУЗЪИ АСОСИИ ТАРЗИ ҲАӢТИ СОЛИМ БАРОИ КӢДАКОН

Мамадносирова М.М., Якубов Н.И.

Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айни

Соҳаи тарбияи қисмонӣ ва варзиш яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлати Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, ба таъмини оммавигардонии варзи, таҳким бахшидани тарзи ҳаёти солим ва омодагии варзишгарони касбии тоҷик барои иштирок дар мусобақаҳои байналмилалӣ равона гардидааст. (*Суханронии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати ба истифода додани маҷмааи варзиш дар шаҳри Душаебе. 21.07.2020*)

Тарғибу ташвиқи тарзи ҳаёти солим, машғул шудан ба варзиш баҳри солимгардонии рӯҳу тан бояд яке аз масъалаҳои муҳими ҷомеаи ҳар давру замон баҳусус, имрӯз аст, зеро давлати соҳибистиклоли мо барои рушди варзиш ва машғул гардидан ба он тамоми шароитҳо фароҳам оварда шудааст.

Бо ташаббуси Пешвои миллат Президенти кишвар ва Раиси шаҳр Рустами Эмомалӣ барои солимгардонӣ ва солимии кӯдакон, наврасон ва ҷавонон майдончаҳои варзишӣ, клубҳои варзишӣ ва қасрҳои варзишӣ сохта ба истифода додаанд. Ин субботқорӣ баҳри рӯ ба варзиш овардан ва тарзи ҳаёти солими ҳар шаҳрванд мебошад.

Бояд қайд кард, ки варзиш дар саломатии инсон аҳамияти бузург дорад. Тавре табиби розиқ Абуали ибни Сино фармудааст: “агар солиму бардам, тавонманд будан хоҳед ва агар нахоҳед, ки ба муоинаи табибу истеъмоли дору ниёз дошта бошед, пайваста ба варзиши бадан машғул шавед”.

Дар Донишкадаи тарбияи ҷисмонӣ устодони варзида ҳар пагоҳтӯзӣ донишҷӯёнро барои обутоб додани бадан ба машқҳои пагоҳирӯзӣ ҷалб менамоянд. Инчунин дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пеш аз оғози дарс бо хонандагон машқҳои пагоҳирӯзӣ гузаронида мешавад. Ин баҳри солимӣ, бардамӣ ва бурдани тарзи ҳаёти солим таҳти унвони “Варзиш – гавари саломатӣ” баргузор мегардад.

Намудҳои варзиши сабук ба монанди давидан, паридан, ҳаво додани ашӯҳои вазнин, бозиҳои варзиши ҳамчун яке ҷузъи фаъолиятҳои асосии тарзи ҳаёти солим ба шумор мераванд.

Таҷрибаҳои нишон медиҳанд, ки давидан як навъи варзиш аз ҳама беҳтарин ва афзалтарин тарзи ҳаёти солим ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, ин навъи варзишро наврасон, ҷавонон ва ҳатто калонсолон низ меписанданд. Беҳуда нест, ки ҳамасола дар пойтахти азизамон 18-уми майро рӯзи дави миллӣ эълон намуда буданд. Хурду бузург, занон ва мардон дар ин мусобикаи варзиши бо майли ҳеш иштирок менамоянд.

Давиданро метавон барои ноил шудан ба мақсадҳои гуногун – аз пурқувват намудани ҳолатҳои руҳӣ то кам намудани вазн истифода бурдан мумкин аст. Ҳангоми давидан ва баъди он ҳам раванди ҳунофарӣ амалӣ мегардад, ки ҳуни нави тоза ва солим ҳосил мешавад.

Ҳангоми давидан хоричшавии гази карбон дар организм фаъол мегардад, ба беҳтарнамоеи мубодилаи моддаҳо дар организм мусоидат мекунад. Вақти машғул шудан ба ин навъи варзиш аввалин шуда системаи дилу рағҳо ба солимшавӣ оғоз мекунад.

Билохира то пиронсолӣ метавон бо ин навъи варзиш машғул шуда, тамоми умр пурра кафили солии руҳӣ ва ҷисмонии худро қаноатманд намуд. Мунтазам машғул шудан ба ин варзиш шахсро фаъол ва болида карда, худбаҳодиҳии шахсро баланд менамояд.

Яке аз қисмҳои муҳимтарин ва ҷудонашавандаи тарзи ҳаёти солим, махсусан дар давраи мактабӣ машғулиятҳои пайвастаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба ҳисоб меравад. Аҳамияти он на танҳо аз таъсири бевосита ба ҷисм машқкунандагон (иштироккунандагон, инкишофи муътадили ҷисмонӣ, барқарорӣ шакл ва функцияи ҷисм, обутобӣ) иборат аст, балки дар тарбияи саломатӣ, барои ташаккули қобилияти мустақилонаи машғулияти машқҳои ҷисмонӣ, истифодабарии онҳо ба мақсади тамрин, истироҳат ва худтакмилиҳи низ аҳамиятнок мебошад. Бо дарназардошти фикрҳои мазкур тарбияи ҷисмонӣ дар ташаккули одатҳои тарзи ҳаёти солим дар байни кӯдакон ва наврасон аҳамияти махсусан муҳимро касб мекунад.

Варзиш гавари саломатӣ буда, шахси ба он машғулшаванда ҳамавақт солиму бардам менамояд. Мақсад ва баргузори мусобикаи варзишӣ, дарёфти варзишгарони бомаҳорат, мустаҳкам намудани робитаи дӯстӣ байни кӯдакон, наврасон ва ҷавонон мебошад.

Мақсади асосии тарбияи ҷисмонӣ баробари таъмин намудани инкишофи солимии тамоми аъзои бадани хонандагон аз тайёр кардани меҳнати ақлӣ ва ҷисмонии онҳо, ба мудофияи Ватан омода сохтан низ иборат аст. Ба инсон тарбияи ҷисмонӣ таъсири калон расонида, салоҳияташро мустаҳкам мекунад, қобилияти кориашро меафзояд, ба дидани умри дароз ёри мерасонад.

Мазмун ва мундариҷаи тарбияи ҷисмонӣ дар мафҳумҳои инкишофи ҷисмонӣ, ташҳиси ҷисмонӣ, маданияти тарбияи ҷисмонӣ, машғулиятҳои варзишӣ, маълумоти ҷисмонӣ ифодаи худро меёбад. Инкишофи ҷисмонӣ тағйирёбӣ ва рушд ёфтани аъзои ботинии насли наврас мебошад. Дар навбати аввал ба тағйирёбии дил ва шуш, инчунин системаи асабу ҳаракат, шакли бадан, вазни пусти мушак, мукамал инкишоф ёфтани бадан таъсир мерасонад.

Тарбияи ҷисмонӣ ба талабагон дар мактаб тавассути машқҳои гимнастикӣ, бозиҳои серҳаракат, варзиши сабук гузаронида мешавад. Тарбияи ҷисмонӣ бо тарбияи ахлоқӣ вобастагии узвӣ дошта, онҳо ҳамдигарро таквият мебахшанд. Масалан, кӯдак тавассути меҳнат ҷисман обутобёфта, ҳамчун шахси меҳнатдӯст худро нишон дода метавонад ва ба қадри меҳнати одамони меҳнатдӯст мерасад. Дар ҷунин кӯдакон фазилатҳои ахлоқӣ аз қабилӣ ҳақиқаткорӣ, қаноатмандӣ, бурдборӣ, покӣ, бавичдонӣ, адолатпешагӣ, баинсофӣ тарбия меёбад ва кӯдаконе, ки “меҳнат чист?”-ро намедонанд, дар онҳо баръакс хусусиятҳои тарсончакиву танбалӣ бедандешӣ, очизӣ, маккорӣ, ҳасуд, адоват, душманиро разолат, дурӯягӣ, хиёнаткорӣ ноинсофӣ барин иллатҳоро дидан мумкин аст.

Бо усули махсус ва таҷҳизоти техникаи ҷисмонӣ саломатии хонандагон, савияи камолоти ҳар як шахсро ба таври ҷудоғона метавон тадбиқ намуд: дар заминаи пешаки муайян кардани нормаи муқарраршуда ва аз он дур шудан (яъне риоя накардан) нишондидандаи доимии тарбияи ҷисмонӣ муайян карда мешавад. Ба мазмуни фаъолияти ҷисмонӣ инҳо дохил мешаванд:

1. Сохти ботинии аъзои инсон ва камолоти функционалии (вазифаро иҷро карда тавонистан) он. Идора кардани аъзои ботинӣ, асаб ва ҳаракат, системаи устухону мушак, мавзунии бадан ва фаъолияти функционалии он.

2. Мустаҳкам намудани саломатии хонандагон.
3. Одат кардан ба қоидаҳои гигиенӣ (ҳифзиссиҳа).
4. Маҳорати хонандагонро аз ҳар ҷиҳат ривоч додан.
5. Сифатҳои ҷисмонӣ ва физиологии коргарҳои оянда — меҳнаткашонро аз ҷиҳати касбу ҳунар ташаккул додан, қобилияти қориҳои онҳоро афзудан.
6. Омода кардани шароити мусоид бо назардошти хусусияти ҷисмонӣ ва синну соли хонандагон.
7. Дар хонандагон ташаккул додани ҳиссиёти ироданокӣ, сабру тоқат, интизоми қатъӣ, дӯстиву рафоқат.

Самаранокии таълиму тарбияи кӯдакон ва наврасон ба саломатии онҳо вобаста аст. Тандурустӣ омили муҳими амалиёт ва рушди мувофиқи бадани кӯдак мебошад. Дар мактабҳои маҳфилҳои тарбияи ҷисмонӣ, сексияҳои варзишӣ, амал мекунад, аз ин рӯ, бозиҳо, мусобикаҳо, экскурсия ва паҳодҳо, идҳо ва озмунҳо дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ ва қорҳои берунасинфӣ ташкил ва гузаронида мешавад, ки ин гуна қорабиниҳо шавқмандии кӯдаконро ба варзиш зиёд намуда, ба солимгардонии онҳо таъсири мусбӣ мерасонанд.

Солимии оила- солимии ҷомеа аст. Аз ин лиҳоз, тарбияи ҷисмонии кӯдак аз оила то ба мактаб омадани кӯдакон шурӯъ мешавад. Дар оила мувофиқи тартиби рӯз қор кардану обутоби узвҳои бадани худро кӯдакон аз қалонсолон ёд мегиранд. Оила барои тарбияи ҷисмонии фарзандон имконият дорад, ки истифодаи онҳо ба саломатии хонандагон таъсири мусбат мебахшад. Дар оила гимнастикаи пагоҳирӯзӣ қунанд, дар вақташ ғизо хӯранд, қор ва истироҳат намоянд, ба обутоби узвҳои бадан эътибор диҳанд, ба нишасту хест, роҳгардии дурусти фарзандон бодикқат бошанд, манфиати чунин қорҳо қере нагузашта ба қашми аҳли оила аён меқарад.

Хонандагон дар оила ба қори рӯзқору ҳоҷагӣ бояд одат қунонида шаванд. Агар ба қорҳои ҳоҷагии оила ёрӣ диҳанд, машқҳои ҷисмониро аз хотир набароварда ҳар рӯз иҷро намоянд, ахлоқи хонандагон рӯз ба рӯз ва худ аз худ беҳтар шуда меқарад.

Ҳар сол масъалаи омода намудани урдӯғҳои истироҳатии хонандагон ба қабули кӯдакон дар фасли тобистон дар комиссияи махсуси ҳуқуматӣ баррасӣ меқарад. Хонандагони хурдсол ва наврасон дар урдӯғҳо дар ду ё се баст саломатиашонро барқарор намуда, соли қониши навро бо қувваи наву тоза истиқбол меқамоянд. Урдӯғҳо дар асоси тартиби рӯзи аниқ қор меқарад, баҳри обутоби аъзои бадани хонандагони офтоб, об ва ҳавои ҳуши урдӯғ мусоидат меқамояд.

Урдӯғҳо одатан дар қойҳои ҳушманзараи берун аз шаҳр, ки обу ҳавои тоза, рӯзҳои офтобӣ қоранд, амал меқунанд, қоро ин қизҳо қорои обутоб додани узвҳои бадани кӯдакон қаруранд. Дар тартиби рӯз вақти хонандагон қоруст бояд тақсим қарда шавад. Ҳар рӯз ба гимнастикаи пагоҳирӯзӣ, тоза қардани қои қист, сайругашт дар ҳавои тоза, боғ, экскурсияҳо, бозиҳо ҳавои қушод, қори маҳфилҳо ва ҳоқазо дар тартиби рӯзи урдӯғ вақт дода мешавад.

Машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ дар натиҷаи қорқарии инфиродӣ бо хонандагон, саломатии аъзои бадан қусту қайф шуда, нуқсону иллатқори ҷисмонии онҳо ва бақаҳои аз қарс озодшуда барқарор қарда мешавад. Ба қуз ин бо назардошти шавқу ҳавас ва савьо ғайрати бақаҳои соҳиби қобилияти ҷисмонӣ ҳам, машғулиятҳои индивидуалӣ ба қор қонда мешавад.

Амонашвили дар тақрибаи педагогии худ ба қияти ҳавасмандгардонии фаъолияти ақлии хонандагон, аз таъсиррасонии ҷисмонӣ қуд-қуд истиқода намуд. Масалан, у дар натиҷаи воситаи таъсиррасонии гуногун, навозиш қардани қари кӯдакон, қастони худро оҳистақак ба қитфи онҳо қонда, рӯҳбаланд қардонидан, дар қартаи бақа нишаста қамқори изқор қардан ба қурсамарии тарбия мувафқак шудааст.

Хулоса, аз шароити қароҳамоварда самаранок истиқода бурда, ба варзиш, машқи бадан, ки қарти асосии тарзи ҳаёти солим аст, машғул шавем, то солимии шогирдонро таъмин созем. Шароити самарабахш қорои ташакқули тарзи ҳаёти солим дар мактаббақагони хурдсол ва тарбияи ниёзҳои онҳо ба худқушодӣ ва таққими саломатии онҳо мусоид меқунанд. Қаромӯш нақунем, ки саломатӣ ғаҳари ноёб аст.

АДАБИЁТ

1. Абӯалӣ Ибни Сино. Осори мунтахаб, Қилдҳои 1 – 2. / А.И.Сино - Душанбе, 1980.
2. Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Қумҳурии Тоҷикистон қорои солҳои 2013-2017. Аз «1» август 2012. - № 382
3. Барномаи рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар шаҳри Душанбе қорои солҳои 2014- 2015. Аз 11.11.2014 №514.
4. Губанова Л. Тарбияи ҷисмонӣ. // Л. Губанова, Ш. Сафаров Қитоби қарсӣ қорои синфҳои 7-9. Душанбе, 2019.- 120 с

- 5.Конуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш” аз 16.04.2017. - №825
6. Каримова И.Х. Тарзи ҳаёти солим. / И.Х. Каримова, М.Б. Ниёзмухаммадова, Б. Ашӯрова, Т. Девоншоева - Душанбе. Маориф, 2016.-95с
7. Перевалова Л. А. «Педагогические взгляды М. В. Ломоносова». /Л.А. Перевалова - М., 1964. - 280с.
8. Раҳимов Х. Педагогика. // Х. Раҳимов, А. Нуров Душанбе, 2011.-460с.
9. Эмомалӣ Раҳмон (Суханронии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати ба истифода додани маҷмаи варзиш дар шаҳри Душабе. 21.07.2020)

ФИЗИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ОДНА ИЗ ОСНОВНЫХ ЧАСТЕЙ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ДЕТЕЙ

Основной целью физической культуры является гармоничное равномерное развитие всех частей тела учающихся и интеллекта для защиты Родины.

Физическая культура оказывает на население большое влияние усиливает усердие и компетентность в работе и ведет к долго – летаяю.

Физическая культура в любом возрасте оказывает влияние внешность восстановление сил, чудесное избавление от болезней. По этой причине начиная с первобытного общества до наших дней физическая культура играет огромную роль.

Можно сказать, совершенствование физической культуры обеспечивает подрастающую молодежь не только обязанностей родителей, школы, но и требует внимания со стороны государства.

Ключевые слова: *деятельность, физическая культура, здоровый образ жизни, дети, спорт, физический труд, здоровье, школьники.*

PHYSICAL ACTIVITY AS A KEY COMPONENT OF A HEALTHY LIFESTYLE FOR CHILDREN

The main purpose of physical education, along with ensuring the realer development of old parts of the body of students is to prepare them mentally and physically for the defense of the motherland. Physically training has great impact on people strengthens their competence increases their ability to work help to see longevity. Sport at all ages is a wonderful tool for cultivating pumpkin to maintain strength and rumen potential. For this reason, in the history of rumen society from the earliest this to the present day physical education has been a means to ensure the maturity of many generations, It can bi said that ensuring the physical development of the younger generation is not only the work of parents and schools, but also the work of state importance.

Keywords: *activity, physical culture, healthy lifestyle, children, sports, physical labor, health, schoolchildren*

Сведения об авторах:

Мамадносирова Мобегим Мирзомамадовна – старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Адрес 734025, Таджикистан, город Душанбе, проспект Айни 126. Email: omuzgor@ ddot. tj, mamadnosirova68@inbox.ru Телефон (+992) 934633693

Якубов Нигман Ибрагимович - магистрант кафедры педагогика и психология, факультет дошкольная и начальная образования Таджикского государственного педагогического университета. Адрес: Республика Таджикистан, Душанбе, р. Сино, пр. Лучоб 53, кв 9. Телефон: (+992) 900880440.

About the authors:

Mamadnosirova Mobegim Mirzomamadovna the senior teacher of the pedagogic and psychology chair of Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Aini. Address: Tajikistan, 734025, Dushanbe prospect Aeni 126. E - mail: omuzgor@ ddot. tj, mamadnosirova68@inbox.ru Телефон: (+992) 934633693

Yakubov Nigman Ibragimovich - Master's Degree in of General department of pedagogy and psychology, faculty of preschool and primary education of the Tajik State Pedagogical University. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, p. Sino, pr. Luchob 53, apt 9. . Telefon: (+992) 900880440

МУШКИЛОТИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТ ВА РОҶИ ҲАЛЛИ ОН

Раҳмонов Ш.М.

Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон

Мафҳуми «сифати таҳсилот» дар педагогикаи байналмиллалӣ ва педагогикаи миллӣ то охирҳои асри XIX ва аввалҳои асри XX қариб, ки ҳамчун мафҳуми баҳодихӣ воқеъӣ ба маҳорату малакаи хонандагону донишҷӯён истифода карда намешуд. Ин ҳамчун баҳодихӣ ба сифати маҳсулот дар баъзе адабиётҳо истифода карда мешуд.

Дар муносибат ба таҳсилот калимаи «сифат» аз охирҳои асри XIX истифода шуда, хусусияти истилоҳро бошад, дар нимаи дуюми асри XX пайдо намуда, «сифати таҳсилот» ҳамчун шиор аз охирҳои асри XX мафҳуми байналмилалиро касб кардааст.

Дар ин самт дар Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26.01.2021, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд: “Мо барои беҳтар кардани сатҳи сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот бояд тамоми шароити заруриро муҳайё карда, дар ин раванд масъулияти падару модар, аҳли ҷомеа ва омӯзгоронро боз ҳам баланд бардорем.” [3].

Ҳамзамон, мунтазам дар боромадҳояшон таъкид менамоянд Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вазифаҳоеро, ки дар назди муассисаҳои таълимӣ истодаанд, ин: баланд бардоштани сифати таҳсилот ва дастрасии таълим, мутобиқати барномаҳо ва усулҳои таълим ба талаботи муосиртарин, ҳамгирии зич бо илм ва бозори меҳнат ба роҳ монда шавад.

Таҳсилот ҳамчун соҳаи иҷтимоӣ, дар ҷомеа аз шароитҳои сиёсӣ иқтисодии мамлакат ва аз ҳолати фазои таълимӣ вобастагии кавӣ дорад, бинобар ин, сифати таҳсилот бо сифати ҳаёт зич алоқаманд буда, таркиби хусусияти инкишофи шахс-ҳамчун сатҳи маърифатнокии аҳолиро дарбаргирифта, дар давраи муосир ин асосии рушди ҷомеа мебошад.

Ҳалли самарабахши ин масъала тибқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таълиму тарбияи фарзанд» иштироки фаъолонаи волидон ва дигар субъектҳои раванди таълиму тарбия хифзи эҳтиёткоронаи анъанаҳои беҳтарини миллиро дар соҳаи маориф талаб менамояд.

Дар адабиётҳои таълими ва илмӣ оид ба мафҳум ва моҳияти сифати таҳсилот фикру андешаҳои гуногун ҷой дорад. Тибқи баъзе назарияҳо сифати таҳсилот сатҳи муайяни дониш ва малака, рушди ақлӣ, ахлоқӣ, ва ҷисмонӣ мебошад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” мафҳуми таълим, сифати таълим, таҳсилот ва сифати таҳсилот чунин шарҳ дода шудааст:

Таълим–фаъолияти муштараки падару модар (шахсони онҳоро ивазкунанда), омӯзгор ва муассисаи таълимӣ барои инкишофи кӯдак, такмили истеъдод, маҳорат, малака ва қобилияти фикрию ҷисмонии ӯ;

Сифати таълим– тарзи ташкили дуруст ва самараноки раванди таълим, ки дар натиҷаи он шахс соҳиби таҳсилот мегардад;

Таҳсилот– раванди муттасили таълиму тарбия, ки ба инкишофи маънавий, зехнӣ, фарҳангӣ, ҷисмонӣ ва салоҳияти касбии шахс равона карда шудааст;

Сифати таҳсилот– маҷмӯи нишондиҳандаҳои стандартҳои давлатии таҳсилот ва талаботи давлатӣ;

Стандартҳои давлатии таҳсилот– маҷмӯи меъёрҳои, ки мазмуни таҳсилот, моҳияту мӯҳлати таълим, ҳаҷми сарбории таълимӣ, сатҳи азҳудкунии донишро аз тарафи таълимгирандагон ифода намуда, талаботи асосӣ ба таъмини раванди таълим, мазмуну мундариҷаи барномаҳои таълимӣ ва баҳогузори сатҳи донишро дар муассисаҳои таълимӣ бо назардошти дастовардҳои миллӣ ва умумибашарӣ муайян мекунанд [4].

Яъне сифати таҳсилот ин нишондиҳандаҳои маҷмӯӣи меъёрҳои стандартҳои давлатии таҳсилот мебошад.

Ворид шудан ба бозори хизматрасонии таълимӣ, фаъолияти муассисаҳои таълимӣ ва омӯзгорон ба қадри имкон ба эҳтиётот ва талаботҳои таҳсилоти ҷомебаро қонеъ гардонидан равона мегардад.

Дар ин раванд нишондиҳандаи муҳимтарини сифати кори муассисаҳои таълимӣ ин иштироки волидон ва ҷомеа дар идоракунии он ба ҳисоб меравад. Волидайн хонандагон, олимон, шарикони рушд, корфармоён на танҳо дар ҳалли баъзе мушаххаси муассисаҳои таълимӣ кӯмак мерасонанд, балки онҳо якҷоя бо омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ якҷоя онро идора менамоянд, ҳамаи масъалаҳои ҳаёти муассисаи таълимиро қабул ва ҳамоҳанг месозанд. Ин ҳамкорӣ ва ошкорбаёнӣ эътимодро байни субъектҳои раванди таълиму тарбия ба вучуд меорад, ки ин яке аз омилҳои баланд бардоштани сифати таҳсилот шуда метавонад.

Аз омилҳо ва татқиқотҳои педагогӣ бармеояд, ки эътимоди волидайн ба равандии бомароми фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, барои рушди минбаъдаи фаъолияти фарзандонашон ҷиҳати азбар намудани донишҳои замонавӣ ва рушди шахсияти комил гардидан онҳо мусоидат менамояд.

Мушкilot дар ин раванд, дар он мушоҳида мегардад, ки волидайн хонандагон на ҳамеша барои муколама дар ҷаҳони бозаргонии хидматрасонии таълимӣ омодаанд. Ҳайати кормандони муассисаи таълимӣ бояд ба волидайн хонандагон дар ин самт дар асоси “Консепсияи раҳнамои касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои интихоби касб, ки ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ бошад кӯмак намоянд, ки тарзи воқеии интихоби касбро омӯзанд, ки ин як қадами дигар дар ҳалли масъалаи баланд бардоштани сифати таҳсилот мусоидат хоҳад кард. Ҷалби оила дар ҳамкорӣ ба муассисаҳои таълимӣ зарур аст, зеро баланд бардоштани сифати таҳсилот танҳо дар сурате асоснок мешавад, ки онро истеъмолкунандагон (корфармоён ва падару модарон) моҳиятан дарк намоянд. [5].

Азбаски раванди таълим бисёрҷанба ва дучониба аст, баланд бардоштани сифати таҳсилотро дар сурате беҳтар намудан мумкин аст, ки агар ҳамаи иштирокчиёни он: ҳайати роҳбарикунанда, омӯзгорон, хонандагон, волидайн онҳо, аҳоли ба он тавачҷух зоҳир намоянд. Ғайр аз ин, оид ба баланд бардоштани сифати таҳсилот бояд дар ҳама намудҳои фаъолият, дар тамоми самтҳои он: дар раванди фаъолияти таълим, такмили маҳорати педагогӣ, дар ҳамкори бо оила, дар таҳким ва рушди заминаи моддию техникаи муассисаи таълимӣ корҳои назаррас ба сомон расонида шавад.

Аксар вақт дар мусоҳибаҳои омӯзгорон баҳсҳо ва саволҳои пайдо мешавад, ки: Сифати таҳсилот ва хусусияти сифати таҳсилот дар соҳаи маориф дар чист? Бояд нишондиҳандаҳои воқеии сифати таҳсилот дар раванди таълим на танҳо дар таълим, балки дар тарбияи хонандагон низ бояд муайян карда шаванд. Коркарди ин меъриҳо талаботи зиёдеро ба миён меорад то ки ба маҳорату малакаи ва сифати таҳсилоти муҳасилин баҳои воқеӣ дода шавад.

Роҳи беҳтари намудани сифати таҳсилот ва "кафолати сифати таҳсилот" тавассути барномаҳои таълимии муассисаҳои таълимӣ дар як қатор муассисаҳои таълимии системаҳои Аврупоии таҳсилот мувофиқтарин ва самаранок шинохта шудааст. Дар ин самт баҳои воқеиро омӯзгорони муассисаи таълимӣ ба маҳорату малалкаи хонандагон мегузоранд, ки он сифати таҳсилотро низ дуруст баҳогузорӣ карда наметавонанд. [2, с.31-33].

Барои беҳтар намудани сифати таҳсилот бояд чунин талаботҳо ба инобат гирифта шаванд: 1) заминаи хуби моддию техникаи муассисаи таълимӣ; 2) ҳайати кадрӣ дорои маҳорати малакаи баланд таҳассус; 3) раванди самарабахш ва муассири таълим ва тарбия; 4) хизматрасониҳои гуногуни иловагии таълимӣ ташкили маҳфилҳои фанӣ, факултативҳо, мизи мудавар ва ҷорабиниҳои фанӣ ва ғайра; 5) муваффақияти маҳорату малакаи ва донишҳои азбарнамудаи хатмкунандагон дар татбиқи рушди ҷомеа; 6) дараҷаи таҳсилот ва салоҳиятҳои азбарнамудаи хатмкунандагон бояд талаботи истеъмолкунандагонро пурра қонеъ карда тавонад.

Равиши муосир ба стратегияи рушди низоми таълим дар он аст, ки сифати таҳсилот воситаи муассиртарин барои қонеъ кардани ниёзҳои таълимии ҷомеа, оила ва муҳасилин мебошад. Бояд қайд кард, ки сифати таҳсилот на танҳо сифати натиҷаҳои ниҳой, балки ҳамаи равандҳои мебошад, ки ба натиҷаи ниҳой таъсир мерасонанд. Гузашта аз ин, сифати таҳсилот категорияест, ки ҳеҷ гоҳ ба сатҳи идеалии худ намерасад.

Онро ҳамеша такмил додан мумкин аст. Номукамалии раванд омилест, ки омӯзгорро доимо ба ташвиш меорад, ки ӯ ҳам истехсолкунандаи «маҳсулот» ва ҳам «фурушанда» -и он мебошад. Масъалаи баланд бардоштани сифати таҳсилот метавон ҳамчун мушкили дар самтҳои зерин баррасӣ намуд; дараҷаи касбиятҳои ҳайати кадрӣ; мундариҷа ва таъминоти барномавӣ ва методии раванди таълим; ташкили таълим; объективи нокифояи арзёбиҳо. Сифати таҳсилот чист кадом нишондиҳандаҳо имкон медиҳанд, ки он чен, муқоиса ва баҳо дода шавад? . [2].

Азбаски дар раванди таълим тағирёбии равишҳои гуногун, моделҳои педагогӣ ва психологӣ мавҷуданд, ки ҳам аз ҷиҳати мазмун ва ҳадафҳо, ҳам аз ҷиҳати шаклҳо, усулҳои таълим ва ҳам аз ҷиҳати натиҷа фарқ мекунад, пас, мувофиқан, дар ин равишҳо, равандҳои гуногун дар бораи сифати раванди таҳсилот фарқ мекунад. . Пас, дар равиши анъанавӣ, нишондиҳандаи асосии сифат сатҳи азхудкунии мундариҷаи барномаҳои таълим хоҳад буд, яъне мавҷудияти дониш дар байни хонандагон, ташаккули малака, маҳорат ва салоҳиятҳои азбарнамудаи онҳо.

Дар аттестатсияи муассисаҳои таълимӣ маҳз ин нишондиҳанда ҳалкунанда мебошанд. Ва аз нуқтаи назари ташаккули шахсият, нишондиҳандаҳои сифат комилан фарқ хоҳанд кард: дар ин замина рушди шахс дар марказ хоҳад буд. Мутаассифона, имрӯзҳо дар адабиёти педагогӣ нишондиҳандаҳои дақиқи баҳодихии рушди шахсият дида намешаванд. Саволе табиӣ аст: Чиро нишондиҳандаҳои сифати таълим бояд шумурд?

Масъала хеле содда ҳал карда мешавад, агар муассисаи таълимӣ пурра дар модели дониш фаъолият намояд. Дар муассисаҳои таълимие, ки ҳайати омӯзгорон унсурҳои таълимӣ ба рушди шахсият нигаронидашударо истифода баранд, вазъияти дигар ба амал меояд. Дар ин ҳолат, ба назар мерасад, ки муассисаи таълимӣ дар ду самт фаъолият менамояд: сифати азхудкунии мундариҷаи барномаҳои таълимӣ ва унсурҳои рушди шахсияти комил.

Азбаски равиши шаффофӣ донишомӯзӣ бо асосҳои концептуалии муассисаи таълимӣ, арзишҳои асосии педагогӣ-психологӣ он муҳолифат мекунад, бинобар ин, нишондиҳандаҳои ба самти рушди гуманистии муассисаи таълимӣ мувофиқро аниқ муайян кардан лозим аст, ки ин: сатҳи баланди таҳсилот; фарқият ва таълими инфиродӣ дастгирии тиббӣ, психологӣ ва логопедияи муҳасилин; мавҷудияти ҳадамоти гуногуни таълимӣ; доираи васеи ҳаёти хонандагон мебошад ва ин нишондиҳандаҳо раванди таълимро тавсиф мекунад, на натиҷаи онро, яъне шароити дар муассисаи таълимӣ фароҳам овардашударо.

Дар робита ба ин саволи зерин ба миён меояд: Ин ё он нишондиҳандаро чӣ гуна баҳо додан мумкин аст, чиро ҳамчун натиҷа бояд гирифт? Масалан, сатҳи баланди таҳсилот. Агар тасаввур кунем, ки он аз чӣ иборат аст, пас бояд сифати мундариҷаи барномаҳои таълим, хусусияти усулҳо, шаклҳо ва истифодаи технологияҳои дар раванди таълим истифодашаванда, сифати машғулиятҳои дарсӣ, таҷҳизонидани синфхонаҳо, маҳорати касбии омӯзгоронро бояд ба назар гирифт.

Аммо, таҳлили фаъолияти таълимӣ амалии ин равандро дар амал таҳлил намуда, омӯзгорон наметавонанд дар бораи он, ки сатҳи таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ ба стандартҳои давлатии таҳсилот чӣ гуна наздик аст, ҷавоби яқин дода тавонанд, зеро чунин стандарти аниқи баҳодихӣ тавсиф нашудааст. Онҳо танҳо ба тариқи индивидуалӣ муайян карда метавонанд, ки дар як муассисаи таълимӣ он баландтар ва дар дигар муассисаи таълимӣ дигар пасттар аст. [1].

Агар кӯшиш намоем, ки сатҳи таҳсилотро дар муассисаҳои таълимӣ тавассути натиҷа баҳо диҳем: Пас онро бо кадом стандарт муқоиса кардан мумкин аст? Фаъолияти дониши баҳои аълои ҳамаи хонандагон дар ҳама фанҳо барои нишондиҳандаҳои психофизикӣ ғайримумкин аст. Аммо муҳимтар аз ҳама, ин зарур нест. Агар идеал дар муассисаи таълимӣ нишондиҳандаи баҳои аъло дар ҳамаи фанҳо бошад, пас муассисаи таълимӣ арзиши истеъдоди хонандагонро дар як соҳаи муайян эътироф намекунад.

Агар сатҳи баланди таҳсилотро максималии шароити барои хонандагон фароҳам овардашуда, инчунин фароҳам овардани имкониятҳо барои рушди қобилияти

маърифатӣ ва хоҳишҳои онҳо ҳисоб кунем, пас инчунин тавсифи возеҳи ин шароитҳо бо пешниҳоди шаклҳои идеалии онҳо зарур аст. Ҳангоми баррасии дигар нишондиҳандаҳои сифат низ чунин саволҳо ба миён омада метавонанд. Масалан, системаи тафрикаи таҳияшуда чист, он бояд чӣ қадар таҳия карда шавад?

Барои ҷавоб додан ба ин саволҳо мавқеҳои зеринро ба назар гирифтани лозим аст: дурустии назариявӣ; муттасили; қонеъ кардани ниёзҳои ба амал нигаронидашуда; намунасоӣ; гузариш ба барномаҳои таълими инфиродӣ ва давраҳои омӯзишӣ. Ду вазифаи аввал иҷро шуда истодааст, барои боқимонда мо бояд кор кунем ва кор кунем. Ин маънои онро дорад, ки дар бораи сатҳи баланди тафрикаи таълим дар муассисаҳои таълимӣ ҳарф зада наметавонем. Нишондиҳандаи навбатии сифат мавҷудияти хадамоти гуногуни таълимӣ мебошад [1, с.28-32].

Муассисаи таълимӣ дорои доираи васеи хидматҳои иловагӣ мебошад, аммо он барои васеъ кардани эҳтиёҷоти таҳсилот имконият намедихад: зеро на ҳар як муассисаҳои таълимӣ раванди таълимро тибқи талаботи санадҳои меъриии ҳуқуқӣ дуруст ба роҳ монда метавонад.

Ё шояд лозим аст, ки корро на бо роҳи радди ин хидматҳо, балки дар бораи супоришҳои вазифаи хонагӣ ҳаллу фасл кардан лозим? Ҳаҷми идеалии хизматрасонии таълимӣ ба беохирӣ майл дорад: мо метавонем барои хонандагон ва волидони онҳо дафтари кӯмаки равонӣ омода созем; лагерҳои тобистонаи таълимӣ; васеъ кардани фазои иттилоотӣ барои муҳасилин (китобхонаи электронӣ) ва ғайра. Нишондиҳандаи навбатӣ доираи васеи ҳаёт мебошад, ки ба талаботҳои хонандагон ҷавобгӯ мебошад. Аммо ин нишондиҳандаҳо ба дараҷаи бештар раванди таълимро нисбат ба натиҷаи он тавсиф мекунанд.

Мувофиқи ин, нишондиҳандаҳои сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ чунин баррасӣ кардан мумкин аст:

- сатҳи дониш, малака, маҳорат ва салоҳиятҳои хонандагон;
- ташаккули малака ва маҳоратҳо дар самти таҳсилоти умумӣ;
- қаноатмандии волидайн ва фарзандон аз раванди таълим;
- ҳолати ҳуби равонии хонандагон дар муассисаи таълимӣ;
- ба роҳ мондани қорҳои тарбиявӣ дар байни хонандагон. Нишондиҳандаи қоҳии тарбиявӣ хонандагон бояд дар ҷойи аввал бошад.

Ҳамин тавр, ҷиҳати мӯйян намудани сифати таҳсилот ба чунин ҳулоса омадан мумкин, ки:

1) Барои муайян намудани нишондиҳандаҳои сифати таҳсилот барои ҳар як муассисаи таълимӣ роҳҳои ташҳиси онҳоро муайян намудан лозим.

2) Омӯзиши сифати таҳсилот дар муассисаи таълимии мушаххас талаботи якраңг, паст ё баландро нишон медиҳад.

3) Муайян намудани сифати таҳсилот аз ҷониби ҳайати омӯзгорони муассисаи таълимӣ имкон медиҳад (худбаҳоидиҳӣ), ки унсурҳо ва самтҳои раванди таълим бояд тақмил дода шаванд.

АДАБИЁТ

1. Белова Е.Г. Организация внутришкольной системы методической работы по повышению квалификации и профессиональной компетентности учителя в процессе педагогической деятельности. // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. / Е.Г. Белова - Душанбе, 2015. - №5. - С.28-32.

2. Давыдова Н.Н. Интеграция образовательных организаций в корпоративно-кластерные объединения территории. // Н.Н. Давыдова Муниципальное образование: инновации и эксперимент, Душанбе, 2014.-№6-С.31-33.

3. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26.01.2021,

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Душанбе 22-июли соли 2013, - №1004

5. «Концепсияи раҳнамои касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.10.2010, №499).

ПРОБЛЕМЫ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И ПУТИ ЕГО РЕШЕНИЯ

Образование как социальная сфера во многом зависит от политических и экономических условий в стране и ситуации в образовательной среде. Таким образом, качество

образования связано с качеством жизни, поэтому особенности развития личности включают уровень образования населения и являются основой развития общества в современном обществе. Поскольку образовательный процесс является многоаспектным и двусторонним процессом, качество образования может быть улучшено при условии, что все его участники, такие как руководящие работники, учителя, ученики, их родители и население, будут уделять ему внимание.

Ключевые слова: ученик, развитие личности, родители, образовательное учреждение, качество образования, показатели качества образования.

PROBLEMS OF QUALITY OF EDUCATION AND WAYS OF ITS RESOLUTION

Education as a social sphere largely depends on political and economic conditions of the country and situation of educational environment. Therefore, quality of education is connected with quality of life and therefore peculiarities of personality development include the level of education of the population and it is the base of society development in today's society. Due the reason that education process is a multi-aspect and two sided process, that is why, the quality of education can be improved on condition that if all its participants such as leading staff, teachers, pupils and their parents and population pay attention on it.

Keywords: pupil, personality development, parents, educational institution, quality of education, indicators of quality of education.

Сведения об авторе:

Рахмонов Шариф Мадиномович - кандидат педагогических наук, заведующий отделом по надзору за качеством образования Негосударственного образовательного учреждения «Медико-социальный институт», Тел.: (+992) 933696224

About the author:

Rakhmonov Sharif Madinomovich - candidate of pedagogical sciences, head of the Department for Supervision of Quality in Education of the Non-governmental Educational Institution "Medical and Social Institute", Tel.: (+992) 933696224

АРИФМЕТИКАИ ЗЕХЊИ - ОМИЛИ АСОСИИ РУШДИ ТАФАККУР

Қаюмова Ҳ.Т.

Паҷеӯҳшигоҳи рушди маорифи ба номи А. Ҷомӣ

Барои омода намудани мутахассисон дар таълими арифметикаи зехнӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар рӯшди тафаккури инсон иқдоми беназир аст. Тибқи суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади боз ҳам беҳтар кардани сифати таълим дар Паёми соли 2019 ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2020 – 2040 «Солҳои омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» эълон гардиданд. Ҷиҳати татбиқи ин ташаббус мо омӯзгорон бояд тавре фаъолият намоем, ки тафаккури зехнии насли наврас ташаккул ёбад. Имрӯзҳо дар муассисаҳои таҳсилоти томактабии хусусии кишвар таълими арифметикаи зехнӣ ба роҳ монда шудааст. Бахусус дар муассисаи таҳсилоти томактабии хусусии «Субҳи дониш» низ таълими ин фанни мазкур ҳафтае 1 маротиба гузаронида мешавад. Бояд қайд намуд, ки аз сабаби норасоии мутахассисон на дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ таълими ин фанни мазкур ба роҳ монда шудааст.

Асосгузори Ассотсиатсия байналмилалӣ арифметикаи зехнӣ Максим Песотский қайд мекунад: «Ман аз соли 1997, вақте ки аввалин маркази таълимии худро кушодам, дар соҳаи омӯзгорӣ ба қор ва фаъолият шурӯъ намудам. Соли 2015 ман ба арифметикаи зехнӣ тавачҷуҳ зоҳир кардам. Ӯ ибронд медорад, ки дар ин раванд ман ба душворихое дучор шудам, ки ин техникаро танҳо тавассути франшиз (қобилияти ақли, ки дар эҷодкорӣ офаридани образҳо, тассавурот дар бораи олами ҳастӣ таҷассум меёбад) ба даст овардан мумкин буд. Максим Песотский дар таҳқиқоти хеш бисёр пешниҳодҳоро аз назар гузаронида, бо роҳбарони бисёр марказҳои амалкунанда сӯҳбат карда ва ба хулосае омадааст, ки беш аз 90% франчайзингҳои дар бозор пешниҳодшуда дар асл нусхаҳои пастсифати роҳзанӣ мебошанд.

Песотский исбот намудааст, ки дар хақиқат, франшизҳои баландсифат ҳам аз ҷиҳати пардохти яқвақта ва ҳам аз роҷаи маҳсулоти хеле гарон буданд ва ҳастанд. Дар натиҷа, ӯ қарор додааст, ки ин методикаи таълимиро мустақилона омӯзад. Як гурӯҳи мураббӣ фаълро бо таҷрибаи чандинсолаи беҳтарин мактабҳои Қазоқистон ҳам оварда, бо ассотиатсияҳои арифметикаи зехнӣ дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон ҳамкорӣ барқарор карда, ба омӯзиши усулҳои гуногун шурӯъ намудааст. Дар тӯли якуним соли методологияи худ, ба таҳияи тамоми маводи зарурии таълимӣ шурӯъ намуданд. Песотский таҳқиқоти худро дар гурӯҳҳои таҷрибавии кӯдакон санҷидааст. Дар охири соли 2016 ӯ маркази нави таълимии худро Osaka Mental Arithmetic дар Қазон кушодааст.

Ҳамин тариқ, вай ба санҷиши тести таълим бо шумораи зиёди хонандагон шурӯъ кардааст. Дар аввал ӯ методикаи таълим ва маводи таълимиро танҳо барои маркази таълимии худ таҳия кардааст. Аммо тадричан вай ба чунин қарор омад, ки методологияи ӯ бояд барои ҳама дастрас бошад ва бидуни ягон ғулумии франҷазӣ. Ҳамин тавр идеяи таъсиси IAMA ба вучуд омад. Айни замон, Песотский бо итминони комил иброз медорад, ки методика ва маводи таълимии ӯ баландсифаттарин на танҳо дар Русия ва Қазоқистон, балки дар тамоми ҷаҳон эътироф шудааст (инро боз хатмкунандагони мактаби ӯ дар ИМА, Исроил, Арманистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон, Беларуссия, Қирғизистон собит намудаанд).

Гузашта аз ин, Максим Песотский қайд намудааст, ки ҷуғрофияи хатмкунандагони ин таълимгоҳ ҳар моҳ меафзояд. Ӯ бо комёбиҳои ба даст овардаш қаноатманд нашуда, пайваста кӯшиш менамояд омӯзишаш ҳадафрас бошад, шӯбаи методи он кас мунтазам маводҳоро тақдир медиҳад, усулҳои нави таълимиро дар саросари ҷаҳон меомӯзад. ВА ба раванди таълими омӯзгорон аз ҳама мавқеъ муносибат мекунад, ки - сифат дар ҷои аввал меистад. Аз ин рӯ, ӯ барномаи мукаммали дастгирии пайгирии омӯзгорон ва марказҳои кӯдаконро таҳия кардааст".

Бо шарофати таҳқиқоти ин марди наҷиб имрӯзҳо Ассотиатсияи Байналмилалии Арифметикаи Зехнӣ (International Association of Mental Arithmetic) арзи вучуд мекунад, ки мо метавонед таҳсилро дар синфҳои яке аз намоёндагии шаҳрҳои зерин идома диҳед: - Алмаато, Қазоқистон - Қазон, Тотористон - Екатеринбург, Русия - Улан-Ҷдэ, Бурятия - Махачқалъа, Доғистон - Налчик, Кабардино-Балқар - Иваново, Русия - Челябинск, Русия. Ва инчунин тавассути Skype ҳангоми муоширати зинда бо омӯзгор дар гурӯҳҳои то 10 нафара метавонед таҳсили илм намоем. Тренер ба таълимгирандагон формулаҳо, татбиқи онҳо дар саробанро таълим медиҳад ва аз ҳама муҳим, тарзи интиқоли ҳама масъалаҳоро ба кӯдакони синну соли гуногун мефаҳмонад. Дар тренинг таълимгирандагон системаи тайёрии омодагии таълим, нақшаи муфассали дарсӣ, машқҳо ва бозиҳои барои кӯдакон коркардшударо аз худ мекунад, ва инчунин бо маводҳои методӣ кор карданро азхуд менамоянд.

Омӯзгорон дигар набояд дар бораи он фикр кунанд, ки бо кӯдакон дар дарси оянда ҷӣ кор кардан лозим аст, тибқи нақша намунаҳо тартиб диҳанд, чадвали вақти кори хонагиро ба нақша гиранд! Зеро Песотский аллакай барои тренингҳо ҳама ҷизро омода кардааст! Китобҳои дарсӣ бошад тавре ба низом оварда шудаанд, ки раванди таълим ҳам барои кӯдак ва ҳам барои омӯзгор як лаззати комил мебахшад.

Ӯ ҳамеша иброз медорад, ки бо ин натиҷаҳо қаноатманд нест, пайваста дар ҷустуҷӯ аст. Сари ҳар чанд моҳ китобҳои нави дарсӣ бо мазмуну мундариҷаи боз ҳам пурмазмуну, босифат нашр мешаванд. Ба ғайр аз китобҳои дарсӣ, маводҳои заруриро низ таъмин мекунад. Бахусус аз саробан сар карда, то флеш-кортҳо, маҷмӯаҳои диктантҳо ва ғайра.

Арифметикаи зехнӣ ҷист?

Ин зуд ҳисоб кардан аст? Бале!

Ин қобилияти амалан барқосро иҷро кардани ҳисобҳои математикӣ мебошад? Бале, ҳамин хел!

Ин кӯмак ба хонандагони мо дар дарсҳои математика аст? Бешубҳа!

Аммо агар арифметикаи зехнӣ танҳо бо ин маҳдуд мешуд, он гоҳ ин қадар ҷолиб намебуд.

Арифметикаи зехнӣ як системаи пурраи рушди ҳамаҷонибаи кӯдак мебошад, ки қодир аст ҳалли бисёр масъалаҳо, алахусус масъалаҳои, ки дар назди хонандагон ба миён меоянд, ҳал намояд.

Кӯдак дар синф безътиной мекунад, ба дарсҳо диққат намедиҳад? Ба арифметикаи зехнӣ машғул шавед!

Ҷалб кардани диққат мелангад? Маслиҳат ҳамагон аст!

Кӯдакон мушкилоти хоҳира доранд - мо бо ёрии арифметикаи зехнӣ ин масъаларо ҳал менамоем!

Барои кӯдакони синни томактабӣ математикаи зехнӣ низ хуб аст, зеро онҳо минбаъд дар мактаб таҳсил хоҳанд кард. Дуруст аст, ки барои таҳсили оянда кӯдаки синни томактабӣ, бояд рақамҳоро донанд ва онҳоро навишта тавонад. Аз ин рӯ, баъзе мактабҳои зехнӣ ҳатто барои

хурдсолон курсҳои омодагӣ пешниҳод мекунанд, ки дар он ҷо омӯзгорон кӯдаконро барои оғози дарсҳо омода месозанд.

Воқеан, дар хусуси мактабҳо. Шумо метавонед инро бо роҳҳои гуногун омӯзонед. Муносибатҳо, равишҳо ба кулӣ фарқ мекунанд. Шумо фақат метавонед ба кӯдакон тарзи истифодаи соробанро ёд диҳед ва сипас ҳисобкунии зехиро ба онҳо омӯzed. Сипас, дар ҳақиқат, ҳамчун ғоида, мо танҳо қобилияти зуд ҳисоб карданро ба даст меорем.

Ин таълим бо мақсади таълим додани кӯдакони тамоми синну сол мувофиқ аст. Аммо аз синни таҳсил дар муассисаи таҳсилоти томактабӣ хело муфид ва маниатбахш аст.

Мо чиро рушд медиҳем?

Ҳамин тавр, тибқи методикаи таълимие, ки ман омӯхтаам, кӯдак дар чараёни таълим рушди соҳаҳои зеринро мегирад:

- муҳаррики хурд;
- пайвастиҳои нимкурагӣ;
- малақаҳои хуби моторикӣ;
- пайвастиҳои нимкурагӣ;
- суръати тафаккур;
- хотира;
- тамаркузи диққат;

рушди нимкураҳои рост ва чапи майна.

Биёед батафсил бубинем, ки ин ҳама чӣ гуна рушд медиҳад? Он чӣ гуна рушд карда истодааст? Бо кадом роҳ?

Муҳаррики хурд

Хуб, дар ин ҷо ҳама чиз равшан аст. Кор бо соробан ин бо ангуштони худ кор кардан аст, ки бояд устухонҳои хурди сӯзанҳои бофтаҳо доимо ҳаракат кунанд. Аз он ҷиҳе, ки ангуштон муҳаррики хурдро инкишоф медиҳанд, хоҳед ё нахоҳед.

Пайвастиҳои байнинимкуравӣ

Мо онҳоро тавассути ҳисоби асимметрии тақвият медиҳем. Ҳисоби асимметрии чист? Ин вақте аст, ки дар дасти рост барои ҳисобкунии ангушти калон ва ангушти ишоратӣ, дар дасти чап - мобайнӣ ва ангушти ишоратӣ истифода мешаванд. Мисли иҷрои машқҳо барои рушди ин робитаҳои байнинимкуравӣ.

Масалан, кӯшиш кунед, ки дар ҳаво бо дасти ростатон давра ва бо чап секунҷа кашед. Чи тавр аст? Осон нест! Чунки робитаҳои байнинимкуравӣ суст мебошанд. Ва агар онҳо бо ҳисоби асимметрии омӯзонида шаванд, онҳо қавитар мешаванд.

Дар баъзе муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ҳисобкунии симметрии истифода мебаранд, яъне дар ҳарду даст як ангушт истифода мешавад. Аммо ин дигар он қадар муфид нест.

Ғайр аз ин, ҳамчун бозиҳо, ба кӯдакон нақшакашӣ бо ду даст дода мешавад ё рақамҳо бо ду даст, ҳам чап ва ҳам рост дар як вақт навишта мешаванд. Ба фикри шумо, ин ғайриимкон аст? Шумо хато мекунед! То ҳадди имкон!

Баланд бардоштани суръати тафаккур

Мо суръати тафаккурро тадричан тавассути баланд бардоштани суръати диктаи мисолҳо барои кӯдакон баланд мебардорем. Ғайр аз ин, як ҳикояи қолиб, ҳангоми ҳалли мисолҳо, кӯдак бояд ҳеле зуд варианти дурусти амалро интихоб кунад.

Охир, ин математикаи оддӣ нест ва мо намунаҳоро ин ҷо на дар зехни худ, балки маҳз бо ёрии ҳисоб ҳал мекунем. Биёед бигӯем, ки шумо метавонед чорто, вобаста ба вазъият, бо се роҳи гуногун илова кунед. Аз ин рӯ, кӯдак вазъиятро муайян мекунад ва зуд роҳи дурусти амалро интихоб мекунад. Агар шумо мехоҳед, намехоҳед, аммо шумо бояд зуд фикр кунед)

Рушди хотира

Чунин ҷиҳе ба монанди машқҳои бунёди вучуд дорад. Ин кор бо ҳар гуна мавзӯи нав бо се намуди хотира коркард мешавад. Онҳо ҳатмӣ иҷро карда мешаванд.

Мо бо ангуштони худ дар соробан машқҳоро иҷро мекунем - хотираи мушакҳоро инкишоф медиҳем.

Мо ба соробан бо чашми худ менигарем - мо ҳофизаи чашм (босира) -ро таълим медиҳем.

Мо мегӯем, ки чӣ кор карда истодаем - мо онро бо хотираи шунавой пурра мекунем.

Ва он гоҳ чунин флешкортҳо мавҷуданд, ки бо ёрии онҳо мо хотираи фотографияро меомӯзонем.

Флеш-кортҳо кортҳои мебошанд, ки дар онҳо чубчаҳои соробан бо рақамҳои чопшуда тасвир шудаанд. Бисёр бозиҳо бо ин флеш-кортҳо бозӣ карда мешаванд, онҳо ба кӯдакон ҳеле зуд, айнан бо флеш нишон дода мешаванд ва кӯдакон бояд дар як сония фаҳманд, ки чӣ рақаме дидааст.

Мутамаказонидани диққат

Дар ин чо коидаи ба ном коидаҳои аломатҳо, ки ҳангоми диктаи мисолҳо татбиқ карда мешаванд, ёрии калон мерасонад. Пай бурдед. Аломатҳои такроршаванда садо намедиханд. Дар ин чо шумо воқеан бояд мутамарказ шавед, то чизи муҳимро аз даст надихед.

Рушди нимкураи рост ва чап

Рохбар ҳисоби зеҳнӣ пеш меояд. Ҳисобкунии зеҳнӣ чист? Ин вақте аст, ки кӯдакон фикр мекунанд, ки мисли соробан кор мекунанд, аммо соробан воқеан дар дасти онҳост, на дар пеши чашмони онҳо. Яъне, онҳо инро тасаввур мекунанд.

Тасвири соробанро бедор кардан лозим аст. Барои ташвиқи тасвири нимкураи рост мағзи сари мо посух медиҳад. Аммо додани посух аллакай ташвиши нимкураи чап аст, ки масъули ҳисобҳо ва мантиқ аст. Ҳамин тариқ, маълум мешавад, ки ҳарду нимкура дар кор иштирок мекунанд.

Илова ба гуфтаҳои боло, дар синф ба кӯдакон дар машғулиятҳо бозиҳои гуногун низ пешниҳод карда мешаванд, ки ба рушди зеҳнии онҳо низ мусоидат мекунанд. Дар ин чо ҳеч коре нест, ки ба ин монанд анҷом дода шавад. Ҳама чиз ба рушди кӯдак нигаронида шудааст.

Дар Тоҷикистон, аниқтараш дар Душанбе, марказҳои таълими арифметикаи зеҳнӣ барои кӯдакони 3-зинаи синну сол ба наздикӣ кушода шуданд, ки дастраси тамоми насли наврас намегардад. Ва марказҳои, ки омӯзгоронро оид ба арифметикаи зеҳнӣ омода мекунанд ангуштшуморанд.

Бинобар ин сабаб барои баланд бардоштани сатҳи дониши математикӣ ва инкишофи зеҳнии кӯдакону наврасон ҳамчун омӯзгор чунин пешниҳод мекунем:

1. Дар назди муассисаҳои таҳсилоти олиӣ касбӣ курсҳои кӯтоҳмуддат барои омода намудани мутахассисони ин соҳаи маскур ташкил карда шавад;
2. Дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва таҳсилоти ибтидоӣ арифметикаи зеҳнӣ ҳамчун фанни таълимӣ ба роҳ монда шавад;
3. Барои таълими фанни маскур маводҳои таълимӣ аз қабилӣ китоби таълимӣ ва соробан (ҳисобкунаки математикӣ) бо миқдори зиёд ба нашр расад.

Луғат:

Соробан- ҳисобкунаки Чопонӣ

Франшиз - қобилияти ақли, ки дар эҷодкорӣ офаридани образҳо, тасаввурот дар бораи олами ҳастӣ таҷассум меёбад.

Ҳисоби асимметрий- ченаки ҳисоб

МЕНТАЛЬНАЯ АРИФМЕТИКА - КЛЮЧЕВЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ

В статье рассматривается подготовка специалистов для преподавания интеллектуальной арифметики в высшей школе. Потому что интеллектуальная арифметика положительно влияет на развитие детского мышления. Предмет интеллектуальной арифметики основателя школы Максима Песоцкого, а также история организации и деятельности этой школы.

Ключевые слова: интеллектуал, соробан, соробан проводов, методика обучения, основоположник школы интеллектуальной арифметики, интеллектуальная арифметика.

MENTAL ARITHMETICS - A KEY FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THINKING

The article discusses the training of specialists for teaching intellectual arithmetic in higher education. Because intellectual arithmetic has a positive effect on the development of children's thinking. The subject of intellectual arithmetic by the founder of the school, Maxim Pesotsky, as well as the history of the organization and activities of this school.

Keywords: intellectual, soroban, soroban wires, teaching methods, founder of the school of intellectual arithmetic, intellectual arithmetic.

Сведения об авторе:

Каюмова Хурлико Тагайевна - кандидат педагогических наук, начальник отдела высшего профессионального образования и последипломного образования Института развития образования имени А.Джамии АОТ, индекс- 734024 г. Душанбе, улица Айни 45, Электронный почта: prmatt@mail.ru. Тел: (+992) 904406690,

About the author:

Kayumova Hurliko Tagayevna - candidate of pedagogical sciences, head of the department of higher professional education and postgraduate education of the Institute of Education

ЗАМИНАҲОИ ТАШАККУЛ ВА ОМОДАГИИ ҶАВОНОН БА ҲАЁТИ ОИЛАВӢ

Иброҳимов Г., Раҷабзода Д.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Оила гурӯҳи хурди иҷтимоӣ мебошад ва нақши он дар тарбия ва оморасозии наврасону ҷавонон ба зиндагии оилавӣ, яъне издивоҷӣ калон буда ба зиммаи он иҷроиши вазифаҳои муҳиму азими ҷамъиятӣ вогузор аст. Аз ин рӯ, дар тайёр намудани ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ оморасозии онҳо ба издивоҷ дар оилаи волидайн яке аз масъалаҳои муҳим маҳсуб меёбад.

Аксари олимони ҷомеашинос ва психологҳо, ки ба омӯзишу таҳқиқи проблемаҳои оила ва демография машғуланд онҳо чунин мешуморанд, ки маҳз оила ҳамчун воҳиди сохтори ҷомеа ба ташаккулёбии шахсият ҳанӯз аз сини хурдсолӣ замина мегузорад ва ба он таъсир мерасонад. Зеро оила бо робитаи муносибатҳои ҳаёти ва ҳешу таборӣ ва зану шавҳари алоқаманд буда, волидон ва фарзандонро дар доираи худ муттаҳид месозад.

Воқеан, оила ҳанӯз аз замони пайдоишаш ба худ нақши институти асосии тарбияро гирифт ва новобаста аз тағир ёфтани талаботи даври замон вазифаҳои ҷомеа мавқеи оила дар қори тарбияи насли наврас аҳамияти худро ҳамчун тарбияви аз даст надодааст. Бешак, нақш ва мақоми оила, бахусус падару модар, дар қори ба зиндагии оилавӣ омода намудани наврасону ҷавонон хеле муҳим буда, дар ин росто масъалаи таърихи ҷавонон ба ҳаёти оилави хеле домандор мебошад. Ба ин хотир мо бинобар маҳдуд будани имкон дар ин нигошта фақат ба баъзе паҳлӯҳои ин масъалаи ҳаётан муҳими ҷомеа дахл менамоем.

Тавре зикр гардид, асосҳои шахсият маҳз дар оила гузошта мешаванд ва батадрич ташаккулу инкишоф меёбанд. Тарбияи ҷисмонӣ, меҳнатӣ, зеҳнӣ, зебоипарастӣ (эстетикӣ), маънавино ахлоқӣ, динию мазҳабӣ, инсондӯстӣ, худшиносӣ, эҳтиромгузорӣ ба муқаддасоти миллий, урфу одат, анъанаҳои миллий ва арзишҳои муҳими умумибашарӣ, илмдӯстӣ ва амсоли инҳо самтҳои тарбияи оилавӣ мебошанд ва мазмуну мундариҷаи онро ташкил менамоянд. Пас, таъсири оила ба кӯдак нисбат ба дигар таъсиррасониҳои тарбиявӣ пурзӯртар буда, дар вучуди ин аъзои ояндаи ҷомеа хислатҳои замина мегиранд ва ташаккул ёфтани инкишоф меёбанд, ки берун аз оила, дар кӯдакистону мактаб ва дигар ҷойҳои ҷамъияти ташаккулёбиашон имконнопазир аст.

Аз ин бармеояд, ки модоме тарбияи аввалини аъзоёни ҷомеа сараввал дар муҳити оила, таҳти таъсири волидон ва дигар аъзоёни оила сурат мегирад, иҷтимоӣшавии шахсият низ маҳз дар ҳамин муҳит ва зери таъсири он амалӣ мегардад. Яъне, тарбияи шахси ватандӯсту меҳнатдӯст ва оиладори оянда, ки бо даррасидани навбату фурсати ҳеш бо дарки тамоми масъулияти инсоният шаҳрвандӣ ва узви ҷомеа будан бояд дар тарбияи ҳамаҷаҳади насли оянда кӯшишот ба ҳарч диҳад, аз муҳимтарин вазифаҳои иҷтимоии оила маҳсуб меёбад. Ба гуфти файласуфи рус Н.В.Шелгунов «Оила ин гурӯҳи хурди он ҷомеае мебошад, ки вайро ба вучуд овардааст, бинобарин байни ҷомеа ва оила ҳамфикрии зичтарин арзи вучуд дорад. Ҳар оила ҳамон дараҷа бад ва ё ҳамон дараҷа хуб аст, ки ҷомеаи вайро эҷод намуда ҳамон қадар бад ё хуб аст. Оилаи ба вучуд овардаи худӣ ҷомеа, дар навбати худ барои вай аъзоён тарбият менамояд ва дар ин вазъияти беилоҷ ба тарбия машғул аст» [2, с.68].

Албатта падару модар ба ҳеҷ вачҳ ғайримустақим баҳри аз овони кӯдакӣ ва ҳатто баъзан аз даврони наврасӣ барои ба ҳаёти оилавии оянда омода намудани фарзандон кӯшиш менамоянд ва ин масъаларо шояд ба гӯшаи ҳаёл ҳам наоваранд, аммо мусаллам аст, ки онҳо бо муносибату рафтор ва муоширату дигар кирдорҳои ба ҳаёти оилавӣ дахлдори ҳеш дар зеҳни кӯдак дар робита ба ин масъалаи муҳим ғайрихатӣ нақшу таъсири аниқ мегузоранд.

Маълум аст, ки хислати аз ҳама бештар инкишоф ёфта дар айёми кӯдакӣ дар инсон ин тақлидкорист. Кӯдак чи дар оила, чи дар кӯча ва чи дар кӯдакистон аз атрофиён, асосан аз калонсолон ибрат мегирад ва ба гуфтору рафтору кирдори онҳо пайрави менамояд. Албатта, кӯдакон дар баробари тақлид намудан ба гуфтору рафтору кирдори хубу шоиста ва неку дурусту манфиатноки калонсолон, ҳамзамон ба одатҳо, тарзи муоширату рафтори баду зишт ва зарарноку номақбули онон низ тақлид менамоянд. Ва ин гуна тақлидкориҳо ва ибратгириҳо тадричан бо мурури ба воя расидан дар шахс ба одати доимӣ табдил ёфта, баъдан дар замони ба балоғат расидану оила барпо намудан ғайрихатӣ кас ба зоҳиршавӣ оғоз мекунанд.

Азбаски кӯдаку наврас бештари вақти хешро дар муҳити оила, дар ҳалқаи падару модар ва дигар аъзои оила мегузаронад, ӯ бештар аз тарзи муоширату муносибати онҳо ибрат мегирад. Ба ин хотир падару модар ва дигар аъзои оиларо лозим ва зарур аст, ки дар муоширату муносибат ба ҳамдигарӣ ва низ бо кӯдак муҳаббату самимият, эътимоду боварӣ, иззату эҳтиром, дилсӯзию ғамхорӣ, ҳамдардӣ, кӯмаки беғаразона, ҳамдигарфаҳмӣ, хушғуфторӣ, сабру таҳаммул, эътирофи шахсият ва амсоли инҳо барин хислатҳои ҳамидаи инсониро зоҳир намоянд ва барои фарзандон намунаи ибрат гарданд.

Падару модар ба сифати аввалин тарбиятгарон дар тарбияи фарзандон нақш ва таъсири муҳимтар доранд нисбат ба дигар аъзои оила ва ҳам ҷомеа. Адиби рус Н.И.Новиков, муаллифи китоби «Дар бораи тарбия ва насихати фарзандон», хуб овардааст: «Ҳеч чиз ба қалбҳои ҷавони кӯдакон аз қудрати умумии ибрат зӯртар таъсир намекунад. Дар байни тамоми дигар ибратҳо бошад, аз ибрати падару модар дида чизи дигаре амиқтару сахттар нақш намебандад».

Дар муносибатҳои байнишахсӣ, ки барои дар оянда барпо намудани оилаи солим ва пойдорӣ он нақши муҳиму бориз мебозад, маҳз падар ва модар дар ҳаёти ҳар як кӯдак (писарбача ва духтарча) намунаҳои аввалини рафтори мардона ва занона мебошанд.

Дар оила вобаста ба хусусиятҳои фардӣ дар ташаккули фарзандон ҳамчун шахсият ба яке падар, ба дигаре бошад бештар модар таъсир мерасонад. Бо вучуди ин меҳру муҳаббат ва таъсиррасонии падару модарро ба фарзандони ҷинси мардона ва занона муқобил гузоштан лозим нест, «зеро, ки онҳо баробарвазни зарурии муассир (эмотсионалӣ) ва бамулоҳиза, меҳрубононаю навозишкорона ва сахтгирона, озод ва маҳдудро ба вучуд оварда, якдигариро пурра месозанд» [3, с.22].

Муҳимтар аз ҳама он аст, ки дар оила ба тавассути ибрати шахсии волидайн дар муносибатҳо ва муоширати байниҳамии муҳити мувофику мусоиди психологӣ-маънавӣ барои тарбияи фарзандон ва ба ҳаёти оилавии оянда тайёр кардани онҳо фароҳам бошад. Зеро тибқи ақидаҳои педагоги рус А.Н.Острогорский, ки дар садаи 19 ҳаёт ба сар бурдааст, дар тарбияи фарзандон падару модар таври алоҳида таъсир намерасонанд, балки дар ин маврид омили асосӣ ва ҳалқунанда дар ташаккули шахсияти кӯдаку наврас ва тарбияи ӯ ва омодагии ӯ ба ҳаёти оилавӣ ҳуди муносибатҳои оилавӣ ва заноршӯӣ мебошанд. Ба ақидаи А.Н.Острогорский «... Барои он ки оила тавонад солим эътироф гардад, кам аст, ки дар вай падар ва модар ҳозир бошанд; лозим аст, ки муносибатҳои байниҳамдигарии онон ба идеяи ин яке аз иттиҳодҳои инсонии маҳрамонатарин мувофиқат намоянд ва дар худ ягон чизи ҳиссиёти фарзандонро таҳқирсозанда надошта бошанд. Барои онҳо ҳам падар ва ҳам модар баробару якхела бошанд ва онҳо муҳаббат ва иззату эҳтироми тарафайни волидайнро бубинанд ва эҳсос намоянд» [3, с.14].

Аъзои оила ва пеш аз ҳама падару модар бояд ба масъалаи дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ ва нисбат ба дигарон ғамхору мададгор будан тарбия намудани фарзандон ва бо ин васила ба ҳаёти оилавии мустақилона омода намудани наврасону ҷавонон диққати бештар диҳанд. Зеро бисёрҳо воқеъ гардида, ки як қисмати оилаҳои ҷавони нав барпо гапша бинобар надоштани малакаю маҳорат ва таҷрибаи пешбурди мустақилонаи хоҷагии оила ва рӯзгор аз як тараф ба гардани волидайн бор мешаванду аз сӯйи дигар худ дар ташкилу таъмини зиндагии оилавиашон ба мушкилию бесуботӣ рӯ ба рӯ мегарданд. Дар чунин ҳолат бадии кор дар он аст, ки ҳамин ноухдабароию бемасъулиятӣ дар ташкили рӯзгору хоҷагии оилавӣ аксар вақт боиси сар задани муноқишаю ҷанҷолҳои хонаводагӣ, дилхарошию озурдакунии якдигарии ҳамсарони ҷавон ва баъзан дар ниҳояти кор сабаби вайроншавии оила мегардад. Ба чунин ҳол бештар оилаҳои ҷавонеу навташкиле гирифтормегарданд, ки баъд аз издивоҷ майлу хоҳиши аз волидайн ҷудо зиндагӣ карданро доранд. Дар солҳои охир бошад миқдори чунин оилаҳо хеле афзудааст ва мо яке аз сабабҳои афзоиши шумори вайроншавии оилаҳои ҷавонро маҳз дар ҳамин мебинем. Гӯзафта аз ин, бисёр навхонадорон ба моҳияти оилаю оиладориро дарк намекунанд.

Дар масъалаи аз ҷиҳати хоҷагидорӣ-маишӣ тайёр намудани ҷавонон ба зиндагии оилавӣ оилаи волидайн нақшу мақоми пешбарро молик аст. «Чунин омодагии ҷавонон ба издивоҷ, - ба ҳулоса меояд В.А.Сысенко, - ташаккули малакаю маҳорати пешбурди хоҷагии оила, тайёр намудани хӯрок, сарфи оқилонаю босамари маблағҳои пулиро дар бар мегирад. Камбаҳоидиҳию камаҳамиятдиҳӣ ба нақши иқтисодии пешбурди хоҷагии хонагӣ, мутаассифона, ба як қисмати навхонадоршудагон хос аст. Сабаби ин ҳолат озод намудани фарзандон дар бисёр оилаҳо аз ташвиҳҳои рӯзгори хона мебошад. Дар натиҷа онҳо ҳатто хӯрокро тайёр карда наметавонанд, аксар вақт дар ҳалли мушкилоти оддитарини хоҷагии рӯзгор очизу нотавон мемонанд [4, с.179].

Оила ва бахусус волидон бояд дар тарбияи оилавии фарзандон сар карда аз овони хурдсолӣ ба масъалаи тақсими меҳант дар хоҷагии рӯзгору хонавода аҳамияти чиддӣ диҳанд. Бахусус дар ҳолате, ки ба писарон фармудани корҳои духтарона ва ба духтарон супориш додани иҷроии корҳои писарона зарур меафтад, бояд ба онҳо фаҳмонид, ки дар ин кор ҳеҷ чойи айбу шарм нест, зеро аз уҳдаи иҷроии ин корҳо баромада тавонистан дар зиндагии оянда ба кор меояд.

Яке аз вазифаҳои муҳими дигаре, ки оила бояд ба таври бояду шояд ба иҷро расонад ин дар замири наврасону ҷавонон тарбия намудани хислатҳои таҳаммулпазирӣ, шахсони дигарро фаҳмидан ва бахшида тавонистан мебошад. Зиндагӣ ин мачмуи каму бешихост ва он роҳи пурпечу тоб ва ноҳамворе дораду мушқилпай ва фақат он нафароне онро нисбатан осонтар мепаёмоянд ва ба қуллаи мақсуд мерасанд, ки хислатҳои номбаршударо моликанд. Пеш аз ҳама падару модар ва баъдан дигар аъзои оила бо ибрати шахси бояд нишон диҳанд, ки дар ҳолатҳои мушкили зиндагиро рӯзгор наҳаросида, баръакс бо сабру таҳаммул ва кӯмаки ҳамдигарӣ, бо дастгириро ёрмандии ҳамдигарӣ, бо якдигарро фаҳмидан ва бо гузашткуниву бахшиишҳо чи тавр метавон муҳити оиларо аз ҷиҳати психологӣ ва маънавӣ солим гардонид ва зиндагиро хушбахтона ва оромӣ осоиштаву босамар гузаронид. Зиндагӣ худ собит намудааст, ки қабули қарорҳои саросемаю беандеша ва ҳамдигарро нафаҳмидани навхонадоршудагон дар вақтҳои ба миён омадани низоъҳои оилавӣ, новобаста аз он ки бо айби кадоме аз ҳамсарон ба вуқӯъ пайвастааст, оқубати нохушу ногуворро ба бор меоварад, муҳити рӯҳию маънавии оиларо носолим месозад, нобоварии ҳамсаронро нисбат ба якдигар ба вучуд меорад ва тадриҷан ба як навъ «беморӣ»-е мепечад, ки табобаташ, ислоҳаш мушкил ва баъзан номумкин мебошад.

Мутаассифона, дар замони ҳозира зиёд ба назар мерасад, ки ҷавонон ва бонувони нав оила барпо карда, бо сар задани андак нофаҳмии байниҳамдигарӣ ва ё камбудиву норасоӣ мушкилӣ дар зиндагиро рӯзгор якдигарро айбдор медонанд ва богап нодароӣ ва сухани якдигаро инкор кардан боиси ба вучуд омадани низоъ ва хархашаи оилавӣ мерасонанду бе ҳеҷ гуна андеша саросема масъалаи талоқи ҷудошавиро пеш мегузоранд. Барои ин ашхос ақди никоҳ ва издивоҷ, ҷуноне дар филмҳо ва мелодрамаҳои ҷун кафки болои об мебинем, қадру қимат ва муқаддасие надоранд. Пайдост, ки агар дар муҳити оилаи волидайн ба ин гуна ашхос муқаддас будани издивоҷу никоҳ ва оила аз хурдӣ талқин мегардид ва он бо ибрати шахсии падару модар, бобову бибӣ ва дигар аъзои оиладори хонавода амалан нишон дода мешуд, онҳо ин арзишҳоро дарк ва қадр карда метавонистанд.

Мусаллам аст, ки донишҷӯи қадри дигарон аз қадру қимат ва мақоми хешро дар оила ва дар ҷомеа донишҷӯи шинохтан манша мегирад. Дар муҳити оила ба фарзандон омӯзонидан ва талқини ин гуна хислатҳо аз ҷониби волидон ва дигар аъзои калонсоли оила дар қори муҳими ба зиндагии оилавӣ омода намудани наврасону ҷавонон муфид ва самаровар хоҳад буд. Зеро шахсе, ки худшинос нест ва иззати хешро, қадри меҳанги хешро ва мақому манзалати хешро наметавонад, ба ҳеҷ вачҳ ба қадри иззату эҳтироми дигарон, ба меҳнати дигарон, ба шахсияти дигарон арҷгузори карда наметавонад.

Табиатан волидайн ба фарзандон дар муҳити оила асосан ва пеш аз ҳама хислатҳои меҳнатдӯстӣ, дар корҳои хоҷагидорӣ уҳдабаро будан, масъулиятнокӣ, ғамхору мададгор будан нисбат ба дигарон, маҳорати гузашткунӣ ва бахшидани саҳву айби дигарон, ҳурмату иззати калонсолонро ба ҷо овардан ва амсоли инҳоро меомӯзонанд. Албатта, ҷунин хислатҳо барои мустақамию пайдорию оилаи нав ташкил ёфта муҳиманд. Вале волидайн аксаран дар пайдорию устуворию оила ва ташкили зиндагии оилавии хушбахтона мақом ва муҳимияти хоса доштани меҳру муҳаббат ба ҳамсар ва ба фарзандонро ба эътибор намегиранд ва агар ба назар гиранд ҳам ба мақоми дуввумдараҷа мегузоранд.

Ба ақидаи Карл Маркс, дӯст доштан ин яъне зиндагӣ кардан ба тарзи зиндагии касест, ки дӯсташ медорӣ [2].

Дар ҳақиқат он ҳамсароне, ки қабл аз издивоҷ ҳамдигарро дӯст дошта, муддате, ба қавле, бо ҳам ошиқӣ кардаанд, яъне чанд моҳе ё соли бо ҳам вохӯрию мулоқот кардаанд, ба хислату хулку атвор ва гуфтору рафтори якдигар хуб ошноянд ва дар зиндагии оилавӣ ба ҳамдигар зудтару беҳтар мутобиқ мегарданд, дар ҳолати зарурӣ аз айбу хатову гуноҳи қардаи якдигар осонтару сабуктар мегузаранд. Бар илова фарзандонро низ бо меҳру муҳаббатӣ самимитари падару модарӣ парвариш карда, ба воя мерасонанд ва дар навбати худ, дар замири онҳо низ тухми муҳаббату меҳрубонию нисбат ба атрофиён ба вучуд оранд.

Ба андешаи мо, дар замони ҳозира, ки бинобар як қатор сабабҳои объективӣ субъективӣ дар ҷомеа миёни одамон, бахусус ҷавонон, як навъ сардшавии меҳру муҳаббат ва сангдилӣ нисбат ба якдигар эҳсос мешавад, ҳангоми ба зиндагии оилавӣ, ба ҳаёти ҳамсарӣ омода намудани насли наврасу ҷавон масъалаи аз рӯйи ишқу муҳаббат ва дӯстдорӣ писандидагӣ ташкил кардани оиларо дар мадди аввал бояд гузошт. Албатта, агар ин ишқу муҳаббату дӯстдорӣ на сохтаю ғаразнок ва бо мақсади ҳосил намудани манфиати шахсие бошад, балки самимию ҳаққонӣ.

Ҳамин тариқ, дар шахс аввалин падидаҳои таҷрибаи зиндагӣ ҳанӯз аз кӯдакӣ дар оила пайдо мегарданд ва ташаккул меёбанду тадричан то ба сини балоғат расидан устувор мегарданд. Яъне, шахсият камол меёбад ва ба зиндагии оилавӣ омода мегардад.

Ҳамин тавр ҳалқи тоҷик мақоли хубу арзишмандмаъно дорад, ки «Ҳишти аввал гарниҳад меъмор қач, то ба охир меравад девор қач». Ин ҳикмати ниёғони мо ҳушдор аз он медиҳад, ки дар кори тарбияи фарзандон ва насли наврас ҳанӯз аз лаҳзаҳои аввалини ба тарбияи кӯдак даст задан бояд, ки дар оила падару модар ва дигар аъзои он масъулияти баланд эҳсос намоянд ва ҳамеша бар он кӯшанд, то ин ки дар ягон самту ҷанбаҳои тарбия ва омода намудани насли наврасу ҷавон ба ҳаёти оилавӣ - иҷтимоӣ, маънавӣ-эстетикӣ, ҳуқуқӣ, рӯҳӣ, физиологӣ-гигиенӣ, хоҷагӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ ба ҷузъитарин, ба хурдтарин саҳву хато роҳ надиҳанд.

Дар замони муосир, ки наврасону ҷавонон ба манбаҳои маълумотӣ-ахборотӣ дар мавриди ҳаёти оилавӣ дастрасии бештар доранд, барои босамартар ва мақсаднок гардонидани тайёрии наврасону ҷавонон ба зиндагии оилавӣ ба ёрии оила ва волидайн системаи тадбири ҷорабиниҳои нағз андешаи шудаи созмонҳои давлатию ҳизбӣ, ҷамъиятию ғайриҳукуматӣ, мактабу маориф ва аҳли ҷомеаро ҷалб намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Ба андешаи мо, агар дар муассисаву ташкилоту коргоҳҳои калон дар мавзӯҳои «Нақши волидайн дар тайёр намудани ҷавонон ба зиндагии оилавӣ» ва «Масъулияти падару модар дар кори тайёрии ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ» бо иштироки ҷомеашиносон, равоншиносон, педагогҳо, табибон, демографҳо сари ҳарчанд вақт «Мизҳои мудаввар» ва лесияҳо ташкилу гузаронида шаванд, аз ин бурд мекунанд ҳам волидайн, ҳам ҷавонон, ҳам оила ва ҳам ҷомеа.

Фақат дар ҳоли амали дастаҷамъӣ метавон барои ҷомеа шаҳрвандони ҳаматарафа камолёфтаро ба воя расонид, ки бо ташкил намудани оилаҳои солиму устувор ва зиндагии босаботу хушбахтона ва ба вучуд овардани наслҳои боз ҳам солим дар пайдорию мустаҳкамӣ ва солимии ҷомеа ҳиссагузор мегарданд.

АДАБИЁТ

1. Александровский Ю.А. Состояние психической дезадаптации и их компенсации. // Ю.А. Александровский М., 1976.
2. Маркс Карл, Энгельс Фридрих. Асарҳо. Ҷ. 21.
3. Острогорский А.Н. Семейные отношения и их воспитательное значение. // А.Н. Острогорский, В.А. Сысенко Молодёжь вступает в брак. // М.: Мысль, 1986.- 347с.
4. Сысенко. В.А. Устойчивость брака. Проблемы, факторы, условия. // В.А. Сысенко. - М, 1981.
5. Сысенко. В.А. Супружеские конфликты. // М., В.А. Сысенко. - М, 1983.
6. Сысенко. В.А. Молодёжь вступает в брак. // В.А. Сысенко. - «Мысль». М., 1986.

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ПОГОТОВКИ МОЛОДЁЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ

Статья посвящена одному из важнейшим темам человеческого общежития – проблеме подготовки молодёжи к семейной жизни. В основном затрагивается вопрос какую важную роль играет семья, в частности родители, в этом ответственном деле, от успешности исполнения которой зависят будущее совместной счастливой семейной жизни молодоженов, прочности брачного союза и в целом благосостояния общества.

Ключевые слова: Семья, подготовка, семейная жизнь, подрастающее поколение, молодёжь, родители, общество, брак, супруги, молодожёны, воспитание, подготовка, поколение, роль, формирование, развитие.

FUNDAMENTALS OF THE FORMATION AND PREPARATION OF YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE

The article is devoted to one of the most important topics of human society - the problem of preparation of youth for family life. Mainly addresses the question of family importance, particularly the parents, in this important matter on the success of which depends the future of the joint execution of the newlyweds' happy family life, the strength of the marital union and in general well-being of society.

Keywords: family, preparation, family life, young people, Youth, parents, society, marriage, newlyweds, education, generation, the role, formation, development.

Сведения об авторах:

Иброимов Грез-кандидат педагогических наук, доцент общеуниверситетской кафедры педагогики Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: Республика Таджикистан, индекс- 735360, г.Куляб, улица С.Сафарова, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru Тел: (+992) 985151415;

Дилафруз Раджабзода- ассистент кафедры начального обучения Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: Республика Таджикистан, индекс- 735360, г.Куляб, улица С.Сафарова, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru/ Тел: (+992) 987522500;

About the authors:

Ibroimov Grez - candidate of pedagogical sciences, associate professor of the general university department of pedagogy in the Kulyab State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: Republic of Tajikistan, index - 735360, Kulyab, S. Safarov street, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru Phone: (+992) 985151415;

Dilafruz Rajabzoda - assistant of the Department of Primary Education of the Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: Republic of Tajikistan, index - 735360, Kulyab, S. Safarov street, 16, E-mail: sharaf26@mail.ru. Phone: (+992) 987522500

УДК 37.01:371.3(575.3)

ИНКЛЮЗИВНАЯ ЭТИКА КАК ПРАВСТВЕННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Баротова Г.Ю.

Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни

Основные подходы к формированию феномена – «Профессионально-педагогическая культура в условиях инклюзивной среды» у студентов педагогических вузов обуславливаются дефинициями - «готовность к работе в условиях инклюзивного образования», «инклюзивная готовность».

Многими исследователями: С.В. Алехиной, А.П. Валицкой, В.А. Рабош, Т.В. Емельяновой, О.С. Кузьминой, Ю.М. Александровым, И.Н. Хафизуллиной, Ю.В. Шумиловской, В.В. Хитрюк и др. среди препятствий к осуществлению инклюзивного образования указывается неподготовленность педагогических кадров. Ими отмечается, что «...работа учителя в инклюзивном классе выходит за рамки традиционной деятельности, присущей педагогам общеобразовательных школ, тесно переплетается с различными видами психолого-педагогической деятельности: социально-педагогической, реабилитационной, консультативно-диагностической, психотерапевтической, коррекционной и др.» [19, с.146].

Как правило, «особые» ученики, с которыми преподаватели сталкиваются при осуществлении обучающей деятельности вызывают у них чувство страха, неуверенности при организации обучающего процесса, обусловленного с возложением на них дополнительных функций. Данное положение вызывается отсутствием у педагогических кадров не только профессионального педагогического опыта, но и отсутствием коммуникативных навыков с обучающимися, представленными наличием различных патологий в развитии. Кроме того здесь сказываются и глубоко укоренившиеся профессиональные взгляды, установившиеся в практике их профессиональной деятельности.

Открытость и осознание преподавателями прогрессивных идей, обширных возможностей инклюзивного образования в конечном итоге приводит к пониманию ими положения, что инклюзивные преобразования образовательной среды способствуют прогрессивному развитию всех: и детей, имеющих проблемы со здоровьем, и их родственников, а также и самих преподавательских кадров. В связи с чем, различные меры, направленные на развитие инклюзивных ценностей, их интериоризацию должны охватывать как уже практикующих педагогических кадров, так и студентов педвузов - как будущих учителей в период их профессионального обучения: «... необходимо уделять пристальное внимание вузовской подготовке будущих учителей, обеспечивающих условия для обучения ...«особых» детей, включая в базовый уровень знаний и специальные компоненты профессиональной квалификации» [20,18].

В рамках исследования феномена «Профессионально-педагогическая культура в условиях инклюзивной среды» требуется и осуществление анализа по понятию «готовность к работе в условиях инклюзивного образования».

С.В.Алехиной отмечается недостаточный уровень компетентности преподавательских кадров к осуществлению деятельности в условиях инклюзивной среды, который проявляется у педагогов психологическими барьерами и профессиональными стереотипами. Анализ структуры профессионально-педагогической культуры в условиях инклюзивной среды дается ею по двум показателям – как психологическая и педагогическая готовность. Знания, представленные: ведущими психологическими положениями и коррекционной педагогикой; индивидуальными особенностями обучающихся с ОВЗ; готовностью педагогических кадров моделировать урок на основе вариативности учебно-воспитательного процесса – рассматриваются ею в виде психологической готовности [1, с.24].

Структура по данному виду профессионально-педагогической культуры конкретизируется им путем трех компонентов: когнитивным, личностным и деятельностным, представленных готовностью к профессионально-педагогической деятельности, которая основана на инклюзивной культуре.

А.П. Валицкой и В.А. Рабош делается акцент на гуманистической направленности процесса, связанного с формированием профессионально-педагогической культуры у будущих педагогических кадров. Главные качества у современных педагогических кадров, привлекаемых к инклюзивному обучению, авторами представлены через их соотношение со способностями самостоятельно ориентироваться в социокультурных условиях путем отчетливого представления и выбора ценностных критериев, понимания особенностей в возрастной специфике, связанного с мировосприятием обучающихся в инклюзивной среде. По мнению исследователей формирование данных компетенций у студентов как будущих педагогических кадров, должно обеспечиваться через комплекс знаний, предоставляемых психолого-педагогическими, социальными и гуманитарными дисциплинами [2, с.18].

Т.В. Емельяновой и Ю.М. Александровым структура представлена тремя уровнями: интуитивным (критическим), допустимым (репродуктивным) и достаточным (продуктивным) [3, с.422].

Обусловленности феномена «Профессионально-педагогическая культура в условиях инклюзивной среды» путем готовности педагогических кадров к организации «образования для всех» посвящены многие исследования, имеющие психолого-педагогический характер. Так, Кузьмина О.С. исследует проблему по содержанию и конкретным технологиям, связанных с подготовкой кадров в сфере педагогической инклюзии. Данная подготовка рассматривается ею в виде «...персонифицированного и непрерывного процесса, посвященного развитию профессиональной компетентности преподавателей, осознанию ими гуманистических целей и становлению ценностей педагогической профессии, направленной на формирование у преподавателей способности по разрешению профессиональных задач в сфере инклюзивного образования» [4, с.319]. Оценка профессионально-педагогической культуры в контексте готовности преподавателей к внедрению идейных установок инклюзивной культуры проводилась ею на основе трех критериев: мотивационно-ценностного, операционально-деятельностного и рефлексивно-оценочного. О.С. Кузьминой представлена разработка эффективной модели по подготовке преподавателей в сфере инклюзивного обучения, представленная содержательным и организационным компонентами.

Дифференциация психолого-педагогических условий, связанных с формированием готовности к осуществлению деятельности в инклюзивной среде рассматривается ею через личностные, программно-методические и контрольно-оценочные условия [5, с.25].

Исследования Ю.В. Шумиловской также посвящены педагогической деятельности студентов в контексте их подготовки к осуществлению инклюзивного образования. Ею представлена конкретизация определения профессионально-педагогической культуры, которая рассматривается у нее в виде «.. готовности, включающая: знания и представления, связанные с характерной спецификой учащихся, представленных ОВЗ; способы и приемы, направленные на организацию образования в условиях инклюзии; а также конкретные личностные качества студентов, сформированность которых обеспечивает у них устойчивую мотивацию к инклюзивной работе» [6, 175].

В исследованиях И.Н. Хафизуллиной также рассматривается проблема профессионально-педагогической культуры преподавательских кадров, осуществляющих обучающий процесс в условиях разнородной среды. Научной новизной ее исследований представлен глоссарий, связанный с теорией профессионального образования, путем введения ею в научный оборот понятия - «инклюзивная компетентность», которая в контексте нашего исследования понимается в виде «...способности к осуществлению профессиональных функций в инклюзивном обучении [7, с.28].

И.Н. Хафизуллина анализирует структуру инклюзивной компетентности на основе взаимообусловленных этапов: информационно-ориентированного, квазипрофессионального и деятельностного.

Теоретические подходы по интерпретации «готовности к осуществлению педагогической деятельности в условиях инклюзии», В.В. Хитрюк, трактует в виде комплекса компетенций, связанных с намерениями и способностью к выполнению плодотворной обучающей деятельности в инклюзивной образовательной среде. На основе структурно-функционального анализа профессиональной деятельности преподавателя в инклюзивной среде ею выделен ряд компонентов в инклюзивной готовности будущих педагогов, представленных: когнитивным, эмоциональным, мотивационно-конативным, рефлексивным и коммуникативным. Причем, сформированность уровня по каждому компоненту дается ею на основе описания методики, направленной на выявление уровня сформированности по каждому элементу с выходом на дидактическую модель по формированию ценностей в сфере инклюзивного обучения. В целом, инклюзивная готовность по В.В. Хитрюк рассматривается в виде первого этапа в формировании инклюзивной культуры преподавателей [8-11].

Период вузовского подготовки, ограниченный четырехлетними временными рамками, а также ограниченный регламент в содержании обучающего процесса, не способствует более глубокому постижению основ в области инклюзивного образования, ограничиваясь лишь общими представлениями.

Реализация задач в сфере профессионального образования в контексте формирования профессионально-педагогической культуры студентов-бакалавров по педагогическим специальностям в основе на их инклюзивную готовность, видится нами путем культивирования ряда необходимых для них профессиональных качеств, представленных: мотивацией, интересом к обучению учеников с ОВЗ, стремлением к непрерывному самообразованию в данной сфере, воспитанием комплекса качеств, требуемых для преподавателей в сфере инклюзии. В процессе вузовской подготовки необходимо акцентировать развитие качеств, связанных с саморегуляцией, самодисциплиной, самоанализом. Целесообразно в рамках государственного образовательного стандарта, связанных с направлением - «Психолого-педагогическое образование» - повсеместно вводить подготовку бакалавров и магистров по направлению - «Психология и педагогика инклюзивного образования», в которых должны быть разработаны и конкретизированы дополнительные профессиональные компетенции, сориентированные на специфику инклюзии, в которой инклюзивная компетентность студентов будет предполагать более широкий охват профессиональных проблем, не ограничиваясь инклюзивной готовностью.

В этом контексте, мы полагаем, что в ряду компонентов, связанных с инклюзивной готовностью как ведущим компонентом в феномене «профессионально-педагогической культуры в условиях инклюзивной среды» должна быть особо выделена инклюзивная этика как нравственная составляющая профессионально-педагогической культуры студентов при выполнении ими педагогической деятельности в условиях «включенного» обучения.

В данном случае понимание этики рассматривается нами через систему ценностей: аксиологических, мировоззренческих, личностных, поведенческих, этических.

Аксиологическим и мировоззренческим компонентами по инклюзивной этике предусматривается «...осознание ценностей, целей, сущности..., а также эмоциональная потребность и воля в выполнении профессиональной деятельности» [12, с.99].

Личностным компонентом по «включенной» профессионально-педагогической культуре обусловлено формирование комплекса качеств, связанных с качественными характеристиками у будущих педагогов. В этом плане исследователями выделяется ряд необходимых, значимых и недопустимых качеств, которые профессионально важны для преподавателей в сфере инклюзивного обучения (ПВК) [13,12]. Необходимыми ПВК обуславливается основа в профессиональной

деятельности, представленная: способностью восприятия людей вне зависимости от их положения и статуса; пониманием причин в их поступках; значимостью каждого человека в условиях коллектива; умениями, связанными с формированием и поддержанием благоприятного морально-психологического климата в группе; выстраиванием взаимоотношений внутри группы, коллектива; эмоциональной гибкостью. Эмоциональная гибкость в данном контексте рассматривается с позиций оптимального сочетания экспрессивности и психологической устойчивости преподавателя [14, с.212].

Педагогические кадры, которые осуществляют обучающий процесс с «особыми» детьми, должны обладать ответственностью. Наличием значимых ПВК обусловлено выполнение профессиональной деятельности на достаточно высоком уровне, представленного: способностью осуществлять деятельность в условиях экстремальных ситуаций; ответственным отношением в отношении требований к социальному окружению; соблюдением общепринятых норм поведения; настойчивостью в достижении цели и т.п. Данные профессионально важные качества являются значимыми при формировании «профессионально-педагогической культуры в условиях инклюзивной среды», ибо они рассматриваются как «...ключевые при работе с «особыми» детьми и их родителями, которыми описывается общее понимание семантического поля уравновешенной личности, тонко чувствующей, доброй и позитивно настроенной» [15, с.83]. Недопустимыми качествами преподавателя по инклюзивному обучению, представленных: стремлением к обострению конфликтов; неуравновешенностью; склонностью к организации ожесточённых дискуссий; черствостью по отношению к другим людям, как правило, характеризуется деятельность неподготовленных педагогических кадров, для которых преодоление барьеров, связанных с неприятием «других» по психофизиологическим особенностям детей, может рассматриваться как серьёзное испытание. В основном проблемы проявляются через интолерантность преподавателей, резкие эмоциональные вспышки, запугивание и негативную вербализацию в адрес обучающихся, враждебную, агрессивную или бойкотирующую позиции [16, с.130].

Инклюзивная этика представлена специфическими нормами этикета, которыми сохраняется личное достоинство людей с ОВЗ, а также разрешаются сложные и неловкие ситуации, возникающие в смешанных классах [17, с.159]. Поэтому следует иметь ввиду, что особая значимость представлена умениями преподавателя по поиску правильных способов в выстраивании конструктивных взаимоотношений с родителями обучающихся, имеющих инвалидность, которые должны быть представлены: взаимным уважением, эмпатией, коммуникативной толерантностью [18, с.145]. Именно этими качествами представлена сущность инклюзивной этики по поведенческому компоненту, рассматриваемого как важная составляющая в «профессионально-педагогической культуре при работе в условиях «включенного» образования. В этом плане, «профессионально педагогическая культура в условиях инклюзивной среды» рассматривается нами в виде фундамента для инклюзивной теории и инклюзивной практики (Рис. 2).

Рисунок 2. Компоненты феномена «Профессионально-педагогическая культура в условиях инклюзивной среды»

Обобщая вышесказанное, можно констатировать следующее:

1. Среди ведущих подходов к формированию профессионально-педагогической культуры студентов педагогических вузов в условиях инклюзивной среды важную роль играет их

инклюзивная готовность, которая рассматривается в виде: устойчивого личностного свойства у будущих педагогических кадров; существенной предпосылки, необходимой для организации обучающего процесса с детьми, имеющих отклонения в здоровье; фактора, способствующего реализации принципов инклюзии в их будущей профессиональной сфере.

2. Структура профессионально-педагогической культуры представлена ключевыми содержательными компонентами инклюзивной готовности в виде: инклюзивной этики (как совокупности по морально-этическим ценностям и нормам инклюзивного сообщества, на основе комплекса важных личностных качеств преподавателя, необходимых для выполнения педагогической деятельности с «особыми» детьми); инклюзивной теории (как знаний, требуемых для инклюзивного обучения детей с ОВЗ); инклюзивной практикой (как значимых педагогических умений, необходимых в инклюзивном образовательном процессе).

ЛИТЕРАТУРА

1. Алехина С.В. Подготовка педагогических кадров для инклюзивного образования / С.В. Алехина [Текст]. – Педагогический журнал Башкортостана. – 2013. - №1(44). – С.26-32.
2. Валицкая А. П., Рабош В.А. Инклюзивное образование — образование для всех / А.П. Валицкая, В.А. Рабош [Текст] // Социальная педагогика. М.,– 2009. - №1. – С. 18-22.
3. Емельянова Т.В., Александров Ю.М. Теоретические аспекты готовности специалистов по физической культуре и спорту к работе в условиях инклюзивного образования / Т.В. Емельянова, Ю.М. Александров [Текст] // Вестник науки ТГУ. – 2013. - №3. – С. 420-427.
4. Кузьмина О.С. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзивного образования / [Текст]: дис. ... канд. пед. наук. / О.С. Кузьмина _Омск, 2015. - 319 с.
5. Самарцева Е.Г. Формирование профессиональной готовности будущих педагогов к инклюзивному образованию [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Е.Г. Самарцева –Орел, 2012. – 25 с.
6. Шумиловская Ю.В. Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования [Текст]: дис. канд. пед. наук. / Ю.В. Шумиловская- Шуя, 2011. - 175 с.
7. Хафизулина И.Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки / [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук. И.Н. Хафизулина – Астрахань, 2008. – 28 с.
8. Хитрюк В.В. Инклюзивная готовность как этап формирования инклюзивной культуры педагога: структурно-уровневый анализ / [Текст] // Вестник Брянского государственного университета. / В.В. Хитрюк 2012. — №1. — С. 80-84.
9. Хитрюк В.В. Готовность педагогов к работе в условиях инклюзивного образования / В.В. Хитрюк [Текст]. – Вестник Чувашского государственного педагогического университета. - 2013. - №3(79). – С. 189-194.
10. Хитрюк В.В. Готовность педагога к работе в условиях инклюзивного образования через призму комплекса компетенций / В.В. Хитрюк [Текст]. - Известия Смоленского государственного университета. — 2013. №4 (24). С. 446–455.
11. Хитрюк В.В. Формирование инклюзивной готовности будущих педагогов в условиях высшего образования [Текст]: дис. ... доктора пед. наук. / В.В. Хитрюк – Калининград, 2015. – 390 с.
12. Журавлева Н.В., Парфенова Л.М. Практическая деятельность в работе с молодыми людьми с ограниченными возможностями здоровья как средство личностно-профессионального развития студента среднего профессионального образования // Наука, образование, общество: актуальные вопросы и перспективы развития: сборник научных трудов [Текст]. / Н.В. Журавлева, Л.М. Парфенова - М.: ООО «АР-Консалт», 2015. – 161 с.
13. Андреева А.А. Особенности проявления профессионально важных качеств педагогов специального и инклюзивного образования у студентов // Современные тенденции развития науки и технологий: сборник научных трудов по материалам VII Международной научно-практической конференции. / А.А. Андреева – Белгород, 2015. – С. 7-14.
14. Сафонова Н. А. Особенности эмоциональной устойчивости педагогов в инклюзивном образовании / Н.А. Сафонова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2015/95086.htm>.
15. Галасюк И.Н. Профессиональная позиция педагога в работе с особым ребенком и его семьей / И.Н. Галасюк // Профессионализм педагога: сущность, содержание, перспективы развития [Текст]. - М.: МАНПО, 2016. – С.70-120.
16. Макарова И. А. Инклюзивное образование, толерантность, эмпатия: грани пересечения // Актуальные задачи педагогики: материалы IV международной научной конференции [Текст]. / И. А. Макарова - Чита: Издательство Молодой ученый, 2013. — С. 129-132.
17. Бобиенко О.М. Ключевые компетенции личности как образовательный результат системы профессионального образования. [Текст]: дис. ... канд. пед. наук. / О.М. Бобиенко – Казань, 2005. – 155. с.
18. Краснова Н.А. Коммуникативная компетентность педагога как составляющая успешной профессиональной деятельности при сопровождении инклюзивного образования // Инклюзивное образование: инновационные проекты, методика проведения, новые идеи: сборник научно-методических материалов [Текст]. / Н.А. Краснова - М.: Издательство «Спутник+», 2015. – С. 144-149.
19. Герасименко Ю.А. Профессионально-личностная готовность педагога к работе в условиях инклюзивного образования / [Текст] Ю.А. Герасименко // Педагогическое образование в России. – 2015. - №6. – С. 145-150.

ИНКЛЮЗИВНАЯ ЭТИКА КАК ПРАВСТВЕННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ

Проблема, связанная с формированием профессионально-педагогической культуры студентов в инклюзивной среде, должна рассматриваться с позиций их целевой и профессиональной подготовки и задач, сориентированных на максимальную реализацию принципов и основных положений инклюзивного образования через включение их в образовательные и воспитательные ресурсы учебных дисциплин и программ.

Основные подходы к формированию феномена – «Профессионально-педагогическая культура в условиях инклюзивной среды» у студентов педагогических вузов обуславливаются дефинициями - «готовность к работе в условиях инклюзивного образования», «инклюзивная готовность».

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная культура, профессионально-педагогическая культура, дети с ограниченными возможностями здоровья, готовность к работе в условиях инклюзивного образования, инклюзивная готовность.

PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL CULTURE IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

The problem associated with the formation of the professional and pedagogical culture of students in an inclusive environment should be considered from the perspective of their target and vocational training and tasks oriented towards the maximum implementation of the principles and main provisions of inclusive education through their inclusion in the educational and educational resources of educational disciplines and programs.

The main approaches to the formation of the phenomenon - “professional and pedagogical culture in an inclusive environment” among students of pedagogical universities are determined by the definitions - “willingness to work in conditions of inclusive education”, “inclusive readiness”.

Key words: inclusive education, inclusive culture, professional and pedagogical culture, children with disabilities, willingness to work in an inclusive education environment, inclusive readiness.

Сведения об авторе:

Баротова Гульчехра Юсуфджановна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Общая и педагогическая психология» Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Тел: (+992) 918170700, E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru

About the autor:

Barotova Gulchehra Yusufjanovna - candidate of pedagogical sciences, senior Lecturer, Department of General and Pedagogical Psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. Phone: (+992) 918170700, E-mail: gulchehrabarotova@mail.ru

НАҚШИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ПЕДАГОГӢ ДАР ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТ

Фозилов С.М., Азизова Ф.Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Фозилов Ҷ. М.

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи С. Улугзода

Замони муосир тақозо менамояд, ки истифодаи технологияи навин дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти одам роҳандозӣ шавад. Доништан ва истифода намудан аз технологияи пешқадами муосири педагогӣ талаботи давру замон мебошад. Мо омӯзгорон хуб медонем, ки технологияи муосири педагогӣ омӯзгор ва хонандагонро дар раванди таълим фаъл гардонада барои бехтар намудани идоракунии раванди таълим хизмат менамояд.

Замони муосир замони техникаю технология буда, аз ҳар як омӯзгор тақозо менамояд, ки дар раванди таълим аз уҳдаи истифодаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ барояд. Вобаста ба бархӯрдорӣ аз падидаҳои нави технологияи инноватсионӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ

Раҳмон чунин таъкид кардаанд: «*Вазифаи аввалиндараҷаи Вазорати маориф ва илм, Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он иборат аст, ки ҳамаи қувваю имкониятҳои худро дар баробари руиди илмҳои гуманитарӣ ба инкишофи илмҳои техникӣ, риёзӣ сафарбар намуда, заминаи тақомули шуури техникӣ ва иқтисодии ҷомеаро фароҳам оранд*».

Воқеан ҳам, раванди татбиқи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ дар мавриди омӯзиши фанҳои табиӣю риёзӣ, техникӣ ва ҷамъиятӣ дар шароити татбиқи муосир, барои баланд бардоштани сифати дониши донишҷӯён ва фаъолияти дастаҷамъонаи омӯзгорон нақши басо муҳим мебозад.

Имрӯзҳо дар назди соҳаи маориф вазифаҳои ниҳоят муҳим, пеш аз ҳама, баланд бардоштани сифати таълим, ворид шудан ба фазои ҷаҳонии таҳсилот, тарбияи мутахассисони баланддихтисоси ба талаботи замони ҷавобгӯ, инчунин, ба шароити замона мутобик гардонидани мазмуну мундариҷаи таълим гузошта шудааст. Дар кишвари мо баъд аз ба даст овардани истиқлолият чунин имконият фароҳам омад, ки таҷрибаи дигар мамлакатҳоро андӯхта, муфидтарини онҳоро дар муассисаҳои таълимӣ қорӣ намоем. Ҳадафи асосии технологияи муосири педагогӣ дар муассисаҳои таълимӣ баланд бардоштани сатҳи сифати таълим ва ҷаҳонбинии илмии дониш омӯзӣ мебошад.

Равандҳои технологияи педагогӣ дар соҳаи маориф ба таври назарӣ ва амалӣ густариш меёбанд аз он ҷумла: таҳияи мундариҷаи нав, усул ва шаклҳои ҷадиди таълиму тарбия, татбиқ ва паҳн кардани таҷрибаи навини педагогӣ, технологияи нави идораи муассисаҳои таълимӣ, дар онҳо гузаронидани озмоишҳои педагогӣ ва ғайра.

Истифодаи мақсадноки технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ дар дарсҳо аз фанҳои табиӣю риёзӣ, ҷамъиятӣю гуманитарӣ ҳавасмандии хонандагонро ба омӯзиши ин фанҳо афзун менамояд. Зеро тамоми бурду боҳти муассисаҳои таълимӣ, аз қабилӣ қорӣ намудани низомӣ нав барои баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгор бо истифода аз техника ва технологияи муосир, натиҷабардорӣ аз раванди инноватсионии таълим, дастовардҳои донишҷӯён ва муваффақиятҳои омӯзгорон, назорати муассисаи таълимӣ, ташкили шароити самараноки санҷиши педагогӣ, назорат дар раванди таълим, назорати қорҳои берунасинфӣ бо назардошти истифодаи технологияи инноватсионӣ аз андешаҳои одилона ва оқилонаи роҳбарони муассисаҳои таълимӣ ва қуллӣ омӯзгорон зимни нақшаи амалқунанда дар қараёни таълиму тарбия вобастагии зиёд дорад.

Омӯзгори асилро зарур аст, ки дар шароити муосир ҷамъоварӣ намудани маводи гуногун ва гирд овардани навоариҳо дар самти таълими фанни худ ва баланд бардоштани тақмили маҳорати педагогӣ, иштирок дар семинару машваратҳо ё худ иштирок ба дарсҳои омӯзгорони таҷрибадор, истифода аз маводи марказҳои методӣ дар шакли электронӣ аз техника ва технологияи инноватсионӣ тариқи почтаи электронӣ, шабақаҳои иҷтимоӣ, дискҳо, таҷҳизоти захирақунанда, таҷҳизоти нусхабардорӣ фаъолона истифода намояд.

Бояд қайд намуд, ки технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ аз тарзҳои ғунқунӣ тасвир, қорқард, мушоҳидақорӣ ва ирсоли информатсия аз тариқи шабақаҳои интернет тавассути воситаҳои техникӣ таркиб ёфтааст. Яке аз шартҳои информатсия информатикунонӣ буда, бо худ таҳаввулотӣ илмию техникӣ ва иқтисодию иҷтимоиро ба дунбол меоварад, ки он дар навбати худ ҳаёту фаъолият ва тафакқуру арзишҳои омӯзгор ва хонандагонро дигарқун месозад. Тамоилот ва сурати ин дигарқуншавӣ дар таълими инноватсионӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки асри XXI асри инноватсия дар масири истифодаи техника ва технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ хоҳад буд. Вақте меғуем, ки қадрҳо ҳамаи масоилро ҳал меқунанд, сифатро дар назар дорем, на миқдорро; зеро миқдор баҳри ҳисобот аст, сифат баҳри қор. Маҳсусан, сифат дар пешаи омӯзгори асил нақши ҳалқунанда ва асосӣ бозида, дар дониши касбӣ, ҳислатҳои инсонӣ ва маҳорати педагогӣ зоҳир меқардад.

Пештар олимони соҳаи педагогика, психология ва аз ҷумла, мо низ, дониши касбии омӯзгорро дар қойи аввал меғузоштем. Ҳоло ба ҳулосае меоем, ки ин қой мутааллиқи сифати инсонист. Қаро? Барои он ки омӯзгор пеш аз ҳама, на ба биноҳои боҳашамат ё фарсудаи мактаб, ҳарқанд ки инҳо муҳиманд, балки ба воситаҳои таълими техникӣ, шогирд (қонанда), яъне инсон саруқор дорад, ӯ ояндаро месозад. Қомеа ба омӯзгор бовар намуда, насли наврасро дар ихтиёри ӯ меғузорад. Муаллими дилсӯз наздаш вазифа меғузорад, ки дар талабаҳо сифатҳои инсониро тарбия намояд.

Вазифаи муаллим муқаддас ва шарафноқ аст! Вале барои ин худӣ муаллимо лозим аст, ки ин сифатҳоро ба қуррагӣ доро бошад, инсонӣ ҳамаҷониба қамолёфта дар асоси технологияи муосирро ба воя расонад. Албатта, муаллим қаришта нест. Даҳсолаи дуоими қарни XXI қун давраи пешрафти босуръати илму техника ва технология, зуқури самтҳои нави илм ва дар маҷмӯъ, таҳаввулотӣ қиддӣ илмию техникӣ, арзёбӣ қардида, ҳадафи асосии қузариши илму маориф, қарҳанг ва иқтисодиёт ба роҳи инноватсионӣ рушд маҳсуб меёбад.

Имрӯз рушди технологияҳои навин ва воридшавии навгониҳо ба таҳсилот ва истеҳсолот воқеан, раванди умумичаҳонӣ гардидааст.

Ҳамзамон, самараи истифодаи технологияи муосири педагогиро аксарияти омӯзгорони ҷаҳон эҷодкор, шогирдон ва волидайн дар раванди ҳаҷмиҳои эҷодкорона кайҳо дарк кардаанд ва теъдоди зиёди устодон онҳоро пурра ё лаҳзаҳои алоҳидаи онҳоро имрӯз дар дарсҳои худ истифода намуда, ба натиҷаҳои дилхоҳ қомеб мегарданд.

Илова бар ин, технологияи муосири таълим ба рушди истеъдод, қобилиятҳои тафаккури зеҳнӣ, баҳусус маърифатнокии илмӣ техникаӣ, фарҳангӣ, молик гардидан ба қобилияти фикрронии мустакилона ва озод ба таври мусбӣ мусоидат мекунад. Вале истифодаи технологияи нави таълим дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ имрӯз ҳам аз рӯи талабот ба роҳ монда нашудааст.

Ҳамзамон, ба ҳамагон хуб маълум аст, ки агар таълим бо истифода аз технологияи муосири педагогӣ ба роҳ монда шавад, дар ин раванд маҳорат, малака ва дониши хонандагон баланд гашта, хонандагон дар дарс ҷаҳол мегарданд.

Ҳар як омӯзгорро зарур аст, ки дар бораи технологияи мазкур бояд маълумоти дақиқ дошта, роҳҳои татбиқи онҳоро хуб дарк намояд ва дар дарсҳои аз онҳо васеъ истифода бурда тавонад.

АДАБИЁТ

1. Атутов П.Р. Технология и современное общество // П.Р. Атутов Педагогика, России, 1996.
2. Афанасьев В. Проектирование педагогических технологий // В. Афанасьев Высшее образование в России. -2001.
3. Боголюбов В.И. Педагогическая технология. // В.И. Боголюбов - Пятигорск, ПГЛУ, 1997.
4. Бордовский Г.А., Извозчиков В.А. Новые технологии обучения. Вопросы терминологии // Г.А. Бордовский, В.А. Извозчиков Педагогика. – 1995. -№5. С.156-170
5. Ливна М.М. Технологии профессионального педагогического образования. М.: Издат. Центр «Академия», 2001.
6. Назарова Т. С. Педагогические технологии. Назарова Т.С. Новый этап эволюции // Педагогика. -1997.
7. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Селевко Г.К. М.: Народное образование, 1998.

РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Вопрос о роли современной педагогической технологии в формировании личности – один из важнейших вопросов в сфере образования.

Этому вопросу лидер нации уделяет особое внимание. Так как этот процесс облекает вход в мир образования. Целе направленное на использование информационных и коммуникационных технологий в обучении одна из важных задач образовательных учреждений.

Основная задача учителей – понастоящему усвоить основы применения современных технологий.

Ключевые слова: технологии, развитие личности, образование, мировое образовательное пространство, первоочередная миссия учителей, основы современных технологий.

THE ROLE OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN PERSONALITY FORMATION

The question of the role of modern pedagogical technology in the formation of personality is one of the most important issues in the field of education.

The leader of the nation pays special attention to this issue. Since this process gives access to the world of education. Purposeful use of information and communication technologies in teaching is one of the important tasks of educational institutions.

The main task of teachers is to insist on mastering the basics of modern technology.

Keywords: technology, personality development, education, the world educational space, the primary mission of teachers, the foundations of modern technologies.

Сведения об авторах:

Фозилов Сухроб Мензбоевич - Заведующий кафедрой педагогики и психологии факультета дошкольного и начального образования Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Тел: (+992) 985756555, E-mail: FozilovS.-84@mail.ru

Фозилов Джавлонбек Мензбоевич - Ассистент кафедры информатики и естественно-математических наук Таджикского государственного института языков им. С. Улугзода. Тел: (+992) 985082212, mail: Fozilov J.-909095@mail.ru

Азизова Файзигул Шарфовна - старший преподаватель кафедры университетской педагогики Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. Тел: (+992) 918318362, E-mail: Azizova F@mail. ru

About the authors:

Fozilov Suhrob Mengboevich - Head of the Department of Pedagogy and Psychology of the Faculty of Preschool and Primary Education of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini/ Tel: (+992) 985-75-65-55, E-mail: FozilovS.-84@mail. ru

Fozilov Javlonbek Mengboevich - Assistant of the Department of Informatics and Natural and Mathematical Sciences of the Tajik State Institute of Languages named after S. Ulugzoda. Tel: (+992) 985-08-22-12, E-mail: Fozilov J.-909095@mail. ru

Azizova Faizigul Sharifovna - Senior Lecturer of the Department of University Pedagogy, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Tel: (+992) 918318362, E-mail: azizova.f@mail. ru

СУЩНОСТЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Мансурова Дж.С., Сафаров Ш.М., Хайдарова Н.М.

Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни

С возникновением всеобщности образования возникли проблемы стандартизации и унификации процесса, а также создания системы контроля качества конечного продукта. Так, на наш взгляд исторически и возникла технология учебного процесса, когда процесс обучения, воспитания и

развития – это своего рода производственный процесс, объектом которого является среднестатистический, «усреднённый» студент.

Технологический подход любого производства является залог высокого и постоянного качества продукции, это относится и к сфере образования. Поэтому изучение общей существенной связи организации любых производственных технологий одновременно позволяет понять и закономерности технологий учебного процесса.

Поэтому пути шли и другие гуманитарные отрасли человеческой деятельности по мере их трансформации в массовое производство. В сегодняшних условиях интенсивность и частота взаимодействий между отдельными индивидуумами всё возрастают, средства массовой информации способствуют тому, что массовые социальные движения охватывают всё больше людей. Возникновение новых социальных процессов вызывает необходимость их упорядочивания и специальной организации.

Во все времена общество нуждалось в управлении процессами, происходящими внутри него. Однако раз и навсегда установленных инструментов и правил не существовало, поскольку круг общения членов общества был достаточно узким и социальные связи ими ограничивались, не меняясь на протяжении всей жизни человека. Таким образом, технология управления строилась на получаемом опыте и усваивалась в процессе деятельности на уровне подсознания. «Устойчивость общества и социальный прогресс обеспечивались применением известных правил, норм и предписаний, традиций, установок, культурных образцов, которые в совокупности и представляли собой социальные технологии прошлого».

О понятии «технология» в 20-е годы этого века впервые заговорил Фёдор Поликарпов, являвшийся автором ряда учебных книг, одна из которых называлась «Технология» (1925 г.) 8 - 2с. Тем же термином он пользовался в приложении к третьему изданию грамматики М. Смотрицкого. [6-2]с.

Одними из самых старых изданий, которыми владеет Научная библиотека МПГУ, являются учебные издания начала XVIII в., по которым обучались и дети, и взрослые, пожелавшие рано или поздно получить образование. Это «**Грамматика**» **Мелетия Смотрицкого (1648, 1721)**, где говорилось о том, что концепция грамматики, как искусства и ремесла подразумевает построение системы определений, орудий, принципов и др. Можно сказать, что понятие технологии Поликарпов рассматривается в значении, близком к греческому оригиналу. С учётом того, что одна из его работ называется «Славяно-греко-латинский лексикон» (1704 г.) становится понятной причина такого подхода.

Как стало известно из исследований Т.С. Назаровой, доктор педагогических наук с 1989 года, член-корреспондент РАО и Е.С. Полат, доктор педагогических наук, профессор, заведующая лабораторией дистанционного обучения ИСМО РАО, термин «педагогическая технология» возник вновь уже в современном его значении в 20-е годы XX века. [5- 2с].

Его возникновение во многом было стимулирование массового введения в учебный процесс новых технических средств (что лишней раз является свидетельством того, что и в области

гуманитарных дисциплин понятие технологии непосредственным образом связано с техникой). Одним из сторонников технологического подхода к построению учебно-воспитательного процесса был А.С. Макаренко. В «Педагогической поэме» он писал: «Наше педагогическое производство никогда не строилось по технологической логике, а всегда по логике моральной проповеди... Именно поэтому у нас просто отсутствует все важные отделы производства: технологический процесс, учёт операции, конструкторская работа, применение конструкторов и приспособлений, нормирование, контроль, допуски и браковка. К сожалению, в советский период и здесь победу одержала идеология.

В 1940-50-е годы в процесс обучения активно внедрялись различные ТСО, в связи с чем появился и стал широкоупотребительным термин «технология образования», в последующие годы (1950-1960) в результате полученных в ходе исследований по методике применения ТСО результатов он трансформировался в термин «педагогическая технология». С середины 60-х годов технологический подход стал объектом споров и дискуссий в зарубежных СМИ и на международных конференциях. Появилось два основных направления, сторонники одного из них считали, что технологический подход подразумевает внедрение в процесс обучения технических средств. Другое направление подразумевало прогресс технологического подхода к собственно построению непосредственно самого учебного процесса, в результате чего появился термин «технология обучения». В США, Англии, ФРГ, Франции, Италии, Японии стали публиковаться специализированные журналы под одноимённым названием «Technology». Во многих странах в 60-х начале 70-х годов начали свою работу организации, занимающиеся разработкой технологий обучения.

Понятно, что процесс обучения – это лишь одна из сторон, поэтому термин «технология обучения» слишком узкий, не выражающий всей многогранности вопроса. Тот же недостаток относится и к остальным понятиям, связанным с образовательным процессом: технологии воспитания, технологии развития, технологии формирования и т.д.

В сознании человека слово «образовательная технология», если оно имеет какой-либо смысл, то ассоциируются с учебным процессом в образовательных учреждениях, т.е. воспринимается в очень узком смысле. Для того, чтобы термин обрёл экологическую валидность, мы будем считать, что понятие образовательной технологии включает в себе технологию процесса взаимодействия, который организован специально, между преподавателями и студентами и направлен на достижение заранее поставленных целей образования, иначе говоря технология учебного процесса. В силу этого понятия технологий обучения, формирования, развития, воспитания и т.п. образуют множество видовых понятий в классе образовательных технологий. Каждая из них – образовательная технология.

Технические средства обучения, информационные технологии и дистанционное обучение также называют образовательной технологией. В каждом конкретном случае говорится только об одном из видов образовательной технологии, поэтому он не имеет общее родовое имя, а должен включать указание на видовое отличие.

Исключением можно считать лишь понятие педагогической технологии, охватывающее ту же общность, что и понятие образовательной технологии. Связано это с тем, что учебный процесс раньше часто называли педагогическим. В некотором смысле понятия образовательной и педагогической технологии можно считать синонимами. Но с учётом глобализации мирового общеобразовательного пространства и возникающие отсюда требования к унификации терминологии, целесообразнее было бы предпочесть термин «образовательная технология».

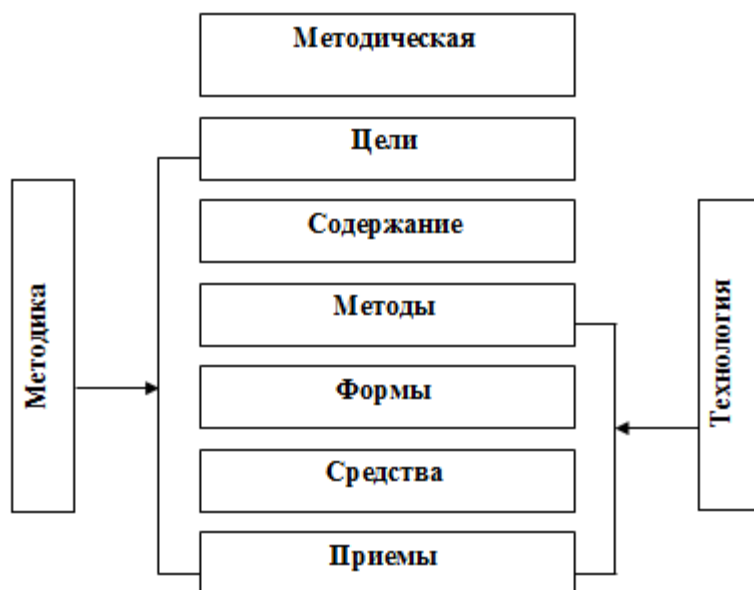
Помимо этого, в последнее время в научной литературе определение педагогической технологии все чаще используется для выражения понятий «технологий» воспитания, когда слово «технология» используется в значениях из древнегреческого языка. [7, с.4].

Возьмём несколько примеров, того как понимается педагогическая технология. В. Ю. Питюков, доктор педагогических наук, проректор РМАТ по научной и инновационной деятельности РФ, говорит о том, что слово «технология» относительно воспитанию «вошло в лексикон педагогической науки тогда, когда внимание специалистов обратилось к искусству воздействия на личность ребенка». Говоря о теоретических основах педагогической технологии, он неоднократно подчёркивает исходное утверждение, на котором зиждется педагогическая технология взаимосвязи субъектов воспитательного процесса: «Влияние педагога на отношение ребёнка выстраивается как тонкое, особым образом инструментированное прикосновение к личности».

Технология и методика. Несмотря на то, что в педагогической науке понятие образовательной технологии на долгие годы было предано забвению, исследовательская работа в части претворения в жизнь технологического подхода к организации учебного процесса по отношению к педагогическому образованию, продолжалась и в дидактике, и в особых методиках. Делались

попытки конструировать модели учебного процесса, так или иначе сходные друг с другом и которые назывались технологиями, реже – методическими системами.

Между методическими и технологическими подходами к учебному процессу отсутствуют формальные противоречия, поскольку сама методика преподавания гораздо более широкое понятие, нежели образовательная технология. Принято считать, что предметом методики является методическая система, которая включает цели образования, его содержание, формы, средства и приёмы организации учебного процесса, иначе говоря, методисты делают попытку найти ответ на три вопроса: как учить, чему и зачем? Технолог же приступает к делу в тот момент, когда цели установлены, необходимо сконструировать определённые процедуры, чтобы достичь их, исходя из этого, технология ищет вопрос только на первый вопрос. Представим соотношение между предметами изучения методики и технологии следующей сх

Связи между методикой и технологией обучения

Таким образом, внутри отдельных методик есть возможность для развития технологического подхода. Однако ориентации методического и технологического подходов разнятся по своим целям. Методические системы развивались в период господствующих идеологий, направленных на формирование всесторонне и гармонически развитой личности, эксперименты по созданию системы с установленными целями не допускались. Технологический подход предполагает алгоритм из нескольких свойств, диагностика которых проводится с помощью определённых средств. Методическая система работает с «усреднённым» студентом, его исходный уровень для её построения принципиального значения не имеет. Для претворения в жизнь технологического подхода требуется очень подробная информация. В образовательной технологии процесс обучения описывается однозначно установленным рядом операций, когда можно наблюдать переход объекта от одних промежуточных состояний к другим. Когда же речь заходит о методических системах, то предполагается, что в них учебный процесс имеет описание методов и форм, допускающих различную трактовку и применение которых в других условиях весьма проблематично. Также этому способствует отсутствие заданных промежуточных состояний учащихся. При описании учебного процесса в методике и технологии используются разные языковые средства.

В итоге массовое распространение разработанными известными педагогами, как почетный доктор академии педагогических наук Украины, В.Ф. Шаталовой, и профессор, кандидат педагогических наук, основоположник теории коллективного способа обучения (КСО), В.К.Дьяченко и др. методических систем часто сталкивалось с различными затруднениями, которые возникали в том числе и из-за отсутствия описаний.

В подтверждение этих выводов можно привести коллективный способ обучения В.К.Дьяченко. Краткое описание этой технологии мы сделаем, пользуясь в коллективной работе со студентами. [3, с.6].

Коллективная работа с технологическими элементами в малых группах

Вслед за кратким изложением теоретической составляющей вопроса проходит разделение группы на подгруппы по 5-7 человек, каждой из которых даётся задание, состоящее из серии задач (скажем, работа над неким текстом) по определённому разделу темы, либо отдельной теме. Члены

группы, каждый в отдельности, получают по одной задаче из задания. Педагог, сотрудничая со студентом, даёт пояснение, записывая в тетрадь полученное решение, затем просит обменяться задачами. Другую задачу серии заданий студент решает самостоятельно, однако проверкой правильности её решения занимается преподаватель. Кто-то из студентов группы назначается координатором. В силу того, что преподаватель не имеет возможности за небольшой промежуток времени уделить внимание каждому студенту и каждой группе, то ему (без учёта внеурочной деятельности, которая увеличивает нагрузку студентов) нужна помощь других преподавателей.

После этого группу делят на пары, в которых каждый студент объясняет другому решение первой задачи своего задания, а затем приступает к решению второй задачи из задания сотоварища. Далее студенты проверяют и обсуждают решения друг до друга.

Завершив эту работу, каждый студент приступает к поиску другого партнёра, поработав в другой паре, переходит в третью и т.д. В итоге происходит обмен решениями каждого с каждым. Преподаватель в таблице учёта отмечает все логически осмысленные операции. В конце занятия подводятся итоги. Понятно, что такое занятие-практикум редко укладывается в один академический час, чаще всего на него тратится два – три часа.

Кроме потребности в ассистентах на начальном этапе практикума, есть ещё один не совсем технологичный элемент – смена пар, происходящая в разное время, самопроизвольно и трудно управляема. Пара завершает работу в какой-то момент времени и её члены начинают поиск других партнёров в аудитории. Гарантии того, что они найдут себе пару, нет. Некоторые преподаватели перед началом данного практикума записывали на доске фамилии студентов и стрелочками указывали порядок работы в паре, однако по мере того, как студенты накапливали опыт работы в группах, они сами выбирали себе партнёров. Схема, которую рисовал на доске преподаватель была достаточно сложна, поскольку каждый из студентов за время занятия должен был сменить несколько партнёров. Контролировать же недопустимость нахождения в одной теме, даже с помощью таблицы учёта, очень непросто. «Конечно, сами запуски и взаимодействия ни в коей мере не становятся стихийными и за учителем остаётся достаточно сложная функция управления ходом занятия (при том, что он сам постоянно работает с кем-то в паре или в малой группе). По-видимому, в силу отсутствия чёткой организации, зависимости от ассистентов и неопределённости механизмов управления процессом подобными занятиями можно назвать технологией с большой натяжкой, и её редко используют на практике.

Попробуем разграничить и истолковать эти понятия. Сегодня «в литературе под термином «методика» принято понимать совокупность способа преподавания». Однако «в настоящее время в мире сложились два понятия методики преподавания: в узком смысле, как совокупность приёмов проведения занятий, и в широком, как наука о закономерностях организации массового процесса обучения, как и дидактика, методика преподавания является опытно - экспериментальной наукой».

Характерная для гуманитарных систем неопределённость находится в пределах следующих выделенных элементов:

- определённые критерии отбора наиболее приемлемой модели обучения для конкретных условий не существует, здесь нужно говорить об индивидуальном мастерстве исполнителя, опыте и профессиональной компетентности;

- одним из ключевых элементов педагогических приёмов является эмоциональность, загнать её в какие-то рамки невозможно, она неотъемлемая часть педагогического мастерства учителя.

В образовательном процессе это обнаруживается на уровне педагогической техники, где есть место для творческой мысли учителя. «Как технологии, связанные с сознанием человека, сложными и не во всем ясными вопросами на учения, педагогические технологии отличаются от экологических, биологических и даже, возможно, от информационных наук тем, что, их специфика проявляется и в наличии воспитательного компонента а отсюда их отчасти вероятностный характер, и в необходимости учёта философского, психологического, медицинского и экологического аспектов проблемы». Задать какие-либо алгоритмы в образовательной технологии весьма сложно, в силу именно такой неопределённости. Образовательная технология представляет собой системную целостность методов и средств, направленных на гарантированное достижение дидактических целей, развитие личности обучаемого, и через это – на формирование его интеллектуального, поведенческого и профессионального статусов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. / В.П. Беспалько М.: Педагогика, 192с.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. / В.П. Беспалько - М., 1995. - 412 с.
3. Дьяченко В.К. Коллективный способ обучения становится массовой практикой// В.К. Дьяченко Народное образование. №1.-2008.
4. Дьяченко В.К. Коллективный способ обучения. Педагогическая технология / В.К.Дьяченко - КСО.2019.

5. Назарова Т.С., Полат Средства обучения: технология создания и использования. / Т.С. Назарова, Е.С. Полат – М.: Изд-во УРАО, 1998.-С.7.
6. Мелетия Смотрицкого (1648,1721) «Грамматика» Издание, Москва, 1721
7. Питюков В.Ю. Основы педагогической техноогии. / В.Ю. Питюков -М.,1997.- 32 с.
8. Поликарпов В.Ф. «Технология искусство грамматики». / В.Ф. Поликарпов Санкт – Петербург.ИНАПРЕСС.-2000.
9. Шаталов В.Ф. Пять времен в «Технологии» Издания перевода грамматики - Педагогика / В.Ф. Шаталов ВУЗ: КемГУ, Греча, 2016.-139.

СУЩНОСТЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье, идет речь об истории возникновения образовательной технологии, процессе которой, обучения, воспитания и развития становится своего рода производственный процесс, объектом которого является среднестатистический, «усреднённый» студент. Так же, рассматривается понятия технологии, которое может рассматриваться ограниченно в виде конкретного объекта, и во всеобъемлющем – как области науки.

Также авторы обращают внимание на технологию которое отличается от методики своей воспроизводимостью, устойчивостью результатов и что методика возникает в результате обобщения опыта или изобретения нового способа представления знаний и технология же проектируется, исходя из конкретных условий и ориентируясь на заданный, а не предполагаемый результат. Показано, что обучение, с помощью образовательных технологий, обеспечивает и ускоряет процесс получения и усвоения новых знаний студентами, а значит, способствует улучшению качества образования, которое может усилить значимость системной научной информации о современных образовательных технологиях, применяемых в высшей школе.

Ключевые слова: *дидактика, интеграция, глобализация, классификация, технологизация, инструментирования, методика, педагогическая технология.*

ESSENCE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

The article includes the history of the emergence of educational technology, the process of which, learning, education and development becomes a kind of production process, the object of which is the average, "averaged" student. Also, the concept of technology, which can be considered limited in the form of a specific object, and in a comprehensive - as the science area.

Also, the authors pay attention to technology that differs from the methodology for its reproducibility, the sustainability of the results and that the technique occurs as a result of the generalization of the experience or the invention of the new way of presenting knowledge and technology is designed, based on specific conditions and focusing on a given, and not intended result. It is shown that training, with the help of educational technologies, provides and accelerates the process of obtaining and mastering new knowledge by students, and therefore contributes to improving the quality of education, which can strengthen the importance of systemic scientific information on modern educational technologies used in high school.

Keywords: *didactics, integration, globalization, classification, technology, toolting, technique, pedagogical technology.*

Сведения об авторах:

Мансурова Джамиля Сулаймоновна., к.п.н. общепедагогической кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни., тел: (+992) 203218282.,

Сафаров Шахриёр Мирзоевич - старший преподаватель общепедагогической кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни., тел: (+992) 937609995.

Хайдарова Наргиза Мансуровна ассистент общепедагогической кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни., тел: (+992) 987730105.,

About the authors:

Mansurova Dzhamilya Sulaimonovna - Candidate of pedagogical sciences of the general university department of general pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni., Tel: (+992) 203218282.

Hydarova Nargiza Mansurovna - Assistant of the University Department of General Pedagogy named after S. Ayni., Tel: (+992) 987730105.

МАСЪАЛАҲОИ ТАРБИЯИ ОИЛАВӢ ВА ТАШАККУЛИ АРЗИШҲОИ ОИЛАДОРӢ ДАР АШӢОРИ МУҲАММАД ҒАЗЗОЛӢ

Олимов Т.Ш.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Абӯҳомид Муҳаммад ибни Муҳаммад ибни Муҳаммади Ғаззолии Тӯсӣ яке аз мутафаккирони намоёни асри XI- уми илму адаби халқи тоҷик ба шумор меравад. Ин бузургмарди илму адаби тоҷик дар соли 450 ҳиҷрӣ-қамарӣ дар рустои Тобирони Тӯс таваллуд шуда, овони кӯдакию ҷавониашро ба донишандӯзию ҷаҳонгардӣ сарф кардааст. Падари Ғаззоли порсомарди сӯфимаслак буда, ба касби ғаззоли ё нахи пашмфурушӣ машғул буд.

Абӯҳомид Ғаззоли дар синни 40 солагӣ дар соҳаи илмҳои исломӣ саромади донишмандону орифони даврони хеш гардид ва бо эҷоди осори пурқимматаш дар қолаби анвои илмҳои дини мубини ислом рӯҳи тоза дамида, бо шарофати ибрази андешаҳои бикр дар тасаввуфу ирфон, фалсафаю калом, равоншиносию ахлоқ ва улуми тарбия навғониҳо ворид намуд.

Бо назардошти арзиши баланди илмию амалии мероси эҷодии Абӯҳомид Ғаззоли муҳаққиқони хориҷию ватанӣ кайҳост, ки ба омӯзишу таҳлили илмии мероси маънавии номбурда тавачҷух зоҳир намудаанд. Айни замон ҷанбаҳои гуногуни меросии эҷодии Ғаззоли, масъалаҳои марбут ба ҷаҳонбинии мутафаккир ва хусусиятҳои афкори педагогӣ-дидактикии ӯ аз ҷониби муҳаққиқони русзабон А.Е. Кримский, В.В. Бартолд, Е.Э. Бертелс, И.П. Петрушевский, С.Н. Григорян, А.А.Игнатенко, Н. С. Кирабаев, Г.М. Керимов, А.Э. Шмидт, В.В. Наумкин ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор дода шудаанд.

Дар ин радиф аз олимону мутахассисони тоҷик Б.Ғ. Ғафуров, А.М. Баҳоваддинов, М.С. Осимӣ, М. Диноршоев, А.А. Шамолов, З. Вазиров, З. М. Диноршоева, К. Қодиров, Қ. Т. Хоҷаев, Г.М. Каримова метавон ёдовар шуд, ки ҳаёту фаъолияти эҷодии Абӯҳомид Ғаззоли, аз ҷумла афкори педагогӣ ва панду ахлоқию тарбиявии ӯро мавриди таҳқиқ қарор додаанд.

Аз пажухишҳое, ки муҳаққиқони тоҷик ба таҳлили афкори педагогии Ғаззоли бахшидаанд, метавон рисолаи доктории Қ.Т. Хоҷаев «Афкори педагогии мутафаккирони халқи тоҷик дар асри XI»-ро номбар намуд [1], ки аз боби 4-уми он чор зербоб бевосита ба таҳлили афкори педагогии Абӯҳомид Ғаззоли дар мисоли асари безаволи ӯ «Кимиёи саодат» бахшида шуда, муҳаққиқ дар раванди омӯзиш ба масъалаҳои ақидаҳои педагогии мутафаккир, таълимоти номбурда оид ба некӯкорӣ, адолат, тарбияи муҳаббат ва дӯстӣ тавачҷухи хос зоҳир намудааст.

Олими тоҷик Қ. Қодиров дар рисолаи илмии хеш – «Педагогика ва дидактикаи суфизм» як бахши алоҳидаро ба мавзӯи доктринаи ахлоқи суфизм дар «Эҳёи улуми-д-дин»-и имом Ғаззоли бахшида, аксарияти масъалаҳои марбут ба ахлоқ, аз ҷумла роҳҳои худтакмилдиҳии инсон ва андӯхти сифатҳои ҳамидаи инсонро, ки Ғаззоли дар асари номбурда инъикос намудааст, ҳамаҷониба таҳлил кардааст.

Яке аз асарҳои машҳуртарине, ки боиси маъруфияти Ғаззоли дар олами ислом ва берун аз он гардид, кутуби фикҳӣ, ахлоқию тарбиявӣ ва ирфонии ӯ «Кимиёи саодат» мебошад, ки дар он масъалаҳои худошиносию ҳештаншиносӣ, дунёшиносӣ ва охиратшиносӣ ва ҷаҳор рукн-ибодату муомалот ва муҳликоту мунҷиёт мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Аммо аз ин анбӯҳи бузурги адабиёти илмӣ асари ҷудогона ё таҳқиқоти алоҳидаеро пайдо кардан душвор аст, ки мустақиман ба масъалаи оила ва арзишҳои оиладорӣ дар мероси педагогии Абӯҳомид Ғаззоли бахшида шуда бошад.

Дар ин радиф таҳқиқоти мо низ танҳо як кӯшиши ошкор намудани моҳияти афкори педагогии ахлоқии имом Ғаззоли дар боби ташаккули он арзишҳост, ки дар асари безаволи ӯ «Кимиёи саодат» инъикос ёфта, ба бунёду пойдории оила мусоидат намуда, ба ин васила саодати дунявии ҳаياتи оиларо таъмин хоҳанд кард.

Дар мавриди яке аз арзишҳои муҳимтарини оиладорӣ – никоҳ Ғаззоли нигоҳи хоса дошта, аксарияти андешаҳои ӯ ба истиснои онҳое, ки имрӯз ба талаботи ҷомеаи дунявии Тоҷикистон созгор нест, аҳамияти ахлоқию тарбиявии худро гум накардаанд. Ҳамин тавр, дар боби «Одоби никоҳ» мутафаккир қайд мекунад, ки чи тавре ки бақои ҳаёти инсон бе шаробу таом мумкин нест, «пас ҳамчунин ба бақои ҷинси одамӣ ва насли вай ҳоҷат аст ва ин бе никоҳ мумкин нест. Пас никоҳ сабаби асли вучуд аст ва таом сабаби бақои вучуд аст» [2, с380].

Сипас, Ғаззолӣ панҷ манфиати (савоби) зерини никоҳро барои пойдории оила зикр намудааст: манфиати аввал, дар фарзанд аст ва ба сабаби фарзанд никоҳ чор гуна савоб дорад: аввал, ки бақои насли вай аст, сабаби дуом он ки «никоҳ барои шаҳват нест, ки некӯ шаҳватро шоистатар аст аз зишт, савоби саввум он ки аз фарзанд дуо ҳосил ояд... яке фарзанди солеҳ аст, ки дуои вай пас аз марги падару модар пайваста бошад ба падару модар мерасад, савоби чаҳорум аз он бувад, ки фарзанд бошад ки пеш аз падар фармон ёбад, то падар ранчи он мусибат бикашад ва фарзанд шафеи вай гардад [2, с.381-382]. Барои таквияти андешаи хеш дар боби манфиати иҷтимоии никоҳ Ғаззолӣ ҳикояти зеринро меорад: «яке аз бузургон аз никоҳ ҳазар ҳамекард, то шабе ба хоб дид, ки қиёмат буду халке дар ранчи ташнагӣ монда ва гурӯҳе атфолро дид қадаҳҳои заррину симин ба даст ва об медоданд гурӯҳеро. Пас, вай об хост, вайро надоданд, гуфтанд, ки туро дар миёни мо ҳеч фарзанд нест. Пас, чун бедор шуд, дарвақт никоҳ кард».

Ба андешаи Ғаззолӣ фоидаи дуввуми никоҳ дар он аст, ки никоҳшаванда «дини худро дар ҳисор кунад ва шаҳватро, ки олати шайтон аст, аз хеш боз кунад». Ба андешаи мутафаккир бо шарофати никоҳ инсон «чашм аз назару дил аз васваса» нигоҳ медорад. Аммо никоҳ бояд барои барпо кардани оила, ба дунё овардани фарзандон ва тарбияи онҳо бошад, на аз барои шаҳват.

Нисбат ба фоидаи сеюми никоҳ мутафаккир қайд мекунад, ки ин «унс бошад ба дидори занон ва роҳате, ки дилро ҳосил ояд...» ва туфайли чунин осоиш рағбати ибодат тоза гардад. «Ва бӯи хуши занон барои осоиши тан, то қуввати он ёбад, ки ба намоз расад...» [2, с 383-385].

Ин андешаҳои пурқиммати Ғаззолӣ барои дарки моҳияти иҷтимоӣ ва арзиши баланди ахлоқии никоҳ дар ҷомеаи имрӯза, аҳамияти никоҳ барои идомаи насли солими оянда ва пешгирии ҳодисаҳои нангини чудошавии оилаҳо, аз ҷумла оилаҳои ҷавон, таваллуди фарзандоне, ки берун аз никоҳ таваллуд мешаванд, бағоят муҳим аст.

Тавре ки Асосгузори Сулҳу Ваҳдати Миллӣ, Пешвои Миллат, Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон қайд намудааст, масъалае, ки имрӯз дар Тоҷикистон «боиси ташвиши аҳли ҷомеа гардидааст, чудо шудани оилаҳои ҷавон мебошад.

Дар бартараф кардани ин проблема низ оила нақши муҳим мебозад ва яке аз сабабҳои чудошавиро мо дар дуруст ба роҳ намондани тарбияи фарзандон ва омода накардани онҳо ба ҳаёти мустақиллона мебинем.

Мутаассифона, баъзе падару модарон ба фарзандони худ аксари масъалаҳои ҳаёгӣ, аз ҷумла моҳияти никоҳ ва нозуқиҳои зиндагиро намефаҳмонанд, ба ибораи Ибни Сино тадбири манзилро ёд надода, ҳамаи онро ба худи духтарон ҳавола менамоянд ва дар шуури онҳо ҳисси таҳаммулгарой ва сабуриву пуртоқатиро ташаккул намедиханд. Дар натиҷа чунин духтарон бе тайёрии оилавӣ ба шавҳар мебароянд ва ба мушкилоти хонаводагӣ тоб наоварда, хонавайрон мешаванд» [3].

Албатта, яке аз муҳимтарин манфиати иҷтимоӣ никоҳ пешгирии ҳодисаҳои нангини фоҳишагӣ, таваллуди кӯдакони берун аз никоҳи қонунӣ ва амсоли ин мебошад. Вобаста ба ин масъала Ғаззолӣ фоидаи панҷуми никоҳро «сабр кардан бар ахлоқи занон ва кифоят кардани муҳимоти эшон ва нигоҳ доштани эшон бар роҳи шаръ» [2, с 385] арзёбӣ намудааст.

Яке аз масъалаҳои бағоят муҳиме, ки дар замони муосир оилаи тоҷик ба он рӯ ба рӯ гардида, аҳли ҷомеа ба он дар ташвиш аст, ин никоҳи хешутаборӣ аст. Вобаста ба ин масъалаи муҳими иҷтимоӣ ҳанӯз соли 2015 Президенти мамлакат хангоми суханронӣ ба муносибати рӯзи модар (06.03.2015) таваччуҳи махсус зоҳир намуда аз ҷумла қайд карда буд, ки «солҳои охир дар заминаи никоҳҳои хешутабории наздик низ таваллуди фарзандони маюб зиёд гаштааст» [3].

Дар масъалаи пешгирии ҳолатҳои никоҳҳои хешутаборӣ андешаҳои Муҳаммад Ғаззолӣ аз ақидаҳои Унсурулмаолии Қайковус тафовут надоранд.

Пиромуни масъалаи никоҳи хешутабории наздик мутафаккир андар боби сифатҳои никоҳ бо занон 8 сифатро зикр намуда, зимни арзёбии сифати ҳаштум қайд мекунад, ки зан «аз хешовандони наздик набувад, ки дар хабар аст, ки фарзанд аз он заиф ояд. Ва магар сабаб он бошад, ки шаҳват дар ҳақи хешовандон заифтар бувад» [2, с. 392].

Ҳангоми тавсифи сифати ҳаштум қайд мекунад, ки зан «аз насаби муҳтарам бошад ва он насаби дину салоҳ бошад, ки бе асл адаб ноёфта бувад ва ахлоқи нописандида дорад ва бошад ки хулқ ба фарзанд сироят кунад». Яъне агар зан аз хонадони бетарбия бошад ё ахлоқи вай нописандида бошад, он ҳатман ба рафтори фарзандон таъсири манфӣ мерасонад.

Тарбияи садоқат, муҳаббату вафодорӣ ва дӯстӣ ҳамчун арзиши маънавӣ, аз ҷумла арзиши оиладорӣ дар таълимоти имом Ғаззолӣ ҷойгоҳи махсус дорад. Ба андешаи мутафаккир ғамхорӣ нисбати аҳли хонавода, дар андешаи нафақаи хонавода будан аз садақа фозилтар аст ва касби ҳалол, ки натиҷааш фароҳам овардани лӯқмаи ҳалоли аҳли хонавода аст, кори абдол,

яъне наздикони Худованд аст. Дар ин маврид мутафаккир аз забони Ибни ал-Муборак чунин хикоятро мисол меорад: «Ва Ибни ал-Муборак дар ғазв буд бо тоифае аз бузургон. Касе пурсид, ки ҳеҷ амал ҳаст фозилтар аз ин, ки мо бад-он машғулем? Гуфтанд: «Ҳеҷ чиз фозилтар аз ин намедонем». Ибни ал-Муборак гуфт: «Ман донам: касе, ки вайро иёлу фарзандон бошад ва эшонро дар салоҳ бидорад ва ба шаб аз хоб бедор шаваду кӯдаконро бараҳна бинаду чома бар эшон фаро кунад, он амали вай аз ин ғазви мо фозилтар» [2, с.385-386].

Дигар масъалае, имрӯз дар чомаи тозаистиклоли Тоҷикистон мушкилиҳои зиёдеро пеш гузоштааст ин чудошавии оилаҳои ҷавон мебошад.

Боби сеюми одоби никоҳро Ғаззоли ба масъалае равона намудааст, ки то имрӯз қиммати худро гум накардааст ва онро «Дар одоби зиндагонӣ кардан бо занон аз аввали никоҳ то ба охир» унвон дода, бо ин муносибати худро нисбат ба яке аз фазилатҳои муҳими оиладорӣ – муҳаббати занушавҳарӣ ибраз медорад ва нишон медиҳад, ки яке аз шартҳои муҳими оилаи солим ва пойдории он аз ибтидо то интиҳои никоҳ ва зиндагӣ кардан бо як ҳамсар аст. Аз ҷумла вай менависад, ки «никоҳ асле аст аз усули дин, бояд ки одоби дин дар вай нигоҳдоранд, вагар на, фарқ набошад миёни никоҳи одамиёну гушнӣ кардани сутурон» [2, с. 392-393]. Бо чунин таъкид мутафаккир бори дигар мукаддас будани никоҳро ҳамчун яке аз арзишҳои муҳими оиладорӣ собит менамояд.

Албатта, на ҳамаи одобу суннаҳои оиладорӣ, ки Ғаззоли зикр менамояд, созгори шароити бунёди чомаи демокративу дунёвӣ мебошанд. Зеро таълимоти Муҳаммад Ғаззоли асосан бар аҳкоми шариат, ақидаҳои куръонӣ ва ҳадисҳо таълим намуда, манфиати табақаеро, ки мутафаккир намояндаи он буд, ҳимоя мекунад ва ба вазъи иҷтимоӣ-фарҳангии замонаш робитаи зич доранд.

Аз ҷониби дигар, муносибати байниҳамдигарии зану шавҳар бо ҷузъиёту нозуқиҳои зиёд дар шариати ислом ба таври муфассал инъикос ёфтааст. Тавре муҳаққиқон зикр намудаанд, - «ҳуқуқи зан дар хонавода бахши муҳим ва ҳассоси масъалаи ҷойгоҳи зан дар шариати исломӣ буда, дини мубини ислом дар ин бахш таълимоти комило пешниҳод намудааст. Ислом мардонро амалан вазифадор гардондааст, ки занонро дар тамоми марҳилаҳои ҳаётшон зеро таъмин ва ғамхорӣ худ дошта бошанд. Ин ҳуқуқи занон ва ин вазифаи мардон пеш аз ҳама дар ҷорҷӯбаи робитаҳои хонаводагӣ амалӣ мешаванд. Яъне, аз назари ислом, занон дар давраи хурдӣ ва навҷавонӣ ҳамчун духтар ва ё хоҳар, дар давраи баъдӣ ҳамчун ҳамсар ва дар айёми миёнасолӣ ва пириӣ ҳамчун модар ҳамеша мавриди ҳимоят, ғамхорӣ ва таъмину кафолати падар, бародар, ҳамсар ва ё фарзандони худ мебошанд. [4, с.73].

Аммо новобаста аз ин робитаи вобастагии таълимоти Ғаззоли бо дини мубини ислом аз таълимоти ин абармарди илму ирфони тоҷик дар масъалаи оилаву оиладорӣ дурдонаҳои ратсионалиеро метавон пайдо кард, ки аҳамияти бузурги тарбиявӣ дошта, дар раванди ташаккули арзишҳои оиладорӣ самари неқ ба бор меоранд.

Муҳаммад Ғаззоли масъалаи никоҳу оиладорӣ, шарту шароити бунёд ва пойдории оиларо нисбат ба Унсурулмаолии Кайковус ба маротиб амиқтар омӯхта, андешаҳои худро дар баробари овардани ҳикоятҳои гуфтори бузургонро далелҳои шаръӣ ва дунявӣ низ асоснок намудааст.

Дар мавриди никоҳ Ғаззоли риояи 12 адаби зеринро зурур мешуморад, ки, албатта, як қисми онҳо ба талаботи чомаи дунявии Тоҷикистон созгор нестанд:

- адаби аввал – валима, яъне зиёфат;
- адаби дувум – ҳӯи некӯ пеш гирифта бо занон;
- адаби саввум – «бо эшон бозӣ кунаду мазох кунад, мард бояд хандон бувад, чун андарояд ва хомӯш бувад чун берун шавад ва ҳарчи биёбад, бихӯрад ва ҳар чи наёбад, напурсад».

- адаби чаҳорум он ки мазоху бозӣ бад-он ҳад нарасонад, ки ҳайбати вай ба ҷумлагӣ биафтад;

- адаби панҷум – он аст, ки дар мавриди рашк эътидол нигоҳ дорад;
- адаби шашум - харочоти оиларо некӯ кунад, дар ин маврид андоза нигоҳ дорад, яъне тавре ки ҳуди Ғаззоли менависад – «нафақаи некӯ кунад ва танг фаро нагирад ва исроф низ накунад ва бидонад, ки савоби нафақа кардан бар иёл бештар аз савоби садақа аст».

- адаби ҳаштум – агар ду зан дошта бошад, миёни онҳо баробар дорад;

- адаби нухӯм – агар зан аз фармони шавҳар саркашӣ кунад, дар ибтидо вайро ба тоат хонад, агар манфиат набахшад, се шаб аз вай чудо бихуспад, агар ин низ натиҷа надиҳад, пас «вайро бизанад ва ба рӯй назанад ва саҳт назанад, чунон ки ҷое бишиканад».

- адаби даҳум – дар суҳбат кардан аст. Дар ин маврид мутафаккир мефармояд, ки «мард набояд, ки бар зан афтад чун сутур, бояд ки дар пеши суҳбат расуле бошад. Гуфтанд: «Он расул чист?» Гуфт: «Бӯса».

- адаби ёздаҳум – дар таваллуди фарзанд аст. Дар ин маврид низ Ғаззоли пас аз риояи аҳкоми шариат, таъкид мекунад, ки бояд падару модар ба фарзанд номи некӯ гузоранд.

Яке аз масъалаҳое, ки баъзан дар оилаҳои муосир боиси нофаҳмиву ноҷуриҳо дар оила мегардад, ин таваллуди духтар аст. Вобаста ба ин мутафаккир қайд мекунад, ки «ба сабаби духтар кароҳият нанамояд ва ба сабаби писар шодии бисёр накунад, ки надонад, ки хайр дар қадом аст. Ва духтар муборактар бувад ва савоб дар вай бештар бувад».

- адаби дувоздаҳум - «он ки то битавонад талоқ надихад, ки Худой таоло аз ҷумлаи мубоҳот талоқро душман дорад» ва илова мекунад, ки агар илоҷи дигаре набошад, пас «яке беш надихад, ки се се ба як бор макрӯҳ аст. Ва дар ҳоли ҳайз талоқ додан ҳаром бувад. Ва дар ҳоли покӣ, чун суҳбат карда бувад, ҳам ҳаром бувад. Ва бояд узре оварда дар талоқ... ва ба хашму истифҳоф талоқ надихад ва он гоҳ ҳаҷе диҳад вайро, ки дили вай бад-он хуш кунад ва сирри зан ба ҳеч кас нагӯяд ва пайдо накунад, ки ба чӣ айб вайро талоқ медиҳам» [2, с.394-402].

Яке аз омилҳои нопойдории оилаҳо, махсусан оилаҳои камбизоат дар шароити имрӯза ин хароҷоти аз андоза зиёд дар мавриди барпо кардани тӯю маърақаҳо ва ҷашну маросими оилавӣ мебошад. Бо назардошти муҳимияти масъала бо ҳидоятҳои Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон санаи 8 июни соли 2007 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», қабул гардида, солҳои 2008, 2010, 2017 ба он тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шуданд [6]. Новобаста аз фишангҳои ҳуқуқӣ имрӯз низ дар мамлакат оилаҳои мавҷуданд, ки талаботи қонунгузориро риоя намекунанд ва ин аксаран боиси касодии буҷети оилавӣ, поён рафтани сатҳи некӯахлоқии аъзои оила, маҳдуд гардидани имконият барои истироҳату фароғат ва таҳсили фарзандон мегардад. Ҳол он ки қариб ҳазорсолҳо пеш аз ин мутафаккирони халқи тоҷик нисбати хароҷоти беҳуда ва исроф андешаҳои пурқимат иброз намудаанд.

Масалан, дар мавриди зиёфати тӯёна Ғаззоли қонибдори хароҷоти кам буда, дар «Кимиёи саодат» қайд менамояд, ки «Ва ҳар ки гӯсфанд надорад, он қадар таом, ки пеши дӯстон ниҳад, валима (яъне зиёфат) бувад. Пас он қадар, ки мумкин бошад, бибояд қард таъзими қор никоҳро» [2, с.393].

Ҳамчун донишманди бузурги ҳуқуқи исломӣ Муҳаммад Ғаззоли дар боби риояи ҳуқуқи падару модар, фарзандон, хешовандон, ҳамсоғон ибрази назар намуда, боби савуми «Кимиёи саодат»-ро «Андар ҳуқуқи мусулмонону ҳамсоғону хешовандон ва бандагон» номгузорӣ кардааст.

Дар мавриди риояи ҳуқуқи падару модар ӯ қайд менамояд, ки «бидон, ки ҳақи эшон азимтар аст, ки наздикии эшон бештар аст» ва боз бо зикри суханони Расул (с) илова мекунад, ки – «некӯӣ қардан бар модару падар фозилтар аз намозу рӯзаву ҳаҷ ва умраву ғазо».

Дар радифи риояи ҳуқуқи фарзанд ва масъулияти падару модар Муҳаммад Ғаззоли ба як арзиши бисёр муҳими оилавӣ – меҳру муҳаббат ва шафқати падару модар нисбат ба фарзанд ишора карда, таъкид мекунад, ки он суннат аст ва нисбат ба тамоми фарзандон бояд баробар бошад: «Ва аз ҳуқуқи фарзанд он аст, ки миёни эшон аз ато ва навохт баробар доранд ва кӯдаки худро навохтану бӯса додан суннат аст» [2, с.513].

Яке аз арзишҳои муҳими оиладорӣ дар байни мардуми тоҷик ин эҳтироми падару модар ва умуман калонсолон буда, он решаҳои амиқи таърихӣ дорад. Дар таълимоти Ғаззоли эҳтироми калонсолон мавқеи хос дошта, мутафаккир зимни баррасии ҳуқуқи ҳафтуми мусулмонон қайд мекунад, ки «пиронро ҳурмат дорад ва бар кӯдакон раҳмат кунад»

Яке аз арзишҳои беҳамтои оилавӣ ин саломатии фарзандон аст, ки барои таъмини он саъю талоши беандоза зарур аст. Дар ин маврид низ Ғаззоли назари хос дорад. Вобаста ба ин арзиши иҷтимоӣ, ки заминаи асосии ташаккули он дар оила гузошта мешавад, мутафаккир дар раванди баррасии масъалаи одоби таом хӯрдан қайд менамояд, ки «... мувозабат (саъю талоши доимӣ) бар илму амал бе саломатии тан мумкин нест... Пас ҳар ки таом барои он хӯрад, то вайро қуввати илму амал бошад...» [2, с.362-363].

Хулоса, бузургии ҳикмати Ғаззоли дар боби оилаву оиладорӣ аз он иборат аст, ки вай ҳар масъалаи ба оила ва оиладорӣ вобастаро бо тамоми ҷузъиёт, вале дар доираи аҳкоми шариат баррасӣ намудааст. Таҳлилу баррасии онҳо аз нигоҳи арзишҳои умумибашарӣ ва аҳамияти онҳо барои оилаи муосир ба мо имкон медиҳад, ки аз ин укёнуси паҳновари афқору андеша барои дар муҳити ҳонаводаи имрӯза тарбия намудани ворисони оянда дурдонаҳои асилро пайдо кунем.

АДАБИЁТ

1. Ходжаев К.Т. Педагогические взгляды мыслителей таджикского народа в XI веке. // [Текст] Дис. ... докт. пед наук: 13.00.01 / К.Т. Ходжаев - Душанбе, 2010. - 272 с.
2. Абӯҳомид Муҳаммади Ғаззоли. Кимиёи саодат Ҷилди I. / А.М. Ғаззоли. – Душанбе, Эр-граф, 2008.- 669 с.

3. Эмомали Рахмон. Суханронӣ ба муносибати Рузи модар. Душанбе, 06.03.2015 [Манбаи электронӣ]: Речаи дастгӯӣ <http://www.president.tj/ru/node/19715>
4. Шарифзода, Ф., Файзалиев Ч. Хикмати афкори педагогии ниёгон / Ф. Шарифзода, Ч. Файзалиев. – Душанбе, Ирфон, 2012. – 402 с.
5. Абухомид Муҳаммади Ғаззоли. Кимиёи саодат Циҳди II. / А.М. Ғаззоли. – Душанбе: Эр-граф, 2008.- 665 с.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анбана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҚСҲ аз 28.08.17, № 1461)».- [Манбаи электронӣ]: Речаи дастгӯӣ: <http://www.mmk.tj>.

МНЕНИЯ О СЕМЬЕ И ФОРМИРОВАНИИ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В АШАРЕ МУХАММАДА ГАЗЗАЛИ

Статья об одной из важнейших педагогических и психологических проблем Посвящается концепции брака Мухаммада Газзали - залога здоровой семьи.

В статье отмечается, что благодаря государственной независимости в Таджикистане создана благоприятная научная и творческая среда для изучения и учета педагогического наследия таджикских мыслителей. Благоприятные условия вынуждают таджикских исследователей открывать драгоценные камни из этого драгоценного наследия и использовать их на благо современного общества.

Автор считает, что в педагогическом наследии таджикского народа, наиболее известном произведении Мухаммада Газзали, которое привело к популярности его личности, «Кимиёи Саодат» занимает особое место, потому что современные потребности - брак, семья и гарантия семейных ценностей.

На основе анализа данной работы авторы определили позицию автора Мухаммада Газзали о браке, его преимуществах, гарантиях семейного здоровья и семейных ценностей, необходимости критического изучения и способах формирования лучших примеров этого в современной семье и обществе в целом.

Ключевые слова: брак, семья, рождение детей, семейные ценности, здоровье детей, уважение к родителям, уважение к взрослым, любовь, верность, взаимопонимание, воспитание детей, бережливость, проблема, Мухаммад Газзали, нравственность, воспитание, соци.

OPINIONS ON THE FAMILY AND THE FORMATION OF FAMILY VALUES IN THE ASHAR OF MUHAMMAD GHAZZALI

Article on one of the most important pedagogical and psychological problems The concept of the marriage of Muhammad Ghazzali - a guarantee of a healthy family is dedicated.

The article notes that thanks to the state independence in Tajikistan, a favorable scientific and creative environment has been created for the study and consideration of the pedagogical heritage of Tajik thinkers. Favorable conditions force Tajik researchers to discover valuable gems from this precious heritage and use it for the benefit of modern society.

The author is of the opinion that in the pedagogical heritage of the Tajik people, the most famous work of Muhammad Ghazzali, which led to the popularity of his personality, "Kimiyo Saodat" has a special place, because modern necessities - marriage, family and the guarantee of family values.

Based on the analysis of this work, the authors identified the position of the author Muhammad Ghazzali on marriage, its benefits, guarantees of family health and family values, the need for critical study and ways to form the best examples of it in today's family and society in general.

Keywords: marriage, family, birth of children, family values, children's health, respect for parents, respect for adults, love, loyalty, mutual understanding, child rearing, thrift, problem, Muhammad Ghazzali, morality, upbringing, social.

Сведения об авторе:

Олимов Тағойбек Шодиёвич – соискатель кафедры педагогика и психология Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Тел: (+992) 988210822.

About the author:

Olimov Taghoibek Shodievich –research of the Department of Pedagogy and Psychology, Faculty of Preschool and Primary Education of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriiddin Aini, tel: (+992) 988210822.

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ МНОГОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Тоиров С.М.

Кулябский государственный университет им. А.Рудаки

Учитель – проводник культуры своего народа. Культура личности неотделима от ее творчества, поэтому в культурологической подготовке студентов большое место занимает их разнообразная творческая деятельность как в сфере преподавания и воспитания, так и музыки, искусства, театра, дизайна, танца, т. е. в сфере культуры. Пробудить и развить творческий потенциал каждой личности, создать условия для творческой самореализации каждого студента – в этом мы видим важнейшую задачу подготовке будущего учителя русского языка в условиях многоязычного образования [7, с.127].

Период развития преподавания иностранных языков начался с приобретения государственной независимости Республики Таджикистан и продолжается по сей день. В начале этого периода в связи с изменением государственной системы и разрушением экономических, политических и культурных связей с другими странами во всех сферах общественной жизни Таджикистана, а также и в сфере образования улучшения не наблюдались. Но с конца 90-х годов прошлого века Правительство Республики Таджикистан постепенно начало уделять повышенное внимание сфере образования, особенно совершенствованию преподавания и изучения английского и русского языков [1, с.30].

Отдельные характерные черты о подготовке будущих учителей в условиях многоязычного образования неоднократно описывались в научных трудах со стороны И.И. Халеевой [8,231], П.Е. Решетникова [7,238], З.К. Хуррамова [9,3], Д.Н. Маматов, З.А. Умарова [5,118], и другие.

Будущий учитель иностранного языка, отчасти русского должен быть готов к новейшим условиям перестройке высшей школы. Обновление содержания, форм и методов учебно-воспитательного процесса в средних учебных заведениях, его компьютеризация резко повысили требования к профессиональной подготовке учителя. От учителя, его интеллектуальных, идейных и нравственных качеств, профессиональной и общей культуры зависит результат перестройки базового звена непрерывного образования – средних учебных заведений. Поэтому, результаты реформ в средних учебных заведениях зависят, прежде всего от подготовленности к ним учителя [11,3].

Русский язык как учебный предмет сможет полноценно реализовать свои функции лишь при условии, если все аспекты процесса обучения будут подвергаться анализу на одинаковых условиях. Это означает, что формирование личности студента в плане такого равноправия стоит на первом месте.

В контексте проблемы формирования профессиональной компетентности будущего специалиста-лингвиста и с учетом последних социально-политических и экономических условий способность и готовность к профессиональной иноязычной коммуникации приобретает особый смысл. Она также становится важной частью подготовки высококвалифицированных специалистов-лингвистов - участников межкультурного общения [10, с.17].

В научном журнале «Всемирный доклад по образованию 1998г.» проинформировано о том, что в Европе в частности в более бедных кварталах крупных городов, где проблемы широко распространены, преподавателям приходится выполнять функции родителей, полицейских, священников, т.е. функции в большинстве случаев весьма далекие от тех, которые предусматривала их формальная подготовка [3, с.61]. Тем не менее, тенденция среди педагогов во многих промышленно развитых странах объяснять нынешние проблемы школ социальными изменениями может быть преувеличенной. Разработчикам политики в области образования следовало бы тщательно изучить, остаются ли существующие учебные планы актуальными.

Учитывая специфику лингвистической подготовки студентов, необходимо также выделить надлежащие подходы: компетентностный, социокультурный, лингвострановедческий, коммуникативный и др. исполняют большую роль в подготовке студента-лингвиста, обеспечивая личностный уровень овладения специальностью, выявляя и формируя в вузе созидательную индивидуальность и профессионализм будущего специалиста.

Существуют классические методы обучения, например, объяснение, беседа, дискуссия, наблюдение, подражание. Альтернативные или современные методы включают в себя, например, активизационные методы, а также ролевые игры, мозговой штурм, проектное обучение, методы критического мышления и глобальное воспитание [2,6]. Для проведения интересного урока время от времени нужно включить в учебный процесс разные виды задания, которые содержат элементы занимательности: вопросы, шутки, пословицы, поговорки, высказывания. Это помогает развивать работоспособность учащимся, вызвать активность всей группы (даже слабые учащиеся стараются принять участие на таких уроках).

Для реализации картин педагогической деятельности потребуется качественная и полная подготовка. Важнейшим же компонентом такой профессиональной подготовки учителя иностранного языка традиционно считается профессиональное владение иностранным языком.

Представляется уместным включить в это понятие не только собственно языковую и речевую компетенцию, т.е. способность учителя осуществлять все виды речевой деятельности лично и руководить ими в процессе обучения на основе приобретенных им знаний, умений и навыков в сфере иностранного языка [12,14]. Владение такой компетенцией есть лишь необходимая, но все же недостаточная начало для выполнения учителем роли посредника в диалоге культур.

Эти компоненты широкой лингвокультурной компетенции учителя иностранного языка призваны помочь учителю существенно дополнить имеющиеся школьные учебные материалы, помочь не только разнообразить сам процесс преподавания языка, но и содействовать ему в процессе ознакомления учащихся с особенностями национального менталитета носителей определенного языка.

По мнению Н.М. Шанского и Г.Г. Городиловой дидактические цели беседы во время лекции в аудитории нерусских студентов -это разъяснение программного материала, развитие умений диалогической речи, развивающее, проблемное обучение, реализация воспитательных задач. Поэтому возникающую беседу обязательно нужно корректно поддерживать. Речь преподавателя в ней не должна доминировать. Напротив, нужно дать возможность студенту сказать все, что он думает, по мере возможности и необходимости согласиться с ним, не подавлять неодобрительными оценками его мнения, но корректно и кратко сказать, в чем заключается его ошибка. За такой спор, за проявление интереса к теме целесообразно ставить положительную оценку в конце лекционного занятия. При явной неудаче студента во время беседы следует воздержаться от ее публичной оценки. Важно, чтобы беседа по частному моменту лекции не стала затяжной, так как это может сорвать остальную часть лекции. В подобных случаях следует тактично предложить продолжить дискуссию после занятия или перенести ее на ближайшее практическое занятие [10,43].

Студенты должны слушать лекцию и понимать ее. Если преподаватель чувствует, что аудитория в своем большинстве не понимает его, следует усилить все рассмотренные методические приемы учебного чтения лекции. Было бы полезно, если бы лекции были записаны на магнитофон и студенты, имея доступ к записи, могли бы вторично прослушивать по частям для отработки умений аудирования и коррекции своего конспекта.

Современный урок- это урок, отвечающий запросам подготовки конкурентоспособного выпускника с наилучшим уровнем качества образовательной подготовки, владеющего ключевыми компетенциями и имеющего способность к социализации в иных, отличных от школы образовательной среды, условиях. Вопрос качества, а значит и эффективности урока волнует всех участников образовательного процесса: администрацию, учителя, учащихся и их родителей.

Одним из основных нормативных требований к учебной деятельности студентов является требование к уровню ее саморегуляции, определяемое спецификой обучения в вузе и задачей подготовки будущих специалистов к постоянному пополнению своих знаний вне системы организованного обучения непосредственно в ходе осуществления профессиональной деятельности. Соответственно этому для эффективного учения в вузе и последующего профессионального развития студент должен уметь в значительной степени. Самостоятельно организовывать и контролировать свою деятельность и, следовательно, не просто практически владеть основными способами осуществления учения, но владеть этими способами рефлексивно, осознавая основания

выполняемых учебных действий, оценивая их соответствие целям и условиям деятельности и определяя на этой основе наиболее оптимальные способы усвоения.

Главным ключом осознаваемых представлений учащихся об учебной деятельности, которые формируются у них к началу обучения в вузе, является, по-видимому, не столько рефлексия личного опыта учения, сколько те требования к организации учебной деятельности, которые прямо или косвенно задаются обучающимся в характерной условии обучения в средней школе [6, с.234].

Педагогический взгляд – показатель педагогической культуры учителя. В настоящее время компетенции в образовании выступают как результат образования [2, с.132].

Компетентностный подход в образовании предполагает не постижение суммы информации, а освоение учащимися разного рода умений, разрешающих им в будущем работать эффективно в ситуациях профессиональной, личной и социальной жизни. Причем большое значение придается умениям, позволяющим функционировать в новых или непростых обстоятельствах.

Итак, компетентностный подход является углублением прикладного, практического характера целого среднего образования.

При разработке методики изучения русского языка и русистики в условиях двуязычия должны учитываться следующие источники:

- изучить опыт подготовки учителей русистов в русских педвузах для русских школ;
- необходимо знать методику обучения русскому языку в иностранной аудитории и изучения лингвистических дисциплин иностранными студентами;
- необходимо соблюдать преемственность школьной методики обучения русскому языку нерусских с вузовской методикой преподавания различных лингвистических курсов - сохранение некоторых школьных методов и методических приемов в начале вузовского обучения. Эти источники при разработке методики изучения русского языка не присутствуют отдельно, в своем первоначально наблюдаемом виде, не чередуются, а используются при определении специфических методов, форм обучения, видов учебной работы [10,15].

Принципиально модифицируются взгляды педагога. Он перестает быть вместе с учебником носителем «объективного знания». Его основной задачей становится мотивировать учащегося на проявление инициативы и самостоятельности. Фактически он организует условия, «формирующую среду», в которой становится возможным выработка каждым учащимся на уровне развития его умственных и прочих талантов, предназначенных компетенций в процессе реализации им своих заинтересованностей и желаний, в процессе приложения стараний, взятия на себя.

Таким образом, владение искусством, правильно сформулировать и должным образом преподнести аудитории вопрос может помочь учителю русского языка в учебном процессе и сделать обучение в классе более эффективным. Вместе с тем приобретение соответствующих навыков требует от учителя-предметника специальной практики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуллаева М. Подготовка учителей иностранных языков в Северном Таджикистане: история, развитие и перспективы / М. Абдуллаева. –Худжанд, Меъроҷ, 2016, -600 с.
2. Виноградова Е.Использование интерактивных методов обучения как средство активизации познавательной деятельности учащихся / Е. Виноградова, Т. Головенко, В.Воронович, С.Кудрявцева, Н.Телешь, И.Деменковец –М.: TRANZITION, 150с.
3. Воробьев В.В. Линвокультурология: Монография / В.В.Воробьев. –РУДН, М., 2008. -336 с.
4. Всемирный доклад по образованию 1998г. // Учителя, педагогическая деятельность и новые технологии. – Издательство: ЮНЕСКО 1998. -175 с.
5. Маматов Д.Н. Помощник –новая форма учителя в процессе повышения эффективности образовательной системы / Д.Н. Маматов З.А.Умарова. -210с.
6. Рефлексия в науке и обучении // Тезисы докладов и сообщений к научно-методической конференции 12-14 ноября 1984 г. Новосибирск, 1984. -270с.
7. Решетников П.Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей. Рождение мастера Книга для преподавателей высш. и средн. пед. учеб. зав. / П.Е. Решетников.– Владос, М., 2000. -304 с.
8. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. Монография / И.И. Халеева –Высшая школа, М., 1989. - 238 с.
9. Хуррамов З.К. Система формирования профессиональной направленности будущего учителя / З.К. Хуррамов. Автореф. канд. дис. –Худжанд, 2002. -22 с.

10. Шанский Н.М., Городилова Г.Г. Подготовка учителя русского языка для национальной школы: Лингводидактический аспект / Н.М. Шанский. –М.: Педагогика, 1989.200с.
11. Шварцман З.О. Профессионально-педагогическая подготовка учителя в университете / З.О. Шварцман –Изд-во Том. Ун-та, Томск, 1991. -128 с.
12. <https://Cyberleninka.ru/article/n/osobnosti-lingvokulturnoy-kompetentnosti>.

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ МНОГОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Вопрос качества, а значит и эффективности урока волнует всех участников образовательного процесса: администрацию, учителя, учащихся и их родителей. Для осуществления видов педагогической деятельности необходима качественная и всесторонняя подготовка, а основным компонентом такой профессиональной подготовки учителя иностранного языка традиционно считается профессиональное владение иностранным языком. Соответственно этому для эффективного учения в вузе и последующего профессионального развития студент должен уметь в значительной степени. Также самостоятельно организовывать и контролировать свою деятельность и, следовательно, не просто практически владеть основными способами осуществления учения, но владеть этими способами рефлексивно, осознавая основания выполняемых учебных действий, оценивая их соответствие целям и условиям деятельности и определяя на этой основе наиболее оптимальные способы усвоения.

В этой статье автор считает, что одним из основных нормативных требований к учебной деятельности студентов является требование к уровню ее саморегуляции, определяемое спецификой обучения в вузе и задачей подготовки будущих специалистов к постоянному пополнению своих знаний вне системы организованного обучения непосредственно в ходе осуществления профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *нормативные требования; компетентность; способы; деятельность; подготовка; многоязычное образование; соответствие.*

TRAINING OF FUTURE TEACHER OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE CONTEXT OF MULTILINGUAL EDUCATION

The issue of quality, and hence the effectiveness of lesson, worries all participants in the educational process: administration, teacher, students and their parents.

In this article, high-quality and comprehensive training is required for teaching activities, and the main component of such training for a foreign language teacher is traditionally considered to be a professional foreign language proficiency. Accordingly, for effective teaching at the university and subsequent professional development, the student should be able to a large extent.

Also, to organize and control their activities independently, and therefore not only to practically own the basic methods of the exercise, but to own these methods reflexively, aware of the grounds of the training activities, assessing their compliance with the goals and conditions of the activity and determining on this basis the best ways of assimilation.

The author considers that one of the main regulatory requirements for students' academic activities is the requirement for the level of self-regulation, determined by the specifics of university education and the task of preparing future professionals for the constant replenishment of their knowledge outside the system of organized learning directly during the course of professional activities.

Keywords: *Regulations; competence; ways; activities; preparation; multilingual education; match.*

Сведения об авторе:

Тоиров Сафармухаммад Махмадзокирович - ассистент кафедры русского языка Кулябского государственного университета им. А.Рудаки, ул. С.Сафарова 16. 735360, Куляб, Хатлонская область, Республики Таджикистан. Тел: (+992) 987252204

About the author:

Toirov Safarmuhamad Mahmazokirov - assistant of the Department of Russian Language of Kulyab State University A. Rudaki, st. S.Safarova 16. 735360, Kulyab, Khatlon Region, Republic of Tajikistan. Tel: (+992) 987252204

ШАКЛУ УСУЛҶОИ ТАРБИЯИ ИҶТИМОИИ ХОНАНДАГОНИ ХУРДСОЛ

Назарова З.

Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъат ба номи М. Турсунзода

«Шаклҳои тарбия - вариантҳои ташкили раванди мушаххаси тарбия мебошанд, ки дар он ҳадаф, вазифаҳо, принципҳо, қолабҳо, усулҳо ва тарзҳои тарбия муттаҳид шудаанд ва бо ҳам пайваст карда мешаванд» [1, с.282].

Шакли тарбия ифодаи берунии раванди тарбия мебошад. Таркиб ва шакл аз ҳам вобастаанд - тағирёбии мундариҷа боиси тағирёбии шакл ва баръакс мегардад. Таркиб ташаккул меёбад, шакл бо таркиб пур карда мешавад. Нақши пешбаранда ба таркиб тааллуқ дорад. Таркиби раванди тарбия аз сифатҳо ва хусусиятҳои шахсияти ҳамаҷониба ва мутаносиб ташаккулёфта - маънавий, ахлоқӣ, ҷисмонӣ, эстетикӣ, меҳнатӣ, иҷтимоӣ иборат аст. Дар амал ин таркиб дар як маҷмӯаи мушаххас таҷассум ёфтааст, ки бояд ба кадрӣ имкон ба он мувофиқат кунад.

«Шакли татбиқи тарбияи иҷтимоӣ инъикоси маҷмӯии ҳамаҷонибаи хусусиятҳои фаъолияти маҷмӯаи таълимӣ, мутобиқи амсоли муайяни иҷтимоӣ-фарҳангӣ мебошад. Истифодаи мафҳуми «шакл» барои муайян кардани ягонагии махсус ва омезиши мушаххаси хусусиятҳои таълими иҷтимоӣ дар доираи як ташкилоти муайяни таълимӣ - нақшаҳои арзишӣ-маъноӣ, таркиб ва ташкилии ҳаёт пешбинӣ шудааст» [2, с.48-55].

Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки ин равандро дуруст идора намояд, онро дар асоси эҳтиром ба шахс, эътирофи фардият, ҳуқуқ ва озодихоӣ ӯ ба роҳ монад. Омӯзгор бояд ба имкониятҳои эҳтимолии шахсӣ таъҷил намуда, дар рушди онҳо ва фаъолияти ботинии кӯдакон саҳмгузор бошад.

Шаклҳои таълими иҷтимоӣ хеле зиёданд. Тартиб додани рӯйхати мукаммали онҳо ғайриимкон аст, он ҳамеша нопурра хоҳад буд. Аз ин рӯ, саволе ба миён меояд, ки чӣ гуна дар ин ҳама гуногуни амал бояд кард.

Танҳо як роҳи муассир вучуд дорад - ин таснифот аст. И.Р. Подласий аз тамоми шаклҳои гуногун якҷанд намудхоеро ҷудо мекунад, ки бо хусусиятҳои хоси худ байни ҳам фарқ мекунад. Ин намудҳо навъҳои гуногуни шаклҳоро дар бар мегиранд, ки ҳар яки онҳо дорои шумораи хеле зиёди тарзҳои гуногуни шаклҳои мушаххас мебошанд.

Ва аз ин рӯ, Подласий дар асари худ се навъи асосии шаклҳоро фарқ мекунад: ҷорабиниҳо, корҳо, бозиҳо. Онҳо аз рӯи хусусиятҳои зерин фарқ мекунад: бо самти ҳадаф, бо мавқеи иштирокчиёни раванди таълим, бо имкониятҳои объективии таълимӣ [3, с.107-119].

Ҷорабиниҳо – ин рӯйдодҳо, дарсҳо, ҳолатҳо дар гурӯҳ мебошанд, ки аз ҷониби муаллимон ё ашхоси дигар барои хонандагон бо мақсади таъсири мустақими тарбиявӣ ба онҳо ташкил карда мешавад.

Хусусиятҳои хос: мавқеи тафаккуриву иҷрокуандаи кӯдакон ва нақши ташкилотчиғии калонсолон ё тарбиятгирандагони синну солашон калонтар.

Ҷорабиниҳо метавонанд дар шаклҳои зерин ташкил карда шаванд: суҳбатҳо, лексияҳо, баҳсҳо, мувоҳиҷаҳо, экскурсияҳо, роҳпаймоӣҳои фарҳангӣ, сайругашт, машғулиятҳои омӯзишӣ ва ғайра.

Ҳамчун як намуди муайяни шакли кор, ҷорабиниҳо интиҳоб кардан мумкин аст:

- вақте ки ҳалли масъалаҳои тарбиявӣ зарур аст;
- вақте ки ба мазмуни таълими иҷтимоӣ муроҷиат кардан зарур аст, ки салоҳияти баландро талаб мекунад;
- вақте ки вазифаҳои ташкилотчиғӣ барои кӯдакон душвор аст;
- вақте ки вазифа аз таълими бевосита ба кӯдакон иборат аст;
- вақте ки чораҳо оид ба солимгардонии кӯдакон, инкишофи ҷисмонии онҳо, иҷрои речаи рӯз, риоя кардани интизом ва тартибот заруранд.

Амалҳо - ин кори умумӣ, ҷорабиниҳои муҳим мебошанд, ки аз ҷониби аъзоёни гурӯҳ барои манфиат ва хурсандиву хушҳолии касе, аз ҷумла барои ҳуди шахс гузаронида ва ташкил карда мешаванд.

Хусусиятҳои хос: мавқеи фаъол ва эҷодии кӯдакон; иштироки онҳо дар фаъолияти ташкилӣ; самти дорои аҳамияти иҷтимоии мавзӯ; хислати ташаббускорӣ ва роҳнамоии бавоситаи педагогӣ.

Амалҳоро дар шаклҳои зерин ташкил кардан мумкин аст: дастаҳои меҳнатӣ ва амалиёт, зиёрат, намоишҳо, фестивалҳо, концертҳо ва намоишҳои ҳаваскорон, гурӯҳҳои таблиғотӣ, шабнишиниҳо, инчунин дар дигар шаклҳои корҳои эҷодии коллективӣ.

Аз рӯи хусусияти татбиқи шакл амалҳо ба се зергурӯҳ ҷудо мешаванд:

- амалҳое, ки вазифаи ташкилиро ягон мақом ё ҳатто шахсе иҷро мекунад;
- корҳои эҷодӣ, ки пеш аз ҳама бо қобилияти ташкилотчигӣ фарқ мекунанд;
- эҷодкорӣ ҳар як қисми даста, ки омодагӣ ва гузаронидани онҳоро ба нақша мегирад ва ташкил менамояд;
- корҳои эҷодии коллективӣ (КЭК);
- ҳамаи аъзоёни гурӯҳ дар ҷустуҷӯи беҳтарин тарз ва усулҳои фаъолият иштирок мекунанд.

Бозиҳо - ин фаъолиятҳои ҳаёли ё воқеӣ мебошанд, ки бо мақсади истироҳат, фароғат ва таҳсил дар коллективи хонандагон ташкил карда мешаванд.

Хусусиятҳои хос: самти возеҳи муфиди иҷтимоӣ надоранд, вале барои рушд ва тарбияи иштирокчиёни онҳо муфиданд; таъсири бавоситаи педагогии бо ҳадафҳои бозӣ пинҳоншуда вучуд дорад.

Намудҳои шаклҳои бозӣ: бозиҳои корӣ, бозиҳои нақшофарӣ, бозиҳои ҷойгоҳӣ, бозиҳои варзишӣ, маърифатӣ ва ғ.

Барои намудҳои номбаршудаи шаклҳо фарқиятҳои зеринро овардан мумкин аст: чорабиниҳо аз ҷониби шахсе барои касе бо мақсади таъсир гузаронида мешаванд. Амалҳо барои шахсе ё барои чизе карда мешаванд, онҳо фаъолияти пурсамар доранд. Бозиҳо ҳамчун роҳи ба таври ҷолиб ва шавқовар гузаронидани вақт дар таътили муштарак ё таҳсил арзишманд мебошанд.

Дар амалияи кори тарбиявӣ чунин падидае ба мисли «дигаргуншавии шаклҳо» аз як намуд ба навъи дигар ҳангоми татбиқи онҳо мавҷуд аст.

Гузариши шаклҳо аз як намуд ба навъи дигар "бо нардбон" - чорабиниҳо, бозиҳо, амалҳо аз нуқтаи назари баланд бардоштани қобилияти таълимӣ шаклҳо аз ҳама мусоидтар аст. Рафтан ба самти муқобил номусоид ва номатлуб аст.

Доштани захираи кофӣ намудҳои муайяни кор, шумо метавонед тарзҳои нави онро ҳар дафъа пайдо кунед. Шумо бояд танҳо муайян кунед, ки шумо бо кадом параметрҳои тағйирёбро кор карда метавонед. Биёед баъзеи онҳоро номбар кунем.

Бо вақти омодагӣ ва гузаронидан:

- фаврӣ;
- омодагии пешакии нисбатан тӯлонӣ.

Бо усули ташкилӣ:

- аз ҷониби як шахс ташкил карда шудааст;
- аз ҷониби гурӯҳи иштирокчиён ташкил карда шудааст;
- ба таври коллективӣ ташкил карда шудааст.

Бо хусусияти иштироки онҳо ба фаъолият:

- иштироки ҳатмӣ;
- иштироки ихтиёрӣ.

Бо ҳамкорӣи коллектив бо дигар дастаҳо ва одамон:

- "кушода" (барои дигарон, якҷоя бо дигарон);
- "пӯшида" (барои коллективи худ).

Бо усулҳои таълимӣ:

- шифоҳӣ (конфронсҳо);
- амалӣ (роҳпаймоӣҳо);
- визуалӣ (намоишгоҳҳо).

Ҳамин тариқ, тағйирёбии гуногуни шаклҳои кори тарбиявӣ шароит фароҳам меорад, ки имкониятҳои онҳо бо дарназардошти афзалиятҳо ва нуқсонҳои онҳо имконоти мувофиқи шаклҳоро интихоб карда шаванд.

Дар ин мақола мо шаклҳои асосии тарбияи иҷтимоиро дар зер қайд мекунем:

- ҷалб кардани тарбиятгирандагон ба фаъолияти аҳамияти иҷтимоидошта;
 - фаъолиятҳои, ки ба ташаккули сифатҳои иҷтимоии шахс нигаронида шудаанд;
 - ҷалб кардани тарбиятгирандагон ба намудҳои фаъоли муносибатҳои дорой аҳамияти иҷтимоидошта бо мақсади ташаккул додани хусусиятҳои шахсии дорой аҳамияти иҷтимоидошта;
 - муқаррар намудани ҳамкорӣ бо институтҳои иҷтимоии ҷомеа ё шахсони алоҳида бо мақсади ҳалли мушкилоти иҷтимоии шахс ва тағйироти сифатии он;
 - худтарбиядиҳӣ дар асоси рушди таҷрибаи иҷтимоӣ;
 - иштирок дар чорабиниҳои дастаҷамъӣ, оммавӣ;
 - кор дар шабакаҳои иҷтимоии электронӣ;
 - иштирок дар таҳияи лоиҳаҳои тарбияи иҷтимоӣ.
- Усулҳои тарбияи иҷтимоӣ чунин тақсим мешаванд:

1) Вобаста аз он ки онҳо ба кадом самт равона карда шудаанд:
- ташаккули шуур (ақидаҳо, арзёбиҳо, тасаввурот, ғояву мулоҳизаҳо);
- ташаккули ҳиссиёт ва шавқу рағбати муассир (ангезаҳо, эҳсосот, шавқу рағбат, ормонҳо (идеалҳо));

- худтарбияи шахсият (худбаҳоидиҳӣ, худдорӣ, худтанзимкунӣ);
- ташаккули рафтор ва фаъолияти шахс одатҳо, муносибат бо дигарон, ки аз ҷиҳати иҷтимоӣ мақбул аст.

2) Вобаста аз хусусияти муносибати тарбиятгар ва тарбиятгиранда:

- ташкили фаъолият;
- усули муошират;
- ғамхорӣ;
- амали мустақил ва ислоҳи инфиродии амалҳо.

3) Вобаста аз хусусияти таъсири муҳити атроф ба инсон:

- муошират, афкор, омӯзиш, машқ, ташкили фаъолият, муошират-муколама, бозомӯзӣ;
- фароҳам овардани муҳити нав: фаъолияти нав, тағйир додани маънии ҳаёт, муносибатҳо, фаъолият, тағйирёбии рафтор, тағйир додани вазъ, тағйир додани муҳит.

Аз байни ин усулҳои фаровони тарбияи иҷтимоӣ мо танҳо он усулҳоро, ки олимони мутабиқи мундариҷаи қорҳои иҷрошуда гурӯҳбандӣ мекунад, баррасӣ хоҳем кард.

Усулҳои ташкилӣ ба ташкили гурӯҳ, муносибатҳои шахсӣ дар гурӯҳ, ташкили кӯмак ба шахс, оила, иттиҳодияҳои гуногуни ғайрирасмӣ равона карда шудаанд; ташкили сексияҳо, клубҳо, ассотсиатсияҳо ва ғайра.

Усулҳои ташкилӣ ба эътидоли муносибатҳои байни шахс ва ҷомеа нигаронида шудаанд.

Усулҳои ташкили гурӯҳ интизом ва речаро дар бар мегиранд.

Ҷазо низ усули ташкилӣ ба ҳисоб меравад ва дар ҳолате, ки шахс худро ба ҷамъият ва коллектив муқобил мегузорад, татбиқ карда мешавад.

Усули маъмултарин мушоҳида мебошад, ки барои кори минбаъда мавод ба ҳисоб меравад. Муаллим муоширати кӯдак, рафтори ӯ дар синф ва меҳнати ӯро мушоҳида мекунад.

Якчанд намудҳои мушоҳида мавҷуданд:

- мушоҳидаи фаъол, вақте ки тарбиятгиранда ва муаллим дар тамос мебошанд;
- мушоҳидаи системавӣ - муддати тӯлонӣ, пайваста ё дар давраҳо (рӯз дар як ҳафта, ҳафта дар як сол) гузаронида мешавад;

- мушоҳидаи ғайримукаррарӣ - дар ҳолатҳои фавқуллода гузаронида мешавад;

- мушоҳидаи вазъӣ - вобаста ба вазъ: дар ҳолатҳои муқаррарӣ ва шадид гузаронида мешавад. Омӯзгор ақсуламали эҳсосӣ ва ахлоқии хонанда, одатҳои муошират, муносибат ба одамоне ро, ки онҳоро қабул надорад, мушоҳида мекунад.

Усули суҳбат ба муаллим имкон медиҳад, ки ба ҳаёти хонанда ворид шавад, аз тамоми душвориҳои зиндагии ӯ огоҳ шавад. Муваффақияти суҳбат аз касбияти омӯзгор, аз маҳорати суҳбатбории ӯ вобаста аст ва онро бояд тавре ба роҳ монад, ки ба боварии кӯдак сазовор гардад. Бояд қайд кард, ки муваффақият инчунин аз тавачҷуҳи тарбиятгиранда ба суҳбат вобаста аст.

Шарти хатмии муваффақияти суҳбат ин ба назар гирифтани синну соли кӯдак, хусусиятҳои фардии ӯ, майл ва қобилиятҳои ӯ мебошад.

Усули саволу ҷавоб. Бо истифода аз усули саволу ҷавоб маводи тавсифкунандаи хонандаро ҷамъ овардан мумкин аст. Аз саволу ҷавоб муаллим метавонад шавқу завқ ва хусусиятҳои ӯро пайдо кунад, мушқилоти равониашро муайян кунад ва амалҳои қаблии ӯро дар зехни худ тасвир намояд. Ҳамаи ин ба тартиб додани нақшаи фаъолияти педагогӣ мусоидат мекунад.

Саволу ҷавоб метавонад ба таври пӯшида гузарад, ки дар он танҳо якчанд ҷавоб вучуд дорад. Яке аз ҷавобҳо барои муаллим қаблан маълум буд. Дар саволу ҷавоби кушода аз сабаби фаровонии саволҳо маълумоти зиёд ҷамъоварӣ карда мешавад.

Усули мусоҳиба имкон медиҳад, ки дар бораи саволҳои қаблан омодашуда маълумот гирифта шавад. Онҳо бояд дақиқ таҳия карда шаванд. Тадқиқот ба тариқи гуфтугӯ аз рӯи як мавзӯи мушаххас гузаронида мешавад.

Дар мусоҳибаи муқарраргардида саволҳои пешакӣ дода мешаванд. Онҳо ба шумо имкон медиҳанд, ки шахсиятро васеътар омӯzed. Таҷрибаи омезиши саволнома ва усули мусоҳиба амалӣ карда мешавад.

Усули тестӣ - дар таҷрибаи кори омӯзгори иҷтимоӣ намудҳои гуногуни санҷиши тестӣ истифода мешаванд. Он метавонад дар шакли пурсиш, мушоҳида, озмоиш, супориши қўтоҳмуддат гузаронида шавад. Дар маҷмӯъ бо ин усул мушоҳида, суҳбат, мусоҳиба, саволномаҳо истифода мешаванд.

Усулҳои дастгирии шахсият хангоми дар вазъи ногувор қарор доштани кӯдак истифода мешаванд. Муаллим ба ӯ кӯмак мекунад, ки ҳолати худ, мавқеи худро дар ҳаёт таҳлил кунад, ки чизро бояд ба кулӣ тағйир диҳад, аз ҷумла ҳадафи зиндагӣ. Муаллим тамоюли зиндагии кӯдакро тағйир дода, кӯшиш мекунад, ки ӯ ба воқеияти онҳо боварӣ намояд.

Усулҳои рафъи низоъ. Ба муаллим лозим меояд, ки муноқишахоро дар ҷанбаҳои гуногуни ҳаёт дарк кунад. Муаллим қабл аз ҳама сабаби муноқишаро муайян мекунад. Бояд худро дар ин ҳолат тасаввур кард ва кӯшиш кард, то дар хулоса ба саросемагӣ роҳ дода нашавад. Ҷалби иштирокчиёни нави муноқишаро бояд пешгирӣ кард- ин ҳалли мушкilotро душвортар мекунад.

Дар амалия тарбияи иҷтимоӣ ҷалби кӯдакон ба санъати халқӣ нақши муҳим мебозад. Таъсиси осорхонаҳои мактабии санъати халқӣ на танҳо доираи дониши кӯдаконро васеъ мекунад, балки ба рушди маънавии онҳо низ таъсир мерасонад. Таълими фолклор дар шаклҳои бозӣ ба ташаккули тахайюлотӣ эҷодӣ, майлу қобилиятҳои эҷодии кӯдакон, маҳорати сурудхонӣ мусоидат мекунад.

Бозиҳои гуногуни халқӣ дар бораи ҳаёти ҳаррӯза, дар бораи рафтори ахлоқии шахс дар ҷомеа тасаввуроти кӯдаконро тақвият мебахшанд, малакаҳои ташкилотчиғии кӯдакон, ташаббуси онҳо ва муносибати эҷодӣ ба ҳаётро инкишоф медиҳанд.

Усулҳои ислоҳи рушд. Имрӯз одат шудааст, ки таъсири педагогиро ба солимии ҷисмонии кӯдак ва бартарафсозии аҷравии рафтор номем. Ин усулҳо ба ислоҳи камбудии кӯдак, барои фаҳмиши атрофиён аз ҷониби ӯ, доштани нуқтаи назари мусбат нисбати муҳити атроф ва таъя ба ӯ равона карда шудаанд. Муаллим ба кӯдак кӯмак мекунад, ки ҳолати худро идора кунад, бо одамон муошират кунад, худро озод ҳис кунад, меъёрҳои рафтори дар ҷомеа қобили қабулро ба даст орад ва ба ҳаёти иҷтимоӣ пайваст шавад.

Усули таълим низ дар тарбияи иҷтимоӣ нақши муҳим доирад. Яке аз ин усул рушди мушоҳида, қобилияти дарк кардани падидаҳои олами ботинии инсонро дар бар мегирад. Аз ҳама маъмултарин омӯзиши равонӣ мебошад. Кӯдак дар фаъолияти муайян худро таҳлил ва тасаввур мекунад, фикри дигаронро меомӯзад. Дар натиҷа, ӯ рафтор ва муносибаташро бо дигарон тағйир медиҳад, рафтори навро қабул мекунад ва тақвият медиҳад.

Ҷанбаи мусбати гузаронидани омӯзишҳои равонӣ аз он иборат аст, ки кӯдак дар гурӯҳи ҳамсолон аст ва ин имкон медиҳад, ки ӯ аз шахсоне посух мегирад ва дастгирӣ меёбад, ки мушкilotи яхела доранд ва дар як ҳолат қарор доранд.

Дар ҷараёни омӯзиш барои ташаккул додани чунин сифатҳо, аз қабилҳои худтаҳлилқунӣ, машқ-бозӣ гузаронида мешавад.

Усулҳои дигари омӯзиш ҳам вучуд доранд. Ҳамин гуна бо кӯдакон ҳолатҳои фавқуллода ва рафтори кӯдакро дар онҳо бозӣ мекунанд; таълими ҳолатҳои мураккаби иҷтимоӣ, омӯзиши рефлексивӣ - бартараф кардани стереотипҳо дар шаклҳои рафтор, дар муносибат бо дигарон; омӯзиши ташкилӣ, ки ба рушди малакаҳои пешниҳод ва роҳбарии дигарон равона карда шудааст.

Усули сотсиометрия ё санҷиши оморӣ барои коркарди махсуси математикии маълумот оид ба масъалаи мушаххас истифода мешавад. Ин усул интиҳоби пешакии маводро аз мусоҳиба, мусоҳиба, саволнома, арзёбии вазъи бӯҳрони кӯдак ва ғайра пешбинӣ мекунад.

Усули мониторинг - пайгирии иттилоот, мушоҳида, арзёбӣ, таҳлили вазъи иҷтимоӣ педагогӣ.

Усули ҳосил шудани кайфияти ҳол – усули ташхис, таҳлили сабабҳои кирдор ва кайфият, ҳалли мушкilotи ҳолати рӯҳии кӯдак мебошад.

Усули биографӣ омӯзиши роҳи зиндагии хонанда барои пешгӯии инкишофи минбаъдаи ӯ мебошад.

Усули боварқунӣ - фаҳмонидани моҳияти эҳсосотӣ ва амиқи масъала, таҳлил ва муқаррар кардани дурнамо.

Ҳамин тариқ, вақте ки шумо миқдори кофии шаклҳо ва усулҳои муайяни корро доред, метавонед ҳар дафъа тарзҳои навро пайдо кунед. Шумо бояд танҳо муайян кунед, ки бо кадом параметрҳо кор карда метавонед. Баъзеи онҳоро номбар кунем.

- Бо вақти омодагӣ ва гузаронидан: бетаъхир ва омодагии пешакии нисбатан тӯлонӣ.
- Бо роҳи ташкил: аз ҷониби як шахс ташкил карда шудааст, инчунин аз ҷониби гурӯҳи иштирокчиён, ба таври дастаҷамъона ташкил карда шудааст.
- Бо хусусияти иштироки онҳо ба фаъолият: иштироки ҳатмӣ, иштироки ихтиёрӣ.
- Тибқи ҳамкориҳои даста бо дигар дастаҳо ва одамон: "кушода" (барои дигарон, яқоя бо дигарон), «пӯшида» (барои дастаи шумо).
- Аз рӯи усулҳои таълим: шифоҳӣ, амалӣ, намоишӣ.

Ҳамин тарик, «тағйирёбии гуногуни шаклу усулҳои кори таълимӣ шароит фароҳам меорад, ки имкониятҳои онҳо бо дарназардошти афзалиятҳо ва нуқсонҳои онҳо мувофиқи шаклҳо ва усулҳоро интихоб шаванд» [3, с.107-119].

Татбиқи тарбияи иҷтимоӣ дар амал ба назар гирифтани принципҳои мушаххасро талаб мекунад. Инҳо бояд пеш аз ҳама чунин принципҳоро дар бар гиранд:

- бо назардошти таҷрибаи субъект (таъя ба таҷрибаи мавҷудаи шахс дар ташкил ва таъбиқи таъсири тарбиявӣ);
- эътироф ва қабули кӯдак (самтгирӣ дар раванди таълиму тарбия дар кӯдак, фароҳам овардани вазъи муваффақият, ташаккули худшиносии мусбии Ман-концепсия);
- ҳамкорӣ (ташаккул додани тарбия ҳамчун фаъолияти муштарак дар асоси эҳтироми шахсияти кӯдак бо назардошти манфиатҳои ӯ);
- самти гуманистии тарбияи иҷтимоӣ (равона кардани раванди таълим ба арзишҳои умуминсонӣ, эътирофи ҳуқуқи кӯдак ба озодӣ, рушд ва зухури эҷодии нерӯҳои маънавии онҳо);
- ҳолати иҷтимоии тарбия (роҳнамоӣ дар раванди тарбия ба шароити ҳукмфармоии иҷтимоӣ, ки ба хонанда мутобиқшавии барвақтӣ ва имконияти худшиносии худро фароҳам меорад) ва ғайра.

Мо мундариҷаи тарбияи иҷтимоии хонандагонро хурдсоли мактабиро дар шакли ҷадвал қайд хоҳем кард.

Ҷадвали Мазмуни таълими иҷтимоӣ

Чузьҳо	Мундариҷа
Муносибати байни одамон	Ташаккул ва рушди ҳамаҷонибаи шахсияти кӯдак, ташаккули муносибати ӯ бо ҷомеа, одамон ва бо худ. Дар ҷараёни тарбия ҳисси рафоқат, муносибати ғаёл ба воқеият ва эҳтироми амиқ ба одамон дар хонандаи хурдсоли мактаб ташаккул меёбанд.
Ғояҳо дар бораи муносибатҳои ҳуқуқӣ	Тарбияи муносибати эҳтиромона ба қонунҳои кишвар ва боварӣ ҳосил кунонидан ба он, ки риояи онҳо зарур аст. Азҳудкунии меъёрҳои асосии марбут ба ҳуқуқи кӯдак, ташаккули қобилияти истифодаи донишҳои андӯхта дар ҳолатҳои мушаххас, талқини малақаҳои рафтори риояи қонун, қобилияти дифоъ аз ҳуқуқ ва озодиҳои худ тибқи тартиби муқарраршуда. Кам кардани омилҳои хавф, ки ба ҷиноят оварда мерасонанд. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқӣ, низоми арзишҳо ва муносибатҳои ба ҷомеа мувофиқ.
Ғояҳо дар бораи муносибатҳои иқтисодӣ	Ба даст овардани малақаҳои оддии рафтор дар шароити бозор, фароҳам овардани заминаи концептуалӣ барои омӯзиши минбаъдаи амиктари иқтисод дар мактаби миёна. - дар соҳаи маориф - азҳуд намудани асосҳои дониш дар бораи иқтисоди муосир, принципҳо ва шакли фаъолияти он, малақаҳои фаъолияти иқтисодӣ; - дар соҳаи ҳудогоҳӣ - дарки имкониятҳои инфиродии шахс, ташаккули рафтори бошууроноии иқтисодии шахрвандӣ; - дар соҳаи ҳавасмандгардонӣ - ташаккул додани тавачҷуҳ ба мушкилоти иқтисодии кишвар ва оила, ниёзмандии доимӣ ба дониши нав, хоҳиши худидорақунӣ ва худшиносӣ, ки бояд воситаи ҳифзи иҷтимоӣ, мутобиқшавӣ ба шароити бозор гардад.
Гирифтани таҷрибаи иҷтимоӣ	- дониш, ки ҳама маълумоти ба дастмада дар бораи ҷаҳон ва роҳҳои иҷрои намудҳои гуногуни фаъолият мебошанд; - таҷриба дар таъбиқи усулҳои маълуми фаъолият омодагӣ ба риояи меъёрҳои муқарраршуда, қоидаҳои фаъолият дар зухури онҳо, инчунин системаи малақаҳои умумии зеҳнӣ ва амалиро дар бар мегирад; - таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ муносибати ташаккулёфтаи эҷодиро ба фаъолият ва омодагии шахсро барои ташкили ташаббусҳои эҷодии худ пешбинӣ мекунад; - таҷрибаи муносибати эҳсосӣ-арзишӣ ба ашё ё воситаҳои фаъолияти инсон маҷмӯи ниёзҳои иҷтимоиро дар бар мегирад, ки дарки эҳсосии ашёи шахсан муайяншавандаро, ки ба системаи арзишҳо дохил мешаванд, муайян мекунад.

Ҳамин тарик, шаклҳои тавсифшудаи тарбияи иҷтимоӣ ба ҳайати омӯзгорон дар муайян кардани самтҳои асосии фаъолияти худ кӯмак мекунанд, ҳаёти коллективи кӯдаконро ба таври мукамалтар месозанд, ки аз он ҳама муаллимон ва хонандагон манфиат мегиранд.

Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки ин равандро дуруст ба роҳ монад, онро дар асоси эҳтиром ба шахс, эътирофи фардият, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ ба роҳ монад. Омӯзгор бояд ба имкониятҳои эҳтимолии шахсӣ таъя намуда, дар рушди онҳо ва ба фаъолияти ботинии кӯдакон саҳмгузори бошад.

Шаклҳои кори тарбиявӣ бисёранд. Тартиб додани рӯйхати мукаммали онҳо ғайриимкон аст, он ҳамеша нопурра хоҳад буд. Аз ин рӯ, таснифот ба мо кӯмак мекунад, ки дар ҳама гуногунӣ ҳаракат кунем.

Хулоса, самаранокии таълими иҷтимоӣ аз шакли ташкили он вобаста аст. Ҳама намудҳои кор аҳамияти педагогии худро доранд ва ҳар яке аз онҳо дар раванди таълим ба тариқи худ арзишманд аст. Ҳар як намуди шакл қобилиятҳои хоси таълимии худро дорад ва онҳо бояд пурра амалӣ карда шаванд. Таълими иҷтимоӣ як падидаи объективӣ мураккаб ва гуногунҷабҳа мебошад, бинобар ин таълими самараноки иҷтимоиро танҳо тавассути истифодаи маҷмӯи шаклҳои гуногуни ташкили раванди педагогӣ ташкил кардан мумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Гусейнзаде Р.Л. Педагогика: учебник для студентов высших учебных заведений бакалавриат/ Р.Л. Гусейнзаде, Т.М. Мамедов. Баку: Изд-во СГУ, 2015. - 318 с.
2. Куприянов Б.В. Социальное воспитание в учреждениях дополнительного образования детей./ Б.В. Куприянов // Образование и наука.-2006.-№2.-С48-55.
3. Приступа Е.Н. Воспитание социально здоровой личности как социально-политическая и социально-педагогическая задача // Социальная политика и социология. Междисциплинарный науч.-практич. журнал. Е.Н. Приступа М, 2006. № 1 (29). С. 107- 119.

ФОРМЫ И МЕТОДЫ СОЦИАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматриваются формы и методы социального воспитания младших школьников. Связи с этим, автор данной статьи перед тем как предлагать самые продуктивные формы и методы организации социального воспитания младших школьников, он интерпретировал некоторые понятия относительно данной темы с точки зрения педагогики таких как: форма воспитания, мероприятие, дело, игра и т.д. Автор данной статьи считает целесообразным мнение И. П. Подласого по поводу классификации форм социального воспитания, то есть в ней подтверждается, что основные формы социального воспитания могут быть мероприятия, дела, и игры. Мероприятия могут быть организованы в форме: беседы, лекции, диспута, дискуссии, экскурсии, культпохода, прогулки, обучающего занятия и т.п. Дела – это общая работа, важные события, осуществляемые и организуемые членами коллектива на пользу и радость кому-либо. Игра – это воображаемая или реальная деятельность, целенаправленно организуемая в коллективе воспитанников с целью отдыха, развлечения, обучения. Таким образом, автор данной статьи, пришел к выводу, что эффективность социального воспитания зависит от формы его организации. Все типы форм работы имеют свое педагогическое значение, и каждый из них по-своему ценен в процессе воспитания.

Ключевые слова: форма, метод, формы воспитания, задача педагога, социальное воспитание, форм социального воспитания, мероприятие, дело, игра, метод беседы, метод анкетирования, метод интервью, метод тестирования и т.п.

FORMS AND METHODS OF SOCIAL EDUCATION OF YOUNGER PUPILS

The article examines forms and methods of social education of younger students. In connection with this, the author of this article, before proposing the most productive forms and methods of organizing social education of primary schoolchildren, he interpreted some concepts regarding this topic from the point of view of pedagogy, such as: form of education, activity, action, game, etc. The author of this article considers opinion of I. P. Podlasiy appropriate about classification of forms of social education, that is, it is confirmed in the article that main forms of social education can be activities, actions, and games. Events can be organized in the form of: conversations, lectures, disputes, discussions, excursions, cultural outings, walks, training sessions, etc. Actions are common works, important events, which are carried out and organized by team members for the benefit and joy of someone. Game is an imaginary or real activity purposefully organized in a team of pupils for the purpose of recreation, entertainment, and education. Thus, the author of this article came to the conclusion that effectiveness of social education depends on the form of its organization. All types of forms of work have their own pedagogical significance, and each of them is valuable in its own way in the process of education.

Keywords: form, method, forms of education, teacher's task, social education, forms of social education, activity, action, game, conversation method, questionnaire method, interview method, testing method, etc.

Сведения об авторе:

Назарова Зебуниссо – кандидат педагогических наук, и.о. доцент, преподаватель Таджикского государственного института культуры и искусства им. М. Турсунзода, Тел.: (+992) 902448478, Email: zebunisso.nazarova@mail.ru

About the author:

Nazarova Zebunisso – candidate of pedagogical sciences, acting as docent, teacher of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda, Tel.: (+992) 902448478, Email: zebunisso.nazarova@mail.ru

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

Мирзоева Ш.И.

Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни

В XX веке проблеме соотносительности пословиц с фразеологией решаются с качественно новых позиций. Прежде всего, она переосмысливается в связи со становлением фразеологии как специальной лингвистической дисциплины, стремящейся уточнить границы своего предмета. Пословицы и поговорки наряду с другими видами народного творчества составляют самостоятельную область филологии – паремиологию занимающуюся разработкой проблем афористических жанров – пословиц, поговорок, афоризмов.

Вопрос о включении и невключении пословиц во фразеологию решается учеными в зависимости от понимания ими сущности фразеологизма. От всех других видов фразеологических сочетаний пословица отличается синтаксической законченностью, представляет собой грамматически оформленное суждение. Грамматическое оформление суждения, выраженного в форме пословицы, сближает пословицу с басней. Как и басня, пословица представляет собой иносказание, но выраженное в предельно сжатой форме. По словам А.А.Потебни, поэтический образ в басне и пословице является «постоянным сказуемым к переменчивым подлежащим, постоянным объяснением к изменчивому объясняемому» [6, с.15.]. Академик В.В.Виноградов признавал пословицы фразеологизмами, относя их к фразеологическим единствам: «К области фразеологических единств относятся и многие фразовые штампы, клише, типичные для разных литературных стилей, и литературные цитаты, и крылатые выражения, и народные пословицы, и поговорки» [1, с.15.].

А.Н.Кожин отмечает, что пословицы и поговорки обладают свойством воспроизводимости, как и устойчивые фразы. «Они возникают из одного и того же источника, из разговорной речи русского народа, при этом пословицы и поговорки могут частично перерасти в устойчивые фразы (не до жиру – быть бы живу; упрямый что лукавый; ни богу свечка, ни черту кочерга; у упрямого на голове хоть кол теши; хоть лыком шит, да начальник; женский обычай – не мытьем так катаньем). И все же нечто общее сближающее, объединяющее не делает пословицы и поговорки разновидностью устойчивой фразы; больше того, они представляют речевое явление иного порядка, структурно – грамматически, семантически и функционально заметно отличающегося от устойчивой фразы» [4, с.15.].

Далее А.Н.Кожин замечает, что пословицы и поговорки – это синтаксически разложимые выражения, связи лексически самостоятельных членов пословично-поговорочных выражений воспринимаются как мотивированные, как живые «осознанные» отношения между самостоятельными членами высказывания» [4, с.15.].

А.И.Молотков отмечает следующие: «Смысловая природа пословицы иная, чем фразеологизма-идиомы: в основе содержания высказывания, передаваемого предложением-пословицей, лежит суждение, тогда как в основе лексического значения фразеологизма – то или иное понятие» [5, с.15.]. Как видно, здесь А.И.Молотков с других позиций подходит к данной проблеме, также однако, составляющей пословицы и поговорки за пределами фразеологии. Данная аргументация кажется довольно характерной для противников включения пословиц во фразеологию.

Одновременно в современном языкознании существуют попытки решения этой проблемы другим путем, а именно, изучая пословичный фонд, изнутри, без опоры на выявление характеристики фразеологических сочетаний, но не отказываясь от их привлечения там, где это действительно необходимо.

Здесь, прежде всего, следует назвать ряд работ Г.П.Пермякова. Наиболее существенным моментом его концепции является, по нашему мнению, рассмотрение пословицы как знака описываемой ею ситуации. Знаковость пословицы позволяет соотнести эти клише с другими общепризнанными языковыми знаками: словом, фразеологическим сочетанием. Он отмечает, что фразеологизмы по своей внешней форме часто бывают похожи на пословичные изречения. Однако, в отличие от пословиц и поговорок, фразеологизмы служат знаками вещей и понятий, т.е. по своему смыслу приближаются к отдельным словам (кот заплакал – очень мало, баклуши быть – бездельничать), тогда как пословичные изречения всегда являются знаками ситуаций или отношений между вещами (так, пословица «На безрыбье» означает, что при отсутствии лучшей вещи ее может заменить худшая).

В словаре русских пословиц и поговорок В.П. Жуков рассматривает этот вопрос следующим образом: «От фразеологизмов (под фразеологизмами понимаются идиомы) пословицы и поговорки отличаются в структурно-грамматическом отношении: они представляют собой законченное предложение»[3, с.15.].

Затем он отмечает, что пословицы могут сохранять два плана – буквальный и переносный. Так, пословица «Кашу маслом не испортишь» может быть употреблена в прямом и переносном смысле. Фразеологизмы лишены такой особенности: они не могут одновременно употребляться в буквальном и переносном значении... фразеологизмы лишены актуального значения.

Изучение пословиц проходит на стыке лингвистики и фольклористики в силу особенностей исследуемого материала. Многие фразеологизмы являются фрагментами иносказательных пословиц и поговорок. Но, анализируя такой фразеологизм, не обходимо прежде всего назвать его источник и расшифровать смысловое значение этого источника, то есть пословицы и поговорки. Тогда понятен будет и смысл самого фразеологизма.

Возьмем для примера поговорку «Работать спустя рукава» его можно заменить в поговорке каким-то другим глаголом, но это будет не «сопроводитель фразеологической единицы», а лишь употребления поговорки, ее перифраз. «Спустя рукава» - идиома, смысл которой: лениво, безогонька. Это и есть фразеологизм. В пословице «Хлеб-соль а правду-матку режь» - сразу три фразеологизма: «Хлеб-соль», «правда-матка» и «резать правду - матку», то есть критиковать. В пословице «Кто кашу заварил, тот пусть ее и расхлебывает» - два фразеологизма: «заварить кашу», «расхлебывать кашу».

Фразеологизм-идиома – застывшее словосочетание, не переводимое на обычный язык по сумме лексем. В структурном отношении фразеологизм-одночленная праема. В роли самостоятельным фразы он выступать не может. В этом коренное отличие фразеологизма от молвушки, которая выступает лишь в роли самостоятельной фразы. Правда, самостоятельность это относительная. Молвушка употребляется лишь в качестве ответной реплики в диалоге. Примеры такого диалоге: «Хочешь поехать в дом отдыха?» - «Еще бы!»: «Хочешь в подшефный колхоз на уборку картофеля?» - «Вот еще!».

Вне диалога, вне контекста выражения «еще бы» и «вот еще» никакой идеи в себе не несут.

Иногда человек разговаривает сам с собой. Приступает к какой-либо работе и боится, что может быть авария и т.п. А потом решается: «Была не была!». Здесь он отвечает молвушкой на свои сомнения.

Из других жанров пословично – поговорочного творчества недостойность приговорок.

Поговорка – вводный стереотипный оборот, приговариваемый к сказанному в каких-то целях. Один вставляет приговорку, чтобы нейтрализовать экспрессию, другой извиняется за сказанное, обидное для кого-то третий признается в каком-то проступке и т.д.

Примеры: «А вдруг, от слов беды не бывает, умрет?», «Грешным делом, и я тогда погрел руки», «Дело прошлое, и ты не без греха был в молодости» и т.п.

В.И. Даль отождествляет приговорку с пустопоговоркой и пишет: «... это изречение, иногда одно слово, часто повторяемое, приговариваемое без большого только и значения» [2, с.15.].

Изречений «без значения» в пословичном творчестве вообще нет, и каждое пословичное выражение наполнено большим смыслом.

Особняком в русском пословичном творчестве стоят присказки, побасенки и прибаутки.

Присказка и побасенка – это короткая притча, анекдот, вставляемый в речь к слову. Разница между этими жанрами лишь в том, что присказка состоит из чистого диалога действующих лиц, а в побасенке реплики действующих лиц сопровождаются «авторскими ремарками». Пример присказка: «помой хорошенько шею, а то тетя должна приехать». – «А если тетя не приедет, так и буду целый день, как дурак, ходить с чистой шеей?»

Прибаутка – это по – особому ритмизированная поговорка – скороговорка, часто содержащая в себе внутреннюю рифму. Пример: «Тырь-пырь – нашатырь, туда – сюда-камфара». В ней слышится ритм плясовой поговорки. Но это не обязательно.

Есть прибаутки свободного ритма: «Знаем мы вас, не в первый раз, были вы у нас, сапоги пропали у нас, мы не думаем на вас, но после вас никого не было у нас».

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Фразеологические единицы современного русского языка. // В.В. Виноградов М.: Наука, 2001.- 376 с.
2. Даль В.И. Пословицы и поговорки в русском языке. / В.И. Даль Наука, М., 2012.- 26 с.
3. Жуков В.П. Словарь русских пословиц и поговорок. / В.П. Жуков Высшая школа. М.,- 2009.- 453 с.
4. Кожин А.Н. Современный русский язык. // А.Н. Кожин Наука, М., 2005.- 276 с.

5. Молотков А.И. Фразеологии в современном русском языке. / А.И. Молотков Высшая школа, М., 1999.- 254 с.
6. Потебня А.А. Развитие пословицы и поговорки в настоящее время. / А.А. Потебня Наука, М., 2007.- 265 с.

ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

В этой статье автор исследует изучения пословиц и поговорок в современной школе. Автор статьи на основе обширного материала показывает развитие пословиц и поговорок в современном языкознании.

Надо отметить, что пословицы и поговорки наряду с другими видами народного творчества составили самостоятельную область филологии–паремиологию занимающуюся разработкой проблем афористических жанров – пословиц, поговорок, афоризмов. Он пытался разработать теоретические вопросы паремиологии и паремиографии, изучая пословиц поговорки в трех аспектах – лингвистическом, логика – семиотическом и предметно-образном. Он исходил из того положения, что «...пословицы и поговорки при своей видимой простоте представляют собой весьма непростые образования.

Фразеологизм-идиома – застывшее словосочетание, не переводимое на обычный язык по сумме лексем. В структурном отношении фразеологизм-одночленная прагема. В роли самостоятельным фразы он выступать не может. В этом коренное отличие фразеологизма от молвуики, которая выступает лишь в роли самостоятельной

Ключевые слова : пословица, поговорка, образование, школа, изучение, русский язык.

ETYMOLOGICAL COMMENTARY ON PROVERBS AND SAYINGS

In this article, the author explores the study of proverbs and pogorka in the modern school. The author of the article, on the basis of extensive material, shows the development of proverbs and sayings in modern linguistics.

It should be noted that proverbs and sayings, along with other types of folk art, are an independent field of philology - paremiology, which deals with the development of problems of aphoristic genres - proverbs, sayings, aphorisms. He tried to develop theoretical questions of paremiology and paremiography, studying proverbs and sayings in three aspects - linguistic, logic - semiotic and subject-figurative. He proceeded from the position that "... The words and sayings, with their apparent simplicity, are very complicated formations.

Phraseologism-idiom is an obscured phrase that cannot be translated into ordinary language by the sum of lexemes. Structurally, the phraseological unit is a single-term prasema. He cannot act as an independent phrase. This is the fundamental difference between a phraseological unit and a gossip, which acts only as an independent

Keywords: proverb, pogorok, education, school, study, Russian

Сведения об авторе

Мирзоева Шамигул Идибековна – старший преподаватель общеуниверситетской кафедры русского языка Таджикского государственного университета имени С. Айни, Тел.: (+992) 902558591

About the author

Mirzoeva Shamigul Idibekovna - Lecturer tacher at the University-wide Department of the Russian Language of the Tajik State University named after S. Aini Tel: (+992) 902558591

ТДУ 372.8-681.3 (575.3)

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ИТТИЛООТӢ-ИРТИБОТӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ МУАССИСАҶОИ ТОМАКТАӢӢ

Ёров А.Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Технологияи муосири иттилоотӣ ва иртиботӣ дар таълим, маҷмуи таълимию методӣ, воситаҳои техникӣ ва таҷҳизотие дар раванди таълим мебошад, ки ба воситаи он фаъолияти мутахассисони муассисаҳои таълимӣ (роҳбарият, мураббияҳо, мутахассисон), инчунин, раванди таълим (инкишоф, таҳлил, танзим, ислоҳот) ба роҳ монда мешавад. Дар шароити имрӯза, муассисаҳои томактабӣ аз маводҳои таълимию методӣ ҳолӣ нестанд.

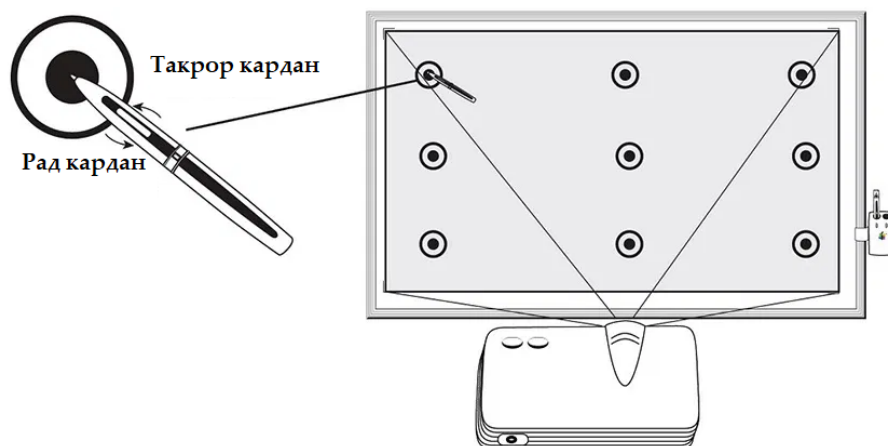
Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Барномаи давлатии рушди муассисаҳои томақтабӣ ва миёнаи умумии хусусӣ барои солҳои 2020-2025” тасдиқ гардид. Дар даврони Истиқлолияти давлатӣ диққати аввалиндарача ба соҳаи маориф равона карда шудааст, ки мутобиқи он заминаи моддӣ-техникӣ мустаҳкам ва маводҳои таълимӣ-методӣ дар шакли электронӣ тадриҷан баргардон карда шуда истодааст.

Нишондодҳои оморӣ тасдиқ менамоянд, ки кӯдакони синни томақтабӣ ба омӯзиши маводи нав бо истифода аз технологияи муосир таваҷҷуҳи зиёд зоҳир мекунад. Марҳила ба марҳила мувофиқи барномаҳои рушди таълиму тарбиявии томақтабӣ ва компютеркунонии муассисаҳои томақтабӣ маводҳои омӯзиши нав таълиф ва сатҳи таълиму тарбия нисбатан баланд бардошта шуда истодааст. Ҳоло дар муассисаҳои томақтабӣ намудҳои гуногуни воситаҳои техникӣ мавриди истифода қарор гирифтааст.

Компютерҳои ҳамадон. Кӯдакони даврони мо хушбахттарин насл мебошанд, зеро дар ихтиёри онҳо технологияҳои муосир мебошад. Илмҳои замони худро бо тамоми нозуқиҳои он ва бо истифодаи воситаҳои аёнӣ аз худ намоянд. Азбаски телефонҳои мобилӣ, планшет ва компютер ба ҳисми кӯдак таъсири нисбатан зиёд доранд, компютерҳои “ҳамадон” вобаста ба имконият нақши онҳоро иҷро карда метавонанд. Компютерҳои ҳамадон барои гузаронидани машғулиятҳои таълимӣ дар муассисаҳои томақтабӣ истифода карда мешавад. Тарзи кори он ба тариқи бозии компютерӣ ба роҳ монда шудааст ва ба кӯдакони нисбатан зарар камтар мерасонад. Ин таҷҳизот барои кӯдакони аз синни 3 то 6-сола пешбинӣ карда шудааст. Ба воситаи он шинохти ҳайвоноту растаниҳо, муҳити атроф, хондани суруд, омӯзиши ҳарфҳо ва тасаввуроти аввалини математикӣ имконпазир мебошад. Ин таҷҳизот дар шакли омӯзишӣ ва санҷишӣ пешниҳод карда мешавад, маводҳои омӯзишӣ ва санҷишӣ дар қорт сохта шудааст. Ҳар як таҷҳизот то 120 қорти рангаи омӯзиширо доро мебошад, ки дар 8 мавзӯи омӯзишӣ ҷамъоварӣ карда шудааст. Гарчанде, ин таҷҳизот дорои 15 мавзӯи омӯзишӣ аст, аммо дар гурӯҳҳои тоҷикӣ баъзе аз қортҳо ғайб нестанд. Он қортҳо ба забони русӣ ва англисӣ пешниҳод карда шудаанд, ки хоси гурӯҳҳои русӣ ва англисӣ мебошад. Созандагони он то ҳол барномаи омӯзишии онро бо забони тоҷикӣ таҳия ва пешниҳод накардаанд. Онро метавон дар машғулиятҳои омӯзиши забони русӣ ва англисӣ васеъ истифода намуд. Таҷҳизоти мазкур ба инкишофи хотира, фикрҳои мантиқӣ, асосҳои ҳисоб ва омодагӣ ба хониш мусоидат намуда, дар гурӯҳҳои тоҷикӣ истифода мешавад.

Тахтаи электронӣ. Тахтаи электронӣ – экранҳои сенсорӣ ба компютер пайвасте мебошад, ки навор тариқи проектор ба тахтаи электронӣ ҷило дода мешавад. Барои нишон додани навор дар ҳаҷми қалон ва қор дар тахтаи универсалӣ мебошад. Кӯдаконе, ки дар назди тахтаи электронии интерактивӣ қор мекунад ва таълим мегиранд, мувофиқи синну сол гуногун мебошад. Масалан, дар синни томақтабӣ дар ҳар соат 15-30 дақиқа истифода намудан кифоя мебошад. Истифода кардани тахтаи электронӣ нисбат ба компютер, планшет, телефони мобилӣ ба кӯдакони таъсири зиёд намерасонад, зеро он бо мавҷи электронӣ қор намекунад. Агарчи гузаронидани вақт дар назди тахтаи электронӣ оқибати харобиовар надорад, аммо гузаронидани машқи ҷашм ҳатмӣ шуморида мешавад [9, 63]. Тахтаи электронӣ бо усулҳои гуногун идора ва қорфармоӣ карда мешавад. Масалан, тахтаҳои сенсорӣ (ба воситаи ангушт), оптикӣ, инфрасурх, ултрасадоӣ ва технологияи электромагнитӣ. Технологияи *сенсорӣ* дар тахтаҳои электроние истифода мешавад, ки қисми болоии он аз ду қабат иборат мебошад.

Пайвастаномӣ ба компютер ба воситаи ноқили навъи USB, VGA ва HDMI амалӣ мегардад. Проекторро ба барқ пайваст карда, тахтаи электрониро бошад, ба компютер пайваст мекунем ва сипас дар компютер фита (дискро) мегузорем. Баъди гузоштани фита барномаи компютериро роҳандозӣ карда, онро мекушоем ва тахтаи электрониро ғайб месозем. Амали ҳамоҳангсозии тахтаи электронӣ бо компютер ва барномаи амалкунонда (калибровка) пеш аз оғози қор дар он ба сомон расонида мешавад (расми 1).

Расми 1. Ҳамоҳангсозии компютер бо проектор ва тахтаи электронӣ

Роҳандозӣ кардани тахтаи электронӣ бо роҳҳои гуногун иҷро карда мешавад ва як тарзи онро мо дида мебароем. Ба воситаи асбоби ченкунӣ ҷои тахтаро муайян намуда, дар ҷои муайяншуда бо асбоб сӯрохиҳо месозем ва қисми болоии онро дар сатҳи лозимӣ қайд мекунем. Пояи проектор, ки дар девор насб мегардад, аз болои тахтаи электронӣ мавқеъ мегирад ва масофаи миёни онҳо на бояд аз 15-25 см зиёд гардад. Ҳаҷми навори тахтаи электронӣ ва сифати он аз наздик ва дур мавқеъгирии проектор ба девор вобаста мебошад. Дар шифти хона насб кардани проектор низ имконпазир буда, он бояд аз тахтаи электронӣ дар масофаи 2-3 метр дур ҷойгир бошад. Дар ин ҳолат як мушкилӣ пеш меояд, дар вақти дуруст намудани масофа ва навор бояд проектор ба қор дароварда шуда, сифати навор низ дуруст карда мешавад. Сипас онро дар шифти макони он мустақкам кардан лозим меояд. Дар ин ҳолат масофаи имконпазир аз 160 см то 240 см мерасад. Тахтаи электронӣ дар девор бояд ба таври вертикалӣ ва рост мавқеъ гирад, чунки расми нишондодашаванда дар тахта бояд дуруст ва саҳеҳ намудор гардад. Дар ҳолати дуруст насб накардани он хатари афтодан ва шикастани ҷузъи он аз миён меравад. Баъди ба қор даровардани тахтаи электронӣ бояд проектор бо тахтаи электронӣ мувофиқ карда шавад. Барои иҷрои ин амал барномаи махсус вучуд дорад, ки онро амалӣ мебарояд кард. Ҷузъи дигари ҷудонашавандаи тахтаи электронӣ ин қалами махсус (стилус), ки дар шакли нишондиҳанда мебошад, ба воситаи он бисёр амалҳо амалӣ карда мешавад. Тарзи насби ҳамҷояи проектор ва тахтаи электрониро А. Е. Шухман дар дастури методиаш нишон додааст.

Миёни қабатҳои тахтаи электронӣ хабаррасонҳои махсус вучуд доранд, ки дар вақти расиш ба қисми болоии он мавқеи худро ба ҷои расида мегузаранд. Дар ҳоли имрӯз гунаҳои мухталифи тахтаи электронӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд, ки технологияи маълумтаринашон инҳо мебошанд:

-Намуди технологияи *оптикӣ* дар тахтаҳои электронӣ, имкони қор карданро бо дилхоҳ таҷҳизот доро мебошад. Хабаррасонҳои махсуси инфрасурх то расидан ба тахтаи электронӣ маълумотро ба компютер мерасонанд.

-Технологияи *ультрасадоӣ* бошад, қор дар тахтаи электрониро фақат бо қаламчаи махсус (стилус) имкон медиҳад. Ҳангоми расиш ба тахта, қаламча садои ультрасадоии инфрасурх медиҳад, ки аз тарафҳои чорҷӯбаи тахтаи электронӣ ба қайд гирифта мешавад.

-Технологияи *электромагнитӣ* низ бо қаламчаи махсус идора карда мешавад, ки хабаррасонҳои он дар атрафҳои чорҷӯбаи тахтаи электронӣ мавқеъ дорад, ба компютер хабарро мерасонад. Тахтаи электронӣ бо худ барномаи махсуси омӯзиширо доро мебошад, ки ба воситаи он ҳам омӯзгор, мураббия ва хонандагон раванди таълимро ба роҳ монанд. Қоидаҳои оддитарини истифодаи он чунин аст:

- истифодаи ранги баланди проектор, ки он ба пушти нафари коркунанда инъикос мешавад;
- истифода кардани хуруфи зард дар заминаи сафед;
- хуруфи сиёҳ дар заминаи хокистарӣ;
- истифодаи якҷақтаи якҷанд ранг дар ҳаҷми хурди хуруф;

- ҳангоми баромадан ба назди тахтаи электронӣ аз нури баланди проектор эмин гаштан ҳатмист;
- тахтаи электронӣ бояд бо қади кӯдакон дар девор насб карда шавад;
- қисми болоии тахтаи электрониро ҳамавақт дар ҳолати тоза нигоҳ доштан лозим;
- тахтаи электронӣ дар мавзеи намнок ва чангнок насб карда намешавад.

Афзорҳои дигари истифодашаванда дар муассисаҳои таълимии томақтабӣ ин сканнер ва принтер мебошанд, ки раванди таълимиро боз ҳам шавқовар мегардонад. Кӯдакон расмҳои дар тахтаи электронӣ тасвирнамудаи худро ба осонӣ метавонанд дар принтер чоп намоянд ва онҳоро ба хона бурда пешкаши волидайн намоянд. Ба воситаи сканнер низ баръакси чунин амалҳоро иҷро кардан имконпазир мебошад.

Барномаи тахтаи электронӣ содда ва фаҳмо барои ҳар нафари соҳибмаълумот (маълумоти олий) мебошад. Дар қисми болоии равзана афзорҳои вазифавӣ (функционалӣ) ҷойгир мебошад, ки ба воситаи онҳо ҳар гуна асбобҳоро гузоштан ва ё ба кор бурдан мумкин аст. Ба мисли гузоштани ҷадвали электронӣ, шаклҳои геометрӣ, сабти навор, сабти мизи корӣ, кашидани расм, ҳисоб кардан ва ғайраро имкон медиҳад.

Дар қисми чапи он равзанаи афзорҳои иҷрокунанда ҷойгиранд, ки бо истифодаи онҳо ҳар гуна амалро иҷро кардан мумкин аст, ба мисли қалам, хаттозакунак, шунидани овоз, кӯчонидани объекти дар равзанабуда ва гузариш ба дигар саҳифаро иҷро мекунад. Яке хосиятҳои он ки иҷро кардани ҳар гуна амалҳои арифметикӣ ва гузоштани шаклҳои геометрӣ

мебошад, нишон додан мумкин аст. Аз равзанаи афзорҳои иҷрокунанда тугмаи -ро зер мекунем ва хосиятҳои он пайдо мегардад. Пас аз пайдо шудани тугмачаҳои лозима

афзори (пиктограмма) мувофиқро интихоб намуда, аз онҳо якеро зер мекунем. Дар мисоли зерин афзори сиркул интихоб гардидааст, ки ба воситаи он давраи ҳаҷмаш муайян тасвир карда мешавад.

Ҳар мураббия метавонад дар рафти корҳои таълиму тарбиявии худ аз методҳои инфиродӣ васеъ истифода намояд. Аз малака ва маҳорати педагог вобаста будани ҷӣ тавр истифода кардани технологияҳои иттилоотӣ-иртиботӣ аст.

Кӯдакон метавонанд бо воситаи ин барнома ба осонӣ ҳарфҳои алифбо, рақамҳо, ҳар гуна шаклҳои геометрӣ, расмҳои дилхоҳро тасвир намоянд ва ба ин восита усули кори тахтаи электрониро меомӯзанд ва малакаи истифодабариро пайдо мекунанд.

Баъди насби фита нишонаи барнома дар мизи корӣ намуддор мешавад. Нишонаи сояҷои онро ду маротиба зер кардани тугмаи чапи муш дохил шуда, ба барномаи асосии он ворид

мешавем.

Яке аз қоидаҳои дигари беҳатарӣ ин риоя намудани масофагирӣ бо тахтаи электронӣ мебошад.

Ҷадв. 1. Масофагирӣ тахтаи электронӣ баҳри саломатии кӯдакон

Масофаи проектор аз тахтаи электронӣ (м)	Паҳнии расми экран (м)	Масофаи мизи яқум аз тахтаи электронӣ (м)
4,0	1,2	2,4
3,5	1,0	2,1
3,0	0,9	1,8
2,5	0,75	1,5
2,0	0,6	1,2

Проектор. Таҷҳизоти оптикӣ мебошад, ки ба воситаи он наворҳои хосияташон гуногунро дар ҳаҷми нисбатан калон дар ягон сатҳ нишон медиҳад. Он бо технологияи шуоъ (лазерӣ) дар

сатҳи ҳамвор наворҳои гуногунро бо истифода аз шаклҳои геометрии инъикос менамояд. Дар шароити имрӯза дар санъати киносозӣ аз проекторҳои муосир истифода мебаранд, ки онҳоро 3D-проекторҳо меноманд. Ҳар як объекте, ки намоиш дода мешавад ва аз низоми намоишдихӣ истифода мекунад, дорои 3 элементи асосӣ мебошанд: манбаи равшанӣ, барандаи нигориш ва линза. Аввалин асбоби проекциониро ҳанӯз дар асри XVI ихтироъкори ҳолландӣ Христиан Гюйгенс сохт ва дар дарсҳои лексионии худ истифода мебард. Бо инкишофи илму техника талабот ба ин асбоб зиёд гашт ва онро дар муассисаҳои таҳсилоти васеъ истифода мекарданд. Дар асри XIX олими амрикоӣ Томас Эдисон кинетоскопро сохт ва ҷои асбоби сохтаи Гюйгенсро танг кард. Дар охири солҳои 80-уми асри гузашта ширкати Proxima проекторҳоеро сохт, ки бевосита бо компютер шаклҳои дученакаро дар сатҳи ҳамвор намоиш меод. Баъди пайдо шудани технологияҳои рақамӣ проекторҳои шакли нав рӯи кор омаданд ва аввалин бор ширкати Cannon проекторҳои 3D-истеҳсол намуд. Ҳоло бошад, қариб дар тамоми муассисаҳои таълимии кишварҳои олам аз проекторҳо васеъ истифода мебаранд.

Технологияи блютуз (Bluetooth). Аввалин нишонаҳои пайдоиши технологияи “блютуз” ҳанӯз соли 1994 дар шаҳри Лундеи Шведсия пайдо шуда буд, ки онро ширкати Эрикссон (Ericsson) сохта буд. Ин технология аввалин технологияи бесим ба ҳисоб рафта, то имрӯз нуфузи худро аз даст надодааст. Истифода кардани мавҷҳои радиои дар масофаи наздик (дар доираи мавҷаш 2,4 гига Ҳертез), ки даври он масофаи то 10 метрро ташкил медиҳад, дар як сония қобилияти гузаронидани 720 килобит маълумотро доро мебошад. Ин технология имкони интиқоли маълумотҳои аудиоӣ, графикӣ, наворӣ, рақамӣ ва ғайраро доро мебошад. Блютуз-технология дар таҷҳизотҳои электронӣ, ба мисли телефонҳои мобилӣ, магнитофонҳо, гӯшмонакҳо, мушаки компютер, идоракунандаи телевизион, кондиционер ва ғайраҳо васеъ истифода мешавад. Ҳоло стандартҳои нави он мавриди истифода қарор гирифтааст:

-стандарти 802.11 – соли пайдоиш 1990, суръати мубодилаи маълумот 1-2 Мбит/сония ва доираи мавҷ 2.4 ГҲертез мебошад.

-стандарти 802.11a – мубодилаи маълумотҳо бо суръати 54 Мбит/дар сония ва доираи мавҷаш бошад, 5 ГҲертез мебошад.

-стандарти 802.11b – ин стандарт бисёртар дар биноҳои дохилӣ ба мисли хона ва коргоҳ, ки онро бо дигар ибора wi-fi меноманд. Суръати интиқоли маълумотҳо 11 Мбит/сония буда доираи мавҷаш 5-5,2 ГҲертезро ташкил медиҳад.

-стандарти 802.16d – бо номи технологияи wi-max машҳур мебошад ва мавҷи он метавонад доираи як шаҳро дар бар гирад.

Технологияи WI-FI. Технологияи мазкур соли 1998 мавриди истифодабарӣ қарор гирифт, мавзеи татбиқи он шаҳри Канберраи Австралиё буда, он тағйироти навро дар технологияҳои муосир ворид кард. Самти татбиқи васеаш на дар соҳаи таълим ва омӯзиш балки он аз ҷониби муҳандиси ширкати ситорашиносии CSIRO (Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation) Чон Осаливен протоколи бесими мубодилаи маълумотҳо сохта шуда мавриди истифода қарор гирифт. Соли 2009 стандарти маъмули он бо номи IEEE 802.11n рӯи кор омад, ки доираи мавҷаш аз 2,4 то 5 гигаҲертез ва суръати мубодилаи додаҳо то 150 Мбит/сония мерасид. Худи калимаи wi-fi аз ибораи англисии “Wireless Fidelity” гирифта шуда, маънояш “мубодаилаи бесими маълумотҳои дараҷаашон баланд” мебошад. Ҳоло аз чунин каман дар кам истифода мебаранд ва Wi-Fi Alliance номи ширкати бузурги таъминкунандаи шабакаи Интернет мебошад. Ин технология метавонад якбора якчанд таҷҳизотро ба ҳамдигар муттаҳид намуда, онҳоро бо Интернет таъмин созад.

Технологияи Wi-Fi ба таври инфиродиву умумӣ дар коргоҳҳои давлативу хусусӣ ва муассисаҳои таҳсилоти васеъ истифода гашта истодааст. Норасоии асосии он доираи мавҷи он мебошад, ки ҳангоми кори муш клавиатураи компютер, технологияи “блютуз” ва печи микромавҷӣ (аз калимаи русии “микроволновая печь”) ҳалал ворид шавад, зеро ҳамаи ин технологияҳо дар як мавҷ фаъолият мекунанд.

Камераҳои назоратӣ. Дар замони рушди илму техника ва ҷаҳонишавӣ, таҷҳизотҳои наворгирандаи назоратӣ дар ҳалли бисёр масоили баҳсталаб кӯмакрасон шуда метавонанд. Аввалин низоми назоратӣ дар Олмон соли 1942 аз ҷониби ширкати Siemens сохта шуд, ки он барои назорати ҳавопаймоҳои таҷрибавӣ роҳандозӣ гардида буд. Соли 1956 бошад, тамоми кӯчаву хиёбонҳои шаҳрҳои калонтарини Олмон бо дастгоҳҳои наворгиранда мучаҳҳаз карда

шуданд. Штатҳои муттаҳида низ аз технологияи назорати соли 1949 истифода намуд, ки онро ширакати Vericon сохта пешкаши истифодабарандагон кард. Низоми назорати видеоӣ аз ҷониби полис соли 1956 дар шаҳри Гамбург Олмон истифода гардид, тибқи он дар кӯчаву хиёбонҳои шаҳр камераҳои назорати насб карда шуданд. Мақсад аз насби камераҳои назорати таъмин кардани беҳатарии шаҳр ва ҳаракат дар роҳҳо иборат буд. То соли 1960 низом дар тамоми кишвар ҷорӣ гардид, ҳатто дар ҳолати вайрон кардани қоидаи роҳ аз ҷониби ронандагон, ҳолати қоидавайронкуниро расм мегирифт. Дар шаҳрҳои калонтарини ШМА низ то солҳои 70-уми асри гузашта бо мақсади таъмин намудани тартиботи дохилии шаҳрҳо, дар кӯчаҳо камераҳои назорати насб карда шуданд. Солҳои 90-ум дар калонтарин шаҳрҳои Аврупои ғарбӣ камераҳои назорати бо мақсади таъмин намудани тартиботи дохилӣ насб карда шуданд. Ҳоло бошад на танҳо дар кӯчаву коргоҳҳо, балки дар муассисаҳои таълимӣ низ камераҳои назорати насб карда шуда истодаанд. Бо роҳандозӣ гаштани низоми назорати электронӣ, кори роҳбарият ва дигар ходимон осон мегардад.

Телефонҳои мобилӣ. Гарчанде, телефонҳои мобилӣ таърихи яқасра доранд, аммо то ҳол таҷҳизоти наво сохта нашудааст, ки таъсири манфии онҳоро ба ҷисми инсон кам карда бошад. Принципи аввалини фальолияти алоқаи мобилӣ соли 1947 аз ҷониби озмоишгоҳи Bell пешниҳод карда шуда буд. Нақши олими шуравӣ дар сохтани таҷҳизоти мобилӣ бузург мебошад, Л.И. Куприянович якҷанд намунаҳои онро сохта ба истифода супорид. Аммо аввалин таҷҳизоти мобилии кисагӣ, ки ҳаҷми хурд дошт, аз ҷониби қорменти ширкати Motorola Мартин Купер сохта шуд. Технологияҳои нав ба нав дар соҳаи алоқаи мобилӣ сохта шуданд, ки мавҷи онҳо ба бадани инсон таъсири худро мерасониданд. Даҳаи охири асри гузашта марҳилаи инкишофи технологияҳои иттилоотӣ ба шумор меравад, зеро дар он муддат шабакаи Интернет арзи вучуд кард ва телефонҳои хушманд пайдо шуданд. Телефонҳои хушманд аз оддӣ бо системаи амалиёти инкишофёфтааш фарқ мекунад. Таҳқиқотҳои чандинсола собит сохтааст, ки таъсири мавҷҳои электромагнитии таҷҳизотҳои мобилӣ ба ҷисми инсон бевоситаи таъсиррасон аст, вале одамон аз истифодаи он даст намекашанд. Ташкилоти умумиҷаҳонии тандурустӣ баъди 5 соли таҳқиқот 31 майи соли 2011 ба таври расмӣ эълон намуд, ки аз таъсири мавҷи телефонҳои мобилӣ инсон ба бемории саратони майнаи сар дучор мегардад. Телефонҳои мобилӣ дар ҳақон 6,9 миллиард муштарӣ дорад, ки шумораи зиёди онҳоро наврасон ва ҷавонон ташкил медиҳад. Азбаски телефони мобилӣ афканишоти электромагнитӣ дорад ва ба бадани инсон наздик аст, эҳтимолияти расонидани зарар низ зиёд мебошад. Бо вучуди таъсири манфии он одамон аз истифодаи технологияҳои электромагнитии мобилӣ даст намекашанд. Гарчанде, соли 2009 аз таркиши телефони мобилии iPhone навҷавоне осеб дид, августи соли 2010 дар Ҳиндустон чунин ҳолат ба амал омад, ки дар натиҷа ҷавоне аз таркиши телефони мобилии Nokia осеб гирифт. Ҳамсони чунин ҳолат соли 2016 дар Фаронса ба қайд гирифта шуд, ки аз таъсири телефони мобилии Samsung кӯдаке осеб дид. Ҳамаи ин ҳодисаҳо моро водор месозанд, ки ҳангоми интиҳоби таҷҳизотҳои электронӣ эҳтиёткор бошем ва кӯдаконро аз он дар масофа нигоҳ дорем.

Сомонаҳои интернетӣ. Сомонаи интернетӣ усули муосири муаррифии ин ё он муассиса дар шабакаи Интернет мебошад. Зеро дар замони рушди технологияҳои муосири иттилоотӣ одамон аз шабакаи Интернет васеъ истифода мекунанд. На танҳо корхонаҳои тижоратӣ аз ин усул ба таври фальол истифода мебаранд, инчунин муассисаҳои давлатӣ низ дорои сомонаҳои интернетӣ ҳастанд. Ҳанӯз солҳои 90-уми асри гузашта дар Штатҳои муттаҳидаи Амрико технологияи сомонасозӣ рушд намуда буд. Худи калимаи сомона мафҳуми англисии “site” буда, маънояш “ҷой” мебошад. Сомона дар шабакаи Интернет суроғаи ягонаро доро мебошад, ки онро суроғаи домени меноманд. Суроғаи домени шакли мувофиқи инъикоси суроғаи сомона дар Интернет мебошад. Якумин сомонаи интернетӣ 20-уми декабри соли 1990 аз ҷониби Тим Бернерс Ли сохта шудааст. Дар он вақт дар сомонаҳои интернетӣ иттилоотҳои матнӣ ва расмҳо намоиш дода мешуданд. Бо гузашти вақт шакл ва дизайни сомонаҳо низ ба эътидол дароманд ва диққатҷалбкунанда шудан гирифтанд. Сомонаҳои интернетӣ дар шаклҳои гуногун пешниҳоди истифодабарандагон карда шудааст, ки машхуртаринашон инҳо мебошанд:

- Сомонаҳои корпоративӣ
- Сомонаи таълимотӣ
- Сомонаҳои чустучӯӣ
- Сомонаҳои хизматрасонӣ
- Манбаҳои абрӣ
- Видеохостҳо (мисли сомонаи Youtube)
- Хизматрасонии почтавӣ
- Тахтаи эълонҳо
- Шабакаҳои иҷтимоӣ ва ғайраҳо.

Сомонаҳои интернетӣ аз рӯи самти фаъолиятшон дар соҳаҳои гуногун мавриди истифода қарор мегиранд. Дар шабакаи Интернет сомонаҳои интернетие ба қайд гирифта шудаанд, ки дар он ба таври мустаким муштариён метавонанд ба бозихҳои омӯзишии компютерӣ машғул шаванд. Барномаи омӯзишӣ барои инкишофи тасаввуротҳои аввалини математикӣ ба донишҷӯён ҳисоб, мустақамкунии дониш дар бораи бузургиҳои математикӣ, шиносӣ бо шаклҳои геометрӣ ва дарҷ кардани муҳити атроф, тасвир намудани ҳар гуна шаклҳо ва бозихҳои зеҳнии компютерӣ нигаронида шудааст.

Расми 2. Машғулиятҳои рушди зеҳни кӯдакон

Машхуртарини ғояҳои рушди шахсияти кӯдакон ҳамчун фард дар ҳалли муаммоҳои ба таври электронӣ ҳалшаванда, бозихҳои мантиқии компютерӣ, таҷҳизот, шаклу тасовир ва ғайраҳо ба шумор меравад.

Барои ба роҳ мондани раванди таълиму тарбия аз барномаҳои таълимии мувофиқи синну сол дар муассисаи томақтабӣ ва интихоби барномаи компютерии таълимӣ маҳсуб ёфта, насб намудани он ба компютер муҳим мебошад. Ба тасдиқи гуфтаҳои боло барномаи омӯзишии рассомӣ, ҳисобу китоб, ҳарфҳои алифбо ва ғайраҳо мувофиқ мебошад (нигаред ба расми 2).

Ҷомеаи имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон давраи муҳими тағйирёбии иҷтимоӣю иқтисодӣ, сиёсӣ ва маданӣ аз сар мегузаронад. Тағйиротҳои воқеан муҳимро зинаи аввали таҳсилот – таълим ва тарбияи томақтабӣ дар мадди назар гирифтааст, ки мазмуну мӯҳтавои он ба эҳёи маънавиёт, ташаккули фарҳанги миллӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифати техникӣ қарордони соҳа ва нақши созандагии маориф дар ҷомеаро фаро гирифтааст.

АДАБИЁТ

1. Барномаи давлатии амалӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ - коммуникатсионӣ дар муассисаҳои таълимии умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022.
2. Барномаи давлатии компютеркунонии соҳаи маориф Душанбе, 2008. – 24 с.
3. Барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томақтабӣ “Рангинкамон” – Иматова Л., Мачидова Б., Девоншоева Т. – Душанбе, 2013.
4. Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. <https://www.maorif.tj/asosi/strategiya-va-barномаo/Барномаи давлатии рушди тарбияи томақтабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025>
5. Моторин В. "Воспитательные возможности компьютерных игр". Дошкольное воспитание, 2000г., № 11.
6. Вераксы Н.Е., Комарова Т.С., Васильева М.А. Примерная общеобразовательная программа дошкольного образования "От рождения до школы". Мозаика-Синтез М., 2014.
7. Новейший самоучитель по работе в Интернете // Под ред. Симоновича С. – М.: Десст, 2000. -228с
8. Академия таҳсилоти Тоҷикистон \ инкишофи кӯдак <http://www.aot.tj/ru/index/index/pageId/345/>
9. Пешкова В.Е. Педагогика. Часть 5. Педагогические технологии в начальном образовании. Учебное пособие. Майкоп, 2010. – 288с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В данной статье рассматриваются педагогические основы использования информационно-коммуникационных технологий в дошкольных учреждениях и типы используемых учебных материалов в процессе образования. Кроме того, автор написал свою статью на основе исследовательских источников и изучил ее очень хорошо и точно. Следует отметить, что эта тема является одной из самых важных и разносторонних тем в педагогической науке, которая дополняет существующие исследования в данном направлении. Автор статьи рассматривает воспитателя дошкольных учреждений как авторитетного человека в техническом воспитании детей. Соблюдение правил безопасности в дошкольных учреждениях сильно зависит от воспитателя. Это способствует правильному использованию детьми информационных технологий. В статье освещены вопросы информационно-коммуникационных материалов обучения для детей старшего дошкольного возраста. Электронная доска играет центральную роль в использовании информационных и коммуникационных технологий в дошкольной жизни детей. Его использование в образовательном процессе признано международным сообществом.

Ключевые слова: материалы, педагогика, технология, информация, образование, виды, дошкольники, психология, автор, исследование, тема, система образования, наука, дошкольное учреждение, современность, труд, отношение, метод, ресурсы, образование.

USE OF MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

This article discusses the pedagogical foundations of the use of information and communication technologies in preschool institutions and the types of teaching materials used in the process of education. In addition, the author wrote his article based on research sources and studied it very well and accurately. It should be noted that this topic is one of the most important and versatile topics in pedagogical science, which complements existing research in this direction. The author of the article considers the teacher of preschool institutions as an authoritative person in the technical education of children. Compliance with safety rules in preschool institutions is highly dependent on the preschool teacher. This contributes to the correct use of information technology by children. The article highlights the issues of information and communication teaching materials for older preschool children. The electronic board plays an important role in the use of information and communication technologies in the preschool life of children. Its use in the educational process is recognized by the international community.

Keywords: materials, pedagogy, technology, information, education, types, preschoolers, psychology, author, research, topic, education system, science, preschool institution, modernity, attitude, method, resources, education, etc.

Сведения об авторе:

Ёров А.Б. - аспирант кафедры общей педагогики Таджикский государственный университет имени Садриддина Айни, тел: +992 918120314, E-mail: yorov.akmal@mail.ru

About the author:

Yorov A.B. - graduate student of the common pedagogy departure, Tajik state pedagogical university named after S. Ayni, tel: +992 918-12-03-14, E-mail: yorov.akmal@mail.ru

УДК:78:79(091)(575.3)

«ЗЕБО» ВА АНЪАНАИ МЕРОСБАРӢ ДАР РАҚСИ ТОҶИК

Файзалиева С.А.

Институтуи таърих ва археология ба номи А. Ҷомӣ

Рақс - аз анвои хунароҳи намоишии бостонӣ ва падидаи нодири бадеию эстетикӣ дар таърихи тамаддуни тоҷикон буда ва ҷойгоҳи хос дорад. Дар осори фарҳанги моддӣ ва маънавии тоҷик аз мавҷудияту вижагии хоси ин анвои хунари намоишӣ- бадеӣ гузоришу тасвирии бисе рангомез ба назар мерасанд.

Дар нигораҳои рӯидеворӣ ва сарчашмаҳои таърихию бадеӣ, тавсирӣ минҷатур) рақс ба сифати офаридаю нодиракорӣ зебоипарастӣ инсон, яке аз пояи андешаи тасвиргарӣ ӯ тавассути ҳаракати мавзунӣ падидаюнда ба риштаи тасвир шудаанд. Дар тавсирҳои рӯидеворӣ, хунари китоборӣ, ороиши толору кушкҳо, колоҳо, махсусан тоблӯҳои коҳу

кушкҳо ва ғайра сахнаҳои чолиб аз санъати рақс тасвир ёфта, зимни ин дар сарчашмаҳои таърихию адабӣ тавсифи рақс олами рангин, маҳорати иҷроии устодони ин ҳунари намоишӣ хеле рангин тавсиф шудааст, Муҳим он ки дар фаслҳои ҷудогонаи навиштаҳои назарию фалсафии ирфонӣ- тасаввуфӣ рақс чун ҷузъи муҳими маҳфилҳои орифон, ифодагари андешаҳои зебоипарастӣ, ирфонии фирқаҳои сӯфия ҳам ҷойгоҳи хос доранд.

Рақс бинобар ба тавсифи андешамандони мо ин баёнгари зебоиҳои зиндагӣ, андеша, гавҳари офариниши зебоипарастӣ, андеша, ишқи беғаш буда, тавассути ҳаракотҳои инсонӣ созанда ва зебоифар бо ҷилваорони узвҳои дар шакли як шигифтангезии ҳунари рӯи сахна меоянд. Инсон офарандаи зебоихост ва аз нигоҳи намояндагони фирқаи тасаввуфии кубравия Сафиуддин Яҳёи Бохарзӣ дар асараш нақши рақсро дар зиндагии инсон чунин тавсиф карда: «ман офаридгори ин зебоӣҳо ҳастам ва бо ҳаракоти худ Зӯҳраро аз осмони фуруд меоварам ва дар шикан- шикани дастони ман ҳамма равонҳо гирдиҳам меоянд ва ин ҳаракоти ман ҷӯяндаи ишқ ва офаринандагии зебоихост. Ҳаракоти ман дар ёфтани биниш ва зебоипарастист ва тавассути ин ҳаракот бинанда хушу шод мешавад ва ин шикан бар шиканҳои ҳаракоти ман сарчашмаи шиноҳти шодию офариниш бо рамзу розҳост» (Сафиддин Яҳёи Бохарзӣ, Аврод-ул- аҳбоб [1, с.21]).

Дар адабиёти бадеӣ, асарҳои тасвирӣ, бооби осори ирфонӣ (дар аксари таълифоти ирфонии фирқаҳои кубравия, чиштия, нақшбандия ва ғайра бобу фаслҳои ҷудогона «Дар маънии рақс», «Дар одоби рақс») рақс самбули расидан ба андешаи солим, ба асл, дар ёфтани бунмоя, расидан ба нерӯи офаринандагии ҳуди инсон аз нав тавсиф шудаанд. Дар сарчашмаҳои хаттӣ (маҳсусан «Лаҳҷоти Искандаршоҳӣ»- асри XV дар бораи рақс аст) тавассути рақси шикан бар шикан ҳавою ҳаваси инсон ба бунӣ инсон ва кайҳон, замон ва навоии нав, навофаринӣ тасвир шудааст. Рақси шикан бар шикани инсон ин ишқ ва ҷашни зебоӣҳо ва андешаҳои нав оғоз мешаванд. Рақси шикан бар шикан ин ифодагари зебоипарастии инсон ва расидани ӯ ба ҷойгоҳи инсонӣ созанда ва офарандаи зебоихост.

Аз ин рӯ санъати рақси тоҷик заминаҳои дерини таърихию назарӣ дошта анвои ҳунар дар фазои ҳоли ташаккул наёфта бо тақя бо анъанаҳои таърихии эҷодию иҷроии устодона ва идомаи он тавассути устодони рақс, ба ифодаи дигар мактаби «устод-шогирд» дар идомаю пешрафт будааст [2].

Дар санъати мардумию касбии рақси имрӯзии тоҷик ҳам анъанаи эҷодию иҷроӣ, меросбарии ҳунари мавқеи хоса касб намуда, идомати онро дар мисоли дастаи рақсии касбии давлатии «Зебо» таҳти сарварию устои рақс Зебо Аминзода - ҳунарпешаи халқии СССР, қору фаъолияти пурбори чехраи намоёни ин анвои санъат метавон собит намуд. Бояд хотирнишон кард, ки рӯи сахна омадани дастаи мазкур таҳти сарварию ин чехраи ҳунарии мактабидандаи устои рақс дар санъати хореографияи миллии садаи XX- тоҷик падидаи камназири ҳунарист.

Тавассути кӯшишу ҷустуҷӯҳои мутассилу ҳамарӯзаи Зебо Аминзода дар мудати кӯтоҳ ансамбли давлатии «Зебо» дар рӯи сахна овардани арзишҳои дар масири таърих андӯхта, диду назари намояндагони таъриху фарҳанги тоҷик дар иртибот ба ин навъи эҷодиёти бадеию зебоишноӣ, аз ҷумла рӯи кори эҷодию иҷроӣ овардани ифодаҳои муассиру ҷашмбини олами рангомези хореографияи миллии бо таҷдиду такмили пурвусъати санъати рақси оро додан дар дастаи мазкур авлабият дода мешуд. Устои рақс, ки парваридаи санъати хореографияи касбии миллии ва мактаби классикии хореографияи ҷаҳонӣ аст, ӯ дар муддати кӯтоҳ тавонист як дастаи эҷодию иҷроӣ рақсии сабкан нави ҳунарии касбии рақсиро рӯи сахна оварад. Ин устои рақс баробари дониши касбии муназзам доштан, нигоҳи усулан нави истифодаю бардошти эҷодкорона аз техникаи иҷроии рақси миллии ва назари нави эҷодӣ нисбат ба мероси санъати рақси миллии, бардошти тозаназаронаи коркард аз ҳаракоти пурвусъати дар маҷмӯъ санъати хореография дар фаъолияти дастаи «Зебо» авлабияти эҷодию иҷроӣ дорад.

Роҳбари бадеии даста барои рангомезии мавзӯи рақс, пурифодагии ҳаракоти мавзун (пластикӣ), бадеитар рӯи сахна овардани олами рангину мусикивори рақси тоҷик ӯ ба ҳар як иҷрогар дарсу тамринҳои мутассилу муназзам гузаронид ва тавонист тавассути ин шеваи омӯзиш тавони иҷроии ҳар раққосаро кашф намояд. Ин шеваи кор на фақат имконоти ҳунарию образфаринии ҳар як иҷрогарро равшан менамуд, инчунин дар рангомезу пурвусъат шудани барномаи бадеии дастаи рақсии «Зебо» имконоти васеи консертиро на фақат дар фазои ҳунарпазирии кишвар, инчунин бурун аз онро ҳам ба миён овард.

Рақс чун падидаи бадеӣ дар фарҳанги тоҷик на фақат ҳамсону ҳамнаво ба ҳаракоти равшану ҷашмбин, инчунин саршор аз мусикивияти хос, ифодаҳои рангомезу пурвусъати ҳаракоти мавзунӣ ҷисми инсон, ифодагари диду назар, бардошту таҷассуми образнокест, ки онро инсон рӯи сахна меорад. Иҷрогарони рақс таҳти навои мусикӣ фикру эҳсос, эҳтироси

нафис ва самимияти хешро тавассути ҳаракоти рангомезу чашмбин дар шакли як асари бадеии саршору чашмбини бадеи манзури бинанда менамоянд.

Ин ифодаҳои мавзуну мусикивори иҷроӣ дар коркарду таҳияи Зебо Аминзодаро дар рақси «Насими кӯҳсор», ки чун асари ҳунарии бадеию зебоишиносӣ рӯи сахна омадааст, метавон натиҷагирӣ намуд. Ин асари рақсӣ дар иҷроӣ бозигарони дастаи «Зебо» дар аввал барои бинандаи аз олами рақс ноогоҳ монанд ба мучассамаи зебоӣ ба назар расида, вале дар он ифодаҳои тасвирии нафиси вазидани насими файзбори кӯҳсор ҳамсону ҳамнаво ба мусикии табиат бонӯе аз ҳоби ноз бедор мешавад ва ҳамидаву нарм бо ифодаҳои мавзун дигаронро низ ҳамсозӣ менамояд. Бонувон сармасти зебоиҳои табиатанду хушхиромони барноқад, камонабрӯ, гесуҳои шикан дар шикандор ба рақс меоянд. Бо табиат мепайванданд, баҳравар аз табиатанд. Чун шаб фаро мерасад, торикиву сиёҳиро, ки хуш надоранд, боз оҳишта оҳишта дар ҷойҳои худ ҳайкал мешаванд, яъне як рақс мисли як асари бадеи қисса мекунад аз мағзи ҳастӣ, аз сиёҳиву сафедӣ, аз ягонагии инсон бо табиат, аз оғоз то анҷоми як зиндагӣ ва ин зиндагиро пеши назари бинанда бо ифодаҳои мавзун офарида шуда, дар коркарди таҳиягар, устоди рақс (Зебо Аминзода) бисе рангину чашмбин рӯи сахна омадаанд. Ин диду бардошт, мавзӯи рӯи сахна овардаи таҳиягар- устоди рақсро ҳунаршинос, профессор Низом Нурҷонов чунин натиҷагирӣ ҳунари намудаанд: «Муҳимтарин қомеби Зебо Аминзода дар он аст, ки зебоӣ ва нафосати рақси тоҷик, наҷибӣ ва назокату малоҳати онро барқарор менамояд. Барои ҳамин ҳам рақсҳои таҳия кардаи ӯ чи дар кишвари мо ва чи дар хориҷа муваффақият доранд.»[3].

Сабки ҳоси таҳиягариӣ З.Аминзодаро метавон дар рӯи сахна овардани рақси «Эй санам» низ бисе рангину муассир аст ва ин коркарди боҳунарона дар санъати хороегорафияи миллии падидаи ҳунарист, инчунин ба сифати шиносномаи санъати рақси тоҷик бурун аз кишвар эътибори ҳоса касб намуда мебошад.

Силсиларақсҳои рӯи сахна овардаи дастаи «Зебо» дар қори таҳиягариӣ санъати хороегорафияи касбии миллии тоҷик тавбаму ҳамсон, ҳамнаво бо мусиқӣ, мавзӯи сурудҳои ҳамичроӣ, рангомезии сару либос, танаввӯоти дӯхти боҳунари сару либос, интиҳоби мутаносиби қолаҳ(қатои сару либос) ва қори нафиси машшотай, яъне ороиши мӯйю намояороиши бозигарон мутаносибу мавзунанд. Ин шева, принсипи омӯзиш, ҳунари таҳиягариӣ роҳбари бадеи дастаи рақсии «Зебо» ро метавон чун аз қорҳои эҷодии боҳунарона дар санъати хороегорафияи миллии касбии тоҷик ҳамсону тавбамон ба суннатҳои дерини анъана ва меросбарии муваффақ натиҷагирӣ намуд. Қору ҳунари таҳиягариӣ Зебо Аминзода дар санъати хороегорафияи миллии касбии тоҷик марҳилаи нави пешрафту идомати суннатҳои дерини меросбарии ҳирфай дар санъати рақс мебошад. Ин сабки эҷодию иҷроии рақсро пеш аз ҳама дар самимияти нафиси иҷроӣ, ҳадафмандии падида овардани ифодаҳои рангомези санъати рақс ва мусикивияту бадеияти рангомези санъати хороегорафияи касбии миллии тоҷик дар солҳои 70-90 –уми садаи ХХ тоҷик баҳодихи қардан мумкин аст.

Қору фаъолияти эҷодию иҷроии дастаи рақсии «Зебо» (Зебо Аминзода) ҳамафаслӣ ва бисёрқутба эътироф шудаи сабк, лабораторияи эҷодии нава дар санъати хороегорафияи касбии миллии тоҷик буда ва бояд дар ин замина таҳқиқоти фаннии касбии илмӣ сурат гирад.

Дигар аз қорҳои эҷодии фардии Зебо Аминзода дар санъати хороегорафияи тоҷик ин тавачҷӯи ҳоса ба таҳияи дурусту интиҳоби либоси рақсӣ чун аз унсури асосии рақс буда ва ин шеваи интиҳобиороиши либоси рақсӣ ҳеле муҳим аст. Воқеист, ки тамоми либосҳои сахнавӣ аз қолаҳи ҳеле қароннаро дӯхта мешуданд, рӯи он ҳатман зардӯзӣ ва ё апликацияи қиммат буд. Тавачҷӯи устоди рақс ба зоҳир ҳикмат дошт, яъне пеш аз пешниҳод қардани рақс, намуди зоҳирӣ фосолае буд барои тамошобин баҳри омода шудан ва дар қардани муҳтавои рақс.

Дигар ин падида овардани ифодаҳои миллии рақс, ҳаракоти мавзун ҳамсон бо ишораҳои миллии, яъне шаклгароию қолабичроӣ дар фаъолияти омӯзишию иҷроии ансамбли «Зебо» эътибор надошт. Бояд, ки ҳамагуна ифодаву ҳаракату мимика ифодаҳои қаноат мекард ва олудаи меҳр мебуд. Ансамбли «Зебо» ансамбли тӯйқард набуд. Муҳлисон рақси гулдуҳтарони ансамбли «Зебо»-ро тариқи оинаи нилгун меиданд. То қомони рӯи сахна омадани ансамбли «Зебо» қариб, ки рақсе таҳти суруд таҳия нашуда буд, аммо роҳбари бадеи даста (Зебо Аминзода) шеъриву рақсро бо диди нава рӯи сахна овард инчунин рақсро бо шеър ҳамнаво намуд.

Қори эҷодии Зебо Аминзода дар таҳияю тақмили сахнаҳои рақсии асари қомпозитор Қируз Баҳор балети «Қақои ишк»(1989) дар театри академии давлатии опера ва балети бақои устод С.Айни низ назаррас аст. Балетмейстри ин асари хороегорафӣ А.Гольшев барои намоиши «Се- гоҳ» Зебо Аминзодаро барои машварат даъват намуд. Қори ҳунари таҳиягариӣ З.Аминзода на фақат тақдиди назар намудани ифодаву ҳаракатҳо, ҳатии драматургии

гасвиргарии хореографӣ, зимни ин дар таҳияи се ракси чудогона дар балети «Мақоми ишқ» буда ва ин кори хунарӣ саршор аз ифодаҳои санъати ракси миллии бохунаронаю чашмбин мебошанд ва дар сохтори хатти драматикии балет таъсиргузори тозаро падида овард[4].

Дар қору фаъолияти эҷодии Зебо Аминзода ба касбияти ракс, ифодаҳои бадеии он низ шоистаи эътироф буда, яъне ракс чун падидаи бадеӣ набояд маҷлисорои як нишаст ё як анҷуман аст, баръакс ракс умри бардавоми тамошоии бадеӣ дошта бошад. Аз ин рӯ дар рӯи сахна овардани асари сахнавии ҳирфаии мондагори бадеӣ аз таҳиягару иҷрогари он заҳмати зиёди мутассили тамрину иҷрои бохунарона, шоистакорӣ, шоистаиҷроиро тақозо дорадва ин талабот хоси кори эҷодӣ иҷроии дастаи рақсии «Зебо» буд.

Фаъолияти пурбори дастаи рақсии «Зебо» таҳти роҳбари бадеӣ, таҳиягар-балетмейстерии Зебо Аминзода саҳифаи рангиндар таърихи санъати хореографияи касбии миллии тоҷик дар садаи XX ва оғози садаи XXI мебошад.

АДАБИЁТ

1. Сафиуддини Бохарзӣ, Аврод-ул-аҳбоб // Б. Сафиуддин Техрон, 1346 – 21 с.
2. Зебо Аминзода нар.арт. // Аминзода З. СССР Интервью от 24.12.2020.
3. Низом Нурджонов Опера и балет Таджикистана // Н. Нурджонов Душанбе, 2010. – 201 с.
4. Бе Зебо «Зебо» набуд. Душанбе, 2018. - С.82-83.

«АНСАНБЛЬ ЗЕБО» И ТРАДИЦИЯ ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ В ТАДЖИКСКОМ ТАНЦЕ

Искусство танца занимает особое место в истории таджикской культуры. Зебо Аминзода, народной артистка СССР, мастер таджикской национальной хореографии, внесла весомый вклад в сохранение творческих и исполнительских традиций танца как важного культурного явления.

В данной статье рассматривается вклад танцевального ансамбля «Зебо» как продолжение лучших творческих и исполнительских традиций таджикского народного и профессионального танца.

Ключевые слова: танец, культурный феномен, традиция, национальный, профессиональный, мастерский, продолжение стиля, исполнительная школа, тематические танцы.

“ZEBO” AND THE TRADITION OF INHERITANCE IN THE ART OF TAJIK DANCE

The art of dance occupies a special place in the history of Tajik culture. Zebo Aminzoda, People's Artist of the USSR, master of Tajik national choreography, made a significant contribution to the preservation of the creative and performing traditions of dance as an important cultural phenomenon.

This article examines the contribution of the «Zebo» dance ensemble as a continuation of the best creative and performing traditions of Tajik folk and professional dance.

Key words: dance, cultural phenomenon, tradition, national, professional, masterful, continuation of the style, performing school, thematic dances.

Сведения об авторе:

Файзалиева Саида Ашуровна - соискатель отдела истории искусств Института истории, археологии и этнографии им. Ахмада Дониша Национальной академии наук Таджикистана, тел(+992) 907221846

About the autor:

Faizalievna Saida Ashurovna - Applicant for the Department of Art History at the Institute of History, Archeology and Ethnography named after V.I. Ahmad Donish of the National Academy of Sciences of Tajikistan, tel (+992) 907221846

ЧАКАН ВА МАХСУСИЯТҲОИ ОН

Саидова Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Чакандӯзӣ яке аз намудҳои санъати бадеӣ – амалӣ, ҳамчун шакли хунари бадеӣ яке аз навҳои гулдӯзӣ ба ҳисоб меравад. Калимаи чакан-ро бо калимаҳои чеканит, чеканка-и русиву чакомаву чакомаки авестой алоқаманд мекунад. [1, с.51-52]. Дар ин маврид вобастагӣ ба нақшо дар назар доранд, яъне чакан ин нақш аст. Чакан як навъи гулдӯзии миллии дар матоҳҳои пахтагӣ ва абрешмӣ аст, ки бештар дар байни занону духтарони тоҷик ривҷ ёфтааст. Дар вилояти Хатлон чакан як ҷузъи муҳими либоси арӯсу домод ба шумор меравад. Дар ин ҷо домодҳо тоқии худро бо гулдӯзиҳои чакан оро медиҳанд. Санъати чакан аз насл ба насл бо шеваи устод –шогирд мерос мондааст. Вожаи чаканро фарҳангомаҳои мӯътабартарини кӯҳан шарҳ додаанд. Падидаи чакан ба минтақаи Кӯлоб пайваст мебошад.

Хунармандони чакан нақшҳои онро номгузори мушаххасе гузоштаанд: «Булбул», «Офтобак», «Давригул», «Качак», «Аштак», «Аноргул», «Себарга», «Барги бед», «Гулгулак», «Нохуни паланг», «Қаламфур», «Товус», «Гандумақ» ва ғайраҳо мебошад, ки яке аз дигаре зеботару дилчаспанд. [2, с.4-5]. Ҳар як нақшо бояд дар ҷои муайян истифода кард. Масалан, нақши каждумакро танҳо метавон дар истифода намуд, зеро ин нақшо дар курта, рӯймол ё тоқӣ намедӯзанд. Воқеан, нақши чакан дар сӯзаниҳои Самарқанду Бухоро, Истаравшан, Дарвозу Ванҷ, дар нақшҳои лаби остину лаби домони тоҷикони Шугнон дида мешавад. Чакан дар таърихи либоси тоҷикон нақши муҳимро мебошад ва мо аз он ифтихор месозем. Нақшу нигоре, ки дар чакан инъикос гардидааст, ҷаҳон- ҷаҳон маънӣ дорад. [6, с.21-22]. Пироҳани чакан рамзи рангорангии ҳаёт, хушиҳои зиндагӣ буда, дар он гӯё гулҳои гуногуни табиати зинда бо таровати хос ва хеле назаррабо чилва медиҳанд. Ба ибориҳои шоир:

*Гардам, фалако, чакан забар шуд ҷаҳон,
Ҳафтранг чакан базоб чун тиру камон.
Аз давраи пеш то ба ин даври замон,
Мерос ба халқ монд аз насли Каён.*

Гарҷанде санъати чакандӯзӣ хоси минтақаи Қўлоб буда, дар ҷануби Тоҷикистон, дар вилояти Хатлон ҷойгир бошад ҳам, санъати чакандӯзӣ дар дигар ноҳияҳо низ васеъ истифода мешавад. Дар намоишҳо, ҷашнҳои арӯсию домодӣ ва идҳои оммавӣ шумораи зиёди духтарон либосҳои чакан мепӯшанд. Соли 2014 санъати чакандӯзӣ ҳамчун намунаи фарҳанги ғайримодӣ барои сабт ба Феҳристи мероси фарҳангии ЮНЕСКО пешниҳод шудааст [3, с.7-8].

Дар самти эҳёи хунароҳои мардумӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ироаи Паёми имсолаи худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2019-2021-ро Солҳои рушди дехот, сайёҳӣ ва хунароҳои мардумӣ эълон карданд.

Тарғиби касбу хунаро дар осори бузургони гузаштаи мо ҷойгоҳи махсус дорад. Чунончи, Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ дар «Гулистон»-и безаволи худ ҳикояти зеринро овардааст: «Ҷонони падар, хунаро омӯзед, ки молу мулки дунёро эътимод нест: ё дузд ба якборагӣ бибарад, ё хоҷа ба тавофиқ бихурад. Аммо хунаро ҷашмаи зоянда ва давлати поянда аст. Хунароманд ҳар ҷо равад, қадр бинад ва дар садр нишинад ва беҳунаро ҳар ҷо равад, хорӣ бинад ва луқма чинад». [5, с.44-45]. Ин гуна пандхоро боз метавон зиёд овард.

Омӯзгори куҳансол Ғафур Носиров (бо таҳаллуси Ғуфрон) аз шаҳри Панҷакент дар китоби худ «Давоми умр» ҳамчун шахси зиндагишиносу рӯзгордида ба мавзӯи хунаро хунаромандӣ тавачҷуҳи хоса додааст. Чунончи, дар ғазали зерин волоияти хунароро васф карда меғӯяд, ки даҳмаҳои Мисру Чину санъати девори Чин, барқи Рогун ва ба устодӣ муяссар шудани номи Бехзод (Қамолиддини Бехзод) ҳама аз хунаро ба даст омадааст:

*Эй ҷавон, бояд бичуст ҳар лаҳза имдод аз хунаро,
Чунки доим мешавад вайрона обод аз хунаро.
Шаҳси соҳибпеша мебошад азизи одамон,
Дар тамоми ҷабҳа бошад мисли Фарҳод аз хунаро.
Даҳмаҳои Мисру Чин маҳсули дастӣ одам аст,
Санъати девори Чин гардида эҷод аз хунаро.
Ғашта машҳури ҷаҳони Шарқ сеҳри мӯқалам,
Номи устодӣ муяссар шуд ба Бехзод аз хунаро.
Барқи Рогун бо бузургию тавоноии худ,
Бо тамоми ҳастияш гардид бунёд аз хунаро. [7, с.34].*

Омӯзгори гармиву сардии ҳаётро ҷашида Ғафур Носиров (бо таҳаллуси Ғуфрон) ибронд медорад, ки пояндаву устувор гардидани сулҳу амният боиси зинда ва аз нав эҳё шудани хунароҳои қадимӣ гардид. Ҳамин маъниро хеле моҳирона ба риштаи назм кашидааст:

*Ҷу сулҳу амният поянда гардид,
Хунароҳои қадимӣ зинда гардид.
дар ҷойи дигар:
Намуд чандин шароитҳо муҳайё,
Ҳама касбу хунаро кард эҳё [8, с.57].*

Таъкид ба ёдоварист, ки бо усули гулдӯзии «чакан» курта, ҷодар ё сӯзанӣ, болишт, гаҳворапӯш, парда, рӯймол, ҷойнамоз ва ғайра меӯзанд. [4, с.83]. Масалан, пӯшидани чакан симои духтаронро боз ҳам ҷаззобтару зеботар мегардонад. Шоир симои духтари чаканпӯшо,

ки ҳар бинадаро шефтаи хусну ҷамоли худ мегардонад, ба таври барҷаста ба риштаи назм кашидааст ва хонанда аз мутолиаи он як ҳаловати хоса мебарад:

*Аз чакан он дилрабо доман гулистон кардааст,
Сӯи шаҳри мо сафар аз мулки Хатлон кардааст.
Аз тамошои ҷамолаи ақлу ҳуши аз сар парид,
Чунки ӯ бар рӯи худ зулфаш парешон кардааст.
Бо садои барбату созу навои думбура,
Эҳ аҷаб, бо пайкари худ нозу ҷавлон кардааст.
Ҳар кучое рақ с кард он нозанини дилрабо,
Сад ҳазорон Комдеро масту ҳайрон кардааст.
Ҷашму мӯю абрӯяш дар рақс мечунбад мудом,
Ҳеширо дар рақс вай устоди даврон кардааст.
Дар ғазали зер низ ҳамин маънӣ ба таври барҷастатар ифода ёфтааст:
Дирӯз вақти субҳдам сайри Зарафишон омадӣ,
Аз ағбаи Шоҳонсигар то кӯли Миҷгон омадӣ.
Гулчеҳраи ширинсухан, гулгунҷабо, гулпераҳан,
Пӯшида андар тан чакан, зеро зи Хатлон омадӣ.
Рақсат мисоли Комде, лаҳнат чу овози Мадан,
Печонда кокул гирди сар, чун мори печон омадӣ.
Монанди товуси ҳарам ҳар сӯ хиромӣ дам ба дам,
Миҷгон шуда теги дудам, шоду газалхон омадӣ.
Дил мебарад арғушти ту, ларзидани ангушти ту,
Дар сахнаи айишу тараб чун беи ларзон омадӣ.
Ғазали зер низ тақвиятбахши гуфтаҳои болост, ки дар он аз санъатҳои бадеӣ, аз қабилӣ маҷоз ва муболиға истифода шудааст:*

*Он шӯҳи паринайкари пӯшида чакан омад,
Рӯхсора чу моҳи нав, чун гунҷадаҳан омад.
Доман чу пари товус, абрӯ чу ҳилоли нав,
Ҷашмон шуда чун бодом, зебандафитан омад.
Ду нарғиси фаттонаш мекард ба ҳам бозӣ,
Гӯё ки ду оҳуе аз мулки Хутан омад.
Печида ду зулфонаш дар зери баногӯшаи,
Бо накҳати хушбӯе чун барғи суман омад.
Дандон садафосо, бо дурру гуҳар ҳамто,
Савадои гуҳар бишкаст, чун дурри Адан омад.
Овози туро бишинид, Ғуфрон ба таҳайло шуд,
Аз баҳри фалакхонӣ тӯтӣ ба сухан омад.
Шоир зебу зиннати занону духтаронро дар пӯшидани либоси миллии мебинад:*

*Надорам майлу рағбат бар либосу лафзи бегона,
Намегирам зи баъзе нокасон ибрат, макун айбам.
ё худ:
Аё Ғуфрон, машав олуда бар фарҳанги бегона,
Мароми худшиносиро ту аз таърихи миллат ҷӯ.*

Дар мухаммаси зер таъкид месозад, ки духтарони мо либоси Аврупоиро аз тан дур созанд, сатри Эронро араб зебанда нест ё худ қисмашонро монанди қавми Амрико урён накунанд, зебоию иффати онҳоро дар пӯшидани либоси миллии мебинад:

*То тавонӣ, дур кун аз тан либоси Аврупо,
Сатри Эронро араб ҳаргиз намезебад туро.
Қисми худ урён макун монанди қавми Амрико,
Дар либоси миллии бошу гир мерос аз ниё,
То ки андар зиндагӣ аз бахт гардӣ баҳравар.*

Шоир сайру гашти наврӯзиро бо либосҳои адрасу чакан хуш медонад ва асноӣ таҷлили ин санаи фарҳунда занону духтарон ҳамин гуна либосҳоро дар бар мекунанд, ки зебоии онҳоро дучандон мегардонад:

*Имрӯз, биё, ба сайри Наврӯз равем,
Бо куртаи адрасу чакандӯз равем.*

*Гул чида ба паҳлуи баногӯи занем,
Бар чониби хона шоду фирӯз равем.*

Пӯшидани куртаи чакан ин эҳтиром ба фарҳанги гузаштаву имрӯзаи пурғановати халқи азизамон аст. Чакан ин рамзи худшиносии миллӣ аст. [4,с.21].

Мутаассифона, чи тавре ки шоир ибраз мекорад, ҳастанд занону духтароне, ки либосҳои миллимонро, ки хеле шиному зебоанд, сарфи назар карда, либоси мардуми бегона ба бар мекунад. Ин амалро бештар он бонувоне мекунад, ки сатҳи маърифаташон паст аст ва бо ин рафтарашон гӯё аз дигарон бартарӣ доштани худро нишон додани мешаванд. Ҳол он ки дар асл ин тавр нест. Ҳарчанд ки оид ба ин масъала дар воситаҳои ахбори омма зиёда менависанду аз тариқи телевизион ва радио мегӯянд, вале вазъият боз ҳамон гунае, ки ҳаст, боқӣ мемонад. Моро лозим меояд, ки сари ин масъала андеша намоем ва пеши роҳи ин гуна падидаи ношоҷибро бигирем, зеро кӯр-кӯрона пайравӣ кардан ба либоси мардуми бегона ба як масъалаи доғи рӯз мубаддал гардидааст.

АДАБИЁТ

1. Ершов Н.Н., Широкова З.А. Альбом одежды таджиков // Н.Н. Ершов, З.А. Широкова Душанбе, 1969 - С.51-52.
2. Бабаджанова Н. История развития портковского дела таджиков в 15-первой половине 20-го века. // Н. Бабаджанова «Меъроҷ», Хучанд, 2017 - С. 4-5.
3. Савина З.Г. Практические работы по товароведению непродовольственных товаров // З.Г. Савина, М.С. Комаровская - Москва, 1987 - С. 7-8.
4. Додонкин Ю.В. Ассортимент, свойства и оценка качества тканей. // Ю.В. Додонкин, С.М. Кипюхин Москва, 1979 - 21 с.
5. Кобиляков А.И. Лабораторной практикум по текстильному материаловедению.Изд. Легкая индустрия, 1979 - С.44-45.
6. Ишматов А. Б., Иброҳимов М.Ф. Технология ва таҷҳизоти истеҳсолати бофандагӣ. // А.Б. Ишматов, М.Ф. Иброҳимов Душанбе, 2007 - С.21-22.
7. Фафуров Н. Давами умр. // Н. Фафуров «Сифат» Душанбе, 2020 - С.34.
8. Аҳадов З. Сабақе аз китоби ҳикмат. // З. Аҳадов «Сифат» Душанбе, 2020 - С.57.

“ЧАКАН” И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

“Чакан” - национальная вышивка на хлопчатобумажных и шелковых тканях, пользующаяся наибольшей популярностью в таджикских женщинах и девушках. В Хатлоне “чакан” - важная часть наряда жениха и невесты. Здесь женихи украшают свой головной убор короны небольшими вышивками. Искусство “чакана” передается из поколения в поколение в мастера-ученика. Слово чакан было объяснено наиболее авторитетными древними словарями. Феномен чакана связан с Кулябским регионом. Артисты “чакана” дали своим ролям конкретные названия: «Бюльбюль», «Офтобак», «Давригуль», «Каяк», «Аштак», «Аноргуль», «Себарга», «Постель Барги», «Гулгулак», «Гвоздь тигра», «Перец », «Павлин », « Пиеница »и так далее, которые красивее и привлекательнее друг друга. Любая роль должна использоваться в определенном месте, например, роль скорпиона может быть использована только в роли, так как эту роль нельзя носить на рубашке, шарфе или короне. На самом деле Роль чакана прослеживается в рукоделии Самарканда, Бухары, Истаравишана, Дарвоза и Ванджа, в узорах рукавов и юбки таджиков Шугнана. Чакан играет важную роль в истории таджикской одежды. Узоры, отраженные в чакане, имеют всемирное значение. Рубашка чакан - символ разнообразия жизни, жизненных радостей, как будто различные цветы живой природы сияют неповторимым и очень эффектным красками.

Ключевые слова: маленький, роль, взгляд, корона, шарф, рукоделие, рубашка, профессия, ремесло, туризм, символ, одежда.

CHAKAN AND ITS FEATURE

Chakan is national embroidery on cotton and silk fabrics, which is the most popular among Tajik women and girls. In Khatlon, Chakan is an important part of the bride and groom's attire. Here the grooms decorate their crowns with small embroideries. The art of Chakan has been passed down from generation to generation in the style of master-disciple. The word Chakan has been explained by the most authoritative ancient dictionaries. The phenomenon of Chakan is connected with Kulyab region. Chakan artists named their roles: “Bulbul”, “Oftobak”, “Davrigul”, “Kajak”, “Ashtak”, “Anorgul”, “Sebarga”, “Bargi Bed”, “Gulgulak”, “Nail of the Tiger”, “Pepper”, “Peacock”, “Wheat” and so on, which are more beautiful and attractive than each other. Each role should be used in a specific place. For example, the role of a scorpion can only be used in a role, because this role is not sewn on a shirt, scarf or crown. In

fact, the role of the Chakan can be seen in the needlework of Samarkand, Bukhara, Istaravshan, Darvoz and Vanj, in the patterns of the sleeves and lips of the Tajiks of Shugnan. Chakan plays an important role in the history of Tajik clothing and we are proud of it. The patterns reflected in the chakan have a worldwide meaning. The Chakan shirt is a symbol of the diversity of life, the joys of life, and the shining of various flowers of the living nature with a unique and very striking freshness.

Keywords: Chakan, role, pattern, crown, scarf, needlework, shirt, profession, craft, tourism, symbol, dress.

Сведение об авторе:

Саидова Бибираджаб Хайдаровна - старший преподаватель кафедры технологии, планирования и дизайна факультета технологии и предпринимательства Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел: (+992) 888801641

About the author:

Saidova Bibirajab Haidarovna – a senior teacher in the Department of Technology, Planning and Design, Faculty of Technology and Entrepreneurship, Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel: (+992) 888801641

АҲАМИЯТИ ИЛМӢ-ПЕДАГОГИИ ОМОДА КАРДАНИ МУАЛЛИМОНИ СИНФӢОИ ИБТИДОӢ ТИБҚИ ТАЛАБОТИ ҒОЯӢОИ ПЕДАГОГИКАИ ЗАМОНИ НАВ

Султонова М.М.

Коллеҷи омӯзгори Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ

Пеш аз он, ки технологияҳои гуногуни таълимӣ-тарбиявӣ дар раванди ғояҳои тадбири педагогӣ дар амал ҷорӣ гардад, муфид шуморида мешавад, ки дар асоси назария амалияи муосири ташхиси педагогӣ симои зехн ва иҷтимоии ҳар як омӯзгори синфи ибтидоӣ ва хонанда оид ба он, ки чи гуна ӯ ба камол расида аст, муайян карда мешавад. Натиҷаҳои татқиқоти мазкурро метавонанд омӯзгорон барои интихоби тарз ва усули фаъолгардонии ҷараёни таълим, корҳои беруназарсӣ чиҳати муайян кардани маърифати ақлию зехнии хонанда ва дигар самтҳои кор мавриди истифода қарор диҳанд.

Ташхис ва таҷриба дар педагогика барои иҷрои амал баҳри исботи дониш ва ҳосил кардани маҳорату малака истифода карда мешавад. Таҷриба хеле васеъ буда, маънои гуногунро ифода мекунад: таҷрибаи таълимӣ, таҷрибаи кори, таҷрибаи истехсолӣ, таҷрибаи педагогӣ ва ғайра, ки бо хонандагон дар ҷараёни дарсу машғулиятҳои амалӣ, инчунин саёҳат гузаронида мешавад. Хонандагон бо нишондоди муаллим дар синфхона, китъаи замини назди мактабӣ, дар ҷойҳои таърихӣ (музейҳо), дар саҳро хангоми саёҳат, таҷрибаҳо мегузаронанд. Таҷриба яке аз воситаҳои аниқ гардонидани донишу малака, маҳорат ва методҳои тадқиқот мебошад.

Хонандагон яке аз заминаҳои асосии нуруи зехнии ҳар як кишвар ба ҳисоб мераванд, ки ба чунин мазмун хонандагони мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ арзёбӣ карда мешаванд. Татбири ғояҳои педагогӣ ба он равона карда шудааст, ки хонандагон дар зинаҳои гуногуни таҳсил метавонанд барои ҳалли масъалаҳои мухталифи иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар ҷалб карда шаванд.

Яке аз роҳҳои расидан ба ҳадафҳои дар пеш гузошташуда ва ташкили муваффақона аз он иборат аст, ки хонанда зимни омӯзиши дилхоҳ фанни таълимӣ, махсусан фанҳои педагогика ва психология фанҳои вобаста ба забонумӯзӣ ва ғайра метавонанд бо истифода аз талаботи касбӣ-тахассусӣ, модели худтакмилдиҳӣ - образи мутахассиси ояндаро дар асоси талаботи кор фармондаш тартиб дода, кӯшиш ба харҷ диҳад, ки донишҳои замонавии тахассусиро аз бар намуда, барои дарсдиҳӣ ҷойи кор ва худро пайваستا такмил диҳад [1, с.419]. Барномаҳои педагогии воситаҳо ҳамчун системаи дидактикӣ дорои гурӯҳбандии зерин мешаванд: воситаҳои ашӣ, амалӣ (намоишдиҳии таҷрибаҳо), зехнӣ (ҷустуҷӯи ақлонӣ), пуртаъсир (таъсиррасонӣ ба хуруш ва изтироб). Алалхусус, чуноне ки мебинем, ба системаи «Барномаи педагогӣ»-и [2, с.411] воситаҳо тамоми асбобҳои аёнӣ, аз он ҷумла воситаҳои техникаи замонавии омӯзиш, таҷҳизоти лабораторӣ, маводҳои дидактикӣ, адабиёти таълимӣ, далелҳо ва исботи асбобу лавозимоти зарурӣ барои омӯзиши фанҳо ва ғайра дохил мешаванд. Илова бар ин, «Барномаи педагогӣ»-и воситаҳо намудҳои намоиш додани таҷрибаҳо, барои рушду нумуи ақлонии шогирдон воситаҳои пуртаъсирро дар шароити кабинети лабораторӣ,

устохона, паркҳои техникӣ, истехсолот низ истифода мебаранд. Дар ин сурат мо тасмим гирифтем, ки баъзе барномаҳои педагогии воситаҳои ташкили ҷараёни таълимро зимни татбиқи ғояҳои педагогии муосир чунин таҳлилу тавзеъ намоем:

1. Дар амал татбиқ; намудани барномаи модели тайёр кардани омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, воситаҳои предметӣ, ашёҳои дидактикӣ, ки мавриди таълим истифода бурда мешаванд; гуногуни тасвири (сурати ашёҳо, ҳайвонот, растанӣ, мошин); графикӣ (ҷадвалҳо, нақшаҳо, феҳрист); воситаҳои рамзӣ (глобус, харитаҳо, атласҳо, нишони давлатӣ); воситаҳои техникӣ (кино, радио, диафильмҳо, диапозитивҳо, компютер, интернет ва ғайраҳо).

2. Такмил намудани роҳҳои истифодабарии айёният, тамоми воситаҳои аёни номбурда аз тарафи муаллим ба тариқи тасвир намоиш.

Дар ин ҷода бояд зикр намуд, ки роҳи тасвир онро тақозо менамояд, ки омӯзгор маводи таълимро бо нишон додани асли ашёҳо, сурат, ҷадвал ва харита баррасӣ намояд. Роҳи намоиш бошад, бо намоиш додани асбобҳо, таҷҳизот, таҷрибаҳо, перепаратҳои гуногун, кинофильмҳо, диафильмҳо ва ғайраҳо вобаста аст.

3. Истифодаи самараноки воситаҳои амалӣ ба фаъолияти муштараки муаллиму хонанда вобастааст. Муаллими синфҳои ибтидоӣ пеш аз он, ки ба дарс дарояд, воситаҳои амалии дахлдорро ба мақсади роҳандозии раванди таълим ба нақша мегирад. Агар мавод намоиши ягон таҷрибаро талаб кунад, онро дар амалиёти шахсии худ санҷида, пас бо тайёрии ҳамаҷониба онро намоиш медиҳад. Ба воситаҳои амалии кори муштараки муаллиму хонанда намоиш додани ҷадвалҳо, машқҳои хаттӣ, таҷрибаҳо, фаъолияти меҳнатии эҷодӣ, таҳияи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва эҷодӣ, корҳои хаттӣ ва ғайраҳо дохил мешаванд. Ҳамчунин ба воситаҳои таълими амалӣ кор дар устохонаҳо, паркҳои техникӣ, сехҳои корхонаҳои истехсолӣ хангоми дар амалия татбиқ намудани донишҳои назариявии гирифташон, вобастагии комил дорад.

4. Татбиқи васеи воситаҳои зехнӣ. Дар ин қисмати таълимӣ муайян намудани захираи дониши хонанда пайваста ба мавқеи маводи омӯзиш вобастагиҳоеро баррасӣ менамояд, ки шогирдонро ба фикрронӣ, ҷустуҷӯи шавқовар ҳидоят намуда, ақлноқӣ ва зехнашонро сайқал дода, қобилияти маърифатҷӯиашонро ташаккул медиҳанд. Ба ин воситаҳо инҳо шомил шуда метавонанд: саволҳои эвристикӣ, муаммою чистон, тезгӯяк, байтбарак, чайнворд, красворд ва ғайраҳо.

5. Истифодаи мунтазами васоити пуртаъсир (хурушонӣ, эмотсионалӣ). Ба ин воситаҳо маҷмӯи лаҳзаҳои ҳаяҷоноварӣ ба эҳсосоти талабагон таъсир-расон, аз қабилӣ рӯҳафзой, ҳаловатбарӣ, шодию сурур, раҳму шавқат, инчунин оташинию хурушинӣ, ғазабу нафрат нисбати беадолатӣ, золимӣ, ваҳшигарӣ ва монанди инҳо шомил мешаванд.

Яке аз самтҳои муҳими баланд бардоштани дараҷаи донишандӯзии хонандагони синфҳои ибтидоӣ ин иҷроиши кори мустақилонаи ӯ ба шумор меравад. Чун анъана, кори мустақилона таҳти роҳбарии омӯзгор сурат гирифта, қобилият истеъдод, хусусиятҳои синнусолии онҳоро ба инобат мегирад. Мақсади асосии кори мустақилона аз он иборат аст, ки хонанда ҳанӯз аз синфҳои поёнӣ ба таҷрибаи гузаштани мақсад ва расидан ба ҳадафҳои муайяншудаи худро роҳандозӣ намудан сар карда, минбаъд устувортар ва сайқал меёбад. Зимни муайян намудани мақсадҳо ҳар як омил бояд аз лиҳози талаботи омӯзиши ҳар як фан ва бозори озоди меҳнат ба инобат гирифта шавад [3, с.421].

Масъалаи хеле муҳиме, ки ҷомеа аз лиҳози талаботи стандартҳои таълими ҷаҳонӣ рушди хешро арзёбӣ менамояд, ин фарогирии хонандагон ба таҳияи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва эҷодӣ мебошад, ки дар роҳи ташаккули мутахассиси оянда бо назардошти ҷустуҷӯи ғояҳои инноватсионӣ ва тафаккури нави техникаю технологияи он нақши назаррасро мебозанд, ки он аз дониш, малака, маҳорат ва санъати баланди омӯзгори синфҳои ибтидоӣ саҳт вобастагӣ дорад. Масъалаи зикршуда аз Барномаи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015, Барномаи рушди инноватсионии ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 ва Паёми навбатии Асосгузори сулҳу Ваҳдати Миллӣ, Пешвои миллат, Президенти ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 22 декабри соли 2017 [4, с.7], ки модели гузаштан аз кишвари «аграрӣ-саноатӣ» ба кишвари «саноатӣ-аграрӣ»-ро пешниҳод намуд, сарчашма мегирад.

Барои фароҳам овардани шароити зарурӣ чихати баланд бардоштани сатҳи таълиму тарбияи хонандагон, кӯшишҳои муштараки мақомоти давлатӣ, маориф ва дигар ташкилотҳои ҷамъиятӣ, муассисаҳои илмӣ ва фарҳангӣ ' ВАО, доираҳои тичоратӣ, инчунин кулли шаҳрвандони манфиатдорро бояд муттаҳид ва ҳамоҳанг сохт.

Дар расм вобастагии сохторбандии маҷмуи ҷузъҳои системаи таълим ва омӯзиш оварда шуда

<u>Чораҳои тақмили системаи таълим ва омӯзиш</u>	
1	<u>Тақмили системаи таълимоти умумии мунтазам ва тарбияи хонандагон бо роҳи:</u>
1.1	<u>Таҳияи маводи таълимӣ ва ташкили курсҳои тақмили ихтисос, инчунин гузаронидани семинарҳо барои ҳайати омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, доир ба фанҳои гуманитарӣ, риёзӣ-табӣӣ, равияи техникӣ ва технологӣ;</u>
1.2	<u>таҳияи барномаҳои таълимӣ барои донишгоҳҳо ва лигаи муассисаҳои таълимӣ, бо назардошт ва максали роҳанлозии намулани масъалаҳо вобаста ба технологияҳои инноватсионии муосир.</u>
2	<u>Таъмини ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҷомеа ҷиҳати ҳалли муштаракӣ манфиатовар дар соҳаи таълим тарбия.</u>
3	<u>Рушди нумӯи илмию методологии системаи таълим тарбия.</u>
4	<u>Фароҳам овардани таъминоти меъриши ҳуқуқӣ барои таълим тарбия хонандагон.</u>
5	<u>Ҳамкориҳои байнисоҳавӣ дар доираи масоили муҳим ва ҳалталаби таълим тарбия.</u>

Чи хеле, ки аз расм бармеояд, баҳри тақмил додани системаи таълим ва омӯзиши кадрҳо чораҳои зерин дар сохторбандӣ як маҷмуи томо баррасӣ менамоянд:

Тақмили системаи таълимоти умумии мунтазам ва тарбияи хонандагон бо роҳи:

Ҳамин тариқ коркард, пешниҳод ва татбиқи моделҳои таҷрибавӣ дар омода кардани омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар таҳлили ташкили ҷараёни таълим ва тарбия зимни татбиқи ғояҳои педагогикаи муосир ҷиҳати рушди соҳаи маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тайёр намудани кадрҳои баландихтисоси педагогӣ ва илмию педагогӣ, мусоидати бевосита дошта, механизми батафсиلى системаи таҳсилот ва тарбияро тақозо менамояд.

АДАБИЁТ

1. Анастози О.Н.Урбина С. Психологическое тестирование С.П.Б Питер 2002
2. Алин.О.Н. Салкинова Н.И. Кадры для эффективной бизнеса..Подбор и мотивация персонала. М.Генезес, 2005
3. Анастози О.Н.Урбина С. Психологическое тестирование С.П.Б Питер 2002
4. Паёми Асосгузори Сулҳу Ваҳдати миллӣ ,Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 22-декабри соли соли 2017 - С7
5. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века .Учебное пособия для самообразования М. «Педагогическое общество России»2002
6. Шарифзода Ф, Миралиев Абдусалом «Педагогикаи умумӣ ва касбӣ» Душанбе:- Ирфон - 2012
7. Шоев Н.Н. Усул ва манбаҳои баланд бардоштани сифати таълим тарбия дар муассисаҳои Олии таълимӣ, Душанбе: «Ирфон» - 2003

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В СООТВЕТСТВИИ С ТРЕБОВАНИЯМИ СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКИ

Естественно, учитель новой эпохи должен соответствовать требованиям новой эпохи, правилам и нормам с точки зрения интеллектуального, интеллектуального, технического, творческого, требования и т. д. В соответствии с требованиями современной педагогики, все успехи, достижения, день за днем во всех аспектах: педагогических, психологических, новые инновации и творчество. Новые уроки и требования, новые правила, новые техники и технологии - самые ценные современные концепции образования. Учитель начальных классов учится работать в соответствии с этими требованиями. Методы обучения различаются в зависимости от потребностей общества. В частности, активные методы обучения, умение пользоваться компьютерами, Интернет, постоянное совершенствование знаний, навыков, педагогических навыков, изучение передового опыта учителей-новаторов являются ключевыми факторами в подготовке учителей начальной школы. Именно учитель начальных классов

закладывает фундамент и величественное здание науки и знаний в сердцах учеников. Поэтому, переход с первого на второй уровень основной школы, готовят учителя начальных классов.

Автор статьи ставит целью отредактировать и разъяснить педагогическую программу, средств организации учебного процесса следующим образом:

1. Реализация типовой программы подготовки учителей начальных классов.
2. Улучшение использования наглядных пособий, всех учебных пособий посредством демонстраций.
3. Эффективное использование практических инструментов, совместная деятельность преподавателя и ученика.
4. Широкое применение интеллектуальных средств, выявление базы знаний студента.
5. Регулярное употребление сильнодействующих средств (раздражительность, эмоциональность).

Таким образом, данная статья может стать хорошим материалом для широкого круга учителей начальных классов, учащихся педагогических факультетов, педагогических колледжей, при подготовке учителей начальных классов.

Ключевые слова: педагогика практика, преподаватель, творчество, новаторство, обучение, учебная программа, ученик, изучение.

THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF TRAINING PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS OF MODERN PEDAGOGY

Naturally, a teacher of a new era must meet the requirements of a new era, rules and norms in terms of intellectual, intellectual, technical, creative, requirements, etc. In accordance with the requirements of modern pedagogy, all successes, achievements, day after day in all aspects: pedagogical, psychological, new innovations and creativity. New lessons and requirements, new rules, new techniques and technologies are the most valuable modern concepts of education. The primary school teacher learns to work in accordance with these requirements. Teaching methods differ according to the needs of the community. In particular, active teaching methods, the ability to use computers, the Internet, the continuous improvement of knowledge, skills, pedagogical skills, the study of the best practices of innovative teachers are key factors in the preparation of primary school teachers. It is the primary school teacher who lays the foundation and the magnificent building of science and knowledge in the hearts of students. Therefore, the transition from the first to the second level of basic school is prepared by primary school teachers.

The author of the article aims to edit and explain the pedagogical program, means of organizing the educational process as follows:

1. Implementation of a standard program for the training of primary school teachers.
2. Improving the use of visual aids, all teaching aids through demonstrations.
3. Effective use of practical tools, joint activities of teacher and student.
4. Wide application of intellectual means, identification of the student's knowledge base.
5. Regular use of potent drugs (irritability, emotionality).

Thus, this article can become a good material for a wide range of primary school teachers, students of pedagogical faculties, pedagogical colleges, in the preparation of primary school teachers.

Keywords: pedagogice, practice, teacher, creation, innovation, teaching, syllabus, pupil, learning.

Сведение об авторе:

Султонова Майрамби Маджнуновна – старший преподаватель кафедры педагогики и психологии Педагогического колледжа Кулябского государственного университета имени Абуабдуллохи Рудаки Тел: (+992) 918738548

About the autor:

Sultonova Mayaranbi Majnunovna – senior lecture teacher of Pedagogical college of the Kulob State University name Abuabdulloh Rudaki, Phone: (+992) 918738548

МУНОСИБАТҲОИ ИННОВАТСИОНӢ БА ТАҲСИЛОТ БО ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ ТАРБИЯИ ҶИСМОНӢ

Миралиён Х.А.

Донишқадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов

Дар ҷаҳони муосири пешрафти босуръати техникаӣ, рушди илм ва ҷараёни афзояндаи иттилоот, ки ба мутахассиси муосир зарур аст, ҷараёни босуръати зиндагӣ дар шароити вазъиятҳои стрессӣ, фаъолияти таҳсилӣ донишҷӯён босуръаттар ва шиддатноктар гардидааст. Мутассифона, насли муосири ҷавон муҳимияти сарборихои ҷисмонӣ, речаи фаъоли ҳаракатии меҳнат ва истироҳатро нодида мегирад. Чунин арзи ҳаёт боиси баланд

шудани сатҳи беморшавӣ ва заифии умумии саломатии ҷисмонӣ ва равонии ҷавонон мегардад. Аз ин рӯ, аҳамияти машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ, дар навбати аввал, ҳамчун воситаи ташкил ва беҳтарсозии речаи рӯз, истироҳати фаъол, нигоҳдорӣ ва баланд бардоштани қобилияти кори донишҷӯён дар тӯли тамоми давраи таълим махсусан мубрам мегардад [3, с. 44-46].

Тарбияи ҷисмонӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҳамчун фанни таълимӣ ва ҷузъи муҳимтарини рушди ҳаматарафаи шахсият муаррифӣ гардидааст. Фарҳанги ҷисмонӣ вазифаҳои таҳсилотӣ ва рушддиҳандаи худро дар раванди мақсадноки педагогии тарбияи ҷисмонӣ амалӣ месозад.

Афзалияти назарраси технологияҳои муосири таҳсилоти ҷисмонӣ аз он иборат аст, ки онҳо, пеш аз ҳама, барои донишҷӯён ҷолиб буда, сатҳи ҳавасмандӣ ба варзиш ва ҳавасмандӣ ба машғулиятҳои баланд мебардорад [4, с. 82-84]. Аммо, ҳамаи муносибатҳои инноватсионӣ ва муосир ба ташкили машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ бо гаронбаҳои тафовутдоранд, ки якхела барои ҳамаи муассисаҳои бучетӣ мутбоқинопазиранд. Маҳдудияти таъминоти захиравӣ низ ба омодагии умумии муассисаҳои таҳсилот ба имконияти ҷорикунии технологияҳои такмилёфтаи таҳсилотии ташкили машғулиятҳо бо варзиш таъсир мерасонад. Ба сифати монеа инчунин навоарӣ (аз ҷумла дастгирӣ аз ҷониби роҳбарият) хизмат мекунад. Барои истифодаи технологияҳои муосир педагог бояд муҳимияти онҳоро фаҳмида, дарк кунад, ки мантиқан, аз ӯ рушди иловагӣ дар соҳаҳои додашудаи технология талб карда мешавад.

Машғулияти тарбияи ҷисмонӣ дар замони нав, ки ба шахсияти донишҷӯ нигаронида шудааст, ба қобилиятҳо, хоҳишҳо ва имкониятҳои он самт дода шудааст. Тамрини шахсият-меҳвар ин:

- фароҳам овардани шароит барои беҳтарсозии омодагии ҷисмонии донишҷӯён, солимии онҳо, баланд бардоштани ҳавасмандӣ ба дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ;
- истифодаи шаклҳо ва методҳои гуногуни ташкили фаъолияти донишҷӯён дар машғулият, ки имкон медиҳанд таҷрибаи субъективии донишҷӯ кушода дода шавад;
- фароҳам овардани фазои ҳавасмандии ҳар як донишҷӯ ба кори гурӯҳ;
- истифодаи маводи дидактикӣ дар дарс, ки имкон медиҳад донишҷӯ намудҳои барои ӯ муҳимтари фаъолиятро интихоб намояд;
- на танҳо ба натиҷаи ниҳоӣ, балки инчунин дар рафти раванди ба даст овардани он;
- эҷоди фазо барои худифодакунии табиӣ донишҷӯ мебошанд.

Дар мавриди муносибати интерактивӣ бошад, пас дар ин ҷо аз аввал бояд чунин далелро қайд кард, ки олимони-физиологҳо дер боз ба хусусияти фаъоли дарки иттилоот таваҷҷуҳ зоҳир кардаанд. Инсоне, ки эҳсосоти мусбатро ҳис мекунад, “харитаи дарк”-ро осонтар эҷод мекунад, ва онҳо босифаттар мешаванд. Ин маънои онро дорад, ки аз ҷумла донишҷӯён низ таҷриба ва ғояҳоро осонтар ва дақиқтар ба хотир оварда, онҳоро дарк мекунанд [4, с. 82-84]. Яъне, агар донишҷӯ иштирокчии фаъоли раванди таълим гардад, ӯ иттилоотро беҳтар ба хотир мегирад. Дар ин принцип методҳои интерактивии таълим бунёд ёфтаанд.

Мақсади таълими интерактивӣ – ин фароҳам овардани шароити бароҳати таълим мебошад, ки дар он донишҷӯ муваффақиятнокии худ, камолоти зеҳнии худро эҳсос мекунад, ки худӣ раванди таҳсилотиро босамар мегардонад.

Таълими интерактивӣ эҳсосот, шуурро фаъол месозад, ки ин ба ҳифзкунии босифат мусоидат менамояд. Ба таълим ва ҳифзкунии инчунин он чиз метавонад мусоидат намояд, ки иттилоот дар шакли нав, ғайримукаррарӣ пешниҳод карда мешавад, ки аллақай бо қонуниятҳо ва қолибҳои дар майнаи сари мо мукрараргардида мувофиқат намекунад. Фаъолноксозии ҳифзкуниро бо кумаки эҳсосот дар машғулиятҳои амалии тарбияи ҷисмонӣ: кор дар гурӯҳҳои хурд аз рӯи таҳлили машқҳои мушахас, ҳадафҳои он, ширкат дар бозиҳои тақлидӣ ва фаъол истифода бурдан мумкин аст. Ҳангоми омӯзиши фанҳои синклӣ тарбияи ҷисмонӣ истифодаи методи ҳучуми майнагӣ, методи синектика (усулҳое, ки дар қиёс асос ёфтаанд), методи шабехсозӣ (истифодаи маҷозҳо), ки таъсири саҳт мерасонанд, ба мақсад мувофиқ аст.

Пайдошавии шаклҳои интерактивии фаъолияти донишҷӯёни ҷавонро дар дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ ҳамчун тамоюл дар фаъолияти омӯзгорон дар заминаи парадигмаи шахсият-меҳвари педагогӣ ва рушди тафаккури эҷодӣ дар онҳо ҳамчун тамоюл эътироф кардан мумкин аст. Истифодаи шаклҳои зикргардидаи инноватсионии таълими донишҷӯён ба дигаргуншавии фаъолияти онҳо ба самти аз ҷиҳати шахсиятӣ муҳим мусоидат менамояд. Низомбандии минбаъдаи таҷрибаи педагогӣ, таснифи коркардҳои назариявӣ ва амалӣ оид ба мавзӯ ва ҳулосаи муайяншуда дар асоси ин принципҳои технологӣ, харитаҳои технологӣ оид ба ташаккули фарҳанги ҷисмонии шахсият мусоидат хоҳад кард.

Ҳангоми гузаронидани машғулиятҳо дар муассисаи таҳсилоти олии амалисозии назоратро аз болои ҳолати функционалии организми донишҷӯён бо назардошти хусусиятҳои инфиродӣ ва синну солии онҳо амалӣ кардан зарур аст. Интихоби машқҳои ҷисмониро ба таври ташхисӣ, бо истифода аз тадриҷият, низомнокӣ ва дастрасӣ будан гузаронидан лозим аст. Раванди азхудкунии маҳоратҳо ва малакаҳои ҳаракатӣ аз ҷониби донишҷӯён инчунин бояд шуурнокӣ, ғаёлонокӣ ва маҳорати касбии донишҷӯ вобаста мебошад.

Аҳамияти махсусро ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои таълимӣ масъалаи воябандии сарбории ҷисмонӣ бо назардошти вазъи саломатӣ ва рушди ҷисмонии донишҷӯён касб менамояд.

Технологияи шахсият-меҳвар ба эҷоди фазои эҷодкорона дар машғулият кумак карда, инчунин шароити заруриро барои рушди қобилиятҳои инфиродии донишҷӯён фароҳам меорад [1]. Диққати зиёдро ба рушди малакаҳои амалие, ки дар зиндагӣ заруранд, муносибати бошууроно, ғаёлоноии донишҷӯён ба дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ додан зарур аст. Барои ноил шудан ба самаранокӣ машғулият ба муносибати шахсӣ ба донишҷӯён самтгирӣ кардан зарур аст, ки дар он таълимгиранда ба ҷустуҷӯи эҷодкорона ва худмуайянкунӣ тамоюл мекунад.

Технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ имкон медиҳанд, ки раванди таълимӣ дар сатҳи нав, муосиртар ташкил карда шуда, азхудкунии пурратари маводи таълимӣ таъмин карда шавад. Ин инчунин ба ҳалли боз як вазифа – дар донишҷӯён бедор кардани ҳавасмандӣ ба ташаккули тарзи ҳаёти солим – кумак мекунад.

Технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар тарбияи ҷисмонӣ ва таҳсилот дар маҷмӯъ падидаест, ки таҳти таъсири ҷаҳонишавӣ ба рушд оғоз кард. Иттилоотикунони варзиш дар муассисаҳои таҳсилоти олии, бешубҳа, дар доираи муосиркунони таҳсилот дастгирӣ карда мешавад. Технологияҳои компютерӣ ва воситаҳои иттилоотӣ танҳо бо имкониятҳои бучетӣ маҳдуд мешаванд.

Раванди ташкили машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ на танҳо бо истифодаи воситаҳои муосир ва ғайримуқаррарии омодакунӣ: презентатсияҳо, тестгузаронии компютерӣ, олимпиадаҳои фосилавӣ, истифодаи шабакаи интернет, ҷамъиятҳои шабакавӣ, балки инчунин бо ҷалби маводи рақамӣ, истифодаи сомонаҳои оммавӣ, инчунин стендҳои тамринӣ-ташхисӣ; модулиҳои воқеиятнокии маҷозӣ; низомҳои автоматикунонидашуда барои назорат ва идоракунии раванди тамринӣ ва ғайра ҳамроҳӣ мекунад [2, с. 44-46]. Ҳамаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ барои таълимгирандагон ҷолибанд, зеро маҳз ҳамин синну сол аудиторӣ мақсаднокӣ навоариҳои техникаи иттилоотӣ маҳсуб меёбад.

Дар натиҷаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ инҳо муяссар мегарданд:

- қушода шудани қобилиятҳои ҳаматарафаи таълимгирандагон;
- баланд бардоштани ҳавасмандии донишҷӯён ва шавқу ҳавас ба фан;
- омӯзонидани донишҷӯён ба боварӣ доштан ба худ;
- ёд додани истифодаи донишҳои гирифташуда ба донишҷӯён дар ҳаёти ҳамаҷӯза;
- баланд бардоштани сифати донишҳои таълимгирандагон.

Технологияҳои муосири иттилоотӣ иртиботӣ бояд ҷойгоҳи сазовори худро дар омодакунӣ касбию педагогии донишҷӯёни факултетҳои тарбияи ҷисмонӣ зимни ташкили шаклҳо ва намудҳои зерин: лексияҳо, машғулиятҳои семнарий ва амалӣ, санҷишҳо ва имтиҳонот, кори мустақилона, тайёр кардани корҳои курсӣ ва хатмкунандагии таҳассусӣ, ташкили кори илмию методӣ ишғол намоянд. Дар ин зимн нақш ва вазифаҳои технологияҳои муосири иттилоотӣ иртиботӣ аз баланд бардоштани ҳавасмандӣ ва ғаёлоноксозии ғаёлолияти маърифатии таълимгирандагон, сайқал додани малакаҳои кори мустақилона, баланд бардоштани сатҳи фарҳанги иттилоотӣ иборатанд.

Маҷмӯаи дидактикии воситаҳои таъминоти иттилоотӣ фан дар раванди кори мустақилонаи донишҷӯён дарки иттилоотро дар сатҳи баландтари босифат таъмин менамояд. Воситаҳои визуализатсияи динамикӣ ва мултимедиа ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки тамрини варзишӣ ё солимгардониро ба нақша гирифта, маҷмӯъҳои машқҳо, барномаҳои самтнокии солимгардонӣ ё касбӣ-амалидоштаро таҳия намуда, омодагии техникӣ ва ҷисмонӣ тақмил диҳанд. Барномаҳои ташхискунанда имконият медиҳанд, ки мустақилона худташхискунии ҳолати равонӣ, функционалӣ ва ҷисмонӣ мустақилона гузаронида шавад, ки дар асоси он худтаҳлилкунӣ гузаронида шуда, ҳулосаҳо ва тавсияҳо ба маълумоти бадастомада пешниҳод карда мешаванд. Бо кумаки тестҳои автоматикунонидашуда донишҷӯён метавонанд сатҳи донишҳои худро арзёбӣ карда, мустақилона амалҳои минбаъдаи худро ба нақша гиранд [5].

Дар асоси гуфтаҳои боло хулоса баровардан мумкин аст, ки такмили низоми маориф дар кишвари мо қорӣ намудани ғояҳои навро дар тамоми соҳаҳои он, аз ҷумла ба тарбияи ҷисмонии донишҷӯёни ҷавони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, талаб мекунад. Дар навбати аввал, ин бо тағйирёбии технологияи таълими тарбияи ҷисмонӣ алоқаманд аст, ки метавонад сатҳи зарурии солимӣ ва омодагии равонӣ ҷисмонӣ мутахассисонро ба шароити гуногуни ғайбӣ ҳаёти таъмин наояд. Дар илм ва амалияи муосири педагогӣ маҷмуи ба таври кифоя васеи технологияҳои таҳсилоти таҳия гардидааст.

Ҳамин тариқ, зарурияти қорӣ намудани инноватсияҳо ба соҳаи тарбияи ҷисмонӣ бо масъалаҳои ҷиддӣ дар вазъи саломатии ҷавонон муайян гардидааст. Талабот ба инноватсияҳо дар самти маъмур дар ҳамаи соҳаҳои фарҳанги ҷисмонӣ, махсусан дар масъалаҳои такмили методҳои қор, дар интиҳоби воситаҳои асили роҳҳои қорӣ намудани онҳо дар амал ба мушоҳида мерасад.

АДАБИЁТ

1. Давыдова Т.П. Современные образовательные технологии на занятиях физической культурой // Научное сообщество студентов: междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. XXXV междунар. студ. науч.-практ. конф. № 24(35). URL: [https://sibac.info/archive/meghdis/24\(35\).pdf](https://sibac.info/archive/meghdis/24(35).pdf) (дата обращения: 02.03.2019).
2. Лихачев, О.Е. Интерактивное обучение в физическом воспитании студентов вуза / О.Е. Лихачев, Ю.В. Шиховцов, И.В. Николаева // Здоровье нации: современные ориентиры в физическом воспитании учащейся молодежи: материалы Всероссийской заочной научно-практической конференции, 15 апреля 2013, Самара. С. 44-46.
3. Мокеева Л.А. Физическая культура в вузе: интерактивные методы обучения // OlymPlus. / Л.А.Мокеева, Ю.В.Шиховцов, И.В.Николаева Гуманитарная версия. 2015. -№ 1. С. 82-84.
4. Симонова И.М. Воспитание самостоятельности студентов в процессе занятий физической культурой с использованием информационных технологий // Современные проблемы науки и образования. – 2017. – №1.

ИННОВАЦИОННЫЕ ОТНОШЕНИЯ К ОБРАЗОВАНИЮ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье исследуются инновационные отношения к образованию с использованием современных технологий физического воспитания. Отмечается, что физическое воспитание в вузах представлено как учебная дисциплина и важнейший компонент всестороннего развития личности. Существенный приоритет современных технологий физического образования для студентов является привлекательным, которые повышают мотивацию к физической культуре и спорту и занятиям. Делается заключение, что внедрение инноваций в физическое воспитание обусловлено серьезными проблемами в состоянии здоровья молодежи.

Ключевые слова: инновационное отношение, образование, занятие, физическое воспитание, профессиональный вуз физического воспитания, специалист, студент.

INNOVATIVE RELATIONSHIP TO EDUCATION USING MODERN TECHNOLOGIES OF PHYSICAL EDUCATION

The article examines innovative attitudes towards education using modern technologies of physical education. It is noted that physical education in universities is presented as an academic discipline and the most important component of the comprehensive development of the individual. An essential priority of modern technologies of physical education for students is attractive, which increase motivation to physical culture and sports and activities. The conclusion is made that the introduction of innovations in physical education is caused by serious problems in the state of health of young people.

Key words: innovative attitude, education, occupation, physical education, professional university of physical education, specialist, student.

Сведения об авторе:

Миралиён Хайрулло Абдусалим - старший преподаватель Таджикский институт физической культуры имени С. Рахимов. Адрес г. Душанбе. E-mail: khayrullo_m@mail.ru Тел: (+992) 935262655

About the autor:

Miraliyon Khairullo Abdusalim - senior lecturer Tajik Institute of Physical Culture named after S. Rakhimov. Address Dushanbe. E-mail: khayrullo_m@mail.ru Tel: (+992) 935262655

НАҚШИ ҲАМКОРИИ МУРАББИЯ БО РОҲБАРИ МУСИҚӢ ДАР ТАРБИЯИ АҲЛОҚИИ КӢДАКONI ЗИНАИ ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ

Хайруллоев Б., Рамазонов Д.С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С Айни

Мақсад ва вазифаҳои тарбияи ахлоқии кӯдакони синни томақтабӣ дар оила ва муассисаҳои томақтабӣ дар заминаи талаботи «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2006) ва бо бахисобгирии хусусиятҳои синнусолии кӯдакон муайян карда

мешаванд. Машгулиятҳои суруд ва мусикӣ мазмуни тарбияи ахлоқиро дар бар гирифта барои аз худ намудани одат, рафторҳои ахлоқӣ, парвариш намудани ҳиссиётҳои ахлоқӣ ва ташаккули тасаввуротҳои ахлоқӣ замина мегардад.

Дар заминаи сурудану рақс намудан мачмӯи сифатҳои ахлоқии кӯдаки синни томактабӣ ташаккул ёфта ҳиссиётҳои инсонгароӣ (гуманизм), паҳлуҳои гуногуни характер, интизомнокӣ, рафтори маданӣ, ватандӯстӣ, таҳаммулгароӣ коллективизм, дӯстӣ ва муносибатҳои мусбати байниҳамдигарӣ бо ҳамсолону калонсолон мустаҳкам мегарданд.

Исбот шудааст, ки мусикӣ ҳатто барои кӯдаки дар батни модар буда низ таъсиргузор мебошад чунки ба гуфти олимони соҳа мусиқие, ки модар мешунавад метавонад барои инкишофи ҷисмонӣ равоии тифл таъсиргузор бошад. Чуноне, ки А. Сино мефармояд “Барои қаноатбахш кардани талаботи тифл модар дар вақти гавҳора чунбонидан алла сароида ду вазифаро иҷро менамояд, ки дар натиҷа қобилияти даркқуниро дар тифл ташаккул дода дар замири ӯ муҳаббат ба гимнастика ва мусиқиро мегузорад”, чунки дар оянда он дар тарбияи ахлоқии ӯ таъсири бузург мегузорад. 5-19

Мақсади тарбияи мусикӣ дар ҳамин зинаи таҳсилот, аз ҷумла дар кӯдакистон ташаккули ҳаматарафаи шахсияти кӯдакон буда ба воситаи мусикӣ таъсир расонидан ба рӯҳи онҳо ва дар ҳамин замина ба вучуд овардани шавқу ҳавас, талабот, қобилият, муносибати ахлоқию зебопарастии онҳо амалӣ карда мешавад. Кӯдакон паҳлуҳои гуногуни санъати мусиқиро ҳамон вақт аз худ менамоянд, ки агар ҳамкорӣ мураббӣ бо роҳбари мусикӣ хуб ба роҳ гузошта шуда бошад ва ҳамчунин хусусиятҳои фардиву имконоти синнусолии онҳо ба инбат гирифта шаванд.

Нақши ҳамкорӣ мураббӣ ва роҳбари мусикӣ дар ташаккули шахсияти кӯдакон ҳамон вақт мавқеи аввалиндараҷаро касб менамояд, ки он барои дарк намудан, бедор намудани ҳиссиётҳо ва ташаккули фикрронии кӯдакон нигаронида шуда бошад.

Тарбияи ахлоқии кӯдакон дар заминаи мусикӣ роҳҳои дурусти ташкил ва омӯзиши мақсаднокро талаб менамояд, чунки вазифаи муҳими кӯдакистон инкишофи ҳаматарафаи шахсияти кӯдакони томактабро дар бар гирифта роҳҳои гуногуни инкишофи онро ҷустуҷӯ менамояд.

Омузиши мусикӣ на танҳо барои кӯдакон, балки барои мураббӣ низ ҳатми мебошад, зеро дар ҳолати набудани роҳбари мусикӣ дар кӯдакистон мураббӣ низ метавонад машгулиятҳои мусиқиро худ мустақилона тадрис намояд, ки ин амал ба ғоидаи ҳам кӯдакон ва ҳам мураббӣ мебошад.

Мусикӣ дар баробари ҳаракат, инчунин бо нутқ, бозӣ, ки воситаи инкишофи ахлоқии кӯдакон мебошанд низ таъсиргузор мебошад. Мусикӣ дар якҷоягӣ бо ҳаракат дар инкишофи ҷисмонӣ кӯдак низ нақши муҳим дошта намудҳои онро дар рақсҳои кӯдакона, бозиҳои серҳаракат зимни сурудан, бозӣ бо истифода аз ангуштон ва гимнастика, дар навохтани соҳаи мусикӣ кӯдакона мушоҳида кардан мумкин аст. Дар машгулиятҳои мусикӣ зимни сурудан ба воситаи истифодаи методи аёни-зарбӣ на танҳо «мақсад»-и инкишофи ҳаматарафаи шахсияти кӯдак амали мегардад, балки «восита»-и инкишофи ахлоқии кӯдак низ гардида шавқоварӣ ӯ нисбат ба суруд ва мусикӣ меафзояд. Кӯдакон маҳз тавассути ҳаракат зарби мусиқиро дарк намуда ба завқ меоянд. Ин амал баъд аз он сурат мегирад, ки мураббӣ ва роҳбари мусикӣ бо онҳо дар бораи мусикӣ сӯҳбат ораста доир ба жанрҳои гуногуни он маълумот ироа менамоянду порча аз он жанрҳоро дар сози мусикӣ иҷро менамоянд.

Арзишнокии амалии фаъолияти сурудан ба воситаи методи аёни-зарбӣ аз тарафи табибон ва равошиносон асоснок карда шудааст. Ба фаъолияти сурудан зимни ҳаракатҳои мусиқию зарбӣ инҳо дохил мешаванд:

- бозиҳои серҳаракат;
- бозиҳои нақшофарӣ;
- бозиҳо бо истифода аз панҷаҳо ва ангуштон;
- тақлидҳои овозӣ;
- навохтани соҳаи мусиқии кӯдакона;
- ҳаракатҳои мавзун таҳти навои оҳанг;
- истифодаи мусиқии миллии рақсӣ;

Вобаста ба чунин навъи фаъолиятҳои кӯдакона мураббӣ метавонад дилхоҳ бозиро ба нақша гирад, роҳбари мусикӣ бошад лаёқати гуногуни кӯдаконро ба назар гирифта мусикӣ ӯ суурдро интиҳоб менамояд ва дар якҷоягӣ онро амали месозанд, ки дар натиҷа дониши ҷисмонӣ равоии кӯдакон инкишоф ёфта бардаму хушҳоли болидаруҳии онҳо тараққи меёбад ва ин ҳамкориҳо сабаби инкишофи чунин тарбияи ахлоқии кӯдакон мегардад:

ҷисми кӯдакон хубтару беҳтар инкишоф ёфта, мушакҳои қаду қомат мустаҳкам мегарданд;

қувваи сомеа, ҳиссиёти зарби, хотираи мусиқӣ инкишоф меёбанд;
малақаҳои муоширати нутқино ғайри нутқӣ (имову ишора, киёфасозӣ) ва ғайра ташаккул меёбанд;

қарор қабул намудан, расидан ба ҳусни тафоҳум (якдигарфаҳмӣ), инкишоф ёфтани ҳиссиёт, ташаккул ёфтани маҳорати кори гурӯҳи ва ғайра.

Малақаҳои таҳқиқии хурду калон (физиологӣ), инкишоф ёбии қобилияти шунавоӣ, бинӣ ва ламсӣ.,

Ба ақидаи муттаҳасисон Ветлугина Н.А. Морковой Т.А. тарбияи мусиқӣ дар муассисаҳои томактабӣ аз он лиҳоз муҳим мебошад, ки тавассути ахбор мубодилаи байни нимкураҳои чапу рости системаи асаб тезтар сурат гирифта чараёни дарку фаҳм, шинохтан, тафаккур, қабули қарорҳо танҳо тавассути фаъолияти яқояи ҳардуи ин нимкураҳо, ки ҳар кадоме хусусияти алоҳидаи худро дорост, амалӣ мегарданд. 3,4-306

Ҳангоми машғулиятҳои мусиқӣ хусусиятҳои синнусолӣ ва шавку рағбати ҳар як кӯдакро ба инобат гирифтани роҳбари мусиқӣ бисёр муҳим мебошад, чунки дар раванди машғулиятҳо, он вазифаҳои мушаххасе, ки дараҷаю душвории гуногунро дороянд онро тавре барои кӯдакон пешниҳод менамояд, ки омӯзиши онҳо шавқовар гарданд ва меҳру муҳаббати онҳо нисбат ба суруд ва мусиқӣ баланд гарданд. Дар ҳамин замина роҳбари мусиқӣ дар ҳамкори бо мураббӣ бо чунин самтҳо метавонанд ба дили кӯдакон меҳри санъати мусиқиро ҷой кунонанд ва дар ташаккули тарбияи ахлоқии онҳо нақши муайян гузоранд.

бо шунаводани мусиқӣ;

бо лаҳни дилнишин сароидани суруд;

бо ҳиссиёт зёбо гӯш намудани мусиқӣ;

бо нозуқиҳои санъати мусиқӣ бо меҳр рафтор намудан;

ба воситаи қарсақ сароидани суруд;

ба воситаи дуруст зарбро дарк кардан ва истифода намудан он;

Хулоса ҳамкориҳои роҳбари мусиқӣ бо мураббӣ дар машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ таъсири таваҷҷуҳнокӣ кӯдаконро бо санъати мусиқӣ ташаккул дода дар тарбияи ахлоқии кӯдакони синни томактабӣ таъсири калон мегузорад ва таваҷҷуҳнокӣ кӯдаконро ба санъати мусиқӣ ташаккул медиҳад.

Ҳамкориҳои роҳбари мусиқӣ бо мураббӣ дар машғулиятҳои суруд ва мусиқӣ дар шаклгирии тарбияи ахлоқии кӯдакони синни томактабӣ ба воситаи санъати мусиқӣ дар шароити муоссир самаранок чараён гирифта шаклҳои ин ҳамкори чунин сифатҳои тарбияи ахлоқии кӯдакони синни томактабиро замина мегардад.

- таъмин гардидани доимияту муназзамии таъсироти зеҳнӣ ва ҳиссиёти ахлоқии кӯдакони синни томактабӣ дар раванди омӯзиш тавассути сурудхонӣ;

- муҳайё гардидан барои эҳсос намудани дарку фаҳмиши мусиқӣ;

- шинос гардидани кӯдакон бо адвор (нота) сохҳои мусиқии кӯдакона ва миллӣ, суннатҳои аҷдодии иҷроӣ дар маросимҳои анъанавии ниёгон;

- фароҳам созиши шавку ҳавас ва муҳаббат ба иҷрои суруд мусиқии халқии-миллӣ дар кӯдакон;

- дарк намудани алоқамандии мусиқӣ бо табиат, олами вуҳӯш, наботот, шодию сурури инсон ва ғайраҳо;

Дар маҷмӯъ ҳамкориҳои мураббӣ бо роҳбари мусиқӣ дар тарбияи ахлоқии кӯдакони синни томактабӣ бо назардошти хусусиятҳои синнусолӣ ва психологию мусиқии кӯдакон бояд эҷодкорона сурат гирифта оянда дар рушди тарбияи зебопарастию маънавии тарбиятгирандагон заминаи боъетимод гардад.

АДАБИЁТ

1. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. // Б.В. Асафьев Л, 1963. - С.221.
2. Ветлугина Н. А. Музыкальное воспитание и всестороннее развитие ребенка советском детском саду.-В кн.: // Н. А. Ветлугина Музыкальное воспитание в современном мире. М., Советский композитор, 1973.
3. Ветлугина Н. А. Музыкальное воспитание в детском саду. // Н. А. Ветлугина М., Советский композитор, 1981, гл. 1,3.
4. Запорожца А.В., Морковой Т.А., Воспитание и обучение в детском саду. Под ред. А.В. Запорожца, Т. А. Морковой, Просвещение, М., 1976, - С.306-308.
5. Хайруллоев Б. Методикаи таълиму тарбияи суруд ва мусиқӣ дар синфҳои ибтидоӣ // Б Хайруллоев Душанбе, 2019- 6-19с.

РОЛЬ СОТРУДНИЧЕСТВО ВОСПИТАТЕЛЯ С МУЗЫКАЛЬНЫМ РУКОВОДИТЕЛЕМ В ПРАВСТВЕННОЙ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ НА УРОВНЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Было доказано, что музыка эффективна даже для будущего ребенка, поскольку исследователи говорят, что музыка, которую слышит мать, может влиять на физическое и умственное развитие ребенка. Как говорит Сино: «Чтобы удовлетворить потребности ребенка, мать поет колыбельную и выполняет две функции, которые, в свою очередь, развивают способности восприятия ребенка и вкладывают любовь, гимнастику и музыку в сердце», потому что поступающая музыка морально настраивает на образование. 5-19

По мнению экспертов, Ветлугина Н.А. Морковъ Т.А Музыкальное образование в дошкольных учреждениях важно потому, что обмен информацией между левым и правым полушариями нервной системы происходит быстрее, процесс понимания, познания, мышления, принятия решений возможен только через совместную деятельность обоих полушарий, каждого из которых имеет свои особенности.

В заключение следует отметить, что сотрудничество музыкального руководителя с воспитателем на уроках пения и музыки оказывает большое влияние на нравственный интерес детей к музыкальному искусству, оказывает большое влияние на нравственное воспитание дошкольников и развивает детей, интерес к музыкальному искусству.

Сотрудничество музыкального руководителя с воспитателем на уроках пения и музыки в формировании нравственного воспитания дошкольников через музыкальное искусство в современных условиях эффективно, и формы этого сотрудничества составляют основу качественного нравственного воспитания детей дошкольников.

Ключевые слова: пение, аплодисменты, ритм, эмоция, ноты, детская музыкальная инструменты, исполнение, воспитания, нравственное, эстетическое, воспитатель: музыкальные руководител традиции.

THE ROLE OF THE TEACHER AND COOPERATION WITH THE MUSIC DIRECTOR IN AESTHETIC EDUCATION AT THE PRESCHOOL LEVEL

The music it has been proven that is effective even for an unborn child, as researchers to show the music is listening mother hears can affect the child's physical and mental development. How. To says, Sino "In order to meet and the child's has needs, the mother sings for a during when the cradle, and has two functions which is turn develop the child's perceptual abilities and put love, gymnastics and the music in the heart," because the applicant is morally motivated. educated. 5-19

Ba aqidai muttahasison Vethlugina N.A. Morkova T.A. tarbiyai musiki gift muassisaxoitomaktabūaz he lixoz muxim meboshad, ki tavassuti Akhbor mubodilaibayni nimkuraḥoi chapu grow sistemai Asab teztar Surat girifta čaraoni Darko faḥm, shinohtan, tafakkur, qabuli qarorḥo tanḥo tavassuti faoliyati yakčoyai ḥardui Institute nimkurraḥo, ki ḥar Kadoma hususiyati aloḥidai Khudri dorosti, amalū megardand. 3.4-306

Hulosa kamkori roḥbari musiqji bo murabbi dar mashuliyatḥoisurudvamusikū taḳūsiri tavačḥiḥnokūkūdakonrobosan'atimusikūtashakkuldoda dar tarbiya ahloii kūdakonisinni tomaktaba taḥsiri takulydavaon meguzta

Kamkorii roḥbari musiqji bo murabbi dar mashuliyatucisurudvamusikū donation of shaklgiriya tarbiya akhloḳii kūdakoni sinni tomaktabū ba vitai sanati musikū dar sharoiti muussir samaranok karayon girifta shaklxriyata chninonii arayon girifta shaklxriamina chininoini

Key words: Children, singing, applause, regularity, emotion, notes, aroid music, original traditions.

Сведения об авторах:

Хайруллоев Бахриддин – кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и методики музыкально-художественного воспитания Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни., Тел: (+992) 900224481

Рамазонов Давлат Сулаймонович - старший преподаватель кафедры теории и методики музыкально-художественного воспитания Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни, Тел: (+992) 918230147

About the authors:

Khairulloev Bakhriddin - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Musical and Artistic Education, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, Tel: (+992) 900224481

Ramazonov Davlat Sulaimonovich - senior teacher - Department of Theory and Methods of Music and Art Education Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, Tel: (+992) 918230147

ГИМНАСТИКА ҲАМЧУН ВОСИТА ВА УСУЛИ ТРБИЯИ ҶИСМОНӢ ДАР БАҲШИ ФАЪОЛИЯТИ ИНСОН

Абзалов И. А., Гадоев М.А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Дар раванди инкишофи таълими тарбияи ҷисмонӣ чор методи мустақил ба вучуд меояд: гимнастика, бозиҳои варзишӣ, варзиш ва сайёҳӣ. Дар байни ин методҳо гимнастика ҷои намоёнро ишғол мекунад, ки тамоми ҳаракатҳои заруриро барои инкишофи умумии ҷисмонии инсон дар ҷомеа таъмин мекунад. Агар дар варзиш ва бозиҳо аз машқҳои ба ҳаёт алоқаманд гирифта шавад, дар гимнастика машқҳо махсус интихоб мекунанд, ки ба организми инсон таъсири мусбат расонида тавонанд.

Гимнастика ин воситае мебошад, ки бо азхудкунии ҳаракатҳои такроршаванда, даврзаниҳои гуногун организм ҳолати ғайримуқарарии баданро кам ҳис намуда, қобилияти қорӣи варзишгарон, кайҳоннавардон, баҳрнавардон, моҳидорон, кӯҳнавардон ва дигар ихтисосмандонро дар шароитҳои мураккаб нигоҳ медорад. Иҷро намудани машқ бо истифодаи олоғи варзишӣ ба нафаскашӣ ва гардиши хун таъсир мерасонад, яъне ки суст мешавад, вале баъди иҷрои машқ ба зудӣ ба эътидол меояд. Дар иҷрои машқҳои дигар намудҳои варзиш, сатҳи истеъмоли ҳаво ва тапиши дил зиёд мешавад. Масалан: дар ҳолате, ки гимнаст бо дастонаш дуруст рост меистад, баъди иҷрои машқ нафаскашии ӯ нисбат ба давраи иҷро намудани машқ кам мешавад. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ӯ қобилияти мувофиқ сохтани ҳаракати иҷрои машқро бо нафаскашиаш аз худ намудааст. Чунин амалро на дар ҳамаи машқҳо иҷро намудан имконпазир мебошад, вале варзишгаре, ки машқро дуруст иҷро менамояд, ҳолати нафаскашиашро ҳангоми иҷрои машқ бо ҳолати ҳаракат мувофиқ намуда, нафаскашиашро қатъ намекунад. Агар гимнаст дар вақти иҷрои машқҳои гимнастикӣ нафаскашиашро дуруст анҷом диҳад, қорӣи дил ва рағҳои хунгард ҳам дар ҳамбастагӣ бо ҳам фаъолият мекунанд, дар ин ҳолат таъсири машқҳои гимнастикӣ ба организм хуб мерасад. Дар вақти иҷро намудани машқҳо, ки ба муаллақ задан, тоб хӯрдан ба пеш ва ё қафо вобаста бошанд, дар навомӯзон баландшавии фишори хун дар рағҳои хунгарди сар ва дигар узвҳои бадан ба вучуд меояд, ки рангу рӯи иҷрокунандаи машқ сурх мешавад. Дар варзишгарони варзида бошад, чунин ҳолат ба вучуд намеояд. Бо ёрии машқҳои гимнастикӣ рефлексҳои шартӣ ба вучуд меояд, ки дар ҳама ҳолатҳои тағирёбии бадан ҷараёни хун ба узвҳои бадан дуруст таъмин карда мешавад.[3, с.68].

Дар гимнастика машқҳои гуногуни зиёде истифода бурда мешавад, ки ҳар яқои онҳо вазифаҳои гуногуни мақсаднокеро иҷро мекунанд. Машқҳои умумитаъсиркунанда, роҳгардӣ, давидан, чаҳишҳои бетақиядихӣ, бозиҳои серҳаракат, машқҳои одии озод, машқҳои характери ҳарби дошта, ки таъсири обутоби умумии баданро доранд, боқуваткунии ҷисмонӣ, қобилияти қорӣи варзишгарро зиёд мекунанд. Машқҳо бо олоғи варзишӣ, машқҳои акробатикӣ, машқҳои гимнастикаи бадеӣ, чаҳишҳои тақиянок барои обутоби ҳаракатҳои минбаъдаи варзишгар мувофиқ мебошанд ва барои идора намудани ҳаракати бадани худ дар ҳолатҳои гуногун имконият медиҳанд.

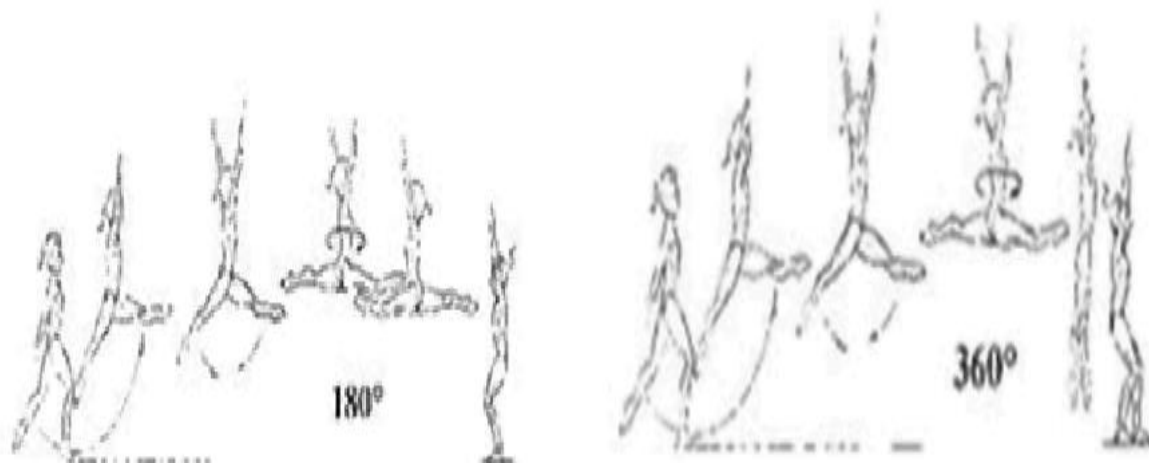
Ҳар як гурӯҳи машқҳо дар алоҳидагӣ дида мебароем:

I. Машқҳои сафорой. Омӯзиш бо дарназардошти низомномаи сафороии Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда мешавад, ки ниҳоят иҷрои вазифаи омӯзгори доранд. Машқҳои сафорой дар яқоягӣ амал намудан, интизом, қаду қомати расо, ҳушёр ва ҷолок буданро тарбия мекунад, ки ин барои ҷомеа ниҳоят зарур аст.

II. Машқҳои умумитаъсиркунанда барои обутоби серҳаракати организм мусоидат мекунад ва бо кумаки ин машқҳо тамоми организм дар умум ҷисман инкишоф меёбанд. Ин машқҳо бе олоғи варзишӣ, бо ашёҳои варзишӣ (ҷӯбдаст, гантелҳо, тӯбҳои дарунпур, скакалка, булава) ва дар олоғи варзишӣ (девори гимнастикӣ, ҳараки гимнастикӣ) иҷро карда мешаванд.

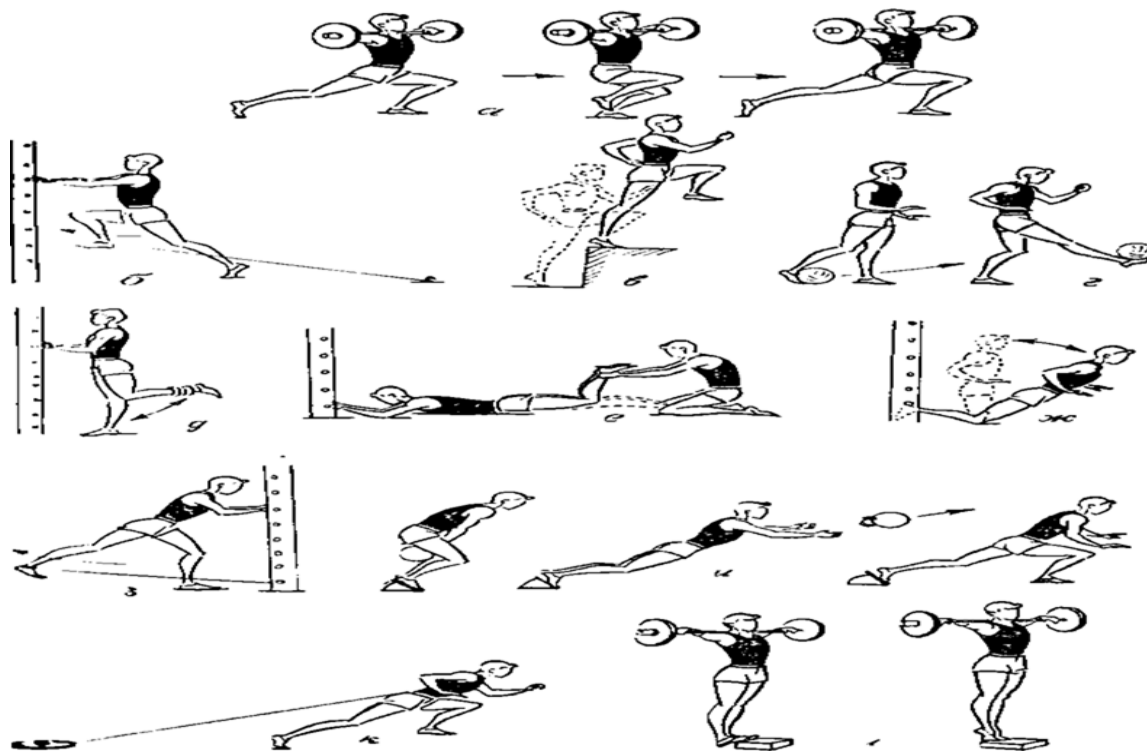
III. Машқҳои озод ҳаракати ҳамоҳанги варзишгарро сайқал дода, минбаъд мураккаб гашта, ба амалҳои таркибӣ омезиш ёфта, ба организм сарбории ҷисмонии зиёд мебахшанд. Ҳамчун машқҳои умумитаъсиркунанда, машқҳои озод ҳам бо ашёҳои

варзишӣ ва бе ашӯҳои варзишӣ иҷро карда мешаванд. Ашӯҳои варзишӣ таъсири машқро ба организми варзишгар зиёд мекунад, аз ин рӯ риоя намудани нозукиҳои иҷроӣ худро талаб мекунад.

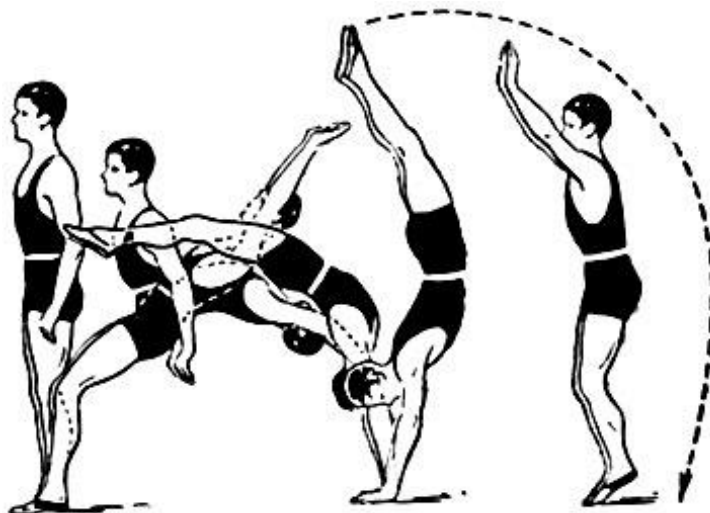

IV. Машқҳои характери асли ҳарбӣ дошта; – ки ба ҳаёти ҳамаҷузъи мо пайваست мебошанд ва заруранд, инҳо: давидан, чаҳидан, баромадан, аз монеаҳо гузаштан, гавак кашидан, машқҳо барои нигоҳ доштани мувозинат дар минтақаи хурди таъҷузурӣ, бардошта бурдани олотҳои варзишӣ, мат, ҳарак, ҳамсабақ ва дигар ҳаракатҳои, ки барои инсон зарур мебошанд.

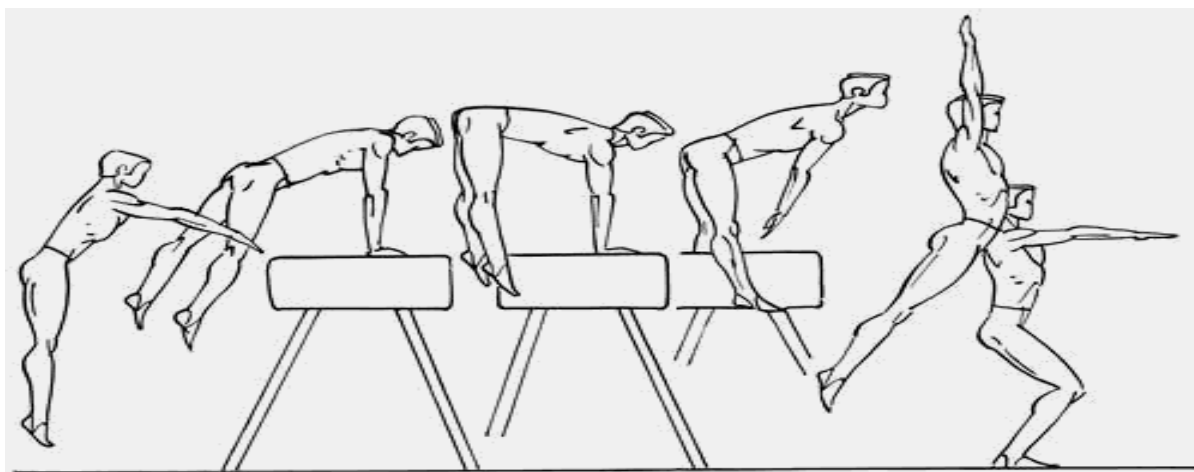
V. Обутоб бо олотҳои варзишӣ қобилияти ҷисмонии варзишгарро обутоб медиҳанд. Онҳо ҳаракати ҳамоҳанги нозук ва қобилияти ҷисмонии зиёд, ҷолоқӣ ва самтгирӣ дар ҳолатҳои мураккаб, ҷасурӣ ва қарори қатъӣ қабул намуданро талаб мекунад. Барои иҷро намудани чунин машқҳо, қувваи ҷисмонии худро дар ҳаракати ба вучуд омада истифода бурда тавоништан лозим аст.

VI. Машқҳои акробатикӣ доманаи ниҳоят васеи мушкilotро фаро мегиранд. Баъзе ин машқҳо ҳатто кӯдакон озодона иҷро мекунанд, вале барои иҷро намудани баъзеи ин машқҳо қобилияти ҷисмонии зиёд зарур мебошад, ки барои варзишгарони дорои дараҷаи олии варзишӣ мувофиқ мебошад. Машқҳои акробатикӣ варзишгарро дар руҳияи тоқатоварӣ тарбия мекунанд. Машқҳои акробатикӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: динамикӣ (муаллақ задан, салто, иҷро намудани гардиш) ва статикӣ (нигоҳ доштани мувозинат дар минтақаи аниқи хурди таъя).

VII. Ҷаҳишҳо – воситаи хуби обутоби ҳаракати ҳамохангшудаи варзишгар мебошанд. Онҳо ба узвҳои нафаскашӣ ва қори дилу рағҳои хунгард таъсири муайян мерасонанд, аз ин ҷиҳат онҳо дар гимнастика мақоми намоёнро ишғол мекунанд.

VIII. Машқҳои гимнастикаи бадеӣ дар худ тамоми намуди ҳаракатҳои гуногунӣ, аз он ҷумла ҳаракатҳои рақсиро фаро мегирад. Онҳо табиатан ба мусиқӣ алоқаманд буда, ба варзишгар ҳаловатӣ эстетикӣ мебахшад. Ин машқҳо аппарати алоқамандии мушакҳо ва органҳои дохилро мустаҳкам намуда, қобилияти ҳаракати ҳамохангшудаи варзишгарро хуб мекунанд. Машқҳои гимнастикаи бадеӣ ин воситаи зеботарини тарбияи ҷисмонӣ барои духтарон ва занон мебошад. [2, с. 89].

Асоси азхудкунии бошууронаи ҳаракатҳои варзиши гимнастикаро тасавуроти ҳаракатҳо ташкил мекунанд. Барои ташкил намудани тасавуроти дақиқи ҳаракатҳои варзишгарон омӯзгор яке аз принципҳои муҳими дидактикии омӯзиш – принципи бошууронаро бояд истифода намояд.

Барои ташакул додани тасавурот оид ба ҳаракатҳо мураббӣ як қатор усулҳоро истифода мебарад:

- Шинос намудани дастпарварон бо номи машқ, ки ба истилоҳоти мувофиқ мебошад;
- Намоиш додани иҷрои техникаи машқ;

- Фаҳмонидани техникаи машқ бо дарҷ намудани хислати вақти ҳаракат;
- Иҷозат ба иҷрои машқи санчишӣ;
- Нишон додани овезаҳои аёнӣ.

Бо ёрии ин усулҳо дар гимнаст тасавурот оиди азхудкунии ҳаракат ба вучуд меояд.

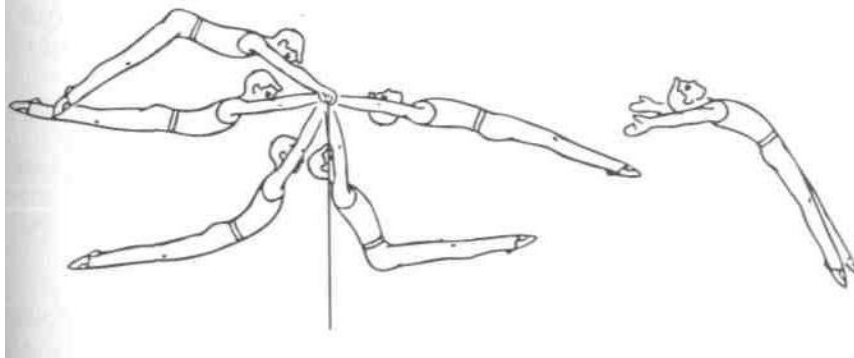
Интихоб ва истифодабарии дақиқи номи машқ ва истилоҳоти марбут ба он дар раванди омӯзиш нақши муҳимро мебозад.

Аслан истилоҳот барои сарфа намудани вақт ҳангоми муоширати мураббӣ ва варзишгарон истифода бурда мешавад. Агар гимнаст истилоҳро хуб донанд, омӯзиши маводҳои таълимӣ барои мураббӣ сабук мешавад, ӯ вақти камро сарф мекунад ва дар мафкураи таълимгиранда нақши ҳаракат ба вучуд омада, онро ба зудӣ азхуд мекунад. Дақиқ ва дуруст донишдани номи истилоҳоти машқ ва нишон додани он, дар мафкураи гимнаст хотираи таҷрибаҳои пештарро зинда карда, диққати гимнастро ба азхудкунии ҷузъҳои машқи нави нишондодашуда ҷалб мекунад. Донишдани истилоҳ азхудкунии ӯ иҷро минабаъдаи машқро дар пайвасти намудани таркиб сабук мекунад.

2. Зарурияти муҳим барои ташаккули фаҳмиши машқ, нишон додани техникаи иҷро намудани машқ мебошад. Бо сифати паст нишон додани машқ на фақат дар майнаи гимнаст ҷой намегирад, балки шаъни мураббиро дар назди шогирдон паст мекунад, аз ин ҷиҳат мураббӣ бояд машқро бо сифати аъло нишон дода тавонад.

3. Фаҳмонидани техникаи иҷрои машқ нақши муҳимро дар раванди омӯзиш мебозад: дар навбати аввал, камбудихоро кӯтоҳ мефаҳмонад. Фаҳмондадихӣ бояд ба қисмҳои дахл дошта бошад, ки дидашаванда намебошанд ва дар ҳолате ҳис карда мешаванд, ки машқ дуруст иҷро карда шуда бошад. [8, с. 132].

Вобаста ба сатҳи дараҷаи тайёрии гимнаст, фаҳмондадихӣ бояд таркиби ҷузъи иҷрошударо қушода тавонад. Ба гимнастҳои дараҷаи варзишӣ доштаро на фақат гуфтан лозим аст, ки машқҳо чӣ тавр иҷро намудан лозим аст, балки фаҳмонидан зарур аст, ки онро барои чӣ иҷро мекунанд. Дар пайравии фаҳмонидани қисмҳои асосии машқ, дар ҳолатҳои иҷрои санчиши машқ мураббӣ шарҳи иловагӣ оиди ҳиссиёт ва ҳаракатҳои шиносро бояд ба таври возеҳ баён намояд. Ҳар як машқ тақсимоли амалро дақиқан дар вақти муайян, дар фазо, бо таъсири аниқ мушак талаб мекунад. Масалан, иҷро намудани ҷаҳиши содда (соскок) бо алвонҷ ба пеш аз прикладина, ки онро аниқ дар доираи бахш нишондодашуда дастонро сар диҳад. Пеш аз он, ки гимнастро барои иҷро намудани ҷаҳиш иҷозат медиҳем, ӯро омӯзонидан лозим аст, ки дар вақти иҷро намудани алвонҷ ба пеш доираи бахш сардиҳии олоти варзиширо аниқ муайян карда тавонад. Иҷрои ин амал мушкिल нест: дар вақти иҷро намудани якҷанд алвонҷдихӣ мураббӣ ба гимнаст ишораи овозӣ медиҳад, ки дар қадом лаҳза прикладинаро сар додан лозим аст. Баъди азхуд намудани шунидани ишораи мураббӣ гимнаст метавонад дар муҳлати кӯтоҳ мавқеи давраро аз худ намуда олоти варзиширо дар лаҳзаи зарурӣ сар диҳад ва ҷаҳишро дуруст иҷро намояд.

Баҳодихии вақти дақиқи амали гимнастро ҳам бо истифодаи олоти варзишӣ дақиқ намудан мушкिलӣ надорад. Масалан, гимнасти беҳтарин машқи баромадан бо қатшавӣ аз такяи дастон дар ғуллаҷӯбҳоро иҷро мекунад ва мураббӣ тавассути сониясанҷ марҳилаҳои асосии амали баромадан бо ҳамшавӣ аз такяи дастон дар ғуллаҷӯбҳоро мушоҳида мекунад. Ин вақти мушоҳидашударо бо шогирдонаш дар машғулиятҳои тамринӣ, аввал аз ҳолати нишаст, минабаъд аз ҳолати рост истодан бо шонаҳо дар ҳолати ҳам, бо суръат ростшавии пойҳо ва ниҳоят баромадан бо қатшавӣ дар муҳлати муайяншуда иҷро намуданро таълим медиҳад. Мураббӣ баъди муваффақ шуданаш ба вазифаи гузошташуда, хатогиҳои ҳар як варзишгарро дақиқ ва сари вақт ба ӯ мефаҳмонад. Айнан бо чунин усул машқҳо, ки тавассути қувва иҷро карда мешаванд, таълим додан мумкин аст. Вақте, ки гимнаст минабаъди бо вақт барои дақиқ додан ба

амали худро аз худ мекунад, мураббӣ камбудихоӣ ўро фаҳмонида иҷозат медиҳад, ки якчанд маротиба машқро бо сурати санҷишӣ дар олооти варзишӣ иҷро намояд. Чӣ қадаре, ки гурӯҳҳои тайёри кам бошанд, ҳамон қадар такрори машқҳо зиёд намудан лозим аст. Чӣ қадаре, ки таҳассуси гимнастҳо баланд бошад, ҳамон қадар ҳаракатҳоро камтар нишон додан лозим мешавад [10, с.165].

Нишондодҳои методи иловагӣ барои намудҳои алоҳидаи машқҳои қисми асосии дарс ин гузаронидани машқҳои асосӣ ба шумор меравад. Дар вақти гузаронидани машқҳои гимнастикӣ дар олооти варзишӣ ҳаракат кардан лозим аст, ки зичии тарминҳо ҳарчӣ хубтар шавад. Масалан, дар вақти гузаронидани машқҳои мактабӣ дар гуллагӯбо, прикладина бо таври гурӯҳӣ, ки ҳамзамон 3-4 нафаро дар олооти варзишӣ машқро иҷро мекунад. Дар ин ҳолат сифати машғулиятҳо хуб мешавад ва шавқу ҳаваси омӯзандагон зиёд шуда, масъулиятнокии онҳо дар иҷрои машқ меафзояд.

Машқҳои акробатикӣ бояд бо нисфи гурӯҳ ва ё бо нисфи он иҷро карда шавад, дар сурати акси он машғулият манфиатбахш нахоҳад буд.

Пеш аз он ки машқ бо методи гурӯҳӣ гузаронида шавад, тавсия дода мешавад, ки омӯзандагонро як саф қарор дода, бо тартиби як, ду ва ё се, бо мақсади маълум намудани ҳамкор ва тартиби иҷрои машқҳои дар пешашон вазифаҳои мушахасс гузорад. Зарур аст, ки машқ ва меъёри миқдори такроран иҷро намудани он тарзе интиҳоб карда шавад, ки дар айни замон воситаи махсуси қисми тайёри ва машқҳои ёрирасон шуда тавонад. Муҳим аст, ки дар вақти такроран иҷро намудани машқ, дар як ҷой наистода, машқро дар ҷараёни ҳаракат иҷро намоянд. Баъди такрор намудани маводи таълимии гузашта омӯзгор ҳаракатҳои нави таълимие, ки то ҳол омӯзонидани намунаанд, барои таълим интиҳоб намояд.

Дар вақти омӯзиши амали ҳаракатҳои нав новобаста ба он, ки омӯзгор аз машқҳои ёрирасон ва ё машқҳои кӯмил оғоз мекунад, тавсияҳои зеринро ба шогирдон бояд пешниҳод кунад:

1. Номи машқро пешниҳод кардан.
2. Нишон додани машқ.
3. Фаҳмонидани техникаи машқҳои пешниҳодшуда.

Ҳангоми бо методи гурӯҳӣ гузаронидани машғулият сифати иҷрои машқро ҳамсабақ назорат мекунад ва аз ин ҷиҳат, дар вақти фаҳмонидани техникаи иҷрои машқ, ба қадом амали ҳолати ҳаракати машқ диққати асосӣ дода, тавсияи худро пешниҳод мекунад.

4. Аз нав машқро нишон додан.

5. Нишон додани тарзирасонидани ёри ва риояи ҷораи бехатарӣ (омӯзандагон бо якдигар ёри дода нигоҳ доштани бехатариро таъмин мекунад).

6. Аввалин иҷрои машқро иҷозат додан. Дар вақти иҷро намудани машқ омӯзгор тарзи дурусти иҷро намудани машқ ва қори ёрдамчиёнашро назорат мекунад.

7. Огоҳонидани омӯзандагон аз хатогиҳои техникаи содиркардашон (аз ҷумла оиди хатогиҳои, ки дар вақти расонидани ёри оиди риоя намудани техникаи бехатарӣ содир карда шудааст).

8. Иҷозати такроран иҷро намудани машқ, ба ҳар шахс алоҳида нишон додани хатогиҳои содиркарда оиди иҷрои машқ [3, с.84].

Агар иҷрои машқ ба омӯзандагон мушкилӣ эҷод накунад, дар ин ҳолат омӯзгор ба онҳо 3-4 маротиба такроран иҷро намудани машқро иҷозат медиҳад. Фосилаи такроран иҷро намудани машқ ба ҳар чӣ зудтар пайдо кардан малакаи ҳаракати омӯзандагон вобаста аст.

Дар вақти гузаронидани машқҳо, ки бо ҳислат ва шароити баргузориашон бо методи гурӯҳӣ имкон надоранд, омӯзгор техникаи иҷрои машқро назорат мекунад ва дар ҳолатҳои алоҳида ҳудуд омӯзандагонро бо анҷом додани усулҳои техникаи бехатарии машқ муҳофизат мекунад.

АДАБИЁТ

1. Ипполитов Ю.А. «Соревнование по гимнастике» - издательство // Ю.А. Ипполитов «Физкультура и спорт» - 1968.
2. Коробова А.В. – «Школа легкой атлетики» - издательство «Физкультура и спорт». // А.В. Коробова Москва, 1968.
3. Лукрана М.Н., Шлемина А.М. – «Уровень формирования отдельных движений гимнастики». // М.Н. Лукрана, А.М.Шлемина Москва, 1969

4. Лубышева Л.И.- «Социология физической культуры и спорта» учеб. пособие. // Л.И.Лубышева Издательство центр «Академия», 2004.
5. Мустафакулов Т.Х. Учебное пособие по гимнастике. // Т.Х. Мустафакулов Издательство Душанбе, 2000.
6. Пуни А.Ц. «Волевая подготовка спортсмена» // А.Ц. Пуни РСФСР Москва, 1960
7. Розвинова В.В. – «Психологические факторы выносливости гимнастов» - издательство «Физкультура и спорт» // В.В. Розвинова Москва 1967.
8. Рудик П.А. Пуни А.Ц., Худадов Н.А. Психологические вопросы спортивной тренировки; издательство физкультуры и спорта // П.А. Рудик, А.Ц. Пуни, Н.А.ХудадовМосква, 1982.
9. Смирнов Б.Н. – «Проявление решительности и смелости гимнастами старших разрядов» - издательство // Б.Н. Смирнов «Физкультура и спорт»
10. Смирнов Б.Н. «Некоторые итоги исследования волевой подготовки гимнастов» // Б.Н. Смирнов – Москва, 1963.
11. Филиппович В.И. «Теория и методика гимнастики» издательство // Б.Н. Смирнов «Просвещения» Москва – 1973.

ГИМНАСТИКА КАК СРЕДСТВО И МЕТОД ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

В связи с распространением эпидемией корона вируса «Covid-19» во всем мире и его влияние на организм человечества, а также его последствия мы использовали методы и специальные упражнения гимнастики которые широко используются и применяются в целях сохранения здоровья и повышения работоспособности людей среднего и пожилого возраста.

В данной статье раскрывается многообразие физических упражнений и методов их применения, составляющих содержание гимнастики, позволяют целенаправленно воздействовать на развитие всех основных функций организма в соответствии с двигательными возможностями человека. Поэтому гимнастика является одним из наиболее действенных средств гармонического физического развития занимающихся.

Гимнастика – это определённая исторически сложившаяся совокупность специфических средств и методов физического воспитания. Занятие гимнастикой способствуют решению одной из важнейших задач специально разработанных формы движений аналитического характера.

Основные средства гимнастики, представляющие собой совокупность разнообразных искусственно созданных форм движений, применяют для совершенствования естественных, жизненно важных двигательных способностей человека. С помощью гимнастических упражнений формируют: навыки и умения, совершенствуют школу движений, развивают основные двигательные качества, восстанавливают утраченную дееспособность. Повышение эффективности занятия гимнастики со студентами, преподавателями и людьми различного возраста это достижение в теории и методике физического воспитания, выполнения которых требует высокого уровня развития основных двигательных качеств.

Ключевые слова: гимнастика, координационные движения, двигательные качества, принципы, спортивная техника, звуковой сигнал, дозировка, махи, комбинация, контрольные упражнения.

GYMNASTICS AS A MEANS AND METHOD OF PHYSICAL EDUCATION IN THE SPHERE OF HUMAN ACTIVITY

In connection with the spread of the epidemic coronavirus "Covid-19" around the world and its impact on the human body, as well as its consequences, we used methods and special exercises of gymnastics that are widely used to preserve the health and improve the performance of middle-aged and elderly people.

This article reveals the variety of physical exercises and methods of their application, which makes up the content of gymnastics, and allows you to influence purposefully the development of all the main functions of the body in accordance with the athletic abilities of a person. Therefore, gymnastics is one of the most effective means of harmonious physical development of students.

Gymnastics is a certain historically developed set of specific means and methods of physical education. Gymnastics exercises contribute to the solution of one of the most important tasks of specially developed forms of movements of an analytical nature.

The main means of gymnastics, which are a combination of various artificially created forms of movement, are used to improve the natural, vital athletic abilities of a person. With the help of

gymnastic exercises are formed: skills and abilities, improved the school of movements, developed the main athletic qualities and restored the lost capacity. Improving the effectiveness of gymnastics with students, teachers and people of different ages is an achievement in the theory and methodology of physical education, the implementation of which requires a high level of development of basic athletic qualities.

Keywords: *gymnastics, coordinating movements, athletic qualities, principles, sports technique, sound signal, dosage, swings, combination, control exercises.*

Сведения об авторах:

Абзалов Имом Азизхудожаевич - кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры физической подготовки и гражданской обороны, Таджикского государственного педагогического университета имени Садрриддина Айни. Адрес: Республика Таджикистан г. Душанбе, район И.Сомони ул. Шотемур 73 «а» кв. 14 тел: (+992) 935410344.

Гадоев Махмадулло Аттоевич – доцент кафедры физической подготовки и гражданской обороны Таджикского государственного педагогического университета имени Садрриддина Айни Адрес: Республика Таджикистан, город Душанбе, район Фирдауси, улица Фирдауси дом 28/2 кв. 102. Тел.: (+992) 985342642.

About the authors:

Abzalov Imam Azizkhodjaev - candidate of pedagogical Sciences, senior teacher of the Department physical training and civil defense of the Tajik state pedagogical University named after Sadriddin Aini. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, district. I.Somoni, st. Shotemur, 73 "a", apart. 14; Phone: (+992) 935410344.

Gadoev of Mahmaddullo Ataevich – associate Professor of the Department of physical training and civil defense of the Tajik state pedagogical University named after Sadriddin Aini. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Firdausi, 28/2 apart. 102. Phone: (+992) 985342642.

**ТАЛАБОТҲОИ КАСБӢ-ПСИХОЛОГӢ БА ШАХСИЯТИ
ДОВТАЛАБОНИ САМТИ ОПЕРАТИВӢ**

Мингбоев А. Ю., Дадобоева М.С.

*Донишгоҳи давлатии Хучанд
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон*

Дар раванди чорабиниҳои коршоямии касбӣ-психологӣ дар мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ду талабот пеш аз ҳама ба инобати ҷиддӣ гирифта мешавад: талаботи касбӣ ва психологӣ. Ба талаботи касбӣ - номгуӣ ҳуҷҷатҳои расмӣ талаб карда мешавад (дипломи хатми муассисаи олий, шиноснома, билети ҳарбӣ ва ғайраҳо), бо иборати дигар, талаботҳои касбӣ – ин мавҷуд будани ҳуҷҷатҳои расмӣ мебошад. Талаботи психологӣ гуфта, меъёрҳои психологӣ шахсон ба ин фаъолият алоқаманд ва ба ин қор машғулбуда, яъне вақолатдори оперативӣ ва ё нафари хоҳиши ба ин фаъолият машғулмешуда, яъне довталабони самти оперативӣ ба шумор меравад. Бо иборати дигар, дар зери мафҳуми талаботи психологӣ мувофиқи илми психология субъекти фаъолият бояд қадом ҷанбаҳои психологиро соҳиб бошад, дар назар дошта шудааст.

Дар робита ба ин, чунин талаботи касбӣ-психологӣ ба шахсияти довталабони самти оперативӣ пешниҳод карда гардидааст.

Сифатҳои муҳими эмотсионалиро ироади касбӣ:

- устувории эмотсионалӣ ҳангоми қабули қарори масъулиятнок;
- дар мувозинат будан ва ҳангоми ихтилоф ҳуддорӣ карда тавоништан;
- устуворӣ дар баргарафнамоии мушкилоти сарзада;
- қобилияти муддати дароз нигоҳ доштани фаъолиҳои худ;
- талқиншавандагии паст, қобилияти ба таъсири шахсон авторитарӣ дода нашудан;
- дар вазъиятҳои мураккаб масъулиятро бар дӯш гирифтани;
- объективона баҳогузори намудани имконият, қувва ва дастовардҳои худ;

Ҳусусиятҳои зеҳнӣ (ақлӣ):

- дида тавоништани якҷанд роҳҳои ҳал ва фикран интихоб намудани роҳи оптималии он;
- дар мавридҳои кам будани ахборот ва вақт ба фикрнамоӣ қарори дуруст қабул намудан.

Ҳусусиятҳои коммуникативӣ:

- вобаста аз хусусиятҳои фардӣ-психологии субъекти ҷиноят муоширати созандаро роҳандозӣ намудан;

- амалҳои худро бо амалҳои дигарон мувофиқ гузоштан.

Хусусиятҳои хотир:

- намуди зоҳирӣ ва рафтори одамро ба хотир гирифтан;
- хоҳири моторӣ (ҳаракатӣ);
- ба муддати дароз миқдори зиёди ахбороти оперативиро ба хотир гирифта тавоништан;
- хоҳири бинӣ дар ҷойи ҳодисаи руҳдода;
- қобилияти матни хондашударо бе ҳато ба хотир овардан.

Сифатҳои ҳаракатӣ (моторӣ):

- ҳангоми кам будани вақт фавран амал намудан;
- аксуламалҳои тез ба сигналҳои (бонгҳои) ногаҳонӣ.

Кори махфӣ. Ба ин ҷода ҳатто бояд шахсони наздики ӯ ворид карда нашаванд. Аслан суҳан дар бораи «ҳаёти дучониба» ва ё «дорой ду зиндагӣ» меравад. Эҳтиёткориҳои доимӣ ва дар баробари ин, махфӣ будани фаъолияти онҳо амнияти ҳуди корманди оперативиро таъмин менамояд.

Коре, ки танҳо иҷроширо металабад. Субъектони амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-чустучӯӣ (оянда кӯтоҳ истифода мешавад – ФОҶ), агар ӯ дар гурӯҳ кор кунад ҳам, пеш аз ҳама бояд ба дониш, таҷриба ва фикри худ така намуда, фаҳмида бошад, ки ягона нафарест, ки дар вазъиятҳои мураккаб муроҷиат карда метавонад, ин пеш аз ҳама ҳуди ӯ мебошад.

М.В. Кроз бошад, барои довталабони смти оперативӣ ва кормандони амаликунандаи ФОҶ ҳангоми бомуваффақият гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-чустучӯӣ (оянда кӯтоҳ истифода мешавад – ЧОҶ) ба қадри зарурӣ мавҷуд будани «фаъолнокии захираҳои шахсӣ»-ро пешниҳод мекунад. Мувофиқи нуктаи назари М.В. Кроз сифатҳои муҳими шахсии кормандони оперативӣ аз қисматҳои асосии зерин иборат мебошанд:

1. *Қисми функцияҳои олии психикӣ:*

- хоҳири - раванди маърифатӣ буда, дар баҳотиргирӣ, дархотирнигоҳдорӣ, фаромӯш ва барқарорномаи таҷрибаи гузашта ифода меёбад;
- хаёл - ин офаридани чизи нав дар шакли образи нав вобаста бо образҳои пешина мебошад;
- тафаккур - ин раванди фаъолияти маърифатист, ки маҳсули он тавассути ҷамъбастаномой дар асоси инъикоси ҳақиқат тавсиф дода мешавад;
- диққат - аз байни ахбороти мухталиф ахбороти барои кушодани ҷиноят зарурбударо ҷудо намуда, ба он муттамарказ гардидан.

2. *Қисми сифатҳои маънавӣ-ахлоқӣ:*

- ирода - маҳорати расидан ба мақсадҳои гузоштаи худ тавассути бартарарномаи монеаю душвориҳо;
- устуворӣ - сифати асосии ирода буда, дар доимо омода будан дар бартарарномаи монеаҳо, муддати дароз нигоҳ дошта тавонишани мақсади мушаххас дар шуур ва равона кардани тамоми қувва баҳри ин мақсадҳо зоҳир мешавад.

3. *Дараҷаи баланди инкишофи зеҳнӣ (ақлӣ):*

- зеҳн - маҳорати шинохтан, дарк кардан ва ҳалли маҳсулноки масъала ҳисобида мешавад;
- дараҷаи баланди рушди зеҳнӣ;
- мушоҳидакорӣ - маҳорати озмоиш намудани тавсифдиҳандаҳои муайяни ин ё он раванд бе даҳолати шахсӣ ба ин раванд;
- интуитсия - зуд ёфтани роҳи ҳалли масъалаҳо ҳангоми нокифоя будани асосҳои мантиқӣ.

4. *Қисми сифатҳои коммуникативӣ ва иҷтимоӣ:*

- оромтабиатӣ;
- улфатпазирӣ;
- худтанқиднаомӣ;
- зиракӣ;
- маҷмӯи донишҳои ҳуқуқӣ.

5. *Қисми сифатҳои асабӣ-психикӣ:*

- устувории эмотсионалӣ;
- паст будани дараҷаи изтиробнокӣ - дар вазъиятҳои хатарнок ҳаяҷони эмотсионалӣ ба қадри кифоя зоҳир гардидан.

Аксар олимони дар воҳидҳои оперативӣ намудҳои ифротӣ характери астеникӣ, эмотсионалӣ-лабилӣ, ноустуворӣ, шизоидӣ, эпилептоидӣ ва сензитивиро номусоид мешуморанд.

Як қисмати дигари олимони бошанд, чунин сифатҳои шахсӣ ва қори кормандони оперативиро зарур мешуморанд:

- дараҷаи умумии рушди қобилиятҳои зеҳнӣ, қобилияти муҳокимаю ҳулосабарории мантиқӣ ва аниқ возеҳ баён карда тавонишани ахборот дар шакли хаттию шифоҳӣ;

- устувории эмотсионалӣ, дар мувозинат будан, назорат аз болои рафтори худ ва зоҳиршавии эмотсияҳои беруна, аз ҷиҳати эмотсионалӣ ба камол расида;
- дараҷаи идораи иродавии рафтор, худтахаммулпазирӣ, бочуръатӣ, қатъият, устуворӣ, мақсаднокӣ, коршоёмӣ;
- бонизомӣ, масъулиятноки дар иҷрои кор;
- худбаҳоидиҳӣ, хусусиятҳои соҳаи маромнокии шахсӣ.

Дар рафти муайян кардани меъёрҳои ҷорабиниҳои коршоёмии касбӣ-психологӣ ба психолог зарур аст, то дараҷаи рушди зарурии психикӣ сифатҳои муҳими довталабони самти оперативиро доништа бошад. Масалан, ҳамаи нафарони аз ҷиҳати психикӣ солим қобилият ба тафаккури фазогиро доранд, аммо барои корманди оперативии зур шудан, бояд ин қобилияти мазкур нишондиҳандааш аз аксарияти нишондиҳандаи миёнаи дигар довталабон баландтар бошад.

Дар бештари мавридҳо на танҳо сарҳади зинаи поёнӣ, балки сарҳади зинаи болоии дараҷаи рушди сифатҳои муҳими касбиро муайян кардан зарур аст. Масалан, аксари психологони соҳаи психологияи меҳнат дар ҷунин ақидаанд, ки барои бомуваффақият иҷро намудани уҳдадорихи касбӣ нафарони дорои баланди инкишофи зеҳнӣ ба қор ҷалб кардан зарурат надорад, ки онҳо метавонанд ба иҷрои сифатноки уҳдадорихо ҳалал расонанд. Доир ба ин масоил муаллифони китоби “Психология ва қор” Д. Шултс ва С. Шултс ҷунин ишора кардаанд: “...номзади хоҳиши дар мақомоти полис қор қарданро дошта, ҳангоми гузаштани тести психологӣ барои муайянкунии инкишофи зеҳнӣ (аз рӯйи тести Уондерлик) аз рӯйи 6 зербанди тести мазкур дараҷаи рушди баланди сарҳади зеҳнӣ дод ва аз рӯйи натиҷаи мазкур ба қор тавсия дода нашуд. Ва як нуқтаи аҷибӣ дигараш ин аст, ки оиди масъалаи ҷорабиниҳои коршоёмии касбӣ-психологӣ ба суд муроҷиат қард, аммо дар суд қомебиро ба даст оварда наметавонист...”[6:57].

Ҳамин тарик, шаклгирии коршоёмии касбӣ-психологӣ бояд аз омилҳои биологӣ оғоз гардида, то омилҳои иҷтимоиро дар бар гирад, аз ҷумла:

- зинаи яқум - сифатҳои антропометриқӣ, қисмонӣ ва физиологӣ;
- зинаи дуом - сифатҳои психофизиологӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ-психологӣ;
- сеюм зина - сифатҳои иҷтимоӣно касбӣ[4:182].

Дар баробари ин, ҷунин хусусиятҳои характери довталабони самти оперативиро ба инобат гирифта зарур аст:

Худэҳтиромнамоӣ. Довталабони самти оперативӣ бояд талабот ба худэҳтиромнамоӣ ва эҳтиром аз ҷониби атрофиёро дошта бошанд, зеро нафаре, ки худашро эҳтиром намекунад, пеш аз ҳама худбаҳоидиҳии ӯ паст буда, бар зиммаи ин, дигарон низ ӯро эҳтиром намекунанду дар мавқеи қорӣ мавқеи ҳостаашро ишғол қарда наметавонад.

Аз фикру ақидаҳои дигарон вобаста будан. Ин довталабон қарорро мустақилона бароварда наметавонад, ба қалавиш роҳ медиҳанд, ҳатто агар фикри онҳо дуруст ҳам бошад, ба дурустии он шубҳа мекунад. Агар яке аз қормандон бигӯяд, ки нафари мазкур нисбати нафари дигар ба фикрам, нишондодҳои дурусттаранд, ҳол он ки танҳо пас аз шунидани 2 дақиқа ҳулосаи худро баровард, қорманди 2-4 соат, ки қурсиши оперативиро гузаронидааст, дарҳол аз фикри худ баргашта, ба суҳани ин нафар меравад (ба нафари мароми қриминалӣ дошта монандӣ дорад, фарқияташ дар он аст, ки ин нафарон аз ҷиҳати вобаста будан аз атрофиён ба ин қор роҳ медиҳанд).

Пас аз таҳлили андешаҳои боло, довталабони самти оперативӣ ва инҷунин субъектони амалиқунандаи ФОҚ-ро шартан ба се гурӯҳ қудо намудан мумкин аст. Қормандон ва ё довталабони самти оперативии гурӯҳи яқум натиҷаро аз ҳисоби бодикқатиашон ва гурӯҳи дуом бошад, аз рӯи интуитсия (қиссиёти шашум, фаросат) натиҷаро ба даст меоранд. Ҳамҷунин, ба гурӯҳи яқум довталабон ва вақолатдорони оперативии шитобнақунанда, интиқоби мунтазам ва таҳлили миқдори бештари ақборот дохил меғардад. Гурӯҳи дуоми қормандони амалиқунандаи ФОҚ бошад, баръакс, доираи қустуҷӯиро дарҳол маҳдуд сохта, баъзан аз рӯйи интуитсияи худ пештар ба даври ниқой мерасанд. Аммо, бояд қайд намуд, ки дар ин раванди қор, яъне дар гурӯҳи дуом имқонияти роҳ додан ба иштиқоҳ васеътар аст. Ба ин нигоҳ нақарда, нафарони дигаре ҳам дида мешаванд, ки ба фаъолияти мазкур машғул ҳастанд, аммо ҷорабиниҳои оперативӣ-қустуҷӯиро бомуваффақият иҷро қарда наметавонанд.

Мо ин гурӯҳро шартан ба гурӯҳи сеюм ҳамроҳ намуда, ин нафаронро барои истиқодаи қорҳои иловагӣ аз қабилӣ, таъмини воситаҳои гуногун ба қор ҷалб менамоем. Ҳамҷун қоида, ин қормандони оперативӣ мароми қомебгарди паст ва аз рӯйи дараҷаи рушди зеҳнӣ бошанд, дараҷаи пасттарро нисбати дигар қормандон соҳибанд. Минбаъд метавон қӯшиш намуд, то бо мурури қорман дар қоллективи қорӣ фаъолияти зикрғардида, шумораи онқоро қамтар намуд. Зеро, маълум меғардад, ки баъзе қорқоро ин нафарон аз сабаби аз уқдаи қор набаромаданашон истиқода менамоёнд ва дигар субъектони ФОҚ бошанд, ин қормандонро мавриди сӯистиқода қарор медиҳанд ва нафарони гурӯҳи сеюмо истиқодабаранда дигар хоҳиши ба баъзе қор машғул шуданро намекунанд ва оянда ба назари онҳо ҷунин менамоёнд, ки гӯё ин бар дӯши онҳо набуда,

набояд ин нафарон ба ичрои ин гуна корҳо машғул шаванд.

Агар ин гуна тамоюл давом ёфта гирад, пас маълум мегардад, ки гурӯҳи сеюм ҳамчун ёрдамчи дигарон, бо иборати дигар, ҳамчун котибот корро пеш мебаранд. Магар ин хуб аст? Албатта не. Тамоми гуфтаҳои боло сарчашма мегиранд аз мароми фаъолияти онҳо ва мароми интихоби касбу ҳунарии давраи мактабҳои ва навҷавонии онҳо. Зеро, дар ин самт қобилиятҳои махсусро зоҳир карда наметавонанд, аммо ба хоҳири эътирофи суханони нафарони ба онҳо наздик ин корро бар дӯш гирифта, бемайл аз пайи ичрои он мегарданд.

Аз тарафи дигар, агар ин гуна корҳо дар ин самт давом ёфта гирад, гурӯҳи сеюм мумкин дигар қўшиши фаъл буданро ҳам нақунанд, ба истилоҳе «ман наметавонам» гӯён худро аз масъулият дур бикунанд. Ҷавонони ба кор нав омада, инро ҳамчун уҳдадорҳои хизматӣ эътироф карда метавонанд.

Инчунин, дар фаъолияти мазкур як қатор омилҳои манфири метавон қайд намуд, ки боиси муҳосираи талаботи соҳаи шахсии корманд мегарданд, аз ҷумла: набудани вақти ҳоли, набудани даромадҳои иловагӣ, эҳсоси хусумат аз ҷониби атрофиён, мушкилоти саломатӣ, мавҷуд набудани истироҳати пурра, ҳавф аз ҳаёти худ ва муоширати бовариноку рафиқонаро надоштан.

Дараҷаи баланди махфият мушкилоти дигарро пеш меорад, зеро нафарони аз кор баргашта, оид ба кори худ ба оилаи худ суҳбат мекунанду эмотсияҳои манфии худро мебароранд. Мутаассифона, дар ин самти корӣ, ин гуна ошкорбаёнӣ суҳбат доир ба кори худ нашоёд, чунки кори мазкур махфияти баландро металабад. Аз ҳамин сабаб ҳам, боиси бошиддати эмотсионалии иловагӣ мегардад.

Пас аз таҳлили ҷанбаҳои психологии ФОҶ, метавон кормандони оперативии боистеъдодро аз рӯйи чунин сифатҳо тавсиф ва муайян намуда, ин сифатҳо дар навбати худ ҳамчун талаботи психологӣ ба шахсияти довталабони самти оперативӣ пешниҳод карда мешаванд:

➤ ба даст овардани ахбороти муҳими оперативӣ дар бораи фаъолияти ҷинояткорӣ дар ҷойи ҳодиса ва дар дигар шароитҳо. Ахбороти ба даст овардари ба зудӣ бо забони криминалӣ, яъне бо мафҳумҳои криминалӣ баргардонидан;

➤ коркарди ахбороти бадастомада дар шакли рамзбандишуда, тартиби фарзияҳо;

➤ қобилияти ҳал карда тавонистани супоришҳои касбӣ дар вазъиятҳои таҳдид ба ҳаёти шахсӣ;

➤ омода будан ба вазъияти ҷангии тан ба тан бо ҷинояткор;

➤ баланд будани ҳисси масъулияти ташаббускорӣ аз болои амалҳои худ (набудани ҳуқуқ ба «хато» кардан);

➤ маҳорати роҳандозӣ карда тавонистани муоширати махсус бо шахсони рафторҳои зиддҷамъиятию олами криминалӣ;

➤ дараҷаи баланди тобоварии психофизиологӣ, дар алоқамандӣ бо кам будани вақт (давомнокии миёнаи вақти корӣ 10-12 соатро ташкил медиҳад, баъзан 7 рӯзи кории ҳафтара фаро гирифта, раҳсипоршавии шабона барои дастгирнамоӣ пас аз анҷоми рӯзи кории шиддатнок дида мешавад);

➤ қобилияти тобовар будан ба бошиддати эмотсионалии дароз, ҳолати изтироб, ҳисси тарс, номуайяни, имконнопазири сухан гуфтан оид ба шубҳаи худ бо нафарони наздик;

➤ фаъоли интелектуалии доимӣ (таҳлили ахбороти тез тағйирёбанда, дар хоҳири нигоҳ доштани миқдори калони далелҳо, дар шароитҳои ками вақт қарорро қабул карда тавонистан);

➤ ба хубӣ нақшҳои гуногуни иҷтимоӣ касбиро бозӣ карда тавонистан;

➤ ҳозирҷавобӣ, ба нафари дигар вазъияти мураккабро тез ва саҳеҳ фаҳмонидан.

➤ дараҷаи баланди худсанҷишнамоӣ: детексияи иштибоҳ дар мувофиқ гузоштани версияи пешниҳодшуда бо ҳолати объективӣ асос меёбад. Барои ин механизми азнаврамзбандӣ, тез аз як намуди рамзбандӣ ба дигар намуди он гузаштан, инчунин дар дараҷаи «предмет-образ, предмет – аломат-предмет» [3:21].

Аксуламалҳои кормандони оперативӣ дар шаклҳои бошиддатӣ ва аз даст додани мувозинат ҳангоми гузаронидани ҶОҶ мушоҳида мешавад. Бошиддатӣ бо забони англисӣ мафҳуми стрессро ифода карда, ҳангоми таҳдиду хатар, сарбориҳои гуногуни ҷисмонӣ зехнӣ, ҳангоми қабули фарии қарор сар мезанад. Довталабони самти оперативӣ ҳангоми гузаронидани ҶОҶ барои дастгир намудани гурӯҳи ҷинояткорони бо силоҳ мусаллаҳ, ҳолати бошиддатиро аз сар мегузаронад. Пас мувофиқи талаботи психологӣ, довталабони самти оперативӣ, ки дар рафти вазъиятҳои мураккаби ФОҶ мувозинатро (худро гум мекунанд) мувофиқ нестанд. Зеро, дар ин маврид мутаассифона тамоми равандҳои психикии кормандони оперативӣ боздошта мешаванд: шунавой, биноии заиф, ҳаракатҳои худро хуб эҳсос кардан ва ғ. Бошиддати психикӣ метавонад дар як қисми довталабон равшан зоҳир ёбад, дар қисми дигар бошад, кӯтоҳмуддату камзоҳиршаванда бошад. Дар ҳолатҳои зикргардида, довталабони самти оперативӣ ҳамлаи нафаронро наметавонанд хуб дарк кунанд ва ба хотир бигиранд (чеҳра, чанд нафар будани онҳо, намуди либос, яроқ). Ва ё бо иборати дигар, «...Илми ФОҶ як навъи раванди дарккунии (маърифатӣ) воқеияти объективӣ, инъикос гардидани

предметҳо ва падидаҳои олами моддӣ дар шуури инсон мебошад. Шахсе, ки бо проблемаҳои илмию амалии ҶОҶ сару қор дорад, ба предмети тадқиқшавандаи худ чун ба як қисме (ҳалқае), ки дар зери қатори (силсилаи) падидаҳои воқеияти бо ҳам пайваста қарор дорад, муносибат менамояд...» [8:21].

АДАБИЁТ

1. Березин Ф.Б. Психическая и психологическая адаптация человека. Монография. Л.: Наука, 1988.
2. Бечтолд Х. П., Отбор. // Экспериментальная психология, т. 2, 1963.
3. Васильев В.Л. Юридическая психология. - Санкт – Петербург, 1998.
4. Глушко А.Н. Формирование профессиональной психологической пригодности курсантов военно-учебных заведений министерства обороны Российской Федерации. Монография. / М.: Военный университет. 2003.
5. Латифзода С.З. Меъёрҳои касбӣ-психологии қабули номзадҳо ба мақомоти қорҳои дохилӣ ва роҳнамоии психологии онҳо. Душанбе-2015.
6. Маклаков А.Г. Профессиональный психологический отбор персонала. Теория и практика: учебник для вузов. Питер.
7. Общая психодиагностика: Учебное пособие – М.: Изд-во Московского университета, 1987.
8. Раҳимзода Р. Ҳ. Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ. Китоби дарсӣ. Нашри 5-ум – Душанбе: «Эр-граф», 2020.
9. Собчик Л.Н. Метод цветных выборов. Модификация восьмицветного теста Люшера. СПб-2010.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ЛИЧНОСТИ КАНДИДАТОВ ПО ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В этой статье рассматриваются профессиональные и психологические требования к кандидатам по оперативно-розыскной деятельности, которые хотят работать в различных оперативных подразделениях. В связи с этим, описаны основные требования субъектов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, которые необходимы для успешного выполнения оперативных задач.

Ключевые слова: профессионально-психологические требования, психологические особенности личности, профессионально-психологическая пригодность, оперативно-розыскной деятельности, оперативно-розыскная мероприятия.

PROFESSIONAL-PSYCHOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE PERSONALITY OF CANDIDATES FOR OPERATIVE-RESEARCH ACTIVITY

This article discusses the professional and psychological requirements for candidates for operational-search activities who want to work in various operational units. In this regard, the basic requirements of entities engaged in operational-search activities that are necessary for the successful completion of operational tasks are described.

Key words: professional and psychological requirements, psychological characteristics of a person, professional and psychological suitability, operational-search activities, operational-search activities.

Сведения об авторах:

Мингбоев Абдуворис Юзбоевич - кандидат психологических наук, доцент кафедры общей психологии ХГУ имени академика Б. Гафуров.

Дадобоева Мадина Солибоевна - заведующая кафедрой общей и педагогической психологии Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни, кандидат педагогических наук, доцент.

About the authors:

Mingboev Abduvoris Yuzboevich - Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of General Psychology, KSU named after Academician B. Gafurov.

Dadoboeva Madina Soliboevna - Head of the Department of General and Pedagogical Psychology, S. Toraihyrov Tajik State Pedagogical University. Ayni, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor.

ОМУЗИШИ РАФТОРИ ДЕВИАНТӢ ДАР РАВИЯИ БИХЕВИОРИЗМ

Комилова М.Д.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Равияи илмӣ, ки дар психология рафтори девиантиро меомӯзад, ки он равияи бихевиоризм (кал. англ. behavior-рафтор) мебошад. Ин равия аз тарафи олими равоншинос Чон Уотсон (*Watson John B.*) дар Амрико рушд ёфтааст. Ӯ соли 1913 мақолаеро навишт бо номи «Психология аз нуқтаи назари бихевиорист» ва ин ба муаррифӣ намудани моҳияти ин равия асос гузошт.[8] Ч.Уотсон психологияро барои субъективизмаш зеро танқид гирифт. Ба қавли ӯ, шуур бо воҳиду унсурҳояш ва ифодаҳои номуайяннаш амалан бефоида аст. Предмети психология бояд рафтор бошад. Ба андешаи ӯ, «бихевиоризм бояд лабораторияи ҷамъият шавад». Бояд қайд кард, бихевиоризм ҳамчун яке аз асосҳои ташаккулёбии парадигмаи "рафтор" дар сотсиология ва фалсафаи иҷтимоӣ низ васеъ омӯхта мешавад.

Асоси бихевиоризмро инкори психика ва шуур ҳамчун предмети тадқиқоти психология ташкил медиҳад. Онҳо рафторро ҳамчун предмети омӯзиш қарор додаанд. Бихевиоризм дар асоси муносибати механикӣ ба одам пайдо шудааст. Бихевиористон ба рафтор ҳамаи он амалҳои ҷавобии организмро ба водоркунандаҳои беруна мансуб медонистанд, ки аз берун мушоҳида мешаванд. Ҳамин тариқ, бузургии таҳлили рафтор алоқаи мушаххаси водоркунанда (S) ва амали ҷавобӣ (R) мебошад. Бихевиоризм аз ҳама гуна шаклҳои методи интроспексия даст кашида, методи эксперимент ва мушоҳидаи объективиро пешниҳод менамояд, ки дар он алоқаи «S→R» (stimulus - reaction) бо мақсади пешбининамоии рафтори субъект ва «идоракунӣ»-и он тадқиқ карда мешавад. Ч. Уотсон ва шогирдонаш протсессҳои психикиро маҳз дар доираи ин чорчӯба дида баромаданд.[9, с.1]

Мавқеи радикалии бихевиоризм дар он асос меёбад, ки илми психология бояд категорияи “рафторро” таҳти назари худ қарор дода, ҳолатҳои психикӣ ва интелектуо дуҷумдараҷа ҳисобад. Барои исбот намудаи схемаи «S→R» намояндагони бихевиоризм тадқиқотҳо ва таҷрибаҳои зиёд гузарониданд, исбот намудаанд, ки бо воситаи интиҳоби дурусти амали ҷавобӣ (R) ба таври мӯътадил имконияти тағйир додани водоркунанда (S) вучуд дорад. Водоркунандаҳо ҳамчун роҳнамо барои таъсир расонидан ба амали ҷавобӣ баромад намуда, олами дохилии фард ва ҳолати равонии ӯро ба кулӣ тағйир медиҳанд.

Ба андешаи Ч. Уотсон чунин рафторро дар ҳайвонҳо низ мушоҳида намудан мумкин аст. Бо назардошти чунин пешниҳодҳои илмӣ Уотсон барномаи илмӣ “Омӯзиши идора кардани рафтор”-ро пешниҳод намудааст. Дар асл, агар амали ҷавобӣ (R) бо водоркунанда (S) муайян карда шаванд, пас барои рафтори намунавӣ бояд водоркунандаҳои мувофиқро интиҳоб намуд, яъне барои идора кардани рафтори фард муайян кардани водоркунандаҳои мувофиқ кофӣ аст. [3]

Дар аввали солҳои 1930 назарияи бихевиоризм рушд ёфта, равияи “необихевиоризм” пайдо шуд. Намояндагони ин равия Беррес Скиннер, Алберт Бандура, Эдвард, Толмен Эдвард, Карл Халл ва дигарон мебошанд.

Ба ақидаи Беррес Скиннер (*Burrhus Frederic Skinner*) предмети омӯзиши бихевиоризм ин “далел” мебошад, ки ҳамчун нишондиҳандаи рафтори фард ба ҳисоб меравад. Омӯзиши рафтор бояд дар асоси далелҳо ва ченақҳо ба қайд гирифта шаванд. Зеро рафтори фард - ин ягона воситаест, ки психолог тавассути он таҳлил ва тадбиқи илмиро натиҷабандӣ карда метавонад. Далелҳои воқеӣ ин исботи сабаби амали ҷавобӣ (R) будани водоркунанда (S) мебошанд, ки дар рафтори фард мушоҳида мешавад. Чунин амалро Скиннер бо истилоҳи “амали респондентӣ”, яъне амали ҷавобӣ ифода кардааст. Ба андешаи ӯ инсон бо воситаи қобилияти фикр кардан ба рафтори оперантӣ кодир аст. Дар ин ҳолат амали ҷавобӣ пеш аз водоркунанда ба вучуд меояд. Масалан, агар барои харидани ширинӣ мо пулро сарфақорона истифода бурда, аз харидани яхмос даст кашем инро мо рафтори оперантӣ номида метавонем. Дар ин ҳолат амали ҷавобӣ - сарфаи маблағ, яъне даст кашидан аз яхмос ва водоркунанда - ширинӣ мебошад. Водоркунанда (ширинӣ) амали ҷавобиро пайгирӣ мекунад (сарфа кардани маблағ). Тамоми рафтори инсон - ин маҷмӯи мараққаби аксуламалҳои кӯтоҳмудат ва дарозмудат мебошад, ки дар вазъиятҳои мухталиф амалӣ мегарданд. Дар анҷом инсон кушиш

менамояд, ки бо ба даст овардани водоркунандаҳои мусбӣ барои аз байн бурдани водоркунандаҳои манфӣ шарафёб гардад. Ҳамин тарик, “механизми омӯзиш”- ро механизми ёдгирӣ мустақкам намуда, амали ҷавобиро бо воситаи водоркунанда амалӣ мегардонад. Чунин амал ба рафтори табиӣ рӯзмара мубаддал гашта, фард ноогоҳона бо он рӯ ба рӯ мешавад. [5]

Аз огоҳи Скиннер рафтори девиантӣ ҳам натиҷаи омӯзиши маҷмӯи водоркунандаҳои ба фард таъсиррасон мебошад, ки он аз аксуламал сарчашма мегирад. Масалан, агар волидайн аз синни хурдӣ фарзанди худро бо меҳру муҳаббат ба воя расонанд, маълумот ва тарбияи хуб диҳанд пас кӯдак хушахлоқ ба воя мерасад. Вале агар кӯдак дар муҳити носолим ба воя расад - ҷангу ҷанҷоли рӯзмара, лату кӯб ва ё доштани волидайнӣ майзада ва ғ. ин хатари эҳтимолияти ба рафтори девиантӣ даст задани ноболиғ мешавад. Ба ибораи дигар, рафтори девиантӣ мисли рафтори “меъёрӣ” аз синни хурдӣ тибқи “механизми омӯзиш – механизми ёдгирӣ” дар шуур ҷой мегирад, ки ҳамчун натиҷаи таъсири аксуламал- водоркунанда амалӣ мегардад. [2]

Баъди мушоҳидаҳои якҷансола рафтори одамон Скиннер ба хулосае меояд, ки дар ҷараёни фаъолият дар баъзе маврид ҳамон як водоркунанда дар одамони гуногун аксуламалҳои гуногунро ба вучуд меоварад, зеро дар ин ҷо маҳаки асосӣ - “фардият” ба назар гирифта нашудааст. Назарияи илмӣ ӯ дар ин ҷода нақши назаррасро пайдо намуд, зеро Скиннер дар нақша категорияи “фардият”-ро ворид намудааст. Ба андешаи ӯ фардият контексти ҳолати рафторро ба пуррагӣ тасвир менамояд ва ба хулосае меояд, ки нақшаро бояд иваз намуд ва нақшаи пешниҳоднамудаи ӯ чунин сохтор дорад. $S \rightarrow I \rightarrow R$ (stimulus – individual- reaction). Ба инобат гирифтани фардият, хусусиятҳои шахсият (фард) ва ҳислатҳои хоси қобилияти идрок намудан дар ин раванд ба он оварда мерасонад, ки натиҷаи ниҳони фаъолияти шахсро таҳлил намоем. Нақшаи « $S \rightarrow R$ » (stimulus - reaction) ба пурраги натиҷаи рафтори фардро ошкор намекунад. Масалан, ҷазо додани фарзанди худ бо лату кӯб на дар ҳама вақт натиҷаи тарбиявино дорад. Мисол, як падар барои он, ки фарзанди ӯ оянда “ба кори зишт даст назанад” усули лату кубро истифода мебарад, вале падари дуҷум бошад, ба ояндаи фарзанд диққате надода, “майли садистӣ”-и худро қонеъ мегардонад. Яъне лату кӯб намудан ва ё истифодаи зӯрварӣ дар муносибат ба фарзанд аз мароми дохилии фард вобаста аст. [4]

Илова бар ин Скиннер бар хилофи санксияҳои ҷисмонӣ - мисли лату куб, зӯрварӣ ва монанди ин баромада, андеша дошт, ки санксияҳои ҷазо ба рафтори наврас таъсири муваққатӣ мерасонанд ва рафтори девиантӣ наврас дар ин ҳолат ба дигар шакли рафтори девиантӣ мубаддал мегардад. Яъне ҳуди рафтори девиантӣ аз байн нарафта, танҳо тағйир меёбад (шаклан дигар мешавад). Ҳамзамон ӯ санксияҳои ҳавасмандкуниро афзалиятнок ҳисобида, андеша дорад, ки санксияҳои ҳавасмандкунӣ нисбат ба санксияҳои ҷазо натиҷа ва таъсири самараноктар доранд.

Муҳаққиқи дигари амрикоӣ Эдвард Толмен (*Edward Tolmen*) соли 1922 дар интишороти худ “New Formula for Behaviorism” (формулаи нави бихевиоризм) унсури иловагиро дар формулаи ворид намудаас. Мувофиқи андешаи ӯ формулаи рафтор набояд аз ду, балки аз се нишондиҳанда иборат бошад: stimulus (тағйироти мустақил) – тағйироти мобайнӣ - тағйирёбии вобастагӣ (аксуламал). Ба таври дигар – водоркунанда – тағйироти ботинӣ – амали ҷавобӣ. Марҳилаи мобайнӣ ба мушоҳидаи бевосита дстнорас аст, зеро он ҳолати психикӣ аст, ба монадӣ: интизорӣ, муносибат ва дониш.

Толмен исбот намудааст, ки равандҳои ботиниро (ки танҳо барои худшиносӣ дастрас мебошанд) “ба берӯн баровардан” баровардан ва ба монанди зухуроти ҷисмонӣ тадқиқ намудан имконпазир аст. Ӯ рафторро на ҳамчун занҷираи аксуламалҳои алоҳида, балки ҳамчун як чизи том баҳогузори намудааст.

Ӯ инро бо маънои ақл, дониш ё ассотсиатсия таҳлил намудааст. Аз рӯи тартиби нақша ӯ чунин нишондиҳандаҳоро пешниҳод намудааст.

1. Тағйироти мустақил (водоркунанда): муҳит ё дохилӣ (ақлонӣ не).
2. Тағйироти мобайнӣ – ин ҳолати баҳодихӣ ба водоркунанда, натиҷагирӣ аз таъсири он, пешбининамой ва бандубасти ботинии рафтор.
3. Тағйироти вобастагӣ (амали ҷавобӣ)- ин рафтор.

Толмен тағйирёбии мобайниро дар назарияи рафтори бихевиоризм ҳамчун амали муҳим ҳисобида, андеша дорад, ки ин рафтори суннатӣ буда, аз муҳити зист ва таъсири ҷомеа вобастагӣ дорад. [6]

Бояд зикр намуд, ки \bar{u} дар асарҳои худ «Рафтори мақсаднок дар ҳайвонот ва одам», «*Харитаҳои когнитивӣ дар муш ва одам*» назарияи бихевиоризмро шарҳ дода, истилоҳҳои «*омодагии воситаҳо барои бамақсадрасӣ*» ва «*интизориш аломатҳои гешталтӣ*»-ро барои шах додани аксуламали организм ба таъсири муҳит истифода бурдааст. Организм ба вазъият рӯovarӣ карда, ба он худро мувофиқ мекунад ва бо шарофати ин аломатҳои муайянеро зоҳир менамояд, ки бо нуқтаи интихоб ассотсиатсия мешаванд (аломатҳои гешталтӣ) ва имконият медиҳанд, то одам фаҳмад, ки “чӣ ба чӣ мебарад?” [10]

Равоншиноси Амрикоӣ Кларк Халл (Clark Hull) ба нақшаи «S→R» унсури дигарро ворид кардааст. Ба андеша \bar{u} низ танҳо бо воситаи ба инобат гирифтани унсури мобайнӣ бо пуррагӣ метавон рафтори одамро мушоҳида намуд. \bar{U} марҳилаи мобайнӣ гуфта, талаботи организмро (ғизо, хоб, талаботи шахвонӣ ва ғ.) дар назар дошта, ки ба рафтор таъсири худро мерасонанд. Зеро маҳз талаботи организм ба рафтор нерӯ бахшида, иқтидори имконпазирии ноаёнро ҳамчун аксуламал эҷод мекунад.

Ин иқтидор аз ҳисоби талаботи организм пайдо шуда, натиҷаи рафтори хотимавии инсон мегардад. Бо ибораи дигар, аксуламал дар анҷом маҳз аз иқтидори организм муайян карда мешавад. Формулаи тартибдодаи Халл чунин аст:

S→O→R (stimulus – organism- reaction)

Дар ин формула организм - ин равандҳои ба чашм ноаён аст, ки дар дохили организм ба вучуд меоянд. Рафтор дар натиҷаи таъсири водоркунандаи олами беруна ё талаботи организм оғоз меёбад ва бо амали ҷавобӣ ба анҷом мерасад.

\bar{U} қонунҳои рафтор - постулаҳои назариявиро таҳия намудааст. \bar{U} талаботро нишондиҳандаи асосии рафтори инсон (иқтидори аксуламал) меҳисобид. Талаботҳои организм - асосии рафторро ташкил менамоянд. Қувваи талаботҳои организм қувваи аксуламалро муайян мекунад ва ба натиҷаи хотимавии рафтор таъсир мерасонад. Маҳз талабот табиати рафторро муайян менамояд ва вобаста ба ин рафторҳо гуногун мешаванд.

Халл нақши калидии мустақкамкуниро дар ташкилҳои робитаҳои нав пешниҳод менамояд. Тағирёбии мобайнӣ ҳамаи он чизест, ки ба организм (O) вобаста буда, ҳамин аксуламали рафториро ба ҳамин ангега ташаккул медиҳад.

Ҳамин тариқ, аз рӯи андешаи муҳақиқ тағирёбии миёна ё марҳилаи мобайнӣ ба мушоҳидаҳои бевосита дастнарас буда, ҳолатҳои равонии он мушаххас нестанд (интизориҳо, муносибатҳо, дониш ва ғ.). Мисол, тағирёбии мобайнӣ метавонад гуруснагӣ (дар ҳайвон ё инсон) бошад, ки онро бевосита мушоҳида намудан ғайри имкон аст. Бо вучуди ин, гуруснагро мо метавонем ба таври возеҳ ва дақиқ ба тағирёбандаҳои таҷрибавӣ алақаманд намоем, масалан, давомнокии вақти гуруснагӣ ё муҳлати қабул накардани ғизо. [7, с.10]

Сотсиобихевиоризм. Сотсиобихевиоризм - ин як равияи маҳсуси бихевиоризм аст, ки соли 1960 рӯйи қор омадааст. Навгонии пешниҳоднамудаи ин равия ин аст, ки одам на танҳо аз хатогиҳои содирнамудаи худ, балки дар заминаи омӯзиш ва таҳлили хатогиҳои одамони дигар низ, ки ин ё он шакли қачрафтриро ба вучуд меоваранд, таҷриба мегирад. Ин механизм дар раванди иҷтимоишавӣ хеле муҳим аст ва дар асоси он рафтори агрессивӣ ва кооперативӣ ташаккул меёбад.

Барои хубтар шарҳ додани ин нуқта психологӣ канадагӣ Алберт Бандура (*Albert Bandura*) бо қўдакони қорсола таҷриба гузаронидааст. Моҳияти таҷрибарои ин ташкил метод, ки ҳамаи қўдакон ба се гурӯҳ тақсим карда шуданд ва ба онҳо ҳамон як филмро бо анҷомҳои гуногун намоиш доданд. Қаҳрамони асосии ин филм ба лату кубӣ лухтақҳо машғул будад. Филм дар се шакл анҷом меёфт, ки ба гурӯҳҳои таҷрибавӣ пешниҳод карда шуданд:

1. Ба гурӯҳи якум филм тарзе пешниҳод карда шуд, ки дар анҷоми он қаҳрамонро барои бо бозича чунин муносибат намуданаш таъриф карданд.

2. Дар анҷоми филми ба гурӯҳи дуюм пешниҳодшуда баръакс, қаҳрамонро барои чунин муносибаташ сарзаниш карданд.

3. Дар анҷоми филми ба гуруҳи сеюм пешниҳодшуда бошад, ба рафтори қаҳрамон муносибат бефарқона буд.

Баъд аз тамоишҳои филм қўдаконро ба хонаи алоҳида бурданд, ки дар он ҷо бозичаҳо буд. Дар байни бозичаҳо ҳамон хел лухтақе буд, ки дар филм ҷой дошт. Дар фарқият аз қўдакони гурӯҳҳои якум ва сеюм дар байни қўдакони гурӯҳи дуюм зоҳиршавии агрессия дар муносибат ба лухтақ хеле кам буд, ҳарчанд онҳо дар хотир доштанд, ки қаҳрамон бо лухтақ чӣ хел рафтор карда буд. [8]

Назарияҳои бихевиористӣ рафтори одамонро шарҳ дода, нишонаҳои рафтори девиантиро ошкор кардаанд. Дар маркази омӯзиши ин назария на худи субъект, балки рафтори инсон аз рӯи нақшаи "S → R" баррасӣ мешавад. Ҳамин тариқ, дар системаи маориф, таҳсилоти умумӣ барои муайян намудани муносибатҳои байниҳамии хонандагон назарияи омӯзиши бихевиоризмро васеъ истифода мебаранд. Таҳлили рафтори девианти аз рӯи назарияи бихевиоризм танҳо бо истифодаи методологияи мушаххаси психологӣ имконпазир гардида, барои беҳтар намудани таҳсилот дар мактаб ва пешгирии намудани рафтори девианти мусоидат менамояд.

АДАБИЁТ

1. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. / Р. Блэкборн - СПб.: Питер, 2004. - 495 с.
2. Большаков В.Ю. Эволюционная теория поведения. / В.Ю. Большаков СПб.: Изд-во С-Пб. ун-та, 2001. - 494 с.
3. Уотсон Д.Б. Психология как наука о поведении [текст]/Д.Б. Уотсон.- ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1 М., 1998. - 704с
4. Хагуров Т.А. Введение в современную девиантологи / учебное пособие/ Т.А. Хагуров – Ростов-на-Дону, 2003. - 343с.
5. Янчук В.А. Введение в современную социальн <https://impsi.ru/general-psychology/biheviorizm-dzh-uotson-e-torndajk-b>
6. skinner-e-tolmen/ Бихевиоризм: Дж. Уотсон, Э. Торндайк, Б. Скиннер, Э. Толмен. Дата обращения 22. мая 2019.

ИЗУЧЕНИЕ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ В НАПРАВЛЕНИИ БИХЕВИОРИЗМА

В статье рассматривается изучение девиантного поведения в направлении бихевиоризма (англ. behavior-поведение). Направление бихевиоризма изучает формирования поведенческой парадигмы в психологии, социологии и социальной философии. Бихевиоризм как ведущее направление возникла в Америке. Основателем бихевиоризма является психолог Джон Уотсон (Watson John B.). В статье автор описывает поведения со стимулом (S) и ответным поведением (R) и анализирует его с помощью схемы «S → R» (stimulus - reaction).

Так же в статье рассматриваются теории и концепции ученых направления «необихевиоризма», таких как Беррес Скиннер, Толмен Эдвард, Карл Халл и другие. По мнению ученых в необихевиоризма- формула поведения должен состоять не из двух, а из трех позиций: стимул (независимое изменение) - промежуточное изменение - реакция (изменение зависимости).

В завершении статьи автор описывает теорию «социобихевиоризма» Альберта Бандуры. Таким образом, автор в этой статье описывает теории бихевиоризма и рассматривает показатели девиантного поведения по схеме «S → R».

Ключевые слова: девиантное поведение, отклоняющее поведение, бихевиоризм, необихевиоризм, социобихевиоризм, социализация, микросоциум, агрессия.

STUDYING DEVIANT BEHAVIOR IN THE DIRECTION OF BEHAVIORISM

The article discusses the study of deviant behavior in the direction of behaviorism (Eng. behavior). The direction of behaviorism studies the formation of a behavioral paradigm in psychology, sociology and social philosophy. Behaviorism as a leading trend came out in America. The founder of behaviorism is psychologist John Watson (Watson John B.). In the article, the author describes the behavior with the stimulus (S) and the response behavior (R) and analyzes it using the "S → R" (stimulus – reaction) scheme.

The article also examines theories and concepts of scientists in the direction of "neo-behaviorism," such as Burren Skinner, Tolman Edward, Karl Hull and others. According to scientists, in neo-behaviorism, the behavior formula should not consist of two, but of three positions: stimulus (independent change) – intermediate change – reaction (change of dependence).

In final part of the article, the author describes the theory of "socio-behaviorism" by Albert Bandura. Thus, the author in this article describes the theory of behaviorism and considers indicators of deviant behavior according to the "S → R" scheme.

Keywords: deviant behavior, deflecting behavior, behaviorism, non-behaviorism, socio-behaviorism, socialization, microsocium, aggression.

Сведения об авторе:

Комилова Мавдҷуда Давлатҷоновна – кандидат филологических наук докторант кафедры социологии Таджикского национального университета, E-mail: komilova.1976@mail.ru Тел: (+992) 935148080.

About the author:

Komilova Mavjuda Davlatjonovna – candidate of philology sciences, doctor studente Ph.D. student at the Department of Sociology, Tajik national university E-mail: komilova.1976@mail.ru Phone: (+992) 935148080.

ТЕСТИ РАВЕН ВА ИМКОНИЯТҲОИ ОН ДАР ТАШҲИСИ ҚОБИЛИЯТИ АҚЛИИ НАВРАСОН

Файзизода Ф.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Давраи наврасӣ маъмулан синнусоли 11-15- солагиро дар бар гирифта, дар ҳаёти шахс нақши ҳалқунанда дорад. Дар ин давраи синусоли дар наврас дигаргуниҳои кулли физиологияю психологӣ ба вучуд омада, давраи мазкурро давраи ҳассос ва осебпазир мегардонад. Навовариҳои муҳими давраи мазкур пайдо шудани «ҳисси калонсолӣ» дар наврасон мебошад, ки таъсири худро ба тамоми соҳаҳои ҳаёти психикии кӯдак мегузорад.

Рушди равандҳои маърифатӣ дар давраи мазкур ба зинае мерасад, ки наврасон ба иҷрои дилхоҳ фаъолияти фикрии барои калонсолон пешбинишуда омода мегарданд. Дар синни калони мактабӣ мафҳумҳои зиёди илмӣ аз худ мегарданд, маҳорати истифода намудани онҳо, мантиқан муҳокимаронӣ намудан рушд мекунад. Ин аз ташаккулёбии тафаккури назариявӣ ё худ нутқӣ-мантиқӣ дарак медиҳад. Дар баробари ин интеллектуализатсия (зехнигардӣ)-и тамоми дигар равандҳои маърифатӣ ба мушоҳида мерасад.

Хонандагони синни калони мактабӣ метавонанд мантиқан фикр кунанд, муҳокимарониҳои назариявӣ ва худтаҳлилнамоиро анҷом диҳанд. Дар онҳо маҳорати муҳокимаронӣ намудан аз чузъ бу кулл ва баръакс (индуксия ва дедуксия) ба мушоҳида мерасанд.

Зимни намудҳои пешбари фаъолият: таълим, муошират ва меҳнат қобилиятҳои умумӣ ва хусусии наврасон рушди худро идома медиҳанд. Афзудани донишҳои фанӣ ба рушди маҳорату малақаҳои наврасон мусоидат мекунад. Давраи мазкур барои рушди анвои гуногуни қобилиятҳои мусоид аст.

Дар ин синнусол маромҳои нави таълим пайдо мегарданд, ки бо дарки дурнамои ҳаёти, мавқеи худ дар оянда, ниятҳои касбӣ, идеалҳо марбутанд.

Донишҳо барои рушди шахсияти наврас мазмуни махсус касб мекунад. Онҳо ба сифати арзише баромад мекунад, ки шуури наврасро тавсеа бахшида, барои ишғоли мавқеи муҳим миёни ҳамсолон мусоидат мекунад.

Маромҳои устувори таълимӣ зимни талаботи маърифати ва рағбатҳои маърифатии наврас ташаккул меёбанд. Рағбатҳои маърифатии наврасон аз ҳамдигар тафовут доранд. Дар баъзеҳо он хусусияти номуайяни, тағйирёбандагӣ ва вазъиятиро дорад, дар дигарон бошад, он дар нисбати доираи маҳдуди фанҳои таълимӣ ташаккул меёбад.

Аз худ намудани маводи таълимӣ аз наврасон нисбат ба хонандагони синни хурди мактабӣ фаъолияти нисбатан баландтари маърифатиро талаб мекунад. Онҳоро зарур меояд мафҳумҳои илмиро аз худ кунанд, системаи аломатҳоро баллад гарданд. Ҳамаи ин бисӣ рушди тафаккури назариявӣ ва зехнигардии равандҳои маърифатӣ мегарданд.

Гуфтаҳои боло ба он далолат мекунад, ки давраи мазкур дар рушди қобилиятҳои зехнии шахс мавқеи хоссаро ишғол мекунад. Дар илми психология қобилият гуфта, хусусиятҳои фардӣ-психологии шахсро дар назар доранд, ки ба талаботи фаъолияти додашуда ҷавобгӯ буда, иҷрои бомуваффақияти онро таъмин мекунад. Масъалаи қобилиятҳо дар таҳқиқоти олимони русӣ-шуравӣ ба таври муфассал ҳаслу фасл гаштааст. Б.М. Теплов се аломати қобилиятҳоро чудо мекунад:

Аввалан зери мафҳуми қобилият хусусиятҳои фардӣ-психологиеро мефаҳманд, ки якеро аз дигарӣ фарқ мекунонад.

Дуввум, қобилият гуфта, на ҳамаи хусусиятҳои фардӣ-психологиро дар назар доранд, балки танҳо онҳоро, ки ба иҷрои бомуваффақияти ягон фаъолият ва ё фаъолиятҳои зиёд марбутанд.

Саввум, мафҳуми «қобилият» ба он донишҳо, малақаҳо ва маҳоратҳое, ки аллақай дар шахс вучуд доранд, дар айният нестанд, ҳарчанд боиси ба осонӣ аз худ гаштани онҳо мегарданд [7, с.16].

Раҳёфти тестологӣ ва миқдориро ба масъалаи қобилиятҳо ва лаёқати ақлӣ зери тозиёнаи танқид гирифта, Б.М. Теплов қайд мекунад, ки «... масъалаи лаёқати пеш аз ҳама сифатӣ аст, на миқдорӣ» [7, с.28], ва илми психология бояд на зинаи инкишофи қобилиятҳо ва лаёқат, балки онро омӯзад, ки лаёқат ва қобилиятҳои шахс чӣ гунаанд ва ба кадом фаъолият равона гардидаанд.

Ба андешаи К.К. Платонов қобилият – ин қисмати сохтори шахс аст, ки дар фаъолияти мушаххас амалӣ гардида, сифати онро муайян менамояд. Дар инкишофи қобилиятҳо ӯ се хосиятро муайян мекунад: *вақти ибтидои зоҳириашон; равишани зоҳиргардӣ; дараҷаи*

инкишофи минбаъда ва қайд менамояд, ки агар ду хусусияти аввала аз қобилиятҳои модарзодӣ вобаста бошанд, ки одатан онро лаёқат меноманд, пас хусусияти саввум бештар аз таъсири муҳит ва пеш аз ҳама педагоге вобастааст, ки кӯдаки болаёқатро ташаккул медиҳад [5, с.146].

Дар илми психология маъмулан ду намуди қобилиятҳоро фарқ мекунамд – қобилиятҳои умумӣ ва хусусӣ. Агар қобилиятҳои хусусӣ дар иҷрои самараноки фаъолиятҳои мушаххас зоҳир гарданд, қобилиятҳои умӯӣ барои иҷрои босамари доираи васеи фаъолиятҳо мусоидат мекунамд. Қобилияти умумиро маъмулан **қобилияти ақлӣ** низ ном мебаранд.

Ба андешаи З.И. Калмикова қобилиятҳои ақлӣ дар мустақилона ба даст овардан, «кашф»-и донишҳои нав, фарроҳии интиқоли онҳо ба вазъиятҳои нав ифода меёбад. Ҷ қобилиятҳои ақлиро дар доираи таълимот оид ба тафаккури маҳсулноқ баррасӣ менамояд. Ба андешаи З.И. Калмикова «... тафккури маҳсулноқи хонандагон ба сифати ташаккулдиҳандаи сифатҳои ақли онҳо баромад мекунад ва дар сурати мавҷуд будани дараҷаи ибтидоии донишҳои зарурӣ, маромноқии мусбӣ ва дигар шароитҳои зарурӣ дараҷаи рушди қобилиятҳои ақлиро муайян месозад» [4, с.74].

Дар мавриди рушди қобилиятҳои ақлӣ З.И. Калмикова мефармояд: «рушди ақл – системаи мураккаби тағйироти сифатӣ миқдорӣ мебошад, ки бо гузашти синну сол дар фаъолияти ақлии шахс ва ғанигардии таҷрибаи ҳаётӣ ба вучуд меояд» [4, с.74].

Ҳамин тариқ, З.И. Калмикова ба сифати нишондиҳандаҳои асосии рушди қобилиятҳои ақлӣ таҷрибаи ҳаётӣ, донишҳои бадастовардашуда ва хусусиятҳои тафккурро дар назар дорад.

Масъалаи ташҳиси қобилиятҳои ақлӣ яке аз масъалаҳои муҳимми илмҳои психология ва педагогика маҳсуб меёбад, зеро он бевосита ба масъалаи истифодаи оқилонаи зарфиёти зеҳнии ҷомеа алоқаманда аст. Дар раванди ташҳиси қобилиятҳои ақлӣ ташҳисгарро мебошад ба ҳубӣ аз асосҳои ташҳиси психологӣ ба ҳубӣ оғаҳӣ дошта бошад. Маъмулан дар раванди ташҳиси қобилиятҳои ақлӣ аз тестҳои истифода мебаранд, ки хусусият ғайришифоҳӣ дошта, зарурати мутобиқгардониро ба шароити маҳал истисно мекунамд.

Яке аз тестҳои маъмули ташҳиси қобилиятҳои ақлӣ, ки ба талаботи боло ҷавобгӯ мебошад, тести Равен ё худ Матритсаҳои прогрессивии (афзоишёбандаи) Равен (*Raven Progressiv Matrices*) маҳсуб меёбад. Тести мазкур барои ташҳиси қобилиятҳои ақлӣ пешбинӣ шудааст. Он аз ҷониби психологҳои амриқоӣ Л. Пенроуз ва Дж. Равен соли 1936 таҳия гаштааст. Матритсаҳои прогрессивии Равен вобаста ба анъанаи мактаби англисии омӯзиши ақл қорқард гаштаанд, ки мувофиқи он воситаи беҳтарини ташҳиси ақли умумӣ (омили G) ошқор намудани муносибатҳои миёни фигураҳои абстрақтиянд [1][2][6][7] [8].

Ба андешаи Равен [8] тести мазкур қобилияти идроқи шаклҳои муайян, дарқи хусусиятҳо, муносибатҳои байниҳамии онҳоро месанҷад.

Ҳар як қатори супоришҳо аз рӯи принсипи муайян тартиб дода шудаанд:

А – принсипи алоқамандии байниҳамӣ дар сохтори матритсаҳо;

В – принсипи монандӣ (аналогия) миёни ҷуфти фигураҳо;

С – принсипи тағйироти прогрессивӣ дар фигураҳои матритсаҳо;

Д – принсипи азнав гурӯҳбандӣ намудани фигураҳо;

Е – принсипи тақсим гаштани фигура ба унсурҳо.

Қатори А. Аз озмудашаванда пурра гардонидани қисмати нопурраи тасвир талаб қарда мешавад. Ҳангоми қор бо матритсаҳои қатори мазкур равандҳои фикрии зерин амалӣ мегарданд:

1) тафриқанамоии унсурҳои асосии сохтори матритса ва ошқор намудани алоқамандии миёни онҳо;

2) идентификатсияи (ёфтани) қисмати намерасидагии сохтори матритса ва муқоисаи онҳо бо намунаҳо.

Мазмуни психологӣ: ҳалли супориши мазкур аз дараҷаи диққатнокӣ, тасаввурот, таҳайюл ва дараҷаи тафриқаи биноӣ (визуалӣ) вобастааст.

Қатори В. Дар ёфтани монандӣ миёни ҷуфти фигураҳо ифода меёбад. Озмудашаванда принсипи мазкурро тавассути тафриқаи тадриҷии унсурҳо ошқор месозад. Ҳангоми ҳалли супориш қобилияти дарқи муносибии миёни фигураҳо истифода мегардад.

Мазмуни психологӣ: қобилият ба тафриқанамоии мунтазам ва муҳокимаронӣ зимни алоқамандии байниҳамӣ.

Қатори С. Супоришҳои қатори мазкур дар тағйироти мураккаби фигураҳо мувофиқи принсипи табодулотӣ мунтазам ва инкишофи онҳо ба таври тулӣ ва арзӣ ва ҷамъбандӣ намудани ин унсурҳои нав дар фигураи ниҳонии намерасидагӣ ифода меёбад.

Мазмуни психологӣ: қобилият ба мушоҳидақории динамикӣ, ва пайғирӣ намудани тағйироти мунтазам, бодикқатӣ ва ҳаёлоти динамикӣ, қобилият ба тасаввурнамоӣ.

Қатори D. Аз рӯи принципи ҷойивазнамоии фигураҳои матритса ба самтҳои арзӣ ва тӯлӣ мурағабтаб гаштааст. Ҳалли масъала пайдарҳамии қонуниятии фигураро дар сохтори том талаб мекунад.

Мазмуни психологӣ: ҳалли супориш аз қобилияти дарки тағйироти сифатӣ ва миқдорӣ дар тартиби фигураҳо, мувофиқ ба қонуниятии тағйироти истифодашуда вобастааст.

Қатори E. Раванди ҳалли супоришҳо дар таҳлили фигураҳои тасвири асосӣ ва минбаъд ҷамъбандӣ намудани фигураи намерасидагӣ аз рӯи қисматҳо (фаъолияти таҳлилий-таркибии майна) ифода меёбад. Дар ин ҷо зарур аст, унсурҳои фигураҳо аз рӯи принципи алгебравӣ кам ва зам карда шаванд, қисматҳои он омезиш дода шаванд. Унсурҳои намерасидагии сохтор тавассути гузаронидани амалиёти алгебравӣ бо унсурҳои дигари сохтор ёфта мешаванд.

Мазмуни психологӣ: қобилияти мушоҳида намудани рушди мураккаби сифатӣ ва миқдорӣ қаторҳо. Шакли олии абстраксия ва таркиби (синтези) динамикӣ.

Тести «Матрицаҳои погрессивии (афзоишбанди) Равен» ба қатори тестҳои ғайришифоҳии ақл дохил шуда, ба ду назарияи гешталтпсихологӣ асос ёфтааст: назарияи перцепсияи шаклҳо ва назарияи ба ном «неогенез»-и Ч. Спирмен.

Мувофиқи назарияи перцепсияи шаклҳо, ҳар як супориш метавонад ҳамчун ташкилаи томе дида баромада шавад, ки аз унсурҳои ба ҳам алоқаманд таркиб ёфтаанд. Тахмин меравад, ки дар ибтидо баҳогузори умумии супориш – матритса амалӣ мегардад, сипас перцепсияи (идроки) таҳлилий амалӣ гардида, озмудашаванда тавассути он принципери ҷудо мекунад, ки ҳангоми коркарди қатори мазкур истифода гардидааст. Дар давраи ниҳой унсурҳои ҷудокардашуда ба шакли образи мукамал дароварда мешаванд, ки бойси ошкор гардидани унсурҳои намерасидагии тасвир мегардад. Назаияи Ч. Спирмен маъноҳои дидабаромадашудаи назарияи перцепсияи шаклҳоро амиқтар мегардонад. Таҷрибаи таҳқиқоти бисёрсола нишон медиҳад, ки маълумоти тавассути тести Равен ба дастомада бо маълумоти тестҳои дигари маълуми ташхиси ақл, аз қобили тестҳои Векслер, Стенфорд-Бине, ШТУР ва амсоли ин мувофиқат мекунад.

Тести Равен ғайришифоҳӣ буда, гузаронидани он бо намоёндогони дилхоҳ забон ва маданият қобили қабул аст. Аз таҳлили боло хулосаҳои зерин бармеоянд:

- қобилиятҳои ақлий чун дигар намуди қобилиятҳо дар фаъолияти мушаххас зоҳир мегарданд ва инкишоф меёбанд;

- такмил додани усулҳои таълим ва дуруст ба роҳ мондани раванди фаъолияти таълимӣ-маърифатии хонанда ба инкишофи қобилиятҳои ӯ мусоидат мекунад;

- таҷрибаи ҳаётӣ, донишҳои бадастовардашуда, хусусият ва сифатҳои тафаккур нишондиҳандаҳои асосии инкишофи қобилиятҳои ақлиянд;

- ҳангоми ташхиси қобилиятҳо дар баробари сифатҳои миқдорӣ ба хусусиятҳои сифатии он низ диққат додан зарур аст.

- тести Равен барои ташхиси миқдорӣ дараҷаи инкишофи қобилиятҳои ақлий мувофиқ аст, зеро:

а) хусусияти ғайришифоҳӣ дошта, тарҷума ва чун натиҷа мутобиқнамоиро ба шароити маҳал талаб намукунад.

б) барои гузаронидан қулай буда, вақти зиёд ва маводи мураккабу душворро талаб намекунад.

с) ҳам ба тариқи фардӣ ва ҳам гурӯҳӣ гузарониданаш имконпазир аст.

д) дараҷаи баланди эътимоднокӣ ва валиднокиро соҳиб аст.

АДАБИЁТ

1. Анастаси А. Психологическое тестирование. // А. Анастаси Том 1. – М., 1982. – 688 с.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. // В. А. Бодров М., 2001. – 215 с.
3. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. // Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. К., 1989.
4. Калмыкова З. И. К проблеме диагностики умственного развития школьников // З. И. Калмыкова Вопросы психологии. 1982. - №2. - С. 74-79.
5. Платонов К. К. Проблемы способностей. [Текст] / К. К. Платонов. М., Наука, 1972. -187 с.
6. Равен Дж. К., Курт Дж. Х., Равен Дж. Руководство к прогрессивным матрицам Равена и словарным шкалам. Раздел 3: // Дж. Равен, Стандартные прогрессивные матрицы. – М., 1996. 75 с.
7. Теплов Б. М. Избранные труды. В 2-х т. Т. 1. М.: Педагогика, 1985. – 360 с.
8. Raven J., Shummers W. A. Raven's Progressive Matrices: The current U.S. norming exercise /Meeting of NASP. – NV., 1985.

ТЕСТ РАВЕНА И ЕГО ВОЗМОЖНОСТИ В ДИАГНОСТИКЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ПОДРОСТКОВ

Статья посвящена важной проблеме психологии и педагогики – проблеме диагностики интеллектуальных способностей в подростковый период. Подростковый период рассматривается как чувствительный и благоприятный для развития интеллектуальных способностей, так как в этот период осваиваются много научных понятий, развивается умение использовать их, думать логически, что является следствием развития теоретического или словесно-логического мышления. В то же время происходит интеллектуализация всех познавательных процессов и наблюдается умение дедуктивного и индуктивного рассуждения.

Проблема интеллектуальных способностей рассматривается с позиций выдающихся исследователей сферы способностей, таких как Б.М. Теплов, К.К. Платонов, З.И. Калмыкова и предлагаются конкретные выводы.

Анализируется и рассматривается Тест Равена и ее возможности в диагностике интеллектуальных способностей подростков.

В конце статьи предлагаются полезные выводы.

Ключевые слова: подростковый период, способности, интеллектуальные способности, развитие, диагностика интеллектуальных способностей, тест Равена.

THE TEST OF RAVEN AND ITS POSSIBILITIES IN DIAGNOSTICING THE INTELLECTUAL ABILITIES OF ADOLESCENTS

The article is devoted to an important problem of psychology and pedagogy - the problem of diagnosing intellectual abilities in adolescence. The adolescent period is viewed as sensitive and favorable for the development of intellectual abilities, since during this period many scientific concepts are mastered, the ability to use them, to think logically develops, which is a consequence of the development of theoretical or verbal-logical thinking. At the same time, intellectualization of all cognitive processes occurs and the ability of deductive and inductive reasoning is observed.

The problem of intellectual abilities is considered from the standpoint of prominent researchers of the sphere of abilities, such as B.M. Teplov, K.K. Platonov, Z.I. Kalmykov and offers specific conclusions.

The Raven's Test and its possibilities in diagnosing the intellectual abilities of adolescents are analyzed and considered.

At the end of the article, useful conclusions are offered.

Key words: adolescence, abilities, intellectual abilities, development, diagnostics of intellectual abilities, Raven's test.

Сведения об авторе:

Фариза Файзизода - соискатель кафедры психологии Таджикского национального университета (734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17). Тел: (+992) 905357700, E-mail: bfaizizoda@mail.ru.

About the author:

Fariza Faizizoda - post-graduate student of the Department of Psychology, Tajik National University (734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 17). Phone: (+992) 905357700, E-mail: bfaizizoda@mail.ru.

УДК 371.015

ББК – 74.00

Б – 74

КРЕАТИВНОЌИ, ЗЕХНИ ЭМОТСИОНАЛӢ ВА ТАҲММУЛПАЗИРӢ – ОМИЛӢОИ КАЛИДИИ РУШДИ МУТАХАССИСИ ОЯНДА

Бобоева С.Б.

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Фафуров

Инсонии муосир хамеша дар фазои муаммовӣ қарор дорад ва ин проблемаҳо дар сатҳу ҷанбаҳои мухталифи ҳаёту фаъолияти вай бо шиддати таъсиррасонии гуногун мушоҳида мешаванд. Дар ин раванд, ҳар як шахс вобаста ба махсусиятҳои ҷараёни фикрӣ, сифатҳои тафаккур, ташаккули зеҳнӣ, дараҷаи донишу маҳорат, истеъдоду қобилият ва боз як қатор хусусиятҳои психологӣ-инфиродии худ, роҳҳои гуногуни ҳалли ин проблемаҳо истифода мебарад.

Барои ноил гаштан ба муваффақият дар баргараф намудани муаммоҳои замони муосир шахс бояд соҳиби қобилиятҳои эҷодӣ бошад – танҳо эҷодиёт ба маънои ниҳоят фароҳи ин мафҳум, метавонад комёбӣ, устуворӣ, суботи ӯро таъмин намояд. Ин омил на танҳо ба

пешарвии одами алоҳида, балки ба прогресси тамоми ҷамъият, сохторҳои гуногунсоҳаи он, билохира ба ташаккули миллату давлат таллуқ дорад, зеро равандҳои глобализатсионӣ стандартикунонии ҳаётро, ки бо ҳамгирии маданиятҳо ва кишварҳои гуногун ба мантики ягонаи бозоргонӣ вобаста аст, дар назар доранд.

Бошандаи асри навин – шахси озод, эҷодкор, соҳиби тафаккури чандир, дидгоҳи кушода ба навовариҳои илмиву техникӣ, дараҷаи баланди креативнокӣ, коммуникатсионӣ, эмпатиянокӣ, таҳаммулпазирӣ мебошад, ки шартҳои калидии рақобатпазирӣ ва дархосташавии ӯ дар бозори ҷаҳонии меҳнат махсуб меёбанд.

Ҷомеаи имрӯза ба мутахассисоне ниёз дорад, ки дорои фикрронии инноватсионӣ, эҷодӣ ва креативӣ бошанд, зеро дар оянда маҳз қобилиятҳои номбурда муваффақияти онҳоро дар фаъолияти гуногунсоҳа таъмин менамоянд. Ин талаботи ҷиддии асри XXI – асри техника ва технологияҳои навин, ҳамзамон талаби ҷамъияти ояндаи дараҷаи баланди салоҳиятнокӣ ва самаранокӣ ба мутахассис мебошад.

Шароити муосир аз хатмкунандаи макотиби олӣ – мутахассиси оянда, касбиятнокии муҳаррик ва қобилияти босуръат иваз карда тавонистани ихтисоси худ, ки бевосита бо фаъолияти фикрии эҷодӣ ва ғайриоддӣ вобаста аст, талаб мекунад. Хатмкунандаи имрӯза бо як қатор проблемаҳои хусусияти амалӣ дошта, ки аз сабаби нав буданашон, дар раванди таълими донишгоҳӣ ба ҳисоб гирифта нашуда буданд, во меҳӯрад. Чунин муаммоҳоро бо тақия ба дастовардҳои навтарини илмӣ, тафаккури инноватсионӣ ва муносибати ғайриоддиву эҷодӣ ба касби худ, ҳал намудан мумкин аст. Эҷодиёт – имконияти амсиласозии ҳама гуна фаъолиятро медиҳад, ки дар навбати худ бо ҷаҳонбинии инноватсионӣ ва татбиқи ҳаргарафаи муаммоҳои навин алоқаманд аст.

А.Маслоу қайд менамояд: “Азбаски мо дар оламе зиндагӣ мекунем, ки нисбати пешина хеле тезтар тағйир меёбад, амалҳоеро, ки одамон пештар иҷро мекарданд, карда наметавонем” [3, с.403].

Ҳамаи ин дар маҷмӯъ дар донишҷӯён мавҷуд будани қобилиятҳои креативӣ, дараҷаи баланди зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулгароии ташаккулёфтaro дар назар дорад.

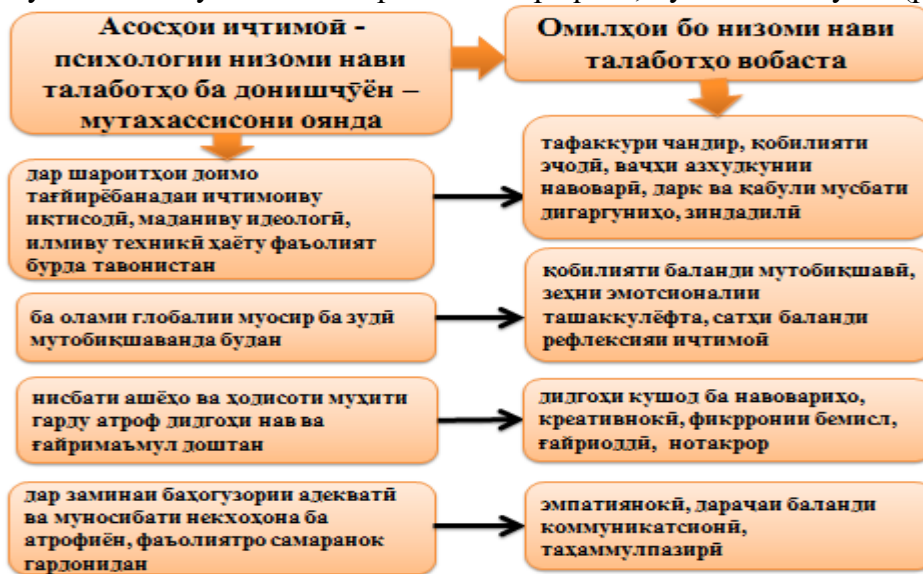
Мафҳуми “креативнокӣ” ба истифодаи фаъол дар илми психология ба қарибӣ ворид гардидааст. Дар “Луғати мухтасари истилоҳоти психология ва тавсифи баъзе мафҳумҳо” - и Р.Атахонов он чунин маънидод карда шудааст – қобилияти умумӣ ба эҷодкорӣ, ки шахсро ба таври том тавсиф медиҳад; дар соҳаҳои гуногуни фаъоли зоҳир мешавад ва ҳамчун омили нисбатан новобастаи лаёқат муоина карда мешавад. Ба креативнокӣ аз муносибати танқидӣ ба чизи нав аз мавқеи таҷрибаи мавҷудбуда не, балки аз назари ба фикру таклифҳои нав ҳассос мондан баҳо дода мешавад. Ин ҷо маънои истилоҳи “креатив” низ оварда шудааст – одами эҷодкоре, ки ба тарзҳои қолабии ҳалли масъаламайл надорад; қобилият дорад, ки аз амалҳои аҷиб ва ғайриқолабӣ истифода барад, кашфиёти нав кунад, маҳсулоти беҳамто ба вучуд оварад [2, с.64].

Ҳамзамон истилоҳи зеҳни эмотсионалӣ низ шарҳи худро металабад. Аз солҳои 90 асри XX дар илми психология истилоҳи “интеллекти эмотсионалӣ” /“зеҳни эмотсионалӣ”/ ба таври расмӣ ҷорӣ гардид, Онро олимони амриқой Питер Саловей ва Чон Майер (1993) ворид намуданд. Ба ақидаи онҳо “зеҳни эмотсионалӣ” – ин як навъи зеҳни иҷтимоӣ мебошад, ки қобилияти мониторинги ҳиссиёти худ ва одамони дигарро барои муайян намудани фарқияти онҳо истифода мебарад ва ин маълумотро дар идора кардани тафаккур ва амалҳои худ татбиқ менамояд [1, 198]. Мувофиқ ба таҳқиқотҳои Майер ва Саловей, одамони дорои дараҷаи баланди зеҳни эмотсионалӣ қобилияти рушди босуръат дар соҳаҳои муайян, истифодаи самараноктари қобилиятҳои худро соҳибанд [7, с.134].

Дар ин радиф нисбати донишҷӯён – мутахассисони оянда низоми нави талаботҳои иҷтимоӣ - психологӣ гузошта шуд, ки асоси онро унсурҳои зерин ташкил медиҳанд:

- дар шароитҳои доимо тағйирёбанадаи иҷтимоиву иқтисодӣ, маданияву идеологӣ, илмиву техникӣ ҳаёту фаъолият бурда тавонистан;
- ба олами глобалии муосир ба зудӣ мутобикшаванда будан;
- нисбати ашёҳо ва ҳодисоти муҳити гарду атроф дидгоҳи нав ва ғайримаъмул доштан;
- дар заминаи баҳогузори адекватӣ ва муносибати неқхоҳона ба атрофиён, фаъолиятро самаранок гардонидан;

Талаботҳои номбурда дар маҷмӯъ, заминаи қобилияти креативӣ, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазириро ташкил медиҳанд, ки барои роҳандозии ғояҳои креативӣ, дидгоҳҳои инноватсионӣ, муносибати мусбат ва самаранок бо атрофиён, мусоидат мекунад (расми 1).

Расми 1.

Тафсири расм нишон медиҳад, ки ҳар як талаботи нисбати донишҷӯён гузошташаванда бо қобилиятҳо, хусусиятҳои психологӣ-инфироии онҳо вобастагӣ дорад, чунончи – агар аз донишҷӯ дар шароитҳои доимо тағйирёбанандаи иҷтимоӣ-иқтисодӣ, маданияту идеологӣ, илмиву техникаӣ, ҳаёту фаъолият бурда тавоништан талаб карад шавад, пас ӯ бояд соҳиби тафаккури чандир, қобилияти эҷодӣ ва эҷодкорӣ, вачҳи азхудкунии навоарӣҳои гуногун дар илму техника, иқтисодиёту иҷтимоӣ, дарк ва қабули мусбати дигаргунӣ, ки дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа мунтазам ба амал меоянд, зиндадилӣ, некхоҳӣ бошад.

Талаби ба олами глобалии муосир ба зудӣ мутобикшаванда будан бо қобилияти баланди мутобикшавӣ ба ҳақиқати объективӣ, зехни эмотсионалии ташаккулифта, сатҳи баланди рефлексияи иҷтимоӣ алоқаманд аст. Ин талабот ба яке аз вазифаҳои муҳимтарини зехн – мутобикгардонии одам ба муҳити гирду атроф, така мекунад. Ҳамзамон дараҷаи баланди зехни эмотсионалӣ имконият медиҳад, ки муаммоҳои мураккаби ҳаётӣ ба таври позитивӣ қабул ва ҳал карда шаванд.

Талаботи нисбати ашӯҳо ва ҳодисоти муҳити гарду атроф дидгоҳи наву ва ғайримаъмул доштан бо дидгоҳи кушод ба навоарӣ, креативнокӣ, фикрронии бемисл, ғайриоддӣ, нотакрор вобастагӣ дорад, зеро хусусияти муҳимтарини креативнокӣ, омилҳои ҳалқунандаи зоҳиршавии он – нуқтаи назари фарқкунанда ва ғайри маъмул ба ашӯҳо ва ҳодисоти муҳит маҳсуб меёбад.

Дар заминаи баҳогузори адекватӣ ва муносибати некхоҳона ба атрофиён, фаъолиятро самаранок гардонидан, аз донишҷӯ қобилиятҳои эмпатиянокӣ, дараҷаи баланди коммуникатсионӣ, таҳаммулпазириро талаб мекунад, зеро натиҷаи дилхоҳ ва боздеҳ дар фаъолияти мухталиф бештар аз омилҳои номбурда вобастагӣ дорад.

Хусусиятҳои нодире инфироии шахс маҳз дар муҳити иҷтимоӣ ташаккул меёбад, маҳз ҷомеа бо низоми меъёру арзишҳо, бо талаботҳои ба фард гузошташ, симои ҷамъиятии вай, мавқеи ӯро муайян мекунад. Ҳамзамон ҷомеаи муайян бо хусусиятҳои хоси таърихи-маданӣ, маҷрои фаъолияти касбии худ, боиси ташаккули фардиёт ва нотакрорӣи шахс, аз ҷумла қобилиятҳои эҷодии вай – андешаронии пешқадам, фикрронии бемисл, ҷустуҷӯи роҳҳои ғайриоддӣи ҳалли муаммоҳо, муоширати босамар, эмпатиянокӣ, мавқеи озод ва кушода ба ҳама гуна навоарӣ мегардад. Дар ин радиф талаботи ҷомеа бо талаботи шахс ба вачҳи ягонаи эҷодкорӣ, созандагарӣ, креативнокӣ, муносибати мусбат, таҳаммулпазирӣ пайваст мешавад.

Бо вучуди пешравии қуллии ҷомеа, тараккиёти бемисли илму техника дар замони муосир ва дар робита ба ин дигаргуншавии ҳадафҳои инкишофу ташаккули ҳамаҷонибаи шахсият, арзишҳои умумибашарӣ боқӣ мемонанд ва бунёди низоми омодакунии мутахассисони ояндаро дар тамоми ҷаҳон ташкил медиҳанд.

Аз ин рӯ. тағйир додани низоми дидгоҳҳо нисбати қобилиятҳои инфиродӣ-психологии мутахассисони оянда, интихоби ҷанбаҳои махсуси шахсие, ки ба рақобатпазирии онҳо мусоидат мекунад, азнавсозии бунёди илмию амалии таҳқиқи равандро маърифатӣ, эмотсионалӣ, хусусиятҳои фардӣ, зарурати замон мебошад. Ба дигаргунсозии ин равандро омилҳои гуногун таъсири худро мерасонанд. Пеш аз ҳама – модернизатсияи ҳаёти ҷомеа, ки аз мақсадҳои миллии стратегияи инкишофи он вобастагӣ доранд, ташаккули пай дар пайи шароитҳои иҷтимоии ҷамъиятӣ, ки дастрасии технологияҳои навинро барои ҷавонон дар назар доранд, таъмини фаъолияти инноватсионӣ барои мутахассисони оянда, ки пешравии соҳаҳои муҳталифи иқтисодиётро муайян мекунад, дастгирии ҳамаҷонибаи мутахассисони ҷавони лаёқатманд ва монанди инҳо. Ин ҳадафҳо аз талаботи ҷомеа дар давраи муайяни инкишофи он вобастаанд ва як навъ “фармоиши иҷтимоӣ” маҳсуб ёфта, ҳам мутахассис, ҳам шахси алоҳидаро водор мекунад, ки ба меъёр ва талабҳои ҷамъияти оянда мувофиқат намояд.

Дар ин радиф, бояд қайд намоем, ки сиёсати давлатии инкишоф ва дастгирии ҷавонони боистеъдод дар маҷрои сиёсати рушди ҳамаҷонибаи захираҳои инсонӣ, коркард ва роҳандозии тадбирҳои оиди дастгирӣ ва ҳавасмандкунии шахрвандони болаёқати ҷавон дар соҳаи маориф, илм, техника ва маданият ба амал оварда мешавад. [9].

Ҳукумати кишвар баҳри татбиқи амалии имкониятҳои эҷодии ҷавонон дар ташкил ва гузаронидани озмунҳо, олимпиадаҳо, фестивалҳои гуногунсоҳа, аз ҷумла фаъолияти касбӣ соҳибкорӣ саҳми арзанларо мегузорад. Татбиқи консепсияи миллии сиёсати давлатии ҷавонон аз рӯзи аввали соҳибистиклол гардидани кишвари мо дар зерини диққати махсуси Ҳукумат қарор дорад. Ҳукумат бо дарки моҳияти махсуси ҷамъиятии шахси лаёқатманд, фароҳам овардани шароитҳои мусоидро баҳри ошкор намудан, ташаккул додани қобилиятҳои вай зарур мешуморад. Бо мақсади нигоҳдорӣ ва инкишофи потенциали интеллектуалии ҷомеа, ба вучуд овардани шарту шароитҳои худтатбиқкунии эҷодии ҷавонон, коркарди комплекси тадбирҳои дар назар дошта шудааст:

- ҳавасмандкунии модии муассисаҳо, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, фондҳои хайриявӣ, шахрвандони алоҳидае, ки ҷавонони боистеъдодро дастгирӣ менамоянд;
- муайян намудани мукофотҳо, стипендияҳо, кӯмакпулиҳо барои аҷвонони болаёқат;
- дастгирии давлатии фаъолияти эҷодӣ ва инноватсионии ҷавонон.

Бешубҳа, далелҳои дар боло овардашуда ташаккули потенциали эҷодии ҷавонро қувват мебахшанд, ба ҷустуҷӯи роҳҳои инноватсионӣ, бемисл, креативии муаммоҳои пешомада водор месозанд.

Барои суръатбахшии дигаргунсозиро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, аз хатмкунандагони имрӯзаи макотиби олий, мутахассисони оянда, пеш аз ҳама потенциали эҷодӣ, тафаккури инноватсионӣ, креативнокӣ, дараҷаи баланди зехни эмотсионалӣ ва дидгоҳи ботаҳаммул талаб карда мешавад. Хатмкунандае, ки дорои чунин сифатҳо мебошад, навгонихоро ба осонӣ аз худ мекунад, рақобатпазир аст, ба ҳайси мутахассис бештар дархост карда мешавад.

Аз ин лиҳоз – креативнокӣ, зехни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ, ки унсурҳои таркибии потенциали шахсии донишҷӯро ташкил медиҳанд ва ҳамчун маҷмӯи қобилиятҳои калидии мутахассиси оянда баромад мекунад, дар низоми омодагории онҳо бояд ба сифати стратегияи асосии рушд қабул гарданд [8].

Чи хеле ки Б.С.Гершунский қайд мекунад, тамаддуни нав дар назди инсон масъалаҳои ғайримаъмул ва нисбатан мураккабро мегузорад. Онҳо аз ҷорҷӯбаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ мебароянд. Ҳамин тавр, баробари то андозае қаноатманд намудани талаботи моддӣ, ба мадди аввал низоми қаноатманд гардонидани талаботи психологӣ мебарояд. Дар ин маврид одам бо проблемаи интихоби афзун бар меҳӯрад. Ӯ маҷбур мешавад, ки бо фармони аз боло омада амал накарда, балки масъулиятро ба зиммаи худ гирад, барои интихоби қардаш ҷавобгӯ бошад [4, с.458].

Интихоби сершумор ба шахс имконияти интихоби озодро медиҳад, ки шартҳои муҳимтарини эҷодиёти навоарӣ мебошад. Дар чунин вазъият барои эҷодкории ӯ монеа вучуд надорад, вай ғояҳои навро озодона пешниҳод менамояд, зеро моҳияти ғояи пешқадам, ғайримаъмул, нотақрор – худ як навъ вайрон қардани меъёрҳои устуворшуда, қабулшуда, одатшуда мебошад. Танҳо дар ҳолати “шикастан”, “вайрон қардан”-и тарзи пештара, услуби кӯҳнаи қору фаъолият, навигарӣ, инноватсия ба он ворид мегардад. Аз ҳамин сабаб қулли навоариҳо дар ҷомеа се зинаи воридшавиро дар бар мегиранд:

- инкор намудан, қабул накардан;
- одат қардан;

➤ қабули навоарӣ.

Ин низом ба шахсияти навоар низ таъсири худро мерасонад. Аксаран нисбати ашхоси эҷодкор дар ҷомеа муносибати “сард”-ро мушохида менамоем, зеро тарзу усули маъмулу одатшуда ба мо бештар қулай аст ва тағйир додани он малол меояд. Маҳз чунин муносибат ба пешравию инсонии алоҳида ва дар умум ба ташаккули ҷомеа монеаи ҷиддӣ барпо мекунад. Маъмулан – калиди инкишофи устувору бемайлони ҳар як ҷамъият дар эҷодиёти мунтазаму доимо пешрав аст.

Андешаҳои дар боло гуфташуда на танҳо ба муаммоҳои умумибашарию глобалии тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сиёсӣ, технологӣ, балки ба проблемаҳои инкишофи миллӣ, минтақавӣ низ дахл доранд. Агар солҳои пешин тавачҷуҳи асосӣ ба тараққиёт ва такмили пешарвию техники, ворид намудани технологияҳои навин, мукамалгардонии сохторҳои ташкилотҳо дода мешуд, дар замони муосир тамоюли диққат ба омилҳои инсонӣ мушохида мешавад. Муаммо дар он аст, ки дар шароити рақобати шадид барои истеъмолкунанда ва бозори фурӯш, бо мавҷуд будани таъминоти баробари техники ва технологӣ, муваффақият аз он касе мешавад, ки захираи инсониро беҳтар истифода барад.

Мафҳумҳои “захираи инсонӣ”, “омилҳои инсонӣ”, “иқтидори инсонӣ” бештар мақулаҳои иқтисодӣ мебошанд ва бо дарки мавқеи мутахассисон, меъёри ғоидавораӣ, муаммоҳои мутобиқат ва омодагии онҳо дар бозори меҳнат алоқаманданд. Ҳамзамон, хусусиятҳои раванди фаъолияти инсон, баҳисобгирии қобилиятҳои ӯ дар ҷараёни муваффақ шудан дар ин фаъолият, омилҳои мусоид ва ғайримусоид, ки ба комёб гаштани одам вобастаанд, бештар проблемаҳои илми психология мебошанд, яъне категорияҳои “захираи инсонӣ”, “омилҳои инсонӣ”, “иқтидори инсонӣ” метавонанд аз нуқтаи назари раваншиносӣ низ баррасӣ гарданд. Зери ин мафҳумҳои қобилиятҳои зеҳнӣ, маърифатӣ, эҷодӣ, махсусиятҳои эҳсосу идрок, диққату хотир, ҳислатҳои фардӣ характерологӣ, хусусиятҳои соҳаи эмотсионалӣ-иродавӣ, дараҷаи муоширату муносибат ба атрофиён ва монанди инҳо дар назар дошта мешаванд.

Аз ин рӯ, гуфтан мумкин аст, ки шартҳои татбиқи идоракунии ташаккулёбанда, инкишофи бунёди захиравӣ мебошад, механизми тараққиёти он – рефлексия ба шумор меравад, яъне қобилиятҳои креативӣ, дараҷаи баланди зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ дар маҷмӯъ заминаи комёбии мутахассисро таъмин менамоянд. Дар навбати худ, идоракунии ташаккули захираҳои инсонӣ бо категорияҳои иқтидори зеҳнии шахсӣ, афзалиятҳои сифати омодагии касбӣ, нигаронидани ӯ ба оянда муайян карда мешавад [5, с.152].

Б.Ф.Ломов шахсро ҳамчун низомии кушода, мақсаднок, муҳаррик, мутғасил ва мураккаб тавсиф дода, моҳият ва сохтори сифатҳои касбии ӯро ба се зерсистемаи функционалии асосӣ ҷудо намудааст:

1. Когнитивӣ – равандҳои маърифатиро дар бар мегирад – идрок, хотир, тафаккур, тасаввурот.

2. Танзимӣ – равандҳои эмотсионалӣ-иродавиро дар бар мегирад ва қобилияти худтанзимкунии фаъолият ва худтаҳлилкунии субъектро таъмин менамояд.

3. Коммуникативӣ, ки дар муносибат ва муошират бо одамони дигар татбиқ мегардад [6, с.16].

Таснифоти пешниҳодшударо дар вобастагӣ бо хусусиятҳои инфиродӣ-психологии шахс тавсиф додан мумкин аст, чунончи, зерсистемаи когнитивӣ, бештар заминаи қобилияти креативиро ташкил медиҳад, танзимӣ бо қисматҳои зеҳни эмотсионалӣ алоқаманд аст, коммуникативӣ бо ҳислатҳои таҳаммулгароёнаи шахс робита дорад.

Аз ин мебарояд, ки захираи асосии ҷамъияти муосир сармояи инсонӣ бо донишҳо, маҳоратҳо ва сифатҳои шахсӣ мебошад. Бинобар ин таҳқиқи махсусиятҳо, ҷанбаҳои мухталиф, заминаҳои психологӣ-иҷтимоии қобилияти креативӣ дар робита бо зеҳни эмотсионалӣ ва таҳаммулпазирӣ ниҳоят муҳим аст.

АДАБИЁТ

1. Андреева И. Н. Азбука эмоционального интеллекта / И.Н. Андреева. – СПб.: БХВ-Петербург, 2012. – 288 с.
2. Атохонов Р, Луғати мухтасари истилоҳоти психология ва тавсифи баъзе мафҳумҳо./ Р. Атохонов. ДДОТ.- Душанбе, 2017. - 260с.
3. Батлер–Боудон, Т. 50 великих книг по психологии // Т. Батлер–Боудон; пер. с англ.: В.Д. Соколова. – М., Эксмо, 2012. – 608 с.
4. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). / Б.С. Гершунский - Изд-во «Совершенство», М., 1998. - 608 с.
5. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. КГУ им Н.А.Некрасова, Крестьянский государственный университет им. Кирилла и Мефодия. – СПб, М., 2001. – 182 с.
6. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии //Отвеств. ред. / Б.Ф. Ломов, Ю.М.Забродин. – М.: Наука, 1984. – 28 с.

7. Сергиенко Е.А. Тест Дж. Мэйера, П. Сэловея, Д. Карузо «Эмоциональный интеллект» (MSCEIT v. 2.0): Руководство / Е.А. Сергиенко, И.И. Ветрова. –Изд-во «Институт психологии РАН», М., 2010. – С. 176.
8. Толерантность. Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно – популярная онлайн –энциклопедия [Электронный ресурс]. Режим доступа:http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/filosofiya/
9. Электронный ресурс]. Режим доступа: info @ erasmusplus. tj. neo. tadjikistan @gmail. com

КРЕАТИВНОСТЬ, ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ТОЛЕРАНТНОСТЬ – КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Статья освещает круг требований современного общества сегодняшним выпускникам – будущим специалистам. Формирование нового типа мышления, творческого подхода, креативного решения различных задач, является злободневной проблемой современности. В обстановке развития качественно иных социально - экономических, политических, идеологических отношений особый смысл обретает научное обоснование и приспособление к ним всех звеньев системы образования, в частности высшего. Современное высшее образование, как в теоретическом, так и в практическом плане обладает огромным опытом развития творческого потенциала как наиболее важного фактора процесса социализации личности, адаптирования студентов к реалиям современного мира. Можно с уверенностью сказать, что, система высшего образования Таджикистана обладает на сегодняшний день значительным потенциалом развития творческого, креативного мышления студентов. С удовлетворением нужно отметить наметившиеся тенденции улучшения качества образования в нашей республике в последние несколько лет. Создаются благоприятные условия для всестороннего развития молодёжи, обучения её согласно последним достижениям науки и техники. Инновационное мышление, открытость нововведениям, творческий подход к деятельности, креативность, эмоциональный интеллект, толерантность – качества, необходимые специалисту для успешности в дальнейшей профессиональной деятельности. Наличие их, обеспечивает его конкурентоспособность на рынке труда. Проблема наращивания интеллектуального и творческого потенциала, повышение конкурентоспособности все настойчивее выдвигается в разряд наиболее актуальных задач современного общества.

Ключевые слова: интеллект, психические процессы, универсальный разум, мышление, познавательная деятельность, эмоциональные реакции, инновационная деятельность, практические чувства, целеполагание, эмоции, стратегия развития, социальный статус, структура личности, профессиональная успешность, эмоциональный интеллект, эффективное мышление, компетентность.

CREATIVITY, EMOTIONAL INTELLIGENCE AND TOLERANCE – KEY FACTORS FOR FUTURE PROFESSIONAL DEVELOPMENT.

Modern conditions require a university graduate - a future specialist, motor skills and the ability to quickly change their profession, which is directly related to creative and unusual intellectual activity. Today's graduates face a number of problems of a practical nature, which, due to their newness, were not taken into account in the process of university education. Such problems can be solved by relying on the latest scientific achievements, innovative thinking and an unusual and creative approach to their profession. Creativity, on the other hand, provides an opportunity to embody any activity, which in turn is associated with an innovative worldview and the comprehensive implementation of new challenges. In this regard, professionals need to develop a free vision, creative abilities, the level of development of emotional intelligence. In the new requirements for specialists, these qualities are to some extent accepted. On the basis of adequate assessment and benevolent attitude to others, the effectiveness of the activity requires from the student empathy, a high level of communication, tolerance, because the desired result and return on various activities depends largely on these factors. Therefore, it is necessary to change the system of views on the individual psychological abilities of future professionals, to select specific personal aspects that contribute to their competitiveness, to restructure the scientific and practical basis for the study of cognitive, emotional, individual characteristics. Various factors influence the transformation of this process. First of all, we are talking about the modernization of society, which depends on the national goals of its development strategy.

Keywords: creative thinking, creativity, intelligence, mental processes, emotional intelligence, individual characteristics, thinking, novelty, semantic flexibility, innovative thinking, effective thinking, creative activity, purposefulness, tolerance, behavior, tolerance, behavior, tolerance, behavior, behavioral factor, empathy, emotional sphere, individual reality.

Сведение об авторе:

Бобоева Сайёра Бобораҷабовна - доцент кафедри соиальной и профессиональной психологии Худжандского государственного университета им. академика Б.Гафурова, Тел: (+992) 927760797 E-mail:kpntolerans@mail.ru

About the author:

Boboeva Sayora Boborajabovna – dotsent of the Department of Social and Professional Psychologi of the Khujand State University named after academician B Gafurov» Phone (+992) 927760797 E-mail: kpntolerans@mail.ru

УДК 371.69:519.7135

**МУНОСИБАТИ АРЗИШНОК БА ОИЛА ҲАМЧУН ПАДИДАИ
ПЕДАГОГӢ – ПСИХОЛОГӢ**

Саидов С.Ш.

Донишгохи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав

Аз нуқтаи назари илмҳои педагогӣ тафсири педагогии оила ҳамчун арзиш аз як тараф агар ошкор намудани имконоти тарбиявӣ ва инкишофи ҳаёти оилавӣ, анъанавӣ оилавӣ, ҳаёту фаъолияти муосири оила бошад, аз тарафи дигар бошад ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки шиносии ҷавонон ба арзишҳои ҳамсарӣ, волидайнӣ, ҳешовандӣ мебошад. Муносибати арзишманд дар педагогика имконият медиҳад оиларо ҳамчун падидаи иҷтимоии аҳамиятнок, ки аз тарафи инсоният таҳия гардидааст ва онро дар маҷмуъ инкишофёбанда тасаввур карда, ҳамзамон нисбат ба оила ҳамчун арзиши шахсии субъективӣ баррасӣ кардан лозим аст [1; с.10].

Дар ин маврид барои тадқиқоти мо қорҳои аз тарафи Ю.В.Тягунова пешниҳод карда шуда, манфиати муайяне доранд [2, с.20-21] . Ба андешаи ӯ оила дар ҷомеа якҷанд вазифаро иҷро мекунад: тавлиди биологии аъзоёни ҷомеа; иҷтимоинамоии насли наврас; нигоҳдории саломати ҷисмонии аъзоёни ҷомеа; ташкили муносиби вақти истироҳат; назорати иҷтимоӣ; дар соҳаҳои гуногун ба тартиб овардани ахлоқи рафтори аъзоёни оила, масъулият ва вазифаҳои волидайн дар баробари фарзандон.

Ба ҷуз аз расонидани ғоида ба ҷомеа ва уҳдадорихои иҷтимоӣ оила инчунин вазифаи қонё гардонидани талаботҳои инфиродии инсонро низ бар дӯш дорад: қонё гардонидани талаботи кӯдакон; қонё гардонидани талаботи волидайн; аз тарафи як аъзои оила дарёфт кардани хизматрасониҳои хоҷагӣ-маишӣ барои аъзоёни дигари он; аз тарафи як аъзои оила ба даст овардани воситаҳои моддӣ ба аъзои дигари он; ташаккул ва дастгирии таҳримҳои қонунӣ ва ахлоқӣ дар бобати вайрон кардани меъёрҳои ҳаёти иҷтимоӣ дар ҳаёти оилавӣ ва муносибатҳои оилавӣ; баланд бардоштани бойиғарии маънавии аъзоёни оила; қонё гардонидани талабот ба якҷоя гузаронидани вақти холӣ, дастгирии эҳсосотӣ дар оила; қонё гардонидани талаботҳои шахвонӣ.

Бояд қайд кард, ки оила инчунин дорой нишонаҳои махсуси зерин низ мебошад:

- тамоюли мусбати эҳсосотии муносибатҳои байнишахсӣ дар байни аъзоёни он;
- муттаҳидии оилавӣ, ягонагии мақсад ва вазифаҳои он;
- гуногунии иҷтимоии оила аз назари ҷинсӣ, синну солӣ, вижагиҳои инфиродӣ, манфиатҳои касбӣ, мақоми иҷтимоӣ - фарҳангӣ;
- алоқаҳои доимӣ дар дохили оила байни ҳамсарон ва фарзандон;
- маҳорати инкишоф додани фардияти шахсии кӯдак ва дар ӯ инкишоф додани хислатҳои зерин: маҳорати ба таври воқеӣ қабул намудан ва фаҳмидани ҳеш ва дигарон, маҳорати худтатбиқкунии ҳеш ҳамчун шахсият; зоҳир намудани хусусиятҳои инфиродии ҳеш; маҳорати манфиатҳо ва талаботҳо; маҳорати ҳамкорӣ кардан; ғам хӯрдан, мусоидат намудан ба дигарон; талаботи дӯст доштани наздикон ва ба онҳо бовар кардан; боварӣ ба лозим будани ҳеш ва ин ки вай дӯстдори дигарон аст.

Муносибатҳои арзишнок дар равоношиносӣ аз нуқтаи назари ҳамкориҳои фаъол бо муҳити воқеӣ чун тавсифи ҳамгиرويи шахсияти инсон мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Қайд кардан ба маврид аст, ки агар мақсади фаъоли воқеият, ки ба он муносибат равона карда шудааст, ба таври воқеӣ аз назари иҷтимоӣ муҳим бошад, пас шахсият дар муносибатҳои эҳсосотӣ - ақлонӣ, ба ақсуламалҳои зеҳнии худ баҳои мусбат бидиҳад, муносибати шахсиятро нисбат ба арзишҳо арзишманд меҳисобад.

Гуфтаҳои болоро ҷамъбаст карда, метавон хулоса кард, ки мазмуни объективии арзиши оилаи шахсиятро инъикос намуда, ҳамзамон муносибатҳои шахсино нисбат ба он қоркард

мекунад. Дар айни ҳол муносибат ба оила ҳамчун арзиш он вақт имкон дорад, ки вай барои инсон маъноӣ шахсӣ пайдо мекунад.

Барои ҳаллу фасли самаранок ва муваффақонаи вазифаи корҳои таълимӣ-тарбиявӣ мактаб ин корҳо хеле муҳим мебошанд. Риоя накардани ин омилҳо боиси қачравӣ дар рафтори хонандагон шуда, тарзи дурусти ташаккул ва инкишофи шахсияти онҳоро мутаваққиф месозад.

Масъалаи ташаккули муносибати арзишнокро метавон дар давраи синни хурди мактабӣ ба ҷо овард, чунки ин синну сол барои хонандаи мактаб оғози бисёр муҳим ва давраи масъулиятноки инкишофи сифатҳои инсонӣ мебошад, ки бунёд кардани асосҳои муҳити арзишноки маъноӣ шахсиятро дар назар дорад. Аз ин рӯ, мақсади асосии инкишофи маънавий ва ахлоқии шахсияти синни хурди мактабӣ, ки аз он ҷумла дар ташаккули ҷунин хислатҳои шахсии ӯ ба монанди муҳаббат ба оила, муҳаббат ба ватани кӯчак ва бузурги хеш, муҳаббат ба халқи худ, омода будан ба ҳаракатҳои мустақилонаи ғайриқонунӣ ва масъулият дар бобати рафторҳои худ дар баробари оила ва ҷомеа ва амсоли инҳо инъикос меёбад, аввалиндараҷа меҳисобем.

Дар ин бобат мактаб имрӯзҳо ниҳоди муҳимми иҷтимоӣ маҳсуб меёбад, ки дар он на фақат корҳои тарбиявӣ кӯдакон ва идоракунии педагогии тарбияи оилавӣ сурат мегирад, балки қабл аз ҳама дар кӯдакон фардиат, маҳоратҳо, тамоюлҳои арзишнок ва идеалҳо дар асоси илм ва ҷустуҷӯӣ эҷодии доимӣ дар қори тарбияи оилавӣ бо дарназардошти иқтидори тарбиявӣ тарроҳии иҷтимоӣ дар ташаккули хонандагони ин синнусол муносибати арзишнок ба оила низ сурат мегирад.

Масъалаи ташаккули муносибати арзишнок дар синну соли наврасӣ ба таври доғ истодааст, вақте кӯдак бештар аз ҳама фарогирандаи таъсири манфӣ, телевизион, интернет, бозиҳои компютерӣ қарор дорад, – ин таъсирасониҳо боиси он хоҳанд шуд, ки дар кӯдак хеле ҷизҳо ба самти манфӣ тағйир хоҳанд ёфт.

Дар давраи ҷавонии барвақт дар байни ҷавонон падидаи возеҳи талабот ба вучуд меояд. Гирифтани ҷавобҳои оқилона ба саволҳои мураккаби ҳаётӣ боиси хеле бой гаштани маънавиёти ҷавонон хоҳад шуд.

Яке аз қисматҳои ташкилкунандаи ин ҷараён аз худ кардани арзишҳои ҳаётӣ мебошад. Ҳар ҷи қадар, ки хонандаи синфи болоӣ аз назари иҷтимоӣ болиғтар шавад, ҳамон қадар ӯ рӯ ба сӯйи оянда дорад, дар ӯ ҳар ҷи бештар далелҳои ба вучуд меоянд, ки ба дурнамои ҳаёт вобаста мешавад.

Дар ин синну сол ҷунин заминаҳои барои ташаккули ҷаҳонбинӣ арзи ҳастӣ мекунад, аз қабилӣ: ҳаҷми назарраси донишҳо, қодир будан ба тафаккури мучарради назариявӣ, бой гаштани таҷрибаи иҷтимоӣ, шавқу рағбат ба худшиносӣ, зарурати интиҳоби бошууроноии роҳи ҳаёт ва амсоли инҳо. Ҳамаи ин мушаххасот шароити муносибе барои дар онҳо ташаккул додани муносибатро ба оила ҳамчун арзиш муҳайё месозад. Дар ин давра донишҳои мактаббачагон нисбат ба таҷрибаи зиндагии онҳо, ки ба ташаккули муносибати арзишнок ба оила таъсир мерасонад, афзалият дорад. Барои аз худ кардани арзиши «оила» барои онҳо таҳсилоти гуманитарӣ нақши қалон мебозад, ки онҳо тавассути арзишҳои умумибашарӣ тасвири тамоми ҷаҳонро дар хонандагони сифҳои болоӣ ба вучуд оварда, бо ин роҳ сифатҳои инсонӣ ва муносибати арзишнокро инкишоф медиҳанд [3; с.93].

Мутобиқ ба андешаҳои В.В.Сериков донишҳои гуманитарӣ ба инсон равона шудаанд, таҳлили сабаб ва мушаххасоти арзишию маъноӣи маишати дурустро дар назардоранд, натиҷаи дарки гуманитарӣ «тасвири қомили ҷаҳон» мебошад [4; с.93]. Ҳамин тариқ, вай бо маъниофариниш омехта гардида, ба таҳияи муносибати шахсӣ ҳамчун олоии таҳсилоти гуманитарӣ мусоидат мекунад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар матни тадқиқоти мо илмҳои гуманитарӣ ба таври пурра аҳамияти иҷтимоӣ арзиши «оила»-ро қушода, шуури якпорҷаро дар баробари ҳаҷми муайяни донишҳо ташаккул медиҳад.

Донишмандон тасдиқ мекунад, ки ташаккули низоми муносибатҳои арзишноки шахсият аз солҳои хеле барвақт амалӣ карда мешавад ва натиҷаи амалӣ намудани таҷрибаи ҳамкорӣ бо дигарон қабл аз ҳама бо одамони наздик мебошад (Л.С.Выготский, Л.И.Рувинский ва диг.).

Имрӯзҳо доир ба ташаккули донишҳои шахсӣ маҳсусан дар педагогика ва равоншиносии рус аввалиндараҷа назарияи интериаризатсияи А.Н.Леонтев, мебошад, ки ҷараёни ташаккули сифатҳои шахсӣ ҳамчун модели якпорҷаи «интериаризатсия» маҳсуб меёбад. Рафтори шахсият дар ин маврид ба меъёрҳои дар ҷомеа қабулшуда мутобиқат дорад.

Бо дарназардошти аз худ кардани муносибатҳои арзишнок аз тарафи шахсият (Л. П. Разбегаева) ба ҳулосае омаданд, ки муносибат ба оила ҳамчун арзиши муҳимми иҷтимоӣ ва

синфҳои болоӣ метавонад вазифаҳои зеринро иҷро намояд: маърифатӣ (дар васеъ шудан ва амиқ гаштани донишҳо дар бораи оила ва арзиши он зоҳир мегардад); тақвияти эҳсосотӣ (дарки эҳсосоти донишхоро дар бораи оила таъмин мекунад); маъноӣ (аз ҷустуҷӯ, дарк ва қабули маъноӣ шахсии арзиши тадқиқшаванда); танзимӣ-ташхисӣ (амалӣ намудани маҳорати шахс чиҳати баҳо додан ба фаъолияти хеш дар соҳаи муносибатҳои оилавӣ ва пешгӯӣ кардани модели оилаи оянда ба унвони аҳамияти иҷтимоии он).

Вазифаҳои номбаршуда наметавонанд пурра он таъсиррасониро нишон диҳанд, ки дониши шахсии тадқиқшаванда дар маҷмӯъ ба шахсият ба иллати мураккабии табиати амалкарди падидаи дидашаванда таъсир мерасонад. Чунки вазифаи муносибати арзишноқ ба оила алоқаҳои назаррасро дар байни сифатҳои додашудаи шахсияти хонандагон дар назар дорад ва дар натиҷа метавонанд ҳамчун намуна баромад кунанд, баромадкунандагони ин алоқаҳо дар шакли муҷаррадан.

Бо тавачҷуҳ ба мавридҳои дар боло зикршуда, баррасии вазифаҳои муносибати арзишноқ ба оила ба омилҳои муайяне вобаста аст, ки ба ташаккул ва қабл аз ҳама пуррагӣ ва амиқии донишҳои ба даст оварда шуда, таъсир мерасонад ва дар асоси онҳо ташаккули ин донишҳои шахсӣ ба амал бароварда мешаванд.

Дар ин робита, моҳияти муносибати арзишноқ ба оила дар сохтори вазифаҳои он инъикос меёбад, «инъикоси» ин сохторҳо шомили қисматҳои зерин мебошанд: маърифатӣ-ахлоқӣ, эҳсосотӣ-маъноӣ, фаъолиятӣ. Мазмуни онҳо аз иқтидори фанҳои гуманитарии марбут ба ин синну сол пур карда шудааст.

Қисмати маърифатӣ-ахлоқии муносибати арзишноқ ба оила ягонагии донишҳо дар бораи оиларо дар назар дорад, ки мазмуни онҳо бо кумаки ғояҳои зерин кушода мешаванд: баррасии арзишҳои оилавӣ ҳамчун пойгоҳи ахлоқӣ; ғояҳои пайдарҳамии наслҳо; ғояҳои масъулиятшиносии оилаҳо дар баробари тарбияи шаҳрванди аз назари маънавӣ бой. Ғояи арзишҳои оилавӣ ҳамчун пойгоҳи ахлоқӣ калидӣ буда ва ба воситаи мафҳуми «арзиши оилавӣ» дар тадқиқоти мо кушода мешавад.

Арзишҳои оилавӣ – ин маҷмӯи тасаввуротҳои мебошанд, ки барои оила хос аст ва дар анъана ва расму оинҳо, ки аз насл ба насл мегузаранд ва одамон онҳоро дар якҷоягӣ бо ҳам дар дохили хона аз сар мегузаронанд, иборат мебошанд. Онҳо ҳамчун бахше аз фарҳанги умумибашарӣ дар худ ҳамаи сифатҳои инсонӣ ва биологӣ, равонӣ, ахлоқиро инъикос намуда, пойгоҳи ахлоқӣ дар муносибатҳои оилавӣ мебошанд.

Моҳияти чунин арзишҳо дар ҳешутаборӣ, фарзандон, модарӣ, падарӣ ва амсоли инҳо зуҳур меёбад ва шахсияти онҳо ба алоқаи дар мобайни арзишҳои оилавӣ вобаста мебошад.

Анъанаҳои оилавӣ дар педагогика ҳамчун маҷмӯи меъёрҳои рафтор ва суннатҳои мавриди баррасӣ қарор мегиранд, ки дар оила арзи ҳастӣ карда, дар он ҷо маҳфуз монда, аз насли калонсол ба насли ҷавон интиқол мегарданд. Таҳлили адабиёти муҳталиф нишон медиҳад, ки анъанаҳои оилавӣ дар натиҷаи тарбияи оилавӣ ба вучуд меоянд: эҳтиром гузоштан ба насли калонсол, волидайн, эҳтиром гузоштан ба бонувон, модарон; неқпиндорӣ ва расонидани кумак, ғамхорӣ дар бораи кӯдакон, меҳмоннавозӣ, тарбияи меҳнатдӯстӣ ва устуворӣ.

АДАБИЁТ

1. Азаров, Ю.П. Педагогика семейных отношений. // Ю.П. Азаров М., 1977.
2. Цехмистро, И. З. Концепция целостности / И. З. Цехмистро, В. И. Штанько. – Харьков: Изд-во Хark. гос. университета, 1987.-223 с.
3. Персонс Г.Л. Человек в современном мире / Пер. с англ., под ред. / Г.Л. Персонс В. А. Кузакина – М.: Прогресс., 1985.
4. Сорокина, Т. Ю. Особенности брачно-семейных установок студенческой молодежи: дис.... канд. пед. наук. Т. Ю. Сорокина Самара, 2007. – 240 с.
5. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи аҷам // М. Лутфуллоев «Дониш» Душанбе, 1997-150 с.
6. Лутфуллоев, М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин. // М. Лутфуллоев Душанбе, 2006.
7. Абуабдулло Рӯдакӣ. Избранные произведения.// А. Рӯдакӣ Издательство «Правда»- М, 1958,-28 с.
8. Абуали ибни Сино, Тадбири манзил / А.И. Сино - Техрон, 1990.
9. Авесто. Избранные гимны. Перевод из авестийского и комментарии И.М. Стеблин - Каменского . – «Адиб» Душанбе, 1990.
10. Айгумова, З.И. Этнокультурные особенности развития младшего школьника // З.И. Айгумова Начальная школа Плюс До и после-2014. -№2. 44-47.
11. Азаров, Ю.П. Педагогика семейных отношений. // Ю.П. Азаров - М., 1977.

ЦЕННОЕ ОТНОШЕНИЕ К СЕМЬЕ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИМ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИМ НАВЫКАМ

Автор в своем исследовании отметил, что семья обязана развивать уверенность, мыслить характеры детей, и обратить особое внимание на постоянное породное воздействие на них. Основная ее обязанность – это нравственное воспитание, развитие гражданина, который без скандалов и споров входит в общество и полностью отдаться жизни и работе то есть в семье осуществляет воспитательную функцию, показывая свою социальную роль в жизни. В этом процессе необходимо отделение нормы и уровень ее развития.

Обращая внимание на то, что воспитательные способности как педагогическое – психологического течения имеет возможности развиваться, и для того, чтобы достичь сведения о достигнутых изменённых на уровне развитие важных частей, возможно достигнуть способности современной таджикской семьи.

В данный момент в педагогической науке это правило бесспорно, то есть воспитательное действие – это важный аргумент воспитания учащихся, самое важное средство, которое определяют их творческую способность развитие нравственного поведения личности и подготовку школьников для выполнения социальной роли в обществе, как квалифицированный гражданин и семьянин.

Поэтому среди всех воспитательных направлений для старшеклассников, мы развиваем и решаем одно направление, то есть ценное отношение к семье.

Для решение этой проблемы в процессе воспитания общие проблемы, которые определяют социальную сущность семье, то есть эта часть показывает как из одну составных частей воспитательного процесса в школе и она имеет большое значение для воспитания старшеклассников в школе.

Ключевые слова: семья, семейные ценности, социальные группы, общество, ответственность родителей развитие личности, семейной воспитание, семейные обязанности, личные ценности, условие современного мира.

THE VALUABLE RELATION TO FAMILY AS PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PHENOMENON

The author in his research noticed that the family is responsible for developing confidence, thought and children character, and paying special attention to constant and natural influences on them. Its main responsibility is moral education, citizen development, who enters the society without scandal and dispute then completely begin to live and work, that is the family fulfill educational function, showing its social role in life. In this process separating norms and level of its development is necessary.

Paying attention to the fact that educational abilities as pedagogical and psychological process has opportunity to develop and in order to get information about achieved changes at the level of development of importance parts, it is possible to achieve abilities of modern Tajik family.

At the moment in pedagogical science this rule is undeniable, that is, educational action is an important argument of pupil education, most important means which define their creative skills, development of moral personality behavior and preparing pupils to fulfill a social role in society, as a skilled and family man.

That is why among all educational areas for seniors, we develop and solve one direction that is valuable relation to family.

For solving these problems in the process of education common problems, which define social essence of family relation, that is the part showing as one of the component parts of educational process at school and it is very important for seniors' education at school.

Keywords: family, family values, social groups, society, responsibility, parents, personal development, family education, family responsibility, personal values, condition of modern world.

Сведения об авторе

Саидов Сулаймон Шохолмахмадович - преподаватель общеуниверситетской кафедры педагогики и психологии Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава Тел. (+992) 917272713 E-mail: Sulik.02@mail.ru

About the author

Saidov Sulaimon Shoholmakhmadovich - Lecturer at the University-wide Department of Pedagogy and Psychology Bokhtar State University named after Nosir Khusrav Tel. (+992) 917272713 E-mail: Sulik.02@mail.ru

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИГОДНОСТИ И ЕЕ ПРОБЛЕМЫ В СИЛОВЫХ СТРУКТУРАХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Латифзода С. З.

Академии управления МВД, РФ.

В современных условиях развития высоких технологий, упрощения работы всей системы деятельности государственных органов возрастают роль и значение профессионально-психологической подготовки государственных служащих, в том числе сотрудников органов внутренних дел.

В тоже время, профессиональная пригодность не дана человеку изначально, она формируется по мере психологического становления его личности, проходя все этапы социализации, и включает множество психологических и психофизиологических свойств человеческого организма, различные знания, умения и навыки, которые должны соответствовать конкретной профессиональной деятельности [6.с.176].

Хотя изучение и исследование профессионально-психологической пригодности известно с античности, его научные исследования имеют относительно недолгую историю, поскольку первоначально определение профессионально-психологической пригодности проводилось с использованием интуитивного метода.

Изучение истории определения профессионально-психологической пригодности личности позволяет разделить ее на три периода в зависимости от критериев и методов диагностики:

1. Донаучный - с древних времен до конца XIX века (отсутствие научно обоснованных методов и использование ненаучных методов, которые были обоснованы на интуитивных методах);

2. Научный - конец XIX века и начало XX века (создание первых лабораторий и научных центров, разработка стандартизированных профессиональных методик, разработка первых психогрaмм);

3. Современный - со второй половины XX века до наших дней (разработка и использование активных методов тестирования, широкое распространение мероприятий для определения профессионально-психологической пригодности, появление «теории качества»).

Необходимость изучения и оценки профессиональной пригодности обуславливается тем, что каждый человек индивидуален по своим природным особенностям, имеет свою систему функционирования и развития психических процессов, которая присуща только ему и оказывает значительное влияние на деятельность, участником которой он является.

Необходимо отметить, что основной сущностью профессионально-психологической пригодности является сама «профессия», и ряд исследователей, таких как А.К. Маркова, К.М. Гуревич, М.А. Басов, В.А. Бодров, Е.А. Климов и Ш. Липман, провели научное исследование. В связи с этим, А.К. Маркова охарактеризовала профессионализм как личностную особенность человека. К.М. Гуревич уделил внимание мотивации: «Любой человек может овладеть любой профессией, но речь идет о том, сколько времени это займет. Этапы профессиональной активности в жизни человека ограничены, а неэффективная и скучная деятельность являются не только личными трагедиями, но и в конечном итоге влияют на общество. В связи с этим предвидение профессиональной пригодности и способы ее формирования никогда не потеряют своей актуальности» [1.с.65].

Кроме того, материалы и исследования по вопросам профессионально-психологической пригодности отражены в трудах В.А. Толчека, Е.А. Климова, А.Я. Анспова, А.И. Шипилова, Л. Супера, М.А. Медведя, Н.Ю. Парачева, Ф. Тейлора, Ф. Парсонса, У.Д. Скотта, В.М. Бехтерова и других. В этом контексте научные труды Ф. Парсонса имеют особое значение, потому что он является одним из первых ученых, работавших над психологической пригодностью личности, и разработавшего трехмерную модель «хочу», «могу» и «должен».

Проблема профессионально-психологического отбора была изучена и рассмотрена с разных сторон в научных трудах Б.Г. Ананева, Б.Ф. Ломова, С.Л. Рубинштейна, А.Д. Глоточкина, Л.А. Кандиловича, А.Ф. Шикун, А.В. Барабаншикова, Н.Ф. Феденко, В.П. Давыдова, М.И. Дяченко,

К.К. Платонова, Э.С. Чугунова, В.Д. Шадрикова, В.А. Ядова, П.М. Якобсона, Л.С. Нерсеяна, В.Н. Пушкина, В.А. Моляко, М.Л. Смулсона и других психологов. Данные исследователи подчеркнули важность решения общих вопросов профессионально - психологического отбора, разработки его принципов и оценки личностных качеств.

Использование тестов как метода психологического исследования для определения профессионально - психологической пригодности, посвящены труды известных ученых, таких как Г. Айзенк, Р. Амтхауэр, А. Анастаси, Д. Векслер, М. Люцсер, Р. Кэттелл, Дж. Равен, С. Розенсвейг, Л. Сонди, Дж. Тейлор и других заслуживших мировую известность и признание.

Одним из ключевых аспектов кадровой политики Министерства внутренних дел (далее - МВД) является повышение уровня профессионализма и компетентности сотрудников. Наряду с профессиональной подготовкой сотрудников милиции их психологические качества также играют решающую роль в обеспечении эффективности в оперативно-розыскной деятельности. Не случайно Основатель мира и национального единства - Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, Эмомали Рахмон, во время своего рабочего визита в Горно-Бадахшанскую автономную область Республики Таджикистан заявил, что: «... именно сотрудники Министерства внутренних дел должны обеспечивать общественный порядок на высоком уровне...» [7].

Кадровая политика МВД Таджикистана нашла свое отражение в двух правовых документах: «Стратегии реформы милиции в Республике Таджикистан на 2013–2020 годы» и «Программе реформы (развития) милиции на 2014–2020 гг.». Стратегия и Программа предполагают, что критерии приема сотрудников органов внутренних дел должны быть научно обоснованными и соответствовать современным требованиям. В данных документах в частности отмечается, что кандидаты в органы внутренних дел при поступлении на работу должны приниматься на основе их личностных качеств и опыта согласно установленным целям службы. Для более детального изучения соответствия кандидата для службы в милиции кандидат в течение 3–6 месяцев проходит профессиональную подготовку, адаптацию к текущей должности и по итогам обучения проходит аттестацию на соответствующую должность» [5.с.21].

Профессиональной пригодностью называют совокупность психофизиологических и психологических качеств личности в сочетании с его знаниями и профессиональными навыками, которые позволяют успешно выполнять определенную деятельность. Определение профессионально-психологической пригодности - это оценка соответствия психофизиологических и психологических характеристик личности требованиям психологии и психогамм конкретной деятельности. Критерии для определения профессиональной пригодности личности определяются в зависимости от вида деятельности и психогаммы, и основное внимание уделяется личности и её психологическому строению. Другими словами, профессионально-психологическая пригодность - это соответствие «профиля личности» с «профилем профессии».

Еще с советских времен, точнее с конца 1970-х годов в органах внутренних дел Таджикистана были организованы мероприятия по определению профессионально-психологической пригодности кандидатов и сотрудников, которые проводятся ЦПД медицинского управления МВД Республики Таджикистан. Определение профессионально-психологической пригодности в органах внутренних дел Республики Таджикистан на основании заключений о приеме на работу состоит из нескольких этапов (периодов). Каждый этап в свою очередь независим, и из этого можно сделать необходимые выводы. Обследование психофизиологических и психологических характеристик кандидатов проходит на третьем этапе.

Основание для обследования профессионально-психологической пригодности, процедура, порядок, условия и сроки проведения обследования, случаи повторного обследования определяются нормативными правовыми актами [4.].

Во время проведения обследования также определяется так называемая «группа риска». В период внесения кандидата (сотрудника, работника) в «группу риска» ему дается заключение «рекомендуется условно», и после прохождения стажировки в обязательной форме он должен пройти повторное обследование.

Что же касается качества и эффективности реализации оперативно-розыскной деятельности, то ее уровень напрямую зависит от психологических особенностей оперативника и его профессиональной подготовки. Необходимо отметить, что научно обоснованные выводы о

профессионально-психологической пригодности сотрудников могут быть достигнуты только с помощью качественной и правильной психологической диагностики, то есть с использованием психометрических методов.

Несмотря на то, что медицинское управление МВД Республики Таджикистан проводит диагностику на профессиональную пригодность кандидатов на работу в органах внутренних дел, к сожалению, проделанная работа не полностью соответствует научным и психометрическим требованиям. Следовательно, исследование и научно обоснованные мероприятия по определению профпригодности в органах внутренних дел Республики Таджикистан являются актуальными, и научно обоснованные результаты, полученные в результате нашего исследования, могут быть использованы для дальнейшего улучшения профессионально-психологического отбора в правоохранительные органы страны.

Предпосылкой, и, по сути, первым этапом профессиональной подготовки сотрудников является профессиональный отбор. Сам термин «профессиональный отбор» в научный оборот впервые ввел Г.Б. Мюнстерберг еще в начале двадцатого века. На основании проведенного исследования он пришел к выводу, что для эффективной деятельности человек должен обладать комплексом развитых свойств. Несомненно, Гальтон основал научно обоснованное исследование для определения профессионально-психологической пригодности личности.

Из вышеизложенного следует, что проблема профессионально-психологической пригодности и профессионально-психологического отбора в целом была исследована на научно-методологическом уровне. Однако, учитывая тот факт, что каждая профессия имеет свою профессиограмму и психограмму, можно сказать, что профессионально-психологическая пригодность в органах внутренних дел имеет свою специфику. Хотя вопрос профпригодности личности в органах внутренних дел был в определенной степени исследован, но из-за проблемы отраслевого характера не все научные результаты доступны.

Психологические аспекты пригодности личности изучены и исследованы в следующих областях:

- диагностике пригодности сотрудников в органах внутренних дел (Ф. Баумгартен, А.И. Адаев, А.Н. Глушко, В.Н. Большев, В.В. Ипатов, Н.И. Мягких, Г.В. Шутко, А.Г. Маклаков и др.). Следует отметить, что концепция, принципы, требования и технология профессионально-психологического отбора кандидатов на службу в органах внутренних дел широко изучены в исследованиях Н.И. Мягких;

- профессионально-психологическому отбору в органы внутренних дел посвящены работы (В.А. Бодрова, К.М. Гуревича, О.Г. Невраева, Бовина, А.Д. Сафронова, К.К. Платонова, И.Ч. Шүшкевича, С.В. Ефимкина, Н.И. Мягких). Например, профессиональная пригодность трактуется К.М. Гуревичем как качество личности, представляющее собой совокупность индивидуально-психологических и психофизиологических особенностей человека, обеспечивающих общественно необходимую трудовую эффективность и удовлетворение своим трудом [8];

- критериям определения “группы риска” при отборе кандидатов на службу в органы внутренних дел посвящены работы (Н.И. Мягких, Г.В. Шутко, С.А. Ларионова, И.Н. Озерова);

- важные психолого-профессиональные качества сотрудников оперативно-розыскной деятельности и отбор кандидатов изучались в работах (В.М. Богданова, О.И. Бродченко, П.В. Акентьева, Ю.Е. Скалина, Ю.В. Чуфаровского).

В конце, следует, отметить, что, хотя определение профессионально-психологической пригодности личности при отборе кандидатов в органы внутренних дел Республики Таджикистан насчитывает более 40 лет, в этой области отечественными исследователями не проводилось никаких научных исследований. Поэтому данное исследование имеет практическое значение и послужит хорошей основой для выявления проблем в этой области и способов их решения.

На основе теоретического анализа проблемы профессионально-психологической пригодности в органах внутренних дел Республики Таджикистан можно выделить ряд особенностей этих мероприятий и для улучшения работы в этой области считаем необходимым учитывать следующие моменты:

1. Определение профессионально-психологической пригодности представляет собой сложный комплексный пошаговый процесс, который включает медицинские, психофизиологические, психологические и профессиональные аспекты и направлены на выявление соответствия медицинским и психофизиологическим качествам личности с профессиональными знаниями, умениями и навыками.

2. Психологическое обследование является одной из мер по определению профессионально-психологической пригодности личности в органах внутренних дел, и отдел кадров должен в обязательном порядке принять во внимание психологическое заключение. В целях экономии

времени и рабочих ресурсов целесообразно проводить психологическое обследование после психиатрического обследования.

3. В зависимости от направления деятельности в органах внутренних дел Республики Таджикистан для каждого вида деятельности должны быть определены критерии психологической и психофизиологической совместимости и включены в психографию этой деятельности.

4. В рамках психологической диагностики профессионально-психологической пригодности личности в органах внутренних дел особое внимание следует уделять диагностике психологических особенностей личности, поскольку личностные качества занимают доминирующее положение и часто именно эти показатели выявляют «группу риска» и не рекомендуются на работу.

5. Из анализа психологических теорий и результатов исследования можно изложить, что психологические особенности личности изменяются с течением времени. Поэтому повторное обследование профессионально-психологической пригодности сотрудников органов внутренних дел по завершении определенного периода работы (5 лет) должно проводиться как неотъемлемая часть повышения уровня профессиональной пригодности личного состава.

Все это можно обобщить следующим образом: проблема определения профессионально-психологической пригодности подобна монете, на одной стороне которой отражены профессиональные качества личности, а на другой стороне профессиональные требования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гуревич К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. М., 1970.
2. Мягих Н.И. Профессиональный психологический отбор кандидатов на службу в органы внутренних дел (концепция, принципы, критерии, технологии): автореф. дис. ...канд.психол.наук /Н.И. Мягих. – М., 2004.-24с.
3. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел /под ред. Бовина Б.Г., Мягих Н.И., Сафронова АД. - М.: НИЦПМО МВД России, 1997.-280с.
4. Положение о порядке проведения профессионального медицинско-психологического подбора граждан и сотрудников для службы в органах внутренних дел, учебных учреждений и внутренних войск Министерства внутренних дел Республики Таджикистан от 02.06.2012 №453.
5. Сборник нормативных правовых актов по реформе милиции. Душанбе-2015.
6. Смирнов Д.В., Наумов П.Ю., Дьячков А.А. Понятие и структура профессиональной психологической пригодности будущего офицера //Мир науки, культуры, образования. №3 (46) 2014.174-177.
7. <https://mvd.tj/index.php/ru/informatsiya/istoriya-militsii/2-uncategorised/11240-vystuplenie-osnovatelya-mira-i-natsionalnogo-edinstva-lidera-natsii-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-uvazhaemogo-emomali-rakhmona-v-torzhestvennom-sobranii-posvyashchennoe-dnyu-militsii>
8. https://psy.su/persons/in_memoriam/psy/35975/

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИГОДНОСТИ И ЕЕ ПРОБЛЕМЫ В СИЛОВЫХ СТРУКТУРАХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье рассмотрены основные проблемы и вопросы профессионально-психологической пригодности в Республики Таджикистан. Проведен анализ существующей научной литературы, а также сформулированы авторские рекомендации по улучшению профессиональной подготовки и профпригодности сотрудников МВД. Наряду с профессиональной подготовкой сотрудников милиции их психологические качества также играют решающую роль в обеспечении эффективности в оперативно-розыскной деятельности.

Качества и эффективности реализации оперативно-розыскной деятельности, то ее уровень напрямую зависит от психологических особенностей оперативника и его профессиональной подготовки. Необходимо отметить, что научно обоснованные выводы о профессионально-психологической пригодности сотрудников могут быть достигнуты только с помощью качественной и правильной психологической диагностики, то есть с использованием психометрических методов.

Основание для обследования профессионально-психологической пригодности, процедура, порядок, условия и сроки проведения обследования, случаи повторного обследования определяются нормативными правовыми актами.

Следовательно, исследование и научно обоснованные мероприятия по определению профпригодности в органах внутренних дел Республики Таджикистан являются актуальными, и научно обоснованные результаты, полученные в результате нашего исследования, могут быть использованы для дальнейшего улучшения профессионально-психологического отбора в правоохранительные органы страны.

Ключевые слова: профпригодность, исторические периоды, психологические аспекты, психологические важные качества, психологические знания, профессионально-психологический отбор, оперативно-розыскная деятельность, профессиональная подготовка сотрудников, батарея психологических тестов.

PROFESSIONAL AND PSYCHOLOGICAL FITNESS AND ITS PROBLEMS IN THE POWER STRUCTURES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article discusses the main problems and issues of professional and psychological suitability in the Republic of Tajikistan. The analysis of the existing scientific literature was carried out, and also the author's recommendations were formulated to improve the professional training and professional suitability of the employees of the Ministry of Internal Affairs. Along with the professional training of police officers, their psychological qualities also play a decisive role in ensuring efficiency in operational search activities.

The quality and effectiveness of the implementation of operational-search activities, then its level directly depends on the psychological characteristics of the operative and his professional training. It should be noted that scientifically grounded conclusions about the professional and psychological suitability of employees can only be achieved with the help of high-quality and correct psychological diagnostics, that is, using psychometric methods.

The basis for the survey of professional and psychological suitability, the procedure, procedure, conditions and terms of the survey, cases of re-examination are determined by regulatory legal acts.

Consequently, the research and scientifically grounded measures to determine professional suitability in the internal affairs bodies of the Republic of Tajikistan are relevant, and the scientifically grounded results obtained as a result of our research can be used to further improve the professional and psychological selection to the law enforcement agencies of the country.

Key words: professional suitability, historical periods, psychological aspects, psychological important qualities, psychological knowledge, professional psychological selection, operational search activity, professional training of employees, a battery of psychological tests.

Сведения об авторе:

Латифзода Сомон Зариф, Слушатель Академии управления МВД России, майор милиции, +992880008384, E-mail: latifzoda_01@mail.ru

About the author:

Latifzoda Somon Zarif, Student of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia, police major, tel.: +992880008384, e-mail: latifzoda_01@mail.ru

УДК 159.99

МОТИВАЦИОННЫЕ И ЦЕННОСТНЫЕ РЕСУРСЫ БАЛАНСА РАБОТЫ И ОТДЫХА

Симановская С. В.

Военно - космическая академия им. А.Ф. Можайского

Родионова Е.А.

Санкт-Петербургский государственный университет

В 21 веке люди в погоне за продвижением по службе и финансовой удовлетворённостью, практически вынуждены забыть про баланс между работой, отдыхом, личной жизнью и семьёй. Когда нужно и хочется чего-то добиться, то приходится много работать. Причина этого заключается в том, что в современном мире для определения статуса успешности личности служит работа, материальный достаток, достижения по службе, машины, квартиры и прочие материальные ценности, в погоне за всем этим многие забывают про отдых и личную жизнь. Что порой очень негативно сказывается на его увлечениях, правильном образе жизни, здоровье в целом и конечно семейных отношениях. Прогрессивное развитие передовых технологий заставляет ускорять темп жизни и восприятие всего вокруг. Современному человеку необходимо грамотно распределять время, чтобы преуспевать и в карьере, и в личной жизни – держать баланс. Поэтому концепция «баланса работы и отдыха» или по-другому Концепция «work-life balance» пользуется популярностью.

На сегодняшний день есть пять теорий, которые объясняют размытые границы баланса работы и личной жизни. К ним относятся: сегментирование, компенсация, теория границ, теория ролей и теория побочного эффекта (Akinyele S.T., Peters M.C., Akinyele F.E., 2016) [1].

Компенсационная теория подразумевает, что, когда возникают неурядицы в одной из областей, происходит бегство к другой в надежде на отвлечение и спокойствие. Многие люди видят свой дом словно «убежище». Выделено два вида возмещения. Один из которых объясняет, что человек может начать игнорировать ту область, которая принесла огорчение и больше начать вкладывать в другую. Второй вид подразумевает, когда происходит досадная ситуация в какой-то из областей, то идет поиск поощрения и компенсации в другой. Piotrkowski (1979) [2].

Теория границ. Тут всё становится ясным из названия, теория границ берет за основу то, что личная жизнь и работа должны иметь границы. Они могут пересекаться, и взаимодействуют более положительно к созданию системы баланса работы и отдыха.

Теория ролей предполагает объединение ролевых обязательств в области работы и отдыха. Много лет исследования баланса работы и отдыха базировались на теории ролевого конфликта, в которой большое внимание отдавалось исследованию отрицательных моментов соприкосновения этих областей. В настоящее время исследования сконцентрировались на положительной взаимосвязи работы и личной жизни, а также на возможности уравнивания значимости этих сфер

Так же есть теория побочного эффекта, которая подразумевает популярный метод изучения баланса. Базируется на том, что работа и личная жизнь могут влиять друг на друга как благотворно, так и негативно. Специалисты советовали обмениваться навыками, которыми они обладают в семье на работе и, напротив. [3]

Вышеперечисленные модели носят больше описательный характер, трудна задача в исследовании данного вопроса, потому как единой теории, так и нет. Таким образом, изначальное обозначение феномена баланса между работой и личной жизнью является определяющим при выборе того или иного подхода. Почти все теории сосредоточены на выявление дисбаланса. Сам вопрос «баланса между работой и отдыхом» может выступать индивидуально (Guest, 2002, с. 263) может изучать субъективные точки зрения, а может включать в себя объективные показатели, такие как хорошее взаимоотношения в рабочей среде и сведению к минимуму ролевые конфликты в домашней, душевный комфорт, психологический комфорт [4].

Так же у Greenhaus et al. (2003) есть разработанная трехкомпонентная теория баланса, она состоит из следующих компонентов: баланс времени, затраченного на рабочую и семейную жизнь, баланс психологической вовлеченности в каждую из ролей и баланс удовлетворенности от рабочей и семейной жизни [5].

Российские авторы В. А. Штроо и А. А. Козьяк (2015), заложили в основе своей концепции ценностно-смысловую тактику и рассматривают баланс работы и личной жизни как совокупное смысловое образование, которое подразумевает в себе индивидуальные приоритеты работы и жизни, довольство этими сферами, представление о золотой середине и соответствие в том числе с общепринятыми нормами [6].

В. А. Штроо и А. А. Козьяк распределяют современные концепции баланса две группы. В основе каждой из них лежит определенная теоретическая модель: дефицитарная (дефицит) и экспансивная (бурно проявляющаяся).

Следуя дефицитарной модели, мы понимаем, что временные и энергетические ресурсы индивида представляют собой константу. Когда повышается деятельность в одной из сред жизни человека, это приводит к потере равновесия в другой и так появляется дисбаланс, именно он увеличивает возможность формирования ролевого конфликта.

Экспансивная модели поясняет, что работа и личная жизнь должны дополнять друг друга. Из этого вытекает, что преуспевание в одной из областей положительно влияет на другую. С субъективной точки зрения удовлетворены своей рабочей деятельностью люди, у которых всё хорошо в семье, отношениях и есть хобби. J. H. Grenhaus, Nicholas J. Beutell (1985) [7]

В. А. Штроо и А. А. Козьяк поясняют о том, что термин «баланс» характеризует соотношение представленности личной сферы и работы в индивидуальной жизни человека. Баланс – это устойчивость или соотношение в каком-либо ежедневно изменяющемся проявлении. Гармония работы и отдыха не всегда предполагает безусловное равновесие двух сфер. На основании главных актуальных ценностей совокупность активностей сравнивается. К примеру, если для индивида смыслом существования приходится профессиональный рост, любимая работа, то, когда ему нужно провести больше времени за работой, это не будет приниматься для него как дисбаланс или ролевой конфликт.

В связи с эти возникает вопрос: какие мотивы и какая ценностная структура человека, который, зачастую, неосознанно, не готов расчертить грани между рабочей отраслью и другими сферами

жизни. Большинство людей выполняющие добросовестно свою работу, погружаются в нее с головой, при этом работы не становится меньше, а потребности помимо работы есть и другие, такие как отдых, семья, личная жизнь, увлечения и т.п. Умение благополучно совмещать работу, семью, личную жизнь и отдых является в первую очередь главным компонентом удовлетворенностью жизни [8].

В своем исследовании мы поставили цель: определить мотивационно-ценностные ресурсы, обеспечивающие баланс работы и отдыха.

В качестве **гипотезы** мы предположили, что люди, ориентированные на работу и относящиеся к труду более положительно, чем к отдыху, больше видят возможности реализации мотивов в организации и ориентированы на процесс и соревновательность. При этом люди, умеющие соблюдать баланс работы и жизни, обладают внутренним локусом контроля за события в жизни, для них более значимыми мотивами является мотивы личного успеха, престижа и уважения, а также преобладание внутреннего индекса ценностных стремлений (Ryan R. M. and Deci E.L, 2000) [9].

Методики, который позволили реализовать цель, задачи и проверить гипотезы: методика «Возможность реализации мотивов» Доминьяк В. И., (2003г) [10, стр. 167, 11, стр. 229], тест смысложизненных ориентаций Д.А. Леонтьев, (2000г) [12], методика «Выявление имплицитных установок, лежащих в основе выбора соответствующей модели поведения» В.И.Доминьяк (2018г) [13]. Эта методика построена на основе модели ортогональных имплицитных установок (Доминьяк, Родионова) относительно ценностных категорий «Работа» и «Отдых» на примере ситуативно-поведенческих проявлений. При оценке (имплицитной) своего отношения к таким категориям, как «работа» и «отдых», выявляются четыре типа респондентов, по каждому из которых авторы дали условное название: «жизнь на работе» (положительное отношение к работе и отрицательное к отдыху), «баланс» (положительное отношение как к работе, так и к отдыху), «другая реальность» (отрицательное отношение и к работе, и к отдыху), «праздник каждый день» (положительное отношение к отдыху, отрицательное отношение к работе).

В выборку эмпирического среза вошло 136 респондентов, ведущие профессиональную деятельность в сфере, связанной с профессиональным обеспечением военно-промышленного комплекса, в возрасте от 19 до 41 лет.

На первом месте по выборке баланса работы и отдыха опрошенных сотрудников был выявлен критерий «Баланс» (58% от всей выборки). Респонденты положительно относятся к работе, которая является для них притягательным состоянием. Наряду с положительным отношением к работе они демонстрируют и положительное отношение к отдыху. Состояние отдыха также является для них притягательным состоянием. С одной стороны, мала вероятность, что респонденты будут хорошо себя чувствовать абсолютно ничего не делая, но с другой стороны, им комфортно ощущаете себя, когда удается отдохнуть. Они могут легко переключаться с работы на отдых и обратно. Сотрудники не будут существенно перерабатывать без возможности отдохнуть, но и безделье им не грозит. Такие индивиды всегда найдут себе занятие. Таким образом, поддержание внутреннего баланса между работой и отдыхом, а также готовности принимать, и то, и другое является важным жизненным моментом для опрошенных сотрудников.

На втором месте по выборке баланса работы и отдыха опрошенных респондентов был выявлен критерий «Другая реальность» (22% от всей выборки). К работе данный тип опрошенных сотрудников относятся негативно. Однако и отдых не является для них притягательным состоянием. Существует вероятность, что респонденты недовольны тем состоянием, в котором находитесь в текущий момент. Профессиональная деятельность для такого типа бывает в тягость, но и отдыхать у них не получается. Часто такие установки приводят к стремлению к уходу в «другую реальность». Это может быть, например, другой, виртуальный мир, мир игры или мир измененных состояний сознания. Это может быть чтение «запоем» или уход в ту или иную «философскую» концепцию. В конструктивном варианте такой реальностью может быть творчество, когда «другой мир» индивид создает сам.

На третьем месте по выборке баланса работы и отдыха опрошенных респондентов был выявлен критерий «Жизнь на работе» (14% от всей выборки). Сотрудники данного типа чаще позволяют себе «сгореть» на рабочем месте. Большое время они уделяют лишь профессиональной деятельности, забывая об отдыхе и отпуске. В связи с большой загруженностью и не имея отдыха данный тип сотрудников более подвержен не только физическим недугам, но и заторможенностью в креативной деятельности. Опрошенные сотрудники данного типа имеют склонность к «трудоголизму». Респонденты данного типа проявляют восприятие профессиональной деятельности как значимого средства самореализации, достижение социального признания, а также источник благодаря, которому возможно удовлетворить жизненные потребности. У таких сотрудников их профессиональная деятельность стоит на первом месте в жизнедеятельности, оставляя на заднем плане остальные жизненные сферы (личная жизнь, семья, досуг и др.).

На последнем месте по выборке баланса работы и отдыха опрошенных респондентов был выявлен критерий «Праздник каждый день» (6% от всей выборки). Сотрудники данного типа на фоне отрицательного отношения к работе демонстрируют положительное отношение к отдыху и незначимость в рабочей деятельности. Представители данного типа избегают излишних нагрузок, связанных с работой. При этом отдых является для них притягательным состоянием. Это может быть связано с накопленной усталостью или с сильным стремлением заботиться о себе. С другой стороны, сотрудники такого типа могут сделать из работы праздник. Легкое отношение к работе создает ощущение сплошного отпуска. Ситуация напряженной работы может вызвать у них стресс, и даже болезнь.

Статистически значимых связей с возрастом, статически значимых различий по полу между четырьмя группами отношения к работе и отдыху не выявлено, то есть мы можем говорить, что такое отношение не связано с возрастными особенностями и может равнозначно проявляться как у мужчин, так и у женщин.

Проверяя гипотезы, мы выявили, что респонденты, у которых баланс между работой и отдыхом проявляется ярче, присутствует стремление смысложизненных ориентаций в индивидуальном контроле над собой и своими чувствами. Респонденты позиционируют себя как сильная личность, в решение жизненно важных задач считают себя значимыми фигурами, нежели люди, у которых преобладает тип «Другая реальность». Обладатели типа «Другая реальность» не желают нести ответственность за какие-либо события в жизни, им необходим контроль процесса и постановка себя в активную позицию по отношению к выбору цели жизни, точнее, помощь в этих вопросах.

Респонденты, относящиеся к типу «Жизнь на работе» в большей мере, видят возможность реализации мотивов в профессии и организации, если сопоставлять с другими группами, в частности с типом «Баланс» по таким мотивам, как «уважение со стороны других, социальный престиж», «ощущение успеха», «ощущение собственной полезности, служение людям» и значимым мотивом «азарт соревнования».

Респонденты типа «Жизнь на работе» больше видят возможности в самореализации с точки зрения социального окружения, понимают, как добиться уважения со стороны социума, каким образом достичь успеха и почувствовать собственную полезность. При этом респонденты типа «Другая реальность» и «Праздник каждый день» чувствуют себя более полезными, уважаемыми, а также востребованными, чем респонденты типа «Жизнь на работе», представители последнего типа ориентированы на азарт соревнования, для них это более важный мотив, чем можно наблюдать у других групп.

Таким образом, по мотивационной составляющей респонденты, относящиеся к типам «Жизнь на работе» и «Баланс», более привлекательны с точки зрения профессиональной активности и успешности.

Итак, эмпирический срез по выборке позволил сделать следующие выводы: баланс между работой и отдыхом имеет статистически значимую связь с мотивационно-ценностными характеристиками личности. У людей, умеющих выстраивать баланс между работой и отдыхом, в мотивационной структуре личности преобладает внутренний мотивационный индекс (мотивы личного успеха, престижа и уважения) и внутренним локусом контроля за события в жизни. Человек готов брать ответственность на себя за события, происходящие в его профессиональной и личной жизни. Значимая мотивация «азарт соревновательности», свойственная «трудоголикам», людям, ориентированным исключительно на работу, создает одновременно больше возможностей в самореализации в карьере, обеспечивая личность объективными показателями профессионального успеха (внешний мотивационно-ценностный индекс), при этом провоцируя снижение личной ответственности за собственную жизнь и здоровье.

Результаты исследования могут быть практически значимы как для самих респондентов (предотвращение профессионального выгорания, выстраивание баланса между работой и личной жизнью), так и для работодателей. Когда последний знает к какому типу относится кандидат на рабочее место, появляется возможность эффективно выстраивать мотивационные программы для разных типов людей, а также грамотно выстроить управленческие воздействия с учетом типа

К примеру, для первого типа «Жизнь на работе» важно уважение, успех, полезность, выстраивая мотивационные программы для таких сотрудников стоит ориентироваться на то, чтобы люди этого типа чувствовали себя более полезными, более успешными. Работники данного типа будут прекрасно работать, но в какой-то момент могут «заболеть», для них обязательно нужно предусмотреть полис добровольного медицинского страхования и медосмотры, поскольку они все силы тратят на работу, за себя ответственность брать не желают и даже если заболеют всё подведут к тому, что им некогда, потому как много работы. Таким сотрудникам нужно помогать находить варианты отдыха, так как представители этого типа отдыхать не умеют и часто выгорают. Люди третьей группы «Другая реальность» так же отнесутся безответственно к своему здоровью.

Работники четвертой группы «Праздник каждый день» вовсе не станут обращать внимание на недуг. Ответственность за происходящее в жизни может взять вторая группа «Баланс» и, если почувствуют недомогание – пойдут к специалистам. Так же рекомендуется включать в работу программы по профессиональному выгоранию, чтобы сразу замечать и исключать профессиональное выгорание у своих подчинённых. Аналогично нужно обратить внимание на условия труда, на организацию, на поощрительные вознаграждения, которые влияют на их мотивацию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Akinyele S.T., Work-Life Balance Imperatives for Modern Work Organization. / S.T. Akinyele, M.C. Peters, F.E. Akinyele A Theoretical Perspective. - International Journal of Managerial Studies and Research (IJMSR) Volume 4, Issue 8, August - 2016.-P.57-66.
2. Work and the Family System: A Naturalistic Study of Working-Class and Lower-Middle-Class Families. By Chaya S. Piotrkowski. New York: The Free Press, 1979-337 p.
3. Susan M. Heathfield. Work-Life Balance. Employers Assist Employee Work-Life Balance with Flexible Policies.
4. Guest D. Perspectives on the Study of Work-Life Balance. - June 2002/ Social Science Information 41(2):255-279
5. Grehnhaus, J. H. When work and Family are Allies : A Theory of Work-Family Enrichment / J. H. Grehnhaus, G. N. Powell // Academy of Management Review. - 2006. - Vol. 31, № 1. - P.72—92.
6. Штроо В.А., Work life balance, или есть ли жизнь после работы? / В.А. Штроо, Е.А. Кольцова Психология в экономике и управлении. 2012. № 2. - С.30-37.
7. Grehnhaus J. H., Nicholas J. Beutell Sources of Conflict between Work and Family Roles. / J. H. Grehnhaus - The Academy of Management Review, Vol. 10, No. 1. (Jan., 1985), P.76-88.
8. Никифорова Г.С. Позитивная психология менеджмента/под ред. Г.С. Никифорова. – М.: Проспект, 2017. – 320 с.
9. Ryan R.M. and Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. // R.M. Ryan, E.L. Deci American psychologist, 2000, vol. 55, - N 1, - P. 68-78.
10. Родионовой Е.А. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности. / Учебник и практикум / под ред. Е.А. Родионовой. – М.: Юрайт, 2016. – 279 с.
11. Родионова Е.А. Психология стимулирования персонала. Современные решения. / Е.А. Родионова, Харьков, Гуманитарный центр, 2020, 2-е изд., испр., доп., перераб. – 276 с.
12. Никифорова Г.С. Психология менеджмента/под ред. Г.С. Никифорова. – СПб.: Речь, 2010. – 535 с.
13. Dominiak V.I., Nikiforov G.S. end ets. An implicit model of assessment of attitude to health of specialists in an organization/ - International Psychological Applications Conference and Trends (InPACT) 2019, Zagreb, Croatia, 4-6 May, 2019, - C. 155-159.

МОТИВАЦИОННЫЕ И ЦЕННОСТНЫЕ РЕСУРСЫ БАЛАНСА РАБОТЫ И ОТДЫХА

Целью данного исследования было выявление мотивационно-ценностных ресурсов, обеспечивающих баланс между рабочей и личной жизнью. В исследовании приняли участие 144 человека. В выборку входили сотрудники, ведущие профессиональную деятельность в сфере военной промышленности. Изучались имплицитные отношения к работе и отдыху (имплицитный ассоциативный тест), значимые мотивы и возможность их реализации в организации, ценностные характеристики личности. Имплицитный ассоциативный тест Work-life Balance позволил выделить четыре группы сотрудников. Первая группа «жизнь на работе» диагностируется положительное отношение к работе и отрицательное к отдыху (трудоголики). Вторая группа «баланс»: положительное отношение как к работе, так и к отдыху. Третья группа «другая реальность» показали отрицательное отношение и к работе, и к отдыху. Четвертая группа «праздник каждый день»: положительное отношение к отдыху, отрицательное отношение к работе. Статистически значимых связей с возрастом, статически значимых различий по полу между четырьмя группами отношения к работе и отдыху не выявлено. Баланс между работой и отдыхом имеет статистически значимую связь с мотивационно-ценностными характеристиками личности. В выборке сотрудников, умеющих выстраивать баланс между работой и жизнью оказалось больше половины (58%). При этом трудоголиков, ориентированных на работу больше, чем на жизнь, оказалось всего 14%. Интересные результаты, требующие отдельного анализа по респондентам, отрицающим значимость как работы, так и личной жизни («другая реальность»). Таких в выборке оказалось более 20%. Такие сотрудники не желают (не умеют) нести ответственность за события в жизни. Им нужны директивные указания, что именно делать, не только в рабочем процессе, но и в личных отношениях, вне работы. Такие сотрудники не умеют ни работать, ни отдыхать без директивных указаний со стороны. Респонденты, у которых баланс между работой и отдыхом проявляется ярче, присутствует стремление смысложизненных ориентаций в индивидуальном контроле над собой и своими чувствами. Респонденты, которые относятся к группе «баланс», статистически значимо по сравнению с другими группами ориентированы на уважение со стороны других, на социальный

престиж. При этом именно трудоголики шире видят возможность реализации мотивов в профессиональной деятельности. Это может говорить о большей мотивационной активности сотрудников в профессиональной сфере. И именно трудоголики больше ориентированы на соревновательность и достижение успеха по максимуму. У людей, умеющих выстраивать баланс между работой и отдыхом, в мотивационной структуре личности преобладает внутренний мотивационный индекс (мотивы личного успеха, престижа и уважения) и внутренним локусом контроля за события в жизни. Результаты и инструменты, использованные в статье, могут быть полезны как при индивидуальном, так и карьерном консультировании.

Ключевые слова: баланс работы и отдыха, возможность реализации мотивов, мотивационный профиль, ценностная структура, имплицитная модель, ортогональные установки, имплицитное отношение к работе и отдыху.

MOTIVATIONAL AND VALUE RESOURCES WORK-LIFE BALANCE

The purpose of this study was to identify the motivational and value resources that ensure a balance between work and personal life. The study involved 144 people. The sample consisted of employees engaged in professional activities in the military industry. We studied implicit attitudes towards work and rest (implicit associative test), significant motives and the possibility of their implementation in an organization, value characteristics of a person. The implicit association test Work-life Balance made it possible to identify four groups of employees. The first group "life at work" is diagnosed with a positive attitude towards work and a negative attitude towards rest (workaholics). The second group is "balance": a positive attitude towards both work and rest. The third group "other reality" showed a negative attitude towards both work and rest. The fourth group "holiday every day": a positive attitude to rest, a negative attitude to work. There were no statistically significant relationships with age, no statistically significant differences in sex between the four groups of attitudes towards work and rest. The work-life balance has a statistically significant relationship with the motivational and value characteristics of the individual. In the sample of employees who know how to build a balance between work and life, more than half (58%). At the same time, there were only 14% of workaholics oriented towards work than life. Interesting results that require a separate analysis for respondents who deny the importance of both work and personal life ("another reality"). There were more than 20% of them in the sample. Such employees do not want (do not know how) to take responsibility for events in life. They need directives on what to do, not only in the work process, but also in personal relationships, outside of work. Such employees do not know how to work or rest without directive instructions from the outside. The respondents, whose balance between work and rest is more pronounced, have a desire for meaningful orientations in individual control over themselves and their feelings. The respondents who belong to the "balance" group are statistically significant in comparison with other groups oriented towards respect from others, towards social prestige. At the same time, it is workaholics who see broader the possibility of realizing motives in professional activity. This may indicate a greater motivational activity of employees in the professional sphere. And it is workaholics who are more focused on competition and achieving maximum success. For people who know how to build a balance between work and rest, the internal motivational index (motives of personal success, prestige and respect) and an internal locus of control over life events prevail in the motivational structure of the personality. The results and tools used in the article can be useful in both individual and career counseling.

Key words: work-life balance, the possibility of realizing motives, motivational profile, value structure, implicit model, orthogonal attitudes, implicit attitude to work and rest.

Сведения об авторах:

Родионова Елена Анатольевна – кандидат педагогических наук, доцент, Санкт-Петербургский государственный университет, доцент кафедры психологического обеспечения профессиональной деятельности, Тел: (+7) 9213844041, E-mail: psyrea@mail.ru, Университетская наб., 7/9, Санкт-Петербург, 199034, Россия.

Симановская Светлана Владимировна - ВКА им. А.Ф. Можайского, психолог группы психологической работы, Тел: (+7) 9818032209, E-mail: simanovskaya.s@yandex.ru, Ждановская улица д.13, Санкт-Петербург, 197198, Россия.

About the authors:

Rodionova Elena Anatolyevna - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, St. Petersburg State University, Associate Professor of the Department of Psychological Support of Professional Activity, Phone: Тел: (+7) 9213844041, E-mail: psyrea@mail.ru, Universitetskaya nab., 7/9, St. Petersburg, 199034, Russia.

Simanovskaya Svetlana Vladimirovna - VKA them. A.F. Mozhaisky, psychologist of the group of psychological work, Tel: (+7) 9818032209, Email:simanovskaya.s@yandex.ru, Zhdanovskaya street 13, St. Petersburg, 197198, Russia.

**МОҲИЯТИ РАВИШИ ТАШКИЛӢ- ФАӢОЛИЯТӢ ДАР
РАВАНДИ ТАЪЛИМИ КАСБӢ ВА МЕТОДӢ**

Нугмонов М., Сафаров Ш.М.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Усули интегратсионӣ ба усули таҳиякардаи профессор И.П. Раченко тибқи талаботи принципҳои педагогикаи интегратсионӣ дар рушди афкор ва фаъолияти педагогӣ мутобиқи воқеиятҳои ҳукмрони ҷаҳони муосир мутобиқат менамояд. Ин равиш на танҳо аз он ҷиҳат интегративӣ номида мешавад, ки он ба ҳамгирой ба бутунӣ ташкилот ва фаъолият мусоидат намуда, муносибати ташкилӣ-фаъолиятро ташаккул медиҳад, ки дар заминаи он концепсияи ташкили илмӣ кори педагогӣ ба вучуд омадааст, балки ба системаи ҳамҷонибаи педагогӣ ворид мешавад.

Моҳияти равиши ташкилӣ-фаъолиятӣ (Нотовский) дар он аст, ки заминаи таълими наслҳои наврас на танҳо таълим ва тарбия, балки меҳнатро ҳамчун як фаъолияти мувофиқ қабул мекунад.

Равиши ташкили фаъолият маҷмӯи шакл ва усулҳое, мебошанд, ки ба назарияи ташкил ва назарияи фаъолият дар ягонагии системавии онҳо асос ёфтаанд.

Моҳияти муносибати ташкилӣ-фаъолият аз муайян кардани робитаҳо ва робитаҳои байни ҷузъҳои гуногуни раванди СРА иборат аст. Усули фаъолият дар соҳаи маориф ҳамчун шартӣ зарурии рушди бомуваффақияти сифатҳои зеҳнӣ, маънавӣ ва ҷисмонӣ инсон эътирофи умумиҷаҳониро ба даст овард. Аммо, ин танҳо дар сурате имконпазир аст, ки фаъолияти омӯзгорӣ ба дараҷаи баланд ташкил карда шавад. Роҳ ба сӯи ташкилоти олиро педагогикаи интегративӣ - як қисми таҷрибаи умумии ташкилотчиғии инсон нишон медиҳад, ки натиҷаи олии рушди эволюсионӣ концепсияи ЛЕРТ мебошад, ки дар айни замон хусусӣ-методӣ, ташкилӣ ва эвристикӣ.

Ихтисораи NEPT метавонад ҳам баробар бо ташкили илмӣ кори омӯзгорӣ ва ҳам ташкили илмӣ эҷодиёти педагогиро дар назар дошта бошад, зеро ҳуди NEPT касбӣ бо талаби рушди охири ба вучуд омадааст. Ҳадафи он ҳамон тавре ки дар NOPT аст, ба даст овардани натиҷаҳои ҳадди имконпазири фаъолият бо вақти ҳадди аққали имконпазир, сабӣ ва захираҳои ҳамаи иштирокчиёни раванди меҳнат мебошад. Хусусияти он дар он аст, ки бинобар парокандашавии дониши илмӣ, раванди баръакс (синтези онҳо) аксар вақт эътироф карда намешавад ва ҳуди раванд дар бехтарин ҳолат ибтидоӣ фаҳмида мешавад (ҳамчун илова кардани қисмҳо ба як навъ беайбӣ, на ҳамчун раванди мураккаби ҳамгирой).

Робитаҳои қавии раванди ҳамгирой ба таври ғайримукаррарӣ, бо фарқият ва системаи фаъолияти яқлукти педагогӣ ба амал бароварда мешавад. То ба имрӯз илм сирри худро тавассути тафриқа ошкор мекард. Ҳуди сирри илм, тавре ки А.А. Богданов ишора менамояд: "... дар ҳамон роҳ зоҳир шудан мумкин аст, зеро он ҳатто пеш аз ҳуди илм, ҳамчун сирри амалияи инсон вучуд дошт" [63].

Мо проблемаи ташаккули малакаҳои касбии донишҷӯёнро дар системаи фаъолияти ҳамҷонибаи педагогӣ баррасӣ мекунем. Ин малакаҳо яке аз ҷузъҳои саводнокии касбии омӯзгор мебошанд. Ва саводи касбӣ, тавре ки доктори илмҳои педагогӣ, профессор И.П. Раченко қайд менамояд: "... яке аз муҳимтарин талаботҳои касбӣ мебошад, ки волидон, ҷомеа ва давлат дар назди омӯзгори мегузоранд".

Вай қайд мекунад, ки ин талаботҳо дар худ чизеро ҳал намекунанд, аммо муваффақияти тичоратро пешақӣ муайян мекунанд. Онҳо барои ошкор сохтани педагогикаи интегралӣ пешбинӣ шудаанд, ки «фаъолияти кулӣ, мунтазам ташкилшудаи омӯзгорӣ мебошад, ки ба талаботи муосир ҷавобгӯ мебошад».

Биёед, кӯшиш кунем, ки таҳлилҳои хурди илмӣ ва методологии мафҳумҳои «бутунӣ» ва «система» -ро гузаронем ва робитаи онҳоро бо педагогикаи интегралӣ барқарор кунем.

Дар ибтидо мо моҳияти муносибати системавиро ҳамчун таълими методологии сатҳи умумии илмӣ таҳлили проблемаи тадқиқотӣ ошкор хоҳем кард.

Равиши системавӣ татбиқи худро на дар ягон илм пайдо мекунад, балки усули умумии таҳқиқоти илмӣ, яъне барои омӯзиши падидаҳо ва равандҳои мухталиф истифода мешавад.

Дар солҳои 30-юми асри гузаштаи мо он дар доираҳои илмӣ ба таври васеъ шинохта шуд ва ин барои омӯзиши падидаҳои биологӣ пешбинӣ шуда буд (Л.Берталанфи). Дар тамоми солҳои минбаъда он ба илмҳои дигар, аз ҷумла педагогика босуръат паҳн мешуд.

Дар асоси эътирофи муносибати системавӣ ҳамчун усули умумии илмии таҳқиқот таърифи зерин дода мешавад: «Муносибати системавӣ яке аз самтҳои методологии илми муосир мебошад, ки бо нишон додан, омӯхтан ва тарроҳии ашё ҳамчун система алоқаманд аст» [57, с.39-53].

Аввалин чизе, ки мехоҳам қайд кунам, ин аст, ки муносибати системавӣ ба усули диалектикӣ муҳолифат намекунад, хеле камтар аз он онро иваз мекунад.

Ҳам диалектика ва ҳам равиши системавӣ ягон объектро ҳамчун ваҳдат, дар маҷмӯъ ҳамчун маҷмӯи "воқеиятҳои модӣ" мешуморанд. Ҳарду усул ба омӯзиши қисмҳои таркибӣ ва робитаҳои байни онҳо ва ташаккули як воҳиди ягона равона шудаанд. Ин чизест, ки диалектика ва муносибати системавӣ умумӣ меҳисобад.

Аммо равиши системавӣ ва диалектика яқсон нестанд ва ҳатто ду усули паҳлу ба паҳлу нестанд, ба шарте ки онҳо ба сатҳҳои гуногуни методология тааллуқ доранд (Аверьянов А.Н., Афанасьев В.Г., Блауберг И.В., Беспалко В.П. ва дигарон). И.В. Блауберг Е. Г. Юдин менависанд, ки равиши системавӣ ба диалектика асос ёфтааст, дар ғояҳои он заминаву дастгирӣ меёбад.

Чунин мешуморем, ки муносибати системавӣ ҷузъи диалектика, яке аз паҳлӯҳои он мебошад, зеро диалектика усули универсалии таҳқиқот, заминаи умумии методологии тамоми илмҳо ва амалия мебошад ва муносибати системавӣ дар ҳалли як қатор мушкилоти мушаххаси мураккаб дар пайвастиҳои соҳаҳои илм, техника ва менеҷмент [57, с.49].

Бояд изҳор дошт, ки муносибати системавӣ сатҳҳои фалсафӣ ва мушаххаси илмии методологияро ба ҳам мепайвандад.

Тибқи гуфтаи А.И.Уемов, муносибати диалектикӣ нисбат ба омӯзиши ашё дар муқаррароти зерини муносибати систематикӣ ифода ёфтааст:

1. Системаҳо, яъне объектҳои система воқеияти объективӣ мебошанд.

2. Навҳои гуногуни системаҳо мавҷуданд.

3. Ҳама ашё ҳамеша унсурҳои система мебошанд.

4. "Азбаски ҳар як пайвастиҳои пайвастиҳои муштарак аст, ин маънои онро дорад, ки ҳадди аққал ду система метавонанд дар як оксиген сохта шаванд, ки аз ҳамдигар дар самти пайвастиҳои байни элементҳо фарқ кунанд."

5. Ҳар як объект метавонад ҳамчун система муаррифӣ карда шавад.

6. Мафҳуми система, ҳамин тавр, танҳо дар муқоиса бо мафҳуми "ғайри система" маъно дорад.

Дар фаҳмидани муносибати системавӣ, ошкор намудани моҳияти он то ҳол ягон нуқтаи назари ягона вучуд надорад. Шояд ин аз мураккабӣ ва гуногунии мушкилоти дар заминаи он ҳалшуда набошад. Дар таҳияи усули система ва татбиқи он оид ба масъалаҳои мушаххас файласуфон А.Н. Аверьянов, П.К. Анохин, В.Г. Афанасьев, И. В. Блауберг, В.Н. Садовский, А.И. Уемов, Е.Г. Юдин ва дигарон, муаллимон В.П. Беспалко, Н.В. Кузьмина, Т.А. Ильина, Л. Я. Зорина, Ф.Ф.Королев, Л.М. Панчешникова ва дигарон саҳми бузург гузоштаанд.

Ҳангоми омӯзиши ашё равиши систематикӣ бо якҷанд мафҳумҳо амал мекунад, ки асосии онҳо система, робита, муносибат, сохтор, унсур, бутунӣ, идоракунӣ, ташкилот ва ғайра мебошанд. Мо наметавонем дар баррасии муҳтасари худ дар бораи ҳама мафҳумҳо истода гузарем, алахусус аз он ки то ҳол барои муайян кардани бисёр мафҳумҳо муносибати ягона вучуд надорад. Биёед, ба мафҳумҳои «система» ва «сохтор», «якпорчагӣ», «ташкilot», ки дар омӯзиши мо аҳамияти бузурги методологӣ доранд, таваққуф намоем. Сабаби ин дар он аст, ки раванди таълим ва ташаккули шахсият як системаи дорои сохтори муайян мебошад.

Мафҳуми асосӣ, ҳатто консепсияи асосии муносибати система мафҳуми "система" мебошад.

Дар асоси хусусиятҳои равиши систематикӣ муҳаққиқ Беликов талабҳои зеринро барои таърифи ин мафҳум муайян мекунад:

1) он бояд далелро инъикос кунад, ки дар натиҷаи ҳамкориҳои як қатор унсурҳои дорои хосиятҳои гуногун, хосияти нави система пайдо мешавад, яъне беайбии объектҳои системаро инъикос мекунад;

2) таъриф бояд муносибати системаро бо муҳити атроф инъикос кунад;

3) он бояд хусусияти фаъоли ҳама гуна система, хусусиятҳои фаъолияти онро инъикос намояд;

5) таъриф бояд қобилияти идоракунии системаро инъикос кунад [48, с.74-75].

Бо назардошти ин талаботҳои таҳияшуда, мо мекӯшем, ки шарҳи муҳтасари таърифи мафҳуми система гузаронида шавад.

Дар "Луғати Энциклопедии Шӯравӣ" таърифи зерин дода шудааст: "Система (аз юнонӣ - пурра, аз қисмҳо иборат аст; пайвастшавӣ) маҷмӯи унсурҳои мебошад, ки дар муносибат ва робита бо ҳамдигар қарор доранд, ки ягонагии муайян, ваҳдатро ташкил медиҳанд".

Аломатҳои мафҳуми система: 1) мавҷудияти элементҳои зиёд; 2) мавҷудияти робитаҳо ва муносибатҳои байни онҳо; 3) беайбӣ.

Рӯихати муфассали таърифи мафҳуми система дар асари В.Н. Садовский "Асосҳои назарияи системаҳои умумӣ" оварда шудааст.

Аз таҳлили онҳо маълум мешавад, ки қор дар таҳияи таърифи дар самти пур қардани мундариҷаи консепсия бо аломатҳои нав, дар роҳи мураккаб қардани формула мебошад.

В.Г. Афанасьев ин мафҳумро чунин шарҳ медиҳад: "Системаи маҷмӯи ашё, ки ҳамкориҳои онҳо боиси пайдоиши сифатҳои нави интегратсионӣ мегардад, ки ба ҷузъҳои алоҳидаи гирифташудаи система ташаккул намеёбанд" [33, с.99]. Дар ин таъриф моҳиятан ҳамин нишонаҳо фарқ карда мешаванд.

Яъне иртибот бо муҳити зист, ғаъолият ва идорақунӣ ба ҳисоб гирифта нашудааст.

Дар таърифи асарҳои И.В. Блауберг, В.Н.Садовский, Е.Г. Юдин, аломатҳои зерин аллакай ба назар гирифта шудаанд:

а) система маҷмӯи ҷудонашавандаи унсурҳои ба ҳам алоқаманд мебошад; б) ягонагии махсусро бо муҳити зист ташкил медиҳад; в) системаи таҳқиқшаванда одатан системаи дараҷаи олий нисбат ба ҷузъҳои он мебошад, ки дар навбати худ системаҳои дараҷаи поён мебошанд [57, с.49].

А.И.Уемов дар таъриф нишон додани он, ки система бо муҳити атроф ваҳдати махсусро ташкил медиҳад, нолозим мешуморад, зеро ягон объект, на танҳо система, дар муҳити атроф вучуд дорад [58, с. 117]. Бо ин эътироз розӣ шудан душвор аст, зеро ягон объект метавонад ҳамчун система пешниҳод карда шавад. Он гоҳ хусусияти номбаршуда ҳама универсалӣ аст. Ва системаҳои ҷудошуда идеализатсияи равонии шахс мебошанд.

Ғайр аз он, Уемов А.И қайд мекунад, ки аломати ворид шудани ҳар як системаи таҳқиқшаванда ба системаи дигари тартиби олий ва минбаъд наметавонад ба таъриф дохил карда шавад, зеро ин хусусияти умумии ҳамаи системаҳо нест, балки танҳо "одатан" ёфт шудааст (ҳамон ҷо). Дар ҳақиқат, калимаи "одатан" маънои зуд-зуд рух доданро дорад, аммо на ҳамеша. Аз ин рӯ, агар ин хусусият ба назар гирифта шавад, пас мо бояд имконияти мавҷудияти системаҳоеро эътироф кунем, ки унсурҳои системаҳои дараҷаи олий нестанд ва системаҳое, ки элементҳои зерсистема нестанд. Яъне, дар асл системаҳои ҷудошуда мавҷуданд.

Худи А.И.Уемов чунин таъриф медиҳад: «Системаро ҳамчун маҷмӯи ашёе муайян қардан мумкин аст, ки дар он муносибати муайян бо ҳосиятҳои собит амалӣ карда шавад. Ин ба таърифи система ҳамчун маҷмӯи ашёе, ки дорои ҳосиятҳои қаблан муайяншуда ва муносибатҳои собит байни онҳо мебошанд, дугона хоҳад буд» [45, с. 117], яъне система маҷмӯи ашёест, ки дорои муносибатҳои муайян мебошад. Аммо аз ҷониби умум қабул карда шудааст, ки робитаҳо ва муносибатҳо як чиз нестанд. Объектҳои, ки байни онҳо робита мавҷуданд, ҳамеша дар муносибат бо ҳамдигар мебошанд. Аммо байни ашёҳо, ки ба тариқи муайян бо ҳам робита доранд, на ҳамеша робита вучуд дорад.

Пас, дар таърифи А.И.Уемов система маҷмӯи унсурҳо дорад, ки дар байни онҳо маҷмӯи унсурҳо набошад, ки байни онҳо ягон робита набошад. Аз ҷумла, ягон истиноди инъикоскунандаи система вучуд надорад. Он гоҳ система ба вучуд омада наметавонад ва агар ба вуқӯъ ояд, вучуд дошта наметавонад. Ғайр аз ин, ин таъриф дигар хусусиятҳои системаро ба назар намегирад.

Дар асоси таърифи дар боло овардашуда ва талаботи таҳияшуда, Беликов мафҳуми зерини қорини ин мафҳумро медиҳад: «система маҷмӯи ҷудонашавандаи унсурҳои бо ҳам мутақобила ва пайвастшавӣ, иҷрои баъзе вазифаҳо (дар мавриди системаҳои иҷтимоӣ ба мақсад мувофиқ аст), бо муҳити атроф зич алоқаманд аст, ки ин имкон медиҳад, ки онро назорат кунанд» [46, с.77].

Ҳангоми омӯзиши мушқилоти худ мо ба ин таърифи мафҳуми "система" риоя хоҳем кард.

Биёед ба мафҳуми "сохтор" равшани андозем. Ин мафҳум ба мафҳуми "шакл" наздик аст, аммо табиист, ки ба он шабех нест. Сохтор ташкили дохилии системаро дар бар мегирад, ки моҳиятан роҳи ифодаи берунии ин ташкилоти дохилӣ мебошад.

Сохтор дар ақсари ҳолатҳо ҳамчун як қатъияти муайян, ташкили робитаҳо ва муносибатҳои байни унсурҳои система фаҳмида мешавад. Он гоҳ ҳама гуна система бо таркиб (маҷмӯи унсурҳо) ва сохтор (маҷмӯи робитаҳо ва муносибатҳо) тавсиф карда мешавад.

Сохтор ба маънои васеъ маҷмӯи муносибатҳои байни унсурҳо мебошад [398, с. 127]. Дар ин таъриф фаҳмиши сохтор танҳо бо назардошти муносибатҳои байни унсурҳо маҳдуд карда шудааст. Аммо робитаҳои байни онҳоро низ ба назар гирифта лозим аст.

В.Г. Афанасьев сохторро ҳамчун "роҳи пайвастшавӣ, ҳамкориҳои унсурҳои система ташкилкунанда" муайян мекунад [33, с.103].

Аммо таърифи сохтор тавассути мафҳуми "усул" моҳияти сохторро равшан намекунад. Ҳангоми омӯзиши мушкilotи худ, мо аз фаҳмиши сохтор ҳамчун маҷмӯи иерархии робитаҳо ва робитаҳои байни унсурҳои система бармеоем.

Албатта, моҳияти муносибати системавӣ танҳо бо таъриф ва таърифи мафҳумҳои "система" ва "сохтор" маҳдуд намешавад. Барои мо талаботҳои мебошанд, ки аз муносибати мунтазам бармеоянд, аз ҷиҳати методологӣ муҳиманд.

Принсипҳои асосии равиши муназзам ба омӯзиши ашёҳои гуногун таъкид шудаанд:

1. Равиши системавӣ бо ғояи моҳияти омӯзиш тавсиф карда мешавад системаи дилхоҳ.
2. Конкретизатсияи мафҳуми "система" тавассути концепсияи "коммуникатсия" амалӣ карда мешавад.
2. Пайвастагиҳои устувор сохтори системаро ташкил медиҳанд, яъне мураттабии онро таъмин мекунад; самти ин фармоиш ташкили системаро тавсиф мекунад.
3. Сохтори системаро ҳам уфуқӣ ва ҳам амудӣ тавсиф кардан мумкин аст. Муоширати амудӣ тақсимои сатҳҳои гуногуни система, мавҷудияти иерархияи муайяни чузъҳо ва худи пайвандҳоро дар бар мегирад.
4. Пайвасти байни сатҳҳои гуногуни система бо ёрии назорат амалӣ карда мешавад [57, с.49].

Принсипҳои асосии муносибати системавӣ принсипи якпорчагӣ ва принсипи мавҷудияти робитаҳо ва муносибатҳои байни унсурҳои система мебошанд.

Концепсияи беайбӣ имконияти ба система омезиши механикии тасодуфӣ будани элементҳоро рад мекунад. Агар ин ҳодиса рӯй дода бошад, пас мо система надорем, балки форматсияи дигар дорем. Система танҳо метавонад чудонашаванда бошад, ки маънои омезиши унсурҳои дорой хосиятҳои муайян боиси пайдоиши сифатҳои нав ба нав, хосиятҳои табиати интегратсионӣ мегардад. Афанасьев В.Г бутунии системаро муайян мекунад:

«Мо комилан, якпорчагиро ҳамчун система, маҷмӯи ашё муайян мекардем, ки ҳамкориҳои онҳо мавҷудияти сифатҳои нави интегралиро муайян мекунад, ки ба қисмҳои ташаккулефтаи он хос нестанд» [36, с.32].

Ташаккули системаи интегралӣ бидуни ҳамкорӣ, бидуни мавҷудияти робитаҳои байни унсурҳои система ғайриимкон аст. Пайвастагиҳоеро, ки мавҷудияти системаро таъмин мекунад, магистрал меноманд.

Таҳлили корҳои илмӣ нишон медиҳад, ки омӯзиши системавӣ аз марҳилаҳо - тақсимои унсурҳои система иборат аст, тақсимои робитаҳои беруна ва дохилӣ, таҳияи принсипҳои идоракунии система.

Ҳамин тариқ, эътирофи муносибати мунтазам ба заминаи методологӣ таҳқиқоти мо муайян кардани объекти мушкilotи моро ҳамчун система талаб мекунад; таъкид кардани унсурҳои таркибии ин система; баррасии хусусиятҳо ва фаъолияти ҳар як унсури система; равшан ва баррасии робитаҳо ва муносибатҳои байни унсурҳо дар раванди ташаккули шахсият дар фаъолияти таълимӣ; муайян кардани системаи принсипҳо барои ташкили оптималии система; баррасии усулҳои оптималии ташкили фаъолияти таълимӣ ва маърифатии донишҷӯён, таъмини рушд ва дастрасии онҳо ба траекторияи инфиродии азхудкунии малакаҳои касбӣ ва методӣ.

Мо таҳлили методологӣ мафҳумҳои «якпорчагӣ» ва «систематизм» -ро дар сохтори фаъолияти чудонашавандаи педагогӣ дида мебароем.

Илм ҳамеша бо омӯзиши ашёи чудонашаванда машғул буд, аммо принсипҳо ва роҳҳои шинохти онҳо борҳо тағир ёфтанд. Гузашта аз ин, пайдоиши принсипҳои нави маърифати якпорчагӣ ба равишҳои илмӣ, услуби тафаккур таъсири дигаргунсозанда гузошт. Аз ин рӯ, таҳлили проблемаи беайбӣ аз нуқтаи назари гуногун (фалсафӣ, педагогӣ ва ғ.) Имконият медиҳад, ки марҳилаҳои нави рушди дониш дар соҳаи муайяни дониши мушаххас муайян карда шаванд.

Таваҷҷуҳ ба мушкilotи якпорчагӣ дар илми муосир ва алахусус дар фалсафа ба он вобаста аст, ки имрӯзҳо тавсеаи назаррас ва тағйирёбии арсенали методологӣ илмҳои мушаххас, алахусус усулҳои таълими математика ба назар мерасанд. Маҳз истифодаи усули кулӣ ба омӯзиши падидаҳо дар соҳаҳои гуногуни дониш коркарди техникаву усулҳо ва воситаҳои нави таҳқиқотро тақозо мекунад ва имрӯз ба яке аз самтҳои пешбарандаи методологӣ донишҳои илмӣ табдил ёфтааст.

Пеш аз таҳлили проблемаи беайбӣ дар падидаҳои педагогӣ, биёед ба савол ҷавоб диҳем: моҳияти беайбӣ ва фарқияти он аз система чист?

Омузиши ашё аз нуқтаи назари якпорчагӣ (куллӣ) дар адабиёти ватанию хоричӣ анъанаи мустаҳкамаи таърихӣ ва фалсафӣ дорад. Инҳо асарҳои А.Т. Абрамова, В.Г. Афанасьева, Г.С. Батищева, О.С. Зелкина, А.Н. Аверьянова, И. В. Блауберг, Б.Г. Юдина, Е.Г. Юдин, В.П. Кузмина, С.Т. Мелюхина, М.И. Сегрова, пеш аз миллод Тюхтин. А.И. Умова, Г.А. Югай, Л.Берталанфи ва дигарон.

Дар байни ҷанбаҳои дигари ин масъала, насби он ба мавҷудияти объективи якорчагӣ асос ёфтааст: «пояҳои умумитарин, саросарии ягонагӣ ин ягонагии модии ҷаҳон, принсипи умумиҷаҳонии ҳаракат, ҳамкорӣ, ки ба ҷаҳони объективӣ хос аст, ки дар соҳаҳои гуногуни воқеият тағйир дода шудааст ва дар ҳар як намуди мушаххаси системаи интегралӣ шакли махсуси хоси худро пайдо мекунад [38, с.62].

АДАБИЁТ

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. // О.А. Абдуллина М., 1990, - 141 с.
 2. Адольф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя. Дис ... д-ра пед. наук. // В.А. Адольф М., 1998, - 357 с.
 3. Колесников Л.Ф. Эффективность образования. / Л.Ф. Колесников, В.К. Турченко, Л.Г. Борисова - М., 1991, - 272 с.
 4. Концепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2002, №200 тасдиқ карда шудааст;
 5. Мухторӣ Қ., Татбиқи муносибаҳои босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ. //Қ Мухторӣ, Д.В. Сафин, Н. Кабиринов, У.С., Умаров, Х. Садруллоев, А. Начмидинов, А. Ҳалимов Дастури таълимӣ-методӣ. – Душанбе, 2018. –76 с.
 6. Низомии таълими салоҳиятнокӣ. (Дастур барои омузгор). // ДҶТИБКСМ Душанбе, 2016, - 36 с.
 7. Редько Л.Л. Управление качеством непрерывного уровневое образования в региональном учебно-научном педагогическом комплексе. // Л.Л. Редько Ставрополь, М., 2001 - 320 с.
 8. Сластенин В.А. Профессиональная деятельность и личность педагога // В.А. Сластенин Педагогическое образование и наука. - 2000. - № 1, - С. 37-51.
 9. Стандарти давлатии таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 апрели соли 2009, №206 тасдиқ карда шудааст;
 10. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334 тасдиқ карда шудааст.
- Филиппов. В.М. Использовать исторический шанс // Педагогическое образование и наука. / В.М.Филиппов - М., 2001. - № 1, - С. 47-50.

СУЩНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИОННО-ОПЕРАТИВНОГО ПОДХОДА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Автор статьи отмечает, что метод работы в сфере образования получил мировое признание как необходимое условие успешного развития интеллектуальных, духовных и физических качеств человека. Однако это возможно только в том случае, если педагогическая деятельность организована на высоком уровне. Путь к высшему образованию показывает интегративная педагогика - часть общего опыта человеческой организации, которая является высшим результатом эволюционного развития концепции ЛЕРТ, которая одновременно является частно-методической, организационной и эвристической. Суть организационно-деятельностного подхода состоит в том, что в основе воспитания подрастающего поколения лежит не только образование и воспитание, но и труд воспринимается как соответствующая деятельность.

Организационный подход к деятельности - это совокупность форм и методов, основанных на теории организации и теории деятельности в их системном единстве.

Исследователь утверждает, что сущность взаимоотношений между организацией и деятельностью заключается в выявлении связей и связей между различными компонентами процесса СРА. Метод работы в сфере образования получил мировое признание как необходимое условие успешного развития интеллектуальных, духовных и физических качеств человека. Однако это возможно только в том случае, если педагогическая деятельность организована на высоком уровне.

Путь к высшему образованию показывает интегративная педагогика - часть общего опыта человеческой организации, которая является высшим результатом эволюционного развития концепции ЛЕРТ, которая одновременно является частно-методической, организационной и эвристической.

Ключевые слова: интеграция, метод, общее, понятие, система, сущность, связь, конкретное, образование, элемент, объект, связь.

THE ESSENCE OF THE ORGANIZATIONAL-OPERATIONAL APPROACH IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND METHODOLOGICAL TRAINING

The author of the article notes that the method of work in the field of education has gained worldwide recognition as a necessary condition for the successful development of intellectual, spiritual and physical qualities of man. However, this is possible only if the pedagogical activity is organized at a high level.

The path to higher education is shown by integrative pedagogy - a part of the general experience of human organization, which is the highest result of the evolutionary development of the concept of LEPT, which is now private-methodical, organizational and heuristic. The essence of the organizational-activity approach is that the basis of educating the younger generation is not only education and upbringing, but also perceives labor as an appropriate activity

Organizational approach to activity is a set of forms and methods based on the theory of organization and the theory of activity in their systematic unity

The researcher argues that the essence of an organizational-performance relationship is to identify the connections and connections between the various components of the CPA process. The method of work in the field of education has gained worldwide recognition as a necessary condition for the successful development of human intellectual, spiritual and physical qualities. However, this is possible only if the pedagogical activity is organized at a high level.

The path to higher education is shown by integrative pedagogy - a part of the general experience of human organization, which is the highest result of the evolutionary development of the concept of LEPT, which is now private-methodical, organizational and heuristic.

Сведение об авторах:

Нугмонов Мансур - доктор педагогических наук, профессор кафедры методики преподавания математики Тадикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Тел: (+992) 938647629

Сафаров Шахриёр Мирзоевич – старший преподаватель кафедры общей педагогики Тадикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Тел: (+992) 937609995, E-mail: Dargh.91@mail.ru

About the authors:

Nugmonov Mansur - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Phone: (+992) 938647629

Safarov Shakhriyor Mirzoevich - senior lecturer of the department of general pedagogy Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Phone: (+992) 937609995, E-mail: Dargh.91@mail.ru

МЕЖПРЕДМЕТНЫЕ СВЯЗИ КАК ОСНОВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ПО ДВУМ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ В УСЛОВИЯ КРЕДИТНОГО ОБУЧЕНИЯ

Баротзода К.А.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Аини

Кредитная система образования предоставила вузам, профессорско-преподавательскому составу и особенно студентам самостоятельность, изменился подход к преподаванию учебных дисциплин, выбора элективных курсов, повысилась эффективность усвоения теоретических и практических знаний путём развития у студентов навыков самостоятельной работы. Это позволило студентам самим ориентироваться в изучении наиболее нужных и важных дисциплин с точки зрения будущих специальностей.

Кредитная технология немыслима без учебно-методического обеспечения познавательного процесса. Учебно-методическое обеспечение дисциплины направлено на решение следующих конкретных задач:

- а) определение ее места и роли в образовательной программе специальности;
- б) отбор наиболее эффективных методов и приемов обучения;
- в) реализация межпредметных связей образовательной программы;
- г) организации самостоятельной работы студентов в аудиторное и внеаудиторное время;
- д) активизация познавательной и творческой деятельности студентов;
- е) обеспечение взаимосвязи учебного и исследовательского процессов

Для этого необходимо тщательное изучение рекомендаций, данных учебными программами в разделах «межпредметные связи» по курсам, например: методика обучения предметам естественно-математического цикла, а также изучение учебных планов и материала курсов смежных методик обучения [7, с.71].

Проведение практических занятий по методике преподавания биологии играют важную роль при изучении междисциплинарных связей естествознания и математики.

Межпредметные связи - как бы сопряжённые поля различных учебных предметов. Они взаимно учитывают общее между предметами, как в содержании, так и в учебно-воспитательном процессе.

Разговор о межпредметных связях начался с того времени, когда в школе было введено раздельное преподавание учебных предметов, обусловленное базисным развитием науки.

Многообразие межпредметных связей раскрывал на обширном дидактическом материале. И.Г.Песталоцци, который исходил из требования: «Приведи в своём сознании все по существу взаимосвязанные между собой предметы в ту именно связь, в которой они находятся в природе». Он отмечал опасность отрыва одного предмета от другого, особенно в старших классах. [3, с.91]

Первую психологическую попытку обосновать межпредметные связи предпринял И.Г. Герберт, отметив, что «область умственной среды» появляется в способности воспроизвести ранее усвоенные знания в связи с теми, которые усваиваются в данный момент; в этих условиях создаются возможности применения знаний на практике. [2, с.18]

Наиболее полное в классической педагогике обоснование дидактической значимости межпредметных связей дал К.Д.Ушинский.

Он выводил межпредметные связи из различных ассоциативных связей. К.Д.Ушинский подчёркивал, насколько важно приводить знания в систему по мере их накопления: «Голова, наполненная отрывочными знаниями, похожа на кладовую, в которой всё в беспорядке и где сам хозяин ничего не отыщет; голова, где только система без знания, похожа на лавку, в которой на всех ящиках есть подписи, а в ящиках пусто». [3, с.93]

Современные представления человека о мире конструируются в сложной системе наук, каждая из которых занимает определённое место в общей научной картине мира. Естественно, каждая наука не может развиваться изолированно от других. То или другое явление или определённый предмет природы может быть объектом изучения различных наук. Следовательно, в знании об одном предмете взаимосвязаны различные науки.

Отдельные области науки при изучении предметов и явлений вступают в тесные связи и отношения. При этом подчас трудно разграничить одну науку от другой. Чем ограниченнее их слияние, тем полнее и многостороннее их знания о предмете. Область одной науки как бы накладывается на область другой. Связи между ними существуют не вне той или другой науки, а входят в каждую из них.

Поскольку учебные предметы строятся в основном в логике той или иной науки, поскольку они не могут быть изолированы друг от друга. В этом выражается основная необходимость реализации межпредметных связей.

В педагогической литературе имеется более 30 определений категории «межпредметные связи», существуют самые различные подходы к их педагогической оценке и различные классификации.

Одним из более полных определений является следующее: межпредметные связи есть педагогическая категория для обозначения синтезирующих, интегративных отношений между объектами, явлениями и процессами реальной действительности, нашедших свое отражение в содержании, формах и методах учебно-воспитательного процесса и выполняющих ряд функций:

- методологическая, выраженная в формировании современных представлений школьников о целостности и развитии природы, в усвоении ими методологии системного подхода к познанию объектов живой природы (клетка, организм, биогеоценоз, биосфера и др.) как открытых саморегулирующих систем.

Например, при изучении темы «Биосфера и ее границы» (10-класс) обязательно необходимо установление межпредметных связей с географией (тема «Общие физико-географические закономерности», «Географические оболочки Земли»), а также с астрономией (тема «Строение и эволюция Вселенной») с физикой (тема «Понятие о дозе излучения и биологической защите»). Только в этом случае у ребят формируются осознанные знания, мировоззренческие убеждения о биосфере как целостной, саморегулирующей, открытой системе, неотъемлемой частью которой является и сам человек;

- образовательная, состоящая в формировании системности знаний учащихся о природе, в более полном и глубоком усвоении общебиологических, специальных научных и прикладных понятий при изучении каждого биологического раздела. Например, при изучении цитологического раздела в старших классах можно опираться на знания, полученные учащимися в младших классах о клетке, а также о таких физических процессах как диффузия, осмос, проницаемость, и химических - окисление, перенос электронов, химические элементы, органические и неорганические вещества, растворимость и т.д.;

- развивающая, которая отражает роль межпредметных связей в развитии системного и творческого мышления учащихся, в развитии их мыслительной активности - умений «анализа через синтез», переноса и обобщения знаний. Например, при изучении темы "Химический состав клетки", можно опираться на их знания по физике, химии о единстве живой и неживой природы, а затем дать представление о специфическом, химическом составе живой клетки, как более сложной системы;

- воспитывающая, выраженная в необходимости установления межпредметных связей при осуществлении экологического, полового, генетического, трудового, эстетического, нравственного воспитания в процессе обучения биологии. Например, дети еще с дошкольного возраста знают, что занятия физкультурой, спортом, трудом полезны, способствуют укреплению здоровья. Но наиболее осознанно они это начинают воспринимать только после обоснованных утверждений на уроках биологии о том, что регулярное

упражнение различных групп мышц, суставов, связок, усиленно развивает их функции и координацию, способствует утолщению мышечного волокна; усиленная мышечная работа увеличивает потребность в кислороде, для окислительных реакций и выделения энергии, а значит, тренируется дыхательная и сердечно-сосудистая система. А наиболее тренированные люди обладают и такими качествами, как настойчивость, воля, целеустремленность и т.д.;

- конструктивная, состоящая в совершенствовании организации учебно-воспитательного процесса. Это проявляется, прежде всего, в сотрудничестве учителей различных предметов, взаимопосещении уроков, в планировании учебного материала с учетом межпредметных связей. На заседаниях ШМО можно с учителями смежных наук обговорить и запланировать изучение отдельных тем. Таким образом, опираясь на знания и интересы учащихся в области различных предметов, с помощью установления межпредметных связей можно комплексно решать задачи образования, развития и воспитания школьников. [5]

Уроки с использованием межпредметных связей могут быть:

1) фрагментарными - когда лишь отдельные вопросы содержания раскрываются с привлечением знаний из других предметов. Например, в теме «Опорно-двигательная система», при изучении типов соединения костей и их строения, используются знания о прочности труб, о рычагах, механической работе и силе трения из курса физики;

2) узловыми, реализующими межпредметные связи на протяжении всего урока с целью полного и глубокого изучения его темы. Так при изучении темы «Строение органа зрения» надо в течение всего урока опираться на физические понятия: линза, фокус, фокусное расстояние, аккомодация, ход лучей, преломление и т.д.;

3) бинарные уроки, на которых чередуются теоретические и практические вопросы, теоретическое обоснование непосредственно предшествует практическим приемам, умениям, навыкам. Например, изучая тему «Работа мышц» учащиеся знакомятся с понятиями динамическая, статическая работа, утомление, а потом практически убеждаются, какой вид работы более выгоден и почему;

в) синтезированные уроки или интегрированные, когда органически сливаются знания из ряда учебных предметов при раскрытии содержания всего урока, при этом воспроизведение опорных знаний может являться лишь первым этапом урока. Например, интегрированный урок «Инфекционные болезни органов дыхания. Гигиена дыхания» в течение всего урока здесь переплетаются знания медицины, биологии, химии, физкультуры, экологии. [7]

Мы считаем, что за методикой интегрированных уроков в сознании учеников формируется более объективная картина мира, ребята начинают активно применять свои знания на практике, потому что знания легче обнаруживают свой прикладной характер. И учитель по-новому видит и раскрывает свой предмет, яснее осознавая его соотношение с другими науками. Ведь мы все более отчетливо понимаем, что мир един, что он пронизан бесчисленными внутренними связями, так что нельзя за-тронуть ни одного важного вопроса, не задев при этом и множество других. В этих случаях требуется сравнение, сопоставление, а это есть основание для интеграции. «Интеграция» в переводе с латинского означает «объединение в целое каких-либо частей». Интегрированный урок - это тоже объединение, объединение знаний из области различных предметов по определенной теме. Самыми распространенными считаются уроки первого и второго уровня интеграции.

Под первым уровнем подразумевается объединение понятийно-информационной сферы учебных предметов. Она может проводиться в целях наилучшего запоминания каких-либо фактов и сведений, сопутствующего повторения, введение в урок дополнительного материала и т.п.

Второй уровень связан с задачами сравнительно-обобщающего изучения материала и выражается в умении школьников сопоставлять и противопоставлять явления и объекты. И если такой урок ведет один учитель, то должен быть парный ему урок второго учителя - предметника, где анализируется те же факты и проблемы. Очень полезны здесь взаимопосещения учителей, чтобы согласовать и скорректировать педагогические действия. Например, урок «Природные ресурсы и их использование» (11-ом классе) совместно готовится с географом, экологом, химиком. Эти учителя и приглашаются на урок, а затем на своих уроках продолжают данную тему.

Наиболее глубоким представляется третий уровень интеграции, проявляющийся в деятельности учащихся, когда школьники начинают сами сопоставлять факты, суждения об одних и тех же явлениях, событиях, устанавливать связи и закономерности между ними, применяют совместно выработанные учебные умения. Именно этот уровень следует принять высшим, ведь цель интегрированного преподавания в том и заключается, чтобы научить детей видеть мир целостным и свободно ориентироваться в нем. И на этом этапе необходимо контролировать процесс формирования «сопряженного» мышления, отмечать момент, когда оно стало внутренней потребностью ученика. Отслеживание такого результата работы помогает сделать вывод о ее эффективности. [9, с.13]

Итак, идею межпредметных связей необходимо продолжать и развивать. Ведь нашему обществу необходимо выработать систему подготовки и воспитания биологически грамотной личности, которая глубоко понимает значение жизни как наивысшей ценности на Земле; обладает определенным мышлением, основанным, на экологическом подходе; способна обеспечить охрану природы, экологическую культуру

производства, здоровый образ жизни; способна усвоить идеи, модели и концепции развивающихся направлений современных биологических наук - молекулярной биологии, генетики, экологии, геномной инженерии, биофизики и другие. С помощью межпредметных связей раскрывается социальная значимость естественнонаучных знаний. Предоставляется возможность приобщить школьников к гуманистической мировоззренческой и практической ценности естественнонаучных понятий.

Реализация межпредметных связей в теории и практике современного образования требует многоаспектного подхода, синтеза и обобщения накопленных ранее идей и практических решений. К сожалению, следует констатировать, что единой системы межпредметных связей на современном этапе развития школы пока не существует. Все это в целом и определяет комплексную проблему межпредметных связей и актуальность данного исследования, которая связана с требованиями повышения мировоззренческой подготовки школьников и развития современного диалектического интегративного мышления учащихся на основе реализации дидактической системы межпредметных связей.

Учащиеся 8-го класса довольно часто встречаются с наблюдениями и экспериментом в биологии, химии и физике.

Так, например, в ходе выполнения лабораторных работ с помощью микроскопа по биологии они наблюдают строение клеток и тканей, по химии - чистые вещества и смеси, по физике - рост кристаллов. Кроме того, на биологии восьмиклассники наблюдают условные и безусловные рефлексы, на химии — химические процессы, на физике - тепловые, капиллярные и другие физические явления и процессы в природе.

В 10-ом классе на уроках биологии учащиеся проводят наблюдения за приспособленностью организмов к условиям среды, изучают фазы митоза с помощью наблюдений делящихся клеток в микроскоп, наблюдают примеры мутационной и фенотипической изменчивости.

На уроках химии с помощью микроскопа девятиклассники организуют наблюдение за чистыми веществами и смесями, за выделением кислорода клетками водных растений при фотосинтезе и клетками живых тканей при обработке перекисью водорода. Кроме того, ученики 9-го класса наблюдают за изменением окраски различных объектов при изменении кислотности среды или в ходе химических превращений.

При изучении физики в 9-ом классе школьники наблюдают за перемещением движущихся тел в природе и технике относительно разных систем отсчета, а также за проявлением магнитных свойств некоторых веществ.

Кроме наблюдений, учебники по биологии, химии и физике 8-9-х классов содержат немало примеров экспериментов. Так, в ходе лабораторных работ по биологии, учащиеся 9-го класса экспериментально исследуют изменения размеров зрачка в зависимости от освещенности, влияние статической и динамической работы на утомление мышц, влияние физической нагрузки на число сердечных сокращений, воздействие ферментов, содержащихся в слюне и желудочном соке, на различные органические вещества.

На уроках химии восьмиклассники организуют химические эксперименты по получению кислорода, водорода, дистиллированной воды и других веществ, а также по изучению физических и химических свойств различных веществ.

При изучении физики в 8-ом классе экспериментально изучаются:

взаимосвязь между давлением, температурой и объемом газа;

зависимость силы тока от напряжения в электрической цепи;

зависимость давления жидкости от высоты столба жидкости и ее плотности.

На уроках биологии в 10-ом классе учащиеся знакомятся с экспериментами выдающихся биологов: Ч. Дарвина, Л. Пастера, Ф. Реди, С. Миллера, Г. Юри, Г. Менделя, Т. Моргана, И.В. Мичурина и других. Кроме того, они сами организуют эксперименты по обнаружению каталитической активности пероксидазы в живых клетках и оценки состояния воды, воздуха и радиационного фона.

При изучении химии девятиклассники проводят эксперименты по изучению теории электрической диссоциации, реакций ионного обмена, окислительно- восстановительных реакций и химических свойств элементов разных групп таблицы Д.И. Менделеева.

Учебники физики 9-го класса содержат немало примеров экспериментов известных ученых: Г. Эрстеда, Э. Резерфорда, Дж. Максвелла, М. Фарадея, Ж. Фуко и других. Помимо этого, девятиклассники экспериментально измеряют ускорение движущихся тел, период колебания маятника и другие физические величины.

В 8-ом классе на уроках биологии с помощью метода классификации школьники изучают виды регуляции работы организма, группы крови, виды иммунитета, типы высшей нервной деятельности и темпераментов, на уроках химии - виды веществ по строению, физическим и химическим свойствам, а также классы неорганических соединений, на уроках физики - агрегатные состояния вещества, явления электропроводности и деформации.

Восьмиклассники используют метод классификации при изучении систематики живых организмов, экологических факторов и экологических групп на биологии, при изучении химических элементов разных

групп и разных типов химических реакций на химии, а также при изучении видов колебаний, элементарных частиц и небесных тел на физике.

На уроках биологии учащиеся 8-го класса знакомятся с моделями: клетки, клеточной мембраны, органов человека, системы кровообращения, дыхания и пищеварения, используют метод моделирования для изучения строения и работы организма человека.

При изучении химии восьмиклассники создают модели атомов и молекул, а при изучении физики - модели кристаллических решеток. Учащиеся 8-го класса также изучают модели теплового двигателя и гидравлической машины.

В 10-11-ом классе на уроках биологии учащиеся изучают модели экосистем, организмов, клеток, биосинтеза белка, ДНК и других органических молекул, на уроках химии - модель электролиза, на уроках физики - модели Сегнера колес, замкнутой системы, электродвигателя, Вселенной, а также модели Солнечной системы, предложенные Птолемеем и Коперником.

Так, межпредметные связи помогают слить знания по отдельным предметам в одно целое монолитное знание и приучают учащихся в дальнейшем устанавливать эти связи при решении теоретических и практических задач. В тех классах, где систематически реализуются межпредметные связи, ответы учащихся отмечаются конкретностью, последовательностью, полнотой, наличием сравнений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. // О.А. Абдулина – М., - 1984.
2. Абдухалилов О. Дидактические основы использования межпредметных связей как средства совершенствования профессиональной подготовки учащихся средних специальных учебных заведений. // О. Абдухалилов Ташкент, 1988.-18 с.
3. Аргажникова Л.Г. Подготовка учителя к профессиональной деятельности // Л.Г. Аргажникова Сов. педагогика. 1986 - №4 - 91-95с.
4. Бейли Н. Математика в биологии и медицине. // Е.Г.Коваленко. Перевод с английского - М. - 1970.
5. Блиновская Ю.В. Межпредметные связи в познавательной деятельности учащихся на уроках общей биологии / Система межпредметных связей по предметам естественно – математического цикла. // Ю.В. Блиновская, А.И. Рубачева Сборник научных трудов. – М: АПИ СССР, 1981. - С.22-31.
6. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Общая методика преподавания биологии. // Н.М. Верзилин Учебник для студентов биол. фак. пед. ин-тов. Изд. 3-е. – М.: «Просвещение» - 1976.
7. Хабибов С.Х., Сангинов К.С., Салимов Н.С., Исаев Р.С. Путеводитель студента Таджикского государственного университета коммерции (в условиях внедрения кредитной технологии обучения), «Хумо», Душанбе, 2006 - 71с
8. Максимова, В.К. Межпредметные связи в учебно-воспитательном процессе / В.К. Максимова. - Л., - 1984
9. Максимова, В.К. межпредметные связи в обучении биологии / В.К. Максимова, Н.В. Груздева. - М. - 1987
10. Усова, А.В. Межпредметные связи в преподавании основных наук в школе / А.В. Усова. - Челябинск, 1995

МЕЖПРЕДМЕТНЫЕ СВЯЗИ КАК ОСНОВА ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ПО ДВУХ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ В УСЛОВИЯ КРЕДИТНОГО ОБУЧЕНИЯ

В этой статье рассматриваются эффективность межпредметные связи как основа подготовки будущего учителя по двух специальностям в условия кредитного обучения. Автор отметил, что при переходе к кредитной системе образования, одной из важнейших проблем является решение проблемы профессионально-методической подготовки будущих преподавателей в педагогических вузах.

Межпредметные связи помогают слить знания по отдельным предметам в одно целое монолитное знание и приучают учащихся в дальнейшем устанавливать эти связи при решении теоретических и практических задач.

Традиционно межпредметные связи рассматриваются как взаимная согласованность учебных программ, обусловленная системой наук и дидактическими целями. Вместе с тем распространено понимание межпредметных связей как дидактического условия, обеспечивающего развитие познавательных способностей. Существует тенденция выделения межпредметных связей в самостоятельный дидактический принцип.

Автор отметил, что в тех классах, где систематически реализуются межпредметные связи, ответы учащихся отмечаются конкретностью, последовательностью, полнотой, наличием сравнений.

Реализация межпредметных связей в теории и практике современного образования требует многоаспектного подхода, синтеза и обобщения накопленных ранее идей и практических решений.

Ключевые слова: кредитная система, подготовки будущих преподавателей, кредит, межпредметные связи, дыхания, химии, физики, преподавателя.

INTERDISCIPLINARY COMMUNICATIONS AS THE BASIS FOR PREPARING A FUTURE TEACHER IN TWO SPECIALTIES IN THE CONDITIONS OF CREDIT EDUCATION

This article examines the effectiveness of interdisciplinary communication as the basis for preparing a future teacher in two specialties in a credit teaching environment. The author noted that in the transition to a credit education system, one of the most important problems is to solve the problem of professional and methodological training of future teachers in pedagogical universities.

Interdisciplinary connections help to merge knowledge in individual subjects into one whole monolithic knowledge and teach students to establish these connections in the future when solving theoretical and practical problems.

Traditionally, interdisciplinary connections are considered as the mutual consistency of educational programs, due to the system of sciences and didactic goals. At the same time, there is a widespread understanding of inter subject connections as a didactic condition that ensures the development of cognitive abilities. There is a tendency to isolate inter subject connections into an independent didactic principle.

He noted that in those classes where interdisciplinary connections are systematically realized, the students' answers are marked by concreteness, consistency, completeness, and the presence of comparisons.

The implementation of interdisciplinary connections in the theory and practice of modern education requires a multidimensional approach, synthesis and generalization of previously accumulated ideas and practical solutions.

Keywords: credit system, training of future teachers, intersubject communication, respiration, chemistry, physics, prerequisites.

Сведение об авторе:

Баротзода Камолiddин Ашуур – доцент кафедры общая биология и методика преподавание биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934050446.

About the autor:

Barotzoda Kamoliddin Ashur - Associate Professor of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934050446.

О ФОРМИРОВАНИИ ДВИГАТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ НА СПОРТИВНЫХ ЗАНЯТИЯХ

Давлатов Д.Р.

Филиал Масковский государственный университет им. М.В.Ломоносова

Саидов П.А.

Кулябский государственный университет им. А.Рудаки

Чтобы успешнее и полнее решать задачи физического воспитания, необходимо всесторонне изучить природу и условия развития двигательной деятельности человека. Одной из больших и важных задач этой проблемы является изучение развития двигательной функции у детей школьного возраста. Двигательной функции человека относится к числу сложных физиологических функций живого организма, обеспечивающих приспособительную (к условиям внешней среды) и двигательную деятельность человека. Особенно двигательной функции является то, что она по сравнению с другими физиологическими функциями человека развивается значительно интенсивнее. Изменения и усложнение двигательных задач, постоянно возникающих в деятельности человека под влиянием внешней среды, требует непрерывного совершенствования двигательной функции.

В свою очередь совершенствование двигательной функции человека, его способностью владеть самыми различными двигательными действиями тесно связаны с деятельностью центральной нервной системы и двигательного аппарата. Биологическая особенность строения двигательного аппарата и рефлекторный принцип его функций дают возможность человеку осуществлять множество различных движений. Функция двигательного аппарата зависит от степени подвижности его звеньев. Мерой подвижности двух звеньев кинематической цепи в механике принято считать

число степеней свободы. Степень подвижности частей человеческого тела (кинематические цепи) определяется большим количеством степеней свободы. Движения многозвенной цепи двигательного аппарата человека могут осуществляться благодаря его возможности управлять деятельностью мышц. Преодолевать избыточные степени свободы звеньев тела, держать в повиновении всю совокупность сил, возникающих при движении кинематических цепей. Преодоления избыточных степеней свободы и превращение их в управляемую систему, и есть координации движений. Способность человека координировать свои движения, переключается от одних движений на другие в соответствии с условиями внешней среды определяются условно-рефлекторной деятельностью и высокой пластичностью нервных процессов [7, с.33-39].

Механизмы образования и совершенствования произвольных движений, роль афферентных систем в этих механизмах, детализированная современной физиологией, дают возможность понять природу двигательной функции человека и условия его развития. Срочная и сверхсрочная информация о количественных характеристиках двигательного акта, получаемая во время выполнения движения, благодаря обратной связи становится компонентом управления движениями. Способность управлять движениями в процессе обучения повышает возможность и расширяет перспективы осуществления сложных форм двигательной функции человека.

Изучались возрастные изменения двигательной реакции и способность напрягать и расслаблять мышцы при активной двигательной деятельности. Возрастные изменения двигательной реакции позволили изучить особенности динамики корковых нервных процессов и способность к выработке дифференцированного торможения у детей, подростков и юношей. Анализ полученных данных показал, что продолжительность скрытого периода двигательной реакции сокращается с увеличением возраста юных спортсменов [1, с.57-63].

Скрытый период двигательной реакции на положительный раздражитель и действия испытуемых на отрицательный раздражитель дают возможность судить о выработке дифференцированного торможения у юных спортсменов различных возрастов, а замена положительного раздражителя отрицательным и переделка условно рефлекторной связи о явлениях последствия. Эти данные показывают, что у 11-12-летних функция нервной системы отличается от функции 13-14-летних сравнительным преобладанием возбуждательных процессов и относительно медленной выработкой дифференцированного торможения, а также более стойкими явлениями последствия. По этим же данным видно, что у 13-14-летних мальчиков, по сравнению с 11-12-летними и 15-16-летними, показатели, характеризующие подвижность и уравновешенность нервных процессов, возрастают более интенсивно.

Функция нервно-мышечного аппарата детей, подростков и юношей изучалась путем определения диапазона сократительной деятельности мышц при сокращении и расслаблении. Изучение сократительной деятельности мышц позволило оценить еще одну сторону двигательной функции в связи с возрастом, опытом и характером двигательной деятельности. Установлено, что твердость мышц в напряженном состоянии с возрастом увеличивается: у 15-16-летних она сравнительно выше, чем у 11-12 и 13-14-летних. При этом наиболее значительное повышение твердости отдельных мышечных групп отмечено у 13-14-летних. Расслабление мышц у испытуемых всех возрастов протекает медленно и степень его не превосходит исходных данных в течение 10-15 секунд после напряжения. Сравнительно лучше расслабляют мышцы 13-14-летних. Диапазон сократительной деятельности (разница между твердостью мышц в напряженном и расслабленном состоянии) наибольший у 15-16-летних. Под влиянием занятий гимнастикой твердость мышц, способность к произвольному расслаблению и диапазон их сократительной деятельности у всех испытуемых возрастает. Наибольшие изменения в функциональном состоянии нервно-мышечного аппарата происходят у 13-14-летних [5, с.222-231].

Изучение вопроса о доступности для детей различных форм двигательной деятельности, исследование возрастных особенностей формирования двигательных навыков и путей повышения эффективности процесса обучения позволяет научно обосновать отдельные стороны формирования двигательной функции у детей, подростков и юношей. Исследованиями возрастных особенностей формирования двигательных навыков установлено, что простые по координации движения, состоящие из одного-двух двигательных актов. Имеющие однотипный ритмический рисунок, не требующие при их выполнении большой точности временных, пространственных и силовых дифференцировок, доступны как детям, так и подросткам и юношам. Быстрота овладения движениями находится в непосредственной зависимости от возраста, причем 13-14-летние значительно превосходят в этом младшие возрастные группы и по скорости овладения движениями мало отличаются от 15-16-летних. Обучение более сложным по координации упражнениям, выполнение которых требует проявления, как отдельных физических качеств, так и их комплекса, далеко не в равной мере доступно детям разного возраста. Результаты обучения различным движениям, свидетельствующие о том, что с возрастом способность к овладению двигательными

действиями улучшается. Тонкая дифференцировка основных компонентов движений (умение различать пространственные и временные характеристики, а также степень мышечных усилий) является важным фактором, обеспечивающим точность и легкость исполнения изучаемых двигательных действий.

Отсутствие достаточной физической подготовки и умений различать пространственные и временные характеристики движений, а также степень мышечных усилий часто приводит к тому, что фаза стабилизации двигательного навыка наступает на фоне ошибок в точности и при отсутствии легкости исполнения изучаемых движений. В результате навыками, которыми можно овладеть быстро и легко, учащиеся овладевают медленно, с ошибками, технически несовершенно. Одна из задач исследования заключалась в том, чтобы найти пути повышения эффективности процесса обучения детей, сделать более совершенной их результаты, навыками, которыми можно двигательную деятельность и тем самым оказать положительное влияние на формирование у них двигательной функции.

При исследовании зависимости формирования двигательных навыков от степени развития физических качеств у юных спортсменов было установлено, что формированию двигательных навыков должна предшествовать работа, направленная на развитие тех физических качеств, которые проявляются при его выполнении. Полученные данные подтверждают наличие взаимозависимости между процессом формирования двигательных навыков и развитием тех физических качеств, которые более всего необходимы для технически правильного выполнения изучаемых движений [4, с.39-48].

Особое место в обучении двигательным действиям занимает метод срочной и сверхсрочной информации о пространственных и временных характеристиках выполняемых движений, а также о степени мышечных усилий. Исследованиями установлено, что выработка точности пространственной, временной и силовой оценки движений положительно влияет на быстроту и качество формирования двигательных навыков.

Сущность метода срочной и сверхсрочной информации о количественных показателях совершаемого движения заключается в том, что занимающийся немедленно после выполнения движения информируется о результатах своих действий. Благодаря этому он может сопоставить, сличить возникшие у него мышечные ощущения от выполненного движения с полученными результатами, что дает возможность быстрее осознать и оценивать качественную сторону двигательного акта [2, с.150-161].

Срочная и сверхсрочная информация о пространственных и временных границах выполняемого движения, которую получает занимающийся, при наличии обратной связи становится компонентом управления движением. Экспериментальным путем установлено, что точность временной и пространственной оценки движений вырабатывается у детей при применении специально направленных на это движений и метода срочной информации о величине допускаемой ошибки.

Дети, регулярно занимающиеся гимнастикой с 10-11 лет, к 13 годам достигают известного совершенства в умении различать временные и пространственные параметры и степень мышечных усилий при выполнении изучаемых движений. Если учесть, что двигательный анализатор достигает полного развития к 13-14 годам, то можно не без основания утверждать, что дальнейшее его развитие в большей мере будет зависеть от условий двигательной деятельности или специально применяемой системы упражнений, нежели от возраста.

Установлено также, что формирование умений оценивать двигательные акты в пространственных и временных границах подчиняется общим закономерностям, по которым формируются двигательные навыки, и тесно связано с координационной сложностью двигательного действия, при выполнении которого формируются эти умения. Дифференцировка пространственных и временных, а также силовых параметров движений достигается быстрее при последовательной выработке дифференцировки сначала на резко отличающиеся, а затем все более сходные по характеру раздражители. На первом этапе работы следует научить занимающихся:

различать отдельно пространственные и временные границы выполняемых движений и степень мышечных усилий в грубой форме;

выполнять движения отдельных частей тела с точностью в пределах 10, а всего тела (при размахивании до 30 в секторе ниже горизонтали);

выполнять быстро и медленно движения, увеличивая их скорость по сравнению с исходной до максимума; различать временные отрезки в интервалах 5, 10, 20 секунд.

уметь различать степень мышечных усилий на 75% возможностей от максимума).

Дальнейшее повышение точности ориентировки в пространстве и времени достигается путем постепенного увеличения числа заданий и сближения по характеру раздражителей в каждом из них. При выработке чувства времени нужно научить занимающихся выполнять движения, дважды

увеличивая скорость по сравнению с исходной: первый раз величину и второй раз отрезки времени в I, 2, 3 секунды.

При выработке дифференцировки амплитуды маха необходимо постепенно уменьшать угол, доводя его до 10° и тем самым увеличивая точность амплитуды маха. Кроме того, целесообразно дифференцировать высоту маха при сочетании нескольких заданий: два маха на высоту $40^\circ-30^\circ$ и затем два маха на высоту $10^\circ-0$ ниже горизонтали. Таких заданий может быть от трех до пяти. При этом установлено, что при последовательном переходе от более легких заданий к более трудным дифференцировка вырабатывается весьма успешно, что позволяет добиваться большой точности в оценке амплитуды маха.

Повышение точности дифференцировки степени мышечных усилий достигается путем выполнения заданий на малые и средние напряжения (50% и 25% от максимальных) различных групп мышц. Совершенствование умений оценивать амплитуду маха, время и степень мышечных усилий осуществляется путем усложнения заданий; выработки комплекса дифференцировок на различные по характеру раздражители; сопоставления ощущений высоты маха или времени, затраченного на выполнение движения, с фактической величиной этих характеристик. В существующей методике обучения двигательным действиям детей, подростков и юношей почти не пользуются методом срочной информации о количественных характеристиках пространства, времени и силы [10, с.270-275].

В процессе обучения необходимо создавать условия, которые не только обеспечивают возможность подавать конкретную количественную информацию, но и позволяют занимающемуся пользоваться ею для сравнения возникающих у него ощущений с результатами своих действий. Исследования показывают, что выработанные на основе срочной информации дифференцировки количественной характеристики движений положительно переносятся на другие, сходные по двигательной структуре действия. Анализ изложенных выше данных позволяет научно обосновать определение доступности и рациональной последовательности изучаемых упражнений, создать структурную схему обучения двигательным действиям.

Схема процесса обучения предусматривает разделение учебного материала на части (дозы, порции) по правилам предписаний алгоритмического типа. Алгоритмическим предписанием считается лишь тогда, когда предписанные указания или действия элементарны и доступны, а также исключают возможность выбора действия учитывать, что одно и то же предписание может быть алгоритмическим или неалгоритмическим. Алгоритмическим оно считается для тех учащихся, для которых предписанные действия являются доступными, а неалгоритмическими окажутся сложными и невыполнимыми.

При составлении предписаний алгоритмического типа необходимо учитывать следующие их особенности:

предписания или части учебного материала должны точно указывать характер каждого действия, исключать случайность в их наборе и быть доступными для всех, кому они предназначены;

алгоритмические предписания должны составляться для серии или группы двигательных действий, имеющих структурное сходство обязательно доступных на том или другом этапе обучения.

Предписание алгоритмического типа тесно связано с правилами программированного обучения, так как учебный материал осваивается небольшими частями в строго установленном порядке при наличии обратной связи, на основе которой осуществляется постоянный обмен информацией между учащимися и обучающим. Порядок изучения частей учебного материала (по алгоритмическому предписанию) или учебных заданий (так будем их называть в дальнейшем) определяется наличием связи между ними. Эта связь выражается, прежде всего, в направленности на развитие тех физических качеств, которые необходимы для успешного овладения намеченными двигательными действиями. При этом следует учитывать, что на фоне уже развитых физических качеств можно обучать серии двигательных действий. Специально подобранные упражнения, обеспечивающие развитие отдельных физических качеств (или их комплекса), в данном случае являются самостоятельными учебными заданиями (или частями алгоритмического предписания). Учебными заданиями могут быть и упражнения, представляющие собой части более сложного двигательного действия [8, с.218-225].

Следующими частями предписания алгоритмического типа являются упражнения, обеспечивающие формирование умений оценивать движения в пространстве и времени, а также по степени мышечных усилий в границах, которые определяются двигательными действиями, предназначенными для изучения. Этими упражнениями могут быть: части изучаемых движений; подводящие упражнения к ним; упражнения, специально подобранные с целью научить занимающихся ощущать амплитуду маха, степень сгибания или разгибания тела, скорость

движений, а также степень мышечных усилий. Количество их и степень точности вырабатываемых дифференцировок (пространства, времени и силы) зависят от координационной сложности упражнений, которые предстоит освоить. В отдельных случаях оказывается достаточным уметь оценивать только амплитуду маха скорость движения, или степень сгибания тела, в других и третьих степень мышечных усилий. При обучении более сложным по координации двигательным действиям необходим комплекс дифференцировок, обеспечивающих правильное выполнение отдельных движений, которые составляют техническую основу упражнений, предназначенных для изучения.

Выявленная исследованиями зависимость между физической и технической подготовкой у юных спортсменов, а также умением дифференцировать количественные характеристики двигательной деятельности и способности овладеть ею является обоснованием необходимости связи между учебными заданиями и подтверждает целесообразность деления учебного материала на части. Учитывая, что программированное обучение предусматривает самостоятельное усвоение элементарных учебных заданий с помощью самоконтроля или взаимоконтроля занимающихся, учебные задания должны быть предельно четкими и ясными. Очень важно при этом хорошо изучить выделенные учебные задания (дозы, порции, части изучаемого материала). Определение этих учебных заданий, последовательности их выполнения программа действия занимающихся.

Если программа действий занимающихся составляется впервые и еще не получила апробации, необходимо проверить, правильна ли она. Если занимающиеся, выполнив все учебные задания в установленном порядке, овладевают изучаемым двигательным действием, это значит, что программа составлена правильно. Если же занимающиеся не справляются с поставленной задачей, то программу следует совершенствовать. При составлении таких программ возникает вопрос о том, до какой степени целесообразно расчленять изучаемое движение. Очевидно, количество учебных заданий зависит от координационной сложности изучаемого движения и уровня подготовки занимающихся. На основе этих данных можно определить оптимальную степень дробности учебных заданий, которые на данном уровне подготовки занимающихся обязательны для них [6, с.22-29].

Всегда ли нужно пользоваться предписаниями алгоритмического типа при обучении двигательным действиям? Конечно, нет. Многим двигательным действиям можно обучать по уже сложившейся методике. К тому же есть немало двигательных действий, обучение которым с помощью алгоритмических предписаний нерационально. Следует также учитывать, что программированное обучение не может рассматриваться в отрыве от существующих педагогических методов, так как оно опирается на них и в то же время дополняет и расширяет их.

Формирование двигательной функции может успешно осуществляться только при постоянном улучшении деятельности сердечнососудистой, дыхательной систем и нервомоторного аппарата. Подбор упражнений, методика обучения им и дозировка нагрузок должны подчиняться требованиям врачебно-педагогического контроля. Повысить функциональные и двигательные способности организма и, в частности, организма растущего основная задача физического воспитания. В настоящее время накопилось большое количество работ, исследующих вопрос о путях повышения физических и функциональных возможностей организма под влиянием физических упражнений и спортивной тренировки. Особого внимания о том, что успех в физическом воспитании и спортивной подготовке юных спортсменов во многом зависит от постепенного и планомерного развития физических и функциональных возможностей детского организма [5, с.280-287]. Вместе с тем, собраны материалы, касающиеся сердечной деятельности подростков и юношей, свидетельствующие о необходимости осторожного подхода при применении продолжительных напряжений в занятиях различными видами спорта.

Из анализа имеющихся работ также видно, что организм в подростковом возрасте обладает большими функциональными возможностями и высоким уровнем выносливости. При выполнении кратковременной и скоростной работы, но в то же время сравнительно плохо приспособляется к длительной повторной работе. Требуемой выносливости при выполнении кратковременной и скоростной работы, но в то же время сравнительно плохо приспособляется к длительной повторной работе, требующей выносливости.

В силу биологических особенностей подросткового и юношеского возраста, а также явления акселерации (ускоренный рост, развитие и созревание организма подростка) оздоровительный эффект занятий спортивной гимнастикой с юными спортсменами возможен при условии строгого и целесообразного дозирования тренировочных нагрузок по объему и интенсивности. Эти обстоятельства и побудили нас более детально изучить влияние режима работы на растущий организм и найти пути повышения работоспособности без ущерба для здоровья юных гимнастов. В связи с этим возник вопрос о том, может ли влиять на работоспособность и на особенности восстановления метод применения тренировочных нагрузок, поскольку объем, чередование и

дозирование тренировочных нагрузок, выполняемых в отдельные промежутки времени, могут быть различными: в одних случаях тренировочные нагрузки могут быть кратковременными, в других длительными, с большим и малым напряжением, с участием большого или ограниченного количества мышечных групп. Иными словами, режимом тренировочных нагрузок можно управлять в соответствии с поставленной педагогической задачей. Исследовались различные варианты чередования упражнений на гимнастических снарядах. Применение разных вариантов позволяет регулировать режим тренировочных нагрузок. Первый и второй варианты предусматривали чередование малых нагрузок с умеренными. Если в первом варианте вначале задавалась работа с малой, а затем с умеренной интенсивностью, то во втором варианте чередование работы было противоположным. Третий вариант предусматривал работу с нагрузкой большой интенсивности. В четвертом варианте чередовались большие, малые и средние нагрузки, т.е. обеспечивались условия для работы переменной интенсивности. Педагогическими, физиологическими и врачебными методами исследований установлено, что лучшие результаты были получены у испытуемых, тренировавшихся по четвертому варианту. Менее эффективными оказались второй и третий варианты режима работы.

Проведенные исследования дают основания утверждать, что весьма целесообразно повышать тренировочные нагрузки постепенно, строго чередуя большие нагрузки с малыми и средними. При таком режиме работоспособность юных гимнастов повышается, так как следующая за напряженной кратковременная работа способствует оптимальному протеканию восстановительных процессов в организме [9, с.37-45].

В заключение необходимо отметить, что высокий уровень развития двигательной функции детей и подростков значительно расширяет и обогащает их двигательную деятельность. Двигательная функция, как было показано выше, успешно вырабатывается при применении специально подобранных упражнений, обеспечивающих формирование умения сознательно управлять движениями во времени и пространстве, а также движениями, разными по степени мышечных усилий. Формирование двигательной функции тесно связано с сознательной двигательной деятельностью человека. Благодаря наличию этой связи можно объяснить тот факт, что физически развитый человек может выполнять двигательные действия более точно, легко, выразительно, правильно оценивая расстояния или амплитуду движений, точно определяя мышечные усилия и быстроту движений. При этом появляется определенная двигательная эрудиция, позволяющая быстро анализировать движения, мать их структуру и легко справляться с новыми двигательными задачами.

Эксперименты показывают умение оценивать свои движения в пространстве, времени и силе, телными действиями, чем не обучающиеся умению дифференцировать пространственные, временные и силовые параметры движений; они умеют сопоставлять движения, выявлять сходство и различие двигательных актов. Отмечено также, что при обучении двигательным действиям без формирования умений дифференцировать основные количественные характеристики движения двигательные возможности детей ограничиваются рамками сформированных навыков. Проявление их творческих способностей в двигательной деятельности сужается, двигательная эрудиция, и способность к импровизации движений снижается.

Совершенство двигательной функции не приходит само собой с возрастом. Ее развитие происходит в тесной связи и влиянием окружающей среды и режимом двигательной деятельности, в котором воспитываются дети. Чем богаче и разнообразно двигательный режим детей, тем успешнее формируется двигательная функция.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алимов У.А. Функциональные резервы спортсменов, обеспечивающие развитие выносливости. Мат. I. Конф. физиологов Ср.Азии и Казахстана. / У.А. Алимов «Донишн» Душанбе, 1991.
2. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и для каждого. // В.К. Бальсевич Физкультура и спорт, - М., 1988-208 с.
3. Баранов В.М. В мире оздоровительной физической культуры. /В.М. Баранов Здоровья, Киев, 1991-90с.
4. Бачханян А.С. Влияние спортивной деятельности на формирование личности школьника. №8-1979-64с.
5. Булатова М.М. Теоретико-методические основы реализации функциональных резервов спортсменов в тренировочной и соревновательной деятельности: Булатова М.М. Дис... д-ра пед. наук. – УГУФВС, Киев, 1996. – 356 с.
6. Васильев Н.Н. Физкультурные потребности. Физкультурные интересы. Спортивные потребности. Спортивные интересы // Проблемы унификации основных понятий в физической культуре и спорте. // Н.Н. Васильев - Минск. - С.35.
7. Давлатов Д.Р. Губанова Л.А. Нормативные модели физической культуры молодежи. Вестник Кургантюбинского государственного университета имени Носири Хисрава, 2010,-№6 – С..33-39.
8. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры (Общие основы теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально - прикладных форм физ. культуры): учебник для ин-тов физ. культуры / Л. П. Матвеев. - М.: Физкультура и спорт, 1991.-543 с.

9. Лубышева Л.И. Теоретико-методологические и организационные основы формирования физической культуры личности студентов: автореферат док. дисс. – М.-1994.–58с.
10. Зимкин Н.В., Коробков А.В. Физические упражнения как средство повышения устойчивости организма к неблагоприятным воздействиям внешней среды. Сообщ. 1-2. // Н.В. Зимкин, А.В. Коробков Теория и практика физической культуры, 1960. -№23.-С.270-275
11. Бальсевич В.К. Феномен физической активности человека как социально-биологическая проблема / В.К. Бальсевич - Вопросы философии №8, - С.78-89.
12. Белорусова В.В., Решетень И.Н. Воспитание в процессе занятий физической культурой. / В.В. Белорусова М.: Физкультура и спорт, 1964. - С.25.
13. Богданов Г.П. Школьникам - здоровый образ жизни (внеурочные занятия с учащимися по физической культуре). / Г.П. Богданов М.: Физкультура и спорт, 1989. - 160 с.
14. Набатникова М.Я. Теоретические аспекты исследований системы подготовки юных спортсменов. / М.Я. Набатникова Теория и практика физ.культуры, 1980; № 4 - С.21-22.
15. Новиков А. Д. Физическое воспитание / А.Д. Новиков. - М: Физкультура и спорт - 1978.

О ФОРМИРОВАНИИ ДВИГАТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ НА СПОРТИВНЫХ ЗАНЯТИЯХ

В данной статье речь идет о пути усовершенстве и развитии роль подвижности детей и подростков в спортивном занятии. Авторы читают, успешнее и полнее решают задачи физического воспитания, необходимо всесторонне изучить природу и условия развития двигательной деятельности человека. Одной из больших и важных задач этой проблемы является изучение развития двигательной функции у детей школьного возраста. Скрытый период двигательной реакции на положительный раздражитель и действия испытуемых на отрицательный раздражитель дают возможность сузить о выработке дифференцированного торможения у юных спортсменов различных возрастов, а замена положительного раздражителя отрицательным и переделка условно рефлекторной связи о явлениях последствия. Эти данные показывают, что у 11-12-летних функция нервной системы отличается от функции 13-14-летних сравнительным преобладанием возбуждательных процессов и относительно медленной выработкой дифференцированного торможения, а также более стойкими явлениями последствия. По этим же данным видно, что у 13-14-летних мальчиков, по сравнению с 11-12-летними и 15-16-летними, показатели, характеризующие подвижность и уравновешенность нервных процессов, возрастают более интенсивно.

Ключевые слова: спорт, степень, возраст, природа, движение, учащихся, упражнение, гимнастика, нервная система, занятие, роль движение

THE DEVELOPMENT OF MOTOR SKILLS OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES

The article is devoted to the importance of improving motor skills of children and adolescents and suggests numerous ways of achieving this goal in physical education classes. Engagement in physical activities encourages children overall growth such as physical and mental health, social and cognitive development. When conducting physical activities a trainer has to take into account the time, space and variety in accordance to the ages of school children. The research shows that the ability of nervous system of school-children aged 11-12 differs from school-children aged 13-14. Moreover, it is considered that the gross motor skills of school-children aged 13-14 is more active and inclined to fast improvement compared to school-children aged 11-12 or 15-16. Considering age-appropriate physical training stimulates children to be physically active and lead healthy lifestyle.

Key words: physical education, level, age, nature, students, physical exercises, gymnastics, nervous system, motor skills.

Сведения об авторах.

Давлатов Дилшод Разокович - кандидат педагогических наук, и.о. доцента кафедры социально-гуманитарных дисциплин филиала Масковского государственного университета имени М.В.Ломоносова в городе Душанбе. Тел: (+992) 918667329; E-mail: d.r.davlatov@mail.ru

Саидов Парвин Абдусатторович – ассистент кафедры физического воспитания и методики обучения Кулябского государственного университета имени А.Рудаки. Тел.: (+992) 918304151; E-mail: ddk_spa_ma@ilru

About the authors:

Davlatov Dilshod Razokovich - Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines of the branch of the Lomonosov Maskov State University in the city of Dushanbe. Tel: (+992) 918667329; E-mail: d.r.davlatov@mail.ru

ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ РЕЧЕВОМУ ЭТИКЕТУ В УСЛОВИЯХ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Сафарова М.Р.

Таджикский государственный педагогический университет имени С.Айни

Изучение русскому речевому этикету – многосторонний и сложный процесс, в котором большую роль играют общество семья и школа. Каждый школьный предмет учит и воспитывает своеобразно. Но значительную роль в целях воспитания подрастающего поколения свойственно литературе, которая обладает огромными возможностями эмоционального воздействия на учащихся.

Русский речевой этикет в условиях коммуникации основан на «способности людей заряжаться чувствами других людей». Отсюда воспитательная целенаправленность литературы, её умению заряжая силой примера, воспитывать и утверждать высокие рейтинги. Однако для того, чтобы литература по- настоящему стала учебником смысла жизни для подрастающего поколения, школой нравственного и эстетического воспитания, необходимо очень корректное, умное и тонкое преподнесение её учащимся. Русский речевой этикет не должен превращаться в сухое перечисление грамматики , дат, произведений и т.д. Вопрос о том, как же изучать литературу в школе, и составляет основное содержание методики преподавания литературы.

Методика преподавания русского языка – это педагогическая наука о русском языке как учебном предмете, о путях её преподавания (деятельность учителя по управлению учебным процессом) и изучения (деятельность ученика по приобретению знаний, навыков и умений). А.Д. Жижина писала «Она определяет цель и задачи преподавания и изучения русского языка в школе, содержание образования, разрабатывает научные критерии отбора из богатейшей сокровищницы русского языка, произведений для школьного изучения, научно доказывать структуру литературного образования учащихся на том или ином аспекте обучения, в результате которого разрабатывается наиболее эффективные методические приёмы, посредством которых учащиеся познают ценность и богатство изучения русского языка» [1. с.5-6].

Специфика предмета «Русский язык» требует более осторожного подхода к использованию наглядности при изучении русского языка .

Педагогика считает наглядность одним из основных назидательных принципов, который помогает строить обучение на конкретность образов, непосредственно воспринимаемых учащимися. Наглядность активизирует работу воображения, рождает нужные ассоциации. Русский язык - являясь одним из видов искусства в силу своей образной природы при непосредственном восприятии (чтении) литературно-художественного текста сама рождает наглядные представления. Вовлечение тех или иных возможностей зрительной наглядности в этих условиях может привести к замене одного искусства другим, поскольку учащиеся будут воспринимать не словесно-художественный образ, а его живописный равнозначность (аналог). Обращение к зрительной наглядности в процессе преподавания русского языка в национальной школе может быть представлено лишь в тех случаях, когда она порождает активность воображения, способствует вести учащихся в нужную ситуацию, давать представление не русским учащимся об особенностях русского быта, одежды, имущества и природы России. В практике русской школы все виды и визуальный и слуховой наглядности, чаще всего, используются при повторном прочтении, чтобы рождённые при непосредственном понимании художественного текста появляются относительно близкие художественные образы.

В национальной школе проблема складывается иначе. При непосредственном восприятии русского языка и образ отражающие национально-специфические явления, могут порождать в мыслях не русских учащихся недостаточные и даже ложные художественные представления. Поэтому в ряде случаев обязательному чтению русского языка может предшествовать работа с различными видами зрительной наглядности, которая стимулирует предположение работать в соответствующем направлении, поддержать определённый эмоциональный настрой. Под принципом досягаемости в методике преподавания русского языка подразумевается реальный учёт возрастных особенностей, манеры и личностные потенциалы учащихся, позволяющих не только постигать содержание произведения, но и вникать на те, проблемы которые в нём поставлены. В национальной школе содержание этого принципа расширяется: в него включается также учёт психологии восприятия иноязычного и инационального произведения.

В настоящее время не все нерусские учащиеся владеют русским языком в такой мере, чтобы суметь прочесть в подлиннике и осмыслить многочисленные творения русского языка. Поэтому принцип достигаемости литературно-художественного произведения в лингвистическом отношении выдвигается в национальной школе на одно из первых мест. В условиях национальной школы мы нередко соприкасаемся с эмоциональной восприимчивостью учащихся к литературно-художественному произведению. Причина этого заключается, прежде, всего, в языковой сложности прилагательного для изучения художественного текста. Текст, в котором непонятно большинство слов не может быть душевно воспринят при чтении. Для преодоления эмоциональной восприимчивости можно использовать возможности зрительной и слуховой наглядности, но, главное, необходимо большое внимание уделять самому художественному слову.

Рассматривая вопросы преподавания русского языка в национальной школе, следует помнить и о совокупности основных принципов, и об особенностях преподавания предмета, заключающихся в том, что русский язык изучается в нерусской языковой и культурно-исторической среде. Необходимо иметь в виду такие факторы, как недостаточное владение учащимися русским языком, которое оказывает большое воздействие на определение, как содержания, так и структуры предмета «Русский язык» в национальной школе. Одновременно, изучение учащимися русского языка, что помогает предопределять задачи образования с опорой на материал двух литератур, широко использовать методические возможности, заложенные в связях двух близких друг другу предметов, в особенности возможность переноса знаний и умений при изучении русского и родного языка [2. с.7-9].

Значение изучения русского языка не исчерпывается расширением знаний учащихся. Через изучение русского языка приходит овладение русским языком как вторым языком. Именно в художественном произведении осознаётся русский язык в своих коммуникативных функциях, в своей жизненной реальности. По изучению русского языка совершенствуется не только верное понимание словесного материала, но и правильное пользование им. Тем самым развивается ясное представление русского языкового мышления учащихся.

Изучение (чтение) русского языка значительно облегчает учащимся чтение на русском языке нехудожественных текстов. Изучение русского языка обогащает образное мышление учащихся.

К.В. Мальцева писала: «При этом учащиеся национальной школы постигают в какой-то мере новую по сравнению с родным языком эстетическую, систему, новые образы, способы изображения действительности – речевой, эмоциональной, эстетической [3., с.7].

Методика преподавания русского языка - педагогическая наука о художественной литературе как учебном предмете и о путях усвоения его школьниками под руководством учителя. Методика определяет цели и задачи преподавания русского языка, обосновывает содержание изучаемого предмета, разрабатывает методы и приёмы деятельности учителя и учащихся в учебном процессе.

Методика преподавания русского языка в национальной школе тесно связана со смежными науками: методикой преподавания родной литературы, литературоведением, языкознанием, педагогикой, психологией, эстетикой. Связь с методикой преподавания русского языка осуществляется через установление общности основных принципов изучения художественного произведения, координацию процесса формирования теоретико – литературных понятий на родном и русском языках. Русский язык даёт методисту и учителю материал для суждения о том, какие из литературных явлений и фактов прошлого и настоящего являются существенно-важными, какие второстепенными, какие проблемы поставил автор в своём произведении и как их разрешил. Авторы программ, учебников и методических пособий для учителей, намечая объём, последовательность и форму изложения учебного материала, прежде всего, основывается на достижениях науки о русском языке.

Языкознание разрабатывает проблемы о сущности литературы, о её связи с жизнью, о её общественно-политическом значении, о грамматике, об идейно-художественном содержании отдельного произведения. Иные задачи стоят перед методикой русского языка. Как педагогическая наука, она определяет с какой целью следует изучать русский язык в школе, каково должно быть содержание литературы как учебного предмета, какие методы и приёмы следует применить учителем, чтобы достичь наилучший образовательно-воспитательный результат.

Таким образом, опора на лингвистические научные дисциплины облегчает решение методических проблем, связанных с освоением неродного для учащихся русского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жижица А.Д., Клубите Д.А., Курдюмова Т.Ф. и др. Под ред. М.В.Черкезовой и А.Д. Жижиной Методика преподавания русского языка в национальной школе: пособие для студентов нац.отд. пед.ин-тов по спец. №2101 «Русь яз. И лит.в нац.школе» и «Рус.яз. и лит.»С доп. Спец. «Педагогика»- Просвещение. Л, 1984.-311с.

2. Зальдинер М.А., Тодоров Л.В., Губина Ф.И. Методика преподавания русского языка в старших классах национальной (узбекской) школы. / М.А. Зальдинер., Л.В. Тодоров, Ф.И. Губина Ташкент, 1980- 294 с.
3. Мальцева К.В., Стаменова М.И. Методика преподавания русского языка в таджикской школе: / К.В. Мальцева, М.И. Стаменова. Пособие для учителей и студентов Ввузов - 2-е изд., испр. И доп. - Душанбе «Маориф» (Ч.1: IV – VII) классы (Липаев А.А., Мальцева К.В., Журавлёва А.Ф. и др.). 1986- 304 с.
4. К.В. Мальцева., Стаменова. Методика преподавания русского языка в таджикской школе : / К.В. Мальцева., М.И. Стаменова Пособие для учителей и студентов вузов. – Наука. М., 2018.- 243 с.

ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ РЕЧЕВОМУ ЭТИКЕТУ В УСЛОВИЯХ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В этой статье автор исследует основы обучения русскому речевому этикету в условиях межкультурной коммуникации. Автор статьи на основе обширного материала показывает основы обучения русскому речевому этикету в условиях межкультурной коммуникации.

Методика преподавания русского языка в национальной школе тесно связана со смежными науками: методикой преподавания родной литературы, литературоведением, языкознанием, педагогикой, психологией, эстетикой. Связь с методикой преподавания русского языка осуществляется через установление общности основных принципов изучения художественного произведения, координацию процесса формирования теоретико – литературных понятий на родном и русском языках. Русский язык даёт методисту и учителю материал для суждения о том, какие из литературных явлений и фактов прошлого и настоящего являются существенно-важными, какие второстепенными, какие проблемы поставил автор в своём произведении и как их разрешил. Авторы программ, учебников и методических пособий для учителей, намечая объём, последовательность и форму изложения учебного материала, прежде всего, основывается на достижениях науки о русском языке.

Ключевые слова: русский речевой этикет, учебники, программы, русский язык.

BASICS OF TEACHING RUSSIAN SPEECH ETIQUETTE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

In this article, the author examines the basics of teaching Russian speech etiquette in the context of intercultural communication. On the basis of extensive material, the author of the article shows the basics of teaching Russian speech etiquette in the context of intercultural communication.

The methodology of teaching the Russian language in the national school is closely related to related sciences: the methodology of teaching native literature, literary criticism, linguistics, pedagogy, psychology, and aesthetics. Communication with the methodology of teaching the Russian language is carried out through the establishment of a commonality of the basic principles of the study of a work of art, coordination of the process of forming theoretical and literary concepts in the native and Russian languages.

The Russian language knowledge gives the methodologist and teacher material for judging which of the literary phenomena and facts of the past and present are essential, which are secondary, what problems the author posed in his work and how he solved them. The authors of programs, textbooks and teaching aids for teachers, outlining the volume, sequence and form of presentation of educational material, are primarily based on the achievements of the science of the Russian language.

Key words: Russian speech etiquette, textbooks, programs, Russian language.

Сведения об авторе

Сафарова Мавчигул Рахимовна - Зав. кафедрой методики преподавания русского языка и литературы Таджикского государственного педагогического университета имени С.Айни Тел. (+992) 987285882

About the author

Safarova Mavchigul Rakhimovna - Head Department of Methods of Teaching Russian Language and Literature of the Tajik State Pedagogical University named after S. Aini Tel. (+992) 987285882

АСОСҲОИ ПСИХОЛОГИИ НАЗАРИЯВИИ ТАСАВВУРОТҲО ОИД БА РОБИТАИ БАЙНИФАННӢ

Баротзода К.А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Дар айни замон, дар системаи таҳсилоти олии педагогӣ тамоюли таҳия ва татбиқ намудани технологияҳои баланди омӯзишӣ вучуд дорад, ки ба ҷамъбасти назариявии донишҳои илмӣ дар сатҳҳои гуногун таъя мекунад. Як силсила таҳқиқоти педагогӣ барои омӯзиши нақши робитаҳои байнифаннӣ дар боло бурдани сифати омодагии касбии омӯзгори оянда гузаронида шудаанд. Таҳлили мушкilotи робитаҳои байнифаннӣ ва арзёбии қоршиносон аз таълими фанҳои табиатшиносӣ нишон медиҳад, ки дар муассисаи таълимии омӯзгорӣ робитаи байнифаннӣ ба таври анъанавӣ асосан лаҳзавӣ ва системавӣ барқарор карда мешаванд. Маводи таълимии як фан аз ҷониби муаллими фанҳои дигар, ҳадди аққал, танҳо ҳамчун тасвир, истифода, дар шакли маълумоти таърихӣ ва ғайра истифода бурда мешавад. Робитаҳои байнифаннӣ дар заминаи як воситаи ёрирасон дар ташаккули мафҳумҳои илмӣ фаннӣ омӯхта ва фаҳмида мешаванд. Чунин тасаввурот дар бораи нақши робитаҳои байнифаннӣ барои мо хеле маҳдуд ба назар мерасад. Он ба нодида гирифтани аҳамияти онҳо дар татбиқи маҷмуаҳои ҳамачонибаи назариявӣ ва дар натиҷа, аҳамият надодани нақши онҳо дар ташаккули тафаккури ҳамачонибаи назариявии донишҷӯён оварда мерасонад.

Бо ин усул ба омӯзиши донишҷӯён дониш ва малақаҳои онҳо дар фаъолияти ояндаи касбӣ асосан ҳамчун фанҳои асосӣ татбиқ карда мешаванд: биологӣ, физикӣ, химиявӣ, математикӣ ва ғайра. Аз ҷониби дигар, омӯзгор бояд аз воситаҳои мавзӯи худ истифода карда тавонад, ки ба робитаҳои байнифаннӣ таъя карда, дониш ва тафаккури ҳамачонибаро дар байни донишҷӯён на танҳо дар заминаи лоиҳаҳо, балки ҳамохангсозии байнисоҳавӣ ташаккул диҳад. Барои муайян кардани шароити педагогии ин фаъолият, фаҳмидани моҳияти равандҳои тафаккур зарур аст. Табиати андешаву тафаккур дар асарҳои Б.Г. Ананев, Т.В. Баранов, Г.А. Берулава, П.П. Блонский, Д.Н. Богоявленский, Ч. Брунер, Л.С. Виготский, В.В. Давидов, Н.А. Менчинский, Ж. Пиаже, С.Л. Рубинштейн, Ю.А. Самарин, К.А. Славская, А.Ф. Эсаулов ва дигарон мавриди пажӯҳишу таҳқиқот қарор гирифтааст. Онҳо дарёфтанд, ки шаклҳои асосии тафаккури илмӣ илмҳои табиатшиносӣ ва ҷомеашиносӣ мебошанд. Табақабандии шаклҳои тафаккур, қабл аз ҳар чизи дигар тавассути донишҳои илмӣ муайян карда мешавад. Лаҳзавӣ субъективӣ дар мундариҷаи дониш бо гузариш аз илмҳои табиатшиносӣ ба ҷомеа меафзояд. «Фикрҳои назариявӣ» ҳамеша ҳамчун «маҳсули таърихӣ амал мекунад, ки дар замонҳои гуногун шаклҳои мухталиф ва дар айни замон мундариҷаи хеле гуногун доранд».

Махсусиятҳои шаклҳои мухталифи тафаккур дар асарҳои Г.А. Берулава, В.В. Давидов, В.Н. Максимова, В.В. Мултановский, К.Е. Кузнецова, В.А. Крутиский, В.В. Рубцова, Л.С. Трегуба ва дигарон таҳқиқ шудааст. Системаҳои гуногуни дониш: илмҳои табиатшиносӣ, ҷамъиятӣ ва ғайра ба шаклگیری навҳои гуногуни тафаккур мусоидат мекунад. Мо аз андешаҳои Г.А. Берулава ва А.П. Стесенко дар бораи он ки “тафаккур-раванди воҳид аст, вале он ҳамчун як илми табиатшиносӣ, риёзӣ ва дақиқ амал хоҳад кард, агар дар маводҳои дахлдори мавзӯи гузаронида шавад”, ҳимоят мекунем [1].

Зеҳнияти тафаккури назарӣ ба ин мабност, ки таҳқиқ мебояд “...на мутобиқи қонунҳои ношинохта ва равонӣ, балки тибқи қонунҳои худӣ ҷаҳони айни – биологӣ, физикӣ, мантиқӣ, математикӣ ва ғайра мутобиқ ба соҳаи мавзӯе, ки субъект фаъолият мекунад, амалӣ карда мешавад”.

Асоси чунин тасниф дар он аст, ки илмҳои иҷтимоӣ ва табиатшиносӣ дар мавзӯи омӯзиши онҳо аз ҳамдигар фарқ мекунад. Тафаккури табиатшиносӣ бо объектҳо, падидаҳо, равандҳо, қонунҳои табиат амал мекунад. Илмҳои табиӣ бо консепсияҳои пурмаҳсули фаъолият таъя мекунад, таърифҳои онҳо тамоми хусусиятҳои объекти тавсифшударо ба итмом намерасонанд. Масалан, мафҳумҳои табиатшиносӣ, риёзӣ ва дақиқ аз мафҳумҳои дигар фанҳо бо он фарқ мекунад, ки онҳо мантиқӣ мебошанд ва танҳо дар робита бо системаи мушаххаси таърифҳои асосӣ маъно доранд. Объектҳои математикӣ тағйирнопазиранд; дар ҳама гуна муносибатҳо онҳо хосиятҳои аслии худро нигоҳ медоранд, ки қомилан бо шартномаҳо оид ба истифодаи онҳо муайян карда шудаанд. Ба ҳамин далел тафаккури математикӣ бар хилофи илм ё технология дар табиат афтидааст, яъне ин бо вижагиҳои робитаҳои байни ашёи математикӣ, ки дар ибтидо возеҳу равшан аз якдигар ҷудо мешаванд, марбут аст [2].

Механизми психологии ин ё он шакли тафаккур бештар аз усули шинохти воқеияти объективӣ вобаста аст, ки бо муносибатҳои намунавӣ, ки ин илм бо он амал мекунад, тавсиф карда мешавад. Пас, мушаххасоти тафаккури математикӣ асосан аз он вобаста аст, ки

вай на бо моделҳои ҷаҳони воқеӣ, балки бо схемаҳои умумии ин моделҳо кор мекунад. Раванди ташаккули модели табиатшиносӣ, чун қоида, ба шакли визуалӣ тавлид кардани шакли муносибатҳои байни унсурҳои объекти таҳқиқшаванда (яъне сохтори он) ва тартиби фарогирии фазоии онҳоро кам мекунад. Дар чунин модели рамзӣ, ба назар мерасад, ки ҷузъҳои эҳсосотӣ-визуалӣ нақши унсурҳоро мебозанд ва ҷузъҳои оқилона-мантӣ нақши барномаро мебозанд, ки тартиби робита ва синтези ин унсурҳоро муайян мекунад.

Дар мактабҳои олии педагогӣ, мундариҷаи таълим аксар вақт фанҳои дар бар мегирад, ки дар пушти онҳо донишҳои қарор доранд, ки дар сатҳҳои мухталифи инкишофи назариявӣ мебошанд. Бино ба гуфтаи С.А. Шалоринский: "таллош барои интиқоли мустақими сохторҳои маҷмӯи фаъолият аз як соҳа ба соҳаи дигар наметавонад муваффақиятомез бошад, зеро раванди фаъолияти зеҳнӣ воситаҳои маърифатро ҳамчун ҷузъҳо дар бар мегирад. Масалан, дар математика мафҳумҳои марбут ба намудҳои амалиёт ва амалиёт, аз як тараф ва қисматҳои мундариҷа аз тарафи дигар, мувофиқат мекунад. Рушан шудани механизми амали робитаи байнифанӣ, ба роҳ мондани раванди пайдоиш, муттаҳидсозӣ ва амали пайвастиҳои асабҳои муваққатӣ, иҷрои фаъолияти зеҳнӣ дар бар мегирад. И.М. Сеченов дар ин бора навиштааст: "Дар тӯли умр ҳеҷ як фикре ба назар намерасад, ки аз ҷузъҳои дар хотир монда сабтшуда эҷод карда нашавад" [3].

И.М. Сеченов мафҳуми ассотсиатсия - рефлексии фаъолияти рӯҳиро таъия намуд. Мутобиқи ин мафҳум фаъолиятҳои зеҳнӣ аз ду бахш ташкил шудааст: аз як тараф баҳамоваранда (ассотсиативӣ), аз тарафи дигар, парокандакунанда.

Агар мавриди аввал «силсилаи пайваста»-и охири рефлексии қаблӣ бо оғози навбатӣ бошад, пас дувум ҷудокунии пайвастаҳои ташкилшуда ва ҷудо кардани аломатҳои инфиродӣ ва хусусиятҳои ашё аз силсилаи ассотсиатсияи мавҷуда мебошад. Тақсирот дар натиҷаи тағйир ёфтани шароите ба амал меояд, ки ашё дар эҳсосот амал мекунад. Зухури анҷуманҳо ва ҷудошудагӣҳои тарафи муқобили онҳо боис мегардад, ки вижагӣҳои эҷоди сохторҳои байнифанӣ донишро ҳамчун эквиваленти ташаккули робитаҳои муваққатӣ – анҷуманҳо (ассотсиатсияҳо) муайян кунанд. Раванди таълим ҳамчун ғайи гардонидани пайванди ассотсиатсияҳо ва моҳияти он ҳамчун ташаккул, азхудкунии муносибатҳо дида мешавад. Пайдоиши пайванди муваққатии асабӣ - дониш бидуни вобастагӣ аз системаи пайвастаҳои муваққатии қаблан ташаккулёфта - ассотсиатсияҳо ғайриимкон аст. Барои асосноккунии дидактикӣ чараҳои ташаккули робитаҳои байнифанӣ ин модел хеле ва хеле муҳим аст. Ин шаҳодати аз он медиҳад, ки раванди эҷоди системаҳои пайвастишавии нав ҳолати фаъоли системаҳои сигналҳои яқум ва дуҷумро ҳамеша бояд нигоҳ дошт: ба таври доимӣ аз фароҳам шудани ҳаяҷони анҷуманҳои донишҷӯён тавассути таъмин намудани онҳо бо объектҳои табиӣ омӯзишӣ, бо қорҳои лабораторӣ ва амалӣ. Ҷазби дониши каломӣ гузарондани фаълро талаб менамояд, то онҳо дар ҳалли масъалаҳои табиатшиносӣ табиати самти амалӣ истифода бурда шаванд. Таълимоти Н.М. Сеченовро И.П.Павлов инкишоф дод. Вай навишт: "Ин барои мо қиматли возеҳ аст, ки қишри мағзи сар як қишри мураккаби функционалии унсурҳои инфиродӣ мебошад, ки ҳар яки онҳо таъсири физиологӣ муайян доранд: мусбат ё маъорӣ. Аз тарафи дигар, инчунин итминон ҳосил шудааст, ки ҳамаи ин унсурҳо дар ҳар лаҳза ба як система муттаҳид мешаванд, ки дар он ҳар як унсур бо ҳама ҷузъҳои дигар робита дорад" [4].

Дастури И.П.Павлов муҳим аст. Вай бар он ақида аст, ки қалмаҳо танҳо ҳамон вақт ҳамчун анҷандаи системаи сигнали дувум амал мекунад, ки онҳо дар майна бо сигналҳои системаи сигнали аввал дар чараҳои амалиётҳои қорӣ, танҳо амалҳои беруна пайвасти мешаванд. Дар чараҳои омӯзиши назария дар зеҳнӣ шунавандагон робитаҳои муваққатӣ байни муҳарриқҳои системаи сигнали асосан дувум шакл мегиранд. Илова бар ин, муҳарриқҳои каломӣ дар аксар маврид ба муҳарриқҳои системаи сигнали аввал алоқаманд нестанд. Дар натиҷа, чунин қалмаҳо, муносибатҳои байни онҳо барои шахс як овози ҳолӣ, бе маъно мекунанд ва вазифаи асосии худро иҷро намекунанд - ифода кардани объектҳо ва муносибатҳои байни онҳо. Ҳамзамон, робитаҳои байни назария ва амалия вайрон карда мешаванд, омӯзиш аз ҳаёт ҷудо карда мешавад. Дар ҳолатҳои, ки ниёз ба ташкили робитаҳои байнифанӣ ҳаст, як навъ шикастани қолаби мавҷуда вучуд дорад. Ва ин, дар навбати худ, боиси ба вучуд омадани қолаби нави хусусии динамикӣ, аз ҷумла ҳосиятҳо ва сифатҳои, ки қолабҳо ҳангоми омӯзиши фанҳои алоҳида ба вучуд омадаанд, оварда мерасонад. Ю.А. Самарин нишон дод, ки оғози ҳама дониш пайвандҳо ва маҳалҳои алоҳидаи система мебошанд. Онҳо намоёнгари аввалин марҳила аз дониши созмонёфта, оғози фаъолияти зеҳнӣ мебошанд. Дар асоси ин пайвастигӣҳо, анҷуманҳои дохилӣ-системавӣ ё дохили мавҷӯӣ шакл мегирад. Фаъолиятҳои шинохтӣ дар сатҳи анҷуманҳои дохилисистемавӣ истифодаи донишро дар яке аз фанҳои таълимӣ фаро мегирад. Системаи анҷуманҳо имкон медиҳад, ки таснифоти

онҳо асоснок карда шавад: маҳаллӣ, чузъӣ-системавӣ ё системаи маҳдудшуда, дохилисистемӣ ё дохилӣ-мавзӯӣ. Ю.А. Самшарин муътақид буд, ки анҷуманҳои байнисистемӣ ва ё байнифаннӣ шомили системаҳои мухталифи дониш, тавоноҳои ва маҳоратҳо, ташкили чамъбасти гуногуну мухталифи ин системаҳо мебошад.... Анҷуманҳои байнифаннӣ комиливу пуррагии фаъолияти зехнро таъмин мекунад ва сатҳи баланди он ба шумор мераванд, зеро иҷоза медиҳанд дар системаҳои робитагии мухталиф як ё падидаи дигаре дар назар гирифта шавад” [3].

Ҳамин тариқ, дар ҳама тафаккур эҳтимоли шаклгирии системаҳои иртиботӣ нухуфтааст ва онҳо ба таври худҷӯш барқарор мешаванд, аммо барои инъикоси системаи илмии дониш, фаъолиятҳои омӯзишии вижаи созмонёфтае зарур аст. Ю.А. Самарин се самти асосии ташаккули системаи донишро муайян мекунад: ташаккули усули ягонаи фаъолияти зехнӣ ва моддӣ, ташаккули системаи таносуби назария ва амалия ва чамъбасти мустақили назариягии таҷрибаи амалӣ [3].

Б.Г. Ананиев нишон дод, ки ҳангоми таъсис додани робитаҳои байнифаннӣ, гузариш аз ассотсиатсияҳои оддӣ пайваستшавӣ ба ассотсиатсияҳо дар шабҳеҳӣ ва контрастӣ, ки асоси фаъолияти мураккаби равонӣ мебошанд, мегузаранд [11]. Э.Н. Кабанова-Меллер таснифоти гуногуни ассотсиатсияҳоро пешниҳод мекунад. Вай ассотсиатсияҳоро ба се гурӯҳ тақсим мекунад: ибтидоӣ, миёна ва мобайнӣ, ки дар чараёни ташаккулёбӣ фарқ мекунад. Ин анҷуманҳои баёнгари робитаи байни унсурҳои қабулшуда ё таҷдидшуда ҳастанд ва дар қолаби мафҳумҳо ё концепсияҳои алоҳида ё бо ҳам алоқаманд ва ғайра дар хотир нигоҳ дошта мешаванд [2].

Ин таснифот имкони муайян кардани он муносибаҳоро, ки дар байни объектҳо, зухурот, концепсияҳо ва ғайра муқаррар шудаанд, фароҳам меорад. Тибқи назари В.Н. Федоров пайвастҳои ибтидоӣ табиатан тағирёбандаанд, кодиранд қавӣ шаванд, заиф гарданд, ё аз байн раванд. Барои ноил шудан ба устувории ассотсиатсияҳои байнифаннӣ танҳо бо такрори муқаррари таъсирҳои сигналии марбута, итминон аз эҳёи дубораи “осори” қаблӣ дар қишри мағз имконпазир аст. Агар чунин такроре ҳар бор дар шароити ҷадид иттифоқ бияфтад, пас ин боиси пайдоиши манбаи нави ҳаяҷоновар мешавад. Байни манбаи пештар ташаккулёфта ва тоза зухуркарда шабоҳат ё мувофиқат тазоди анҷуманҳои гуногун барқарор мешаванд. Аз ин рӯ, объектҳо ва падидаҳои шинохта дар робита бо ҳамдигар дар хотираҳо сабт мешаванд. Алоқамандии объектҳои шинос то ҷӣ андоза гуногун аст, онҳо дар хотираҳо мустақкам гузошта мешаванд [5].

Тибқи назарияи ассотсиативӣ-рефлекторӣ, амали робитаҳои байнифаннӣ ба ворид гардидани иттилоот аз муҳити беруна ба мағзи сари инсон асос ёфтааст. Сигналҳои берунае, ки иттилоотро иҷро мекунад, дар ресепторҳо амал менамоянд, ки аз онҳо ҳаяҷон ба таҳлилкунандаҳо (анализаторҳо) интиқол дода мешавад. Ҳангоми коркарди иттилоот дар анализаторҳо пайвастагиҳои асабҳои мувофиқ ташкил меёбанд - ассотсиатсияҳо. Ҳар як унсури нави иттилоот боиси пайвастагии нави асабҳо, иттиҳодияи нав мегардад. Мувофиқи концепсияи иттилооти Н.Н. Виннер «иттилоот ... энтропияи манфиро ифода мекунад» [1].

Чи тавре ки матн нишон медиҳад, аз ҷониби «энтропияи манфӣ» Н. Виннер паст шудани энтропияро дар равандҳо, ки ба афзоиши иттилоот оварда мерасонад, дарк кард. Аз ҷониби дигар, энтропия вазифаи ҳолати система мебошад, ки дараҷаи тартиби низомро муайян мекунад. Яъне, маълумот бештар ба система ворид карда мешавад, дараҷаи ташкили он (фармоиш) баландтар аст. Пайвастҳои робитаҳои байнифаннӣ бояд ба ташаккули системаҳои ассотсиатсия, ба низом даровардани онҳо, ворид шудани системаҳои ассотсиативии субъектӣ дар маҷмӯъ - байнисоҳавӣ ва дар натиҷа ба афзоиши “қобилияти иттилоотӣ” -и онҳо мусоидат кунанд. Ҳулоса кардан мумкин аст, ки агар танҳо ассотсиатсияҳои ҳамсоғӣ, ҳаммонандӣ ва тазодӣ ҳамчун пойгоҳи психологӣ робитаҳои байнифаннӣ амал кунанд ва нақши иттиҳодияҳои байнифаннӣ, ки дар чараёни таҳлили назариявӣ ба вучуд меоянд, ба қадри кофӣ ба назар гирифта намешаванд, пас тафаккури донишҷӯён асосан ҳамчун мавзӯ ташаккул меёбад: биологӣ, химиявӣ, физикӣ, на пурраву яқлухт.

Аз ин рӯ, гурӯҳе аз равоншиносон зикр мекунад, ки барои ташаккули тафаккури ҳамаҷонибаи донишҷӯ, омӯзиш бояд ба чамъбасти назариявии байнисекторӣ асос ёбад. Дурнамои нодурусти психологӣ дар шарҳи ҳадафҳо, вазифаҳо ва вазифаҳои робитаи байнифаннӣ метавонад боиси он гардад, ки нақши онҳо дар ташаккули тафаккури назариявӣ воқеан ноҳада гирифта шавад. Муҳтавои робитаҳои байнифаннӣ ва нақши онҳо дар ташаккули тафаккури назарӣ ба мо ин имконро медиҳанд, то ба назар гирем, ки ин падида умдатан дорои хусусияти маснуъӣ аст. Мо аз нуқтаи назари М.Н. Шардаков, ки мегӯяд “синтези ҳақиқӣ ҳамчун фаъолияти мушаххас ва махсуси равонӣ натиҷаи сифатан нав, баъзе дониши нав дар бораи воқеият медиҳад, ҷонибдорӣ мекунем. Синтез нисбат ба маводи

синтезшуда чизи нав медиҳад. Аммо, албатта, дараҷаи навоариини натиҷаи синтез метавонад дар муқоиса бо маводи синтезшуда бештар ё камтар назаррас бошад” [7].

Муҳаққиқони дигар, масалан, И.Д. Зверев, В.Н. Максимов чунин мешуморад, ки "робитаҳои байнифанӣ яке аз шаклҳои мушаххаси принципи умумии методологии систематикӣ мебошад, ки як намуди махсуси фаъолияти рӯҳӣ - тафаккури системавиرو муайян мекунад. Ин навъи тафаккур, ки ба донишҳои илмӣ муосир хос аст, аз амалҳои робитаи сохтори функционалӣ ва генетикии объектҳо иборат буда, таъсири муштараки шаклҳои мухталифи ҳаракати материяро ифода мекунад". Рушди тафаккур ҳамчун тафаккури назариявӣ бояд фавран ба марҳилаи манӯӣ таҷаккул дода шуда, аз тафаккури эмпирикӣ-илмӣ ва дифференсиалӣ-маснӯӣ сарфи назар карда шавад. Ҳамзамон, омӯзиши натиҷаҳои инкишофи тафаккури мутахассисони дорой маълумоти олии нишон медиҳад, ки ин бояд тафаккури ҳамгирӣ, синтетикӣ ва омезишӣ бошад, зеро танҳо он ба талаботи муосир барои тайёр кардани омӯзгори оянда ҷавобгӯ аст [3].

Консепсияи ягонагии равонӣ ва фаъолият, табиати иҷтимоии фаъолияти рӯҳӣ бори аввал дар асарҳои Л. С. Виготский суратбандӣ шуд. Ӯ менависад: "Як равон бидуни рафтор низ вучуд надорад ва ҳамчунин рафтор бидуни равон" [2].

Ин фаҳмиши зухуроти рӯҳӣ тавассути фаъолият, ягонагии фаъолияти рӯҳӣ ва амалӣ дар назарияи ташаккули марҳилавии амалҳои рӯҳӣ қорӣ карда шудааст. Дар таҳқиқоти Л.С. Виготский, П.Я. Галперин, В.В. Давидов, А.Н. Леонтев, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Элконин, ки ба ташаккули равандҳои тафаккур мавқеи асоснок дорад, ки рушди тафаккур бояд на танҳо ҳамчун таҷрибаи инфиродӣ ва дохилӣ, балки ҳамчун раванди азхудкунии дониш ва амалияи иҷтимоиву таърихан рушдёрфта, ки дар навбати худ таъмин менамояд, баррасӣ карда шавад. Мутаносибан, рушди тафаккур дар заминаи омезиши механизмҳои мушаххаси психологии амалҳои зехнии аз қониби қомеаи рушдёрфта шарҳ дода мешавад. "Воқеъан дар намудҳои мухталифи фаъолиятҳои хос анҷом мешавад, равандҳои зехнӣ дар он низ шакл мегиранд" [8]. Маълум аст, ки намудҳои асосии фаъолияти инсон дар соҳаи маориф инъикос меёбанд. Аз ин рӯ, рушди тафаккур тавассути муҳтаво ва мундариҷаи таълим, маҷмӯи усулу василаҳои таълимӣ сурат мегирад. "Сифати дониш аз хусусияти фаъолият ҳангоми омӯхтани он муайян карда мешавад, шояд он ба ин дониш мувофиқ бошад ё ба талабот мувофиқ набошад. Донишро ҳаргиз наметавон ба сурати ниҳой ироа дод, онҳо ҳамеша аз тариқи ворид карданашон ба ин ё он фаъолият ба даст оварда мешаванд" [9].

Дар натиҷа ташаккули амалҳои рӯҳӣ ва азхудкунии донишҳо як равандро дарбар мегирад. Дарки тафаккур фақат ба унвони як фаъолият, ки таркибӣ аз иқдомоти мантиқӣ густа ва тағйирпазир аст ва маҷмӯи онҳо хеле хурд аст, хеле маҳдуд аст. С.Л. Рубинштейн навиштааст: "Тарафҳо ё қанбаҳои мухталифи тафаккурро наметавон аз якдигар пора кард ..., мантиқи чизҳои ашёи фикрӣ, бо ин вучуд, шахсро бо ба ҳамроҳи муҳтавои айнӣ ба равони фард муаррифӣ мекунад". Аз ин рӯ, фаҳмидани тафаккур ҳамчун раванд ва тафаккур ҳамчун фаъолият набояд зиддият дошта бошад [8].

Тафаккури илмӣ чизи хос аст, зеро он асосан аз рӯи мавзӯи дониш муайян карда мешавад. Фикр қардан, ҳамчун фаъолият, дар маҷмӯи амалҳо ва амалиётҳои он мустақиман ба соҳаи мавзӯи дониш вобаста аст, бинобар ин, вобаста ба навъи муайяни дониш хусусиятҳои намудҳои гуногуни тафаккурро ба назар гирифта лозим аст. Мо таҳмин менамоем, ки бо дар назар гирифтани вижаҳои илмҳои табиатшиносӣ ва риёзӣ метавон роҳро барои ҳалли мушкили робитаҳои байнифанӣ илмҳои табиатшиносӣ пайдо кард. Вижаҳои тафаккури илмҳои табиатшиносӣ, ки онро аз дигар намудҳои тафаккур фарқ мекунад, таркиби ҳамохангии қузъҳои ҳиссиётӣ ва мантиқӣ мебошад. Ин ба он вобаста аст, ки амалиётҳои мантиқӣ дар ҳамбастагии мустақим бо лаҳзаи таҷриба ва бо истифодаи моделҳои рамзӣ сурат мегиранд. Тафаккури табиатшиносӣ ва риёзӣ инчунин бо моделҳо қор мекунад, аммо на рамзӣ, балки назариявӣ "қор", ки дар табиат ҳаммаъно нестанд ва аксар вақт дар байни артефактҳо, яъне, техникаи пеш аз ин сохташуда мебошад. Илми табиат қонунҳои табиатро инъикос мекунад, дар ҳоле ки тафаккури табиӣ қонунҳои омезишро инъикос мекунад, яъне, қонунҳои табиатшиносӣ дар таркибҳои мавҷуд дар табиат ёфт намешавад. Тафаккури табиӣ, ки пеш аз ҳама дар натиҷаи дигаргуниҳои фаъолияти истеҳсолии одамон ташаккул ёфтааст, ифодаи мушаххаси мундариҷа ва маънои пешниҳодот мебошад, ки шуур на танҳо оламро инъикос мекунад, балки онро ба вучуд меорад.

АДАБИЁТ

1. Берулава Г.А. Развитие естественнонаучного мышления учащихся. / Г.А. Берулава Дис... д-ра психологических наук.- М., 1992.-312 с.
2. Винер И. Кибернетика. / И. Винер Наука. М., 1983.- 340 с.

3. Выготский Л.С. Методика рефлексологического и психологического исследования // Л.С. Выготский Проблемы современной психологии - 1926. - С. 41.
4. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе. / И.Д. Зверев В.Н. Максимова Педагогика. М., 1981.-160 с.
5. Кабанова-Меллер Е.Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственного развития учащихся. / Е.Н. Кабанова-Меллер Просвещение. М., 1968.-288 с.
6. Кедров Б.М. Предмет и взаимосвязь естественных наук. / Б.М. Кедров Наука. М., 1967.-305 с.
7. Кириллов В.К. Теоретические основы межпредметных связей в профессионально-педагогической подготовке учителей в вузе: / В.К. Кириллов Дис. ... д-ра пед. наук. -М., 1990.-413 с.
8. Павлов И.П. Поли, собр соч.: В 6-ти т. -М.-Л.: Изд-во АН СССР,1951.-Т.3.-Кн. 2.-- 439с.
9. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. / С.Л. Рубинштейн Педагогика. М., 1958.- 147 с.
10. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. / Н.Ф. Талызина Изд.-воМГУ. М.,1976.-343 с.
11. Шардаков М.Н. Мышление школьника. / М.Н. Шардаков М.: Учпедгиз, 111153.-185 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ ОБОБЩЕНИЙ

В статье представлены сведения о психологические основания теоретических межпредметных обобщений.

В настоящее время в системе высшего педагогического образования наблюдается тенденция к разработке и внедрению высоких технологий обучения, которые опираются на теоретические обобщения научных знаний разных уровней. Проведен ряд педагогических исследований по изучению роли межпредметных связей в повышении качества профессиональной подготовки будущего учителя. Однако, как показывает анализ проблемы межпредметных связей и экспертная оценка состояния преподавания естественнонаучных дисциплин, в педвузе межпредметные связи традиционно продолжают устанавливаться в основном эпизодически, бессистемно. Учебный материал одного предмета используется преподавателем другого предмета, в лучшем случае, только в качестве иллюстративного, прикладного, в виде исторической справки и т.п. Межпредметные связи понимаются в контексте вспомогательного средства при формировании научных понятий изучаемой дисциплины. Такой взгляд на роль межпредметных связей представляется нам очень узким. Он приводит к недооценке их значения в осуществлении теоретических межпредметных обобщений и, как следствие, к игнорированию их роли в формировании целостного теоретического мышления студентов. При таком подходе к обучению студентов их знания и умения будут реализовываться в будущей профессиональной деятельности преимущественно как чисто предметные: биологические, физические, химические, математические и т.д. Учитель же должен уметь средствами своего предмета, опираясь на межпредметные связи, формировать у учащихся целостное знание и мышление не только на основе внутрипредметных, но и межпредметных обобщений.

Ключевые слова: *психология, междисциплинарное общение, естественные науки, математика, высшее педагогическое образование, ассоциации, концепции.*

PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF THEORETICAL INTERSUBJECT GENERALIZATIONS

The article provides information on the psychological foundations of theoretical inter subject generalizations.

Currently, in the system of higher pedagogical education, there is a tendency towards the development and implementation of high teaching technologies, which are based on theoretical generalizations of scientific knowledge at different levels. A number of pedagogical studies have been carried out to study the role of inter subject connections in improving the quality of professional training of a future teacher. However, as the analysis of the problem of interdisciplinary connections and the expert assessment of the state of teaching natural science disciplines show, in the pedagogical university, interdisciplinary connections traditionally continue to be established mainly episodically, unsystematically. The teaching material of one subject is used by the teacher of another subject, at best, only as illustrative, applied, in the form of a historical reference, etc. Interdisciplinary connections are understood in the context of an auxiliary tool in the formation of scientific concepts of the studied discipline. This view of the role of interdisciplinary connections seems to us very narrow. It leads to underestimation of their importance in the implementation of theoretical interdisciplinary generalizations and, as a consequence, to ignoring their role in the formation of the holistic theoretical thinking of students. With such an approach to teaching students, their knowledge and skills will be implemented in future professional activities mainly

as purely subject-related ones: biological, physical, chemical, mathematical, etc. The teacher, on the other hand, should be able to use the means of his subject, relying on interdisciplinary connections, to form students' holistic knowledge and thinking not only on the basis of intra-subject, but also inter-subject generalizations.

Key words: psychology, interdisciplinary communication, natural sciences, mathematics, higher pedagogical education, associations, concepts.

Сведения об авторе:

Баротзода Камолiddин Ашур – доцент кафедры общая биология и методика преподавание биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934050446.

About the autor:

Barotzoda Kamoliddin Ashur - Associate Professor of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934050446.

УДК – 378 (2 тоҷ)
А – 90

**ВОСИТАҲОИ МУОСИРИ БАҲОДИҲИИ ДОНИШИ
ДОНИШЧӮЁН ОМИЛИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ СИФАТИ ТАЪЛИМ**

Маҷидов Ҳ.

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Афизов С.Ҳ.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нахустин марҳилаи ташаккули истиқлолияти миллӣ ба рушди соҳаи илму маориф ва нерӯҳои ақлонии мамлакат аҳамияти аввалиндараҷа зоҳир менамояд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аҳли илму маориф ва қувваҳои солими зеҳнро ҳазинаи тиллоии мамлакат номида, дар ҳама қору пайкор, ҳолатҳои тақдирсозу душвор, ниятҳои наву таърихӣ ва ҳалли муҳимтарин масоили ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва илмию фарҳангӣ, ҳулосаҳои илмӣ дониш, таҷриба ва тақлифу пешниҳодоти онҳо самаранок истифода мебарад.

Баҳодихӣ ба комёбиҳои таълимии донишҷӯён чӯзи ҷудонашавандаи раванди таҳсилот буда, дар баланд бардоштани сифати таълим саҳми арзанда мегузорад.

Муайян кардани меъёрҳои баҳодихӣ ба донишу малака ва маҳорати донишҷӯён аз мақсаду вазифаҳои дар назди мактаби имрӯза гузошташуда бармеояд. Ҳамзамон қори таълиму тарбияро дар робита ба баҳодихии донишу малака ва маҳорати донишҷӯён ба низом медарорад.

Инро ба инобат гирифта Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамкорӣ бо Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола баҳри беҳтар намудани савияи дониши хонандагон ва донишҷӯён як зумра ҳуҷҷатҳои лозимиро оиди баланд бардоштани сифати таълим қабул менамояд.

Бо ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри дар сатҳи шаффоф гузаронидани имтиҳонҳои дохилшавӣ ва санҷиши дониши хонандагон тавассути меъёри нави баҳогузори соли 2014 Маркази миллии тести назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда шуд.

Имрӯзо дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон шаклҳои зиёди таълим ва меъёрҳои гуногуни баҳодихӣ ба дониш, маҳорату малакаи хонандагон мавриди истифода қарор доранд. Тафовути низом ва меъёрҳои баҳогузори кишварҳои аз нигоҳи техникаю технологияи пешрафта дар он аст, ки тавассути қори намудани низоми мазкур ин мамлакатҳо дар сифати таҳсилот ба дастовардҳои назаррас ноил гардидаанд.

Тоҷикистон низ узви ҷудонашавандаи ҷомеаи ҷаҳонӣ буда, қӯшиш ба харҷ медиҳад, ки аз ин гуна давлатҳо қафо намонад. Тараққиёти босуръати технологияи нави иттилоотӣ, ки имрӯз мушоҳида мегардад, боиси пайдошавии методу усулҳои нави таълим ва технологияи педагогии навро ба монанди таҳсилоти фосилавӣ, китобҳои электронӣ, шаклҳои гуногуни тестирии компютерӣ, низомҳои омӯзиши автоматикунонидашуда, энциклопедияи электронӣ, истифодаи тахтаҳои электронӣ ва ғайраҳо ба вучуд овард.

Низоми нави таълим, низоми кредитии таҳсилоти аврупоӣ ва низоми таҳсилоти фосолаві мебошад. Таҳсилоти фосолаві имконият медиҳад, ки донишҷӯ барои сайқал додани дониши худ, истифодаи васеи технологияи иттилоотӣ, гирифтани маълумоти дуҷум, дастрасии маълумот аз масофаи дур низ таҳсили худро идома диҳад.

Айни замон дар Тоҷикистон қариб ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бахри беҳтар намудани савияи дониши донишҷӯён аз намудҳои гуногуни баҳодихӣ ба натиҷаи таълим истифода мебаранд.

Баҳо натиҷаи назорати фаъолияти таълимӣ – идоракунии донишҷӯён аст. Яъне баҳо дар натиҷаи назорат муқаррар кардан, аз тарафи донишҷӯён иҷро намудани вазифаҳои дар наздашон гузошташуда мебошад. Баҳои фаъолияти донишҷӯён дар муҳокимаю мулоҳизаҳои баҳогузори ва хулосаҳои омӯзгор ифода мегардад, ки он чӣ дар шакли шифоҳӣ ва чӣ дар шакли хаттӣ ба амал бароварда мешавад [1, с.3].

Баҳогузори муосир омилест, ки барои аз бар кардани дониш ва бошуурона аз бар кардани донишҳо, зинаи басо муҳим аст. Яъне майлу рағбати донишандузон ҳалқаи аввали занҷирест, ки дар пайдарҳамӣ ва таносуби ҳалқаҳои минбаъдаи он занҷир сурат гирифта, дар хотираи донишандузон нақш бастанӣ донишхоро оид ба мавзӯҳои мушаххас ва дар маҷмӯъ, фанни таълимӣ мусоидат менамояд.

Имрӯз зарурияти пеш омадааст, ки роҳи усулҳои замонавии баҳогузори натиҷаи таълимро истифода намуда, бахри боз ҳам хубтару беҳтар намудани сатҳи дониши донишҷӯён ҳамеша саъю кӯшиш намоем.

Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» шарҳи калимаи «баҳодихӣ» чунин маънидод шудааст: «баҳодихӣ, баррасии ҷанбаҳои мусбат ва манфии чизе. 2. муайян кардани арзиши чизе, баҳодихӣ; баҳодихӣ кардан, баҳо додан; дар бораи арзишу аҳамияти чизе изҳори ақида кардан» [4, с.37].

Дар илми педагогикаи муосир навҳои гуногуни баҳодихӣ маъмул буда, мавриди истифода қарор гирифтаанд. Мафҳуми баҳодихӣ дар адабиёти илмӣ-педагогӣ ба таври гуногун шарҳ ёфтааст. Аз ҷумла, дар таҳлили адабиёти соҳавӣ бо чунин мафҳумҳо дучор мешавем: «баҳодихии анъанавӣ», «баҳодихии алтернативӣ», «баҳодихии фаъолият» (Сюзан М. Батлер ва Нэнси Д. МакМунн), «баҳодихии ташхисӣ», «баҳодихии ташаккулдиҳанда (формативӣ)», «баҳодихии ҷамъбасти (суммативӣ)» ва ғайра [2, с.7].

Ба роҳ мондани баҳодихии муосир ба дониш, малака ва маҳорати донишҷӯён дар марҳилаи ҳозира ба маврид ва манфиатовар аст. Вале ин шакли баҳодихиро бояд бо дарназардошти имконияти умум ба роҳ монд. Чунон ки маълум аст, яке аз мақсадҳои асосии истифода ва тадбиқи чунин шакли баҳодихӣ таъмин ва кафолати сифати таҳсил мебошад.

Низоми кредитии таҳсилот имконият медиҳад, ки сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар сатҳи зарурӣ бардошта шавад ва мутахассисони замонавии ҷавобгӯи стандартҳои давлатию байналмилалиро тайёр намоем.

Дар низоми кредитии таҳсилот ва низоми таҳсилоти фосолаві барои баҳодихии сатҳи дониши донишҷӯён аз системаи 100 хола истифода бурда мешавад [1, с.47].

Дар ин низоми таълим бо системаи баҳодихии 100 хола ба тамоми фаъолияти донишҷӯён баҳогузори карда мешавад. Дар ин шакли таълим асосан сарбории донишҷӯён ба кори мустақилонаи онҳо мувофиқ меояд [2, с.53].

Ҳангоми баҳодихии дониши донишҷӯён ба иҷроиши корҳои мустақилонаи онҳо ҳолҳои зиёдтар гузошта мешавад, то ки онҳо ба иҷроиши корҳои мустақилона диққати асосиро равна созанд. Дар ин низоми таълим бояд бо ҳар роҳи усул иҷроиши корҳои мустақилонаро барои донишҷӯён дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монем, то ки онҳо аз ӯҳдаи мустақилона аз худ намудани донишҳои зарурӣ баромада тавонанд.

Дарачаи азхудкунии маводҳои таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён ба иҷроиши корҳои мустақилонаи онҳо вобастагии зиҷ дорад. Иҷроиши корҳои мустақилона сатҳи дониши донишҷӯёнро баланд мебардорад. Бинобар ин, сифати дарсҳои «Кори мустақилонаи донишҷӯён» (КМРУ)–ро таҳти роҳбарии устод дар сатҳи баланди илмию методӣ гузаронидан зарур аст.

КМРУ–ро ба тарзи зерин гузаронидан самараро хуб медиҳад. Дар ин машғулиятҳо донишҷӯён ба иҷрои корҳои мустақилона машғул мешаванд. Ба сифати кори мустақилона аз фанни таълимӣ ба донишҷӯён супориш дода мешавад, ки доир ба мавзӯҳои кори мустақилонае, ки дар силлабус нишон дода шудааст, реферату конспект навишта, доир ба мавзӯҳои дар машғулиятҳои назариявӣ гузашташуда аз китоби саволномаҳои тестӣ, саволномаҳои тести ро бо ҷавоби дурусташон дар дафтарашон дарҷ намоянд.

Дар ин машгулиятҳо донишҷӯён кори мустакилонаро иҷро намуда, саволҳо ва масъалаҳои нофаҳмояшонро бо саволу ҷавоб бо устод ҳаллу фасл менамояд ва бо навбат рефератҳо, конспектҳо ва саволҳои тестии омӯхташонро ба устод барои бақайдгирӣ нишон медиҳанд.

Донишҷӯён доир ба мавзӯи реферати навишташон маъруза менамоянд.

Ҳамин тавр, ҳангоми иҷрои корҳои мустакилона дар донишҷӯён малакаи маъруза қардан, иҷроиши корҳои мустакилона, ҳатгӣ баён намудани фикри худ пайдо мегардад. Баъзе аз донишҷӯён доир ба реферати навишташон дар конференсияҳои илмии донишҷӯён маъруза менамоянд.

Саволҳои тестино бо ҷавобҳои дурусташон ба дафтарашон навишта, донишҷӯён мавзӯҳои маводи таълимиро азхуд менамоянд. Ин усули кор сатҳи дониши донишҷӯёнро хеле баланд мебардорад, дараҷаи азхудкунии онҳоро зиёд мегардонад ва малакаи мустакилона аз бар намудани донишро дар онҳо пайдо мегардонад.

Таҷрибаи татбики ин усули қорбарӣ дар гурӯҳҳои таълимии Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон ва Донишгоҳи давлатии Кӯлоб нишон дод, ки гурӯҳи донишҷӯёне, ки супоришҳоро саривақт бо сифати баланд иҷро менамоянд, дараҷаи азхудкуниашон хеле баланд гардида 90-95% - ро ташкил дод.

Бинобар ин, барои дар сатҳи зарурӣ баланд бардоштани дараҷаи азхудкунии донишҷӯён, талаботро нисбати иҷрои корҳои мустакилона ва иҷрои супоришҳо зиёд намудан зарур аст. Барои баланд бардоштани сифати таълим, тарзу усулҳои баҳодихӣ ба дониши донишҷӯён саҳми арзанда дорад, инчунин ба сифати тайёр қардани мутахассисон таъсири мусбат мерасонад.

Бинобар ин, ҳарчи бештар барои баҳодихии дониши донишҷӯён аз усулҳои муосир истифода бурдан зарур аст.

Усули замонавии баҳодихии дониши донишҷӯён ин усули тестӣ ба шумор меравад.

Тест – пурсишнома аз системаи муҳокима ё саволҳои пешакӣ фикрқардашуда, бодикқат қорқардашуда ва аз нигоҳи эътимоднокию боваринокӣ санҷидашудаест, ки аз рӯи ҷавоб ба онҳо доир ба хусусиятҳои психологӣ озмудашаванда хулосаҳо баровардан мумкин аст.

Тестҳо яке аз шаклҳои назорат ва баҳодихии дониш, малака ва маҳорати донишҷӯён мебошанд, ки метавонанд дар якҷоягӣ бо дигар шаклҳо ва усулҳои назорат ва баҳодихии истифода шаванд.

Тесткунӣ усули одилона аст, он ҳамаи донишҷӯёнро дар раванди назорат ва ҳам дар раванди баҳодихӣ дар сатҳи баробар қарор дода, амалан субъективии муаллимро аз байн мебарад. Мувофиқи маълумоти Ассотсиатсияи англисии NEAB, ки бо сертификатсияи ниҳонии донишҷӯён дар Бритониё машғул аст, тесткунӣ метавонад шумораи муроҷиатҳоро (апелляция) беш аз се маротиба коҳиш диҳад [3, с.5].

Бо усули тестӣ баҳо додан ба дониши донишҷӯён вақти хело камро талаб мекунад. Имрӯзҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ аз усули тести баҳодихӣ ба дониши донишҷӯён бо татбики компютерҳои истифода мебаранд ва ин тарзи баҳодихӣ ба дониши донишҷӯён вақти санҷишро хело қутох мегардонад ва қуллай мебошад.

Қайд қардан лозим аст, ки усули баҳодихии тестӣ ба дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯён аз фанҳои дақиқу табиатшиносӣ ва риёзӣ нисбат ба фанҳои дигар мушкилиро эҷод менамояд. Бояд ин мушкилиро барои баҳодихии дониши донишҷӯён бо усули тестӣ бо татбики компютер барҳам дода, тарзи баҳодихии дониши донишҷӯёнро дуруст бароҳ монем ва сатҳи дониши донишҷӯёнро дар сатҳи зарурӣ баланд бардорем.

Мо бояд тарзу усули беҳтарини баҳодихии дониши донишҷӯёнро аз фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дарёфт намоем, то ки дар «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» саҳми арзанда гузорем.

АДАБИЁТ

1. Амоншвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функции оценки учения школьников. / Ш.А. Амоншвили - Москва, 1984
2. Арзёбӣ – асоси пешрафт. Дастури методӣ барои муаллимони забон ва адабиёти тоҷик. Душанбе, 2010с.
3. Левин В. А. Экспертиза школьной образовательной среды. / В.А. Левин - М., 2000.
4. Мачидов Ҳ., Ҳусейнов Б.А., Худойдодов М., Мирзоев Р.Р. Кори мустакилонаи донишҷӯён. Душанбе, Эр-граф, 2009 - 70с.
5. Назарзода С. «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» / иборат аз 2 ҷилд // С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Ҳ.Султон – Душанбе, -2008
6. Сангинов Н.С. Кредитная система образования, / Н.С. Сангинов, Н.С. Салимов Н.С. «Ирфон», Душанбе, 2005, 200с.

7. Сергеева В.П. Современные средства оценивания результатов обучения. / В.П.Сергеева, Ф.В. Каскулова, И.С. Еринченко - М.,-2006.
8. Поташника М. Управление качеством образования / под редакцией М. Поташника— М., 2000.
9. Шамова Т.И. Современные средства оценивания результатов обучения в школе. / Т.И. Шамова, С. Белова, И.В. Ильина, Е.Н. Подчалимова, А.Н. Худин М., - 2007.
10. Шишов С. Е., Мониторинг качества образования в школе. / С.Е. Шишов, В.А. Кальней - М., 1998.
11. Сангинов Н.С. Кредитная система образования, / Н.С. Сангинов, Н.С. Салимов - Душанбе, «Ирфон», 2005-200с.
12. Сергеева В.П., Современные средства оценивания результатов обучения. / В.П. Сергеева, Ф.В. Каскулова, И.С. Еринченко. М., - 2006.
13. Система оценивания планируемых результатов с учетом требований ФГОС. Начальная школа. Комплексно-целевые программы: моногр. – Учитель: М., 2015. - 863 с.
14. Стрюков Т.А. "Стандартизация уровня подготовки и оценивания знаний учащихся" // Т.А. Стрюков Педагогика №6 1995. - С.12-18.
15. Трофимова А.Н. Система оценивания планируемых результатов с учетом требований ФГОС. Начальная школа. / Комплексно-целевые программы. ФГОС / А.Н. Трофимова. - Учитель, М., 2015. – 114 с.
16. Управление качеством образования / под редакцией М. Поташника. — М. - 2000.
17. Шамова Т.И. Современные средства оценивания результатов обучения в школе. / Т.И. Шамова, С. Белова, И.В. Ильина, Е.Н. Подчалимова, А.Н. Худин М., - 2007.
18. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования в школе. / С.Е. Шишов, Кальней В.А. М., -1998.

СОВРЕМЕННЫЕ СРЕДСТВА ОЦЕНКИ ЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ

В статье авторы рассказывают о современных средств оценки знания студентов-бакалавров. Внедрение современных средств оценки знания, умения, и навыки студентов на современном этапе является эффективным. Но следует применять форму оценивания с учетом определенных возможностей и условий. Как известно, одним из основных целей применения и осуществления такого оценивания является обеспечение и качества обучения. Показано, что современные средства оценивания знаний студентов является фактором повышения качества обучения и качество подготовки студентов в кредитной европейской системы обучения. Современные формы оценивания считаются важной ступени фактора сознательного освоения знаний у студентов. То есть, желание студентов является первым звеном в цепочке, которое занимает место в последовательности и соотношении последующих звеньев в этой цепочке и помогает запечатлеть в памяти студентов знания по конкретным темам и предмету в целом. Было отмечено, что тестовая методика оценки знаний, навыков и умений студентов по точным наукам и математике создает большие трудностей, чем по другим дисциплинам. Отмечено, что форма тестового оценивания знания, умения и навыки студентов по естественным, точным и математическим дисциплинам создает большие трудностей, чем по другим предметам. Также в статье авторы отметили, что на должном уровне оценивание знаний студентов по естественным, точным и математическим дисциплинам с применением современных средств оценивания эффективно повлияет на уровень освоения, повышении качества обучения и подготовки студентов – будущих специалистов.

Ключевые слова: современные средства оценивания, качества обучения, европейская кредитная система обучения, высшие профессиональные учебные заведения, естественные, точные и математические, тестовая проверка, компьютер, повышение уровень знания, повышение качества обучения и подготовки студентов-бакалавров и магистров.

THE MEANS OF THE MODERN ASSESSING OF STUDENTS KNOWLEDGE TO AND TO IMPROVING OF THE QUALITY EDUCATION IN THE FACTOR

In the article, the authors talks about modern means of assessing the knowledge of bachelor students. The introduction of modern means of assessing knowledge, skills, and talks of the students at the present stage is effective. But the assessment form should be applied taking into account certain opportunities and conditions. As you know, one of the main goals of the application and implementation of such an assessment is the provision and quality of education. It is shown that modern means of assessing students' knowledge is a factor to improving the quality of education and the quality of training students in the credit European education system.

Modern forms of assessment are considered an important step in the factor of conscious mastering of knowledge among students. That is, the desire of students is the first link in the chain, which takes place in the sequence and ratio of subsequent links in this chain and helps to imprint in the memory of students knowledge on specific topics and the subject as a whole. It was noted that the test methodology for

assessing the knowledge, skills and abilities of students in exact sciences and mathematics creates more difficulties than in other disciplines. It is noted that the form of test assessment of knowledge, skills and abilities of students in natural, exact and mathematical disciplines creates more difficulties than in other subjects. Also in the article, the authors noted that at the proper level, the assessment of students' knowledge in natural, exact and mathematical disciplines using modern assessment tools will effectively affect the level of development, improve the quality of education and training of students - future specialists

Key words: modern assessment tools, quality of education, European credit system of education, higher professional educational institutions, natural, exact and mathematical, test check, computer, increasing the level of knowledge, improving the quality of education and training of bachelor and master students.

Сведения об авторах:

Маджидов Хамид – профессор кафедры высшей математики и естественных дисциплин Таджикского государственного университета коммерции. Телефон (+992) 904594041

Афизов Сухроб Хурсандович – соискатель кафедры компьютерных наук Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Тел: (+992) 918532101.

About the authors:

Majidov Hamid – Professor of the Department of Higher Mathematics and Natural Disciplines of the Tajik State University of Commerce. Tel: (+992) 904594041.

Afizov Sukhrob Khursandovich – applicant for the Department of Computer Science of the Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki. Tel: (+992) 918532101.

ТАРБИЯИ ИҚТИМОӢ ВА МУТОБИҚШАВИИ ИНСОН БА ҲАӢТИ ИҚТИМОӢ

Наимов З., Шарипова С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Мафҳуми иқтимоӢ (иқтимоӢ) аз вожаи латинии (socialis-чамбиятӣ)бо маънии чамбиятӣ, ки бо ҳаёт ва муносибати одамон дар ҷомеа алоқаманд аст, мебошад. Аз рӯи моҳияти худ **тарбияи иқтимоӣ**- ин фаъолияти мақсадноки тарбиявие ҳаст, ки ба фаъолияти зиндагии одамон дар ҷомеа саҳт алоқаманд аст. Ба **тарбияи иқтимоӣ** бояд аз мавқеи ҷомеа (давлат), институтҳои иқтимоӣ (оила, муассисаҳои таълимӣ, муассиса ва ташкилотҳои иқтимоӣ) ва омилҳои иқтимоӣ худ инсон назар андохт.

Мазмун ва мундариҷаи **тарбияи иқтимоӣ** дар он зоҳир мегардад, ки инсон барои зиндагӣ ва ба хотири зиндагӣ ба дунё омада, зиндагӣ мебинад. Зиндагӣ «маҷмӯаи бешу камист». Дар дунё ҷоие вучуд надорад, ки барои инсон ҳамаи шароитҳо муҳайё бошанд. Инсон бо зӯри ақлу дониш ва дасту бозӯи худ барои худ зиндагӣ меорад. Ин маънии бартарӣ ҷӯстан аз дигар маҳлуқот набуда, балки одитарин *талаботи ҳаёти инсон* аст. Инсон дар бисёр маврид маҷбур аст ба шароитҳои муҳити ноошно мутобиқ шавад. Барои ин мо насли калонсол барои инкишоф додани қобилиятҳои зехнии насли наврас бояд кӯшиш намуда, онҳоро барои *ҳаёт дар ҷомеа* тайёр намоем.

Масъалаи **тарбияи иқтимоӣ** аз мавқеи давлат ва ҷомеа барои ташаккули **шаҳрванд** равона мешавад. Ҳама гуна давлат дар марҳилаҳои мухталифи инкишофи худ бо мақсаду бе мақсад тарбияи иқтимоиро мувофиқи ниёзҳои сиёсии худ ба роҳ мемонад (*аммо ҷомеа роҳу равони худро баъзан таъҷир медиҳад*). Дар марҳилаҳои мухталиф *ҷараёнҳои фалсафӣ ва педагогӣ* вучуд доштаанд, ки файласуфону педагогҳо нуктаи назари худро оид ба **тарбияи иқтимоӣ** баён доштаанд. Ин баёнҳо оҳиста-оҳиста ба асосҳои назариявии *педагогикаи иқтимоӣ* ворид шуда, инкишофи худро дар аввали асри XX ҳамчун назарияи **тарбияи иқтимоӣ** пайдо намуданд. Барои равшан гардидани *мазмун ва мундариҷаи тарбияи иқтимоӣ* чунин муносибатҳо раво мебинанд:

1. **Тарбияи шаҳрванд (гражданин)**, хоси ҳама гуна ҷомеаҳо буда, **дар зери таъсир ва назорати давлат** ба роҳ монда мешавад. Мазмун ва мундариҷаи ин намуди тарбияро давлат муайян карда, татбиқи онро зери назар мегирад. Зери таъсири **тарбияи шаҳрвандӣ шахсиятҳо** бо ҳисси баланди ватандӯстӣ ва мавқеи устувори ба роҳмонии вай инкишоф меёбанд (намояндаи нахустинаш, Афлотун–(Платон) буд);

2. *Тарбияи ҷамъиятӣ* - тарбияи одам барои ҷомеаи дилхоҳ (Зенковский, Иорданский ва диг.) Ин намуди тарбияро *тарбияи ҷамъиятӣ- давлатӣ* низ номидан мумкин аст.

Давлат (ҷомеа) муайянкунандаи талабот ба ташаккули шахсияти насли наврас барои ҳалли вазифаҳои иҷтимоии тарбия ба ҳисоб меравад. Аммо тарбиядихандаи асил дар он, **институтҳои иҷтимоӣ** ва худ **инсон** буда, ҳалли вазифаҳои иҷтимоии ташаккули шахсият ба онҳо вобаста аст. **Институтҳои иҷтимоӣ** ҳалли вазифаҳои тарбияи иҷтимоии умумӣ (давлатӣ) **махсус ва махсус ташкилшуда**ро ба ўҳда доранд.

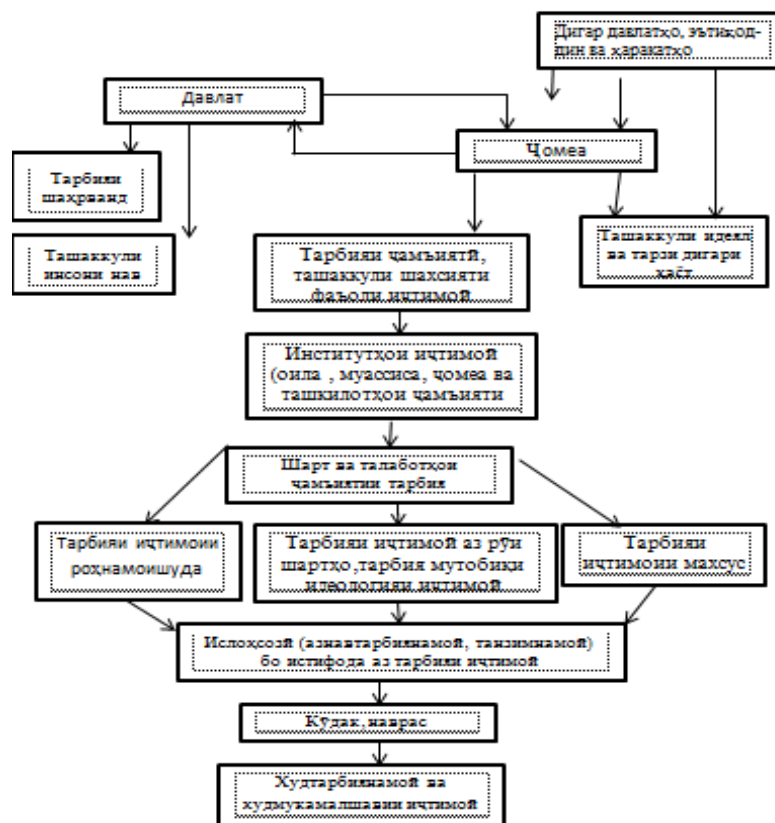
Вобаста аз мавқеи институтҳои иҷтимоӣ **тарбияи иҷтимоиро** бо чунин муносибатҳо ба роҳ мемонанд:

- Расман вазифадор кардани тарбия (бо талаботҳои давлатӣ);
- Бо шартҳо ва талаботҳои иҷтимоӣ;
- Тарбияи иҷтимоии махсус (аз рӯи идеали махсус);
- Фаъолияти иҷтимоӣ-тарбиявии роҳнамоишуда.

Ҳар қадаре, ки мо бо роҳи равиши тарбияи иҷтимоӣ шинос гардем, ҳамон қадар ба мо равшан мегардад, ки дар ҳолатҳои мухталиф **мақсад ва роҳҳои** расидан ба он дар тарбияи иҷтимоӣ тағйир меҳурад.

Гуфтаҳои боло баёнғари вучуд доштани намудҳои мухталифи тарбияи иҷтимоӣ шуда метавонанд. Ба тарзи дигар **тарбияи иҷтимоӣ** маҷмӯи «комплекси» роҳҳои фаъолияти тарбиявиро вобаста ба он ки, кӣ онҳоро муайян мекунад ва кӣ ба иҷро мерасонад дар худ таҷассум мекунад (нигаред ба нақшаи №1).

Тарбияи иҷтимоӣ

Ҳамин тариқ тарбияи иҷтимоӣ аз рӯи омилҳои ташкилӣ, роҳҳо, мазмун ва натиҷа мутобиқи намуди ташаккули шахсият ҳамчун натиҷаи тарбияи иҷтимоӣ қаламдод карда мешавад.

Инкишофи иҷтимоии инсон аз бисёр ҷиҳат ба ҳолатҳои фаъоли худифишнокунӣ ў вобаста мебошад. *Худифишнокунӣ* бештар ба он вобаста аст, ки инсон дар ҷомеа ва муҳит то кадом дараҷа **мутобиқ** шудааст ва ё ин, ки баракс. Инсон агар ҳарчӣ бештар худро дар иҷтимоӣ роҳат эҳсос кунад, ҳамон қадар барои **худифишносозӣ** ва **инкишофи иҷтимоӣ** тайёр аст.

Мафҳуми **«мутобиқшавӣ»** аз вожаи латинии *adaptatio* – мутобиқшавӣ, мувофиқшавӣ арзи вучуд кардааст. *Зери ин мафҳум мутобиқшавии организми инсон ва шахсияти ў ба шароитҳои*

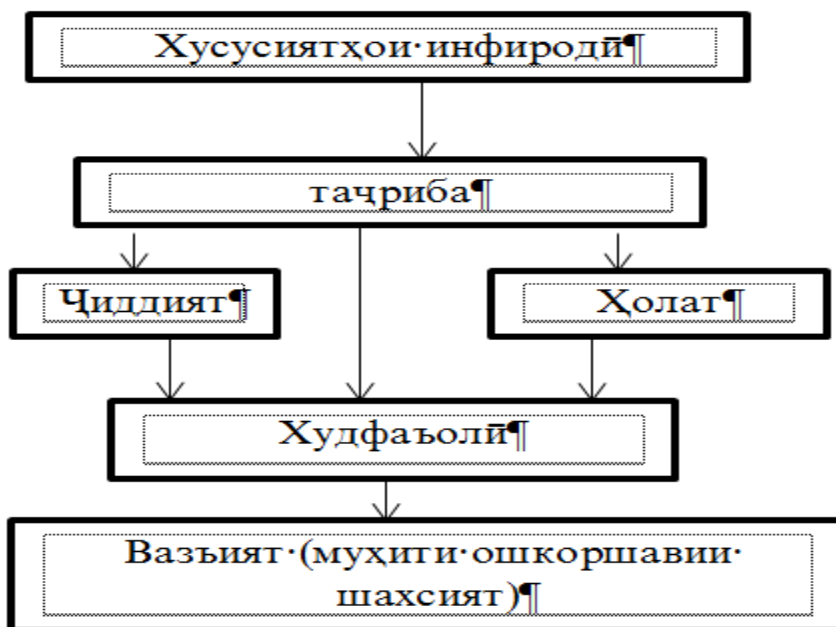
муҳит фаҳмида меавад. **Мутобиқшавӣ** барои ҳимоя ва танзими фаъолияти системаи узвҳои организм ва ташкили фаъолияти рӯҳии фард ба тағйири шароитҳо дар зиндагӣ равона шудааст. *Масъалаҳои мутобиқшавӣ-мувофиқшавии инсонро ба шароитҳои муҳити иҷтимоӣ (муҳити зиндагӣ) илме бо номи педагогикаи иҷтимоӣ меомӯзад.*

Мутобиқшавии иҷтимоӣ шароити аз ҳама заруртарин барои таъмини иҷтимоишавии инсон мебошад. Ин ба инсон на фақат имконияти худифишосозӣ, ташкили муносибат, фаъолият, фарди фаъоли чараёнҳои иҷтимоӣ буданро медиҳад, балки инсон ба воситаи вай мукамалшавии табиии иҷтимоии худро таъмин месозад.

Мутобиқшавӣ шакл ва намудҳои мухталифро соҳиб аст:

1. *Мутобиқшавӣ ҳамчун чараён;*
2. *Мутобиқшавӣ-худифишосозӣ;*
3. *Мутобиқшавӣ ҳамчун натиҷа;*
4. *Ҳолатҳои инфиродии инсон ҳангоми мутобиқшавӣ;*
5. *Таҷрибаи мутобиқшавӣ;*
6. *Ҷиддият;*
7. *Ҳолат;*
8. *Худфаъоли.*

Иҷтимоишавӣ ба ҳамаи ин чанбаҳо вобаста аст ва ин вобастагиро метавонанд инсонро дар зиндагӣ муваффақ созанд ва ё баракс. Ҳолати инсонро ба мутобиқшавӣ дар нақшаи № 2 дида мебароем.

Мутобиқшавӣ барои кӯдак дар шароитҳои мухталиф (шароити оила, қудакистон, мактаб) аҳамияти хеле қалон дорад. Мутобиқшавӣ дар шароити қудакистон ба кӯдак имкон медиҳад, ки худро дар гурӯҳи озода эҳсос намуда, худро ва нерӯҳои нухфтаи (потенциали) худро ифшо созад. Барои кӯдакони ба шароити қудакистон мутобиқгардида фаъолияти тарбиявӣ дар гурӯҳи хеле аҳамиятнок аст. Дар қудакистон чараён ва натиҷаи инкишофи иҷтимоии кӯдак аз бисёр ҷиҳат ба барнома ва фаъолияти тарбиявии тарбиядиҳандагон вобаста аст. Дар мактаб (чи миёна ва чи олий) мутобиқшавӣ ба кӯдакони ва наврасон имконият медиҳад, ки ба шароитҳои таълимии мактаб ва ё мактаби олий мутобиқгардида, барномаҳои таълимиро вобаста ба имкониятҳои инфиродии онҳо бомуваффақ азхуд намоянд.

Мутобиқшавӣ ҳамчунин дар дигар шароитҳо низ бисёр муҳим аст, ки аз ҳама муҳимашон чунин мебошанд:

1. *Мутобиқшавии хатмқунандагони мактабҳои миёна ба шароитҳои нави зиндагӣ (таҳсил дар шароити мактабҳои тахассусӣ);*
2. *Мутобиқшавии хатмқунандагони мактаб-интернатҳо;*
3. *Мутобиқшавии хатмқунандагони мактабҳои тахассусӣ ба фаъолияти меҳнатӣ;*
4. *Мутобиқшавии нафақахурон ба шароити дигар (бекорӣ);*

Ҳар кадоми инҳо мазмун ва мундариҷаи худро дошта барои инсон аҳамияти баланди ҳаётиро доро мебошанд. Ин ҷо лозим ба ёдоварист, ки солҳои охир дар Тоҷикистони азизи мо бо ҳар гуна «баҳонаҳо» муйсафедони синнашон ба нафақа расидаро новобаста аз хоҳиш ва тавоноҳои мағзӣ ва ҷисмониашон ба нафақа гусел мекунад. Мутаасифона бисёри онҳо боз ҳам бо сабабҳои суст шудани имкониятҳои мутобикшавии ҷӣ организм ва ҷӣ имкониятҳои фардӣ (*надоштани фарзанди дастгир ва ё шароити мусоид*) ва фитрӣ ба шароити нави номусоид мутобик нагардида зуд аз ҷаҳон реҳлат менамоянд. Инро илми педагогикаи иҷтимоӣ роҳгумзани «дезадаптатсия» номида, аз паҳлуҳои мухталифи илмӣ асоснок мекунад ва барои истифодаи башар қарор медиҳад, вале онҳоро дар зарфияти як мақола ҷой додан ғайри имкон аст. Роҳгумзани (дезадаптатсия аз пешоянди лотинии de... ё des...) ба маънои пеш аз ҳама нобудшавӣ, фаношавӣ, тамоман нест шудан ва дар баъзе маврид ба маънои сустшавӣ, камшавӣ истифода мешавад. Аммо бо истифода аз вижагиҳои забони тоҷикӣ дар илми педагогикаи иҷтимоӣ «дезадаптатсияро» бештар мантиқи роҳгумшавӣ ва ё роҳгумзани шахсият дар зиндагии иҷтимоӣ рост меояд. (*муаллиф*).

Роҳгумшавӣ ва ё роҳгумзани ба мисли мутобикшавӣ ҳамчун *ҷараён, ифшошавии шахсиятӣ ва натиҷа* дида мешавад.

Роҳгумзани ҳамчун ҷараён камшавии имкониятҳои мутобикшавии инсонро дар шароитҳои муҳит ифода мекунад. (масалан, дар кудакистон, дар синф, дар гурӯҳ).

Роҳгумзани ҳамчун ифшошавии шахсиятӣ - хусусиятҳои зоҳирии одами номуваффақ аст, ки иникоси худро *бо рафтор, муносибат ва натиҷагирӣҳои нодуруст* аз шароитҳои муҳит пайдо намуда *ба зиндагӣ дилсард* аст.

Роҳгумзани ҳамчун натиҷа – ин шаҳодати баҳои муқоисавии ҳолат ва ифшошавии шахсиятии сифатан нави номувофиқ ба шароитҳои муҳит аст, ки бархурди инсонро роҳгум вобаста аз рафтор ва муносибатҳои пешинааш нест.

Роҳгумии бачаҳо ва наврасон дар бисёре аз мавридҳо натиҷаҳои нохубро аз қабилӣ:

1. *Тағйирёбии шахсӣ;*
2. *Камшавии инкишофи ҷисмонӣ;*
3. *Қатъшавии инкишофи рӯҳӣ;*
4. *Пайдоиши имконияти нодурусти фикрронии мағзӣ;*
5. *Нодурусти танзими ҳаракатҳои рӯҳӣ (нервные расстройства);*
6. *Эҳсоси танҳоӣ;*
7. *Нодурусти рафтор бо ҳамсолон ва ғайраҳо*

Бо фарорасии роҳгумии инсон дар зиндагӣ ҷараёни дигар бо номи *азнавбарқароршавӣ* шуруъ мешавад, ки маънои *барқароршавии имкониятҳои мутобикшавии инсонро зери таъсири ҳаргуна амрҳои воқеӣ* дорад.

Дар илми педагогикаи иҷтимоӣ мо бо ибораи *фаъолияти азнавбарқароршавӣ во мехурем (реабилитационная деятельность)*. Акнун бинем, ки ин ҷӣ гуна фаъолият аст. *Фаъолияти барқароркунӣ ё азнавбарқароршавӣ* – ин «комплекс» *корҷоеро меноманд, ки барои тайёр намудани инсон ба шароитҳои муҳити ноошину, барқароршавии имкониятҳои мутобикшавии ӯ равона мегарданд.*

Мутобикшавӣ, роҳгумии шахсиятӣ, азнавбарқароршавӣ мутаалиқ ба ҳамаи гурӯҳҳои одамонанд. Онҳо метавонанд дар ҳолатҳои мухталифи ҳаёт пайдо шуда, барои *комёбӣ, нокомӣ ва ё роҳгумии шахсиятӣ инсон «хизмат»* намоянд.

Вобаста ба ин устодонро зарур аст, ки аз ҳамаи донишҳои иҷтимоии замона бохабар буда, бо шогирдон дар мавриди ин ҳолатҳо, ки дар аксар маврид боиси *шикасташавии шахсиятҳо* мегарданд баҳс карда, роҳҳои дурусти тарбияи мавриди ниёзи он ҳолатҳоро ба қор баранд. *Санъати* тарбиятгар низ дар он зоҳир мегардад, ки тарбиятгирро ҳамсафари худ гардонида, дур аз монеаҳои устодию шогирдӣ – мутобикӣ *талаботҳои* илмҳои тарбиявӣ тарбия намуда тавонад.

АДАБИЁТ

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. / Г.С. Абрамова М., 1996.
2. Профессиональная деформация руководителя. М., 1997.
3. Буянов М.И. Ребенок из неблагополучной семьи: Записки детского психиатра. / М.И. Буянов М., 1998.
4. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения. / М.И. Бобнева М., 1978.
5. Беличева С. А. Основы превентивной психологии / С. А. Беличева М.1993

6. Беличева С.А. Социально-педагогические методы оценки социального развития дезадаптированных подростков // С. А. Беличева Вестник психосоциальной коррекционно- реабилитационной работы. 1995. №1.
7. Громова М. Т. Педагогические основы образования взрослых / М. Т. Громова М.1993
8. Декларация о социальных и правовых принципах, касающихся защиты и благополучия детей, особенно при передаче детей на воспитание и их усыновлении национальном и международном уровнях // Всемирные федеральные законы об образовании и правах ребенка с комментариями. Р/н-Д., 2002.
9. Лещан Э. Когда ваш ребенок сводит вас с ума. М., 1990.
10. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы становления личности Х. Ремшмидт М.1994
11. Социальное дезадаптация детей и подростков: причины, проявления, преодоление. М. 1995.
12. Школьная дезадаптация: Эмоциональные и стрессовые расстройства у детей и подростков 1995.

СОЦИАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ И АДАПТАЦИЯ ЧЕЛОВЕКА К СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ

В статье раскрыты теоретические основы социального воспитания, адаптация индивида к социальной жизни и дезадаптация человека к новым условия социальной жизни. Также раскрыта сущность понятия социальное воспитание и её значение в социально-общественной жизни. Определена роль и выгода правильного отношения к человеку в новых условиях социальной жизни. Авторы подчеркивают, что к проблемам социальной воспитания надо подходить с позиции государства общество для формирования гражданина с помощью социальных институтов и проблемы социализации самого человека. Также говорится, что источники благополучия государство во многом зависит от общественного воспитания, воспитание человека для данного общества, т.е. воспитания гражданина.

Во второй части статьи адаптация и социализации человека к социальной жизни приведено в схема и научно обоснованно. Авторы на ряду с адаптацией человека к социальной жизни также стремились выявить причины дезадаптации человека к социальной жизни.

Ключевые слова: воспитание, обучение, ребёнок, организация, адаптация, дезадаптация, школа, жизнь, социализация, государство, личность.

SOCIAL EDUCATION AND HUMAN ADAPTATION TO SOCIAL LIFE

The article reveals the theoretical foundations of social education, adaptation of an individual to social life and maladaptation of a person to new conditions of social life. The essence of the concept of social education and its significance in social and public life are also revealed. It is identified the role and benefits of a correct attitude towards a person in the new conditions of social life. The authors emphasize that the problems of social education must be approached from the position of the government (society) for the formation of a citizen with the help of social institutions and the problem of socialization of the person himself. It is also said that the sources of the well-being of the state largely depends on public education, education of a person for a given society, that is, education of a citizen.

In the second part of the article, the adaptation and socialization of a person to social life is presented in a diagram and scientifically justified. Along with the adaptation of a person to social life, the authors also made efforts to identify reasons for maladaptation of a person to social life.

Keywords: education, training, child, organization, adaptation, maladaptation, school, life, socialization, government, personality.

Сведения об авторах:

Наимов Зариф Джомиевич - кандидат педагогических наук, доцент общеуниверситетской кафедры педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни тел. (992 37) 2270496.

Шарипова Санавбар Саъдуллоевна – делопроизводитель исследовательского института развития образования при Академии образования Республики Таджикистан, тел. (992 37) 2270496.

About the authors:

Naimov Zarif Jomievich - candidate of pedagogical sciences, docent of the University-wide Department of Pedagogy of Tajik State Pedagogical University named after Sadriiddin Ayni, Tel.: (992 37) 2270496.

Sharipova Sanavbar Saidulloevna - clerk of the Research Institute for Education Development under the Academy of Education of the Republic of Tajikistan, Tel.: (992 37) 2270496.

БА ЗАМОНИ МУОСИР МУВОФИҚ ҒАРДОНИДАНИ БАРНОМАҲОИ ТАЪЛИМИ ИНФОРМАТИКАИ МАКТАБӢ ВА ҶОРӢ НАМУДАНИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИР ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Арабов М.Қ.

Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон

Яке аз масъалаҳои дидактикии информатикаи мактабӣ - инкишоф алгоритмии хонандагон ба ҳисоб меравад. Дар замони муосир барои самаранок истифода намудани соатҳои дар ихтиёрдоштаи фанни информатика, бояд барномаи таълимӣ тавре таҳия карда шавад, ки диққати асосӣ ба инкишофи алгоритмӣ ва зеҳнии хонандагон равона карда шавад. Маҳз дар мактаби миёна метавон робитаи байнифанниро таъмин намуда, алгоритмҳои гуногуни ҳалли масъалаҳои математикӣ, физикӣ, химиявӣ ва ғайраро ба хонандагон омӯзонд.

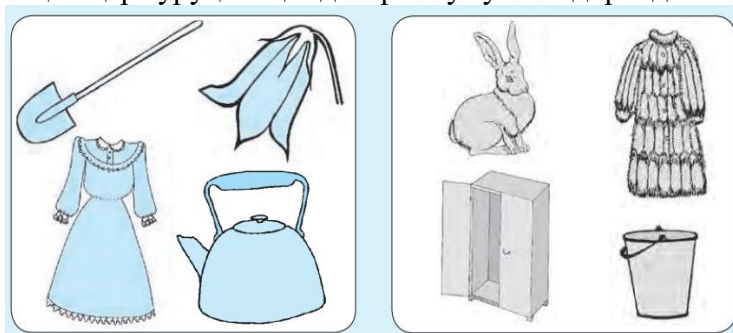
Дар тадқиқотҳои илмӣ олимони зиёди илми педагогика ба монанди: А.Г. Гейн, В.Н. Исаков, В.В. Исакова, В.Ф. Шолохович (самаранок истифодабарии ғояи барноманависии сохтаёфта), Я.Н. Заделман, Г.В. Лебедев, Л.Е. Самоволнова (кори доимии мантиқӣ(фикрӣ)), Т.Н. Лебедев (инкишофӣ зеҳнии хонандагон тавассути конструктори бозихо), С.В. Илчинко, И.В. Левченко, И.Н. Слинкина (мактаби ибтидоӣ), А.И. Газекина, Л.Г. Лучко (мактаби асосӣ) масъалаи зеҳнии алгоритмӣ дар информатика мавриди баҳс қарор дода шудааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар назар аст, ки минбаъд информатика аз синфи якум дарс дода шавад. Бинобар ин, дар мақолаи мазкур тарзи дуруст ба синфҳо тақсим намудани информатика, ки метавонад қобилияти зеҳнии хонандагонро баланд бардошта, онҳоро дар рӯҳияи эҷодкорӣ ва ҳамқадам бо замона будан тарбия кунад, мавриди баҳс қарор дода шудааст.

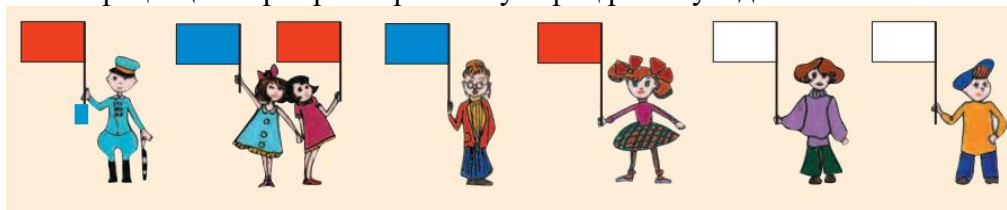
Дар замони инкишофи кайҳонии ТИИ ва талаботи замони муосир зарур аст, ки информатика на ҳамчун фанни ҷамъиятӣ, балки ҳамчун фанни дақиқ дарс дода шавад. Ҳоло мухтасаран масъалаҳо ва барномаҳои гуногуни ба синну сол мувофиқро, ки дарс додани онҳо иқдоми саривақтист, мавриди баҳс қарор медиҳем. Барои ин шакли ба синфҳо тақсим намудани информатика ва барноманависиро мухтасаран дида мебароем. Дар ин асос метавон барномаи таълимиро тартиб дод.

Синфи 1. Дар ин синф, ки хонандагон қадами нахустинашонро ба мактаб мегузоранд, бояд фанни информатика тавассути дostonҳои ҷолиби кӯтоҳ ва шиносии хосияти расму тасвирҳои гуногун дарс дода шавад. Ҳоло якчанд мисоли содаи ба ин синну сол мувофиқро меорем [8-10].

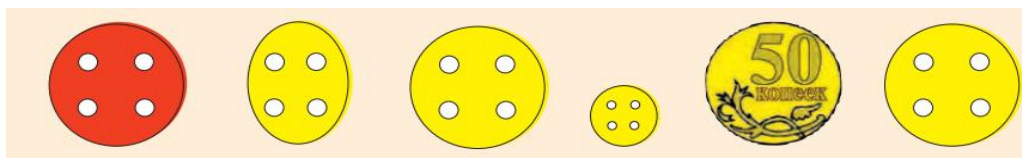
Мисоли 1. Элементҳои ҳар гурӯҳ бо ҳамдигар чӣ умумият доранд?

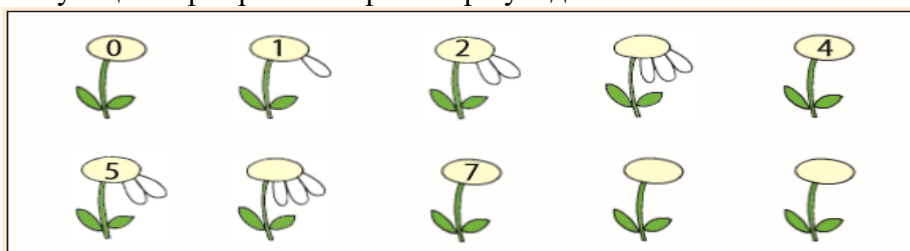
Мисоли 2. Байрақчаҳои зеринро бо ранги мувофиқ ранг кунед.

Мисоли 3. Ашъи зиёдатиरो хат занед.

Мисоли 4. Бобунаҳои зеринро то охир тасвир кунед.

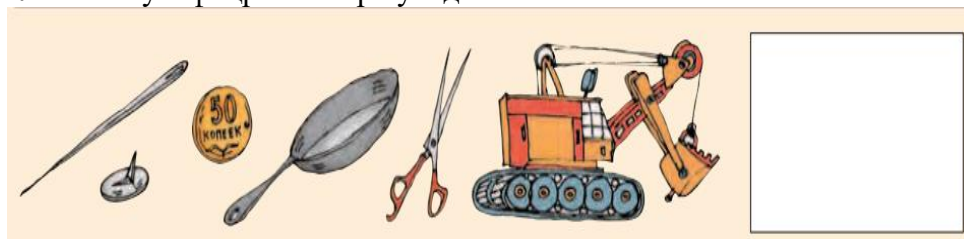
Тавре ки дида мешавад, бо ҳал намудани ин қобилияти зеҳнии хонанда инкишоф ёфта, оиди чизҳои гуногун маълумот ба даст меорад. Ин таври дарсдиҳӣ завқи хонандагонро нисбати ТИИ баланд бардошта, қобилияти дарк ва ба назар гирифтани ҳамаи ҷузъиёти ашёҳо дар онҳо инкишоф медиҳад.

Синфи 2. Дар ин синф низ зарур аст хонандагон ба объектҳои гуногун шинос шуда, хулосабарориро ёд гиранд. Илова бар ин, бо пайдарпайии ададҳо шинос намудани хонандагон аз манфиат холӣ нест. Ҳоло якчанд мисоли ба ин синну сол мувофиқро меорем [8-10].

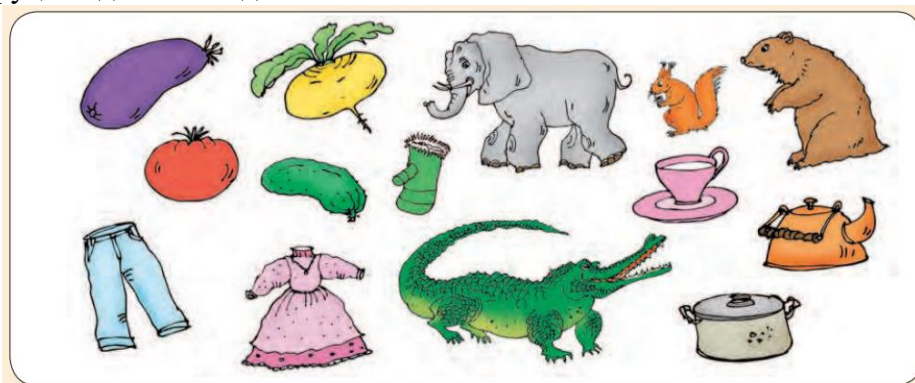
Мисоли 1. Ашёҳои, ки аз як ҷисм (материал) тайёр карда шудаанд, тавассути хат бо ҳам пайваст кунед.

Мисоли 2. Ашёи мувофиқро тасвир кунед.

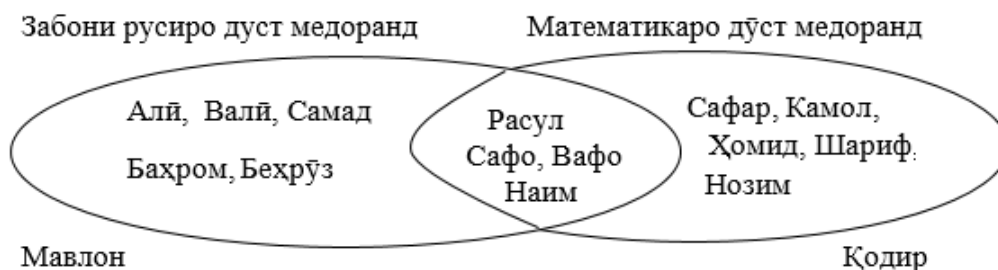
Мисоли 3. Элементҳои аз рӯи ягон нишона бо ҳам алоқамандро хат кашида, гурӯҳбандӣ кунед. Чанд гурӯҳ пайдо мешавад?

Мисоли 4. Номи хонандагонро нависед, ки:

а) Математика ва забони русиро дӯст медоранд.

б) Математика ё русиро дӯст медоранд.

Мисоли 5. Се аъзои навбатии пайдарпайии адабии зеринро нависед.

1 5 9 13 17

Дар ин ҷо хонанда ба ашёи гуногун шинос шуда, оиди онҳо маълумот ба даст меорад. Илова бар ин, қобилияти зеҳнии онҳо бо ҳал намудани ин навъ масъалаҳо инкишоф ёфта, хулосабарориро меомӯзанд.

Синфи 3. Дар ин синф метавон хонандагонро ба мафҳуми «алгоритм» ошно намуда, алгоритмҳои гуногун аз олами воқеиро барои инкишоф додани қобилияти зеҳнии онҳо зарур аст, дарс дод. Илова бар ин, дар ин синф омӯзондани клавиатура ва кор бо он тавассути барномаҳои омӯзишии гуногун (тренажерҳо) сари вақт мебошад. Ҳоло ба сифати намуна якчанд алгоритмро (мисолро) аз дунёи воқеии ба ин синну сол мувофиқ меорем [8-10].

Мисоли 1. Бо тартиби дуруст фармонҳои алгоритмро рақамгузорӣ кунед.

- Равон кардани мактуб
- Гузоштани лифофа дар қуттии пушта
- Гирифтани мактуб, лифофа ва тамға
- Ибтидо
- Кушодани кардани тамға
- Баромадан аз хона
- Ширеш кардани лифофа
- Гузоштани мактуб дар лифофа
- Интиҳо
- Гузоштани мактуб
- Навиштани суроға дар лифофа

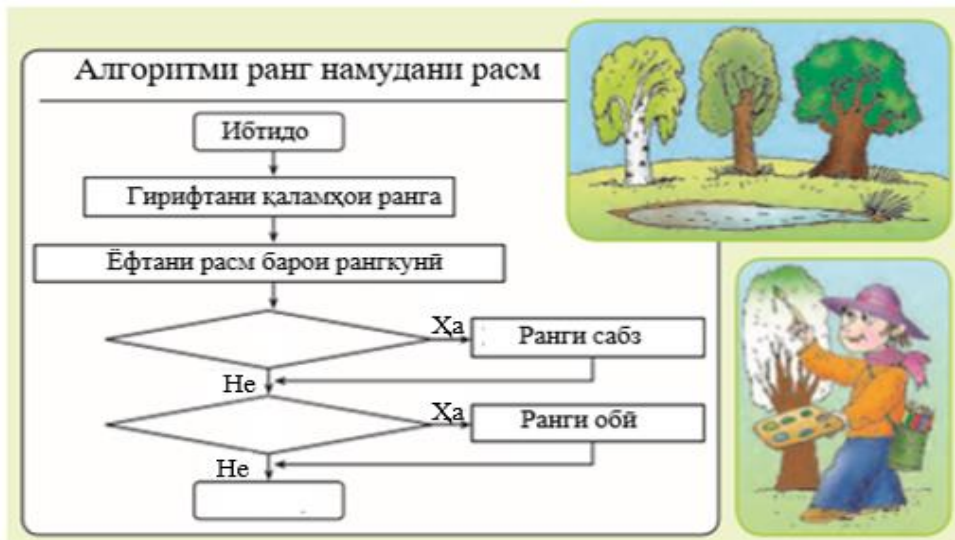
Мисоли 2. Фармонҳои сарфиназар шударо навишта, барои схемаи алгоритм хатчаҳои равишдор тасвир намуда, дар ҷойҳои мувофиқ калимаҳои «Ҳа» ва «Не» нависед. Барои фармонҳое, ки якчанд маротиба такрор мешаванд, хатти пайваस्तкунанда кашед.

Мисоли 3. Аз чӣ сохта шудааст ва чӣ амалро иҷро мекунад? Расми чайникро тасвир намуда, ба саволҳо ҷавоби мувофиқ гардонед.

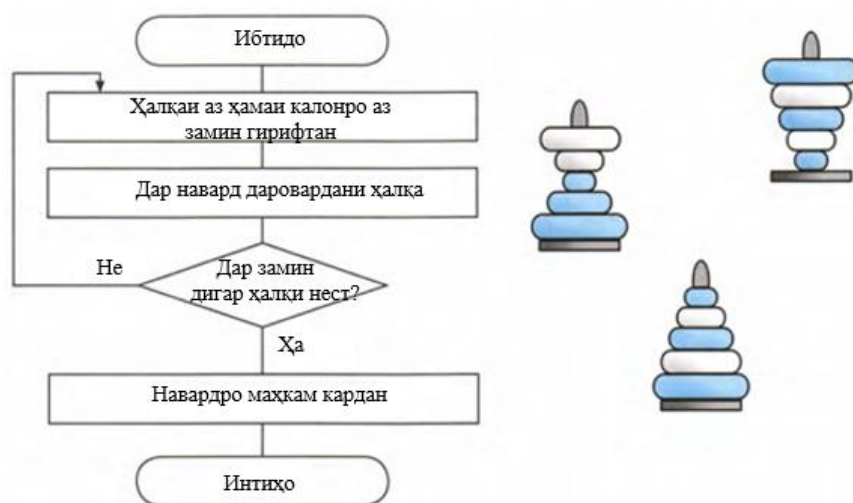
	Чойник	
	Аз чӣ сохта шудааст?	Чӣ амалро иҷро мекунад?

Мисоли 3. Дар ин алгоритм чӣ гуна шартҳо метавонанд мавҷуд бошанд?

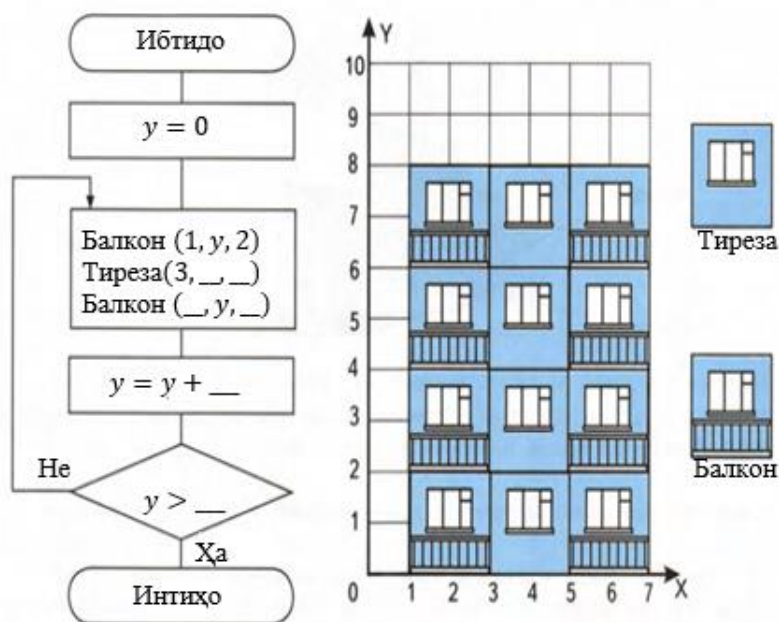

Синфи 4. Дар ин синф низ алгоритмҳои гуногуни нисбатан душвортар бояд омӯзонда шаванд. Дар ин синну сол хонанда метавонад барномаҳои кор бо клавиатураро омӯхта, усули расмкашӣ (дар Paint) ва таҳриргарҳои матнӣ ба монанди Wordpad ва MS Word ва инчунин MS Power Point-ро аз худ кунад. Барои инкишоф додани қобилияти зеҳнии хонанда дар ин синну сол якчанд намунаи мисолҳоро меорем.

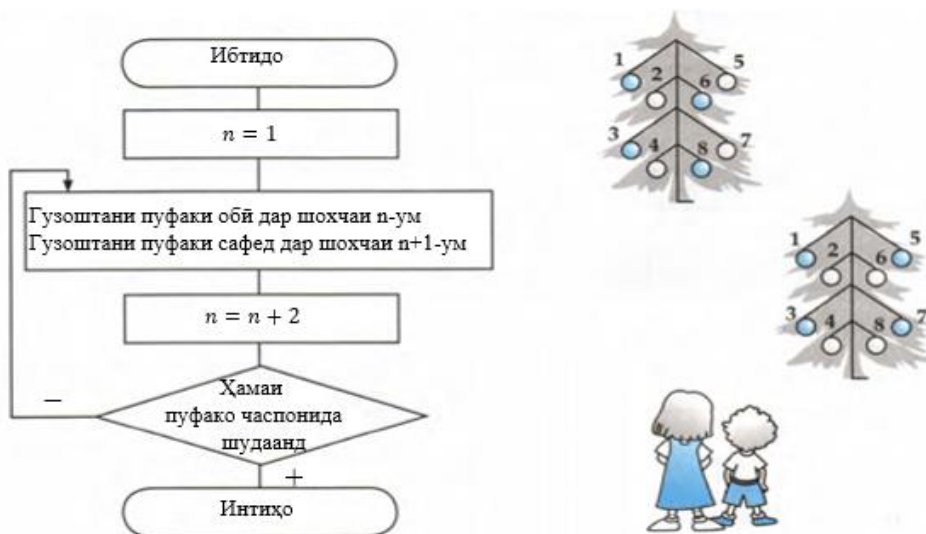
Мисоли 1. Алӣ алгоритмро иҷро намуда, аз ҳалқачаҳо аҳромро сохт. Чанд маротиба тани алгоритм иҷро шуд?

Мисоли 2. Алгоритм барои расмон тавассути блок-схема ва алгоритмҳои ёрирасон навишта шудааст. Ҷойҳои холигии алгоритмро тавре пур кунед, ки алгоритм бо расм мувофиқат кунад.

Мисоли 3. Хусрав ва Хирсак арчаро ороиш доданд. Хусрав алгоритми “Арча”-ро иҷро намуд. Хирсак бошад, пуфакҳоро дар он гузошт. Хусрав ва Хирсак мувофиқан чи гуна арчаҳоро оро доданд?

Синфи 5. Дар ин синф хонандагон метавонанд аллакай ба барномасозӣ дар муҳитҳои визуалии ба Scratch [14] монанд оғоз намуда, фармонҳои асосии барноманависиро тавассути фармонҳои визуалӣ аз худ кунанд. Илова бар ин, омӯзонадани мафҳумҳои асосии информатика, таърихи мошинҳои электроники ҳисоббарор (МЭХ) ва асосҳои Windows зарур мебошад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки скретч (англ. Scratch, МФА:skrætʃ[ⓘ]) — забони визуалии барномасозӣ барои навомӯзон (кӯдакон) буда, соли 2007 аз ҷониби дастаи хурди барномасозон барои навомӯзон (кӯдакон) дар Институти техникии Массачусетский навишта шудааст. Барномаи мазкурро метавон, ба таври ройгон аз сомонаи расмии он [14] дастрас намуд.

Синфи 6. Дар ин синф метавон ба хонанда барноманависиро дар муҳитҳои визуалии мисли Alice, Game Marker, GreenFoot, Squeak, Karel, PlayScape, Stencyl, MegaKerma, Baltie,

Мата ва ғайра дарс дод. Дар байни ин барномаҳо забони Alice маъмултар буда, барои омӯзиш созгор мебошад. Тавассути он метавон бозиҳо ва аниматсияҳои гуногуни ба ин синну сол мувофиқ таҳия кард. Илова бар ин, омӯзондани системаҳои ҳисоб, таърихи МЭХ, MS Power Point ва асосҳои Windows низ дар ин синну сол мувофиқ мебошад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки забони Alice [7]– забони визуалӣ барои омӯзиши БОН буда, ба таври ройгон метавон онро аз сомонаи расмиаш [13] ба даст овард. Тавассути забони мазкур метавон бо истифода аз 3D-моделҳои аниматсияҳо ва бозиҳои компютерӣ таҳия кард. Забони мазкур солҳои 90-уми асри гузашта дар Донишгоҳи Виржин коркард шудааст. Ибтидо барои навиштани забони мазкур аз забони Питон ва сипас аз забони Java истифода шудааст.

Мавриди зикр аст, ки метавон сар карда аз синфи 7 ба хонандагон барноманависиро омӯзонд. Маҳз барноманависӣ [1-5, 11-12] боиси инкишофи зеҳнии хонандагон ва ба таври лозимӣ таъмин намудани муносибати байнифаннӣ мегардад. Яке аз забонҳои содда ва замонавӣ забони Python [6,15] ба ҳисоб меравад. Тавассути забони мазкур метавон масъалаҳои математикӣ, физикӣ, химиявӣ ва ғайраро ҳал намуд. Илова бар ин, забони Python – ро барои омӯзиши зеҳни сунъӣ, тадқиқоти илмӣ, барноманависӣ барои Windows, таҳияи сомонаҳо ва веб-хизматҳо ва ғайра истифода намудан мумкин аст. Умуман, забони Python-ро метавон барои тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа истифода намуд. Забони мазкур ройгон буда, нисбат ба дигар забонҳо содда ва осон мебошад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки омӯзондани якчанд забони барномасозӣ дар мактаби миёна шарт набуда, ҳатто метавонад натиҷаи баръакс диҳад. Бинобар ин, дар мактаби миёна омӯзондани як забони барномасозӣ кифоя мебошад. Дар аксари мактабҳои Федератсияи Россия ва давлатҳои пешрафтаи хориҷӣ дар синну соли мактаби забони барноманависии Python омӯзонда мешавад. Ҳарчанд ки қаблан дар МТМУ-и аксари давлатҳои пасошуравӣ забони Паскал забони омӯзишӣ ба ҳисоб мерафт, айни ҳол ҷойи онро забони Python банд намудааст.

Синфи 7. Дар ин синну сол метавон ба хонандагон барноманависиро омӯзонда, алгоритми ҳалли масъалаҳои соддаи типҳои begin, integer ва boolean-ро омӯзонд. Ба сифати забони барноманависӣ интихоби забони python мувофиқ мебошад. Иловатан, омӯзондани мафҳумҳои асосии информатика, иттилоот, принтерҳо, сканерҳо ва ғайра дар ин синну сол мувофиқ аст.

Синфи 8. Дар ин синну сол метавон барноманависиро давом дода, хонандагонро бо алгоритмҳои шоханок ва даврӣ бо мисолу масъалаҳо (типҳои if, for, while ва series) шинос намуд. Илова бар ин, омӯзондани мафҳумҳои асосии «шабака», «иттилоот» ва ғайра дар ин синну сол лозим аст.

Синфи 9. Дар ин синну сол метавон барноманависиро давом дода, хонандагонро бо пайдарпайии додаҳо, массивҳо, зербарномаҳо, сатру символҳо ва файлҳо бо мисолу масъалаҳо (типҳои series, array, matrix, procedure, string ва file) шинос намуд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки барои хонандагони синфи 9 иловатан омӯзондани фанни информатика ва технологияҳои иттилоотиву иртиботӣ (ТИИ) бо мисолу масъалаҳо ҳамчун фанни алоҳида зарур мебошад. Дар фанни мазкур бояд мавзӯҳои монанд ба: миқдори параметрҳои объектҳои иттилоотӣ, кодиронӣ ва декодиронии иттилоот, ҳаққонияти мулоҳизаҳо, таҳлили моделҳои содаи объектҳо, алгоритм барои иҷрокунандаҳои мушаххас бо миқдори қайдкардашудаи фармонҳо, алгоритмҳои формалии иҷрокунандаҳо, принципҳои суроғагузорӣ дар интернет, принципҳои ҷустуҷӯи иттилоот дар интернет, таҳлили иттилооти ба шакли схема додашуда, навишти ададҳо дар системаи ҳисобҳои гуногун, ҷустуҷӯи иттилоот дар файлҳо ва каталогҳо, муайянкунии андозаи файл, сохтани презентатсияҳо, коркарди массивҳои ва матритсаҳо, алгоритмҳои кӯтоҳ дар муҳити иҷрогаркунандаҳои формалӣ, ҷадвалҳои электронӣ (MS Excel) ва пойгоҳи додаҳо (MS Access) ва ғайра бо мисолу масъалаҳо дарс дода шаванд. Дар ин ҷо бояд диққати асосӣ барои ҳал намудани масъалаҳои гуногун равона карда шавад, зеро назария метавонад пас аз як муддати кӯтоҳ бе амалия аз байн равад. Барои намуна якчанд мисолҳои ТИИ-ро меорем.

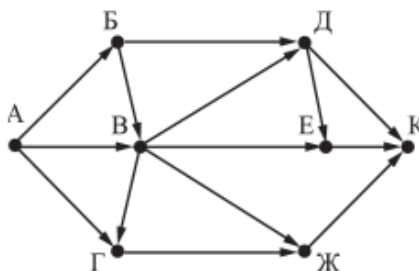
Мисоли 1. Дар як системаи кодгузори Unicode ҳар як рамз (символ) 16 бит кодгузорӣ карда мешавад. Бо назардошти ин муайян кунед, ки матни зерин аз чанд байт иборат мебошад?

Ман барноманависиро дӯст медорам ва мехоҳам барномасоз шавам.

Мисоли 2. Миқдори ададҳои бутуни x , ки барои онҳо нобаробарии зерин иҷро мегардад, муайян карда шаванд.

$$2A_{16} < x < 61_8$$

Мисоли 3. Дар расми зерин схемаи роҳҳои байни шаҳрҳои А, Б, В, Г, Д, Е, Ж ва К оварда шудааст. Тавассути ҳар як роҳ танҳо бо самти нишондодашуда (стрелка) ҳаракат кардан мумкин аст. Чанд роҳи байни шаҳрҳои А ва К, ки тавассути шаҳри В мегузаранд мавҷуд аст?

Мисоли 4. Дар забони дархостҳои серверӣ ба сифати ишораҳои амали мантиқии “ё” ва “ва” мувофиқан рамзҳои «|» ва «&» истифода бурда мешаванд. Дар ҷадвали зерин дархост ва миқдори саҳифаҳои ба он вобаста дар интернет оварда шудааст

Дархост	Миқдори саҳифаҳои ёфташуда (ҳазор)
Мурғобӣ&Мӯш	130
Мурғобӣ Мӯш	260
Мӯш	180

Тавассути дархости “Мурғобӣ” чи қадар саҳифаро ёфтани мумкин аст. Бо назардошти он ки ҳамаи дархостҳо дар як вақт иҷро мешаванд

Мисоли 5. Чунин адади калонтарини x –и ба 7 каратино ёбед, ки барои он мулоҳизаи зерин ҳақ аст.

$$(x < 112) \text{ ва } HE(x \text{ ҷуфт}).$$

Мисоли 6. Иҷроқунандаи Алфа дорои се фармон, ки рақамгузорӣ карда шудаанд, мебошад.

- 1) Илова кардани b ;
- 2) Бо 3 зарб кардан;
- 3) Ба 2 зарб кардан.

Дар ин ҷо b – адади номаълум.

Барнома барои иҷроқунандаи Алфа пайдарпайии фармонҳо мебошад. Маълум аст, ки барномаи 2113121 адади 3 –ро ба 136 табдил медиҳад. Адади b -ро ёбед?

Ҳангоми дар ин сатҳ аз худ кардани барномаи таълимии информатика ва ТИИ ва инчунин барномасозӣ хонанда метавонад мустақилона дилхоҳ технологияро аз худ карда, аз технологияҳои муосир дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт истифода намояд.

Синфи 10. Дар ин синну сол метавон барноманависиро давом дода, хонандагонро амиқтар ба барноманависӣ, хусусан, ба воситаҳои визуалӣ шинос намуд. Омӯзондани рекурсияҳо, таҳлили ифодаҳо ва ғайра низ сари вақт мебошад. Иловатан, омӯзондани ҷадвалҳои электронӣ (MS Excel), пойгоҳи додаҳо (MS Access) ва асосҳои Web-барномасозӣ тавассути конструкторҳо дар ин синну сол лозим аст.

Синфи 11. Дар ин синну сол метавон барноманависиро давом дода, хонандагонро Web-барномасозӣ дар асоси шаблонҳои тайёр ба монанди WordPress ё Joomla омӯзонд. Илова бар ин, вобаста аз вақт ва хоҳиши хонандагон метавон дигар воситаҳои коркарди Web-барномаҳоро дар асоси забони Python низ омӯзонд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки барои хонандагони синфҳои 10-11 низ иловатан омӯзондани фанни информатика ва ТИИ бо мисолу масъалаҳо ҳамчун фанни алоҳида зарур мебошад. Дар фанни мазкур бояд мавзӯҳои монанд ба: системаҳои ҳисоб, чадвалҳои ҳаққоният ва схемаҳои мантиқӣ, тасвири иттилоот, файлҳои системавӣ, пойгоҳи додаҳо, кодиронӣ ва декодиронии иттилоот, алгоритмҳо барои иҷрокунандаҳои формалӣ, диаграммаҳо ва графикҳо дар чадвалҳои электронӣ, нигоҳдорӣ ва раван кардани иттилоот, миқдори иттилоот, принципҳои таҳияи шабакаҳои компютерӣ, миқдори иттилооти пайғомҳо, графикҳо, ҷустуҷӯи роҳи кӯтоҳтарин дар графикҳо, шабакаҳои ҷустуҷӯӣ, ифодаҳои мантиқӣ, стратегияҳои бурд ва ғайра бо мисолу масъалаҳо дарс дода шаванд. Дар ин ҷо низ бояд диққати асосӣ барои ҳал намудани масъалаҳои гуногун равона карда шавад. Ҳоло барои намуна якчанд мисолҳои информатика ва ТИИ-ро меорем.

Мисоли 1. Барои нигоҳ доштани расми андозааш ба 160 x 160 пиксел баробар бо назардошти он ки расм метавонад 256 намуди рангҳоро истифода барад, чӣ қадар миқдори минималии ҳофиза (бо Кб) лозим аст?

Мисоли 2. Барои алифбои латинии иборат аз панҷ ҳарф, ки дар системаи ҳисоби дӯӣ дода шуда (баъзе ҳарфҳо ду бит ва баъзе дигарашон 3 бит), кадом набори ҳарфҳоро дар сатри 1100000100110 рамзгузорӣ кардан мумкин аст?

A	b	c	D	e
000	110	1	001	0

Мисоли 3. Дар ҷойи ҳодиса чор порчаи қоғаз пайдо карда шуд. Мутахассисон муайян намуданд, ки онҳо IP – суроғаро ифода мекунанд. Криминалистҳо ин қисмҳоро тавассути ҳарфҳои А, Б, В ва Г ишора карданд. IP-суроғаро барқарор кунед. Дар чадвали зерин иттилооти ёфташуда оварда шудаанд.

2.222	.32	22	2.22
A	B	B	Г

Мисоли 4. Дар сервери school.edu файли rating.net ҷойгир аст, ки бо он тавассути протоколи http метавон дастрас шуд. Фрагментҳои суроғаи файли мазкур тавассути ҳарфҳои а, Б, с... g рақамгузорӣ шудаанд. Пайдарпайии ин ҳарфҳоро ки суроғаи дурусти файдро дар интернет ифода мекунанд, нависед.

a	.edu
b	School
c	.net
d	/
e	Rating
f	http
g	::/

Мисоли 5. Дар терминали ТСР/IP ниқоби шабака адади дӯӣ номида мешавад, ки ҳар кадом қисми IP-суроға ба суроғаи шабака ва кадом қисмаш ба суроғаи гирех (узел) дар ин шабака ҷойгиршударо ифода мекунад. Суроғаи шабака дар натиҷаи амалисозии амали конъюнсияи суроғаи додашуда бо ниқоби он ҳосил карда мешавад.

Бо дода шудани IP- суроға гирехи шабака ва ниқоб суроғаи шабакаро муайян кунед.

IP-суроға 145.92.137.88 Ниқоб: 255.255.240.0

Ҳангоми навиштани ҷавоб аз чадвали зерин чор элемети IP-суроғаро гирифта, онҳоро бо тартиби мувофиқ тавассути ҳарфҳо нависед.

A	B	C	D	E	F	G	H
0	145	255	137	128	240	88	92

Мисоли 6. Байни нуқтаҳои аҳолинишини A, B, C, D, E, F роҳ сохта шудааст. Масофаи байни онҳо дар чадвали зерин оварда шудааст (катакчаи ҳолӣ роҳ набуданро ифода мекунад).

	A	B	C	D	E	F
A		7	3			
B	7		2	4	1	
C	3	2		7	5	9
D		4	7		2	3
E		1	5	2		7
F			9	3	7	

Роҳи кӯтоҳтарини байни нуқтаҳои A ва F- ро ёбед..

Мисоли 7. Ҳамаи калимаҳои 4 ҳарфа, ки аз ҳарфҳои П, Р, С, Т иборатанд бо тартиби алифбо навишта шудаанд. Ибтидои рӯйхат чунин аст:

1. ПППП
2. ПППР
3. ПППС
4. ПППТ
5. ППРП

... ..

Калимаи нахустини бо ҳарфи Р саршаванда дар кадом мавқеъ ҷойгир аст. Рақами тартибии онро муайян кунед.

Мисоли 8. Системаи муодилаҳои зерин чанд ҳалли имконпазир дорад?

$$\{(x_1 \vee y_1) \rightarrow (x_2 \wedge y_2) = 0$$

$$(x_2 \vee y_2) \rightarrow (x_3 \wedge y_3) = 0$$

...

$$(x_5 \vee y_5) \rightarrow (x_6 \wedge y_6) = 0$$

Ҳамин тариқ, агар дар муассисаҳои миёна ва миёнаи касбӣ бо чунин усул информатика ва ТИИ, инчунин барноманависӣ дарс дода шавад, пас муассисаҳои олии низ метавонанд дар навбати худ, мутахассисони ба бозори меҳнат ҷавобгӯ ва рақобатпазирро тарбия кунанд. Бо дарназардошти норасоии омӯзгорон, маводи таълимӣ ва воситаҳои техникӣ, шояд, ҳоло дар чунин сатҳ ташкил намудани дарс душвор ба назар расад, вале метавон батадрич дар оянда бо чунин усул дарси информатика ва ТИИ-ро дарс дод. Агар дар мактаби миёна хонанда аз олами техника ин қадар маълумотҳоро аз худ карда тавонад, ба боварии комил метавон гуфт, ки дар ҷаҳони наздик хатмкунандагони муассисаҳои олии кишварамон метавонанд дар бозори меҳнати сатҳи ҷаҳонӣ мавқеи худро пайдо намуда, баҳри баланд бардоштани иқтисодии кишварамон саҳми худро гузоранд.

АДАБИЁТ

1. Абрамов С.А. Задачи по программированию // С. А. Абрамов, Г. Г. Гнездилова, Е. Н. Капустина, М. И. Селюн. - Наука, М., 1988. — 224 с.
2. Абрамян М.Э. 1000 задач по программированию. Часть 1 /М.Э. Абрамян.- Ростов-на Дону. - 2004. - 154 с.
3. Арабов М.К. Маҷмӯи мисол ва масъалаҳо аз барномасозӣ. // М.К. Арабов, М.Ш. Халилова. - Душанбе. ДСРТ, 2018. - 138 с.
4. Арабов М.К. Маҷмӯи мисол ва масъалаҳо аз барномасозӣ. Қисми 2 // М.К. Арабов, М.Ш. Халилова, Ф. Пиров. – Душанбе: ДСРТ, 2019. - 154 С.
5. Арабов М.К. Практикум по программированию //М.К. Арабов, Б.М. Замонов. - Душанбе: РТСУ, 2019. - 370 с.

6. Васильев Д.А. Методические особенности изучения языка Python школьниками/Д.А. Васильев//Международный научный журнал «Символ науки». - 2017, №01-1. - С. 170–173.
7. Виртуальные миры Алисы / Электронный ресурс. Режим доступа: [http://621.metallostroy.ru/Alice/studies_2%20.htm]
8. Горячев А.В. Информатика 1 кл.: учеб. для организаций, осуществляющих образовательную деятельность, в 2 ч. Ч. 1./А.В. Горячев, КИ. Горина, Т.Ю.Волкова. – Изд. 3-е, испр.- М.: Баласс, 2015. – 64 с.
9. Горячев А.В. Информатика 2 кл.: учеб. для организаций, осуществляющих образовательную деятельность. В 3 ч. Ч.1./А.В. Горячев, Н.И. Суворова. – Изд. 2-е, испр.- М.: Баласс, 2015. –86 с.
10. Горячев А.В. Информатика 3 кл.: учеб. для организаций, осуществляющих образовательную деятельность. В 3 ч. Ч.1./А.В. Горячев, К.И. Горина, Н.И. Суворова. – Изд. 3-е, испр.- М.: Баласс, 2015. – 64 с.
11. Дженжер В. О. Место программирования в курсе информатики начальной школы/В.О. Дженжер // Вестник ОГУ. – 2010, №9 (115). – С. 154-159
12. Златопольский Д.М. Я иду на урок информатики: Задачи по программированию. 7-11 классы. Книга для учителя/Д.М. Златопольский. — М.: Первое сентября, 2001. — 208 с.
13. Официальный сайт Alice / Электронный ресурс. Режим доступа: [http://www.alice.org/index.php]
14. Сайт проекта Scratch [Электронный ресурс]. – URL: http://www. scratch.mit.edu (дата обращения: 27.06.2020).
15. Сорокина Н.А. Python как основной язык программирования в средней школе/Н.А. Сорокина // Молодой ученый. – 2019, № 5 (243). - С. 15-16.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ИНФОРМАТИЧЕСКОЙ ПРОГРАММЫ И ВНЕДРЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Время, в которое мы живем, - это время науки и техники, особенно информационных и коммуникационных технологий (ИКТ). Поэтому подготовка специалистов, отвечающих потребностям рынка труда в различных сферах жизни общества и знающих о ИКТ, является одним из приоритетов. Без начального (школьного) обучения высшие учебные заведения не могут подготовить современных специалистов, конкурентоспособных на рынке труда. Поэтому внедрение современных ИКТ в учебный процесс средних и средних специальных учебных заведений является своевременным шагом. Как известно, в течение нескольких лет в общеобразовательных школах (МТМУ) нашей страны преподаются в основном MS DOS, MS Office, Visual Basic и другие. Изучение этих технологий - это хорошо, но необходимо также повысить мыслительные способности учащихся, потому что освоение любой новой технологии, в первую очередь, помогает мыслительным способностям читателя. Кроме того, на международных соревнованиях проверяются только интеллектуальные способности учащихся. Поэтому предметы, связанные с ИТ, должны преподаваться как точный предмет, с особым акцентом на улучшение интеллектуальных способностей учащихся.

Следует отметить, что в последние годы помимо компьютерных наук программированию преподают в большинстве учреждений развитого старана мира. Метод обучения программированию должен быть инновационным. Тем не менее, компьютерные науки также должны быть в центре внимания. В статье рассматриваются методики обучения программированию и информатике в СОШ с использованием новейших технологий в области информационных технологий.

Ключевые слова. Информатика, программирование, ИКТ, визуальные языки, информатика, Python, Алиса, Скретч.

Сведения об авторе:

Арабов Муллошараф Курбанович - кандидат физико-математических наук, кандидат физико-математических наук, Российско-Таджикский славянский университет, доцент кафедры информатики и информационных систем, адрес: 734025, Республика Таджикистан, Душанбе. Душанбе, ул. Мирзо Турсунзода, 30. Тел: (+992) 907380099, E-mail: cool.araby@mail.ru

About the author:

Arabov Mullosharaf Kurbanovich - Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Russian-Tajik Slavic University, Associate Professor, Department of Informatics and Information Systems, address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe. Dushanbe, st. Mirzo Tursunzoda, 30. Phone: (+992) 907380099, E-mail: cool.araby@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В СТУДЕНЧЕСКИХ ТАДЖИКСКИХ ГРУППАХ

Сулейманова А.Г., Сулейманова Е.И.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

В настоящее время к современным техническим средствам обучения добавились разнообразные компьютерные программы, которые успешно выполняют функцию дополнительного и вспомогательного материала по развитию русской речи и грамматики на практических и лабораторных занятиях. Таджикские педагоги считают, что студенты 21 века получили широкие возможности для ежедневного пополнения своих научно-практических знаний и умений через общение не только по мобильной связи, но и с помощью сети Интернет- энциклопедии, электронные библиотеки и другие справочные ресурсы. Здесь они имеют возможность найти товарищей по интересам и увлечениям, быть в курсе самых последних событий в мире и всё это происходит с помощью русскоязычной информации. Безусловно, что и педагогам и студенческой молодёжи, необходимы современные приёмы работы с современными достижениями техники. Старшее поколение не всегда довольно информацией получаемой таким путём так как считает её не вполне достоверной и не соответствующей местному менталитету. Существующие образовательные порталы содержат разнообразную противоречивую информацию. Например, студент может в своём реферате дать ссылку на непроверенные научные зарубежные источники или на отечественных псевдоучёных.

Однако, современное обучение, по общему мнению, всё - таки не может обойтись без инновационных и коммуникативных технологий. И одним из доводов в пользу использования непроверенной информации является развитие критического мышления и не стандартного творческого подхода у студентов к изучаемой проблеме лекции. « Использование информационных технологий и технологий мультимедиа в образовании способно радикально изменить существующую систему обучения. Организация учебного процесса может стать более инновационной в том смысле, что будут широко применяться аналитические, практические и экспериментальные принципы обучения, которые позволят ориентировать весь процесс обучения каждого отдельного обучающегося» [2, с.113]. В Республике Таджикистан, русскоязычная информация воспринимается многими гражданами как самая востребованная для развития научных знаний и для прогрессивных изменений в различных отраслях страны.

В процессе бесед со студентами мы выяснили, что им желательно как можно быстрее научиться свободно говорить на русском языке и для этого пытаются приобрести русскоязычных собеседников на различных сайтах, с помощью браузера. Следовательно, педагогу надо иметь в виду, что для обучения по практическому применению русского языка ему самому необходимы такие базовые компетенции, как общекультурная, информационная, коммуникативная. Совместное пользование электронной библиотекой университета, сетью Интернет расширяет границы индивидуально-творческого, эмоционального, личного, деятельного подхода педагога к студентам. Это значит, что педагог учит молодёжь самостоятельно получать, находить и отбирать необходимую информацию, как бы просеивая её, через своё мировоззрение.

В педагогическом университете им. Садриддина Айни созданы все условия для организации и проведения современных занятий с помощью электронной доски, проектора, лингофонных кабинетов, которые могут использовать преподаватели и студенты в качестве презентаций своих лекций, докладов, просмотра учебных видеороликов. Также имеются электронные журналы успеваемости, по которым студенты всегда могут узнать оценку качества своих знаний и проследить по недельным баллам динамику развития профессиональной подготовки.

Согласно последним реформам в системе образования, в высших учебных заведениях Республики Таджикистан произошли существенные изменения и это побуждает преподавателей организовывать свои занятия с креативным интересом, проявлять когнитивные способности по использованию современных дидактических технологий. Как отмечает в своей статье заведующая кафедрой русского языка факультета русской филологии Душанбинского Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни Н. Мирганова: «Проблема языковой личности тесно связана с его речевой деятельностью, в процессе которой человек старается творчески применять интонационные и другие речевые средства для того чтобы быть понятым в различных жизненных ситуациях» [4, с.17]. Наблюдения показывают, что именно интерес к педагогическому стилю преподавателя и его форме речевого высказывания при передачи знаний по учебному предмету, являются основным мотивом деятельности студента, его обучения, развития. В связи с этим, хотелось бы добавить что живое слово педагога никогда не заменят

компьютерные игры, упражнения или задания с механическими, равнодушным оцениванием всех стараний студентов.

Безусловно, современные практические занятия по русскому языку нельзя себе представить без компьютерных тренировочных программ, что делает занятия более доступными и интересными каждому студенту. Однако, их использование возможно как дополнительного наглядное средство по обучению русскому языку. Из своего небольшого опыта хочу отметить, что на таких занятиях студенты чувствуют себя более комфортно, потому что им становится более доступным изучение русского языка. И тогда они проявляют более активный интерес и желание к изучению данного учебного предмета.

Наш опрос «Почему Вы выбрали факультет русской филологии?» показал, что из 230 первокурсников (факультета русской филологии очного и заочного обучения) свою мотивацию объясняют следующими причинами:

а) 30 % знакомится не только с русской, но и мировой культурой;

б) 36% изучать прогрессивные научные достижения, которые имеются в большом количестве в русскоязычном интернете;

в) 22% двуязычные граждане имеют больше шансов найти работу;

г) 12% знать этот язык для своей жизни;

Итак, самый высокий процент студентов указали на большее количество русскоязычной информации в интернете через которую они находятся в курсе мировых новостей, могут найти развлечения, познакомиться с научными достижениями, окунуться в иноязычную среду. Например, на практических занятиях по развитию речи студенты подготовили десять презентаций по теме «Традиции и обычаи мира» (романо - германский факультет), которые проходили в форме слайд шоу. А также подготовили информационные сообщения мультимедийного характера в виде короткометражных фильмов о традициях Памира, Индии, Франции и т.д. с музыкальным сопровождением. Занятие прошло с большим интересом и вниманием. Студенты очень эмоционально реагировали и, даже плохо говорящие на русском языке, принимали участие в дискуссия по поводу увиденного и услышанного. Или ещё пример по теме «Музыка». Студенты, после просмотра биографии и прослушивания произведения маэстро Бетховена, дали его портретное описание. Затем устно прокомментировали свои чувства, которые вызвала у них музыка классического немецкого композитора.

Сотрудничество педагога с инновационными технологиями способствует созданию разнообразных методических приёмов и путей, где педагог выступает не только в качестве транслятора знаний, но и умелого режиссёра по управлению и организации самостоятельного обучения студентами. Например, по теме «Фразеологизмы и их значение» были показаны на экране 10 шуточных картинок, а студенты определяли фразеологизмы. Так на картинке показана девочка, держащая быка за рога, студенты должны были дать фразеологизм-«Брать быка за рога». Естественно, что будущие педагоги на таких занятиях не только пополняют знания по русскому языку, но и приобретут методический опыт по применению инновационных технологий в школах и в других типах учебно-воспитательных учреждений. В основе современного образования лежит активность студента, а преподаватель создаёт ему дидактические условия для познавательной деятельности. Как показывает опыт, учитель должен меньше говорить и больше слушать студента.

Считаем важным отметить о необходимости дидактического усовершенствования кабинетной системы, где к сожалению техническая оснащённость не всегда функционирует исправно из-за большого потока студентов желающих здесь поработать. Поэтому сами педагоги должны быть технически грамотными чтобы настраивать и работать с аппаратурой, а также уметь ориентироваться в сети интернет, чтобы подбирать познавательные задания и вопросы для самостоятельных работ, давать рекомендации студентам по дальнейшему улучшению или исправлению своих работ. Например, после просмотра слайдов студенты получают задание – придумать название, или прокомментировать или передать содержание изображения от лица героя, или составить вопросы к слайдам.

Итак, студенты проходят тренинг по умению задавать вопросы, выражать своё сомнение или удивление. Можно с помощью электронных словарей провести деловые игры по различным темам. Очень познавательно проходят отгадывание кроссвордов, ребусов. Тем самым студентам предоставляется творческая возможность выбирать типы своих самостоятельных выступлений перед аудиторией

Модные инновационные технологии становятся одним из внутренних мотивов к успешному изучению русского языка так как для этого предоставлен широкий спектр информации. А также полученные знания и умения активизируют будущих учителей применять компьютерные

технологии на своих уроках по русскому языку и самим создавать свои презентации, рекламы и другие креативные подходы к разработке новых инновационных технологий на своих уроках русского языка и литературы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Инновационные технологии на уроках русского языка и литературы: Из опыта работы Ольги Васильевны Козловой, учителя русского языка и литературы МОУ СОШ №16 г. Биробиджана. – Биробиджан: ОблИПКПР, 2011.
2. Использование современных информационно-коммуникативных технологий в лингвистике. Учебное пособие. Российско-славянский университет. Душанбе, 2014.-с.113.
3. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. 2004.-№ 5.
4. Мирганова Н. Взгляды отечественных и зарубежных лингвистов на содержание и понимание языковой личности. Актуальные проблемы современной филологии.(Сборник статей.)-Душанбе,-2020.

СОВРЕМЕННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ НА ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В СТУДЕНЧЕСКИХ ТАДЖИКСКИХ ГРУППАХ

В статье рассматриваются инновационные технологии, которые используются в данный момент при обучении русскому языку студентов-таджиков. С этой целью применяются электронные доски и словари, проекторы, лингофонные кабинеты. Современный педагог должен быть уметь использовать на занятиях разнообразные инновационные технологии, чтобы студенты получали не только знания, но и методический опыт по их использованию в своей будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *практические занятия, цель, обучения, задание, форма, мотивация, мотив, организация, использование, речь, язык, опыт, активный интерес, условия, самостоятельность, деятельность*

USING OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES OF THE 21ST CENTURY IN TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE

This article considers the conditions for organizing and conducting modern classes by using informational technology. The innovative approach to learning allows to organize the learning process in such a way that student gets joy from the benefits. Receiving the knowledge helps students to develop new forms of lessons in Russian language and literature.

Keywords: *practical lessons, purpose of training, exercise, form, motivation, motive, organization, use using, speech, language, experience), (active interest), condition, independence, activity.*

Сведения об авторах:

Сулейманова А.Г. – доцент кафедры психологии Тадикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни.

Сулейманова Е.И. - ассистент общеуниверситетской кафедры русского языка Тадикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни

About the autors:

Suleimanova A.G. - Associate Professor of the Department of Psychology, Tadik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini.

Suleimanova E.I. - Assistant at the University-wide Department of the Russian Language of the Tadik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini

РЕЧЕВОЕ ОБЩЕНИЕ КАК ОБЪЕКТ ОБУЧЕНИЯ И ОВЛАДЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Куджов Р. М.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Современному обществу необходимы специалисты, хорошо владеющие культурой речи, с высоким уровнем профессиональной и коммуникативной компетенциями. Рыночные отношения требуют от специалиста новых качеств, таких, как инициативность, предприимчивость, профессиональная мобильность, умение адаптироваться в изменяющихся условиях, умение грамотно, правильно выразить свою мысль и обладать культурой речевого общения.

Общение является предметом изучения многих наук, как философия, психология, педагогика, социология, лингводидактика, лингвистика, теория информации и др.

В связи с этим, общение выполняет дидактическую функцию и определяет характер развития и социального становления человека. Именно в процессе общения происходит социализация личности и ее самореализация. По этому поводу А.П.Авдеев пишет: «Нет сферы человеческой деятельности, которая не могла бы быть рассмотрена сквозь призму общения, не говоря уже о том, что и само общение, опосредовано знаками, все более кристаллизуется в самостоятельную деятельность с определенной психологической структурой, с собственной стратегией решения тех или иных коммуникативно-познавательных задач»[2:5]. Общение определяется как процесс установления контактов людей, порождаемых потребностью в совместной деятельности и включающий в себя взаимообогащение информацией, выработку совокупной позиции и единой стратегии взаимодействия. По мнению А.А. Бодалева, общение, это «... сложнейшее переживание отношений общающихся друг с другом, к совместной деятельности, к ее результатам, к самим себе, и одновременно яркий показатель умения общающихся понять и объективно оценить друг друга» [3, с.66].

В психолого-педагогической литературе можно обнаружить разные направления исследования проблемы общения. Так, с позиции деятельностного подхода общение — это сложный, многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми, порождаемый потребностями в совместной деятельности и включающий в себя обмен информацией, выработку единой стратегии взаимодействия, восприятие и понимание другого человека. Данное положение, - согласно точке зрения А.Я.Зимней, "позволяет квалифицировать специфическое для педагогического процесса общение как форму совместной учебной деятельности субъектов" [4, с.27].

В социальной психологии ученые выделяют три взаимосвязанных компонента процесса общения: коммуникативный, интерактивный и перцептивный (Г.М. Андреева, А.А. Бодалев, Б.Д. Парыгин, А.В. Петровский). "Коммуникативная сторона общения представляет собой обмен информацией между общающимися индивидами, интерактивная — организацию взаимодействия между общающимися индивидами, а перцептивная — восприятие друг друга партнерами по общению и установление на этой основе взаимопонимания и эмоционального контакта. Соответственно выделяются функции общения: 1) информативная - передача сведений; 2) интерактивная (регуляционно-коммуникативная) — организация взаимодействия между людьми; 3) перцептивная (аффективно-коммуникативная) функция - восприятие друг друга партнерами по общению и установление на этой основе взаимопонимания. Такой подход позволяет говорить об общении как о многогранном социальном процессе. Также подчеркивается обоюдный активный характер общения" [3, с.68].

Для определения сущности общения большое значение имеет представление о его функциональной и уровневой организации. Так, А.А.Бодалев определял общение как «взаимодействие людей, содержанием которого является взаимное познание и обмен информацией с помощью различных отношений, благоприятных для процесса совместной деятельности» [3, с.62]. Автор выделял в общении четыре момента: связь, взаимодействие, познание, взаимоотношение, соответственно и четыре подхода к изучению данной проблемы: коммуникативный, информационный, гностический (познавательный) и регулятивный.

В психолого-педагогической литературе развиваются разные направления исследования проблемы общения. Так, в отечественной психологии доминирует идея единства общения и деятельности, хотя оно трактуется по-разному. Так Б.Ф.Ломов деятельность и общение рассматривает как две стороны социального бытия человека, его образа жизни [6, с.217]. А.А. Леонтьев общение понимает следующим образом: "...определенную сторону деятельности: оно включено в любую деятельность, есть ее элемент, в то время как саму деятельность можно рассматривать как условие общения" [5, с.54]. В.Д.Аракин считает: "...утверждение единства общения и деятельности означает, и что любые формы общения есть специфические формы совместной деятельности людей» [7, с.93]. Данное положение, согласно точке зрения А.Я.Зимней, позволяет квалифицировать: "специфическое для педагогического процесса общение как форму совместной учебной деятельности субъектов" [8, с.237].

Наконец, общение понимается как особый вид деятельности. Так Р.П.Мильруд общение понимает как коммуникативную деятельность, или деятельность общения, которая выступает самостоятельно на определенном этапе онтогенетического развития человека[9]. А.А. Леонтьев в своих исследованиях общение рассматривает в связи с речевой деятельностью человека. Он пишет: "Здесь важно подчеркнуть, что сложность и совершенность именно вербального, речевого общения позволяют рассматривать его как такую форму, где общие психологические закономерности

процессов общения выступают в наиболее характерном, наиболее обнаженном и наиболее доступном исследованию виде" [5, с.15].

С позиции системного анализа, представители общения относят к базовым категориям психологической науки. В этом случае деятельность и общение рассматриваются как две стороны социального бытия человека. При этом категория «деятельность» раскрывает лишь одну сторону бытия человека — отношения «субъект-объекты», другая сторона его социальной жизни — отношения «субъект-субъекты» раскрывается категорией общения (Б.Ф. Ломов). Общение, таким образом, понимается: " как форма взаимодействия субъектов и субъект-субъектных отношений, в ходе которых, раскрываются не просто действия того или иного субъекта на другого, но как процесс их взаимодействия" [6, с.134].

Таким образом, общение — это многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми и включающий в себя обмен информацией, выработку единой стратегии взаимодействия, восприятия и понимания другого человека. В исследовании А.К. Марковой [11], в котором рассматривается общение как средство и цель обучения, его освоение представлено четырьмя этапами, из которых особый интерес представляют первые два. Так, первый этап состоит в том, чтобы научить учащегося ясно, точно выражать свою мысль. На втором этапе учащийся должен научиться воздействовать на партнера общения, в том числе и уметь доказывать, аргументировать. Другими, словами, на этих этапах учащийся должен научиться выполнять определенную коммуникативную задачу. При этом обращается внимание на необходимость определения и соблюдения иерархии, последовательности решения задач. [11, с.112].

Известный российский психолог Р. Якобсон выделяет шесть основных функций речевого общения человека: "эмотивная (экспрессивная, аффективная) — отношение говорящего к сообщаемому; конативная — побуждение адресата к действию, просьба, приказ; референционная (когнитивная, денотативная) — выражение мысли; поэтическая — демаркация реального и воображаемого; фатическая — поддержание контакта; метаязыковая — уточнение, регуляция собственного высказывания" [208: 36]. Я.Яноушек изучая типологию речевого поведения человека предлагает пять признаков идентификации речевого акта: "...средство выражения, коммуникативность, ориентированность, квантификативность, контактность" [12: 16]. Автор отмечает: "по признаку «средство выражения» общение может быть звуковым или письменным. Признаком «коммуникативность» означает наличие или отсутствие партнера и в случае наличия — либо непосредственную (например, диалог), либо опосредованную коммуникативность — через посредника, через третье лицо (например, перевод). «Ориентированность» означает либо переходность (один говорит, другой (другие) слушает), либо взаимность (два собеседника попеременно говорят и слушают). «Квантификативность» определяет количество слушателей (один — много) и характер воспринимающей стороны" [12, с.86].

Можно добавить к перечисленным еще две характеристики общения: репрезентативность и полиинформативность. Первой обозначается субъектная представленность говорящего (учителя или ученика) в тексте, второй — многоплановость речевого общения, где реализуются одновременно все его характеристики (содержательность, выразительность, ответственность), отражаются разные уровни (предметный, смысловой и т.д.).

Репрезентативность означает, что всякое общение отражает индивидуально-личностные особенности общающихся, например учителя (преподавателя) и учащихся (студентов), их культурный уровень, возраст, пол, а также интересы, потребности, вкусы, наклонности и т.д. Особое значение приобретает анализ речевого общения, его основных форм, продукта общения — текста, который позволяет вскрывать и те социально-общественные отношения, в которые включены реализующие это общение люди, их личностные особенности.

Важной характеристикой речевого общения является полиинформативность. Она заключается в том, что: "...передаваемое в процессе вербального общения речевое сообщение имеет сложное коммуникативно-предметное содержание, представляющее собой единство собственно содержательного, выразительного и побудительного планов высказывания. Естественно, что каждый из них может быть более или менее явно выражен, но их внутреннее единство определяет полиинформативность вербального (речевого) общения в общественно-коммуникативной деятельности людей" [1, с.88]. Таким образом, речевое (вербальное) общение описывается по меньшей мере семью характеристиками: контактностью, ориентированностью, направленностью, семиотической специализацией, динамикой, репрезентативностью, полиинформативностью.

Согласно исследованиям в учебном процессе многое зависит от самого стиля общения преподавателя. «В стиле общения находят выражение: а) особенности коммуникативных возможностей учителя, б) сложившийся характер взаимоотношений педагога и воспитанников, в) творческая индивидуальность педагога, г) особенности ученического коллектива» [14, с.97]. Стиль общения учителя должны отличать: «1) пристальное внимание к мыслительному процессу ученика

(учеников), малейшее движение мысли требует немедленной поддержки одобрения, иногда просто знака, что мысль замечена; 2) наличие эмпатии - умения поставить себя на место ученика, понять цели, мотивы его деятельности, а значит, и его самого, что позволяет в определенной степени прогнозировать деятельность ученика и управлять ею заранее; 3) доброжелательность, позиция заинтересованности старшего коллеги (друга) в успехе ученика; 4) рефлексия — непрерывный строгий анализ своей деятельности как педагога, управляющего познавательной деятельностью учеников, и введение максимально быстрых поправок в учебный процесс» [14, с.61]. В исследовании Е.И. Пассова впервые раскрываются те ответные поведенческие реакции учеников, которые вызваны рассмотренным выше стилем общения учителя. Доверие, свобода, раскованность, отсутствие страха, радостное отношение к учителю, учению, стремление к доброжелательному взаимопониманию в группе — результат выбранного учителем правильного стиля общения. Отсутствие такого стиля, окрик, сарказм, неуважительное отношение к ученику, проявляющееся в стиле поведения учителя и его общении, сводят на нет всю систему обучения, как бы содержательно и методически правильно она ни была организована [15, с.211].

ЛИТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. СПб.: Питер, 2002. -288 с.
2. Авдеев А.П. Самообразование студентов в условиях дифференциального подхода в процессе обучения. / Б.Г. Авдеев Автореф. дис. канд. пед. наук. -М., 1978.-13 с.
3. Бодалев А.А. Психология о личности. / А.А. Бодалев М.: Изд-во МГУ, 1988. - 187 с.
4. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. / И.А. Зимняя М.: Просвещение, 1991.-219 с.
5. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. / А.А. Леонтьев М., 1969.-214 с.
6. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. - М., 1984.- 444 с.
7. Аракин В.Д. Речевая единица - основа обучения устной речи: Вопросы обучения устной речи и чтению на иностранном языке в 8-летней школе. / В.Д. Аракин М., 1965.
8. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. / И.А. Зимняя М.: Просвещение, 1991.-219 с.
9. Мильруд Р.П. Основные способы стимулирования речемыслительной деятельности на иностранном языке // Р.П. Мильруд ИЯШ в школе –1996г.- №6. С. 6-12.
10. Мильруд Р.П. Основные способы стимулирования речемыслительной деятельности на иностранном языке// Р.П. Мильруд ИЯШ в школе . – 1996г. - №6 – С. 6-12.
11. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте / А. К. Маркова М.: Просвещение, 1983. - 180 с.
12. Якобсон П. М. Общение людей как социально-психологическая проблема. Якобсон П.М. М., 1973.-340 с.
13. Яноушек, Я. Коммуникация трех участников совместной деятельности/ Я.Яноушек// Проблема общения в психологии. -М., 1981. –С. 169-170.
14. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. / И.А. Зимняя М.: Просвещение, 1991.-219 с.
15. Парошина Р.А. Формирование коммуникативности у студентов: Автореф. дис... канд. пед. наук. - Красноярск, 1991. - 16 с.

РЕЧЕВОЕ ОБЩЕНИЕ КАК ОБЪЕКТ ОБУЧЕНИЯ И ОВЛАДЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

В статье дается информация о проблемах речевого общения как объект обучения и овладения иностранным языком в вузе. В статье говорится об дидактической функции общения и о том что происходит социализация личности и ее самореализация, рассматривается общение как средство и цель обучения. А также в статье автор выделяет функции общения, обоюдный активный характер общения. Автор выделяет в общении четыре момента: связь, взаимодействие, познание, взаимоотношение, соответственно и четыре подхода к изучению данной проблемы: коммуникативный, информационный, гностический (познавательный) и регулятивный.

Ключевые слова: *общение, деятельность, речевое общение, объект обучения, функции общения, характер общения, проблемы общения, педагогический процесс общения, коммуникативная деятельность,*

SPEECH COMMUNICATION AS AN OBJECT OF LEARNING AND LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The article provides information of the problems of speech communication as an object of learning and mastering a foreign language at a university. The article talks about the didactic function of communication and about the socialization of the individual and his self-realization, considers communication as a means and goal of learning. And also in the article, the author highlights the functions of communication, the mutual active nature of communication. The author singled out four points in communication: connection,

interaction, cognition, relationship, respectively, and four approaches to studying this problem: communicative, informational, gnostic (cognitive) and regulatory.

Keywords: communication, activity, verbal communication, the object of training, communication functions, the nature of communication, communication problems, the pedagogical process of communication, communication activities,

Сведения об авторе:

Куджов Р.М. – кандидат педагогических наук, заведующий кафедрой методики преподавания иностранных языков Таджикского педагогического Университета имени Садриддина Айни. Тел: (+992) 935276179. Email- rahmatullo-09@mail.ru

About the author:

Kudjov R.M. – Candidate of pedagogical sciences, the head of the chair of methods of teaching foreign languages of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Sadriddin Aini. Phone: (+992) 935276179. Email- rahmatullo-09@mail.ru

**НАҚШ ВА АҲАМИЯТИ МУНОСИБАТИ ПЕДАГОГӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ
МУКАММАЛГАРДОНИИ ФАӢОЛИЯТИ КАСБӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ
СИНФӢОИ ИБТИДОӢ**

Саидов Н.Т., Сафарова Д.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Масъалаи муносибати педагогӣ яке аз масъалаҳои ҷомеаи имруза ба ҳисоб рафта, диққати олимони соҳаи педагогика ва психологияро ба худ ҷалб намудааст, ки то ҳол ба тадқиқи ин масъала равонаанд. Барои он ки дар мактаб сифати кори таълиму тарбия баланд бардошта шавад, лозим меояд, ки омӯзгор оид ба масъалаи муносибати педагогӣ маълумоти мукаммал дошта бошад. Марбут ба масъалаи мубрами рӯз, ки хусусияти ташаккулдиҳии маърифати хонандагонро дар бар мегирад, метавон андешаронӣ намуд.

Муносибати омӯзгор ба хонандагон дар ҷараёни таълиму тарбия нақши асосиро мебозад. Бинобар ин педагоги машхури рус К.Д. Ушинский навишта буд, ки «барои бо мувафаксият таълим додану тарбия намудани бачаҳо, онҳоро аз ҳар ҷиҳат нағз доништан зарур аст». [6].

Зимнан таъкид ба маврид аст, ки омӯзгор маҳз дар натиҷаи муносибат нисбати хусусиятҳои психологӣ дастпарварони худ маълумот пайдо менамояд ва рафти фаъолиятро хуб ба роҳ мемонад. Ҳангоми ташкил намудани кори таълиму тарбия омӯзгор на танҳо ба як ё ду балки ба аҳли гурӯҳ муносибат менамояд ва омӯзгорро зарур аст, ки ба ҳар як хонанда рафтори муносиби фардӣ – психологӣ намояд. Зеро дуруст ба роҳ мондани муносибат сифати кори таълиму тарбияро баланд бардошта, яке аз омилҳои асосии ташаккули зеҳнии хонандагон мегардад. [5].

Мушоҳидаҳои сершумори педагогҳо нишон доданд, ки кӯдаке, ки тарзи ёдгирӣ ва тарзи фаъолияти зеҳнро дар синфҳои ибтидоии мактаб азхуд накардааст, дар синфҳои миёна одатан ба қатори ақибмондаҳо дохил мешавад. Яке аз самтҳои муҳимтарин дар ҳалли ин масъала эҷоди як навъ шароит дар синфҳои ибтидоӣ мебошад, ки ба рушди зеҳнии мукаммали кӯдакон мусоидат менамояд, ва он бо ташаккули кунҷковии пойдор, тавоноӣҳо ва маҳоратҳои фаъолияти зеҳнӣ, сифати ақлу шуур, ташаббуси эҷодкорӣ алоқаманд мебошад. [4].

Ҳаминтавр мафҳуми муносибати педагогиро аз муносибат фарқ бояд кард. Мафҳуми муносибат – ин мавқеи ишғолкардаи шахс нисбат ба ҳама ҷизе, ки ӯро ихота намудааст. Одам ҳамеша ба ашӯ, ҳодисаҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва одамон дар муносибат аст.

Маҳорат дар муносибати педагогӣ – ин системаи роҳ, тарз, усули фаъолияти омӯзгор дар ҷараёни таълиму тарбия ва алоқаи байни якдигар, ки дар натиҷа фаҳмиши аҳбори ҳамдигарӣ ба вучуд меояд, доништа мешавад.

Дар зери мафҳуми муносибати педагогӣ инҳо дохил мешаванд:

- ташкили раванди таълим ва ба системадорории он;
- ташкили муоширати педагогӣ ва истифодаи маърифат ҳамчун воситаи байни омӯзгорону хонандагон;
- воситаҳои ҳалли масъалаҳои таълиму тарбия;

Муносибати педагогӣ ба коллективи хонандагон ва хонандагони алоҳида ин ба эътибор гирифтани хусусиятҳои синну солӣ, фардӣ-психологӣ шахс (мизоч, характер, қбилият, шавку

хавас, талабот, ҳолатҳои аз саргузаронӣ) ва ғайра дар назар дошта мешавад, ки ҳама ин дар ташаккули зехнӣ нақш мегузорд.

Ҳаминро бояд ёдовар шуд, ки муносибати педагогигиро олимони гуногун шахр додаанд, ки аз ҷумла олими машҳури олимони К. Левен чунин мешуморад, ки муносибати педагогӣ дар пешбурди таълими хонанда ва рушди зехнии онҳо аз ҳама боло меистад.

К. Левен дар таҳқиқотҳои худ муносибати педагогиро ба 3 қисм ҷудо менамояд:

1. Муносибати “Демократӣ” (аз кал. юнонӣ демос - халқ крәтия ҳокимят)
2. Муносибати “Либералӣ” (ҳама ба хоҳиши худ)
3. Муносибати “Авторитарӣ” (Ҳуқумравой)

Ҳамчунин, дар таҳқиқотҳои худ 3-гурӯҳи бачагонро бо омӯзгорон оварда як бозие мегузаронад, ки ин 3-гурӯҳ ба 3-намуд муносибат фаъолият мекунад.

Муносибати либералӣ - дар инҷо омӯзгор ба ҳеҷ як хонанда супориш ё кор намекунад ва бачаҳо бошанд, бо хоҳиши худ супоришхоро иҷро менамуданд ва ин метод нишон дод, ки бачаҳо супоришхоро на он қадар хуб иҷро намуданд.

Муносибати авторитарӣ - дар ин низом омӯзгор барои ҳисси изати нафси худ бачаҳоро бе гуноҳу ба гуноҳ муҳокима мекунад аз ин лиҳоз бачаҳо хаста шуда, супоришро хуб иҷро нанамуданд.

Муносибати демократӣ - дар ин муносибати педагогӣ бачаҳо бо ёрии омӯзгор ҳар як супоришро алоҳида иҷро намуда, аз муаллим ёриву ёвари талаб менамуданд ва аз ўҳдаи иҷрои супориши дода шуда, дар ҳамбастагӣ бо хуби бароманд.

Натиҷаи таҳқиқотҳои К. Левен нишон дод, ки аз ҳама муносибати хуб муносибати демократӣ ба шумор рафта, дар инкишофи тафаккури хонандагон самараи мусбат бахшид.

Аз ин лиҳоз, муносибати педагогӣ набояд рӯяки бе тафовут, ботақаббури бошад. Муносибати омӯзгор бо хонандагон хайрхоҳона, самимӣ, дилсузона бошад ва хонандагон дар шахсияти омӯзгор маслиҳатчӣ, дусту ёру ёвари худро дида тавонанд. Инчунин, омӯзгор ҳамчун шахси калонсол, бо таҷриба дусту мурабии хонандагон баромад намуда, зери усулҳои гуногуни педагогӣ тавонад, ки равандҳои маърифатии хонандагонро баланд бардорад.

Таҳти муносибати педагогӣ, ки омили рушди ҳамаҷонибаи хонандагон дар раванди таълим мегарданд, муносибатҳои зерин дохил мешаванд:

- Муносибати гуманисти доштан ба шахсияти тарбиятгиранда;
- Эҳтиром намудани ҳуқуқ ва озодии тарбиятгиранда;
- Ба тарбиягиранда супориши алоқаманд ва оқилонаи аниқ гузаштан;
- Вазъияти дастпарварро эҳтиром намудан, дар ҳолате, ки супоришро ҳам рад кунад;
- Талаботи сифатро ба вай маҷбуран бор набояд намудан;
- Аз ҷазои ҷисмонӣ ва дигар ҳолатҳое, ки он қадру қимати ўро паст менамояд даст кашидан.

Таҳлилҳо нишон дод, ки солҳои охир бархе аз омӯзгорон бо хонандагон бар хилофи одоб (ҳафтафаҳм, хумсар ва нодон) гӯён муносибат менамоянд, ки ин нафақат беандешагӣ, балки паст задани номи омӯзгорро нишон медиҳад ва илова бар ин чунин муносибат ба рӯҳияи шогирдон ва хусусиятҳои фардии онҳо таъсири манфӣ расонда сади роҳи пешравӣ ва ташаккули зехнии хонандагон мегардад. [7].

Дар баробари ин омӯзгороне низ ҳастанд, ки аз ҷазодихии ҷисмонӣ истифода менамоянд, ки ин боиси ба беҳавсалагӣ ва камзаҳра гардидани шогирдон оварда мерасонад.

Мушоҳидаҳо нишон дод, ки тарзи нодурусти муносибати баъзе омӯзгорон боиси муноқишаи байни шогирд ва устод гардида, метавонад эътибори устодро дар радифи педагогӣ аз байн барад.

Дигар аз ин, таҳлилҳо нишон медиҳад, ки дар даҳсолаи охир садҳо ҳуқуқвайронкунии маъмурию ҷиноятӣ дар муносибати нодурусти омӯзгорон ба ҳисоб гирифта шудааст.

Дар иртибот ба таҳлилҳои боло, омӯзгор дар фаъолияти педагогии хеш аз роҳу усулҳои муосир ҳамчун муносибати дурусти педагогӣ истифода намуда, сифати кори таълиму тарбияро зери мушоҳидаҳои психологӣ роҳандозӣ намояд.

Ҳамчунин, дар рафти фаъолияти педагогӣ як чанд муносибатро, ки омили рушди зехнӣ ва ҳавасмандии хонандагон мегардад, ба эътибор гирифт:

- муносибат ба шахсияти кӯдак;

- муносибат бо падару модар;
- муносибат бо коллективи хонандагон;
- муносибат бо фаъолияти хонандагон ва ғ.

Албатта, мушохида ва тафаккур ба равиши якуми таҳлилий, яъне ба фаъолияти зехнӣ (дар адабиёти муосири педагогӣ онро одатан "чараёни маърифатӣ" меноманд) бештар муносибат мебошад. Аммо ҷойи ҳеҷ гуна шубҳа нест, ки дар зимни иҷрои вазифаҳои ба хонандагон пешниҳодшуда бо мақсади омӯзиши мушохида ва тафаккур мавқеи асосӣ ба онҳое дода мешавад, ки одатан "дарки мақсади амал", "тобеъ сохтани амалҳои худ ба вазифаи гузошташуда", "қувваи ирода", яъне он чизе, ки ба соҳаи ирода мансуб аст, равона карда мешаванд. Инҷо муносибати дурусти педагогӣ мавқеи хоссаро доро мебошад.

Ҳамин тавр, муносибати педагогӣ яке аз омилҳои асосии ташаккули хонандагон ба шумор рафта, хусусиятҳои мусбии муносибати педагогӣ дар ташаккули равандҳои маърифатӣ, хусусиятҳои фардии шахс ва қувваи ирода таъсирбахш мебошад.

АДАБИЁТ

1. Петровского А.В. Возрастная и педагогическая психология / под. ред. // Петровского А.В., М. 1979.-С. 26-30
2. Крутецкий В.А. психология. Крутецкий В.А. М, 1972.-С. 9-13.
3. Мухина В.С. Детская психология. / В.С. Мухина М. - 1985.
4. Саидов Н.Т., Саидов М.В. Хусусиятҳои инкишофи зехнии хонандагони хурдсол дар раванди таълим // Паёми Пажӯишгоҳи рушди маориф. 2019.- №2 (26) – С. 120-125.
5. Мустафоқулов Т. Назруллоева М. Асосҳои психологияи синнусолӣ ва педагогӣ / Т. Мустафоқулов, М. Назруллоева. Кулоб. 1993. - С.- 6.
6. Ушинский К.Д. Мачмуи асарҳо, ҷилди 8, / К.Д. Ушинский М., Нашриёти АФП РСФСР, 1950-С.- 23.
7. Х. Раҳимов, А. Нуров Педагогика. Х. Раҳимов А. Нуров Душанбе, 2007 - С.91-103.

ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ УМСТВЕННЫХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В данной статье приводятся анализ и значение педагогических взаимоотношений в процессе обучения в зависимости от особенностей умственного развития учащихся начальных классов. Авторы подводя итоги с научно-практической точки зрения особенностей правильного умственного развития учащихся в процессе обучения, считают педагогические взаимоотношения основным развивающим фактором.

Авторы излагают, что под педагогическими взаимоотношениями, которые являются факторами всестороннего развития учащихся в процессе обучения, понимаются гуманистические отношения, защита по правам и свободам воспитанников, уважение их положения, ликвидация методов наказания и другие.

В данной статье отражены роль и основное значение педагогических взаимоотношений, особенности совершенствования педагогической деятельности в рамках научных теорий.

А также приводятся факты о том, что учитель не должен строить свои отношения на почве полного безразличия и высокомерия. Противоположный, отношения учителя с учениками должны быть искренними, доброжелательными и сочувствующими. А также, учитель как опытная и взрослая личность должен выступать как друг и воспитатель учащихся и под воздействием различных педагогических методов уметь развить умственные способности учащихся.

Ключевые слова: *развитие, деятельность, образование, воспитание, школа, ученик, практическая деятельность, важность, отношение, учитель, совершенствование, интеллект, индивидуальные особенности человека, процесс, метод, начальная школа.*

THE VALUE OF PEDAGOGICAL RELATIONSHIPS IN THE PROCESS OF FORMING THE MENTAL ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

This article provides an analysis and the importance of pedagogical relationships in the learning process, depending on the characteristics of the mental development of primary school students. Summing up the results from the scientific and practical point of view of the peculiarities of the correct mental development of students in the learning process, the authors consider pedagogical relationships to be the main developmental factors.

The authors state that pedagogical relationships, which are factors in the comprehensive development of students in the learning process, mean humanistic relationships, protection of the rights and freedoms of pupils, respect for their position, elimination of methods of punishment, and others.

This article reflects the role and main meaning of pedagogical relationships, the features of improving pedagogical activity in the framework of scientific theories.

And also the facts are given that the teacher should not build his relationship on the basis of complete indifference and arrogance. On the contrary, the teacher's relationship with students should be sincere, benevolent, and compassionate. And also, the teacher, as an experienced and adult person, should act as a friend and educator of students and, under the influence of various pedagogical methods, be able to develop the mental abilities of students.

Keywords: *development, activity, education, upbringing, school, student, practical activity, importance, attitude, teacher, perfection, intelligence, individual characteristics of a person, process, method, primary school.*

Сведения об авторах:

Саидов Низомиддин Тоджиддинович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры общи психология Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддин Айни, Адрес проспект Рудаки 121, 734003 г. Душанбе тел.: (+992) 201095000;

Сафарова Дилафруз – ассистента кафедры общи психология Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддин Айни, Адрес проспект Рудаки 121, 734003 г. Душанбе тел.: (+992) 985362631;

About the authors:

Saidov Nizomiddin Tojiddinovich – candidate Pedagogical Sceinces of the Departamente General pedagogy of Tajik State Pedagogical University named after Sadrididdin Aini, Address Rudaki Avenue 121, 734003 Dushanbe Phone(+992) 201095000;

Safarova Dilafruz - Assistant of the Department of General Psychology of Tajik State Pedagogical University named after Sadrididdin Aini, Address Rudaki Avenue 121, 734003 Dushanbe tel: (+992) 985362631;

УДК 591.30.44

**БА РОҶ МОНДАНИ РОБИТАИ БАЙНИФАННИ БИОЛОГИЯ
БО ТАЪРИХ ЗИМНИ ОМУЪЗИШИ ТАЪЛИМИ БИОЛОГИЯ**

Баротзода К.А., Давлатов С.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Робитаи байнифаннӣ дар таълими биология, яке аз самтҳои асосии таълиму тарбия буда, он дар пешравиши омӯзиши фанни мазкур аҳамияти калон дорад. Омӯзгор дар рафти машғулиятҳои дарсӣ бояд ба робитаи байнифаннӣ диққати махсус дода, дониши донишҷӯро ба ҳисоб гирад. Бо ёрии робитаи байнифаннӣ омӯзгори фанни биология дар ҳамкорӣ бо омӯзгорони дигар метавонад дар баланд бардоштани таълиму тарбия ҳиссаи сазовори худро гузорад. Робитаи байнифаннӣ дар таълими биология, он вақт амалӣ гардонида мешавад, ки агар омӯзгори дарсдиҳанда оид ба робитаи байнифаннӣ маълумоти пурра дошта бошад.

Робитаи байнифаннӣ дар таълими биология дар он вақт самараи хуб дода метавонад, ки агар муаллим эҷодкорона мавзӯро дуруст интихоб намояд, мақсад ва вазифаҳои барномаи таълими биологияро пурра донад.

Хусусиятҳои ҳосил робитаи биологияро бо дигар фанҳо: биология ва физика, биология ва таърих, биология ва химия, биология ва география, биология ва математика, биология ва адабиёт ва дигар фанҳои аз мадди назар дур кардан ҳеҷ мумкин нест.

Биология бо химия ба осонӣ робитаи байнифаннӣ ҳосил менамояд. Масалан, нақши биологии элементҳои химиявӣ, таъсири биологии моддаҳо, инчунин робитаи зичи моддаҳои органикӣ бо объектҳои биологӣ, табиат ва ғайраҳо). Дар вақти баррасии муҳофизати муҳити зист робитаи биология бо химия боз зичтар зоҳир мегардад.

Робита бо география ва геология зимни омӯхтани таърихи пайдоиши ҳаёт, муайян кардани синну соли ҷинсҳои кӯҳӣ ва ғайраҳо барқарор карда мешавад.

Биология бо физика робитаи ниҳоят зич дорад. Зимни омӯзиши обро чабидани реша, мубодилаи газҳо дар шушу бофтаҳо, хун ва ғайраҳо аз робитаи байни биология бо физика истифода бурдан бомаврид аст.

Робитаро бо математика дар вақти ҳалли масъалаҳо, сохтани графикҳои гуногун, генетика барқарор кардан хеле осон аст. Дар вақти таълими биология тараққӣ додани тафаккури мантиқӣ, ки зиёдтар ба математика хос аст, васеъ истифода мешавад.

Робита бо фанни таърих зимни омӯзиши қонунҳо, таърихи ҳуҷайра, биосфера, экология ва ғайраҳо маълумотҳои гуногуни таърихӣ барқарор карда мешаванд.

Истифодаи шеър, чистон ва панди ниёгон дар дарсҳои биология робитаи онро бо адабиёт пайванд менамояд.

Ҳоло дар поён робитаи байнифаннии биологияро бо фанни таърих зимни омӯзиши биология пешниҳод менамоем.

Зимни омӯзиши мавзӯи «Таълимот дар бораи ҳуҷайра. Назарияи ҳуҷайра» ба омӯзгор зарур аст, ки аз робитаи байнифаннии биология бо таърих истифода бурда, таърихи кашфи микроскоп ва назарияи ҳуҷайраро ба хонандагон бо далелҳо баён намояд.

Таърихи кашфи микроскопро гуногун шарҳ медиҳанд. Аз рӯи баъзе маъхазҳо кашфи микроскопро ба бародарон-оптикҳои голландӣ Янсен (1650), ба олими итолиявӣ Галилей (1610), ба олими немис Коплер (1617) нисбат медиҳанд.

Назарияи ҳуҷайра дар соли 1839 аз тарафи зоолог ва физиологҳои олмонӣ Т. Шванн таҳия карда шудааст. Мувофиқи ин назария ҳуҷайра - воҳиди сохтори организмҳои зиндаест, ки шаклҳои муайяни қисмати тафриқавии ситоплазмаро бо ҳуҷайраҳои мембрана ҷоташударо муаррифӣ мекунад. Ҳуҷайра аз рӯи вазифа воҳиди асосии фаъолияти ҳаётии организмҳо ҳисоб меёбад. Назарияи ҳуҷайра ягонагии олами ҳайвонот ва набототро аз рӯи мавҷудияти элементҳои ягонаи организмҳои зинда, яъне ҳуҷайра тасдиқ намуд.

Мисли дигар ихтирооти калони илмӣ, назарияи ҳуҷайра яқбора пайдо нашудааст. Бори аввал ҳуҷайра дар бурриши пук соли 1665 аз тарафи табиатшиноси англис Роберт Гук ба қайд гирифта шуда буд, ки барои назорати онҳо модели мукаммали сохташудаи заррабинро истифода бурд. Ӯ мушоҳида намуд, ки тамоми моддаҳои пук аз шумораи зиёди шӯбаҳои хурд, ки бо чилдҳои тунук ё ковокии бо ҳаво пуршуда иборат аст. Ин ковокӣ ё хоначаҳоро «ҳуҷайра» (аз юн. *sitos*-ковокӣ, хонача) ном гузошт. Баъд аз Гук сохти ҳуҷайравии рустаниро биолог ва табиби итолиявӣ М. Малпигӣ (1675) ва ботаники англис Н. Грю (1682) тасдиқ намудаанд.

Саҳми асосиро дар омӯзиши ҳуҷайра табиатшиноси голландӣ, яке аз асосгузори микроскопияи илмӣ Антон ван Левенгук, ки соли 1674 организмҳои якҳуҷайрагӣ - инфузория, амёба, бактерияро мушоҳида намуд, гузоштааст. Инчунин у аввалин шуда эритроцитҳои хун ва сперматозоидҳои ҳайвонотҳоро мушоҳида намудааст. Вале ӯ мушоҳидаҳои дуруст баҳогузори карда натавонист ва дар бораи сохти ҳайвоноти якҳуҷайравӣ ҳулоса набаровард.

Ташаккули минбаъдаи заррабин ва тадқиқоти микроскопии пуриктидор боиси аз тарафи олими франсавӣ Ш. Бриссо-Мирбе (1802, 1808) тасдиқ кардани он далел шуданд, ки ҳамаи организмҳои наботӣ аз бофтаҳо ҳосил шудаанд ва дорой ҳуҷайраҳо мебошанд. Ж.Б. Ламарк (1809) ҳулосаи мукамалтар намуда, ғояҳои Бриссо-Мирбе дар бораи сохти ҳуҷайравиро ҳам дар организмҳои ҳайвонот инкишоф дод.

Дар ибтидои асри XIX кушишу иқдоми омӯзиши таркиби дохилии ҳуҷайра ба миён меояд. Соли 1825 олими чех Я.Пуркине ядроро дар тухмҳуҷайраи парранда мушоҳида намуд. Соли 1831 ботаники англис Р. Броун аввалин шуда ядроро дар ҳуҷайраи рустанӣ пайдо намуд, вале дар соли 1833 ӯ ба ҳулосае омад, ки ядро қисмати ҳатмии ҳуҷайраи наботот ҳисоб мешавад. Ҳамин тарз дар ҳамин вақт тасаввурот дар бораи сохти ҳуҷайра тағйир меёбад: дар ташкили он на девораи ҳуҷайравӣ балки таркиби онро асос донистанд.

Мушоҳидаҳои зиёд нисбати сохти ҳуҷайра, ҳулосаи маълумотҳои ҷамъшуда соли 1839 ба Т. Шванн имконият фароҳам овард, ки як қатор ҳулосаҳоро барорад, ки минбаъд назарияи ҳуҷайра ном гирифт. Назарияи ҳуҷайра дар оянда дар қорҳои олими олмонӣ Р. Вирхов (1858) инкишоф ёфт, ва у пешниҳод намуд, ки ҳуҷайраҳо аз ҳуҷайраҳои пешинаи модарӣ пайдо мешаванд. Дар соли 1874 аз тарафи ботаники рус И.Д. Чистяков ва соли 1875 аз тарафи ботаники полякӣ Э.Ю. Страсбургер тақсимои ҳуҷайраҳо - митоз кашф гардид ва бо ҳамин тарик фарзияи Вирхов тасдиқи худро ёфт.

Кашф гардидани назарияи ҳуҷайра дар соҳаи биология ақидаи муҳим ва яке аз далелҳои ҳалқунандаи ягонагии табиати зинда гардид. Назарияи ҳуҷайра таъсири муҳиме ба инкишофи биология ҳамчун илм гузошт ва бо пояи инкишофи фанҳои эмбриология, гистология ва физиология асос гузошт. Он имконият дод, ки дарки ташаккули ҳаёт, алоқаи эволюсионии инкишофифардии организм шарҳи худро ёбад. Асосгузори назарияи ҳуҷайра М. Шлейден, Т. Шванн ва Р. Вирхов дониста мешаванд.

Мавқеи асосии назарияи муосири ҳуҷайра чунин аст:

ҳуҷайра воҳиди асосии сохтори функционалӣ ва генетикии организмҳои зинда, воҳиди хурдтарини зинда;

ҳуҷайраҳои организмҳои якҳуҷайра ва бисёрҳуҷайра аз рӯи сохт, таркиби химиявӣ ва муҳимтарин зухуроти равандҳои фаъолияти ҳаётӣ ба ҳам монанданд;

хар як ҳуҷайра дар натиҷаи тақсимшавии ҳуҷайраи модарӣ ташаккул меёбад;

хучайраҳои организми якхучайрагӣ махсусгашта мебошанд: вобаста ба ин онҳо вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад ва бофтаҳо ташкил менамоянд.

Зимни омӯзиши мавзӯи «Биосфера» ба омӯзгор зарур аст, ки дар дарс аз ин робитаи истифода бурда, қайд намояд, ки маълумот оид ба ҳамтаъсирикунӣ ва алоқамандии байни организмҳои зинда ва муҳити берун аз замонҳои хеле қадим дар асоси мушоҳидаҳои ходисаҳои табиӣ маълум буданд. Аввалин маълумотҳо, оид ба биосфера дар асарҳои олимони голандӣ Б. Варениус ва Х. Гюйгенс (1629-1695), инчунин табиатшиноси фаронсавӣ Ж. Бюффон (1707-1788) нишон дода шудаанд.

Бо мурури замон маълум шуд, ки организмҳои зинда танҳо дар алоқамандӣ ва мубодилаи моддаҳо бо муҳити зисти худ вучуд дошта метавонанд. Ин нуктаи назарро табиатшиноси фаронсавӣ Ж. Кюве (1769-1832) хеле хуб гуфтааст: **«Ҳаёт ин тарзи мураккаби ҳаракат мебошад. То он даме, ки ҳаракат вучуд дорад, организм зинда аст ва бо қатъ шудани ҳаракат, организм нобуд мешавад».**

Олимони фаронсавӣ Ж.Б.Дюма (1800-1884), Ж.Бусенго (1802-1887), олими олмонӣ Ю.Либиш (1803-1873) ва як қатор тадқиқотчиёни дигар вазифаи рустаниҳои сабزو дар мубодилаҳои газии сайёраи Замин ва муҳим будани маҳлулҳои хокиро дар гизогирии рустаниҳо муайян карданд.

Ибтидои илми биосфера ба олими бузурги табиатшиноси фаронсавӣ Ж.Б.Ламарк (1744-1829) тааллуқ дорад. Истилоҳ «биосфера»-ро ҳамчун қабати махсуси Замин аввалин бор геолог австриягӣ Э.Зюсс соли 1875 пешниҳод кард. Баъдтар табиатшинос А.Гумболдт (1769-1858) дар асари панҷилдаи худ «Коинот» ин фикрҳоро сайқал дода, нишон дод, ки тамоми ҳодиса ва ҷараёнҳои табиӣ ба ҳам алоқаманд мебошанд. Омӯзишҳои оянда нишон доданд, ки байни рустаниҳо, ҳайвонҳо ва маъданҳо алоқамандии мавҷуд аст ва ин самтҳо дар қорҳои В.В.Докучаев хуб нишон дода шудаанд.

Мавҷуд будани биосфераи Замин ҳамчун системаи табиӣ, ки дар он гирдгардиши энергия ва модда бо иштироки организмҳои зинда ба амал меояд, дар китоби табиатшиноси олмонӣ Я.Молешотта қайд шуда буд. Баъдтар олими дигари олмонӣ В.Пфеффер (1845-1920) организмҳоро аз рӯи тарзи гизогириашон ба се гурӯҳ: авто - (фото) трофҳо, гетеротрофҳо ва миксотрофҳо ҷудо карда бо ҳамин дар фаҳмиши ҷараёнҳои асосии мубодилаи моддаҳо дар биосфера рӯшанӣ андохт.

Ақидаи асосӣ оид ба омӯзиши биосфера ба олими рус В.И.Вернадский (1863-1945) тааллуқ дорад, ки дар китоби ӯ «Биосфера» (1967) хеле хуб нишон дода шудааст. В.И.Вернадский биосфераро ҳамчун кураи ҳаёти, ки дар он доимо таъсири байнихамдигарии организмҳои зинда ва моддаҳои таассубӣ ба амал меоянд, баҳо меояд, вай навишта буд: «Организмҳои зинда манбаи асосии биосфера буда, бо он ҳамчун ҷизо ва энергия зич алоқаманд буда, қувваи бузурги геологӣ мебошанд...». Ҳамин тавр В.И.Вернадский қайд мекунад, ки хусусияти ҳоси биосфера ин интиқоли атомҳои элементҳои химиявӣ мебошанд, ки бо энергияи нури рӯшноии Офтоб вобастагӣ доранд ва дар ҷараёнҳои мубодилаи моддаҳо, расиш ва афзоиши организмҳо инъикос меёбанд.

Зимни омӯзиши мавзӯи «Асосҳои экология» омӯзгор қайд менамояд, ки экология илме мебошад, ки муносибати байнихамдигарии организмҳои зиндаро дар ҳамбастагӣ бо муҳити атроф мавриди омӯзиш қарор медиҳад.

Ба монанди илмҳои дигар экология ҳам инкишофи пурпечутоби худро дорад. Аз рӯи маълумотҳои то давраи мо омада, расмҳо, олати шикорӣ, тарзи парваришӣ рустани, расму одати одамон дар ибтидои инкишофи худ оид ба тарзи ҳаётгузаронии ҳайвонҳо, мавзӯҳои нашъунаъмои рустаниҳо, тарзи кишт ва ғайра, тасаввурот доштанд. Баъзе маълумотҳоро мо дар меъморӣҳои таърихӣ халқҳои Юнон, Ҳинду форсу-тоҷик мушоҳида мекунем. Масалан, дар китоби қадимаи ҳиндуҳо «Махабхарата» қарнҳои VI-II пеш аз милод оид ба тарзи ҳаёти 50 намуди ҳайвонот ва тағйирёбии миқдории онҳо маълумот ҷой дорад.

Дар асарҳои Гераклит 530-470-и пеш аз мелодӣ, Гиппократ (460-370-и пеш аз милод) Арасту (384-322-и пеш аз милод) ва ғайраҳо. оид ба экология хулосаҳои хеле амиқе дучор мешаванд. Масалан, Арасту дар асари худ «Таърихи ҳайвонот» зиёда аз 500 намуди ҳайвонҳоро тавсиф карда, оид ба рафтори онҳо маълумот додааст. Теофрат Эрезийский (солҳои 372-287 пеш аз милод) таъсири ҳок ва иқлимиро ба сохтори рустаниҳо, дар мисоли майдони хеле қадим баҳри Миёназамини қадим хеле хуб нишон додааст. Баъдтар Плиний қалонӣ дар нимаи ин аср майлу рағбат ба омӯзиши табиат хеле суғурӯ шуда, ба ҷойи он зоҳирбинӣ ва фикр бартарӣ пайдо карданд. Дар ин давра одамонро на танҳо барои ақидаи инкишофи табиат, ҳатто барои хондани китобҳои файласуфони қадим ҳам месӯзонданд. Танҳо баъзе асарҳои дар ин давра эҷодшуда аҳамияти илмӣ доштанд (Разес соли 850-923, Абӯали ибни Сино соли 980-1037), ки оид ба рустаниҳои доругӣ, рустаниҳои зироатӣ,

хайвоҳои хонагӣ ва ғайраҳо маълумотҳои саҳеҳ пешниҳод карда буданд. Дар асрҳои миёна аз нав зиндашавии илмҳои табиатшиносӣ боз ба чашм мерасид. Дар асарҳои худ Алберт фон Болштадт (1193-1280) оид ба шароити зисти рустаниҳо, хок, аҳамияти рӯшноии офтоб маълумоти саҳеҳ дода, сабаби оромии рустаниҳоро дар зимистон, расиш ва афзоиши онҳоро бевосита бо ғизои онҳо алоқаманд мекунад. Дар асари бисёрҷилдаи худ «Оинаи табиат» Венсенн де Бове (асри XI) дар бораи организмҳои зинда маълумотҳои саҳеҳ додааст. Дар асарҳои табиатшиносони зиёд оид ба гуногунии организмҳои зинда, паҳншавии онҳо, хусусияти сохтори рустани ва ҳайвонҳое, ки дар шароити гуногун ҳаёт ба сар мебаранд, ахбороти зиёде ҷамъ шуд. Аввалин таснифкории А. Сезалпин (1513-1603), Д. Рей (1623-1705), Ж. Турнефор (1656-1708) ва дигарон вобастагии рустаниҳоро аз муҳити зист ё ки ҷойи парвариши онҳо таҳлил намуданд. Дар асари худ «Географияи ҳайвонот» П. С. Паллас тарзи ҳаётии 151 намуди ширхӯрҳо ва 425 намуди паррандаҳоро омӯхта, ҳодисаҳои биологiero ба монанди кӯчиш, хобравӣ ва муносибати ҳешутабории намудҳоро хеле хуб таҳлил намудааст, ки баъдтар Б. Е. Райкова (1947) ўро яке аз асосгузори экологияи ҳайвонот ҳисоб мекунад. Таъсири муҳит ба организмҳои зинда дар асарҳои як қатор олимони нишон дода шудааст. Аз ҷумла, агроном А. Г. Болотов (1738-1833) дар асоси мушоҳидаҳои худ усулҳои таъсир расондан ба рустаниҳои ҷавони себ ва аҳамияти намакҳои маъданро дар ҳаёти рустаниҳо, инчунин масъалаи муносибатҳои байниҳамдигарии организмҳо ва ғайраҳо пешниҳод карда буд.

Олими фаронсавӣ, табиатшинос Ж. Л. Бюффон (1707-1788) дар асари худ «Таърихи табиӣ» аз нигоҳи материалистӣ баҳо дода қайд мекунад, ки байни материя ва ҳаракат алоқамандии бевосита мавҷуд аст. Ў тасдиқ мекунад, ки сабаби асосии тағйирёбии як намуд ба намуди дигар дар зерӣ таъсири омилҳои беруна, ҳарорат, иқлим, сифати ғизо ва ғайраҳо мебошад. Аз нигоҳи Ж. Л. Бюффон материя ҳеҷ гоҳ бе ҳаракат вучуд нашофт. Бюффон нуқтаи назари пайдоиши илоҳии Замиро инкор мекард. Маҳз ба туфайли ақидаҳои дар асарҳои Бюффон пешниҳодшуда барои омӯзиши минбаъдаи тақомули Ж. Б. Ламарк (1744-1829) замина гузошта шуд. Вай дар асари худ «Фалсафаи ҳайвонотшиносӣ» (1809) далели зинаҳои инкишофи олами зиндаро нишон дод. Ж. Б. Ламарк омилҳои берунаро яке аз сабабҳои муҳими, тағйирёбиҳо ва мутобикшавии организмҳо дар инкишофи олами ҳайвонот ва рустаниҳо ҳисоб мекард. Бо мурури замон то охири асри XVI оид ба экологияи рустаниҳо ва ҳайвонот далелҳои зиёде ҷамъ шуданд, лекин онҳо ақидаҳои комили экологӣ нашофтанд ва танҳо нуқтаи назари экологии омӯзиши ҳодисаҳои табииро дар бар мегирифтанд.

Давраи дуҷуми пуравчи инкишофи илми экология бо қорҳои тадқиқотии соҳаи ҷуғрофияи рустаниҳо алоқаманд буд. Асосгузори аслии экологияи рустаниҳо А. Гумболдт (1769-1859) дар асри худ «Ақидаҳо оид ба ҷуғрофияи рустаниҳо» (1807), ки дар асоси мушоҳидаҳои бисёрсолаи худ дар Амриқой Марказӣ ва Ҷанубӣ гузаронида буд, нишон дод, ки шароити иқлимӣ, баҳусус, ҳарорат дар паҳншавии рустаниҳо аҳамияти хеле муҳим дорад.

Олими олмонӣ, ҳайвонотшинос К. Глогер (1883) дар асари худ оид ба тағйирёбиҳои парандаҳо дар зерӣ таъсири иқлим ва олими даниягӣ Т. Фебер (1826) оид ба хусусияти парандаҳои шимол, К. Бергман (1848) дар бораи тағйирёбиҳои ҷуғрофӣ дар мисоли андозаи ҳайвонҳои хунгарм хеле хуб муҳокима рондаанд.

Олими рус Э. А. Эверсман организмҳоро дар алоқамандии бевосита бо муҳити атроф мавриди омӯзиш қарор дода буд. Ў дар асари худ «Таърихи табиӣи кишвари Оренбург» (1840) омилҳои муҳити берунаро ба абиотӣ ва биотӣ ҷудо карда.

К.Ф. Руле як қатор масъалаҳои тадқиқотии биологияи ҳайвонҳоро пешниҳод карда, барои пешрафти илми «зообиологӣ» замина гузошт. Қорҳои илмии Руле барои пешрафти қорҳои тадқиқотии шогирдон ва пайравони ӯ - Н. А. Севертсов (1827-1885), А. Н. Бекетов (1825-1902) роҳнамои хубе шуд. Н. А. Севертсов дар асари худ «Ҳодисаҳои даврӣ дар ҳаёти даррандаҳо, паррандаҳо ва хазандаҳои губернияи Воронеж» аввалин шуда дар Русия ба таври амиқ тадқиқотҳои экологiero дар бораи олами ҳайвонот таълиф кард. Ҳамин тавр, олимони аввали асри XIX қонуниятҳои байни организм ва муҳит, вобастагии байни организмҳо, ҳодисаҳои мутобикшавӣ ва мутобикатпайдокуниро таҳлил намуданд. Аммо амалӣ шудани ин масъалаҳо ва инкишофи илми экология дар асоси таълимоти Ч. Дарвин (1809-1882) ҳалли худро ёфтанд. Дар ҳақиқат Ч. Дарвин яке аз аввалин пионерони соҳаи илми экология ба ҳисоб меравад. Дар асари худ «Пайдоиши намудҳо» (1859) вай нишон дод, ки «мубориза барои ҳаёт» дар табиат ба интиҳоби табиӣ меорад, яъне қувваи ҳаракатдиҳандаи тақомул ба ҳисоб меравад.

Ғалабаи назарияи тақомул дар биология барои таърихи экология зинаи сеюм буда, барои омӯзиши амиқтари масъалаҳои экологӣ заминаи нав мекушояд ва ба туфайли назарияи

дарвинӣ ба илми мутобиқшавии организмҳо табдил меёбад. Мафҳуми «экология»-ро аввалин бор олими олмонӣ, ҳайвонотшинос Э. Геккел соли 1866 пешниҳод намудааст. Ӯ ин илмро чунин таъриф додаст. «Экология воқифияти иқтисодии табиат буда, дар як вақт тамоми муносибатҳои олами зиндаро бо ҷузъҳои узвӣ ва ғайриузвӣ мавриди тадқиқоти худ қарор дода, тамоми алоқамандии байни рустани ва ҳайвонотҳоро меомӯзад». Э. Геккел (1834-1910) экологияро ба илмҳои биологӣ ва илмҳои табиӣ дохил карда, исбот кард, ки экология тамоми самтҳои ҳаётии организмҳои зиндаро дар бар мегирад. Мафҳуми экология дар оянда аз тарафи олимони зиёд эътироф шуда, дар нимаи дууми асри XIX асоси омӯзиши тарзи ҳаётии ҳайвонот ва рустаниҳо, мутобиқшавии онҳо ба шароити иқлимӣ-ҳарорат, рӯшноӣ, намнокӣ ва ғайра гардид.

Рустанишиноси даниягӣ Е. Варминг дар асари худ «Ойкологияи географияи рустаниҳо» асосҳои экологии рустаниҳоро баён намуда, вазифаҳои онро ба таври амиқ нишон медиҳад. Самтҳои асосии экологии системаи муайяни фитозкологияро пешниҳод мекунад, ва дар асоси ҳамин бо як эътимод ӯро метавон яке аз асосгузори экология номид.

А.Н. Бекетов дар асари илмӣ худ «Чуғрофияи рустаниҳо» (1896) аввалин бор мафҳуми маҷмӯи биологиро ҳамчун маҷмӯи шароитҳои беруна ифода намуда, алоқамандии сохторӣ, анатомӣ ва морфологияи рустаниҳоро ба паҳншавии чуғрофии онҳо муайян карда, ба омӯзишу тадқиқотҳои физиологӣ дар экология замина гузошт.

Охирҳои соли 70-уми асри XIX дар баробари натиҷа ва тадқиқотҳо самти нави илмӣ - биосенология пайдо шуд. Гидробиологӣ олмонӣ К. Мебиус соли 1877 дар асоси омӯзиши садафаки (як намуди малюска, ки ба сифати ғизо истифода мешавад) дар баҳри Шимолӣ сукунат дошта, тассавуроти моро нисбат ба биосеноз ҳамчун қонуниятҳои кунунии организмҳо дар муҳити муайян ғанитар гардонид. Ба ақидаи Мебиус тағйирёбии яке аз омилҳои биосеноз ба тағйирёбии дигар омилҳои биосеноз оварда мерасонад.

Омӯзиши ҷамоаҳо бо истифодаи усулҳои баҳисобирии миқдори таносуби организмҳо хеле пеш рафт. Омӯзиши ҷамоаи рустаниҳо ба самти алоҳидаи илм - экологияи рустаниҳо замина гузошт, ки дар ин ҷода саҳми олимони рус С.И. Коржинский ва И. К. Пачоско хеле арзанда аст.

Олими намоёни рус В. В. Докучаев (1846-1903) дар асари худ «Таълимот оид ба минтақаҳои табиӣ» навишта буд, ки пештар ҷисмҳо, ҳодиса ва офатҳои табиӣ - об, замин ва ғайраро танҳо дар алоҳидагӣ меомӯхтанд, на ин ки дар таносуб ва доимияти генетикӣ. Қонунҳои алоқамандии доимии байни тавоноӣ, ҷисмҳо ва ҳодисаҳо, байни табиати зинда ва ғайризинда, байни рустаниҳо, ҳайвонҳо ва олами маъданҳоро аз як тараф ва одаму олами ҳастия - рӯҳии онро аз тарафи дигар омӯхтан лозим аст. Таълимоти В. В. Докучаев ба манзарашиносӣ, тадқиқотҳои муносибати рустаниҳо ва хок замина гузоштанд, ки дар асарҳои олими намоёни рус Г. Ф. Морозов «Таълимот оид ба ҷангал» ва таълимоти В. Н. Сукачёв оиди биогенезҳо ҳамаҷониба таҳлили худро ёфтаанд.

Дар аввалҳои асри XX-ум мактабҳои экологии гидробиологҳо, фито-сенологҳо, рустанишиносҳо ва ҳайвонотшиносҳо ташаккул ёфтанд, ки дар ҳар яке аз онҳо самтҳои муайяни илми экология инкишоф меёфт. Соли 1910 дар конгресси сеюми рустанишиносон дар Брюссел, экологияи рустаниро ба экологияи фардҳо ва экологияи ҷамоаҳо ҷудо карданд. Бо пешниҳоди рустанишиноси швейтсарӣ К. Шретер экологияи фардҳоро аутэкология ва экологияи ҷамоаҳоро синэкология номиданд. Ин мафҳумҳо баъдтар дар экологияи ҳайвонот ҳам қабул шуданд, ки ҳамаи ин дар асарҳои тадқиқотии экологияи ҳайвоноти Ч. Адамс (1913), дар китоби В. Шелфорд оид ба ҷамоаҳои ҳайвоноти хушкӣ (1913), тадқиқотҳои гидробиологии С. А. Зернов (1913) ва дигарон пурра таҳлил ва асоснок шудаанд.

Солҳои 1913-1920-ум ҷамъиятҳои илмӣ экологӣ ва маҷалаҳои илмӣ таъсис ёфтанд, ҳамчунин омӯзиши фанни экология дар як қатор донишгоҳҳо ба роҳ монда шуд. Дар экология ба таври васеъ ба омӯзиши ҳодисаҳо ва ҷараёнҳо, ки бо номи А. Лотки (1925) ва В. Волтерр (1926) алоқаманд буданд омӯхта мешуданд.

Рустанишиноси рус И.П. Бородин соли 1910-ум дар съезди XI-уми табиатшиносони рус дар мавзӯи «Оид ба ҳифзи китҳои рустаниҳои аз нигоҳи чуғрофӣ ғайраҷамъиятӣ» баромад карда, даъват намуд, ки онҳоро ба монанди ёдгориҳои таърихӣ ҳифз бояд кард, чунки ба фикри ӯ агар онҳоро нест кунем, дуҷумбора имконияти барқароркуниро надорем.

Олими рус Г. А. Кожевников (1917) собит мекард, ки ба қатори омилҳои вайронкунандаи муҳити зист - оқибати ҷанг ва инқилобҳо, ақибмондагӣ, бемаърифатӣ, набудани технологияи инкишофёфта ва ӯҳдадорӣҳои шаҳрвандӣ дохил мешаванд. Ӯ даъват мекард, ки новобаста аз ҳолати иҷтимоии ҷамъият бояд ба ҳифзи муҳити атроф диққати махсус дода шавад.

Дар зинаи чоруми инкишофи экология баъди тадқиқотҳои ҳамаҷониба то солҳои 30-юми асри XX асоси фаҳмишҳои назариявӣ дар соҳаи биосенология доир ба сарҳад ва сохтори

биосеноз, дараҷаи устуворӣ, имконияти худидоракунии ин системаҳо муайян шуданд. Тадқиқотҳо дар бораи гуногунии муносибатҳои организмҳои, ки дар асоси ҳастии биосенозҳо қарор доштанд вусъат меёфт. Масъалаи муносибати организмҳои зинда бо табиати ғайризинда аз тарафи олими рус В. И. Вернадский (1926) ҳаматарафа омӯхта шуданд ва бо ҳамин дар ягонагии организмҳои биотӣ ва омилҳои табиёти муҳити зист замина гузошта шуд.

Дар тадқиқоти фитосенологӣ саҳми олимони рус В. Н. Сукачёв, Б. Н. Келлер, В. В. Алёхин, А. Г. Раменский, А. П. Шенников, олими амрикоӣ Ф. Клементс, даниягӣ К. Раункиер, шветсиягӣ Г. Дю Рие, шветсариягӣ И. Браун-Бланк ва дигарон хеле назаррас аст. Дар асоси хусусиятҳои морфологӣ, физиологӣ, экологӣ-морфологӣ ва дигар хусусиятҳои хоси ҷамоаҳои системаҳои гуногуни таснифоти рустаниҳо пешниҳод шуда, доир ба индикаторҳои экологӣ, омӯзиши сохтор, ҳосилнокӣ, динамикаи алоқаи фитосенозҳо қорҳои зиёдеро ба анҷом расониданд.

Дар инкишофи экологияи умуми саҳми Д. Н. Кашкаров (1887-1941) хеле назаррас аст. Ӯ дар асарҳои худ «Муҳит ва ҷамият», «Ҳаёт дар биёбон» ва дастури таълимии худ оид ба экологияи ҳайвонот (1938) самтҳои муҳими экологиро нишон дода, самти нави илмӣ экология-экологияи популятсиониро пешкаш кардааст. Олими англис Ч. Элтон дар асари худаш «Экологияи ҳайвонот» (1927) диққати асосиро аз омӯзиши организми алоҳида ба популятсия ҳамчун воҳиди ягонае, ки онро мустақилона бояд омӯхт равона мекунад.

Дар инкишофи экологияи популятсионӣ саҳми олимони С. А. Севертсов, Е. Н. Синская, И. Г. Серебряков, М. С. Гиляров, Н. П. Наумов, Г. А. Викторова, Т. А. Работнов, А. А. Уранов, С. С. Шварц ва диг. хеле қалон аст. Е. Н. Синская (1948) оид ба муайян кардани полиморфизми (гуногуншаклии ҳайвонот ва набототи ҳамчунин, ки шаклан аз ҳамдигар фарқи кулӣ доранд) экологӣ ва ҷуғрофӣ намуди рустаниҳо тадқиқотҳои зиёде бурд. И. Г. Серебряков нисбат ба таснифоти шакли ҳаётии организмҳо қорҳои зиёдеро анҷом дод. М. С. Гиляров (1949) ақидае пешниҳод кард, ки дар гузариши бандпойҳо ба хушкӣ, хок ҳамчун муҳити хубе хизмат кардааст. Тадқиқотҳои С. С. Шварц барои тақомули экологияи ҳайвонҳои мӯҳрадор ба пайдоиши илми нав-палеоэкология овард, ки вазифаи асосии он барқароркунии тасвири шакли ҳаётии организмҳои мурдарафта мебошад.

Аввалҳои солҳои 40-уми асри ХХ дар экология усулҳои нави тадқиқотӣ перомунӣ системаҳои табиӣ экологӣ пайдо шуданд. Г. Гаузе (1934) принсипи намоёни худ истисноӣ рақобатро пешниҳод карда, муҳим будани алоқаи гизоиро ҳамчун роҳи асосии интиқоли энергия ба воситаи ҷамоаҳои табиӣ нишон дод, ки барои омӯзиши системаҳои экологӣ саҳми муҳиме буд. Олими англис А. Тенсли (1935) барои «Дуруст ё нодуруст истифодабарии нуқтаи назар ва мафҳумҳо дар экологияи рустаниҳо» мафҳуми экологии «системаи экологиро» пешниҳод кард. Мувафаксияти А. Тенсли дар он буд, ки ӯ биосенозро ба биотоп дар дараҷаи воҳиди функционалии нави экосистемаҳо омезиш дод. Соли 1942 олими рус В. Н. Сукачёв (1880-1967) фаҳмиши биогенезро тақвият бахшида, дар он ягонагии маҷмӯи организмҳои зиндаро бо омилҳои абиотӣ, ки дар асоси он тамоми ҷамоаҳои зинда ва муҳити ғайризинда-гирдгардиши моддаҳо ва мубадалшавии энергияро дар бар мегиранд, нишон дод. Бадтар олими амрикоӣ Г. Винберг (1936) ба муайян кардани ҳоилнокии биологии ҷамоаҳои обӣ шуруъ мекунад. Олими дигари амрикоӣ Р. Линдеман бошад асоси усулҳои ҳисобкунии мувозинаи энергетикӣ системаҳои экологиро пешниҳод мекунад, ки баъзан ҳисоби пешакии ҳосилнокии популятсия ва биосенозро дар шароити муҳити муайян ҳисоб намудан имконият пайдо шуд. Омӯзиши экосистемаҳо бошанд ба таълимоти экологии биосфера замина гузошт, ки он ба қалами олими рус В. И. Вернадский тааллуқ дорад. Биосфера аз нигоҳи В. И. Вернадский системаи сайёравие мебошад, ки доимият ва вазифаи он дар асоси қонуниятҳои экологии мувозинаи таъминоти моддаҳо ва энергия қарор дорад.

Олими рус Н. Ф. Реймерс (1931-1993) дар омӯзиши муносибати одам ва табиат, нуқтаи назари экологияи иҷтимоӣ-иктисодӣ ва табиат саҳми босазо гузоштааст, ки асарҳои зиёди ӯ ба ин мавзӯ бахшида шуданд. Олими намоёни рус Н. Н. Моисеев (1917-2000) фаъолияти илмӣ худро ба омӯзиши экология ва оқилона истифодабарии сарватҳои табиӣ бахшида буд. Ӯ усулҳои-оптималӣ истифода бурдани сарватҳои табиӣ, моделҳои риёзии динамикии биосфера, методологияи муносибати биосфера ва ҷамият, моделҳои доимиятии биосфера дар шароити таъсири антропогенӣ пешниҳод карда, дар инкишофи илми экология нақши барҷаста гузоштааст.

АДАБИЁТ

1. Максимова В.Н. Междпредметные связи в процессе обучения.- М.: Просвещение, 1988.-192 с.
2. Еремкин А.И. Система междпредметных связей в высшей школе: / А.И. Еремкин М, 2016 -
3. Алиханян С.И., Акифьев А.Ап., Чернин Л.С. Общая генетика. М.; «Высшая школа» - 1985.

4. Махмадзиёев А., Савлатов С., Султонов С. Биологияи умумӣ. // А. Махмадзиёев, С. Савлатов С. Султонов Китоби дарси барои синфи 10.-Душанбе, - 2018
5. Махмадзиёев А., Савлатов С., Султонов С. Биологияи умумӣ. / А. Махмадзиёев, С. Савлатов С. Султонов Китоби дарси барои синфи 11. –Душанбе: - 2018
6. Ватти К.В., Тихомирова М.М. Руководство к практическим занятия по генетика. / К.В. Ватти, М.М. Тихомирова М.; «Просвещение» - 1979.
7. Воронин А.С. Самостоятельная работа студентов учебно-методическое пособие для студентов. // Учебник для педагогических вузов / Воронин А.С. –Екатеринбург, - 2005.-255 с.

УСТАНОВЛЕНИЕ МЕЖБИОЛОГИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ИСТОРИЯ В ИЗУЧЕНИИ БИОЛОГИИ

В этой статье автор обсуждает внедрение связи биологии с историей при изучении биологии. Междисциплинарное общение в преподавании биологии является одной из основных частей обучения и имеет большое значение в развитии изучения этого предмета. Учитель биологии должен уделять особое внимание междисциплинарному общению и учитывать знания учеников во время уроков. С помощью междисциплинарного общения учитель биологии в сотрудничестве с другими учителями может внести достойный вклад в улучшение образования. Междисциплинарное общение в преподавании биологии осуществляется только в том случае, если учитель обладает полными знаниями междисциплинарного общения.

Междисциплинарное общение в преподавании биологии может быть эффективным только в том случае, если учитель творчески выбирает правильные темы, полностью понимает цели и задачи учебной программы по биологии.

Нельзя игнорировать особенности взаимоотношений биологии с другими дисциплинами: биологией и физикой, биологией и историей, биологией и химией, биологией и географией, биологией и математикой, биологией и литературой и другими.

Ключевые слова: *межпредметные связи, законы, клетка, история, клеточная теория, биосфера, биологическая связь с историей.*

THE ESTABLISHMENT OF INTER-BIOLOGICAL RELATIONSHIPS WITH HISTORY IN THE STUDY OF BIOLOGY

In this article, the author discusses the introduction of the link between biology and history in the study of biology.

Interdisciplinary communication in biology teaching is one of the main parts of the study and is of great importance in the development of the study of this subject. The biology teacher should pay special attention to interdisciplinary communication and take into account the knowledge of the students during the lessons. Through interdisciplinary communication, a biology teacher, in collaboration with other teachers, can make a worthy contribution to improving education. Interdisciplinary communication in biology teaching is carried out only if the teacher has full knowledge of interdisciplinary communication.

Interdisciplinary communication in biology teaching can only be effective if the teacher creatively chooses the right topics, fully understands the goals and objectives of the biology curriculum.

The peculiarities of the relationship between biology and other disciplines cannot be ignored: biology and physics, biology and history, biology and chemistry, biology and geography, biology and mathematics, biology and literature, and others.

Key words: *intersubject connections, laws, cell, history, cell theory, biosphere, biological connection with history.*

Сведения об авторах:

Баротзода Камолiddин Ашур – доцент кафедры общая биология и методика преподавание биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 934050446.

Давлатов Саид- старший преподаватель кафедры методика преподавания биологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, тел.: (+992) 931690173.

About the authors:

Barotzoda Kamoliddin Ashur - Associate Professor of the Department of General Biology and Teaching Methodology Biologists of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel.: (+992) 934050446.

Davlatov Said - Senior Lecturer of the Department of Methods of Teaching Biology of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, tel. : (+992) 931690173.

МЕТОДИКАИ ТАШХИСИИ ОМУЗИШИ ФАЪОЛИЯТИ ИННОВАТСИОНИИ ОМУЗГОР

Саидов Н.Т., Хусензода А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садридин Айни

Замони муосир замони пешрафти техникаю технология буда, аз ҳар як омӯзгор тақазо менамояд, ки дар раванди таълим аз ӯҳдаи истифодаи технологияи иттилоотию коммуникатсионӣ барояд. Вобаста ба омӯзиши фаъолияти иноватсионии омӯзгор Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин таъкид кардаанд, ки “Вазифаи аввалиндарачаи Вазорати маориф ва илм, Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он иборат аст, ки ҳамаи қувваю имкониятҳои худро дар баробари рушди илмҳои гуманитарӣ ба инкишофи илмҳои техникӣ, риёзӣ сафарбар намуда, заминаи такомули шуури техникаи иноватсионӣ ва иқтисодии ҷомеаро фароҳам оранд”. [1] Зеро тамоми бурду боҳти муассисаҳои таълимӣ аз қабилӣ чорӣ намудани низоми нав барои баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгорон бо истифода аз техника ва технологияи иноватсионӣ вобастагии зиёд дорад.

Истифодаи усули ташхисӣ барои дарёфт кардани паҳлуҳои самараноки таълим дар фаъолияти омӯзгорон, дархост ва пуррагии онҳо, дар маҷмӯъ барои фаъолияти мақсаднок оид ба инкишофи фарҳанги касбию педагогӣ имконият дода, барои нишон додани ташаббус ва эҷодиёти ҳар як омӯзгор шароит фароҳам меорад.

Дидгоҳи марказии концепсияи омӯзиши ташхисӣ аз он иборат мебошад, ки дар таҷрибаи ҳар як омӯзгор ё ҳайати омӯзгорони мактаб алоқаи мутақобилаи ҷузъҳои таҷрибаи мусбӣ ва манфӣ мавҷуд буда, мушахасӣ ва самаранокӣ дар қори ташаккули фарҳанги касбии педагогӣ хусусиятҳои мусбӣ ва манфии фаъолиятро талаб менамояд.

Мувофиқи ақидаи як қатор муҳаққиқон (М.Нӯъмонов, М.Ибодов, А.Саторов, О.Исломов) методикаи ташхисии омӯзиши ҷараёнҳои иноватсионӣ пешбинӣ менамояд:

- Омӯзиши манфиат, талабот, тавачҷуҳи мақсадноки омӯзгорон, ки дар асоси баргараф кардани мушкилиҳои воқеии фаъолияти педагогӣ ташаккул меёбанд;
- Ҷӯстани роҳҳо, концепсия ва технологияҳои таҷрибаи пешқадами педагогӣ, ки ба қонъ кардани манфиат ва талаботҳои омӯзгорон равона карда шудаанд;
- Интиҳоби хусусиятҳои шахсии омӯзгор, намудҳои азхуднамоӣ ва воридсозии иноватсияҳои педагогӣ (намоиш, шарҳ, дарсҳои кушод, омӯзиши адабиёт, тайёр кардани маърузаҳо, иштирок дар қори таҷрибавӣ ва ғайра) [8].

Қорҳои амалӣ омӯзиши ташхисии иноватсияҳои педагогӣ якҷанд марҳиларо дар бар мегирад:

Дар марҳилаи якум саволномапуркунии омӯзгорон, таҳлили саволномаҳо, муайян кардани маълумот оид ба мазмуни саволномаҳо дар ҷараёни мусоҳибаи инфиродӣ, таҳлили маълумотҳои ташхисӣ гузаронида мешавад.

Дар марҳилаи дуюм бо дарназардошти маълумотҳои мушаххаси марҳилаи якум банақшагириӣ ва роҳандозии нақшаҳои қорӣ оид ба баланд бардоштани сатҳи таҳассуснокии касбию педагогӣ гузаронида мешавад. Маводҳои ташхис ҳамчун асоси банақшагирии фаъолияти методии мактаб, фаъолияти комиссияи фаннӣ-методӣ ва фаъолияти инфиродии методии омӯзгор истифода мешаванд.

Дар марҳилаи сеюм ҷамъбасти қор ва ташхисгузориҳои тақрорӣ гузаронида мешавад. Вазифаҳои марҳилаи мазкур аз равона кардани фаъолияти омӯзгор ба муайян кардани натиҷаҳои хотимавӣ ва фосилавии қор иборат мебошад: ба таҳлили тағйиротҳо, ки дар дохили ҳайати педагогӣ ба амал меоянд ба таҳлил ва баҳодихии фаъолияти иттиҳодияҳои методӣ ва комиссияҳо вобаста аст.[5]

Таҷриба нишон медиҳад, ки муносибати ташхисӣ барои ба таври нав ба роҳ мондани қор оид ба тақмили таҳассуси омӯзгорон, таъсир қардан ба устувории натиҷаҳои қор имконият медиҳад. Аммо чизи дигарро дар хотир доштан лозим аст, ки истифодаи самараноки усули ташхисӣ аз равонагӣ ба фаъолияти иноватсионӣ, ба рушди эҷодиёт ва ташаббуси педагогӣ вобаста мебошад.

Мафҳуми «инноватсия» дар тарҷума аз калимаи англиси *innovatio* маънои «таҷдид, навоарӣ ва тағйирот»-ро дорад. Мафҳумҳои мазкур аввалин маротиба дар таҳқиқотҳои асри XIX пайдо шуда, ворид намудани баъзе аз ҷузъҳои аз як фарҳанг ба фарҳанги дигар .

Дар солҳои 80-уми асри XX соҳаи нави илм, инноватика – илм дар бораи воридотҳои нав ба миён омад, ки дар доираи он қонуниятҳои воридотии нави техникӣ дар соҳаи истехсолоти маводӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтанд. [6]

Дар муносибат ба чараёни педагогӣ инноватсия маънои ворид намудани чизи навро ба мақсад, методҳо, шакли омӯзиш, тарбия ва ташкили фаъолияти якҷояи омӯзгору хонанда мебошад.

Масъалаи инноватсияҳо ва албатта таъминоти мафҳумии он дар илми педагогика мавриди таҳқиқотҳои махсус гаштанд. Мафҳумҳои «инноватсия дар таҳсилот» ва «инноватсияҳои педагогӣ», ки ҳамчун калимаҳои ҳамради истифода мешуданд, аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва ба дастгоҳи дараҷагии педагогика ворид карда шуданд. [2, с.84-89;3, с.94-96]

Инноватсияҳои педагогӣ – воридотҳои нав ба фаъолияти педагогӣ, тағйирот дар таркиб ва технологияи таълиму тарбия, ки мақсади баланд бардоштани самаранокии онҳоро доранд, мебошад

Ҳамин тариқ, чараёни инноватсионӣ аз ташаккул ва инкишофи таркиб ва ташкили нав иборат мебошад. Дар маҷмӯъ дар зери мафҳуми чараёни инноватсионӣ фаъолияти маҷмӯӣ оид ба ташкил (таваллуд, коркард), азхуднамоӣ, истифодабарӣ ва паҳннамоии навоариҳоро дорад. Дар адабиёти илмӣ ҷудокунии мафҳумҳои «новатсия» ва «инноватсия»-ро фарқ мекунанд.

Ҳамчунин, новатсия – ин маҳз мавод (усули нав, методика, технология, барнома ва ғайра) ва инноватсия – ин раванди азхуднамоии маводи мазкур мебошад. Инноватсия – ин тағйироти мақсаднок мебошад, ки ба муҳити истифодабарӣ ҷузъҳои нави бонизом, ки гузариши низомро аз як ҳолат ба ҳолати дигар ба миён меорад, дар бар мегирад.

Инчунин мафҳумҳои мазкур ба мисли «инноватсия» ва «ислоҳот»-ро ҷудо кардан лозим аст. Фарқи мафҳумҳои мазкур аз якдигар дар феҳристи дида баромада шудаанд.

Мафҳумҳои «ислоҳот» ва «инноватсия»

Феҳристи 1

Ислоҳот	Инноватсия
Тағйири муҳлатҳои оғози таълим	Тағйирот дар фаъолияти дохилии ташкилоти мактаб
Зиёд кардани маблағгузорӣ	Тағйирот дар таркиби таҳсилот
Тағйирот дар таҷҳизонидани муассисаҳои таълимӣ	Тағйирот дар усулҳои таълим
Тағйирот дар довомнокии таълим	Тағйирот дар муносибатҳои «Омӯзгор - хонанда»
Баланд бардоштани дараҷаи таҳсилот	
Талаботҳои нави санитарии беҳдоштӣ	
↓	↓
Ислоҳот – ин воридотҳои нав, ки аз ҷониби ҳокимияти давлатӣ ташкил ва гузаронида мешавад	Ислоҳот – ин воридотҳои нав, ки аз ҷониби кормандони низомии таҳсилот ташкил ва гузаронида мешавад

Воридотҳои нав ҳангоми аз чунин нуқтаи назар дида баромадан, ҳамчун натиҷаи инноватсия ва чараёни инноватсионӣ дар доираи рушди се марҳилаи асосӣ: ақидаҳои тавлидӣ (дар ҳолати муайян – ихтирооти илмӣ), коркарди ақида дар ҷанбаи иловагӣ ва роҳандозии воридотҳои нав дар амалия баррасӣ мегардад. Вобаста бо ин чараёни инноватсиониро метавон ҳамчун раванди расонидани ақидаи илмӣ то марҳилаи истифода ва иҷроиши амалии бо тағйиротҳои мазкур дар иртибот ба муҳити иҷтимоӣ педагогӣ алоқаманд, баррасӣ намуд. Фаъолият, ки мубадалшавии ақидаҳоро дар воридотҳои нав таъмин менамояд ва низомии ташаккулдиҳандаи идоракунии чараёни мазкурро тағир медиҳад, ин фаъолияти инноватсионӣ мебошад.

Ҳамчунин, хусусияти дигари рушди марҳилаҳои чараёни инноватсионӣ мавҷуд мебошад. Дар он амалҳои зеринро ҷудо менамоянд:

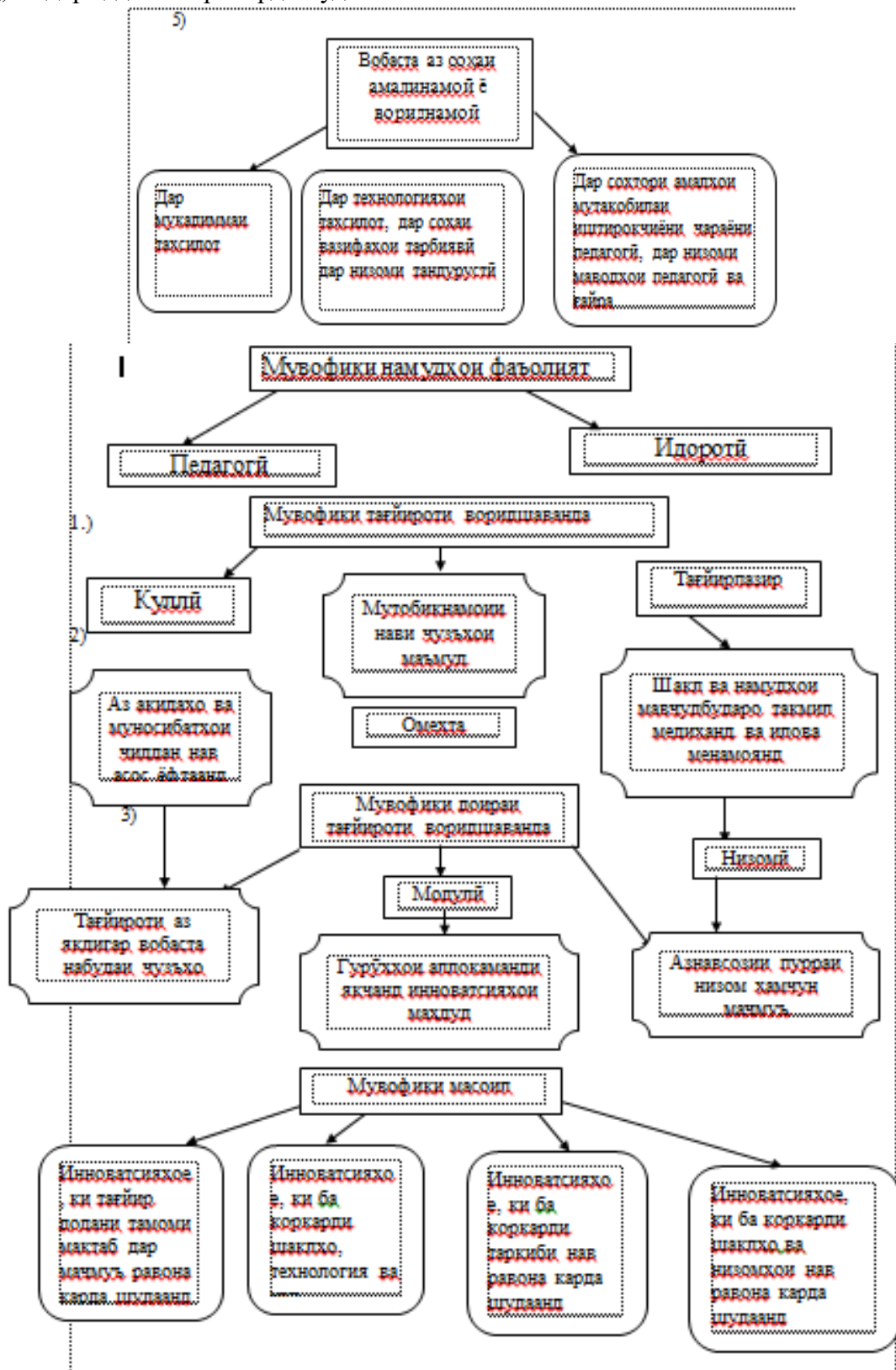
- муайян кардани талабот ба тағйирот;
- гирдоварии маълумот ва таҳлили вазъият;
- интихоби қаблӣ ё коркарди мустақилонаи воридотҳои нав;
- қабул кардани қарор оид ба воридотҳо (азхуднамоӣ);
- аслан зуди воридот, бо дар баргирии истифодаи санҷиши навоарӣ;
- бақолабдорӣ ё истифодаи дарозмуддати навоарӣ, ки дар ин раванд он ҷузъи амалияи ҳарруза мегардад.

Инноватсия дар таҳсилот навоариҳои махсус тарҳрезикардасуда, таҳиягардида ё ногаҳонӣ дар тартиби инноватсияҳои педагогӣ ихтироъ шудааст, ба ҳисоб меравад. Ба сифати таркиби инноватсияҳо метавонанд бошанд: дониши илмӣ-назариявӣ доир ба навоариҳои муайян, ки бо намуди шарҳи технологияи лоиҳаи таҷрибаи педагогии инноватсионии барои воридот тайёр буда, иҷро шудааст. Воридоти нав – ин ҳолатҳои нави босифати раванди

таълимию тарбиявӣ, ки ҳангоми ба амалия ворид кардани дастовардҳои илми педагогӣ ва психологӣ, бо истифодаи таҷрибаи пешқадами педагогӣ ташаккул меёбад, ба шумор меравад.

Иноватсияҳо на аз ҷониби идораҳои ҳокимияти давлатӣ, балки аз тарафи кормандон ва муассисаҳои низоми таҳсилот ва илм қорқард ва гузаронида мешаванд.

Вобаста аз нишонае, ки онҳоро ҷудо мекунанд, намудҳои гуногуни иноватсияҳо мавҷуд мебошанд, ки дар ҷадвали зер оварда шудааст:

б) мувофиқи манбаи баамалӣ

- оберунӣ (берун аз низоми таҳсилот);
- одохилӣ (дар дохили низоми таҳсилот коркард карда мешаванд).
- 7) мувофиқи васеии истифодбарӣ:
 - ягона;
 - мунташир.
- 8) вобаста аз имкониятҳои вазоифӣ.

Ҳамин тариқ, инноватсия дар доираи намудҳои гуногуни овардашуда роҳандозӣ гардида, хусусиятҳои ташаққули хонандагонро дар чараёни таълим вобаста ба методикаи таълим ва омӯзиши фаъолияти инноватсионӣ бо далелҳои илмӣ - амалӣ натиҷагирӣ бояд карда шавад, ки он самарабахшгардонии таълимро ташкил медиҳад.

АДАБИЁТ

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии аз 22-юми декабри соли 2016.
2. Дюков В.М., Семенов И.Н. Педагогическая инноватика, / В.М. Дюков, И.Н. Семенов Красноярск: Университет, 2007-84 с.
3. Бондаревская Р.С. Педагогическое проектирование в контексте инновационной образовательной деятельности // Р.С. Бондаревская Человек и образование, М., 2009. - № 4. - С. 94-96.
4. Шоев Н.Н. Стандартҳо ва назорат дар таҳсилот. / Н.Н. Шоев Душанбе, 2004. - №5-С.10
5. Лазарев В.С., Дарки низоми инноватсионӣ ва педагогии мактаб/ В.С.Лазарев / Сельская школа. – 2003, - № 7-С.44
6. Рахимов Х, Нуров А., Педагогика / Х. Рахимов, А. Нуров Душанбе,- 2020 - С.84-107.
7. Юсуфбекова Н.Р. Таҷрибаи коркарди назарияи чараёни инноватсионӣ дар таҳсилот / Н.Р. Юсуфбекова Душанбе, 1992-С.66-77.
8. Нуъмонов М. Асосҳои методологии таълими математика ҳамчун илм / М. Нуъмонов Душанбе - 2002 - С.65-75

ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ МЕТОД ИЗУЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ

В данной статье рассматривается использование диагностического метода для выявления сильных сторон деятельности учителя. Авторы отметили теорию для целенаправленной деятельности по развитию профессионально-педагогической культуры для проявления инициативы и таланта каждого учителя. Также показывает один из основных факторов развития педагогического профессионализма учителя. В данной статье приведено определение, сущность и история инновационной деятельности. Авторы проанализировали особенности развития учеников в процессе обучения в зависимости от методики диагностики и изучения инновационной деятельности с научно-практических фактов, что составило эффективности обучения.

В данной статье обсуждается основное значение инновационной деятельности учителя. А также приведено, что инновация в образовании считается специально проектированием, разработанным или специально новшеством в составе педагогической инновации. В качестве состава инновации можно определить научно - теоретические знания по новшествам, которое рассматриваются в виде технологической разъяснение проекта педагогической практики метода обучения.

Ключевые слова: инновация, технология, диагностика, метод, учебный процесс, преподаватель, ученик, уровень образования, развитие, активность, эффективность, результаты.

DIAGNOSTIC METHODS OF TEACHING INNOVATIVE TEACHER ACTIVITIES

This article examines the use of the diagnostic method to identify the strengths of the teacher. The author noted a special theory for purposeful activities to develop a professional and pedagogical culture to show the initiative and talent of each teacher. It also shows one of the main factors in the development of pedagogical professionalism of each teacher. This article provides the definition, essence and history of innovation. The authors analyzed the features of the development of students in the learning process, depending on the diagnostic methodology and the study of innovative activities from scientific and practical facts, which amounted to the effectiveness of training.

This article discusses the fundamental importance of teacher innovation. It is also shown that innovation in education is considered a specially designed, developed or special innovation as part of pedagogical innovation. As the composition of an innovation, it is possible to define scientific - theoretical knowledge of innovations, which is considered in the form of a technological explanation of the project of pedagogical practice of the teaching method.

Key words: *Innovation, technology, diagnostics, method, educational process, teacher, student, educational level, development, activity, efficiency, results.*

Сведения об авторах:

Саидов Низомиддин Тоджиддинович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры общей психологии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Адрес: проспект Рудаки 121, 734003 г. Душанбе тел: (+992) 201095000;

Хасанзода Абдулхамид Хасан соискатель кафедры общей педагогики Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни, Адрес: проспект Рудаки 121, 734003 г. Душанбе тел: (992) 001888777

About the authors:

Saidov Nizomiddin Tojiddinovich – candidate Pedagogical Sciences of the Departmente General pedagogy of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Address Rudaki Avenue 121, 734003 Dushanbe Phone: (+992) 201-09-50-00;

Hasanzoda Abdulhamid Hasan - is a candidate for the Department of General Pedagogy of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini, Address: Rudaki Avenue 121, 734003 Dushanbe Phone: tel.: (+992) 001888777.

УДК 371.315.7

ЭТАПЫ И УРОВНИ ОБУЧЕНИЯ «ИКТ» НА ТЕХНИЧЕСКИХ И ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Рахмонова О.С.

Центра инновационный развития науки и новых технологий

Информационно-коммуникационная технология как новый современный образовательный инструмент привел к существенным изменениям системы и технологий обучения. На сегодняшний день определились ряд форм организации учебного процесса с помощью применений информационно-коммуникационных технологий. Обучения с помощью информационно-коммуникационных технологий даёт возможность для самостоятельного освоения новых материалов на основе формирующегося до сегодняшнего дня технологии, таких как индивидуальное преподавание, групповое преподавание, активное взаимодействие между всеми участниками (одним из видов является тренинг), интерактивные методы обучения, ролевые игры и т.п.

Использование в электронных публикациях разные информационные технологии, также как анимация, рисунки, мультимедиа, результаты опросов и других интерактивных элементов даёт дидактические преимущества.

Из-за социально-экономических процессов, которые произошла после распада Советского Союза, в республике резко сократились тиражи печатных изданий, в связи с этим до сих пор во многих образовательных учреждениях не хватает современных учебников.

Однако, решения данной проблемы возможно только благодаря максимальному использованию ИКТ.

Анализ исследования технологии обучения в высших учебных заведениях свидетельствует о том, что технология обучения является традиционным и применения ИКТ составляет около 30%.

Основными проблемами в образовательных системах Таджикистана на сегодняшний день являются не достаточные оптимизации учебного процесса в современных условиях: низкая эффективность учебного процесса, недостаток использования ИКТ в профессиональном обучении, недостатки химических реактивов, физико-химических оборудований и современных лабораторий.

Как показывает практика, компьютеризация учебного процесса сталкивается с различными проблемами, начиная с техническим недостатком до не готовности обучающихся (школьники и студенты) к использованию компьютерных программ.

Необходимость решения вышеуказанных проблем обуславливает актуальность данной диссертационной работы.

При применении информационно-коммуникационных технологии в образовательной системе составляющие компоненты учебной деятельности не регламентируется, также день за днем совершенствуется, изучение осуществляется и при поддержке ряда инструкций. Обучения

в технических и естественнонаучных факультетах на базе информационно-коммуникационных технологий сильно отличается от традиционных технологий, одним из ярких примеров является использование программного обеспечения, таких как AutoCAD, ARCHICAD, CorelDRAW и т.п.

Тестирования и оценивания знаний обучающихся является одним из других видов компонентов информационно-коммуникационных технологий. Однако не все преподаватели считают приемлемым оценивания знаний обучающихся в технических и естественнонаучных факультетах.

На основе ряда литературных источников [1, 2] нами разработаны этапы обучения информационно-коммуникационных технологий в технических и естественнонаучных факультетах (рисунок 1).

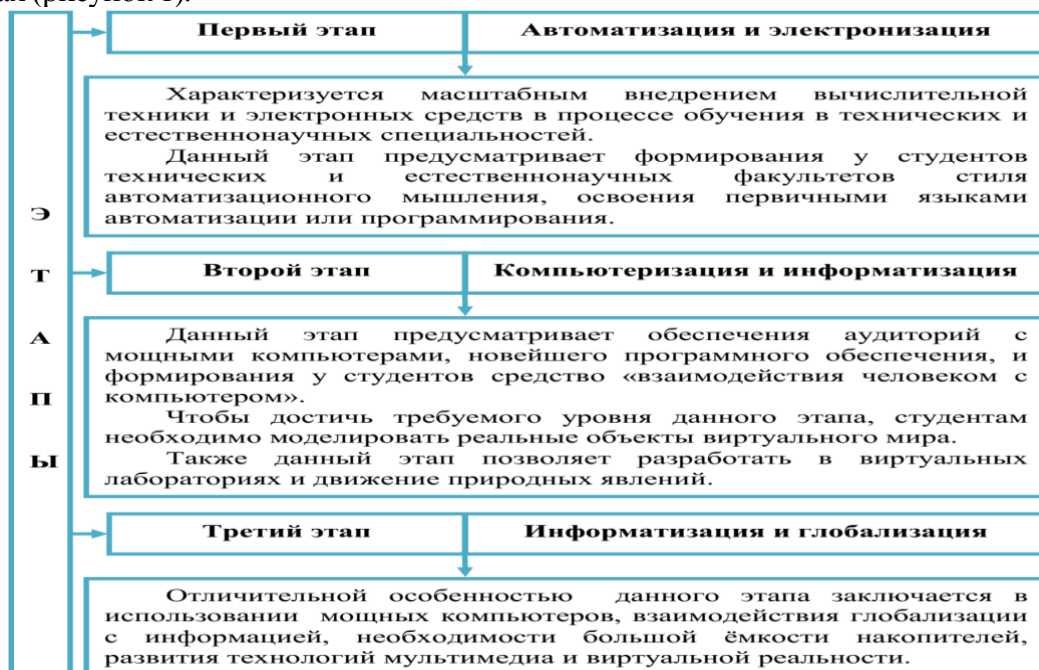

Рисунок 1. *Этапы обучения информационно-коммуникационной технологии в технических и естественнонаучных факультетах*

В связи с вышеуказанные можно сформулировать цель использования информационно-коммуникационных технологий:

- формирования у студентов универсального мышления, компетентности, готовности к появлению «новых переходов»;
- формирования культуры использования информационно-коммуникационных технологий и личностные качества;
- развития личности, коммуникативные способности, оптимизм и самообладания студентов.

Основные принципы использования информационно-коммуникационных технологий заключаются в разработке подходов к систематизации дидактики, формирования взаимосвязи целевой направленности и философское понимание методологии.

В целом, развития информационно-коммуникационных технологий привели к новому восприятию мира, критичности мышления, рационализму и развития педагогики.

Информационно-коммуникационные технологий обеспечивают процесс передачи знаний, обратную связь и стала неотъемлемой частью нашей жизни. Во время распространения вируса COVID-19 люди еще раз убедились в том, что компьютер и компьютерные программы нужны как никогда. В развитых странах мира, таких как США, Китай и Россия всесторонне воспользовались информационно-коммуникационной технологией в учебных процессах во время пандемии.

Необходимо отметить, что обучение информационно-коммуникационных технологий в технических и естественнонаучных факультетах предъявляет повышенное требование к уровню знаний преподавателей.

Нами были проведен опрос среди профессорско-преподавательского состава в различных технических и естественнонаучных факультетах вузов страны, и анализ данных показывают, что 70% преподавателей активно используют компьютер и программные обеспечения (рисунок 2).

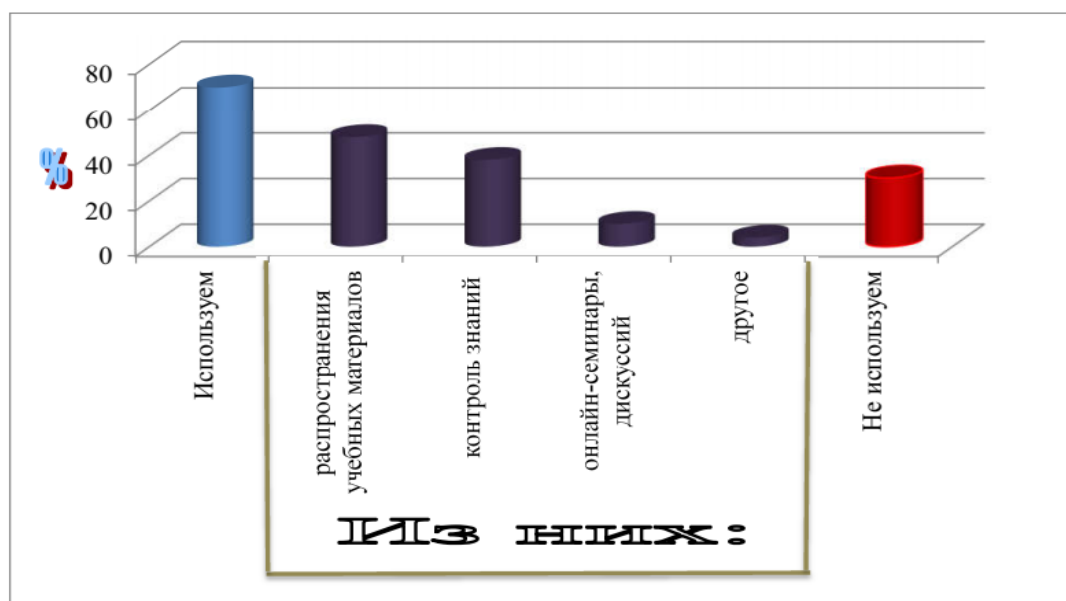

Рисунок 3. Использование информационно-коммуникационных технологий в процессе образования

Анализ результатов опроса показал, что в целом 70% преподавателей активно используют информационно-коммуникационные технологии, из них для распространения учебных материалов (лекции, силлабусов) составляет 48%, контроль знаний – 38%, онлайн семинаров, дискуссий – 10% и около 30% не используют, либо не могут пользоваться.

Что касается анкетирования обучающихся, то они полностью согласны и некоторые из них самостоятельно освоили новейшие программные обеспечения, хотя данные программные обеспечений не были включены в учебные программы (силлабусах).

Для эффективного преподавания информационно-коммуникационных технологий в технических и естественнонаучных факультетах педагогу необходимо принимать во внимание специальность обучающихся и ориентироваться в соответствующие компьютерные программы, вузы в свою очередь должны обеспечивать преподавательское-профессорский состав современными компьютерами, позволяющие объёмные программные обеспечения и выполняющие свои функции на должном уровне.

Необходимо подчеркнуть, что преподаватели и обучающиеся должны думать об «ошибках» или дополнительных функциях программных обеспечений с целью улучшения и совершенствования данных программ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Евстигнеев М.Н. Этапы развития терминологическая аппарата в области информатизации образования // М.Н. Евстигнеев [Электронный ресурс] / Официальный сайт ТГУ им. Державина Г.Р. Режим доступа: <http://www.tsutmb.ru/>.
2. Информационно-коммуникационные технологии в системе образования // [Электронный ресурс] / Официальный сайт ИДО. Режим доступа: https://ido.tsu.ru/other_res/ep/filosof_umk/text/t5_1.htm.
3. Маджидов Х.М. Автоматизация учебного процесса гарантия повышения качества подготовки специалистов // Х.М. Маджидов, Мирзоев Р.Р. [Текст] / Вестник Педагогического университета. Душанбе, -2009, №3(35). - С.129-131.
4. Мирзоев Р.Р. Роль и места теста и тестовых зачетов в кредитной системе образования // О. Каримзода., М. Рахмонкулов [Текст] / Вестник Таджикского национального университета. - 2009. - №4. - С.292-295.
5. Мирзоева Р. Истифодаи технологияи инноватсионӣ дар дарсҳои забони тоҷикӣ – омили таъмини сифати таҳсилот // [Текст] / Вестник Институт развития образования. Душанбе. -2019 - -№1(25). - С.103-107.

6. Назаров А. Нақши технологияи иттилоотӣ дар татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди омӯзиши математика дар синфҳои ибтидоӣ // А. Назаров, Х. Раҷабов [Текст] / Вестник Института развития образования. - №1(25). - Душанбе. - 2019 - С.99-102.

7. Салоҳиддинов А.Г. – Истифодаи технологияи муосирии титлоотӣ ва мултимедиа барои баланд бардоштани сифати таҳсилот дар дарсҳои забони англисӣ // А.Г. Салоҳиддинов [Текст] / Вестник Института развития образования. - №1(25). – Душанбе: – 2019–С.136-139.

8. Семенова И.Н., А.В. методика использования информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе. // [Текст] / Ч. 2. Под ред. / Слепухин, Б.Е. А.В. Стариченко / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург - 2013. –144 с.

ЭТАПЫ И УРОВНИ ОБУЧЕНИЯ ИКТ В ТЕХНИЧЕСКИХ И ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ

В данной статье изучены этапы и уровни обучения ИКТ в технических и естественнонаучных факультетах. Нами были определены, что информационно-коммуникационная технология как новый современный образовательный инструмент привел к существенным изменениям системы и технологий обучения. На сегодняшний день определены ряд форм организации учебного процесса с помощью применений информационно-коммуникационных технологий. Обучения с помощью компьютерной технологий даёт возможность для самостоятельного освоения новых знаний, на основе формирующегося до сегодняшнего дня технологии, таких как индивидуальное преподавание, групповое преподавание, активное взаимодействие между всеми участниками (одним из видов является тренинг), интерактивные методы обучения, ролевые игры и т.п.

Преподавание с помощью электронных публикациях разные информационные технологии, также как анимация, рисунки, мультимедиа, результаты опросов и других интерактивных элементов даёт дидактические преимущества.

Нами определены, что из-за социально-экономических процессов, которые произошли после распада СССР, в республике резко сократились тиражи печатных изданий, в связи с этим до сих пор во многих образовательных учреждениях не хватает современных учебников.

Ключевые слова: образование, методы преподавания, информация, коммуникационная технология, компьютерные программы, наглядные пособия.

THE STAGES AND LEVELS OF ICT TRAINING IN TECHNICAL AND NATURAL SCIENCE FACULTIES

In this article examines the stages and levels of ICT training in technical and natural science faculties. We are determined that information and communication technologies as a new modern educational tool has led to significant changes in the system and technologies of education. To date, a number of forms of organization of the educational process have been identified using the application of information and communication technologies. Learning with the help of computer technology makes it possible for the independent development of new knowledge, based on the technology that is being formed to this day, such as individual teaching, group teaching, active interaction between all participants (one of the types is training), interactive teaching methods, role-playing games, etc.

Teaching various information technologies through electronic publications, as well as animation, drawings, multimedia, survey results and other interactive elements, provides didactic advantages.

We have determined that due to the socio-economic processes that took place after the collapse of the USSR, the circulation of printed publications in the republic has sharply decreased, in this regard; many educational institutions still lack modern textbooks.

Key words: education, teaching methods, information, communication technology, computer programs, visual aids.

Сведения об авторе:

Рахмонова Олиямо Сафаровна - соискатель Центра инновационного развития науки и новых технологий Национальной академии наук Республики Таджикистан Тел: (+992) 918942954

About the autor:

Rakhmonova Oliyamo Safarovna - Applicant for the Center for Innovative Development of Science and New Technologies of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan Tel: (+992) 918942954

Барои ин, ба ӯ лозим аст, ки ягон манбаи дониш, инчунин як қатор маводҳои дурусти таълимиро барои пур кардани онҳо ташаккул диҳад. Аз тарафи дигар, қобилияти ғавран ёфтани маълумоти гумшуда ба донишҷӯ имкон медиҳад, ки чунин маҳорати маводро нишон диҳад, ки ин аз сатҳи воқеии омодагии ӯ ба таври назаррас зиёдтар аст. Ин барои кори омӯзгор мушкилӣ эҷод мекунад. Натиҷаҳои омӯзишро, ки бо маҷмуи далелҳои Интернет таъдил дода шудаанд, пайгирӣ карда наметавонад, ва таълими минбаъдаро ба қадри кофӣ мустақилона иҷро карда наметавонад.

Бо ин зарур аст, ки ҳарду ҷониб (ҳам донишҷӯ ва ҳам муаллим) ҳар як қадамро бошӯуруна гузашта ба худ оид ба механизм ва ҳадафи кор ҳисобот диҳанд. Азбаски нақши роҳбарикунанда ба дӯши мураббӣ вогузор мешавад, ӯ бояд ин масъулиятҳоро ба ӯҳда гирад:

-Одат кунондани донишҷӯён ба ғайрияти мустақилона, ки малакаи онҳо ба онҳо на танҳо дар азхуд кардани фанҳои алоҳидаи таълимӣ, балки ҳамчунин дар ҳаёти касбии минбаъдаи у низ;

дар ҳаёти касбии баъдӣ.

- Он бояд фарҳанги муайяни тафаккур карданро ташаккул дода тавонад;

Дар робита ба раванди таълим, ғайрияти шакли мустақилиятест, ки дар ҳама ҷузъҳои он нерӯи донишҷӯ ба ҳадди аксар ва таъсири муаллим ҳади ақал бояд бошад.

Дар воқеъ, мо, одатан, дар бораи он сухан меронем, ки муаллим бидуни даҳолати мустақим дар ҷараёни кор масъаларо тавсид дода, баъзе тавсияҳои методӣ бидиҳад.

Барои бомуваффақият иҷро кардани вазифаи худ, муаллим бояд ба саволҳои, ки дар ҷараёни таълим барои ҳар як донишҷӯ ба миён меоянд, диққат ҳудаш бевосита ҷавоб дода тавонад: ҳадафи ин ё он амал дар чист, чӣ гуна ҳадафҳои баёншудаи кор ба даст оварда мешаванд ва ҷанбаҳои муҳимтарини онро чи тавр назорат мекунад. Барои роҳ наодан ба дудилагӣ, муаллим бояд нақшаи дарсҳоро бодикқат таҳия кунад, ки ҳамаи нуқтаҳои асосии ғайрияти ояндаро дар бар гирад: таҳлилҳои мулоҳизакорона, мӯҳлатҳои барои қисмҳои алоҳидаи дарс ҷудошуда, тартиби истифодаи ҳар як усули техникӣ ва методӣ.

Кор кардан дар маҷмуи охирон ба қадри имкон мулоҳизакорона бо роҳи таҷриба ва таҳлил нишон дода, як қатор воситаҳои нишон додан лозим аст, ки вазифаҳоро бо назардошти хусусиятҳои шахсии ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим самараноктар иҷро мекунад. Инҳо метавонанд шаклҳои гуногуни пурсишҳо ва санҷишҳо, мувоҳизаҳо, презентатсияҳо, бозиҳои нақшофарӣ ва ғайра бошанд.

Эҳтимол аст, ки усулҳои истифодашуда барои донишҷӯёни дорои зеҳни гуногун буда, бояд якхела набошанд. Ба муаллим тавсия дода мешавад, ки дар ғайрияти худ аз якҷанд роҳи усулҳои гуногун истифода бурда тавонад, зеро ҳар як донишҷӯ ҳам ҷиҳатҳои хуб ва ҳам заиф дорад.

Барои он, ки қобилияти ҳар як донишҷӯро пурра арзёбӣ карда, сустиҳои ӯро кор карда барояд ва қобилиятҳои қавӣ инкишоф ёбанд, мутахассиси ояндаро ҳамачониба омода созад, муаллим маҷмуи методҳои самарабахши таълимиро интихоб намояд.

Ҳангоми омӯзиши забони хоричӣ иҷрои корҳои мустақилона аҳамияти қалон дорад [1]. Дар зер мо дар бораи баъзе усулҳои сухан меронем, ки муаллим барои дар шогирдон парваридани малакаҳои асосии кори мустақилонаи онҳоро ба кор мебарад.

Дар аввал аз муаллим талаб карда мешавад, ки вобаста ба мавзӯи интихобкардаи дарс, новобаста аз ғайрияти донишҷӯ ва тавзеҳ додани он, ки дар ин бора маълумоти ғайрихатисос надорад, тавзеҳоти ғайри ва муфассал диҳад.

Ҳаҷми тавсияҳои зина ба зина тадричан метавонад қоҳиш ёбад. Муаллим ба объекти пасиви таълим таъдил ёфта раванди таълимиро дар маҷмуъ ҳамоҳанг сохта, ҳалли масъалаҳои мушахасро бештар ба ҳуди донишҷӯён вогузор менамояд.

Афзоиши тадричии теъдоди ҳолатҳои, ки дар он шумо бояд фикр ронед, роҳи ҳалли масъаларо барои қабули қарори мустақилона дар ҳонандагон ташаббус ва тафаккури ғайриқолабиро инкишоф дода, ба ӯ имкон медиҳад, ки имкониятҳои асбобҳои барои ӯ дастрасро пурратар дарк кунад [3].

Аммо, ҳама гуна имконият барои ғайрияти эҷодӣ танҳо дар сурати мавҷуд будани заминаи муайяни дониш ва малакаҳои ба он мувофиқ пайдо мешавад. Шакли чунин омодаги таҳлили муфассали матнҳои аслий, ошноӣ бо адабиёти таҳлилий, омӯзиши вазъи иҷтимоӣ фарҳангӣ, ки ин матнҳоро ба вучуд овардааст ва омӯзиш дар усулҳои гуногуни кор бо манбаъ буда метавонад.

Дар зер якҷанд тавсияҳо оварда шудаанд, ки дар асоси он шумо метавонед дар бораи воситаҳои, ки муаллим барои таъмини кори пурраи мустақили босифати ҳар як донишҷӯ истифода мебарад, тасаввурот пайдо намояд. Албатта, ҳамаи онҳо ихтиёрӣ мебошанд, аммо барои ғайрияти таълимӣ бениҳоят муҳиманд.

1. Барои он ки раванди таълим ба дараҷаи кофӣ ба хусусиятҳои инфиродии донишҷӯён мутобиқ бошад, муаллим бояд мувозинуни байни ҳар як донишҷӯ ба ҳадди ақали меъёри дониш, малакаи барои тамоми гурӯҳ умумӣ ва имкони руқуд барои ҳар як фардро истисно кунанда дар алоҳидагӣ таълими намояд.

Ин маъноӣ онро дорад, ки донишҷӯ то чӣ андоза омодагар бошад, кори ӯ бояд ҳамон қадар фаъол бошад, яъне ба муаллим дар ҳаҷ сураҷ тавсия дода намешавад, ки худро бо ҳадди ақали қаноатбахш маҳдуд кунад. Аз чунин донишҷӯён, аз мураббӣ талаб карда мешавад, ки минбаъд онҳо мунтазам рушд намоянд.

Муаллим бояд диққати асосиро ба ҳонандагони дониши қави дошта равона созад, на танҳо ба ақибмондагон. Дар акси ҳол, донишҷӯёне, ки ба чараёни таълим манфиатдоранд, зарар мебинанд ва донишҷӯёне ки ҳавасманд нестанд, боз ҳам аз ӯ дуртар мешаванд.

2. Барои бомуваффақият ташкил кардани кори мустақилона ба донишҷӯ маълумоти мукаммалу ва мушаххастар додан лозим аст: қадом вазифаҳоро ҳал кардан лозим аст ва барои ин қадом усулҳо тавсия дода мешаванд, ҳаҷми кор чӣ қадар аст ва он то қадом андоза мебошад, натиҷаҳо чӣ тавр баҳо диҳӣ мешавад.

3. Ниҳоят, раванди таълим набояд ба ҳоли худ гузошта шавад: вақте ки ҳар як донишҷӯ ба андозаи зиёд онро худаш месозад, барои муаллим бештар роҳнамоӣ назорат кардани мутобиқати натиҷаҳо бо стандартиҳои ҳадди ақал муҳим аст.

Барои он ки ҳар як донишҷӯ сарбории муносиб ва барои ҳавасманд рушд гирад, тавсия дода мешавад, ки имкониятҳои донишҷӯён на танҳо ҳангоми омӯзиш ва руи натиҷаи он, балки пеш аз оғози тадриси фан санҷида шаванд. Бо омӯхтани он ки ҳар як донишҷӯ то чӣ андоза ба барномаи таълимие, ки ӯро интизор аст ва аз ӯ чӣ дараҷаи кори мустақилро интизор шудан мумкин аст, омӯзгор метавонад маҷмуи оптималии усулҳоро барои ҳар як парвандаи мушаххас интихоб кунад.

Ҳангоми тартиб додани тестҳо ё корҳои санҷиши ва муайян кардани меъёрҳои баҳогузориҳои онҳо, фарқиати инфиродии донишҷӯёнро низ ба инобат гирифта лозим аст. Барои , иҷрои он супоришҳоро ба гурӯҳҳо тақсим мекунанд. Ҳамин тариқ, донишҷӯёни бештар омодашуда имкон доранд, ки на танҳо дониши меъёрӣ, балки дониши амиқ низ нишон диҳанд.

Шумо донишҷӯёнро ба воситаи шавасманд карда ҳолҳои иловагӣ ҳавасманд карда метавонед. Инчунин тавсия дода мешавад, ки вобаста ба мураккабии мавод ва арзёбии имконпазири он супоришҳои имтиҳониро вобаста ба сатҳи мураккабияшон ба ду гуруҳ тақсим намоед. супоришҳои имтиҳонӣ, то ки ҳар кас ба дараҷаи омода будани баҳои сазоворро соҳиб шаванд.

Барои он ки донишҷӯёне, ки нисбат ба ҳамсабақонашон пештар муваффақтаранд, маводи фанро беҳтар аз худ кунанд, сатҳ ва дараҷаи худро гум накарда дар инкишофи худ дарнамонанд, тавсия дода мешавад, ки пеш аз ҳама сарбории мунтазамашон зиёд карда шавад. Сониян, агар донишҷӯён аз уҳдаи ин кор бароянд, барои онҳо супоришҳои алоҳидаи инфиродӣ низ омода кардан, ба корҳои илмӣ ҷалб намудан ё пешниҳод намудани онҳо ҳамчун муаллим ё мураббии ақибмондагон кори бамаврид аст. Ҳамин тариқ, ҳуди мураббӣ низ бояд дар рушди мустақилият ва тафаккури донишҷӯён бояд эҷодкор бошад.

Натиҷаҳои беҳтарин аз омезиши усулҳои бозғамод, бозғамод ва ҷустуҷӯи доимии иқдомҳо ва ҳалли нав ба даст меоянд.

Муаллимро лозим аст, ки фаъолона аз рӯи усулҳои худ кор карда, онро дар тӯли фаъолияти омӯзгории худ онҳоро тақмил диҳад.

Самаранокии пешниҳод намудани супоришҳо ба донишҷӯён барои мустаҳкам кардан, пурра тақрор ва амиқ омӯхтани мавзӯҳои дар синф омӯхташуда бо муаллим бо мақсади рафъи мушкилот бо ин барои баргараф намудани ҳисси тарсу ҳарос ва нобоварӣ ҳангоми иҷрои супоришҳои ҳонагӣ таъмин карда мешаванд. Дар ин ҳолат ҳавасмандии донишҷӯён нақши калидӣ дорад.

Ҳамин тариқ, зарур аст, ки корҳои таълимӣ ва маърифатии берунасинфии донишҷӯён дуруст ташкил карда шуда, кори онҳо моҳирона идора карда мешавад ва маводи таълимӣ дуруст интихоб мешавад, то ки набудани робитаи доимӣ бо муаллим ҷуброн карда шавад.

АДАБИЁТ

1. Астахова Л.Г. Хусусиятҳои ташаққули шахсияти наврасони муосир // Л.Г. Астахова, Е.Н. Буслаева Тадқиқоти аврупоӣ. 2015. - № 10 (11). - С. 32–38.

2. Жарова Л.В. Худбавари омузед: китоб барои муаллимон: дастур барои донишҷӯёни пед. донишкадаҳо ва омузгорон. / Л.В. М Жарова Маориф, 1993 . – 203с.
3. Захарова Е.В., Ташаккули самтҳои арзишӣ дар қори мустақилонаи донишҷӯён бо истифодаи технологияҳои иттилоотӣ // Е.В. Захарова, А.А. Сивцева Проблемаҳои муосири илм ва маориф. 2007. № 3. С. 35-40.
4. Плотникова О.В. Оид ба масъалаи ҷанбаи фаъолияти ташкили қори мустақилонаи донишҷӯён. // Таҳсилоти муосир: мушкилот, ҳақиқат, дурнамо / О.В. Плотникова, В.К. Суҳанова Маводҳои конференсияи минтақавӣ илмию методӣ дар 3 декабри соли 2004. - Владивосток: Аз ФЕСТУ-С. 310 - 317.
5. Фелдштейн Д.И. Психологияи калонсолӣ: таркиб, хусусиятҳои раванди ташаккули шахсият: ҷав. / Д.И. Фелдштейн, Нашри 2 Москва, МПСИ: Флинта, 2008. – 672 с.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ПО НЕЯЗЫКОВЫМ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ

В статье рассматривается творческая самостоятельность как важный фактор профессиональной составляющей специалиста. Определено понятие творческая самостоятельность и представлена актуальность её развития в образовательном пространстве. Разработано и научно обоснована модель организации самостоятельной работы студентов по результатам экспериментальных исследований, направленных на проверку эффективности разработанной модели формирования профессионально языковой компетенции студентов.

Ключевые слова: *методы обучения, самостоятельная работа, изучение языка, формы деятельности, компетенция, анализ, творчество, контроль знаний, практика, внимание.*

TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE INDEPENDENCE IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH IN NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

The article considers creative independence as an important factor in the professional component of a specialist. The concept of creative independence is defined and the relevance of its development in the educational space is presented. The model of organization of students independent work is developed and scientifically justified the results of experimental studies, aimed to test the effectiveness of the developed model of formation of professionally language competence of students.

Keywords: *the methods of learning, Independent work, language learning, the forms of activities, competence, analyze, creativity, control of knowledge, practice, attention.*

Сведения об авторе:

Садуллоева Махина Бахридиновна – докторант (PhD) кафедры методики преподавания иностранных языков Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

About the author:

Sadulloeva Makhina Bakhridinovna – a doctoral student of the Department of Methods of Teaching Foreign Languages of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni. E-mail: mahinjul31@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УСТНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ

Хакимова Ш.Д.

Таджикский государственный финансово-экономический университет

Воспитания студентов является многосторонним и сложным процессом, в котором большую роль играют общество семья и школа. Каждый студент при изучении проблемы развития устной речи и предмета учит и воспитывает своеобразно. Но значительную роль в целях воспитания подрастающего поколения свойственно устной речи, которая обладает огромными возможностями эмоционального воздействия на студентов. Художественное развитие студентов при помощи устной речи основано на «способности студентов заряжаться чувствами других людей». Отсюда воспитательная целенаправленность устной речи, её умению заряжая силой примера, воспитывать и утверждать высокие рейтинги. Однако для того, чтобы устная речь по-настоящему стало учебником смысла жизни для студентов, школой нравственного и эстетического воспитания, необходимо очень корректное, умное и тонкое преподнесение её студентам.

Виноградов В.В. писал: «Современные подходы к изучению проблемы развития устной речи в университете не должна превращаться в сухое перечисление грамматики или имен писателей, дат, произведений и всё такое. Вопрос о том, как же изучать устную речь в университете, и составляет основное содержание методики преподавания» [1, с.56].

Современные подходы к изучению проблемы развития устной речи студентов – это педагогическая наука о русском языке как учебном предмете, о путях её преподавания (деятельность учителя по управлению учебным процессом) и изучения (деятельность ученика по приобретению знаний, навыков и умений).

Даль В.И. писал: «Методика определяет цель и задачи преподавания и изучения устной речи в университете, содержание образования, разрабатывает научные критерии отбора из богатейшей сокровищницы литературы, произведений для изучения, научно доказывать структуру образования студентов на том или ином аспекте обучения, в результате разрабатывается наиболее эффективные методические приёмы, посредством которых студенты познают ценность и богатство изученные языковедческие и литературно-художественных произведений» [2, с.66].

Специфика предмета «Русский язык» требует более осторожного подхода к использованию наглядности при изучении литературно-художественных произведений.

Педагогика считает наглядность одним из основных назидательных принципов, который помогает строить обучение на конкретность образов, непосредственно воспринимаемых студентами. Наглядность активизирует работу воображения, рождает нужные ассоциации. Русский язык - являясь одним из видов искусства в силу своей образной природы при непосредственном восприятии (чтении) литературно-художественного текста сама рождает наглядные представления. Вовлечение тех или иных возможностей зрительной наглядности в этих условиях может привести к замене одного искусства другим, поскольку учащиеся будут воспринимать не словесно-художественный образ, а его живописный равнозначность (аналог). Обращение к зрительной наглядности в процессе преподавания русской литературы в национальной школе может быть представлено лишь в тех случаях, когда она порождает активность воображения, способствует вести учащихся в нужную ситуацию, давать представление не русским учащимся об особенностях русского быта, одежды, имущества и природы Таджикистана. В практике университета все виды и визуальной и слуховой наглядности, чаще всего, используются при повторном прочтении, чтобы на образы рождённый при непосредственном понимании художественного текста появляются относительно близкие художественные образы.

Молотков А.И. писал: «В университете современные подходы к изучению проблемы развития устной речи эта проблема складывается иначе. При непосредственном восприятии литературно-художественного произведения образ отражающие национально-специфические явления, могут порождать в мыслях студентов недостаточные и даже ложные художественные представления» [5, с.79].

Поэтому в ряде случаев обязательному чтению литературного произведения может предшествовать работа с различными видами зрительной наглядности, которая стимулирует предположение работать в соответствующем направлении, поддержать определённый эмоциональный настрой. Под принципом достигаемости в методике преподавания русского языка подразумевается реальный учёт возрастных особенностей, манеры и личностные потенциалы учащихся, позволяющих не только постигать содержание произведения, но и вникать на те, проблемы которые в нём поставлены. В университете содержание этого принципа расширяется: в него включается также учёт психологии восприятия иноязычного и инационального произведения.

Потебня А.А. писал: «Современные подходы к изучению проблемы развития устной речи в настоящее время является актуальной темой и все студенты владеют русским языком в такой мере, чтобы суметь прочитать в подлиннике и осмыслить многочисленные творения русской классической литературы. Поэтому принцип достигаемости литературно-художественного произведения в лингвистическом отношении выдвигается в университете на одно из первых мест» [6, с.79].

В условиях университета мы нередко соприкасаемся с эмоциональной восприимчивостью студентов к литературно-художественному произведению. Причина этого заключается, прежде всего, в языковой сложности прилагаемого для изучения художественного текста. Текст, в котором непонятно большинство слов не может быть душевной воспринять при чтении. Для преодоления эмоциональной восприимчивости можно использовать возможности зрительной и слуховой наглядности, но, главное, необходимо большое внимание уделять самому художественному слову.

Рассматривая вопросы преподавания русского языка в университете, следует помнить и о совокупности основных принципов, и об особенностях преподавания предмета и современные подходы к изучению проблемы развития устной речи, заключающихся в том, что русский язык

изучается в нерусской языковой и культурно-исторической среде. Необходимо иметь в виду такие факторы, как недостаточное владение студентами русским языком, которое оказывает большое воздействие на определение, как содержания, так и структуры предмета «Русский язык» в университете.

Жуков В.П. писал: «Одновременно, изучение учащимися русской и родной литературы, что помогает предопределять задачи литературного образования с опорой на материал двух литератур, широко использовать методические возможности, заложенные в связях двух близких друг другу предметов, в особенности возможность переноса знаний и умений при изучении русской и родной литературы» [3, с.79].

Значение изучения русского языка не исчерпывается расширением знаний студентов. Через изучение русского языка приходит овладение русским языком как вторым языком. Именно в художественном произведении осознаётся русский язык в своих коммуникативных функциях, в своей жизненной реальности. По изучению русского языка совершенствуется не только верное понимание словесного материала, но и правильное пользование им. Тем самым развивается ясное представление русского языкового мышления студентов.

Кожин А.Н. писал: «Изучение и чтение русской художественной литературы значительно облегчает студентам чтение на русском языке нехудожественных текстов. Изучение русского языка обогащает образное мышление студентов. При этом студентов в университете постигает в какой-то мере новую по сравнению с родным языком эстетическую систему, новые образы, способы изображения действительности – речевой, эмоциональной, эстетической» [4, с.7].

Современные подходы к изучению проблемы развития устной речи и методика преподавания русского языка – педагогическая наука о художественной литературе как учебном предмете и о путях усвоения его школьниками под руководством учителя. Методика определяет цели и задачи преподавания литературы, обосновывает содержание изучаемого предмета, разрабатывает методы и приёмы деятельности учителя и учащихся в учебном процессе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Фразеологические единицы современного русского языка, / В.В. Виноградов М.: Наука, 2001.- 376 с.
2. Даль В.И. Пословицы и поговорки в русском языке, / В.И. Даль М.: Наука, 2012.- 26 с.
3. Жуков В.П. Словарь русских пословиц и поговорок, / В.П. Жуков М.: Высшая школа.- 2009.- 453 с.
4. Кожин А.Н. Современный русский язык, / А.Н. Кожин М.: Наука, 2005.- 276 с.
5. Молотков А.И. Фразеологии в современном русском языке, / А.И. Молотков М.: Высшая школа, 1999.- 254 с.
6. Потебня А.А. Развитие пословицы и поговорки в настоящее время, / А.А. Потебня М.: Наука, 2007.- 265 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УСТНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ

В данной статье автор раскрывает современные подходы к изучению проблемы развития устной речи студентов современной науке. На основе обширного материала показывает современные подходы к изучению проблемы развития устной речи студентов университетов в современном языкознании.

Надо отметить, что современные подходы к изучению проблемы развития устной речи студентов наряду с другими видами метода являются составленем самостоятельном области филологии – паремологии занимающуюся разработкой проблем афористических жанров.

В условиях университета мы нередко соприкасаемся с эмоциональной восприимчивостью студентов к литературно-художественному произведению. Причина этого заключается, прежде всего, в языковой сложности прилагаемого для изучения художественного текста. Текст, в котором непонятно большинство слов не может быть душевно воспринять при чтении. Для преодоления эмоциональной восприимчивости можно использовать возможности зрительной и слуховой наглядности; но главное, необходимо большое внимание уделять самому художественному слову.

Ключевые слова: устная речь, студенты, современная проблема, университет, русский язык, текст

MODERN APPROACHES TO STUDYING THE PROBLEM OF SPEECH DEVELOPMENT OF STUDENTS

In this article, the author examines modern approaches to the study of the problem of the development of oral speech of university students in modern science. The author of the article, on the basis of extensive material, shows modern approaches to the study of the problem of the development of oral speech of university students in modern linguistics.

It should be noted that modern approaches to the study of the problem of the development of oral speech of university students, along with other types of methods, are compiling an independent area of philology - paremiology dealing with the development of problems of aphoristic genres. In a university setting, we often come into contact with the emotional susceptibility of students to a literary and artistic work. The reason for this lies, first of all, in the linguistic complexity of the literary text attached to the study. A text in which most of the words are incomprehensible cannot be perceived sincerely when reading.

To overcome emotional susceptibility, you can use the possibilities of visual and auditory visualization, but, most importantly, you need to pay great attention to the artistic word itself.

Key words: oral speech, students, contemporary problem, university, Russian language, text

Сведение об авторе

Хакимова Шахло Давлаталиевна - преподаватель общеуниверситетской кафедры русского языка Таджикского государственного финансово-экономического университета, Тел. (+992) 985766869

About the author

Khakimova Shahlo Davlatalievna - Lecturer teacher of the Department University-wide of Russian Language, of the Tajik State University of Finance and Economics Phone. (+992) 985766869

**МОҲИЯТ ВА МАФҲУМИ МЕТОДИ БОСУРЪАТ ДАР
ДАРСИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОЧИКӢ**

Ғозиева Ш, Абдурузиқов Ф

Донишгоҳи давлатии Қӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ

Дарси забони англисӣ воситаи асосии ноил шудан ба чор мақсади таълим буда, ниҳоятан баҳри инкишофи имкониятҳои зеҳнии хонандагон хизмат мекунад. Дарси забони англисӣ аз лиҳози сохт ва мундариҷааш аз дарси дигар фанҳо куллан фарқ мекунад, зеро мақсади асосии дарси забони хориҷӣ ҳосил кунонидани малакаи аст, ҳол он ки таълими аксари фанҳои дигар барои додани дониш нигаронида шудааст.

Таълими забони англисӣ дар мактабҳои миёна на мисли дарси забони тоҷикӣ барои қойдамузонӣ нигаронида мешавад, балки он барои ҳосил кунонидани малакаи муоширатӣ бо ин забон хизмат менамояд [8, с.32].

Мақсади муоширатӣ доштани таълими забони англисӣ талаб мекунад, ки чи маводҳои забони, чи низому тартиботи тадриси онҳо ва ҳамчунин ҳар як лаҳзаи дарс бояд бо мақсади муайян гузарад. Яке аз хусусиятҳои хоси дарсҳои забони англисӣ дар он аст, ки он дар асоси мавзӯҳои мухталиф, яъне юнитҳои гузаронида мешавад. Масалан, аз рӯи нақшаи таълим барои як соли таҳсил 68 соат дарси забони англисӣ пешбинӣ шудааст. Дар ин муддат бояд бо назардошти синф ва дарсҳои такрориву курси муқаддимаӣ аз 4 то 8 мавзӯ тадрис дода мешавад, ки онҳо дорои маводҳои фонетикӣ, грамматикӣ ва лексикӣ худ мебошанд. Ҳар як мавзӯро дар давоми 8-10 соати дарсӣ аз худ кунад. Дар дарсҳои аввал малакаи фонетикӣ, сониян грамматикӣ ва лексикӣ бояд ташаккул дода шавад ва билохир дар муошират истифода шудани онҳо таъмин гардад. Аз ин лиҳоз ҳар як дарси забони англисӣ бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

мақсад ва вазифаи ҳар як дарс аниқ, ва равшан карда шавад;

дарси забонӣ англисӣ аз оғоз то интиҳо бояд фазой муошират дошта бошад;

машқҳои муоширатӣ бояд ба лаҳзаҳои воқеию ҳаёт таъна намоянд;

дар мақсади ташаккул ва инкишоф додани малакаи ва маҳорати нутқи забони англисӣ бозихҳои гуногун бояд гузаронида шаванд;

шинос шудани хонандагон бо маводи грамматикӣ ва лексикӣ дар асоси принципи функционалӣ бояд ҷараён гирад;

истифодаи ағният (расмҳо, ҷадвалҳо, аудио ва видео маводҳо) талаб карда мешавад;

Нутқи омӯзгор аз лиҳози суръат, мазмун ва мундариҷа барои хонандагони ҳар як синф бояд, мутобиқ ва намуна бошад. Риоя ва амалӣ гардонидани талаботи зикршуда ба дарси забони хориҷӣ гарав ва омили самарабахши илмӣ мегардад [8, с.28-41].

Сохт ва мундариҷаи дарси забони англисӣ дар мактаби миёна аз мақсад ва вазифаҳои таълими ин фан вобаста аст. Профессор Г.В.Рогова дуруст таъкид мекунад, қаблан сохти дарси забони хориҷӣ аз сохти дигар дарсҳо фарқ намекард, яъне он аз қисми ташкил, пурсиши вазифаи хонагӣ, баёни мавзӯи нав, мустақамкунӣ ва супоридани вазифаи хонагӣ иборат аст.

Таҷриба нишон медиҳад, ки чунин нақша доштани дарси забони англисӣ хилофи раванди муоширатӣ доштани он аст. Аксари методистон дар сохтори дарси забони 3 ҷузъи асосиро ҷудо мекунанд:

Оғози дарс.

Ҷузъи моҳияти дарс.

Фарҷоми дарс.

Олимони Аврупо низ дарси забони хоричиро аз се ҷузъ иборат медонанд:

Presentation (манзуркунии маводи таълим).

Practice (**машқкунии он мавод**).

Product (**натича ё маҳсули машқҳо**), **ки ин изҳори фикр аст.**

Қисми ташкилии дарс, бо ибораи олимони Англия ва Амрико, "Warm-up" (тафсонӣ) ном дошта, он 5-7 дақиқа давом мекунад. Мақсади асосии ин лаҳзаи дарс, аз як тараф, ба миён овардани муҳиту фазои забонӣ дар дарс бошад, аз ҷониби дигар, он барои ҷалб намудани диққати хонандагон ба дарс мусоидат мекунад. Таҷриба ва мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки якҷайл бо саволу ҷавоби навъи "Who is on duty today?"

S: I am on duty today: What date is it today?

S: It is the first of December T: What is the weather like today?

S: It is nice today"- оғоз кардани дарс ба дили хонандагон мезанад.

Сабаб дар он аст, ки чунин муошират табиӣ, зинда аст. Аз ин лиҳоз аксарияти методистон тавсия мекунанд, ки қисми ташкилии дарс амалиёти "Warm-up" оғоз ёбад, ба шарте ки он мундариҷаи нав ба нав дошта бошад.

Бо назардошти хусусиятҳои синнусолии хонандагон лаҳзаи ташкилии дарсро дар синфҳои ибтидоӣ тавассути бозиҳо, хондани шеър ё суруд, овардани ҷистону тезгӯякҳо гузаронидан ба мақсад мувофиқ аст.

Масалан, намунаи аввал: Калимаҳои гуногунро номбар кунед, ки номи узви инсонро ифода менамояд ва онҳоро шумо ҳаррӯз мешунавед: (**a book, a school, a nose, a ball, a hand, a cat, a head, a dog, an eye, a pencil**).

Намунаи дуввум: Ки тезтар амалиёти математикии зеринро ба забони англисӣ гуфта метавонед?

$2+4=6$, $7+2=9$, $5+3=8$, $4+3=7$, $8+9=17$ ва ғайра.

Дар синфҳои болоӣ омӯзгор метавонад ба ҷои бозӣ амалиётҳоеро гузаронад, ки мӯҳокимарониро талаб мекунанд. Масалан, ба ин расми одамон нигоҳ кунед, ва касби онҳоро бо забони англисӣ ё ин ки гуед, ки аз предметҳои зикршаванда ки истифода мекунед.

Engine, screw, brake, (mechanic)

Paint, cloth, (painter)

Spade, bricks, clay, cement (builder)

Омӯзгор метавонад аз тасаввуроти худ истифода бурда машқҳои гуногунро бо ҳамроҳии хонандагон иҷро намояд [9, с.66-81].

Банақшагирии дарси забони англисӣ дар омӯзонидани босуръат хеле муҳим аст.

Тартиб додани нақша ва муайян намудани мундариҷаи дарси забони англисӣ аз омӯзгор мустақилият ва эҷодкориро талаб мекунад. Ӯ бояд хусусиятҳои синнусоли, ҳолати иҷтимоӣ ва шароити зисти шогирдонро низ ба инобат гирад. Бояд гуфт, ки консепт аъло на ҳамеша гарави муваффақият аст. Ба амал татбиқ кардани нақшаи пешбинӣшудаи дарс маҳорат ва таҷрибаи бойи таълимиро талаб мекунад. Нақшаи дарс метавонад аъло навишта шуда бошад, вале омӯзгор ба мақсади гузоштааш ноил нагардад. Аз ин рӯ ченаки асосӣ - ин натиҷаи дарс маҳсуб меёбад. Бинобар ин омӯзгор бояд ин омилро низ ба инобат **гирад**.

Хулоса дарс воситаи асосии ҳосил гардидани малака ва маҳорати муоширатии хонандагон мебошад. Дарси забони англисӣ се намуд дорад: дарсҳои ташаккули малакаҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ, дарсҳои мустақамкунии малакаҳо, дарсҳои инкишофи малакаи муоширатӣ аст. Мундариҷа ва вазифаҳои ҳар як дарс вобаста ба зинаи таълим, лаҳза, мақсад ва сохти дарс ба танзим мебарорад.

Дарси забони англисӣ асосан аз се ҷузъ иборат аст:

Қисми ташкилии дарс

Қисми асосии дарс

Қисми ҷамъбасти дарс

Таълими забони хоричӣ дар мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ аз синфи 3 то 11 ҷараён дорад. Гарҷанде ки мақсади асосии таълими забони хоричӣ, дар мақдари миёна ташаккул ва инкишофи малака ва маҳорати нутқро бо забони англисӣ дар шогирдон мебошад, мазмуну мундариҷа ва усулҳои таълим дар синфҳои гуногун якҷайл нест, зеро хусусиятҳои синнусолии хонандагон ба хотира, диққат, ҳавасмандӣ ва ҷаҳонбинии онҳо таъсир мерасонад. Аз ҳамин

лиҳоз олимон, мутахассисони фанни забони хоричӣ ба се марҳила ҷудо кардани ҷараёни таълими забони хоричиро зарур донистаанд. Сабаби дигари чунин марҳилабандӣ дар он мебошад, ки малака ва маҳорати муоширати хонандагон аз забони хоричӣ якбора ҳосил намешавад, он зина ба зина ташаккул ва инкишоф меёбад. Гузашта аз ин, маводи забони (фонетикӣ, грамматикӣ ва лексикӣ) бояд вобаста ба хусусиятҳои синусолии хонандагон интихоб карда шавад.

Илми психология собит кардааст, ки хонандагони синфи 3-4 аз лиҳози тақомули ақлӣ, хусусиятҳои хотира, диққат ва тафаккур умумиятҳо доранд. Аз синни 11 солагӣ аз дарки бинӣ дида дарки ақлии онҳо афзалият пайдо мекунад, яъне мавқеи хотираи ғайри ихтиёриашон зиёд мешавад. Хонандагон ба омӯзиши забони хоричӣ ҳавасмандии хоса зоҳир мекунад. Аз ин рӯ омӯзгорони забони хоричиро зарур аст, ки дарсҳоро бо усулҳои наву пешқадам хусусан аз шеър суруд ва бозиҳо ташкил кардани дарсҳо аҳамияти калон диҳанд. Таҷрибаҳо нишон медиҳад, ки омӯзиши забони хоричӣ дар синфҳои 3-4 хеле мароқангез аст ва хонандагон нисбати ин фан ҳавасмандии калон он зоҳир менамоянд. Аз ин рӯ омӯзгорон бояд барои баланд бардоштани сифат ва самаранокии дарсҳо усулҳои самарабахшро ҷустуҷӯ намоянд.

Методи талқин ё методи суггестивӣ аз тарафи раванспизишкӣ маъруф, олими булғорӣ Георгий Лозанов пешниҳод шудааст. Моҳияти асосии таълимоти Г. Лозанов аз он иборат аст, ки раванди таълим бояд бо шавқу ҳаваси хонанда робитаи қавӣ дошта бошад. Дар солҳои 60-70-уми асри XX илмҳои гуногун ба шахсияти хонанда, ба хусусиятҳои шахсии ӯ диққати махсус зоҳир карданд.

Шахсияти хонанда маҳаки асосии раванди таълим ҳисобида мешуд. Олимони зиёд доири ин масъала ибрази ақида намуда, асарҳои илмӣ офаридаанд. Георгий Лозанов дар таҷрибаи кории худ имкониятҳои истифода бурдани захираҳои ниҳони инсонро мушоҳида намуда, вобаста ба он китобе бо ном «Суггестология» -ро ҷоп расонид. Ӯ фаҳмиши мафҳуми суггестологияро муайян карда, онро ҳамчун «илм оиди воситаҳои ғайригардонии имкониятҳои ниҳони шахс» номидааст. Ӯ дар китоби худ таъсири муҳталифи омӯзгорро ба шогирдон нишон дода, таъкид мекунад, ки дар фаъолияти таълим бояд захираҳои ниҳони шуур ва фаъолияти фикрӣ амалӣ гардонида шаванд. Аз ин рӯ, машғулиятҳо, ки Г. Лозанов дар шакли озмоиш ташкил кардааст ба намоиш шабоҳат доранд. Садои форами мусиқӣ шунида мешавад, хонандагон озодона дар курсҳои нарм дар атрофии мизи мудаввар нишаста, нақшҳои гуногун меофаранд. Ба сифати мавзӯи нақш асарҳои бадеӣ, ҳодисаҳои воқеӣ аз ҳаёти ҳаррӯза ва ғайра интихоб карда мешавад. Дар чунин шароити муҳит ҳамаи иштирокчиён беихтиёрон ба муошират ҷалб мешаванд, байни худ робита намуда, гуфтугӯ, сӯҳбат орошта мекунад. Мувофиқи нишондодҳои Г. Лозанов дар чунин шароит ба туфайли истифодаи захираҳои хотири ғайриихтиёрӣ хонандагон ҳамагӣ дар як моҳ қариб то 2000 калимаҳоро ёд гирифта онҳоро дар нутқи гуфтугӯи истифода мебаранд. «Мусиқӣ яке аз роҳҳои босамари таъсиррасонӣ ба ҳиссиёти хонандагон буда, барангезандаи пурзӯри психологӣ мебошад». Педагоги маъруф Ян Амос Коменский менависад: «Шахсе, ки мусиқиро намедонад ба одами бесавод монанд аст. Дар юнони Қадим аксари матнҳо тавассути суруд аз худ карда мешуданд, дар Ҳиндустон бошад, алифбо ва арифметика бо ин роҳ омӯхта мешуданд». «Мусиқӣ ва суруд ба омӯзиши забонҳои хоричӣ дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ёрии калон мерасонанд. Аз нигоҳи методика суруд чунин афзалиятҳо дорад:

- суруд яке аз намудҳои муоширати нутқӣ ва вусъатдиҳандаи захираҳои луғавӣ;
- дар сурудҳо сохторҳои грамматикӣ хубтар аз худ карда шуда, амалӣ гардонида иҷрои вазиҳо мешаванд;

- суруд ба тарбияи зебопарастии (эстетикӣ) хонандагон таъсири мусбат мерасонад;

Тавассути мусиқӣ ва суруд дар раванди таълим муҳити мусоиде ташкил шуда, сарбории психологӣ баргараф мешавад, фаъолияти забонӣ фаъол гардида, шавқу ҳаваси хонандагон ба омӯзиши забони хоричӣ зиёдтар ва қавитар мегардад». Г.А. Китайгородская чанд системаҳои методии омӯзиши интенсивии забонҳои хоричиро нишон додаст, ки дар асоси концепсияҳои суггестологияи Лозанов сохта шудаанд, ки яке аз онҳо методи эҳсосӣ-маъноӣ (И.Ю. Шехтер) мебошад. Яке аз хусусиятҳои ин метод системаи ки супоришҳои коммуникативӣ мебошад. Ин метод 3-давраи омӯзишро дар бар мегирад;

1. курси интенсивӣ барои калонсолон, ки аз тарафи Л. Гегечкори пешниҳод шудааст.

2. Курси «фарогирӣ» ё «ғутаваршавӣ»-и Л.С. Плесневич. Ин курс барои тайёр кардани коргарон оиди сӯҳбат бо ҳамкорони хоричӣ дар давоми 10-рӯз пешниҳод шудааст.

3. Методи суггестокрибернетикӣ-интегралӣ омӯзиш (В.В. Петрусинский). Ҳамин тавр, таъсирнокии системаи омӯзиши суггестопедӣ дар он ифода меёбад, ки он ба инкишофи

шахсияти хонанда, дар як вақт ба ҷиҳатҳои инкишофи фикри, ҳисси ва ҳавасмандони ӯ равона шудааст.

Методи интенсивӣ низ дар забонҳои хориҷӣ истифода бурда мешавад.

Дар солҳои охир дар амал таҷриба намудани омӯзиши интенсивии (суръатнокӣ) забонҳои хориҷӣ натиҷаҳои баланди илмӣ додаст. Барои амали гардидани ин метод як қатор олимони аз қабилҳои Г.А. Китайгородская, М.А. Майёрова, А.А. Леонтьев, Г. Лозанов ва дигарон саҳми босазое гузоштаанд. «Омӯзиши интенсивии забонҳои хориҷӣ муносибати мулоҳизақорона ва пай дар пайест барои омӯзиши нутқи забони хориҷӣ» [6, с.111]. Табиист, ки ин муносибат асоси ҷамъияти-таърихӣ дорад. Масалан, замоне пеш таълими ин ӯ забони хориҷӣ ҳамчун як фан, ҳамчун як система ба роҳ монда мешуд. Ҳоло, ин муносибат хеле ҷиддӣ гаштааст, чунки мақсади асосии таълими забони хориҷӣ ба хонандагон омӯзонидани нутқи забони хориҷӣ ҳамчун воситаи муошират мебошад. Дар давлатҳои хориҷӣ методи интенсивӣ дар амал қайҳо боз таҷриба шудааст. Он ҳамчун «системаи махсуси омӯзиш» аз тарафи гурӯҳи зиёди омӯзгорон қабул шудааст. Дар ҷумҳурии мо ҳоло бо воситаи ин метод таълим на дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва на дар макотиби олии ба роҳ монда нашудааст. Умуман дар ҷаҳорҷӯбаи ин метод принципҳои нави ҷудокунӣ ва ташкили маводҳои нутқи ва забонӣ коркард шудаанд. Дар байни онҳо муҳимтаринашон фаъолиятнокӣ, шахсӣ-нақшофарӣ, вазъиятофарӣ (situation)- мавзӯӣ мебошанд.

Методи интенсивӣ-системаи нави фаъол ва самаранокӣ омӯзиш, идоракунии фаъолияти коммуникативӣ- омӯзиши хонандагон мебошад. Аммо ҳоло ҳам маълум нест, ки қадом аломатҳои методи интенсивӣ ҳосияти асосии онро муайян месозанд. Муайянкунандагони интенсивӣ будани омӯзиш хеле бисёранд. Бо вучуди ин, онҳо маҳаки асосии сермаҳсулии омӯзишро ифода карда наметавонанд» [1, с.54].

Мувофиқан ба таҳлили адабиётҳои илмӣ-методи ҳосиятҳои умумии меёрҳои, ки бо воситаи онҳо бояд фаҳмиш ва моҳияти омӯзиши интенсивӣ муайян карда шавад, аз қисмҳои зайл иборат аст. Маълум аст, ки меёри аввал-доираи хонандагон ба моҳияти ин мафҳум муносибати бевосита надорад. Ҳоло бо ин метод гурӯҳҳои гуногуни хонандагон ҷалб карда мешаванд. Дар якҷоягӣ онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: қабл аз мактаби олии, мактаби олии ва баъд аз мактаби олии. Вобаста ба ин, шакли ташкили омӯзиш низ тағир меёбад. Меёри дувум, бо воситаи он, ки омӯзиши интенсивӣ муайян карда мешавад муҳлати он мебошад, яъне дар доираи вақти маҳдуд соҳиб шудан ба нутқи шифоӣ. Ҳамин тариқ, мақсади методи интенсивӣ дар доираи вақти маҳдуд аз худ намудани ҳаҷми зиёди маводи таълимӣ мебошад. Таркиби методи интенсивӣ аз бар намудани маҳорату малака ва маводи забонӣ, ки ташакулёбӣ, инкишоф ва истифодабарии онҳоро тарбиявӣ менамоянд, мебошад. Гуфтан мумкин аст, ки дар методи интенсивӣ ҷиҳати тарбиявӣ вазифаи омӯзишро дорад ва ҷиҳати омӯзиш вазифаи тарбиявиро. Амалан, ҳар як системаи методи чунин талабот дорад. Аммо дар замони ҳозира чунин талабот, чунин ягонагӣ танҳо дар методи интенсивӣ нисбатан пай дар пай, зина ба зина амали мегардад. Дар таълими интенсивии забонҳои хориҷӣ ду зина ҷудо карда мешавад: зинаи ибтидоӣ ва зинаи асосӣ. Дар зинаи ибтидоӣ 120 соат ҷудо карда шудааст. Дар зинаи асосӣ бошад 100-120 соат. Зинаи асосӣ дар шакли интенсивӣ, яъне суръатнок мегузарад, ки дар он шогирдон дар як соат зиёда аз 20 воҳиди луғавӣ аз худ мекунад. Синфхонаҳо, ки ба таълими интенсивӣ мутобиканд чи аз нигоҳи аёнӣ ва чи аз нигоҳи воситаҳои техникӣ пурра ҷиҳозонида шудаанд. Дар синф 10-12 нафар забон меомӯзанд. Машғулиятҳо аз рӯи мазмуни муайян аз худ мешаванд, ки дар онҳо ҳамаи хонандагон мавқеи худро доранд ва аз рӯи нақшофарӣ раванди муошират бо забони хориҷӣ ташкил мешавад. Масалан, ташриф овардани гурӯҳи сайёҳони хориҷӣ ба ягон шаҳр, деҳот ё ба ягон ҷои таърихӣ.

Дар ҳар як мавзӯи нав камаш 150 воҳидҳои нави луғавӣ воҷеҳанд. Усули таълим ба тариқи зайл аст: бачагон ҷанд маротиба матнро гӯш мекунад. Матн аз тарафи муаллим тарҷума карда мешавад. Муаллим бояд матнро аз ёд донад. Дар зинаи дувум муаллим як ҷумларо мегӯяд, талабагон бошанд онро якҷоя баъд аз муаллим такрор мекунад. Ҷойҳои мушкилфаҳми матн ва баъзе қолабҳои нутқи аз тарафи талабагон то 10-15 маротиба бо овози баланд такрор мешаванд. Дар зинаи сеюм ба хонандагон матни ҷопӣ бо забони хориҷӣ пешниҳод мешавад. Хонандагон онро аз назар гузаронида, дар дил такрор мекунад. Дар зинаи ҷаҳорум муаллим матнро дар ҳамоҳангӣ бо ягон овози мусиқӣ мехонад. Хонандагон дар чунин шароити мусоид матнро беихтиёрон ва бе тарҷума гӯш мекунад. Минбаъд дар асоси матни азхудшуда муошират ба роҳ монда мешавад. Ҳамин тавр, омӯзиши интенсивии забонҳои хориҷӣ гуфта, мо омӯзишро мефаҳмед, ки асосан ба омӯзиши забон ҳамчун воситаи муошират равона карда шудааст. Ин нави омӯзиш ба захираҳои равонии истифоданабудай шахсият ва фаъолияти хонандагон таъсия мекунад. Маҳсусан, барои идора

кардани равандҳои иҷтимоӣ- равонӣ дар гурӯҳ ва идора кардани муносибатҳои байни омӯзгору хонандагон, байни ҳуди хонандагон равона шудааст, ки дар муддати кӯтоҳ амалӣ мегардад. Вобаста ба мақсади асосии методи интенсивӣ, яъне дар доираи вақти ниҳоят маҳдуд аз худ кардани забони хоричӣ ҳамчун воситаи муошират, ду омилҳои асосии муайянкунандаи онро чудо кардан мумкин аст:

1) Мӯҳлати ками омӯзиш барои ноил гаштан ба мақсад (ба фаъолияти нутқ) ҳангоми ташкил ва истифодабарии андозаи зиёди маводи таълим. 2) Ба таври васеъ истифода бурдани ҳамаи захираҳои ниҳонии шахсияти хонанда, ки дар шароити тахсири мутақобилаи гурӯҳи таълимӣ ва таъсири эҷодии шахсияти омӯзгор ба даст меояд. Омилҳои аввал, хусусияти омӯзишро бо мақсади он алоқаманд месозад. Мисол, агар мақсад аз худ намудани муоширати ҳаррӯза бошад, мумкин аст танҳо бо зинаи ибтидоии омӯзиш қонё шуд (120-соат таълимӣ).

Омилҳои дуввум, ташкил кардани муҳити равониро дар синф муайян месозад, яъне муносибатҳои бовариноки байни омӯзгору гурӯҳи таълимӣ. Барои фаъол гардонидани захираҳои ниҳонии шахсияти хонанда аъолияти муштараки гурӯҳи таълимӣ, дастгирӣ ва ҷалбкунии он дар раванди таълим мавқеи ҳалкунанда дорад. Ин яке аз шартҳои таъсириноки дараҷаи фаъолнокии фаъолияти омӯзишии хонанда мебошад. Шарти дигари фаъолгардонии захираҳои ниҳонии шахсияти хонанда ин дониши чуқур ва ҳамаҷонибаи омӯзгор мебошад. Чунин фаҳмиши методи интенсивӣ қомилан фаҳмиши мувофиқи интенсивӣ будани омӯзишро мефаҳмонад.

Аз даврҳои хеле қадим масалаи ҷӣ тавр ва ё бо ёрии қадом методҳо самаранок аз худ кардани забони хоричӣ диққати олимониро ба худ ҷалб кардааст. Маълумотҳо оиди омӯзиши забонҳои хоричӣ ва методҳои азхудкунии онҳо гуногунанд. Вобаста ба сарчашмаҳои таъриҳӣ забони лотинӣ дар муддати 15 аср дар ҷодаи инкишофи маданияти давлатҳои Аврупо мавқеи ниҳоят қалон дошт. Дар таълим ва омӯзиши ин забон методи тарҷума истифода мешуд. Дар охири асри XIX ба тӯфайли тағир ёфтани шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва инкишофи капитализм дар соҳаи методҳои таълими забонҳои хоричӣ ислоҳот ба вучуд омад. Дар баробари он дар ин давра фанҳои забоншиносӣ, педагогика ва равоншиносӣ рӯ ба инкишоф ниҳоданд. Мактабҳои нави илмӣ пайдо шуданд. Методҳои нави омӯзиш аз қабилҳои методҳои табиӣ ва бевосита, методҳои аудиолингвалӣ ва аудиовизуалӣ, методи муқоисавӣ, методи интенсивӣ ва ғайра ба вучуд омаданд. Бояд тазаққур дод, ки методи интенсивии таълими забонҳои хоричӣ таъриҳи бою рангине дорад. Пайдоиш ва инкишофи методи интенсивӣ аз ибтидои асри XX оғоз меёбад, ки сабабҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва таъриҳӣ дорад. Бидуни он, ба пайдоиши методи интенсивӣ методи бевосита сарчашма гузоштааст.

Бисёр принсипҳои методи бевосита, аз ҷумла майл ба нутқи шифоҳӣ, мустақкамкунии ягонагии таълим, фаъолгардонии хонандагон дар раванди таълим, вазиятофарӣ ва ғайра дар методи интенсивии таълим маҳфуз дошта шудаанд. Табиист, ки ҳар як методи нави ба вучудомада ҷиҳатҳои хуберо дар соҳаи методикаи таълим ҷамъоварӣ менамояд. Онҳо сатҳи фарҳанг, илм, техника, ҷиҳатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатеро, ки дар он ташаккул ва инкишоф меёбанд инъикос менамоянд. Барои ташкил ва инкишофи ин ё он метод як қатор илмҳо аз қобили равоншиносӣ, педагогика ва методика таъсир мерасонанд. Онҳо таъсиринокии методҳоро дар назария ва амалия муайян месозанд. «Пас аз методи бевосита дар мамлакатҳои гуногун методҳои дигари омӯзиши интенсивии забонҳои хоричӣ: аудиолингвалӣ, аудиовизуалӣ, гипнопедия, релаксопедия, суггестопедия ба вучуд омадаанд» [1, с.78].

«Бояд қайд кард, ки методҳои аудиолингвалӣ ва аудиовизуалӣ дар методи интенсивӣ истифода бурда намешаванд. Зеро принсипҳои онҳо ба ин метод мувофиқ нестанд. Масалан, принсипҳои таъя ба забони модарии хонанда, аз худ кардани маводи таълимӣ бо роҳи тақлид, аз ёд кардан, набудани машқҳои эҷодӣ ва ғайра» [1, с.156].

Доири гипнопедия ва релаксопедия бошад амалан ин методҳо ба омӯзиши интенсивӣ равона шудаанд, яъне дар хотир нигоҳ доштани маводҳои зиёди забонӣ. Бо вучуди дар хотир нигоҳ доштани маводҳои забонӣ онҳо аз худ кардани нутқро таъмин карда наметавонанд. Дар онҳо муошират ва машқҳои эҷодӣ бо ёрии маводҳои аз бар карда кам ба ҷашм мерасанд. Хуб мешуд, агар гипнопедия ва релаксопедия танҳо воситаи дар хотир нигоҳдории ахбор, ки

хангоми дар амал тадбиқ кардани забони хоричӣ истифода мешаванд, фаҳмида шавад. Илова бар ин методҳои дар боло зикршуда шахсият, хусусиятҳои равонӣ-физиологӣ, имкониятҳои фикрӣ ва эҷодии хонандагонро, муносибатҳои байниҳамдигарии онҳоро дар гурӯҳи таълими ҳамаҷун объекти омӯзиш ба ҳисоб намегиранд. Аз ин лиҳоз онҳоро ба маънои тоҷашон методи интензивӣ номидан номумкин аст. Дар даҳсолаи охир ба омӯзиши шахсият ва имкониятҳои эҷодӣ ҳамаҷун объект диққат дода мешуд. Илмҳои педагогика, раваншиносӣ ва тиб захираҳои ниҳони шахсиятро объекти омӯзиш қарор доданд. Яке аз масъалаҳои назария ва амалия педагогика ва раваншиносии педагогӣ ҳам дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва ҳам дар донишқадаҳои олӣ масъалаи муошират ва муколама дар омӯзиш мебошад. Бояд ин масъалаҳо аз нигоҳи равонӣ – педагогӣ вобаста ба самти инкишофи шахсияти хонанда ҳалли худро ёбанд. Ташкил кардани раванди дарс вобаста ба инкишофи рӯҳӣ ва шахсияти бача аҳамияти бузурги назариявӣ ва амалӣ дорад» [7, с.35]. Ба таври дигар гӯем, яъне барои босамар ташкил кардани раванди дарс маводи таълим вобаста ба шахсият, дараҷаи эҷодӣ ва фикри хонандагон пешниҳод шавад, то ин ки захираҳои фикрии онҳо бой гардад ва тавонанд эҷодкорона фикр намоянд.

АДАБИЁТ

1. Алиев С. Н. Методикаи умумии таълими забонҳои хоричӣ С. Н. Алиев, Душанбе, 2013.-340 с.
2. Андреевская Л.С. Методика преподавания французского языка. Л.С., Андреевская С.З., Левенстерн О.Э. Михайлова Москва, 1958. - 98 с.
3. Барномаи омӯзиши забони англисӣ. Ба забони русӣ. Душанбе: Сарпараст, 2003. - 28 с.
4. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – И.Л. Бим Москва.- 1977. - 121 с.
5. Гальскова, Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учебное пособие. Н.Д., Гальскова, Н.И. Гез Москва.- Академия, 2004. – 168с.
6. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова Пособие для учителя. –Москва АРКТИ, 2004. - 172 с.
7. Гегечкори Л.Ш. Основы методики интенсивного обучения взрослых устной речи на иностранном языке // Л.Ш. Гегечкори Автореферат докторской диссертации. Москва.- 1977. - 138 с.
8. Гез Н.И. К вопросу об истории развития интенсивных методов за рубежом. / Н.И. Гез Методы интенсивного обучения иностранным языкам. Москва-вып. 3, 1977. - 145 с.
9. Гусейнов Р.И. Лексико-грамматическое поле английских существительных в диахроническом освещении. / Р.И. Гусейнов Ростов –на -Дону: Издательство Ростовского университета, 1984. -168 с.
10. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. / И.А. Зимняя. Москва - Просвещение, Москва, 1987. - 153 с.
11. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. / И.А. Зимняя Просвещение, Москва, 1991. - 87 с.
12. Зимняя И. А. Психологические механизмы говорения и учёт особенностей их функционирования при обучении иностранному языку.- В книге: // И.А. Зимняя Методы интенсивного обучения иностранным языкам Москва, вып.5, 1979. - 147 с.

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ИНТЕНСИВНОГО МЕТОДА НА АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

В этой статье описывается сущность и особенности интенсивного метода преподавания английского и таджикского языков.

Автор статьи отмечает, что в истории преподавания иностранных языков существуют десятки методов, которые возникли в ответ на требования времени и общества к изучению языков, отражающие уровень развития науки и техники на разных этапах жизни общества.

Один из таких активных методов известен как интенсивный метод, который обусловлен растущим спросом на изучение иностранных языков за короткий период времени и с чисто ограниченными практическими целями (языковой охват для делового общения, разговорная речь и т. Д.). возникла в 60-х и 70-х годах прошлого века.

Кроме того, в этой статье ряд ученых провели исследования этих методов и опробовали их различные методы и формы на практике (Л.Ш. Гегечкори, Г. Лозанов, Г. А. Китайгородская, В. В. Петрусинский, А. С. Плесневич, И. М. Румянцева, И. Ю. Шехтер и другие).

Согласно этим исследованиям, интенсивные методы обучения в основном направлены на то, чтобы охватить разговорный язык иностранного языка за относительно короткий период

времени, с очень высокой ежедневной концентрацией учебных часов и созданием ситуации «погружения» в языковую среду.

Автор статьи также отмечает, что интенсивные методы обучения основаны на активизации психологических ресурсов личностей студентов, которые зачастую практически не используются в контексте традиционного образования. Быстрые методы отличаются от традиционных методов в организации и проведении уроков и условий обучения: ориентирование на различные формы педагогического общения; создание особой социально-психологической среды в группе, мотивация студентов к обучению, устранение барьеров на пути психологического обучения и активизация его в процессе общения – среди этих преимуществ.

Ключевые слова: интенсивный метод, изучение иностранных языков, условия обучения, мотивация, активация, деловое общение, часы обучения, традиционные методы, развитие науки и техники, творческие возможности, активация студентов, фонетические навыки, повторный урок.

THE NATURE AND CONCEPT OF INTENSIVE METHOD IN ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES

This article outlines the nature and features of the intensive Method in English and Tajik Language Teaching.

The author of the article notes that in the history of foreign language teaching there are dozens of methods that have emerged in response to the demands of time and society to learn languages, reflecting the level of development of science and technology at different stages of society.

One of such active methods is known as Intensive method, which is due to the growing demand for learning foreign languages in a short period of time and with purely limited practical goals (language coverage for business communication, conversational speech, etc.). emerged in the 60s and 70s of the last century.

In addition, in this article a number of scientists have conducted research on these methods and tested their various methods and forms in practice (L.Sh. Gegechkori, G. Lozanov, GA Kitaigorodskaya, VV Petrusinsky, A.S. Plesnevich, IM Rumyantseva, IY Shekhter and others).

According to these studies, intensive teaching methods are mainly aimed at covering the spoken language of a foreign language in a relatively short period of time, with a very high daily concentration of teaching hours and creating a situation of "immersion" in the language environment.

The author of the article also notes that intensive teaching methods are based on the activation of the psychological resources of students' personalities, which are often almost not used in the context of traditional education. Rapid methods differ from traditional methods in the organization and conduct of lessons and learning conditions: focus on different forms of pedagogical communication; creating a special socio-psychological environment in the group, motivating students to learn, removing barriers to learning psychologically and activating it in the course of communication are among these advantages.

Keywords: intensive method, learning foreign languages, learning conditions, motivation, activation, business communication, teaching hours, traditional methods, development of science and technology, creative opportunities, activation of students, phonetic skills, revision lessons.

Сведения об авторах:

Гозиева Шафоат - ассистент кафедры иностранных языков и методики преподавания Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. **Адрес:** Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки. 734065, г. Куляб, ул. С.Сафаров 16. тел: (992) 987410090

Абдурузиқов Ф – ассистент кафедры иностранных языков и методики преподавания Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. **Адрес:** Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки. 734065, г. Куляб, ул. С.Сафаров 16. тел: (+992) 918668166

About the authors:

Abduroziqov F – assistant of the chair of foreign languages and teaching methodology of the Kulob State University named after Abuabdulloch Rudaki. **Address:** Kulob State University named after Abuabdulloch Rudaki. 734065, Kulob town, street S. Safarov 16. phone: (+992) 918668166

Goziyeva Shafogat – assistant of the chair of foreign languages and teaching methodology of the Kulob State University named after Abuabdulloch Rudaki. **Address:** Kulob State

МЕДОТИКАИ ТАЪЛИМИ ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ АЛИШЕР НАВОЙ ВОБАСТА БА МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР МУАССИСАҶОИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ УМУМИЙ

Назарова И.Н.

Донишгоҳи давлатии омӯзгори Тоҷикистон ба номи С. Айни

Низомиддин Алишери Навоӣ - сардафтари адабиёти ўзбек бо осори инсонсозаш дар тамаддуни башарӣ мавқеи босазо дорад. Таълими ҳаёт ва эҷодиёти Алишери Навоӣ на танҳо дар муассисаҳои таълимии Ўзбекистон, балки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон низ ба нақша гирифта шудааст. Дар «Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои У-Х1» (Душанбе, 2007) барои таълими ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоӣ дар синфи 1Х3-соат таъин шудааст. Дар барнома зикр нашуда, ки барои зиндагиномаи Навоӣ омӯзгор чанд соат ҷудо кунад. Зиндагиномаи шоир дар алоҳидагӣ ва ё бо муаррифии эҷодиёти ӯ тавбаъм дар як соат таълим дода шавад. Тақсими соат дар мавриди таълими рӯзгор ва осори шоир ба ихтиёри омӯзгор гузошта шудааст. Аз он сабаб, ки соати таъиншуда кам аст, беҳтар аст, зиндагинома ва муаррифии осори шоир дар як соат таълим дода шавад.

Дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоӣ ба забони ўзбекӣ қорҳои зиёде анҷом дода шуда ва навоишиносӣ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳими адабиётшиносии ўзбек аст. Перомуни методикаи таълими зиндагинома ва эҷодиёти ӯ низ дастуру мақолоти зиёде ба нашр расидаанд, аммо ҳамаи онҳо вобаста ба низоми анъанавии таълим аст, ки аз талаботи низоми босалоҳияти таълим дар онҳо ишорае ҳам нест. Омӯзгорони ўзбекзабон метавонанд аз онҳо истифода баранд, аммо набояд бо онҳо маҳдуд шаванд. Аз он сабаб, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Тоҷикистон низоми муносибати босалоҳият ба таълим ҷорӣ асту дар таълими ҳаёт ва эҷодиёти Алишери Навоӣ низ ин шеваи таълим талаб мешавад, дар ин мақола тасмим гирифтём методикаи таълими рӯзгору осори сардафтари адабиёти классикии ўзбекро вобаста ба талаботи низоми босалоҳият баррасӣ намоем.

Дар бораи методикаи таълими босалоҳияти адабиёти тоҷик мутахассисоне, монанди Қ. Мухторӣ, Ш.Р.Исрофилниё, З. Бобоева, С. Амонӣ, М. Султонмамадова мақолаҳои илмӣ навиштаанд, ки марбут ба таълими босалоҳияти ашъори ғиноии шоирон аст. Методистони рус низ доир ба муносибати босалоҳият дар таълими адабиёт, назари О.Е. Лебедев, Г.Л. Лионова, А.В. Хуторской ва дигарон ихтисоси назар кардаанд. Дар ин мақолаҳо сухан дар бораи таълими матни бадеӣ меравад, аммо дар бораи таълими босалоҳияти зиндагиномаи адибон ҷиҳе гуфта нашудааст. М. Аҳмадов дар китоби худ «Таълими адабиёти тоҷик» фаслеро дар бораи таълими шарҳи ҳоли адиб бахшидааст, ки марбут ба низоми таълими анъанавист.

Алишер Навоӣ ба ду забон: ўзбекӣ ва тоҷикӣ эҷод кардааст ва дар адабиёти ҳар ду миллат ҷойгоҳи махсус дорад. Аз ин рӯ, ҳангоми таълими босалоҳияти ҳаёт ва эҷодиёти ӯ махсусияти ҳар ду адабиётро бояд дар мадди назар дошт. Дар китобҳои дарсии «Адабиёти ўзбек» ва рисолаҳои тадқиқотӣ доир ба ҳаёт ва эҷодиёти Алишери Навоӣ маълумоти хеле зиёд омадаанд. Омӯзгор бояд аз ҳаёти Навоӣ ҳамон лаҳзаҳоеро барои хонандагон интихоб кунад, ки хеле муҳим ҳастанду барои фаҳмидани ашъори шоир мусоидат мекунад.

Мутахассисони низоми муносибати босалоҳият дар таълим салоҳиятҳои ташаккулёбандаро ба панҷ гурӯҳ ҷудо кардаанд: иртиботӣ (коммуникативӣ), ҳамкорӣ, тафаккури интиқодӣ, эҷодкорӣ, маҳорат омӯхтан (10, 8). Ба андешаи Қутбиддин Мухторӣ, барои фанни адабиёт як силсила салоҳиятҳои ҳастанд, ки характери байнифаннӣ касб мекунад, махсусан салоҳияти коммуникативӣ (иртиботӣ). Салоҳияти коммуникативиро ҷунин шарҳ додаанд: «Маҳорати истифодаи усулҳои гуногуни коммуникатсия: қабул ва интиқоли информатсия (шифоҳӣ, ҳатти, аёни-графикӣ, ғайризабонӣ, бо истифодаи алақои рақамӣ) ҳангоми муоширати хусусӣ, таълими, ҷамъиятӣ ва касбӣ»-ро дарбар мегиранд [11, с.6].

Пас, салоҳиятҳои коммуникативӣ аз ҷумлаи салоҳиятҳои калидӣ дар дарси адабиёт ба шумор меравад ва дар ҳама дарсҳои адабиёт бояд унсурҳои салоҳиятҳои калидӣ ташаккул дода шаванд. Ҳангоми таълими мавзӯи «Ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоӣ» дар мактабҳои, ки таълимашон ба забони тоҷикӣ, бояд чанд масъаларо зерин назар дошт:

1. Дар барномаи таълими мактабҳои, ки забони таълимашон тоҷикӣ нисбат ба муассисаҳои таълими, ки забони таълимашон ба ўзбекӣ, соатҳои ҷудошуда барои тадриси ҳаёт ва эҷодиёти Навоӣ камтар аст.

2. Дар мактабҳои тоҷикӣ зиндагинома ва муаррифии осори Навоӣ дар як соат таълим дода мешавад, аммо дар мактабҳои ўзбекӣ танҳо барои таълими зиндагиномаи шоир ду соат муқаррар шудааст.

3. Дар муассисаҳои таълимии тоҷикӣ ҳангоми таълими ҳаёт ва эҷодиёти Навоӣ бояд зиндагӣ ва фаъолияти шоирро дар робита бо адабиёти классикии форсии тоҷикӣ таълим дод. Ин амал ба чанд омил вобастааст, ки самараи хуб дода метавонад:

а) Алишер Навоӣ парвардаи ва бархоста аз мактаби адабии адабиёти форсу тоҷик аст ва осораш робитаи қавӣ бо ин адабиёт дорад.

б) Алишер Навоӣ суннатҳои адабии адабиёти форсу тоҷикро дар адабиёти туркӣ-ўзбекӣ густариш додааст. Аз ин рӯ, таълими осори ӯ бидуни донишони адабиёти форсу тоҷик ғайриимкон аст.

в) Таълими эҷодиёти Алишер Навоӣ дар ҳамбастагӣ бо адабиёти форсу тоҷик, алалхусус бо эҷодиёти устоди ӯ - Абдурахмони Ҷомӣ имкон фароҳам меоварад, ки хонандагон аз робитаи адабии ногурастани ду миллати бо ҳам дӯст ба хубӣ бохабар шаванд.

4. Дар мактабҳои таълимашон ба забони тоҷикӣ бояд бештар ашъори тоҷикии Навоӣ таълим дода шавад, зеро ин шоири бузург ба забони тоҷикӣ осори ғание аз худ боқӣ гузоштааст.

Тибқи талаботи низоми муносибати босалоҳият ба таълим бояд муайян кард, ки аз тарҷумаи ҳоли Навоӣ хонандагони тоҷик чиро бояд донанд? Оғози дарс бо саволҳои промлемавӣ аз талаботи ин шеваи таълим аст. Пас, мо дарсро бо чун ин саволҳо оғоз менамоем:

1. Зиндагӣ дар дарбори Темуриён барои Алишер Навоӣ чӣ бартарихо дошт ва чӣ монеаҳо бавучуд овард?

2. Ба андешаи шумо оё имкон дорад, ки шоир ҳам дар мансаби баланди давлатӣ кор кунад ва ҳам эҷод намояд?

3. Оё монанди Навоӣ дар замони ҳозира касоне ҳастанд, ки мансаб баланд дошта бошанду ҳам шоири маъруф бошанд?

4. Барои чӣ шоир шеър менависад? Шеър дар зиндагии шумо чӣ маъна дорад?

Ҷавоби ба ин саволҳо, чи дар алоҳидагӣ ва чи дастҷамъӣ метавонанд хонандагониро ба фаҳмидани мавзӯи дарс омода созанд. Раванди дарсро бояд тавре ташкил намуд, ки аз хонандагон азичрои супориш ба хубӣ бароянд.

Мо бояд, пеш аз ҳама, муайян кунем, ки ҳангоми таълими мавзӯи “Ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоӣ” кадом салоҳиятҳои фанниро ташаккул додан мумкин аст. Ба таъбири дигар, доир ба мавзӯи “Ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоӣ” ба хонандагон кадом маълумотҳоро бояд дод. Хонандагон аз ин мавзӯ чиро бояд донанд, дарк кунанд, иҷро кунанд, ки дар оянда барои онҳо зарур бошад. Қабл аз шурӯи дарс омӯзгор бояд муайян кунад, ки ҳангоми таълими мавзӯи “Ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоӣ” дар синфи IX кадом салоҳиятҳоро ташаккул дордан мумкин аст ва хонандагон доир ба ин мавзӯ кадом масъалаҳоро бояд донанд, фаҳманд ва иҷро кунанд, ки онҳо дар ҳаёти минбаъдаашон ба кор меояд. Мувофиқи талаботи муносибати босалоҳият мо ин масъалаҳои доир ба мавзӯи зикршуда дар нақша медарорем:

Мавзӯ: Ҳаёт ва эҷодиёти Алишер Навоӣ		
Гуруҳбандии мавзӯҳо / масъалаҳо	Салоҳияти адабӣ	Зарурат (барои чӣ?, дар кучо истифода мебарад?)
Замони зиндагии Навоӣ; Навоӣ ва давлати Темуриён; нақши Навоӣ дар ташаккули адабиёт ва илм дар асри ХУ; дӯстӣ ва ҳамкорӣ Чомию Навоӣ;	Салоҳияти муқоиса ва баррасии воқеаҳои сиёсӣ, адабӣ ва илмӣ; салоҳияти ташҳиси таъсири муҳити сиёсӣ ва адабӣ ба ҳаёти эҷодкорон.	Ҳангоми таҳлили ҳаёти адабию илмӣ ва фарҳангӣ замони зиндагии ин ё он суҳанвар; ҳангоми баҳо додан ба равоити адабии миллатҳо.
Сарчашмаҳои адабии осори Алишер Навоӣ; Навоӣ- бунёдгузори адабиёти классикии ўзбек	Салоҳияти ташҳис ва таъйини сарчашмаи осори суҳанварон; салоҳияти муайян намудани мақоми ин ё он суҳанвар дар адабиёти миллати муайян.	Ҳангоми баёни андешаҳои худ доир ба адабиёти марҳилаи муайян, сарчашмаҳои адабӣ, адабиёти халқҳои гуногун
Мероси адабии Навоӣ, лақаби “зулнисанайни”-и Навоӣ; асарҳои ба забонҳои туркӣ-ўзбекӣ ва форсӣ-тоҷикӣ эҷод кардаи Навоӣ; дар пайравии Низомии Ганҷавӣ, Амӣр	Салоҳияти муҳокима ва баҳоидиҳӣ ба осори суҳанварон; салоҳияти баёни мунтазам, пай дар пайи мақсад, риояи мантиқи суҳан ҳангоми нақш;	Ҳангоми баёни фикр дар чорабиниҳо, ҷамъомадҳо, муҳокисаҳо ва ғайра; ташаккули фикрронии мантиқӣ; Ташаккули худшиносӣ, хувият ва фарҳанги

Хусрав ва Абдурахмони Ҷомӣ эҷодшудани “Хамса”-и Навоӣ; “Хамсатул-мутаҳайирин” ва нақши Ҷомӣ дар он.		миллӣ;
Мавзӯ ва мундариҷаи идеявии ашъори форсӣ-тоҷикии Навоӣ: ғазалиёти Навоӣ ва пайравии ӯ аз ғазалҳои Саъдии Шерозӣ, Амир Хусрав, Ҳофизи Шерозӣ, Камоли Хучандӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ; қасидаи “Тухфатул-афкор”-и Навоӣ ва муҳтавои он; андешаҳои ахлоқӣ ва панду андарзии Навоӣ	Салоҳияти маърифат қардани осори суҳанварон; салоҳияти дарк ва баҳодихӣ ба асари бадеӣ; Салоҳияти асоснок қардани андешаи худ бо фактҳои илмӣ;	Таҳлил ва баҳодихӣ ба матни бадеӣ; истифодаи далелҳои илмӣ ва бамавқеъ истифода қардани дар навиштани иншо, эссе ва дигар қорҳои хаттӣ, ҳамчунин дар қорабиниҳо, қамъомадҳо, қонфаронҳои илмӣ, маҳфили нишастҳои илмию фарҳангӣ

Мураттибони “Стандарт ва барномаи таълими забони тоҷикӣ барои синфҳои У-Х1” барои ташаккули салоҳиятҳои қомуникативӣ қаҳор марҳиларо муайян қардаанд. Қутбиддин Муҳторӣ низ дар мақолаи худ ташаккули салоҳиятҳои фаннӣро ба қаҳор марҳала тақсим намудааст: дарқи матн, баҳодихӣ ба матн, тағйир додани матн, таҳияи матни худ [11,7]. Ин шеваи ташаккули салоҳиятҳо марбут ба осори шоир аст, усули ташаккули салоҳиятҳо ҳангоми таълими ҳаёти шоирро метавон бо ҳамин усул ба роҳ монд. Аз он қо, ки соати қудошуда барои зиндагиномаи Алишер Навоӣ хеле маҳдуд аст, омӯзгор бояд муҳимтарин лаҳзаҳои зиндагии шоир, ки барои фаҳмидани осори вай қӯмак меқунанд, ба қонандагон пешниҳод қунанд.

Ҳангоми таълими мавзӯи “Ҳаёт ва эҷодии Алишер Навоӣ” дар синфи 1X-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки таълимашон ба забони тоҷикӣ, омӯзгор бояд ин масъалаҳоро дар мадди назар дошта бошад: Аввалан, дар “Барнома таълими адабии тоҷик дар синфҳои У-Х1” барои таълими мавзӯи “Адабии асри ХУ”, ки қамони зиндагии Алишери Навоӣ, 3-соат муқаррар шудааст. Аз ин рӯ ҳеҷ зарурате надорад, ки омӯзгор қангоми таълими ҳаёти шоир доир ба вазъияти сиёсӣ адабӣ ва илмии қамони Алишери Навоӣ вақт қудо намояд. Сониян, пеш аз таълими рӯзгору осори Алишер Навоӣ дар ҳақи 12- соат ҳаёт ва эҷодии устои Навоӣ – Абдурахмони Ҷомӣ таълим дода мешавад. Тамоми маълумот доир ба адабии асри ХУ, назари вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ, адабӣ ва илмии даврони зиндагии Навоӣ дар ин ду баҳш таълим дода мешавад. Аз ин сабаб, қангоми таълими ҳаёт ва эҷодии Алишер Навоӣ омӯзгор бояд аз баррасии вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ ва адабию илмии қамони шоир сарфи назар қунанд.

Аз он сабаб, ки қонандагон бо қамони зиндагии Алишери Навоӣ ошноянд, омӯзгор бояд, тибқи нақша доир ба мақоми Навоӣ дар идорақунии давлати темуриён, нақши ӯ дар ташаккули адабиёт ва илму фарҳанг дар асри ХУ ва ҳусусан, перомони дӯстӣ ва робитаи адабии Қомӣю Навоӣ маълумот диҳад. Баъд аз ҳалли ин масъалаҳо бояд ба таври фишурдаву ихҷам зиндагиномаи Навоӣро баррасӣ шавад. Қамаи ин масъалаҳо ва ақсу қитобҳо шоирро омӯзгор метавонад дар слайд қо диҳад ва ба таври ҳулоса пешқаши қонандагон қардонад, ки аз қумлаи талаботи муносибати босалоҳият ба таълим аст. Омӯзгор бояд қангоми баррасии ҳаёт ва эҷодии Алишер Навоӣ ба масъалаҳои зер таваққуҳ дошта бошад:

1. Алишер Навоӣ дар оилаи амалдори давлати Темуриён ба дунё омада, дар қатори шохқодагон темури таълиму тарбияро фаро қирифтааст.

2. Таҳсили Навоӣ ба забони форсии тоҷикӣ ва турсӣ-ӯзбекӣ бо воситаи қитобҳои “Қулистон”- у “Бӯстон”-и Саъдӣ, “Мантӣқ-ут-тайр”-и Аттор, девонҳои Саъдию Ҳофиз ва Фузулӣ сурат қирифтааст.

3. Сарқашмаҳои эҷодии Алишери Навоӣ адабии форсу тоҷик мебошад. ӯ дар қамнаи адабии классикии форсу тоҷик адабии классикии ӯзбекиро бунёд қузоштааст.

4. Навоӣ дар ғазалсароӣ пайрави шоироне, монанди Саъдии Шерозӣ, Амир Хусрави Деҳлавӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Камоли Хучандӣ ва Абдурахмони Ҷомӣ мебошад.

5. Навоӣ дар пайравӣ аз “Хамса”-ҳои Низоми Қанҷавӣ, Амир Хусрав ва Абдурахмони Ҷомӣ қамсанависиро дар адабии туркӣ-ӯзбекӣ ба расимият даровардааст.

6. Навоӣ суннатҳои адабии адабии форсу тоҷикро собитқадамона ҳам дар ашъори форсии тоҷикиаш ва ҳам дар осори туркӣ-ӯзбекиаш идома додааст.

7. Навоӣ пуштибони суҳанварону донишмандон ва ҳунармандони асри ХУ буд.

8. Дӯстӣ ва ҳамқории адабию илмии Абдурахмони Ҷомӣ ва Алишери Навоӣ на танҳо дӯстии ду суҳанвари бузург, балки дӯстии ду миллат аст, ки дар давоми қарнҳо то ба имрӯз идома дорад.

Ҳашт масъалае, ки дар боло зикр намудем, бояд ҳангоми таълими ҳаёт ва эҷодиёти Навоӣ вобаста ба низоми босалоҳият дар таълим баррасӣ гарданд. Агар хонандагони синфи IX-и тоҷикзабон аз ин масъалаҳо огоҳӣ ёбанд, эҷодиёти ин шоири бузургро ба дурустӣ фаҳмида метавонанд.

Шеваи муассири муаррифии осори шоир бо воситаи слайдхост, ки ба таъкиди мутахассисон, “ҳам вақтро сарфа мекунад ва ҳам ҳифзи он аз тарафи хонандагон осон даст медиҳад” [4, с.47]. Агар осори шоир вобаста ба ҷинсу жанрҳо ва мавзӯи табақабандӣ шуда, ба нақша дароварда шаванд, роҳи ба хотир гирифтани онсон мегардад. Дар кабинети методи адабиёт ва китобҳои методӣ доир ба мероси адабии Алишери Навоӣ нақшаҳои зиёде вучуд доранд, ки онҳоро ҳамчун мавод истифода бурдан мумкин аст, аммо набояд бо онҳо маҳлуд шуд. Агар осори шоир вобаста ба ҷинсу жанрҳои онҳо табақабандӣ намуда, бо воситаи слайдҳо ба хонандагон муаррифӣ шаванд, беҳтар аст. Навоӣ бо дасти худ девонашро дар пайравӣ ба устодаш ба давраҳои зиндагиаш тақсим намудааст. Онҳоро тибқи табақабандии худ шоир дар слайдҳо намудан усули хуби муаррифии девонхост. Аз ҷумла “Ҳамса”-и Навоӣро чунин ба нақша дароварда, онро бо воситаи слайд пешниҳод намудан мумкин аст.

Ҳамин тариқ метавон девонҳо, маснавиҳо ва дигар асарҳои Навоӣро вобаста ба ҷинсу жанрҳои онҳо табақабандӣ намуда, дар нақша ҷой дод ва бо воситаи слайдҳо муаррифӣ кард. Мувофиқи гуфтаи методистон, дар низоми муносибати босалоҳият бояд хонандагон фаъолияти бештар дошта бошанд. Аз ин рӯ, агар ин нақшаҳоро хонандагон мураттаб намоянд, омӯзгор ба онҳо ёрӣ диҳад, самарани дарс хубтар мегардад.

Дар ташаккули салоҳиятҳои калидӣ нақши саволномаҳо, махсусан саволномаҳои тестӣ муҳим доништа шудааст. Агар дар қисмати муқаддимаии дарс саволномаҳо оддӣ, аммо хусусияти проблемавӣ дошта пешниҳод шаванд, дар қисмати ҷамъбасти дарс саволномаҳои тестӣ мувофиқи мақсад аст. Мувофиқи талаботи низоми босалоҳият дар ҳар ду қисмати дарс: муқаддимавӣ ва ҷамъбасти, чун лаҳзаҳои дигари дарс омӯзгор бояд ба сифати довар амал кунад. Хонандагон бояд фаъолияти бештар дошта бошанд. Дар тартиб додани саволномаҳо низ иштироки фаъоли хонандагон аз талаботи муҳими муносибати босалоҳият ба таълим аст. Салоҳиятҳо на танҳо дар як дарс, балки дар дар давоми таҳсил, дар силсилаи дарсҳо ташаккул додан зарур аст.

АДАБИЁТ

1. Айни С. Алишер Навоӣ // С. Айни. Куллиёт (ҷилди 11). - Душанбе, 1964, - С.134-245.
2. Аҳмадов М. Таълими адабиёти тоҷик / М. Аҳмадов. Хучанд: Нури маърифат, 2016. - 290 с.
3. Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои У-IX. Мухаррирони масъул Х. Шарифов ва У. Тоиров, Душанбе, 2007. - 72 с.
4. Исрофилиё Ш.Р. Методикаи таълими ашъори гиноӣ вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим дар курси таърихи адабиёт / Ш.Р. Исрофилиё Ш.Р. Бобоева // Паёми АТТ, 2019 - №1 (30) - С.47-52.
5. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании. – www.nekrasovspb.ru/rubrikation/cgi-bin/cgi?event=3&id=22.
6. Леонова Г.Л. Формирование ключевых компетенций на уроках литературы в старших классах. / Г.Л. Леонова. // <http://pandia.ru>.
7. Мирон Т. Адабиёти тоҷик. Китоби дарси барои синфи 9 / Т. Мирон, С. Давлатзода - Душанбе, Маориф, 2014. - 352.
8. Муносибати босалоҳият ба таълим. // Ғ. Бобизода, Д. Имомназаров, Ш. Исрофилиё, А. Байзоев. Душанбе: Ирфон, 2018. - 72 с.
9. Мухторӣ Қ, Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ / Қ. Мухторӣ, Д. Сафин, Н. Кабиров ва диг. - Душанбе, 2018. - 60 с.
10. Мухторӣ Қ, Махсусияти ташкили таълими босалоҳият дар дарсҳои адабиёти тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умуми. / Қ. Мухторӣ Татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим дар муассисаҳои таълимӣ : Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба Рӯзи Ваҳдати миллӣ, “Ирфон” Душанбе, - 2018 - С.58-66.
11. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования / А.В. Хуторской. Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВО АЛИШЕРА НАВОИ В СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

В статье рассматривается вопрос о жизни и творчестве Алишера Навои на основе компетентностного подхода с использованием различных примеров простым и доступным языком для преподавателей литературы. Наряду с показом высокой познавательной ценности творчества Алишера Навои посредством научных доказательств, автор статьи, представляет как преподаётся жизнь и творчества мыслителя согласно компетентностного подхода.

По мнению автора, согласно компетентностного подхода ученик является активным субъектом педагогического процесса и преподаватель должен стремиться научить студентов

четырем элементам компетентностного обучения: знать, усваивать, уметь применять на практике.

Ключевые слова: Навои, биография, методика, обучение, преподаватель, традиционное обучение, компетентностный подход к обучению, компетенция.

COMPETENCE-BASED APPROACH TO TEACHING THE LIFE AND WORK OF ALISHER NOVOI AT SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article explores the issue of teaching the life and work of Alisher Navoi on the basis of a competence-based approach using various examples with a simple and accessible language for teachers of literature. Along with showing the high cognitive value of Alisher Navoi's creative works through scientific evidence, the author of the article presents how the life and creativity of a thinker is taught according to the competence approach.

According to the author, the student is an active subject of the pedagogical process in accordance with competence-based approach, and the teacher should strive to teach students the four elements of competence-based learning: to know, assimilate and to be able to apply learnt things in practice.

Keywords: Navoi, biography, methodology, teaching, teacher, traditional teaching, competence-based approach to teaching, competence.

Сведения об авторе:

Назарова Ирода Назирджоновна - аспирант кафедры методики преподавания языка и литературы Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни.

About the author

Nazarova Iroda Nazirionovna - PhD student of the Department of Methods of Teaching Language and Literature of the Tajik State Pedagogical University named after S. Nazarova. Aini

УДК-81+81,22 (2-таҷ)

ДИКТАНТ КАК ПРИЁМ ПРОВЕРКИ И ОБУЧЕНИЯ ПРАВОПИСАНИЯ РУССКОГО, АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ

Джабаров Б.О.

Кулябский государственный университет им. А. Рудаки

Под диктантом как методическим приёмом и одним из упражнений по орфографии следует понимать такой вид письменной работы, во время которой учитель диктует текст, в учащиеся под диктовку пишут самостоятельно, без посторонней помощи, без опоры на какие – либо подсобные средства и руководствуются только ранее полученными теоретическими знаниями по грамматике, изученными орфографическими правилами и ранее сложившимися навыками письма.

Из большого количества разнообразных видов диктанта, известных в нашей методике, наибольшее распространение в учебной практике получили:

- а) проверочный диктант (он же контрольный, он же слуховой);
- б) объяснительный диктант;
- в) предупредительный диктант;
- г) выборочный диктант;
- д) зрительный диктант;
- е) творческий диктант в его различных вариантах;
- ж) свободный диктант.
- з) словарный диктант

По своему назначению и роли все названные выше виды диктантов могут рассматриваться как обучающие. Исключением является лишь диктант проверочный, занимающий среди них особое место как диктант, выполняющий, прежде всего роль контрольного, хотя он может быть использованным и в качестве приёма обучения.

Среди обучающих диктантов особо выделяются:

- а) объяснительный (с его двумя разновидностями: собственно объяснительным и предупредительным);
- б) выборочный;
- в) зрительный (противопоставляемый слуховому во всех его разновидностях).

Включение некоторых из названных видов упражнений в систему диктантов носит в известной мере условный характер. Так, например, творческий и свободный диктанты по своему содержанию являются упражнениями не столько орфографическими сколько упражнениями по развитию речи.

Так называемый, зрительный диктант, по своему характеру тесно примыкающий к списыванию, может рассматриваться в связи с проблемой списывания как один из вариантов последнего.

Старый и ожесточенный, затянувшийся на многие десятилетия спор между сторонниками диктанта как приёма проверки и обучения правописанию и его непримиримыми противниками решён в пользу диктанта [2, с.14-18].

В данном случае речь идёт о так называемом «проверочном» (или контрольном) диктанте, который нередко называют ещё и «слуховым». Однако такое название этого вида диктанта не совсем правильно. Он несколько односторонне определяет то место, которое занимает в системе приёмов обучения правописанию, так как содержание понятия «проверочный» значительно уже той функции, которую он фактически выполняет.

Выполняя роль контрольного, этот вид диктанта одновременно является и упражнением обучающего характера, так как учащийся во время письма под диктовку приобретает в то же время навыки письма на слух, навыки применения известных ему орфографических правил, а значит, и быстрого анализа с орфографической точки зрения разнообразного текстового материала, тренирует свою волю, внимание [2, с.12-19].

Все это происходит независимо от конечных целей каждого очередного диктанта, целей, в известной мере формального порядка, т.е. будет ли диктант контрольным и обязательно ли будут ставиться за него отметки (за четверть, полугодие или только по изученному разделу).

Слуховым же его называют в отличие от тех видов упражнений, которые, хотя и называются тоже диктантами, но при выполнении, которых никто никому ничего не диктует, а записываемый текст находится перед глазами учащегося, внимательно им изучается (с расчетом на зрительное запоминание) и затем уж записывается по памяти [2, с.16-21].

Такой вид диктанта (и его различные варианты) называют зрительным. Значит, диктанты слуховой и зрительный получили своё название по физиологическому признаку, по тому органу чувств, которому отводится решающая роль в образовании орфографических навыков при проведении каждого из этих видов диктанта.

Однако для дифференциации видов только по физиологическому признаку нет достаточных оснований, так как для многих из них главными признаками являются другие: активность учащихся, место в общей системе занятий по русскому языку и. И если, например, при различных вариантах зрительного диктанта роль слуха действительно сводится к минимуму, то при других видах диктанта (предупредительном, выборочном) роль его, как одновременно и зрения, весьма значительна. Для этих видов диктанта тренировка зрения или слуха учащихся в орфографических целях не является основным признаком, хотя, конечно, учитывать их участие при всех обстоятельствах крайне необходимо и с методической и психологической точек зрения [3, с.21-23].

Проведение проверочного диктанта ответственный момент в работе учителя и ученика и, несмотря на кажущуюся некоторым учителям простоту (в методическом отношении) этого вида работы, требует от него и опыта, и знаний, и тщательной подготовки.

На результатах проверочного диктанта может сказаться многое: и характер диктуемого текста (его объём, трудность языка, не совсем ясное для учащихся содержание) и темп чтения учителя, и состояние учащихся на данном уроке, и многое другое.

Контрольный диктант, как правило, проводится с целью проверки прочности знаний и навыков по тому, или иному пройденному разделу орфографии. Проведение такого диктанта имеет смысл только в том случае, если ему предшествовало выполнение целой серии тренировочных упражнений на те же правила и если учащиеся могут считаться уже достаточно подготовленными по разделам программы, на которые даётся диктант.

Текст для диктанта в каждом отдельном случае (за редким исключением) подбирает сам учитель. Трудности в подборе текста заключаются в том, что последний должен удовлетворять многим требованиям и совмещать в себе разнообразные качества одновременно.

Так, по содержанию он должен быть совершенно понятным детям соответствовать их возрастным возможностям, по характеру орфограмм, встречающихся в нём, соответствовать программе и разделам, пройденными к моменту проведения диктанта: ведь диктантом должно проверяться не то чего ученики ещё не знают, и то, что они уже знают или должны знать.

Текст должен быть достаточно насыщенным орфограммами не только на последние изученные правила, но и включать слова, затруднившие учащихся в предыдущих письменных работ, слова, в которых они допускали ранее ошибки. Хорошо, чтобы в текстах диктантов время от времени встречались новые для учащихся слова с непроверяемыми гласными, в том числе слова- термины разных учебных предметов (имеются в виду слова типа электричество, молекулы, реактивы для V-VII классов, нейтрализация, идеология, катализом, параболоид для VII-XI классов и т.п.)

Как было сказано выше, текст диктанта должен быть достаточно насыщен орфограммами на одно или несколько правил или на все пройденное (при общем повторении или проверке), но в

пределах одного текста эта насыщенность должна быть по возможности равномерной в разных частях текста, т.е. наиболее трудные орфограммы не должны сосредотачиваться только в начале, или только в конце текста. Замечено, что к концу диктанта учащиеся допускают большее количество ошибок, описок, помарок и пропусков букв, слогов или даже целых слов, чем в самом его начале. Это объясняется утомлением учащихся, ослаблением их внимания к концу урока [3, с.47-49].

Замечено также: в начале диктанта при прочих равных условиях может быть несколько больше ошибок, чем в середине его, что нужно отнести за счёт того, что учащиеся ещё не успели сосредоточиться, втянуться в работу.

В отдельных случаях, возможно, дать для диктанта не один цельный текст, а два – три небольших отрывка, но с условием, чтобы они, вместе взятые, удовлетворяли всем требованиям, предъявляемым к тексту диктанта, изложенным выше.

Текстов для диктанта может служить научная, политическая статья или отрывок из художественного произведения. Для младших классов (V-VI) лучше брать связный рассказ, для старших (VII-VIII) – научные и публицистические статьи, для тех и других – орфографический осложнённый (в том числе и обработанный учителем, адаптированный в нужном с точки зрения обучения орфографии направлении) текст художественного произведения. Текст не обязательно должен быть книжным: он может быть составлен и самим учителем.

В случаях затруднений для учителя в подыскании связанных текстов можно допускать и диктант из отдельных предложений.

Не безразлично, каков размер предложений, из которых состоит предлагаемый для диктанта текст. Так, гоголевский период, например: явно неприемлем для учащихся пятых классов. Ориентировочно можно рекомендовать, чтобы в текстах для пятых классов число слов в предложениях было не больше 10-12, для шестых классов -12-15, для седьмых классов до 20 (при условии соблюдения учителем всех правил чтения диктуемого текста). В случае необходимости, если текст содержит что – либо мешающее использованию его в классе, он, может быть, подвергнут некоторой обработке со стороны учителя: период, встречающийся в тексте для V класса, может быть разделен на ряд отдельных предложений; редко встречающиеся слова и выражения, устаревшие и тяжёлые по конструкции обороты опущены или заменены и.т.п. Конечно, все это должно делаться без нарушения смысла текста в целом и без снижения его ценности в орфографическом отношении.

Текст для проверочного диктанта, проводимого в конце года, должен охватывать все основные правила или разделы орфографии, входящие в программу данного года обучения [3, с.14-18].

Не обязательно, чтобы каждое из правил было представлено в тексте диктанта не одним только, а несколькими написаниями. Вряд ли можно подыскать такой текст, чтобы в нём встречались абсолютно все случаи правописания по программе данного года обучения, да ещё в нескольких вариантах. Поэтому, если тот или иной отрывок и не включает отдельных вариантов написаний на какое-либо правило, это можно не считать препятствием для осуществления общей (т.е. по всему пройденному) проверки орфографической грамотности учащихся при помощи данного текста. Случае на неосновные орфографические правило, редкие случае написания «исключения могут быть и не включенные в текст для такого диктанта. Не следует допускать включения в текст специально подобранных, не употребительных ни в литературном языке, ни в разговорной речи слов сочетаний и фраз или казуистических случаев написаний, рассчитанных на провоцирование учащихся на ошибку. Размеры текстов для диктантов не могут быть чрезмерно велики. Далеко не без различно с методической точки зрения и то, как диктует учитель. Более и менее отстоявшиеся в методике требования в этом отношении сводятся к следующему. В начале урока учитель медленно и выразительно прочитывает весь текст, предлагаемый для диктанта. Учащиеся обязаны в момент чтения текста внимательно слушать учителя, чтобы понять содержание того, что перед стоит им писать. Это сделает их работу не механической, а осмысленной и поможет избежать ряда орфографических ошибок, вытекающих часто из непонимания пишущим того, что он пишет. Надо не допустить среди учащихся стремления торопливо записывать диктуемые тогда, когда учитель ещё не окончил чтения [4, с.55-59].

В младших класса с этой целью учащимся запрещается брать в руки ручку до тех пор, пока не скажет учитель. Это требование (не писать раньше, чем будет прочитано предложения) предупреждает механическое, неосознанное письмо, а также и ошибки, связанные с ним «диктант потому и вреден, что он требует решимости и там, где не хватает знаний» писал Н. Шапошников. Однако такая точка зрения на характер запоминания учащимся ошибочных написаний противоречит природе психофизических процессов, на которых основывается запоминание. Ведь согласно учению И.П. Павлова о высшей нервной деятельности, динамический стереотип не есть нечто застывшее раз навсегда, как бы омертвевшее. Это означает, что разложившиеся связи, даже

относительно прочные, способный подвергаться изменениям в результате воздействия на них для фактов, являются, связаны временными.

Если в это было не так, то тогда действительно пришлось бы смотреть не раз допущение ошибки как на нечто непоправимое, а на учащихся, допустивших их, как на обреченных на неграмотность в дальнейшем.

Мнения о невозможности «стереть в сознании учащихся след, оставленной ошибочным написанием, прочно по существу и не осуществимо практический так как невозможно вообще изолировать ученика от вполне возможно у него и неизбежных на каком то этапе обучения ошибок, гарантировать то, что он никогда не увидит где-либо неправильных написаний в письменных работах товарищей и т.п.

В современной методике обучения иностранному языку существует большое количество разнообразных методов и средств обучения, одним из которых является ведение диктантов. Долгое время этот вид деятельности считался незаслуженно забытым и старомодным, являясь пережитком метода грамматического перевода, который доминировал в преподавании языков в конце XX века. У многих диктовка вызывает неприятные воспоминания о скучных, необщительных и часто сложных уроках, где упор делался только на точность языка.

Согласно общепринятому мнению методистов, диктант - это простейшая форма обучения, которая предполагает чтение текста вслух таким образом, чтобы слушатель мог записать прочитанное ему слово в слово. А затем проверьте записанный текст и исправьте допущенные ошибки. Но, несмотря на кажущуюся простоту этого обучающего инструмента, у него есть бесчисленные вариации, которые могут сделать процесс обучения более интересным и ориентированным на личную жизнь учащихся.

Если вы на мгновение задумаетесь о том, что на самом деле делает диктовка, вы увидите, что это может быть чрезвычайно разностороннее и увлекательное учебное занятие. Он тренирует в первую очередь навыки аудирования и письма. Также можно утверждать, что диктант улучшает практические навыки лексики, синтаксиса, грамматики, а также чтения в тот момент, когда автор анализирует свое произведение. Таким образом, можно сделать вывод, что диктант тренирует практические языковые навыки во всех аспектах речевой деятельности. Однако есть навык, которого нет в этом списке - способность говорить. Этому виду деятельности можно научиться, если применить к диктанту нестандартный подход [4, с.5].

В первую очередь обратим внимание на то, кто диктует текст. Традиционно это всегда учитель. Но почему бы не проинструктировать студентов делать это? Есть несколько способов сделать это. Прежде всего, вы можете попросить студента или студентов продиктовать текст остальной аудитории. В качестве альтернативы студенты могут работать в небольших группах, где каждый студент по очереди диктует часть текста остальной группе. Это позволяет учащимся слушать друг друга (обучение аудированию), подчеркивает важность четкого произношения и в идеале помогает поощрять использование английского языка в монологическом классе.

Другой способ реализовать диктовку - это использовать всем известный метод «бегущего диктанта». Этот тип диктовки можно использовать в классе, так как он мотивирует и активизирует деятельность учащихся в классе.

Для проведения такого диктанта вам понадобится небольшой текст, соответствующий уровню языковой подготовки аудитории, содержащий соответствующую лексику и аспекты грамматики, которые вы практикуете. Сделайте две или три копии текста и приклейте их на доску или на стену, чтобы учащиеся не могли читать их со своего рабочего места. Разделите студентов на группы. Каждый ученик по очереди подходит к тексту, читает и запоминает отрывок текста. Затем он возвращается в свою группу и диктует запомненную часть. Остальные делают заметки. Этот процесс повторяется до тех пор, пока не будет написан весь текст. Когда все группы реконструируют предложенный текст, они могут сравнить свою версию с исходной версией.

Другой тип диктовки - техника запутанного рассказа, когда каждый ученик в группе случайным образом получает предложение из текста. Затем ученики должны продиктовать свои предложения остальной части группы, и группа должна выбрать правильный порядок в логической последовательности.

Диктовку также можно использовать для обучения студентов навыкам угадывания языка с использованием контекста. Возьмите небольшой фрагмент текста и удалите из него восемь-десять слов. Это могут быть случайные слова или слова определенного класса, например глаголы. Продиктуйте текст аудитории и скажите «пробел» вместо пропущенных слов. Студенты должны использовать контекст для вставки подходящих слов.

Что касается отработки навыков письма, вы можете диктовать текст без знаков препинания, а затем просить учащихся в группах правильно расставлять знаки препинания в тексте [1, с.11-12].

Рассмотрим тип диктанта «dictogloss» («грамматический диктант»). При выполнении такого диктанта студенты должны прослушать текст разной длины и сложности (в зависимости от уровня языковой подготовки группы), не закрепляя его на бумаге. Предполагается, что текст прочитан два-три раза. Затем ученики должны написать то, что они слышали. В этом упражнении важно не то, что они дословно повторяют исходные предложения, а то, что они формируют предложения, которые точно отражают смысл и структуру исходных предложений. Один из способов выполнить это задание - обсудить идеи студентов в микрогруппах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Текучев Л. Методика преподавания русского языка в национальных языков. / Л.Текучев Москва, 1980, - С.152 - 171.
2. Буслаев Ф.И. О преподавании отечественного языка. / Ф.И. Буслаев М.: Просвещение, 1968.- 150 с.
3. Валгина Н.С. Современный русский язык. / Н.С. Валгина Просвещение, М. 1962.-75с.
4. Гвоздев А.Н. Современный русский литературный язык. / А.Н. Гвоздев Просвещение, М. 1961.-235с.

ДИКТАНТ КАК ПРИЁМ ПРОВЕРКИ И ОБУЧЕНИЯ ПРАВОПИСАНИЮ РУССКОМУ, АНГЛИЙСКОМУ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ

Автор отмечает, что контрольный диктант, как правило, проводится с целью проверки прочности знаний и навыков по тому, или иному пройденному разделу орфографии. Проведение такого диктанта имеет смысл только в том случае, если ему предшествовало выполнение целой серии тренировочных упражнений на те же правила и если учащиеся могут считаться уже достаточно подготовленными по разделам программы, на которые даётся диктант.

В статье автор уделяет особое внимание на выполняя роль контрольный диктант. Этот вид диктанта одновременно является и упражнением обучающего характера, так как учащийся во время письма под диктовку приобретает в то же время навыки письмо на слух, навыки применения известных ему орфографических правил, а значит, и быстрого анализа с орфографической точки зрения разнообразного текстового материала, тренирует свою волю, внимание и т.д.

Ключевые слова: диктант, контрольный диктант, тренировочных упражнений, орфографических правил, навыки, текст, дифференциации.

DICTANT AS A RECEPTION OF CHECKING AND TRAINING SPELLING IN RUSSIAN, ENGLISH IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF INTERDEPARTMENT RELATIONS

The author notes that the control dictation, as a rule, is carried out in order to test the strength of knowledge and skills in one or another passed section of spelling. Carrying out such a dictation makes sense only if it was preceded by a whole series of training exercises for the same rules and if the students can be considered already sufficiently prepared for the sections of the program for which the dictation is given.

In the article, the author pays special attention to fulfilling the role of a control one, this type of dictation is at the same time an exercise of a teaching nature, since the student, while writing under dictation, acquires at the same time the skills of writing by ear, the skills of applying spelling rules known to him, and therefore quick analysis from a spelling point of view of a variety of text material, trains your will, attention, etc.

Keywords: dictation, control dictation, training exercises, spelling rules, skills, text, differentiation.

Сведения об авторе:

Джабаров Б – ассистент общеуниверситетской кафедры русского языка Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова 16. Тел: (+992) 935487881

About the author:

Jaborov B - assistant of the chair of Russian interfaculty languages of Kulob State University named after Abuabdulloh Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov St.16. Phone: (+992) 935487881

МОҲИЯТИ САНЧИШҶОИ МАРҶИЛАВӢ ДАР НИЗОМИ ТАҲСИЛОТИ КРЕДИТӢ

Шарипов Қ.Б.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Рушди босуръати технологияи иттилоотӣ боиси ташаккули идоракунии самараноки раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ гардидааст. Яке аз самтҳои муҳими раванди таълим дар донишгоҳҳо ин баланд бардоштани сифати таълиму тарбия ва азхудкунии донишҳои замонавӣ мебошад. Ин маълумот тавассути назорати электронӣ пешниҳод карда мешаванд, ки ин яке аз ҷузъҳои равобити омӯзгор ва донишҷӯ мебошад. Тавассути компютер ё таҷҳизоти дигари технологияи иттилоотӣ омӯзгор дар бораи натиҷаҳои кори худ маълумот мегирад ва дар ҳолати зарурӣ метавонад ба он ислоҳот ворид намояд. Аз ин рӯ, назорат ва ислоҳ ҳамчун воситаи асосии арзёбии фаъолияти маърифатии донишҷӯ доништа мешаванд.

Методҳои анъанавии мавҷудаи назорат, ба омӯзгор имкон намедиханд, ки дар бораи сатҳи сифати таҳсилот мунтазам маълумот дастрас намояд, коркарди фаврии маълумотро амалӣ созад ва дар бораи тақмили фаълияти ҳуду донишҷӯ қарорҳои дахлдор қабул кунад. Ин имкон медиҳад, ки ҳаҷми содирнамудан донишҷӯён саривақт ошкор ва ислоҳ карда шаванд.

Яке аз аввалинҳо шуда Я.А.Коменский баҳогузорино дар раванди таълим қорӣ намудааст. Дар асари худ таҳти унвони азхудкунии дониш малака ва маҳорати муҳассилноро ба инобат гирифтааст [7].

Дар таҳқиқоти М. Ю. Мамонтова дар асоси рӯйкарди муқаддимотӣ ба таҳияи арзёбии дастовардҳои таълимӣ ин нуқта асоснок карда шудааст, ки рейтинг бояд ба унвони нишондиҳандаи маҷмӯии сифати объекти чандбуҷдӣ ва натиҷаи таълим доништа шавад [8].

Мақсади асосии рейтинг муайян кардани дараҷаи азхудкунии дониши дар тамоми давраи таҳсил ба дастоварда ва баланд бардоштани сатҳи объективии баҳогузорино дониш мебошад. Ҳолдиҳии рейтингӣ яке аз шаклҳои назорати сифати кори омӯзгорон ва арзёбии ҳолисонаи сатҳи босалоҳиятии касбии онҳо мебошад.

Н.Е. Чеботарева чунин мешуморад, ки агар ҳадафи низоми рейтингӣ арзёбии дастовардҳои таълимӣ донишҷӯён бошад, пас диққати асосӣ ба санҷиш ва муайян кардани ҳаҷми донишу малақаҳои андӯхта дода мешавад. Ҳаҷми муқарраршуда, бояд фарогири мавзӯҳои тибқи барномаи таълимӣ пешбинишуда, бошад. Сатҳи омодагӣ-ин маҷмӯи дониш, малака, маҳорат ва ғояҳои азхудкардаи донишҷӯ мебошад.

Рейтинг барои муайн сохтани нуруи ақливу зеҳнии донишҷӯён кӯмак намуда, онҳоро барои муваффақ шудан ҳавасманд мегардонад. ҳамчунин, ба донишҷӯ барои ташкили қорҳои мустақилона ва салоҳияти касбии ояндашон озодӣ дода мешавад [6].

Низоми анъанавии назорати дониш, малака ва маҳоратҳо дар солҳои 1970-1980 саҳт танқид карда шуда буд. Дар Иттифоқи Шӯравӣ асарҳои илмии Н.Ф. Тализина оид ба таълими барномарезишуда [12] ва В.П. Беспалко оид ба мушқилоти тестологияи педагогӣ ба рушди тестологияи дидактикӣ замина гузоштанд [2].

Муҳаққиқи бузурги таълими барномарезишуда Н. Краудер қайд менамояд, ки дар якҷанд ҳолатҳо фарқияти байни супоришҳои навъҳои қушодаву пӯшидаи тестҳо аз байн меравад. «Сухан дар бораи ҳолатҳои меравад, ки доираи ҷавобҳои гуногун бо ададҳои ниҳой маҳдуд мешаванд, масалан ҳангоми навиштани ҳарфҳои алифбо, рақамҳои системаи даҳӣ ва ғайра» [11, с.317].

Тавре ки В.С. Аванесов қайд мекунад, дар супоришҳои тестӣ тести пӯшида ғайрифайзол нест, «он ба шумо имкон медиҳад, ки супоришқоро тавре таҳия намоед, ки барои санҷидашавандаҳо фаҳмо бошанд ва онҳо дар идрок ва фаҳмиши маънои супоришҳои иштибоҳ накунанд» [1].

А. Анастаси бошад, чунин шарҳ додааст, ки мурағтиби тест бояд қарор қабул кунад, ки дар асоси кадом мавод таҳияи супориш аз ҳама беҳтар аст. «Афзалияти саволҳои қонишиндор, яъне саволҳои, ки ҷавоби тавсифиро талаб мекунанд, ба он алоқаманданд, ки ин саволҳо имконият фароҳам меоранд, то қобилияти фардҳо дар интиҳобу таҳияи мавод ва инчунин, маҳорати фаҳмо ва дақиқ ифода кардани фикри худ санҷида шавад. Мутаассифона, вақти барои ҷавоб додан ба ин гуна саволҳо қудошуда, одатан барои санҷидани ин маҳоратҳо хеле кӯтоҳ аст ва дар ин ҳолат донишҷӯ ҷавобҳои ба таври нокифоя дақиқ медиҳад, ки он коркардро мушқил мекунад» [2, с.336].

Мутахассисони соҳаи методика Нугмонов М. ва Шарипов Қ. чунин назар доранд: «Мақсади ниҳойи низоми таълими математика ин дар ҳар як донишҷӯ ташаккул додани тайёрии касбӣ барои амалигардонии арзёби дониш, малака ва маҳоратҳои математикӣ

мебошад. Дар охири амалкардаи низоми таълими математика натиҷаи ниҳой ба даст оварда мешавад» [11, с.81].

Санчиши дониш, маҳорат ва малакаҳои амалии хонандагонро У.Умаров чунин қайд намудааст: “Санчиши дониш, маҳорат ва малакаҳои амалии хонандагон ин як ҷузъи ҷудонашавандаи раванди таълиму тарбия мебошад. Он имкон медиҳад, ки савияи дониши хонандагон муқаррар карда шуда, баҳогузори шавад” [13, с.93-96].

Дар низоми таҳсилоти кредитӣ барои пеш аз имтиҳони ниҳой муайян кардани савияи дониши донишҷӯ рейтинг муқаррар шудааст, ки тибқи талаботии низом дар як нимсола ду маротиба гузаронида мешавад. Аз ҷорӣ шудани низоми таҳсилоти кредитӣ дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни барои қабулкунии ретингҳо се маротиба тағирот ворид карда шуд. Ин тағирот тибқи банди 44-и “Низомномаи низоми таҳсилоти кредитӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон” [9] сурат гирифтаанд. Мувофиқи талаботи банди мазкур, Шӯрои илмию методи муассисаи таҳсилоти олии касбӣ қоидаҳои умумии низоми ҳолдиҳӣ-рейтингӣ ва низомномаҳои амиқи баҳодиҳӣ ба дараҷаи азҳудкунии барномаҳои таълимии фанҳоро, таҳия менамояд.

Дар доираи тағйироти якум дар ҳар нимсолаи соли таҳсил ду имтиҳони фосилавӣ (рейтинги 1 ва 2) гузаронида мешуд, ки донишҷӯ пеш аз имтиҳони ҷамъбасти то 50%-и баҳоҳоро соҳиб шаванда метавонист. *Имтиҳони фосилавӣ* шакли назоратест, ки бо мақсади муайян намудани дараҷаи азҳудкунии барномаҳои фанҳои таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён дар давоми ҳар як даври академӣ ду маротиба гузаронида мешавад. Имтиҳони фосилавӣ аз ҷониби омӯзгорони фанӣ ё маркази тести муассисаи таҳсилоти олии касбӣ гузаронида мешавад. Аз рӯйи қоида $80 \text{ хол} + 20 \text{ хол} = 100 \text{ хол}$ муайян шудааст, ки дар ин ҷо аз миқдори ҳолҳои зикршуда 80 хол барои ҷавобҳои дурусти саволномаҳои тестӣ ва 20 хол барои ҳавасмандии донишҷӯ гузошта мешавад. Донишҷӯ аз ҷониби устод бояд барои ҳар як фаъолияти мусбати иҷрокардаш худ ҳавасманд карда шавад. Ҳолҳои ҳавасмандӣ дар низоми таҳсилоти кредитӣ барои фанҳои омӯхташавандае, ки 4 кредитро дарбар мегиранд, чунин гузошта мешавад:

- *Иштироки фаъолна дар дарсҳои лексионӣ* бо 4 хол баҳогузори карда мешавад, ки ҳангоми омӯзиши фанҳои мазкур дар як ҳафта 1 соат дарси лексионӣ ва дар 8 ҳафта ҳафт 8 соатро ташкил медиҳад. Ҳамагӣ донишҷӯ барои иштирок дар дарси лексионӣ дар як ҳафта соҳиби 0,5 холи ҳавасмандӣ ва дар ҳафт ҳафта соҳиби 4 хол мешавад.

- *Фаъолнокии донишҷӯ дар дарсҳои назариявӣ ва амалӣ* бо 8 хол арзёби карда мешавад, ки ҳангоми омӯзиши фанҳои мазкур дар як ҳафта 2 соат дарси назариявӣ ё дарси амалӣ ва ё баръақс мегузорад. Ҳамагӣ дар як ҳафта 2 соат, дар 8 ҳафта 16 соат баргузор мешавад, ки вобаста ба сатҳи иҷрои онҳо дар ҳар як дарс донишҷӯ соҳиби 0,5 холи ҳавасмандӣ ва дар ҳафт ҳафта соҳиби 8 хол мегардад.

- *Иҷрои саривақтии корҳои мустақилона* бо 8 хол натиҷагирӣ карда мешавад. Дар давраи омӯзиши фан ба донишҷӯён ҷор қори мустақилона супурда мешавад. Барои иҷроиши ҳар як қори мустақилона ба донишҷӯ 2 холи ҳавасмандӣ дода мешавад.

Мувофиқи тағйироти дуюм барои донишҷӯёни курсҳои якум таносуби ҳолҳо 60% азҳудкунӣ аз ҳисоби дониш ва 40% холи ҳавасмандӣ аз ҷониби устодонро ташкил медиҳад. Барои курсҳои дуюм ва сеюм 70% азҳудкунӣ аз ҳисоби дониш ва 30% холи ҳавасмандӣ аз ҷониби устодон, барои курсҳои чоруму панҷум 80% азҳудкунӣ аз ҳисоби дониш ва 20% холи ҳавасмандӣ аз ҷониби устодон муқаррар шуда буд, ки таносуби азҳудкунӣ ба 100% ва холи ҳавасмандӣ низ ба 100% баробар мешуд. Саволномаҳои тестӣ дар ҳафтаҳои ҳаштуми давраи ретингҳо гирифта мешуд, ки таносуби ҳолҳо танҳо барои ҷавоби дуруст ба 100 хол баробар буд, вале вобаста ба курсҳо ба коэффитсиент зарб карда мешуд. Барои курсҳои якум сад хол аз ҳисоби дониш зарби 0,6 коэффитсиенти ҳолҳои донишҷӯ ба 60 хол баробар мешавад. Дар курсҳои дуюм ва сеюм бошад, 100 хол зарби 0,7 ба 70 хол баробар мешавад. Инчунин, дар курсҳои чоруму панҷум донишҷӯ 100 хол зарби 0,8 ба 80 хол аз ҳисоби дониш ба даст меорад. Донишҷӯ дар 8 ҳафтаи таълимӣ соҳиби 100 хол мешуд, ки ба ҳар ҳафта 12,5 хол мувофиқ меояд. Тибқи коэффитсиенти ҷудошуда ҳолҳои ҷамъовардаи донишҷӯ дар курси якум 100 холи ҳавасмандӣ ба 0,4 зарб карда мешуд, ки ба 40 холи ниҳой табдил меёбад. Дар курсҳои дуюм ва сеюм бошад, 100 холи ҳавасмандӣ пас аз зарб намудан ба 0,3 коэффитсиент баробар аст ба 30 холи ниҳой. Инчунин, барои курсҳои чоруму панҷум 100 холи ҳавасмандӣ пас аз зарб кардан ба 0,2 коэффитсиент ба 20 холи ниҳой мубаддал мегардад [5].

Бояд ёдовар шуд, ки тамоми натиҷагирӣ аз ҷониби устодон ба таври дастӣ дар рӯйи қоғаз иҷро мешуд, ки ин дар байни устодон ва донишҷӯён норозигӣ ба амал меовард. Ин таҷриба дер давом накард ва аз он даст кашида шуд.

Айни замон дар донишгоҳ марҳалаи сеюми тағйироти низоми ҳолгузорӣ идома дорад. Дар ин марҳила тамоми натиҷаҳои баҳогузорӣ аз ҷониби устодон ба барномаи идоракунии автоматикунонида дохил карда шуда, натиҷааш ба таври автоматӣ коркард карда мешавад. Ин тағйирот мувофиқи қарори Шӯрои олимони донишгоҳ аз моҳи августи соли 2018 инҷониб барои муайян кардани савияи дониши донишҷӯён сурат гирифта истодааст. Тибқи ин ислоҳот дар ҳафтаҳои марҳилавӣ ба ҷойи супоришҳои тестӣ баҳогузори савияи дониши харҳафтаинаи донишҷӯён бо номи «ҳолҳои ҳафтаина» ҷорӣ карда шудааст. Тибқи талаботи низоми таҳсилоти кредитӣ бештар барои супоришҳои қори мустақилонаи донишҷӯ вақт ҷудо карда шудааст. Донишҷӯ барои омӯзиши мустақилонаи пешбинишуда мавзӯҳои алоҳидаро азхуд менамояд, ки дар ин раванд ӯ бо адабиёти таълимию методӣ ва дастурҳо таъмин карда мешавад. Фаъолияти ҳафтаинаи донишҷӯ дар шакли тест, реферат, супориши инфиродӣ ва ҳисобот аз тарафи омӯзгор баҳогузорӣ карда мешавад. Тақсимои ҳолҳои ҳафтаина ё худ ҳавасмандӣ тибқи нақшаҳои таълимӣ, ки 16 ҳафтаи таълимиро дарбар мегирад, дар ҳафтаи ҳаштум ва 16-ум ҷамъбаст мегарданд, ки донишҷӯ имкон дорад аз ҳар ретинг соҳиби 100 ҳол гардад. Барои тамоми курсҳои, ки дар донишгоҳ таҳсил мекунанд, 100 ҳол муқаррар карда шудааст [14].

Ҳангоми арзёбии дониши донишҷӯён аз ҷониби устод дар раванди таълим ба инобат гирифтани пешниҳодҳои зайл мувофиқи мақсад аст:

1. Муайян намудани муназзамии азхудкунии дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯён.
2. Фаъолияти донишҷӯ дар дарс ва соҳиби малакаи маҳоратҳои иштирок дар машғулиятҳои дарсӣ бурдан (амалӣ, семинарӣ, қори мустақилона ва ғайра).
3. Риояи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи маорифи кишвар.
4. Иҷрои саривақтии қорҳои мустақилона.
5. Қобилияти мустақилонаи омӯзиши қанҳои таълимӣ ва ба инобат гирифтани маҳорат ва малакаи донишҷӯ.
6. Васеъ кардани имкониятҳои эҷодӣ, қобилияти мустақилона дарк намудани масъалаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ.
7. Фаъолсозӣ ва ҳавасмандӣ аз ҷониби устод.

Масъалаҳои дар боло зикргардида дар асоси таҷрибаҳои назариявӣ амалии фазои мусири таълим баррасӣ гардидаанд, низомҳои арзёбӣ намудани дониш, малака ва маҳоратҳои донишҷӯён бо мурури замон ва талаботи бозорӣ меҳнат доимо тағйирёбанда мебошанд.

АДАБИЁТ

1. Аванесов В.С. Методологические и теоретические основы тестового педагогического контроля. / В.С. Аванесов Дисс...д-ра пед. наук. -М., 1994 - 339 с.
2. Анастаси А. Психологическое тестирование. В 2-х т. и / А. Анастаси Пер. с англ. - Педагогика, М., 1982. - 336 с.
3. Беспалько В.П. Слабые педагогической технологии. / В.П. Беспалько Педагогика, М., 1989. - 173 с.
4. Бойгонии қорӣ ДДОТ ба номи С. Айни. Ҳисоботи ДДОТ ба номи С. Айни барои солҳои 2008-2010.
5. Бойгонии қорӣ ДДОТ ба номи С. Айни. Ҳисоботи ДДОТ ба номи С. Айни барои солҳои 2015-2017.
6. Колдина М.И. Формирование готовности к научно-исследовательской деятельности будущих бакалавров профессионального обучения // Электронный научно-практический журнал / М.И. Колдина Современная педагогика» 2014. - № 4. -С. 36-40.
7. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения. / Я. А. Коменский М., 1955
8. Мамонтова М.Ю. Рейтинговая оценка качества результатов обучения: выбор модели // М.Ю. Мамонтова Педагогическое образование в России, 2015. – № 7. – С. 91-98.
9. Низимномаи «Низоми таҳсилоти кредитӣ дар муассисаҳои олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» - Душанбе, 2016.-32 с
10. Нугмонов М. Асосҳои методии арзёбии раванди таълими математика дар шароити низоми таҳсилоти кредитӣ мактаби олии педагогӣ // М. Нугмонов, Қ. Шарипов Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои муосири математика ва тайёрии касбӣ-методии омӯзгори математика дар мактаби олии педагогӣ» бахшида ба 70-солагии н.и. ф. м дотсент Норов Курбонбой. Душанбе, 2018. – С.81
11. Столяров Лоренс М. Обучение с помощью машин. - М.: Мир, 1965.
12. Тальзина Н.Ф. Теоретические проблемы программного обучения. / Н.Ф. Тальзина Изд-во МГУ, М., 1969. -133 с.
13. Умаров У.С., Қодиров Б.А., Раҷабов У.Х, Баъзе талабот доир ба тартиб додани тестҳо / Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Проблемаҳои таълими тафриқавӣ»: бахшида ба 70-солагии Қорمانди шоистаи Тоҷикистон, академики Академияи илмҳои педагогӣ, профессор Убайд Зубайдов. Душанбе-2009. – С.93-96

14. Шарипов Қ., Хусусиятҳои методи амалӣ гардонии низоми тахсилоти кредитӣ дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории тоҷикистон ба номи С. Айни - ҳамчун омили болоравии сатҳи сифати таълим // Қ. Шарипов Б. Карабаев Паёми Донишгоҳи омӯгорӣ, №3 (3) 2020, –С. 170-174.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПРОМЕЖУТОЧНОГО КОНТРОЛЯ В КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Данная статья обосновывает основные направления процесса обучения, повышения качество образования и воспитания, освоения знаний, также управления процессом образования. В зависимости от прогресса современных технологий и повышения требования рынка труда к компетентным специалистам развивается и системы управления учебным процессом. Именно на основании этих факторов статья рассматривает единую электронную учебную среду преподавателя и студента.

Вклад известных мировых учёных и педагогов в развитии систем управления учебным процессом и контроля освоения знаний являются значительными. Статья также ставит вопрос и об истории оценивания и традиционной формы контроля освоенных знаний.

На равне с вышеуказанными факторами статья зараживает поэтапное внедрение промежуточного и итогового контроля на примере педагогического университет, и предоставляет ряд предложений по даопросу.

Ключевые слова: знания, умения, навыки, промежуточный и итоговый контроль, мотивационное оценивание, педагогика, психология, высшие учебные заведения, кредитная система образования, оценивания результатов обучения.

ROLE AND SIGNIFICANCE OF INTERMEDIATE CONTROL IN THE CREDIT SYSTEM OF EDUCATION

This article substantiates the main directions of the education process, improving the quality of education and upbringing, mastering knowledge, and managing the educational process. Depending on the progress of modern technologies and the increasing demands of the labor market for competent specialists, educational process management systems are also developing. Based on these factors, the article examines a unified virtual education area between teacher and student.

The contribution of well-known world scientists and pedagogues in the development of educational process management systems and control of knowledge mastering is significant. The article also raises the question of the history of assessment and the traditional form of control of the knowledge mastering.

Along with the above factors, the article discusses the step-by-step implementation of intermediate and final control on the example of a pedagogical university, and provides a number of suggestions.

Keywords: knowledge, skills, intermediate and final control, motivational assessment, pedagogy, psychology, higher educational institutions, credit system of education, evaluation of learning outcomes.

Сведение об авторе:

Шарипов Кахрамон Бахромович - старший преподаватель кафедры Основы информационной технологии Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. Тел.: (+992) 935992288; E-mail: kahramons@mail.ru;

About the author:

Sharipov Qahramon Bahromovich - Senior lecturer teacher of Department of Basis for Informational Technology, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini. Phone: (+992) 93 599 22 88; E-mail: kahramons@mail.ru.

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В РЕЧИ БИЛИНГВА И РАБОТА ПО ЕЁ УСТРАНЕНИЮ

Одинаева М.Т.

Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни

Интерференция в речи билингва это многосторонний и сложный процесс, в котором большую роль играют общество семья и школа. Каждый школьный предмет учит и воспитывает своеобразно. Но значительную роль в целях воспитания подрастающего поколения свойственно русскому языку, которая обладает огромными возможностями эмоционального воздействия на учащихся .

Как известно, с формированием национальных языков и культур в мире неизбежно встал вопрос о путях и формах межнационального взаимодействия. Процессы политических, экономических и социокультурных контактов обусловили поликультурный контекст развития государств. Возникла необходимость овладения языками соседей, политических и экономических партнеров, что обусловило выбор языков международного и межнационального общения. Именно такая потребность общения вызвала к жизни явление двуязычия, или билингвизма.

Билингвизм (от лат. *bi* — два, *lingua* — язык) - это двуязычие, или одновременное использование в целях межкультурной коммуникации индивидом или целым народом двух языков, как правило, первого - родного, и второго – чужого (неродного, иностранного). В случае, если знание двух языков свойственно отдельным членам этнолингвистической общности, то такой вид билингвизма определяют как индивидуальный билингвизм, если двумя языками владеет большинство населения, то это массовый билингвизм.

Болиева И.Н. писала: «Ученые дают характеристику билингвизма с разных точек зрения: например, является ли владение любыми двумя языками двуязычием (включая и близкородственные) или его можно определять лишь как одновременное владение разноразличными, неродственными языками. Это связано с тем, что социальная роль разных видов двуязычия будет неодинаковой» [2, с.13]. Ясно, что в случае, если человек владеет каким-либо родственным по отношению к родному языку языком, ему нетрудно будет вступать в контакт с носителями и других близкородственных языков, речевое общение будет возможным даже при знании только одного из родственных языков (при незнании другого), если же родной и изучаемый язык для индивида будут неродственными, то при коммуникации обязательно нужно знать оба эти языка – при владении только одним из них общение невозможно. Например, таджикский и иранский являются близкородственными языками, и таджик поймет язык иранца (хотя бы в общем виде), и коммуникация может состояться даже при знании собеседниками только одного, своего родного языка, так как в этих языках много общего. Или то же самое можно сказать о представителях татар и башкир.

В Башкортостане представители могут общаться каждый на своем языке, без переводчика. Таджикский и русский языки отдаленно родственные, но в современном состоянии они характеризуются большими различиями. И общение таджика с русским невозможно при незнании собеседниками языков друг друга. В связи с этим, в работах о двуязычии, прежде всего, характеризуется его социальная роль, что обусловлено практикой речевого общения. В целях решения практических задач речевого общения представителей разных этноязыковых коллективов имеют в виду владение двумя генетически разными, далёкими друг от друга как по грамматическому строю, так и по лингвокультурной составляющей языками, например: русским и таджикским, русским и английским, русским и марийским и т.д. языками.

В то же время сведение явления билингвизма только к использованию двумя разноразличными языками будет не совсем точным, так как оно не будет полностью отражать содержание самого термина *двуязычие* (два языка).

Не при любом билингвизме наблюдается взаимодействие двух сосуществующих языков. В случае если билингв (носитель двух языков) свободно переводит с одного языка на другой, т.е. если в его сознании для одного и того же понятия существует два слова – из разных языков, то можно говорить о смешанном двуязычии (по Л. В. Щербе «смешанный язык с двумя терминами»), если этого не наблюдается и языки функционируют как две независимые знаковые системы, то здесь мы имеем дело с так называемым чистым двуязычием (оно наблюдается очень редко — как исключение).

Интерференция в речи билингва и её устранения основано на «способности людей заряжаться чувствами других людей». Отсюда воспитательная целенаправленность билингвизма, её умению заряжая силой примера, воспитывать и утверждать высокие рейтинги. Однако для того, чтобы билингва по-настоящему стало учебником смысла жизни для подрастающего поколения, школой нравственного и эстетического воспитания, необходимо очень корректное, умное и тонкое преподнесение её учащимся. Русский язык в школе и билингва не должна превращаться в сухое перечисление частей речи, дат, произведений и всё такое. Вопрос о том, как же изучать русскому языку в школе, и составляет основное содержание сопоставительного изучения языков.

Н.П.Баранова писала: «Интерференция в речи билингва является грамматическая наука о сравнительном изучении русского языка как учебном предмете, о путях её преподавания (деятельность учителя по управлению учебным процессом) и изучения (деятельность ученика по приобретению знаний, навыков и умений). Она определяет цель и задачи преподавания и изучения русского языка в школе, содержание литературного образования, разрабатывает научные критерии отбора из богатейшей сокровищницы литературы, произведений для школьного изучения, научно доказывать структуру литературного образования учащихся на том или ином аспекте обучения, в результате разрабатывается наиболее эффективные методические приёмы, посредством которых учащиеся познают ценность и богатство изученные литературно-художественных произведений» [1.с. 5-6].

Билингвизм — явление многоаспектное и может изучаться в разных ракурсах. Ученые выделяют три основных аспекта изучения билингвизма:

1) социокультурный (социолингвистический), связанный с факторами его формирования и функционирования в поликультурном обществе;

2) лингвистический (психолингвистический), связанный с лингвокогнитивной природой билингвизма и особенностями речемыслительной деятельности билингва, а также с особенностями усвоения отдельных уровней языковой системы при изучении другого языка;

3) педагогический, связанный с приемами обучения другому языку, с методами устранения интерферентного влияния родного языка при изучении другого [Закирьянов, 2010, Саяхова, 2014].

Методологической основой исследования билингвизма в вышеуказанных аспектах выступает учение о нациях, об этноязыковых сообществах, о национальной языковой политике, этноязыковой ситуации и о языковом строительстве в условиях поликультурного и многоязычного государства.

В *социокультурном (социолингвистическом) аспекте* важными являются вопросы о функциональной значимости и роли в межкультурной коммуникации второго (неродного) языка — о сферах его использования (в сопоставлении с первым, или родным, языком), о степени свободы владения им представителями других этнокультурных коллективов (различают несколько уровней — начальный, переходный, высший), о конкретном наборе используемых социально-функциональных компонентов второго языка, т.е. его форм существования (литературный язык, койне, диалект и др.), о распределении коммуникативных функций между родным и вторым, чужим языками, включая все формы их существования и функционирования), о контингенте, характеризуемом двуязычием, о широте использования второго языка и его восприятии (например, о принятии русского языка в качестве второго родного языка), об оценке двуязычия как социально-лингвистического и социокультурного феномена.

Социальная природа двуязычия обусловлена, прежде всего, с формированием индивида как социальной личности. Поскольку язык возникает и может функционировать только в человеческом обществе, то именно язык становится обязательным условием существования человека в социуме. Более того, каждый человек является представителем определенной лингвокультурной общности и в ходе своей социализации овладевает сначала родным языком, а затем по мере необходимости — другим, неродным или иностранным языком. Именно поэтому двуязычие стало «необходимым условием совместного проживания разноязычных народов в многонациональном государстве и стало конкретной общественно-исторической социальной категорией» [22, с.3].

В *лингвистическом (психолингвистическом) освещении* билингвизм признается учеными как прогрессивное явление. В условиях поликультурной действительности высшей целью развития двуязычия (и прежде всего основного типа двуязычия в России — национально-русского) выступает стремление всемерно способствовать активной коммуникации разных народов, взаимообогащению их национальных культур в ходе межкультурного взаимодействия, овладению всеми народами высшими достижениями культуры, науки и техники посредством языка межнационального общения — русского языка. Этому способствует хорошее владение русским языком — одним из наиболее развитых языков международной и межнациональной коммуникации. Хорошее овладение русским языком, как отмечает Гриоровьев М.Ю., «продиктованное потребностями формирования на современном этапе такого национально-русского двуязычия, когда русский язык поистине становится для билингва вторым родным языком» [3, с.6] обуславливает благоприятные условия для социализации учащихся разных республик.

Так же, как сочетание форм существования и функционирования языка в пределах «языкового состояния» дает различные варианты диглоссии, сосуществование и функционирование разных языков дает различные варианты билингвизма, которые могут создавать различные языковые ситуации.

Они могут быть следующими:

1) первый вариант билингвизма возникает при использовании двух региональных (функционирующих на одной территории, в одном регионе) языков (допустимо их территориальных диалектов). Обычно он бывает двусторонним, например таджикско-узбекское и узбекско-таджикское двуязычие в Республике Таджикистан, где проживает достаточно большое количество узбеков и т. п.;

2) второй вариант билингвизма возникает при использовании родного местного языка и языка регионального общения, например в городах Африки (в Кении наряду с местными, этническими, языками широко используется язык суахили как региональное средство межэтнического общения);

3) третий вариант билингвизма возникает при использовании местного языка и языка-макропосредника (межнационального языка); но в этом случае могут складываться разные этноязыковые ситуации: а) в антагонистических обществах (то есть социально неоднородных) язык-макропосредник, зачастую насильно навязывается местному населению и может привести к вытеснению родных местных языков, б) в обществах неантагонистических (социально однородных) язык-макропосредник, например, русский язык, с одной стороны, и языки малых народов, с другой,

в России юридически равноправны, а потому имеет место гармоничное национально-русское двуязычие;

4) четвертый вариант билингвизма, состоящий в использовании регионального языка и языка-макропосредника, например, языка коренного населения республик постсоветского пространства Средней Азии, Закавказья, Прибалтики (в Азербайджане — азербайджанского, в Узбекистане — узбекского и т. д.) и русского языка как общего языка для всех народов бывшего СССР. Хотя попутно отметим, что функционирование русского языка и его роль в социокультурной жизни разных республик неоднозначна. Ср. русский язык в Казахстане или Таджикистане и в республиках Прибалтики;

5) пятый вариант билингвизма находит выражение в знании национального языка и профессионального языка (например, ритуальный язык — санскрит, языки науки — латинский, классический арабский и др., язык - пиджин, условный язык, например мордовские ремесленники с. Селикса близ города Пензы, кроме своего родного языка, использовали арг (понатский язык), унаследованный ими от русских ремесленников-отходников с. Чемодановка Пензенской обл.).

Говоря о лингвистическом аспекте изучения билингвизма, важно остановиться на понятии языковой личности, в нашем исследовании — языковой личности билингва.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранова Н.П. Характеристика знания языка. / Н.П. Баранова Наука, М., 2004. - 26 с.
2. Болиева И.Н. Развития образования. / И.Н. Болиева Наука, М., 2012.- 276 с.
3. Гриоровьев М.Ю. История развития и становления политехнического образования. / М.Ю. Гриоровьев М.: Наука, 2009.- 276 с.
4. Довлатов П.И. Современное понятие политехнического образования. / П.И. Довлатов М.: Наука, 2007.- 243 с
5. Журавлева К.Ю. Характер нового образования в современном обществе. / К.Ю. Журавлева М.: Высшая школа, 2007.- 243 с.

ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ В РЕЧИ БИЛИНГВА И РАБОТА ПО ЕЕ УСТРАНЕНИЮ

В этой статье автор исследует вопросы интерференции в речи билингва и работа по её устранению. Автор статьи на основе обширного материала вопросы интерференции в речи билингва и работа по её устранению. Надо отметить, что принцип эмоциональной устойчивости в значительной мере определяет содержание образования, выбор методов обучения и практической подготовки в профессиональных учебных заведениях всех ступеней, включая высшую школу. Особенности дидактических условий развития эмоциональной устойчивости будущих учителей русс языка на современном этапе позволяет обеспечить широту кругозора будущих специалистов, высокий уровень их профессионализма и общей культуры, развитие их способности быстро ориентироваться в современной науке и технологии обучения. Принцип образования эмоциональной устойчивости будущих учителей языка является одним из основных принципов построения учебно-воспитательной работы в высшем учебном заведении и в школе.

Ключевые слова : эмоциональная устойчивость, образование, высшее учебное заведение, школа, Республика Таджикистан, дидактические условия.

INTERFERENCE IN BILINGUAL SPEECH AND WORK TO ELIMINATE IT

In this article, the author examines the issues of the peculiarities of the didactic conditions for the development of emotional stability of future English teachers at the present stage in the Republic of Tajikistan.

The author of the article, on the basis of extensive material, shows the peculiarities of the didactic conditions for the development of emotional stability of future English teachers at the present stage in the Republic of Tajikistan. It should be noted that the principle of emotional stability largely determines the content of education, the choice of teaching methods and practical training in professional educational institutions of all levels, including higher education.

The peculiarities of the didactic conditions for the development of the emotional stability of future English teachers at the present stage makes it possible to ensure the breadth of the horizons of future specialists, a high level of their professionalism and general culture, the development of their ability to quickly navigate in modern science and teaching technology. The principle of the formation of emotional stability of future English teachers is one of the basic principles of building teaching and educational work in a higher educational institution and at school.

Key words: emotional stability, education, higher educational institution, school, Republic of Tajikistan, didactic conditions.

Сведение об авторе:

Одинаева Мафтунa Толибовна - Ассисент межфакультетской кафедрой русского языка Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни/ Тел. (+992) 900992828 Электронный почта maftuna.odinaeva @bk.ru

About the author:

Odinaeva Maftuna Tolibovna - Assistant at the Interfaculty Department of the Russian Language of the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini (+992) 900992828 Электронный почта maftuna.odinaeva @bk.ru

РОҶ ВА ВОСИТАҶОИ ФАЪОЛГАРДОНИИ ДОНИШЧҶҶЁН ДАР РАВАНДИ ДАРСҶОИ ФИЗИКА

Бобохонова Ш.Н.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни

Таҷрибаи омӯзгории пешқадам нишон медиҳад, ки дар сурати мушаххас кардани фаъолнокии ҳар як ҷузъи таълим, ҳадафҳои ҳар як марҳилаи машғулиятҳои интиҳоб кардани системаи васеи таҳсил дар дарси мушаххас имконпазир аст. Дар марҳилаи ибтидоии раванди дарс қоидаҳои азхудкунии маводи таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён ба назар гирифта мешаванд, аммо бояд дар назар дошт, ки барои ба даст овардани натиҷа амалҳои махсус низ заруранд. Барои ин аз ҷунин усулҳои фаъолкунӣ истифода бурдан лозим аст, ки донишҷӯёнро ба зарурати аз худ кардани маводи нави таълимӣ водор мекунад. Барои ноил шудан ба ҳадаф метавонем ба асбобҳои мавҷуда ва эҷодшуда (китоби дарсӣ, дастгоҳҳои таълимӣ, чадвалҳо, харитаҳо, диаграммаҳо, графикҳо, имконияти истифодаи компютер) таъҷиб кунем, инчунин вазифаҳои мантиқиро истифода барем, ҳолатҳои мушкӣ эҷод кунем, қори мустақилона ва гуфтугӯи фронталро мавриди истифода қарор диҳем. Ин тамоми системаи васеи таҳқиқот барои ноил шудан ба ҳадафи марҳилаи ибтидоии азхудкунии мавод, яъне ташаккули мотиви маърифатии фаъолият равона карда

Дар ин марҳила таъсир ба ҷузъҳои дигари маводи омӯхташуда (ориентири, мундариҷа-амалиётӣ, энергетикӣ ва арзёбӣ) низ ба назар гирифта мешавад, зеро дар раванди ташаккул додани мотиви маърифатӣ, амалисозии дониш, маҳорат ва малакаи донишҷӯён, усулҳои фаъолият, ҷорабиниҳои илҳӣ дар асоси муқоисаи натиҷа бо ҳадаф ба мадди назар гирифта мешавад. [6, с.33-34].

Марҳилаи дарки дониш ва малақаҳои нав аз муаллим талаб мекунад, ки донишҷӯёнро ба таври мантиқӣ ба маҷмӯи ҷидоят кунад. Дар ин марҳила воситаҳои фаъолсозӣ бояд ба ташкили фаъолияти донишҷӯён оид ба муайян кардани ҷизи асосӣ дар маводи омӯхташаванда, дарки робитаҳои муҳими мавзӯ равона карда шаванд. Ин марҳила фаъолияти ҳамаи ҷузъҳои таълимро пешбинӣ мекунад, аммо ҷузъи мундариҷаи амалиётӣ бартарӣ дорад. [1, с.76-77].

Дар марҳилаи азхудкунии дониш ва малақа, воситаҳои такмилидигарии омӯзиш ба ташкили амалҳои мактабҷагон оид ба татбиқи умумиятҳо ба гуногунии воқеияти мушаххас, бо алоқамандии онҳо бо ғояи пешрафтаи маводи омӯхташуда равона карда шудаанд. Ҳамзамон, дар ин марҳила, фаъолияти донишҷӯён оид ба азхуд кардани маводи омӯхташуда ҳамчун раванди ҳавасманд ва худидоракунии амалӣ карда мешавад. Яке аз роҳҳои фаъол гардонидани донишҷӯён дар раванди дарс ин истифодаи усулҳои интерактивӣ ё худ усулҳои омӯзиши ҳамфаъол махсус меёбад.

Усулҳои омӯзиши фаъол - усулҳои мебошанд, ки ҳамкориро байни омӯзгор ва хонанда, инчунин хонанда ва омӯзгор талаб мекунад. Калимаи «интерактив» аз калимаи англисии «interact» гирифта шуда, маъноаш «inter» - «якҷоя» ва «act» - «амал кардан» мебошад. Усули таълим ва омӯзиши ҳамфаъол аз омӯзанда фаъолияти баланд ва дарки эҷодкоронаи маълумоти пешниҳодшударо талаб мекунад. Меъёрҳои асосии модели ҳамфаъоли таълим: ин имконияти муҳокимарониҳо ва пешниҳоди озоди мавзӯ, ваъзҳои кам, вале шумораи зиёди фаъолиятҳои амалӣ, ташаббуси бештар аз тарафи хонанда, шумораи зиёди фаъолиятҳои гурӯҳӣ, ки кӯшишҳои якҷояро талаб мекунад. [2, с.14-15].

Таҷрибувар нест, ки ҳанӯз дар асри I мутафаккири Рими қадим Квинтилиан тасдиқ карда буд, ки шогирдон аз омӯзонидани ҳамдигар донишҳои нисбатан қавӣ ва мустақам пайдо мекунад. Ақидаи «Qui Docet Discet» (Таълимдиханда ду маротиба меомӯзад) бошад, ба файласуфи римӣ Сенека тааллуқ дорад. Дар навбати худ Ян Амос Коменский ҷунин ҳисоб мекард, ки имконияти омӯзонидани рафиқон ва худ омӯхтан ба манфиати ҳар як кӯдак аст. Ҷойи шубҳа нест, ки амалиётҳои гурӯҳӣ нисбат ба амалиётҳои инфиродӣ бештар таъсирбахшӯ босамаранд, махсусан дар ҳолатҳои, ки барои қомеъ шудан ба мақсад дониш, маҳорату малақа ва усулҳои гуногуни ба масъала наздикшавӣ талаб карда шаванд. [3, с.21-22]

Сабаби истифодаи усулҳои ҳамфаъол он аст, ки онҳо воситаи самараноки омӯзиш ба ҳисоб мераванд, зеро ҳамон усуле самараноктар ба ҳисоб меравад, ки бо истифода аз мавод ва вақти кам мақсадҳои таълимии хонандагон амалӣ шавад. Бинобар ин, пеш аз интихоби усул, омӯзгор бояд аниқ донад, ки чиро таълим додани ҳафт ва шогирдонаш чиро бояд омӯзанд.

Истифодаи усули мавриди назар аз муаллим малакаву маҳорати баланди касбиро тақозо менамояд. Дар ин замина омӯзгор бояд чунин меъёрҳоро дар синф риоя намояд:

- истифодаи самараноки вақт;
- бунёди фазои дӯстона дар синф;
- риояи эҳтироми фикрии тарафайн;
- дар симои донишҷӯ дида тавонистани инсонии комил;
- эътибори ҷиддӣ додан ба таъсирнокии сухан. [4, с.36].

Яке аз роҳҳои дигари фаъолгардонии дарс аз ҷониби хонандагон ин гузаронидани дарс тавассути гурӯҳбандӣ ба шумор меравад, зеро ҳама чизи нав ва воқеан шавқовар танҳо дар ҳамкорӣ пайдо мешавад. Аз ин диди нигоҳ, кори коллективӣ хеле самарабахш аст. Аммо ин маъноӣ онро надорад, ки муаллим ба осонӣ фаъолияти гурӯҳиро дар дарси худ ташкил карда метавонад.

Ба пиндори мо, омӯзгор он гоҳ метавонад омӯзиш дар ҳамкориро ташкил кунад ва ба қувваҳои шахсии худаш бовар дошта бошад, ки мафҳумҳои зеринро дақиқ фаҳмад:

1. Кӯшишҳои инфиродӣ аз кӯшишҳои, ки аз ҷониби коллектив ба амал меояд, фарқ мекунад?

2. Кадом натиҷаҳо аз кори якҷояи гурӯҳҳои хурд метавон интизор шуд?

3. Чӣ бояд кард, то гурӯҳ ба дастаи ҳамфикрон табдил ёбад?

4. Чӣ гуна кори гуруҳҳо ба ҳамагон бояд кард?

Нахуст бояд тазаққур дод, ки гуруҳҳои ҳамкорӣ бояд аз шумораи ками хонандагон иборат бошанд. **Чӣ** қадаре ки гурӯҳ хурд бошад, ҳамон қадар ҳар як аъзои гурӯҳ масъулияти зиёдтар ҳис мекунад.

Дар сурати дар синф будани 25 нафар хонанда омӯзгор метавонад хонандагонро ба 5 гурӯҳи 5 нафара ҷудо намояд. Аммо созмон додани гурӯҳ чандон кори осон нест, зеро имкон дорад, ки хонанда дар қадом гурӯҳе метавонад, нишинад. Омӯзгори ҳассос гурӯҳро тавре созмон медиҳад, ки онҳо баробарвазн бошанд (сатҳи дониши шогирдон дар назар аст). Дар акси ҳол як гурӯҳ метавонад пурқувват бошад, гуруҳи дигар не. Агар аъзоёни гурӯҳ фақат аз хонандагони лаёқатии сустдошта иборат бошад, он гоҳ омӯзгор фаъолияти кори гурӯҳҳо мувофиқи матлаб ба роҳ монда наметавонад. Омӯзгор хонандагони сустхонро ба гурӯҳҳо як ё дунафарӣ мешинонад. Гурӯҳҳо ба худ номгузорӣ мекунад. Чунончи, Кабӯтар, Истеъдод, Дӯстӣ, Муваффақ ва ғайра. Ҳар қадоме аз гурӯҳҳо сабаби чунин номгузориашонро шарҳ медиҳанд. Барои тақвияти андешаҳо як соат дарсро дар курсҳои якум аз фанни физика мавриди баррасӣ қарор медиҳем:

Мавзӯи дарс: Ҳодисаҳои индуксияи электромагнитӣ

Методҳои дарс истифодашаванда: ҳамкорӣ, кор бо китоб, гӯшкунӣ, муҳокимаронӣ, хулосабарорӣ, фикронии эҷодӣ, мушоҳида.

Воситаҳои айёни: Ду дона гальванометри намоишӣ, се дона ғалтак, магнити тасмашакл ё налшакл, реостати давақдор, ду дона калид, манбаи ҷараёни доимӣ, симҳои пайваस्तкунанда, оҳансовҳо.

Рафти дарс:

I. Зинаи аввали кори гуруҳӣ-пурсиш (5 ақиқа). Толибилмонро ба гурӯҳҳо 5-7 нафари тақсим намуда, барои бахотирории донишҳо ба онҳо савол пешкаш карда мешавад:

- а) Мафҳуми ҷараёни электрикӣ дар ноқилҳои металлӣ чиро ифода мекунад?
- б) Ҷараёни электрикӣ дар қадом шароитҳо пайдо мешавад?
- в) Сабабҳои пайдошавии ҷараёни электрикӣ дар ноқили сарбаст чист?
- г) Зери мафҳумҳои сели магнитӣ, ҳатҳои қуввагии майдони магнитӣ чиро мефаҳмед?
- д) Қувваҳои Ампер ва Лоренс чӣ гуна табиатдоранд?

II. Зинаи дуюми кори гуруҳӣ – омодагӣ ба дарси нав (5 дақиқа).

Барои омодагӣ фароҳамории замина ба дарси нав ба гуруҳҳо савол ва супориши зерин пешкаш карда мешавад;

Дар атрофи ноқили ҷараёндор ба вучуд омадани майдони магнитиро қадом таҷриба тасдиқ менамояд?

Баъд аз он ки толибилмон ба ин савол посух медиҳанд, аз онҳо хоҳиш карда мешавад, ки таҷрибаи мазкур (таҷрибаи Эрстед)-ро намоиш диҳанд.

Баҳри хулосабарорӣ аз донишҳои заруриву таъҷиббахш ва ташаккули дониши нав усули ҳуҷуми зеҳнӣ бо роҳ монда мешавад.

III. Ҳуҷуми зеҳнӣ (5 дақиқа)

Савол: Шарти пайдоиш ва мавҷудияти майдони магнитӣ дар чист? Пас аз посух додани донишҷуён ба ин саволи зерин пешниҳод мегардад: Оё мавриди баръакс ҳам, ки майдони магнитӣ чараёни электрикӣ офарад, чой дошта метавонад? Посухи ҳар гурӯҳ, ки дар натиҷаи муҳокимарониҳои гурӯҳӣ сурат мегирад, ба он, ки баҳо дода шавад, дар вараке сабт мегардад.

IV. Кор бо китоб. (15 дақиқа). Дар ин қисмат ба аъзои ҳамаи гурӯҳҳо супориш дода мешавад, ки мавзӯи навро хонанд ва мулоҳизаҳои хешро дар гуруҳҳояшон муҳокима намоянд. Сипас, ба гурӯҳҳо супоришҳои алоҳида дода мешавад. Гурӯҳи якум нақшаи расм (а)-ро кашада, аз рӯйи он занҷирро фароҳам меорад ва ба иҷозатм омӯзгор калидро васл намуда мекушояду ақрабаки гальванометрро муоина мекунад. Дар охир як нафар аз номи гурӯҳ натиҷаи кори гурӯҳро шарҳ медиҳад. Ба ҳамин тартиб гурӯҳи 2 расми 1 – б); гурӯҳи 3 расми 2-а) ва гурӯҳи 4 расми 2-б)-ро дар нақша тасвир ва занҷирхоро фароҳам оварда, хулосаҳои хешро баён месозанд.

Мустаҳкамкунии дарс (5 дақиқа)

Бо мақсади санҷиши дараҷаи азхудкунии маводи омӯхташуда ва мустаҳкамкунии дарс аз аъзои гурӯҳҳо хоҳиш карда мешавад, ки ба саволҳои сеюм посух бидиҳанд:

1. Ҳодисаи индуксияи электромагнитӣ чист ва онро ки кашф кардааст?
2. Чараёни индуксионӣ дар чараёни сарбаст дар кадом мавридҳо пайдо шуда метавонад?
3. Оё метавон гуфт, ки ҳодисаҳои электрикӣ вҷа магнитӣ табиати ягона доранд?
4. Дар таҷрибаҳо дар ин дарс сомондодаатон мубадаллашавии кадом навъҳои энергияро мушоҳида намудед?

5. Аҳмияти амалии ҳодисаҳои индуксияи электромагнитӣ дар чист?

Барои сарфаи вақт ин саволҳо пешакӣ дар якҷанд варақаҳо навишта, пешкаши гурӯҳ карда мешавад.

VI. Хулосаҳои омӯзгор оид ба дарс (5 дақиқа).

Дар ин муддат ҳамаи он донишҷуён дар натиҷаи хондани китоби дарсӣ, муҳокимаю фикррониҳои эҷодӣ, мушоҳидаи корҳои амалии иҷрошуда ва хулосабарориҳои мантикӣ ҳосил намудаанд, пурра гардонида мешавад.

Мафҳумҳои “Ҳодисаи индуксияи электромагнитӣ” ва “чараёни индуксионӣ” таъриф ва аҳамияти амалии ҳодисаи индуксияи электромагнитӣ дар мисоли истифодаи генераторҳои пуриктидори чараёни электрикӣ нишон дода мешавад. [5, с.80].

VII. Муҳокимаи кори гурӯҳҳо ва супориши вазифаи хонагӣ (5 дақиқа).

Дар ин маврид кори гурӯҳ дар ҳар як зинаи фаъолият шарҳ дода, мушоҳидаҳо аз муҳокимарониҳои гурӯҳҳо, фикрбаёнкунии занҷиромодасозӣ ва эҷодкориву хулосабарориҳои аъзои гурӯҳ қайд кардаву баҳо дода мешавад. Дарс бо супоридани вазифаи хонагӣ (1, навиштани ҷавоби хаттӣ ба саволномаҳои ин праграф, саҳифаи б) ба охир мерасад.

АДАБИЁТ

1. Аҳадов З. Дидактические основы активизации форм и средств учебной деятельности учащихся средней школы / З. Аҳадов М. Нугмонов, М. Саидов - Душанбе, 2021 - С.76-77.
2. Мирзоахмедов Ф., Методҳои самараноки таълим.-/ Ф. Мирзоахмедов Б. Боев, З. Шукурова - Душанбе, 2008 - С.14-15.
3. Усулҳои таълим ва омӯзиши ҳамфаъол. Дастури таълимӣ. Модули 5. 2. - С.21-22.
4. Баҳоидиҳои дониши хонандагон дар муҳити ҳамфаъол. - Душанбе, 2007. – 36 с.
5. Асосҳои назариявии таълим ва омӯзиши ҳамфаъол 3 - С. 44-45.
6. Аҳадов З., Нугмонов М. Дастури таълимӣ // З. Аҳадов, М. Нугмонов.– Душанбе : 2007. – 80 с.
7. Раҳимов Х. Нуров А. Педагогика. Х. Раҳимов, А. Нуров. - Душанбе, 2011. - С.61-62.

СПОСОБЫ И СРЕДСТВА АКТИВИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕСС УРОКОВ ФИЗИКИ

В статье рассматривается процесс активизации школьников в процессе занятий физикой. Проведение урока с использованием интерактивных методов, особенно групповых, делает процесс урока более интересным и интересным, а также удваивает активность учащихся.

Методы активного обучения - это методы, требующие сотрудничества между учителем и учеником, а также учеником и учителем. «интерактивный» происходит от английского слова «interact», что означает «inter» - «вместе» и «act» - «действовать».

Метод активного преподавания и обучения требует от обучаемого высокого уровня активности и творческого понимания представленной информации.

Основными критериями модели активного обучения являются: возможность свободного обсуждения и изложения темы, меньше проповедей, но большое количество практических

занятий, большие инициативы ученика, большое количество групповых занятий, требующих совместных усилий.

В статье рассматривается изучение часовых уроков физики в группах.

Ключевые слова: урок, интерактив, метод, активация, группа, студент, тема, модель, площадь, индукция, наблюдение, преобразование, передача.

WAYS AND MEANS OF ACTIVATING STUDENTS IN THE PROCESS OF PHYSICS LESSONS

The article discusses the process of activating students in the process of physics lessons. Conducting lessons using interactive methods, especially grouping, makes the lesson process more interesting and interesting, and doubles the activity of students.

Active learning methods - methods that require collaboration between teacher and student, as well as student and teacher. The word "interactive" is derived from the English word "interact", which means "inter" - "Together" and "act" - "to act". The method of active teaching and learning requires from the learner a high level of activity and creative understanding of the presented information. The main criteria of the interactive model of education: it is an opportunity for free discussion and presentation of the topic, less preaching, but a large number of practical activities, more initiative by the reader, a large number of group activities that require joint efforts. The article discusses the study of one hour of physics lessons in groups.

Keywords: lesson, interactive, method, activation, group, student, topic, model, field, induction, observation, conversion, conduction.

Сведения об авторе:

Бобохонова Шарифа Назруллоевна - старший преподаватель кафедры экспериментальной физики Таджикского государственного педагогического университета им. Садириддина Айна. Тел: (+992) 933636260

About the author:

Bobokhonova Sharifa Nazrulloevna - senior lecturer of the Department of Experimental Physics, Tajik State Pedagogical University named after Sadiriddin Aini. Phone: (+992) 933636260

ТАШАККУЛИ МАҲОРАТИ МУОШИРАТИ Донишҷӯён дар Ҷараёни Таълими Забонҳои Хориҷӣ (дар мисоли забони англисӣ) дар Ихтисосҳои Ғайрифилологӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Арбобова М.Т.

Донишқадаи сайёҳӣ, хизмат ва соҳибкорӣ

Забон ҳамчун унсур бунёди барои ташаккули шахсият, гурӯҳ ва фарди алоҳида ба ҳисоб меравад. Забон на танҳо воситаи муошират, инчунин қисми таркибии инсон ва мансубияти ӯ ба ҷомеа мебошад. Омӯзиши забонҳои зинда ва дигар маданиятҳо, шиносӣ бо асосҳои муносибатҳои байналмилалӣ дар даҳсолаҳои охир мавқеи махсусро касб намудааст. Имрӯзо донишҷӯён забонҳои арзиши воқеии иқтисодӣ пайдо намудааст. Дар ҷаҳони имрӯза масъалаҳои прагматикӣ ба монанди арзиши маълумоти забонӣ, арзиши надонишҷӯён забонҳо, арзиши тарҷума аҳамияти бештар доранд. Нақши донишҷӯён забонҳо дар ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ тадриҷан афзоиш меёбад.

Омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар низомии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҳамчун бахши хатмӣ маълумоти бефосилаи касбӣ ба шумор меравад. Омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар мактаби олии асосан хусусияти муоширатӣ ва касбӣ дошта, он ба ташаккули салоҳияти коммуникативӣ ва касбӣ мусоидат менамояд.

Муошират – яке аз маҳорат ва салоҳиятҳои асосии инсон буда, он дар тамоми давраи ҳаёт барои пешбурди фаъолият зарур ва муҳим мебошад. Тавре ба ҳамагон маълум аст, муошират дар муносибатҳои байни одамон яке аз воситаҳои калидӣ ба ҳисоб меравад. Бояд таваҷҷуҳ дод, ки одамон ба ғайр аз муоширати рӯ ба рӯ, инчунин метавонанд тавассути мактуб, шабакаҳои интернетӣ, телефонҳои мобилӣ, алоқаи электронӣ ва ғайра муносибат намуда, масоили гуногуни шахсиро қоришонро ҳаллу фасл намоянд. Вақте муошират дар байни аъзоёни ҷомеаи як кишвару як миллат бо як забон сурат мегирад он асосан ба осонӣ ва бе мушкилӣ анҷом дода мешавад. Чун муошират дар сатҳи байналмилалӣ байни намоёндогони кишвару миллатҳои мухталиф бо забони хориҷӣ сурат мегирад, дар он ҳолат, дар раванди муошират метавонад мушкилиҳои зиёд ба вуқӯ пайвандад. Манзурамон ин аст, ки якдигарфаҳмӣ миёни муошираткунандагон аз сатҳи забондонӣ,

маҳорату малака, фарҳангдонӣ, риояи қоидаву талаботҳои муошират ва касбияти ду ва ё зиёда ҷонибҳо вобастагии зиёд дорад.

Дар вазъияти имрӯза кишварҳои ҷаҳон бо истифода аз забони мавриди назарашон байни худ муошират намуда, масъалаҳои мухталифро муҳокима ва ҳалу ҷасл менамоянд. Аз ин лиҳоз, донишҷӯи забонҳои хориҷӣ ва муошират карда тавонистан ба масъалаи мубрами рӯз таъдил гаштааст. Барои ташаккули маҳорати муошират дар барномаҳои таълимӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ихтисосҳои ғайрифилологӣ ба таври алоҳида соатҳои таълимӣ пешбинӣ нагардидааст. Бо вучуди ин, стандарти давлатии забонҳои хориҷӣ тақозо менамояд, ки донишҷӯён дар баробари ташаккули маҳорат ва салоҳияти хондан, навиштан, гап задан, гӯш кардан, инчунин бояд маҳорати муошират карданро низ аз худ намоянд.

Дар баробари озодона муошират кардан онҳо инчунин маҳорат ва малакаҳои дар болозикргардидаро низ истифода хоҳанд бурд. Албатта, ташаккули маҳорат ва салоҳияти муоширати донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологӣ дар шароити набудани муҳити забони хориҷии омӯхташаванда вазифаи омӯзгорро душвортар мегардонад.

Аз ин нуқтаи назар, мо метавонем таърифи зерини маҳорати муошират (коммуникативӣ) ба таври зайл шарҳ диҳем: маҳорати коммуникативӣ ин мафҳум, ки ба масъалаи муошират ва коммуникатсия алоқаманд буда, қобилияти пайваст намудани амалҳои таркибиро дорад, ки мантиқӣ (алгоритм) муоширатро муайян менамояд. Маҳорати коммуникативӣ ҷузъҳои зеринро дар бар мегирад: салоҳияти лингвистӣ, нутқӣ, иҷтимоию фарҳангӣ ва таълимиву маърифатӣ. Нар яке, дар навбати худ, донишҷӯ ва малакаҳои барои фаъолияти озоди нутқ заруриро дар бар мегирад: - салоҳияти лингвистӣ - дониш ва малакаҳо оид ба фонетика, луғат, грамматика, имло ва пунктуатсия; - салоҳияти суҳанронӣ – дониш дар бораи роҳҳои ташаккул ва ташаккули фикрронӣ тавассути забон ва қобилияти истифодаи чунин усулҳо дар раванди дарк ва тавлиди нутқ; - салоҳияти иҷтимоиву фарҳангӣ – огоҳӣ аз забон ҳамчун шакли ифодаи фарҳанги миллӣ, донишҷӯи хусусиятҳои фарҳанги миллии забони омӯхташаванда, қобилияти истифодаи маълумот дар раванди муошират ва ислоҳи нутқ мутобиқ ба мавзӯи муошират, қобилияти баромадан аз вазъияти душвор дар ҳолати кам будани дониш дар бораи забон, иборат мебошанд.

Новобаста ба ин, тавре олимони соҳаи забоншиносӣ ва равоншиносӣ қайд менамоянд, ҳадафи омӯзиш таҳияи системаи махсуси дарсҳо мебошад, ки ба ташаккули маҳорату малакаҳои муоширати донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ равона карда шудааст [Гальперин, П.Я. Опыт изучения и формирования умственных действий. /П.Я. Гальперин //Доклады на совещании по психологии (июль 1953)-Издательство АПН РСФСР, 1954.-432с.]

Бояд таъкид кард, ки тайёр кардани мутахассисони касбӣ бояд бо назардошти доштани фарҳанги баланд, инчунин ташаккули баъзе сифатҳои шахсӣ ва ташкилӣ, ки ба онҳо дар иҷрои бомуваффақияти вазифаҳои муошират кӯмак менамоянд, ба роҳ монда шаванд.

Аз ин лиҳоз, барои омӯзонидани забонҳои хориҷӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологӣ вазифаи афзалиятнок дар онҳо таъричан ташаккул додани маҳорати коммуникативӣ мебошад.

Омӯзишӣ забони англисӣ ҳамчун воситаи муоширати байналмилалӣ тавассути ташаккул ва рушди малакаҳои дар намудҳои асосии фаъолияти нутқ, рушди иҷтимоию фарҳангии донишҷӯён, дар заминаи донстани фарҳанги кишварҳои ҷаҳон бо ёрии маводи фарҳангӣ ва лингвистӣ-фарҳангӣ асос меёбад. Малакаҳои муошират дар асоси шаклҳои зерин ташаккул меёбанд: а) дониш ва малакаи забонӣ; б) донишҳои лингвистӣ ва минтақавӣ. Маҳорати муошират малакаҳои зеринро дар бар мегирад: - хондан ва фаҳмидани матнҳои содда ва асли (бо дарки мазмуни асосӣ ва пурра); - соҳаҳои таҳассусӣ, фарҳангӣ ва маишӣ, муоширати шифоҳӣ, ба таври шифоҳӣ дар бораи худ ва муҳити атроф мухтасар нақл кардан, изҳори назар намудан, баҳо додан, қобилияти навиштан ва интиқоли маълумоти ибтидоӣ (мактуб). Сатҳи ҳадди ақали малакаҳои муошират дар стандарти давлатии таълимӣ забонҳои хориҷӣ муайян карда шудааст.

Дар ҷараёни муоширати шифоҳӣ одамон воситаҳои забон - луғат ва грамматикаи онро истифода мебаранд, то фикру ақидаашонро тавре баён намоянд, ки барои ҷомеа фаҳмо бошад. Бо вучуди ин, дар ҷараёни муошират донишҷӯи танҳо луғат ва грамматика бо забони муайян басанда нест. Шахсро зарур аст, ки талаботҳои истифодаи воҳидҳои муайяни забонӣ ва таркиби онҳоро донанд. Ба ибораи дигар, ба ғайр аз грамматика бояд "грамматикаи вазъиятро" низ донист, ки истифодаи забонро на танҳо дар асоси маънои воҳидҳои луғавӣ ва қоидаҳои онҳо дар ҷумла, инчунин вобаста ба хусусияти муносибати байни гӯянда ва шунаванда ва дигар омилҳо, ки донишҷӯи онҳоро дар якҷоягӣ бо донишҷӯи воқеии забон ва сатҳи малакаи муошират ташкил медиҳад, дар бар мегирад [<http://nauka-pedagogika.com/pedagogica-13-00-08/dissertaciya-formirovanie-kommunikativnoy-kompetentnosty-studentov>].

Муошират инсонро ҳамчун шахс ташаккул дода, ба ӯ имконият медиҳад, ки ҳислатҳо, манфиатҳо, одатҳо ва майлу хоҳишҳои дигаронро низ аз худ намуда, меъёрҳо ва тарзи рафтору

ахлоқро омӯхта, ҳадафҳои зиндагӣ ва интиқоби василаҳоро бо мақсади истифодаи онҳо ба назар гирад. Ба андешаи мо, муошират марҳилаи муҳимтарини ташаккули инсон мебошад.

Имкониятҳои барои ташаккули маҳорати муоширати донишҷӯён дар дарсҳои забони хориҷӣ ниҳоят васеъ мебошад. Пеш аз ҳама, ҳадафи асосии таълими забони хориҷиро бояд муайян кард. Ҳадафи асосии таълими забонҳои хориҷӣ дар мактаб ва донишгоҳ ин ташаккули маҳорати муошират ва дигар салоҳиятҳои мебошад. Татбиқи ин ҳадаф бо ташаккули як қатор маҳоратҳои дигар алоқамандии зиҷ дорад: фаҳмидан ва баён кардани мақсад бо забони хориҷӣ вобаста ба вазъияти мушаххаси мавҷуда, маҳорати суханронӣ, мутобик намудани рафтори худ бо қоида ва талаботҳои муошират, инчунин хусусиятҳои миллию фарҳангии кишвари барандаи забон ва дар сатҳи зарурӣ нишон додани дониши худ дар раванди муошират бо забонҳои хориҷӣ.

Таҷрибаи омӯзиши забонҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки дар чараёни таълим маҳорату, малака ва салоҳиятҳои муоширати донишҷӯёнро ташаккул додан мумкин аст. Эҷоди муҳити коммуникативӣ яке аз усулҳои муҳим, ки ба рушди маҳорати муоширати донишҷӯён мусоидат менамояд. Усули дигари ташаккули муошират ин назарияи амалии равонӣ аст, ки дар бораи як қанбаи муайяни психологияи муошират тавассути кор бо матнҳои забони англисиро дар бар мегирад [Гальперин, П.Я. Введение в психологию /П.Я. Гальперин.-М.,2000.-263с].

Ҳадафи омӯзиш таҳияи низомии маҳсули дарсҳои мебошад, ки ба рушди малақаҳои муоширати донишҷӯёни донишгоҳи равона карда шудааст ва зарур аст, ки ин низом дар дарси забонҳои хориҷӣ, алаҳусус, забони англисӣ, татбиқ карда шавад. Мушкиле, ки барои ташаккул додани малақаҳои муошират дар байни донишҷӯён мавҷуд аст, хеле муҳим ва актуалӣ мебошад. Муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ барои соҳаҳои гуногуни ҳоҷагии халқ мутахассисони касбиро аз рӯи таҳассусҳои гуногун омода менамоянд ва такмили сифати дониши донишҷӯён ва мутахассисони соҳаҳо яке аз авлабиятҳои асосӣ ба шумор меравад. Рушди соҳаҳои ҳоҷагии халқро танҳо кормандони баландсифатӣ, ки бо ҷомеаи ҷи гуна муносибат ва муошират карда метавонанд, амалӣ намоянд. Аз ин лиҳоз, маҳорати муошират аз рӯи сохтор ва хусусияташ ба таври зайл гурӯҳбандӣ мешавад: 1.Маҳорати муошират хусусиятҳои фардӣ-психологияи шахс буда, самаранокии муоширати ӯро шахси дигар арзёбӣ менамояд. 2.Бояд таваҷҷуҳ дод, ки таркибҳои сохтори малақаҳои муоширати донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии техникаи: муошират, гуфтугӯ, посухгӯӣ, ташаббус, фаъолият, ҷузъҳои рафтори коммуникативӣ: мавқеъ дар фазо, ҳаракат дар фазо, пантомима, имову ишораҳо, ифодаҳои шифоҳӣ, суръати воқуниш, мушоҳидаи шарик, тасвирҳои шарик ва ташаннуч дар иртибот мебошанд.

Дар раванди таълим баъзе самтҳои метавон муайян намуд, ки онҳо барои такмил додани муоширати касбӣ бо забони хориҷӣ мусоидат менамоянд: таҷдиди дониши воҳидҳои луғавӣ ва қоидаҳои грамматикӣ; ташаккули қобилияти интиқоб ва истифодаи меъёрҳои забон, вобаста ба мақсад ва муҳити муошират, қобилияти фаҳмидани шаклҳои гуногуни муошират, инчунин баёни изҳороти умумӣ ва мантиқӣ, ташаккули қобилияти интиқоби воситаҳои лафзӣ дар ҳолати ноқомии муошират, тавсеаи дониш дар бораи хусусиятҳои иҷтимоӣ фарҳангии намоёндагонии кишварҳои мавриди ҳадаф, анъана ва меъёрҳои нутқи онҳо, ташаккули қобилияти фаҳмидан ва истифодаи муносиби онҳо дар раванди муошират. Бояд зикр кард, ки забон ҳамчун воситаи муоширати байни одамон дар заминаи мушаххаси иҷтимоӣ фаҳмида мешавад. Аз ин лиҳоз, ҳавасмандгардонии тамоюли коммуникатсионӣ яке аз муҳимтарин сарчашмаи баланд бардоштани самаранокии таълими забони хориҷӣ ба донишҷӯён мебошад. Яке аз талаботҳои асосии барномаи забонҳои хориҷӣ барои донишгоҳҳои ғайрифилологӣ ташаккул ва истифодаи маҳорати муошират дар раванди таълим мебошад. Дар баробари ҳадафҳои амалӣ, барномаи таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, инчунин мақсадҳои маърифатӣ ва тарбиявӣ низ дорад, ки татбиқи онҳо бо баланд бардоштани сатҳи маданиятнокии мутахассисон ва омодагии онҳо барои мусоидат дар ба роҳ мондани муносибатҳои байнифарҳангӣ ва илмӣ мебошад. Салоҳияти ширкат карда тавоништан дар ҷорабиниҳои байнифарҳангӣ барои мутахассисоне, ки машғули корҳои байналмилалӣанд, ниҳоят зарур мебошад.

Ҳадафи таълими забони хориҷӣ на танҳо муошират карда тавоништан аз рӯи ҷаҳор намуди фаъолияти ба ҳам алоқаманд (гӯш кардан, гап задан, хондан ва навиштан), инчунин азхуд кардани забон ҳамчун воситаи баёни фикр мебошад.

Ҳамзамон, консепсияи таълими забонҳои хориҷӣ дар донишгоҳу донишқадаҳо тибқи талаботи стандарти давлатӣ қабул карда шудааст, ки он дар асоси мақсад ва технологияи коммуникативӣ таҳия гардидааст. Асосҳои илмӣ ва назариявии муносибати коммуникативӣ дар асарҳои олимони ватанию хориҷӣ таҳқиқ ва пешниҳод гардидаанд. [Бим, И.Л. Подход к проблеме упражнений с позиции иерархии целей и задач /И.Л. Бим, А.А. Леонтьев //Общая методика обучения иностранным языкам.-М.: Русский язык,1991.- с.99-111]. Методикаи коммуникативии фарогир ҷалби пурраи донишҷӯёнро ба раванди забонмӯзӣ пешбинӣ менамояд ва ҳадафи асосии ин методология қабл аз ҳама омӯзонидани забони англисӣ ба донишҷӯён бо мақсади озодона ҳарф задан ва фикрронӣ карда

тавонистан мебошад. Барои касе пӯшида нест, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайрифилологӣ ҳангоми омӯзиши забони хоричӣ бинобар сабабҳо ва омилҳои гуногун як қатор мушкилиҳо ба миён меоянд: 1) тавачҷуҳи донишҷӯён бештар ба фанҳои таҳассусиашон. Ҳангоми омӯзиши забони хоричӣ, аксарияти донишҷӯён ба таври чиддӣ мароқ зоҳир наменамоянд; 2) дар гурӯҳҳои ғайризабонии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ одатан донишҷӯёни сатҳи забондониашон гуногун таҳсил наменамоянд, ки дар натиҷа шавқу завқи донишҷӯёни забондон коста гардида, донишҷӯёни сатҳи забондониашон паст ба омӯзиши забон камтар тавачҷӯҳ наменамоянд; 3) миқдори маҳдуди соатҳои барои омӯзонидани забони хоричӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайрифилологӣ чудо гардида, барои дар сатҳи зарурӣ аз худ карда забони хоричӣ нокифоя аст.

Мутахассисони варзидаи соҳаи лингвистика методологияи коммуникативии таълимро ҳамчун усули самарабахши таълими забонҳои хоричӣ пазируфтаанд. Усули коммуникативӣ ба принципҳои зерин асос ёфтааст. 1. Самтгирии нутқии таълим, яъне фаъолияти нутқ на танҳо воситаи таълим, балки ҳадафи он низ мебошад, яъне: а) усули коммуникативӣ донишҷӯёнро фаъол ва ҷалб намуда, ба раванди муошират таъсир мерасонад; б) истифодаи машқҳои, ки муоширатро дар байни донишҷӯён бештар ташвиқ наменамоянд; в) тавачҷуҳи донишҷӯён ба мақсад ва мундариҷаи баён. 2. Бо назардошти хусусиятҳои фардӣ - равонии донишҷӯ ва нақши пешбарандаи ҷанбаи шахсии ӯ: а) қобилияти азхуд кардани забон (навъи хотира, сатҳи шунавоии фонематикӣ, қобилияти ҷамбастигунӣ ва ғ.); б) қобилияти иҷрои намудҳои алоҳидаи фаъолият, яъне қобилияти омӯзиш: в) хусусиятҳои шахсӣ аз рӯи шавқ, ҷаҳонбинӣ, мавқеъ дар байни донишҷӯён; г) қобилиятҳои умумии зеҳнӣ (меросӣ ва бадастомада); д) афзалиятҳои хоси ӯ ҳангоми ҷамъоварии иттилоот (биноӣ, шунавоӣ ва ҳоказо); е) барои усули коммуникативӣ фардисозии таълим дар асоси хислатҳои шахсии хонанда бо мақсади ҳавасмандкунӣ ва фаъолсозии ӯ дар ҷараёни дарс. 3. Фаъолияти фикрронӣ бо мақсади ҷалби доимии донишҷӯён ба раванди муошират ба таври алоҳида (шифоҳӣ) ё миёнаравӣ (равонӣ). 4. Усули функционалӣ барои интихоби маводи таълимӣ дар ҳама сатҳҳо: лексикӣ, грамматикӣ ва семантикӣ. Камбудии усули анъанавӣ аз он иборат аст, ки ҳар як бахши забонро дар алоҳидагӣ бо назардошти ташаккули маҳорати муошират меомӯзонад. Дастоварди таълим ва муносибати донишҷӯён ба омӯзиш аз бисёр ҷиҳат ба он вобаста аст, ки омӯзгор дарсҳоро то чи андоза шавқовар ва пурмазмун ташкил ва мегузаронад. Барои ҳалли масъалаҳои таълим танҳо қор дар синф ва таҷрибаи таҷрибаи зиндагӣ қардан кифоя нест. Аз ин нуқтаи назар. яке аз вазифаҳои афзалиятнок ин алоқамандии дониши академикӣ бо маҳорату малақаҳои амалӣ ва байналмилалӣ фаъолияти таълимӣ ва илмӣ ба яке аз самти муҳими рушди донишгоҳҳо ба ҳисоб меравад. Иштироки донишҷӯён ва омӯзгорон дар барномаҳои табодулии байналмилалӣ дар ташаккули маҳорат, малақа ва салоҳиятҳои онҳо мусоидат намуда, онҳо имкон пайдо наменамоянд, ки дар барномаҳои гуногуни байналмилалӣ ширкат наменамоянд ва бо ин восита маҳорат ва сатҳи забондониашонро баланд бардоранд. Шиносии омӯзгорон ва донишҷӯён бо барномаҳои таълимии кишварҳои хоричӣ, махсусан низомии таҳсилоти аврупоӣ, натиҷаҳои мусбӣ хоҳад дод, зеро ин барномаҳо дар ташаккули шахсӣ ва касбии онҳо саҳми арзанда мегузоранд. Бояд ёддовар шуд, ки омӯзиши забонҳои хоричӣ дар солҳои охир характери оммавӣ касб намудааст ва қариб ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқро фаро гирифтааст.

АДАБИЁТ

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию // Г.С. Абрамова - Екатеринбург, 1995-220с.
2. Абульханова Типология активности личности // Абульханова, К.А. Славская / Психологический журнал – 1985 - №5-С.3-18.
3. Алексеева, Т.К. Деловой английский. English for business. // Т.К. Алексеева Часть 1-2. Москва.: Вече, 2000-640с.
4. Бим, И.Л. Подход к проблеме упражнений с позиции иерархии целей и задач / И.Л. Бим, А.А. Леонтьев // Общая методика обучения иностранным языкам.-М.: Русский язык, 1991.- С.99-111
5. Бонк, И.А. Английский для международного сотрудничества / И.А. Бонк.-Издание СП "Прим-Ди", 1992.-352с.
6. Гальперин, П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин.-М., 2000.-263с
7. Гальперин, П.Я. Опыт изучения и формирования умственных действий. / П.Я. Гальперин // Доклады на совещании по психологии (июль 1953)-Издательство АПН РСФСР, 1954.-432с.
8. Зотова И.В. Формирование коммуникативных умений у студентов в образовательном процессе - // Проблемы и перспективы развития образования: материалы V / И.В. Зотова - Международной научной конференции. г. Пермь -2014. - С.2002-2004
9. Китайгородская, Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. / Г.А. Китайгородская.-М., 1982.

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ КОММУНИКАЦИИ У СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА) В НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЯХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В данной статье исследуется развитие коммуникативных навыков у студентов неязыковых специальностей высших учебных заведений. Как показывает исследование, для развития коммуникативных навыков у студентов неязыковых специальностей, прежде всего, необходимы теоретические и практические знания. Другими словами, такие навыки и умение, как слушать и понимать устную речь, писать и читать на иностранном языке должны быть развиты на достаточно хорошем уровне. Естественно, языковая среда является одним из важных факторов, так как только теоретическое изучение языка не дает возможность студентам применять свои коммуникативные навыки, умений и способности, а также устранить свои недостатки в процессе обучения.

Несмотря на то, что вопросы развитие навыков коммуникации, были изучены многими лингвистами и учеными отрасли, все еще некоторые аспекты данной отрасли остаются не до конца изученными, особенно в неязыковых высших учебных заведениях. Согласно учебным программам и планам количество выделяемых учебных часов для обучения английского языка в неязыковых учебных заведениях не значительное. Кроме того, студенты не языковых специальности не проявляют большой интерес к изучению английского языка, так как их основное внимание и интерес сосредоточены на изучение основной специальности.

В связи с этим, роль преподавателя английского языка очень существенное, так как только преподаватель может привлечь и заинтересовать студентов к изучению английского языка. Используя современную методику и более интересную учебный материал можно активизировать студентов в процессе урока.

Исходя из этого, развитие коммуникативных навыков и умение у студентов должны быть один из основных целей урока английского языка. Так как, у большинства студентов имеются стремление и желание общаться на английском языке, поэтому содержание плана урока также должна быть разработано с учетом развития навыков коммуникации.

Ключевые слова: Развитие навыков коммуникации, развитие навыков, государственный стандарт, определенные языковые единицы, лексические единицы, национально-культурные особенности, коммуникативная среда, психологическая теория, индивидуально-психологическая, пантонима.

DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SKILLS OF STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES (ENGLISH LANGUAGE) IN NON-LINGUISTIC HIGHER INSTITUTIONS

This article researches the development of communicative skills of students of non-linguistics higher education institutions. As the research shows to develop the students communicative skills both theoretical and practical knowledge are required. In other words, first such comprehensions as listening, understanding, writing and reading should be developed as well.

Of course, the language environment is one of the main factors for the development of communicative skills as learning a language based only on theory is not enough for students to apply their communicative skills in practice as well as to find out about their weaknesses and mistakes in order to correct afterwards.

The question of developing communicative skills was studied by many linguists and scholars, but some aspects still requires to be researched, in particular the problems of developing communicative skills of students at non-linguistic higher institutions.

According to the curriculum, the teaching hours at non-linguistic higher institutions are very limited and no extra hours allocated for teaching communicative skills. In addition, the students of non-linguistic specialties usually do not show serious interest in learning foreign languages, in particular English language, because their attention and interest mostly are concentrated on their main course. Therefore, the role of teacher would be very essential as far as only the teacher is able to attract and interest students to study English language more seriously. By using modern methodology and using interesting learning materials students could be actively involved in learning process.

From this point of view, the development of communicative skills must be one of the basic objectives of the lesson. As the majority of students have intention and wish to communicate, therefore the content and methodology of the lesson plan should be also focused on the development of communicative skills.

Key words: *Development of communication skills, developing skills, state standard, specific language units, lexical units, national-cultural characteristics, communicative environment, psychological theory, individual-psychological, pantomime.*

Сведение об авторе:

Арбобова Мунаввара Тагоевна - Старший преподаватель кафедры иностранных языков Института туризма, сервиса и предпринимательства, E-mail: Munavvara-1966@mail.ru, Tel. (+92) 934064747

About the autor:

Arbobova Munavvara Tagoevna - Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages of the Institute of Tourism, Service and Entrepreneurship, E-mail: Munavvara-1966@mail.ru, Tel. (+92) 934064747

К ВОПРОСУ ОБ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Хафизова Б. А.

Таджикский государственный педагогический университет им. С. Айни

Господствующей тенденцией развития современной цивилизации является ее переход к информационной революции в обществе, где объектами труда подавляющей части населения становятся информационные ресурсы и знания, использования которых сегодня и на ближайшее будущее является приоритетным направлением жизни и деятельности человека и которые соответственно требуют тщательно- основательной подготовки всех членов социума.

Безусловно, к такой информационной жизни привело, стремительное развитие глобальной сети Интернета и компьютерная революция, где компьютер является основным средством телекоммуникации. Прогресс в области создания высокоскоростных цифровых каналов связи, средств цифрового представления и сжатия видео/аудио информации, единых протоколов работы с видео – чрезвычайно важные аспекты современной цивилизации без которых теперь не мыслимо дальнейшее развитие и по мнению американского социолога Д. Белла, в обществе приоритет перешел от производства товаров к производству услуг, при котором класс специалистов, связанные с новыми технологиями, т.е. технические специалисты становятся основным профессиональным группой: «Постиндустриальное общество... рассчитывает на возникновение нового (технического) класса, представители которого на политическом уровне выступают в качестве консультантов, экспертов или технократов» [10, с.27-102].

Существенным недостатком в профессиональной подготовке современных и будущих специалистов является их недостаточный профессионализм в использовании информационно-коммуникационных технологий, отрицательно влияющее на эффективность и уровень получения знаний. [5, с.264]

В последние годы в сфере образования все больше и больше значение придается обучению будущих кадров, способные адаптироваться к новым тенденциям в мировое развитие и стремительный рост информации и коммуникационные технологии (далее именуемые как ИКТ). Безусловно, произошедшее переход от «передаточной модели», т.е. традиционной обучении к личностно-ориентированной, организованное на новых взглядах «социального конструктивизма», который, в свою очередь, намеревается на нравственно-интеллектуальной развитие личности; формирование, развитие критического и творческого мышления; умения работать с информацией, в большом объеме самостоятельную познавательную деятельность, что является важным достижением человеческой цивилизации [8, с.170–198.].

Сейчас отечественное образование и наука проходит сложный этап реформирования и модернизации в соответствии с требованиями Болонского процесса и евроинтеграционных преобразований. Важным фактором, определяющим развитие государства в современных условиях, является кадровое обеспечение. Поэтому реализация национальной политики, включающий, в том числе и определение стратегических направлений развития системы подготовки будущих кадров средней и высшей квалификации, на сегодня является одной из основных функций государства.

Важны также дальнейшие поиски оптимальной модели системы подготовки будущих кадров, в том числе специалисты со знанием английского языка, направленной на

достижение отечественной образованием современного мирового уровня, с сохранением ее самобытного национального характера, и рост интеллектуального потенциала страны.

Осознавая важность такой развития Правительство Таджикистана постоянно расширяет юридическое и правовое поле внедрения ИКТ в жизни общества, в том числе в системе образования. К примеру, Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2011 года №643 «О концепции электронного правительства» на 2011-2020 годы, «Государственная программа развития и внедрения информационно-коммуникационных технологий в Республике Таджикистан» от 3 июля 2014 года №428. и «Государственная программа внедрения информационных и коммуникационных технологий в общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан» на 2018-2020 годы от 29.09.2017 №443 разработаны и утверждены, и реализуются в сфере образования.

Для примера приведем только одну статью из последней правительственной программы: «Программа отражает приоритетные направления развития внедрения информационно-коммуникационных технологий в общеобразовательных учреждениях и направлена на реализацию государственной политики в этой сфере в соответствии с целями Национальной стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года». [7]

Хорошее владение ИКТ также, как и владением иностранным языком играет значительную роль в условиях глобализации и развития интеграционные процессы на разных этапах (экономика, политика, культура). Язык становится самым важным инструментом, обеспечивающий успешную адаптацию в общество и востребованность как специалиста на рынке труда. Качество обучения в сфере иностранных языков зависит от множества факторов: квалификация педагогического состава; качество обучения и методические материалы; материально-техническая база; слаженная работа всех задействованных. [9]

Для осуществления качественной подготовки будущих кадров важно создать надлежащие организационно-педагогические условия. Прежде всего, в высшем учебном заведении на регулярной основе осуществляться научно-исследовательские работы, научно-образовательные проекты и т.п., для выполнения которых необходимо привлекать всех обучающихся. Такие проекты должны иметь определенные сроки выполнения, состав исполнителей, конкретизированы промежуточные и конечные результаты и отвечать приоритетным тематическим направлениям научных исследований и научно-технических разработок на определенный период. Выпускник педагогического вуза имеет своей компетенции не только обладать знаниями в области компьютерной техники, но и быть специалистом по применению ИКТ в своей профессиональной деятельности, уметь общаться в информационной среде.

Английский - один из важнейших языков, сыгравших роль в процессе глобализации и взрыв знаний. Это наиболее распространенное средство связи во всем мире. Вот почему это называется, как язык ссылок, глобальный язык, а также *Lingua Franca* (лингва франка (итал. *lingua franca* «франкский язык») — язык или диалект, систематически используемый для коммуникации между людьми, родными языками которых являются другие языки.) [3]. В контексте других иностранных языков в большинстве стран (на примере Индии) это рассматривается как ESL (английский как второй язык). [12]

Использование английского языка становится жизненно важным для академического обучения. Следовательно, это необходимо для обучения английскому языку и развития навыков английского языка среди учащихся со школьного уровня. В правительство, НПО и образовательные учреждения работают на разных уровнях и принимают меры для улучшения ELT (преподавание английского языка) и развитие навыков английского языка среди студентов. Учить английский и для развития навыков английского языка в нашей стране используются различные подходы и методы. Но большинство из них традиционный, менее интересный, неэффективный и менее мотивирующий.

Итак, необходимо использовать современные подходы и инструменты ИКТ (Информационные и коммуникационные технологии) для развития лучшего понимания и усвоения основных навыков, на примере: аудирование, говорение, чтение и письмо английского языка среди учащихся на школьном уровне или студентов на уровне первых двух курсов. ИКТ могут многое предложить как учителям, так и ученикам для расширения их словарного запаса и совершенствования знания английского языка.

В настоящее время инструменты и подходы ИКТ широко используются благодаря их удобству, вездесущность, эффективность и экономичность. Некоторые из этих подходов, которые внедрены в зарубежных странах можно взять для основу, например на опыте которых у нас можно было бы, поднять уровень изучения английского языка. К примеру, в

той же Индии осуществляются очень много программ для изучения английского языка. К примеру, средств и инструментов - CAI (Computer Assisted Learning), CALA (компьютерная оценка языка), CALI (компьютерная оценка языка Инструкция), CALL (изучение языков с помощью компьютера), MALL (изучение языков с помощью мобильных устройств), TELL (Технология расширенного изучения языка), и т.п.[13]

Интернет блоги, Wiki, электронная почта, электронные библиотеки, мультимедиа, мобильное обучение, бесплатное программное обеспечение с открытым исходным кодом и социальные сети, MOOC, виртуальные классы, документальные фильмы, цифровое повествование, мобильные приложения, планшеты, цифровые ноутбуки, планшеты, смартфоны, записанные аудио- и видеоматериалы, разговорные онлайн-уроки, цифровое произношение словари и др.

Современные исследования и исследования показывают положительные результаты интеграции ИКТ в области развитии навыков при изучения английского языка. Эти объекты проложили путь индивидуализированное обучение и предоставленная свобода обучения в любое время и в любом месте в соответствии с потребностями и удобство обучающихся. Итак, мы должны предпринять соответствующие шаги для интеграции ИКТ в сферу ELT, чтобы учащиеся хорошо владели английским языком. [13]

С помощью методов и средств информатизации будущий специалист должен научиться получать ответы на вопросы о том, какие есть информационные ресурсы, где они размещены, как можно получить к ним доступ и как можно их использовать с целью повышения эффективности профессиональной деятельности.

Современную эпоху называют эпохой взрыва знаний. Этот взрыв стал возможно благодаря прогрессу науки и техники. Каждый аспект человеческой жизни имеет изменилось из-за воздействия науки и техники. Использование науки и техники в сфера коммуникации произвела революцию во всем мире. Использование современных технологических инструментов привел к развитию ИКТ (Информационные и коммуникационные технологии). Теперь ИКТ используются в таких областях, как здоровье, развлечения, игры и спорт, транспорт, образование, промышленность, дизайн одежды, текстиль, сельское хозяйство и т. д. Одним щелчком мы можем обменять много информации о мире благодаря использованию ИКТ.

Использование компьютеров, Интернета, телевидения, радио, проекторы и мобильные телефоны, электронная почта, онлайн-аудио- и видеоконференции, а также новые приложения сделали процесс обучения и обучения привлекательным и удобный. Это также помогает сэкономить время, энергию и деньги.

Итак, можно сказать, что ИКТ играет самую важную и ключевую роль в процессе преподавания и обучения. Следовательно, это также играет важную роль в изучении языка, особенно английского языка.

Интеграция информационных технологий происходит только за счет сближения разнородных технологий, но и за счет их взаимопроникновение, взаимовлияния, что создает предпосылки получения синергетических технологических результатов. Этот процесс принято называть конвергенцией. Определено, что с появлением компьютера сформировались такие направления конвергенции: а) конвергенция услуг (Обеспечивает новые расширенные функциональные возможности для пользователей, что, в свою очередь, определяет конвергенцию систем); б) конвергенция сетей (определяет конвергенцию технологий и систем, обеспечивает возможность конвергенции услуг); в) конвергенция устройств (позволяет производителям и пользователям обогащать доступны функциональные возможности и предлагать новые эффективные услуги); г) конвергенция технологий и наук (движущая сила в создании новых научных направлений, которые имеют существенное практическое значение). [6]

Процессы конвергенции обусловили механизмы и процессы бурного развития инноваций во всех сферах жизни, в том числе, науке и образовании. Постиндустриальная (информационная) модель развития общества выявила потребность в разработке инноваций в педагогике высшей школы. Актуальные установки, присущие парадигме образования индустриального общества, в 2000-х годах начали терять свой смысл, а именно: образование для общественного производства; образование на всю жизнь; преподаватель передает знания студентам; неизменная структура и объем учебных дисциплин; книга - основное средство обучения и др. [1].

По мнению многих исследователей педагогика постепенно перерождается в электронную. Объект электронной педагогики остается прежним - образование. предметом электронной педагогики является педагогическая система, а именно процессы в ней, которые

происходят в ИКТ-насыщенной информационно-образовательной среде. Среди педагогических технологий значительный интерес вызывают технологии, ориентированные на активный познавательный процесс, по коллективному (Массовую) работу, на работу с различными информационными интернет-источникам, получает развитие сетевое менторство (индивидуальное наставничество).

А. Андреев обозначил основные аспекты, указывающие на формирование электронной педагогики: а) становление и развитие теоретической базы, в том числе понятийного аппарата (дистанционное обучение, электронное обучение, вебинар, персональная учебная среда и др.); б) расширение возможностей и методик проведения занятий с использованием ИКТ (в том числе дистанционных); в) дидактическая направленность программных средств и сервисов сети интернет; г) наличие различных форм представления электронных учебных материалов; д) широкий интерес студентов и преподавателей к эффективному преподаванию и учебной деятельности при электронном обучении; е) валеология электронного обучения и интернет-безопасность; ё) обеспечение качества электронного обучения и его оценки; ж) расширение нормативно-правового обеспечения электронного обучения; з) исследование организационных форм обучения, поиск оптимального их сочетания и значимости в смешанном и дистанционном вариантах проведения учебного процесса и др. Основой для создания открытого образовательного пространства (среды, в которой в открытом доступе существует, циркулирует и распространяется информация) стали веб-технологии и технологии «облачных» вычислений. [1]

Есть много способов развить у студентов лингвистическая независимость образования, однако, не все они отвечают потребностям современных студентов и раскрывают все свои возможности в изучении иностранных языков. По словам преподавателей-исследователей этой проблемы, существует было много способов развить такого рода независимость проверена. Некоторые способы, в основе которых ИКТ как наиболее эффективный инструмент обучения иностранным языкам, были отобраны и объединены в одну группу. Один из самых действенных инструментов обучения студентов развитие языковой независимости с использованием ИКТ внедрение курсовых программ в учебный процесс. Там есть ряд различных подходов к классификации, конечно, но нет единого мнения и, следовательно, общая классификация.

Все это помогает его в разработке учебной программы, которая ведет к достижению целей и задач английского языка при её эффективной обучении. Хотя инструменты ИКТ очень полезны в преподавании и изучении английского языка, но у этих инструментов есть некоторые ограничения.

Исследователям обсуждаются некоторые ограничения:

- Часто учащийся не может понять целевые цели преподавания английского языка.
- Из-за свободы времени и пространства ученики часто не заботятся о своих целях и предаются бессмысленным делам.
- Многократное использование записанных программ вызывает у студентов скуку, что приводит к проблеме недисциплинированности на уроках.
- В большинстве случаев ученики остаются пассивными и неактивными в процессе обучения. потому что у них меньше возможностей активно участвовать в учебном процессе.
- Для использования инструментов ИКТ необходимы технически подготовленные учителя, которые не имеют пользоваться сетевыми программами и остаются не занятым.

Таким образом, мы постарались коротко, показать спектр этих возможностей и эффективных технологий использования цифровых технологий. образовательные ресурсы по преподаванию английского языка в университете практически в разных учебных режимы: в учебном, в режиме графической иллюстрации. по конкретной теме, с диагностический режим тестирования качества усвоения программного материала и в режиме самообразования, сочетание традиционного обучения с компьютерными информационными и коммуникационными технологиями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреев А. Знания или компетенция? / А.С Андреев // Высшее образование в России : научно-педагогический журнал. 2015. – № 2. – С.3 - 12.
2. Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В. Телекоммуникационные проекты в учебном процессе. - М.: АО КУДИЦ – С. 58.
3. Виноградов В. А. Лингва франка // Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — С. 267.
4. Мохан Р. (2008) Важность английского языка в Индии. Загружено 26.03.2011 с URL: [//ezinearticles.com](http://ezinearticles.com)
5. Наимов У.Т. Эффективное использование информационнокоммуникационных технологий руководителем академических групп в процессе обучения / У.Т. Наимов // Вестник Таджикского национального университета. № 4, 2018. -

С. 264-269. со ссылкой на: Жалдак Н. И. Компьютер и математики. Пособ. для ВУЗов / Н.И. Жалдак. – К. : Техника, 2016. – 303 с

6. Оленин С. Конвергентные услуги на базе IP.: Журнал "Broadcasting. Телевидение и радиовещание" #2, 2008
7. Правительственная программа по внедрению информационных и коммуникационных технологий в общих образовательных учреждениях Республики Таджикистан на 2018-2022 гг. Утвержден Правительством Республики Таджикистан от «29» сентября 2017 № 443
8. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения // Вопросы психологии. — 1995. — № 2. — С. 13-21.
9. Эдвард Р. Секреты наиболее успешных продавцов / Р. Эдвард. – М.: Изд-во «Проспект», 2005. –200 с.
10. Bell, D. **Cultural Contradictions of Capitalism**. N. Y., 1976
11. <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em12/content/09otgsio.htm>
12. <https://site/journaloftechnologyforelt/archive/volume-6-no/2-role-of-ict-in-the-enhancement-of-english-language-skills-among-the-lear...1/4>
13. <https://sitesjournaloftechnologyforelt/archive/enhancement-of-English-language-skills-among-the-lear...1/4>
14. https://superinf.ru/view_helpstud.php.id=3863
15. <https://www.esl-languages.com/en/free-online-brochures.htm>

К ВОПРОСУ ОБ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются и раскрываются вопросы о сущности, содержании и образовательные технологии обучения, интегрированные с информационными технологиями, при изучении английского языка в учебных заведениях Республики Таджикистана. Автор штудирует и анализирует о целесообразности использования инновационные методы обучения, которые будут способствовать развитию творческой личности при изучения английского языка и которые помогут закрепить, углубить и систематизировать знания, полученные во время обучения.

Особенно автор уделяет тщательное внимание методам которые помогут будущим специалистам овладеть современными ИКТ, интеграцией их в современное образовательное пространство, развитием их информационной культурой, коммуникативной компетентностью, а главное -помогут подготовить специалистов педагогов владеющим английским языком и навыками самостоятельной работы, решением проблем, нахождением нестандартных решений и др.

Ключевые слова: ИКТ, обучение, язык, современные реалии, переподготовка будущих специалистов и т.п.

ON THE ISSUE OF INFORMATION AND COMMUNICATIVE TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

The article examines and discloses questions about the essence, content and educational technologies of teaching, integrated with information technologies, when studying English in educational institutions of the Republic of Tajikistan. The author studies and analyzes the feasibility of using innovative teaching methods that will contribute to the development of a creative personality when learning English and which will help to consolidate, deepen and systematize the knowledge gained during training.

Especially the author pays carefully attention to methods that will help future specialists to master modern ICT, integrate them into the modern educational space, develop their information culture, communicative competence, and most importantly, they will help to train specialist teachers who speak English language and independent work skills, solve problems, find non-standard solutions and etc.

Key words: ICT, teaching, language, modern realities, retraining of future specialists, etc.

Сведения об авторе:

Хафизова Барно Амиралиевна- старший преподаватель кафедры теории перевода и стилистики факультета английского языка Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни. (+992) 919503500, E-mail: Barnosha700@gmail.ru.

About the author:

Khafizova Barno Amiralievna - Senior Lecturer of the Department of Stylistics and Theory of Translation, Faculty of English, Tajik State Pedagogical University named after S. Aini, (+992) 919503500, E-mail: Barnosha700@gmail.ru.

ТАРТИБИ ҚАБУЛ ВА НАШРИ МАҚОЛА

Маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори омма» интишор мешавад.

Дар маҷалла натиҷаи корҳои илмӣ-тадқиқотии профессорону омӯзгорони Донишгоҳ ва олимони ватаниву хориҷӣ нашр карда мешавад.

Ҳайати таҳририя, ки ба он мутахассисони соҳаҳои мухталифи илм шомил мегарданд, бо фармони ректори Донишгоҳ тасдиқ карда мешавад.

Маҷалла мақолаҳои илмиро тибқи қарори кафедра ва шӯрои олимони факултет қабул менамояд. Мақолаҳое, ки ба суроғаи маҷаллаи «Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ» ирсол мешаванд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

1. Дар мақолаҳои илмӣ ҳалли масъалаҳо аниқ ва равшан ифода гардад.
2. Ҳаҷми мақола якҷоя бо расм, ҷадвал, диаграмма, графика ва матни аннотатсия аз 10 саҳифаи ҷопӣ зиёд набошад.
3. Дар ҳар як мақолаи илмӣ тибқи тартиб зикри мафҳумҳои калидӣ ва аннотатсия бо ду забон: русӣ ва англисӣ риоя шавад.
4. Мақолаҳо тибқи барномаи Winword дар дискета ё флешкарт бо шрифти Times New Roman Tj, ҳуруфи 14 қабул карда мешавад. Фосилаи байни сатрҳо 1, ҳошия аз тарафи чап 3 см, аз тарафи рост 1, 5 см, аз боло 2 см, ва аз поён 2 см - ро бояд ташкил намояд, матни мақола аз тарафи рост рақамгузорӣ карда шавад.
5. Дар саҳифаи аввали мақола ному насаб, номи падар ва ва номи ҷойи кори муаллиф дарҷ гардад.
6. Дар мақолаҳои илмӣ истифодаи адабиёт ва тарзи гузоштани иқтибос тибқи қоидаҳои нашрия, дар асоси талаботи амалкунандаи ГОСТ риоя шавад.
7. Дар охири мақола маълумот оид ба ҷойи кор, вазифаю унвони илмӣ, суроға ва имзои муаллиф ҷой дода шавад. Ба муаллифоне, ки масъули асосии ҳифзи сирри давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, нишон додани маълумотҳои мушаххас зарур намебошад.
8. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаи илмиро ихтисор ва ислоҳ намояд.
9. Дастхати мақолаҳо баргардонида намешавад.

ПОРЯДОК ПРИЁМА И ИЗДАНИЯ СТАТЬИ

«Вестник педагогического университета» издается в соответствии Законом Республики Таджикистан «О печати и других средств массовой информации».

В журнале публикуется основные научные результаты диссертаций на соискание учёной степени кандидата и доктора наук отечественных и зарубежных исследователей.

Редакционная коллегия утверждена по приказу ректора университета.

Статьи принимаются с протоколом кафедр, научного совета факультетов и с отзывами научных руководителей.

Статьи, которые отправляются в адрес университета, должны соответствовать следующим требованиям:

1. Основное содержание издания должно представлять собой оригинальные научные статьи.
2. Представленные статьи совместно с рисунками, диаграммами, графиками, аннотациями должны быть не менее десяти страниц.
3. Каждая научная статья в обязательном порядке принимается с ключевыми словами и с аннотациями на русском и английском языках.
4. Статьи принимаются в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman (Times New Roman Tj), размер шрифта 14. Все поля обязательны для заполнения независимо от формы (бумажной или электронной) научного издания. Интервал между строками 1 см с левой стороны 3 см., с правой стороны 1, 5 см, сверху 2 см, снизу 2 см., текст статьи нумеруется с правой стороны.
5. На первой странице статьи указывается фамилия имя отчество и место работы автора.
6. У всех публикуемых научных статьях должны быть пристатейные библиографические списки, оформленные в соответствии с правилами издания, на основании требований, предусмотренных действующими ГОСТами.
7. В публикуемых материалах указывается информация об авторах, их месте работы и необходимые контактные данные. Авторы, имеющие допуск к государственной тайне Республики Таджикистан имеют право не указывать место работы и контактные данные.
8. Редакционная коллегия имеет право сократить и исправить научную статью.
9. Представленные научные статьи автору не возвращаются.

ВЕСТНИК ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
2021. № 1(5)

Издательский центр
Таджикского педагогического университета им. С.Айни
по изданию научного журнала
«Вестник педагогического университета»:
734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 121
Сайт журнала: www.vestnik.tgpu.tj
E-mail: vestnik.tgpu@gmail.com
Тел.: (+992 37) 224-20-12, (+992 37) 224-13-83.
Формат 70x108/16. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Тираж 100 экз. Уч. изд. л. 39,25 усл. п.л.40
Подписано в печать 19.04.2021 г. Заказ №186
Отпечатано в типографии ТГПУ им. С.Айни
734025, г.Душанбе, ул.Рудаки 121.